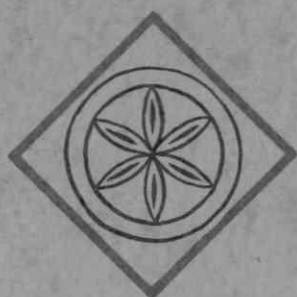


436548



GLASNIK SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA
BULLETIN OF THE SLOVENE ETHNOGRAPHIC MUSEUM

E·T·N·O·L·O·G

4(LV)

LJUBLJANA 1994

ISSN 0354-0316
UDK 39(497,12)(05)
ETNOLOG 4 (LV), 1994

1

Etnolog, I(1926/27), 1926 - XVII(1944), 1945 in
Slovenski etnograf, I(1948), 1948 - XXXIV(1988-90), 1991.

Od leta 1926 do leta 1994 je izšlo LIV letnikov glasila etnografskega muzeja v Ljubljani.
From 1926 to 1994 LIV volumes of the bulletin of the ethnographic museum in
Ljubljana have been published.



999602826

ISSN 0354-0316
UDK 39(497,12)(05)

ETNOLOG

Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja
Bulletin of the Slovene Ethnographic Museum

Izhaja enkrat letno. Izdaja ga Slovenski etnografski muzej.
Published annually by the Slovene Ethnographic Museum.

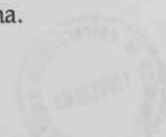
2

Glavna urednica - Editor in Chief: mag. Inja Smerdel

Souredniki - Assistant Editors: Bojana Rogelj-Škafar (kritična in informativna bibliografija), Mojca Turk, Tone Pirc (tehnično urejanje).

Uredniški odbor - Editorial Board: dr. Ivan Sedej, dr. Zmago Šmitek, dr. Marko Terseglav, mag. Janja Žagar.

Naročila in pojasnila na naslov - Information and Subscriptions:
Slovenski etnografski muzej, Prešernova 20, 61000 Ljubljana.





GLASNIK SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA
BULLETIN OF THE SLOVENE ETHNOGRAPHIC MUSEUM

3

E·T·N·O·L·O·G

LJUBLJANA RANJEPEVJE IN GRALINO

Janja Javornik
Ranjepevje vzhodnega dela
in njegova posebnost

Članek / Study
Etnotipologija kot zgodovinsko-
geografski in psihološki
psihološki pojem

Deja Čadež
Hudobna igra v
Ljubljani

Jana Javornik
Vizualna igra v 1. polju
in njena zgodovina

1991. leto v etnologiji in antropologiji
1991. leto v etnologiji in antropologiji
1991. leto v etnologiji in antropologiji

4 (LV)

LJUBLJANA 1994

STUDIES AND ARTICLES

Janja Javornik
Early folk songs in the
eastern part of Slovenia

Članek / Study
On the importance of a historical-
geographical and, above all,
psychological concept

Deja Čadež
Musical games in
Ljubljana

Jana Javornik
The visual game in the
first field and its history

1991. leto v etnologiji in antropologiji
1991. leto v etnologiji in antropologiji
1991. leto v etnologiji in antropologiji

4 (LV)

LJUBLJANA 1994



E·T·N·O·L·O·G

Redakcija te številke je bila končana 15. decembra 1994.

Za znanstveno vsebino svojega prispevka odgovarja vsak avtor sam.

Ponatis člankov in slik je mogoč z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Tiskano s subvencijo Ministrstva za kulturo in Ministrstva za znanost in tehnologijo
Republike Slovenije ter Mesta Ljubljana, Mestnega sekretariata za izobraževanje,
raziskovalno dejavnost, kulturo in šport.

VSEBINA

CONTENTS

5

<u>Slavko Kremenšek</u> Slovenska etnologija in mesta (Uvodna beseda)	<u>9</u>	Towns in Slovene Ethnology (Preface)
---	----------	---

LJUBLJANA, RAZPRAVE IN GRADIVO

STUDIES AND ARTICLES

<u>Borut Brumen</u> Evropske urbane študije pred durmi posturbanosti	<u>19</u>	European urban studies facing post-urbanism
<u>Damjan J. Ovsec</u> O meščanstvu kot zgodovinskem, etnološkem in posebej - psihološkem pojmu	<u>35</u>	On the bourgeoisie as a historical, ethnological and, above all, psychological concept
<u>Darja Cizelj</u> Ljubljanski letni sejmi	<u>63</u>	Ljubljana's annual fairs
<u>Jana Tomažič</u> Vinska trgovina v Ljubljani med obema vojnama	<u>79</u>	The wine trade in Ljubljana between the two world wars
<u>Mojca Ferle</u> Hiša št. 3	<u>99</u>	The house Križevniška 3
<u>Mihaela Hudelja</u> Judje v Ljubljani od 13. do 19. stoletja	<u>119</u>	The Jews in Ljubljana from the 13th to the 19th century

Robert Vrčon

Pevska društva in zbori v Ljubljani do leta 1940 129 Choral societies and choirs in Ljubljana before 1940

Darko Knez

Romanje na Šmarno goro 139 Šmarna gora - a place of pilgrimage

Nena Židov

Zmago Tančič - lastnik ene največjih zbirk starih razglednic Ljubljane 163 Zmago Tančič, owner of one of the biggest collections of old picture postcards of Ljubljana

Ivan Sedej

Etnološki problemi v slikarstvu Janeza Ljubljanskega 169 Ethnological issues in the work of Janez Ljubljanski

Zmago Šmitek

Afriška leta ljubljanskega barona Codellija 187 The African years of Baron Codelli of Ljubljana

Natalija Vrečer

O vsakdanjih ženskih stiskah 203 About women's daily hardships

ETNO MUZEJSKE STRANI

MUSEUM NEWS

POROČILA

REPORTS

Slovenski etnografski muzej v letih 1993 in 1994 212 The Slovene Ethnographic Museum in 1993 and 1994

S. Kogej-Rus 212

Dopolnitev opreme hiše Slovencev v Milwaukee Public muzeju, ZDA 231 Additional furniture for Slovenia House in the Milwaukee Public Museum, USA

I. Keršič 231

NAGRADE	AWARDS
Zamujeno (a ne prezrto) in tisto, kar je prineslo leto 1994	Late reports and special events in 1994
<u>240</u>	
JUBILEJI	ANNIVERSARIES
Ivan Sedej - šestdesetletnik G. Makarovič	Ivan Sedej - On his 60th birthday
<u>241</u>	
OBVESTILA	CURRENT INFORMATION
O konferenci evropskih etnografskih muzejev v Bukarešti leta 1966, o biltenu "Net" ter o možnosti priključitve evropskih etnografskih muzejev k internacionalnemu komiteju ICME v okviru ICOM-a	
<u>244</u>	
IX. mednarodna konferenca o ustni zgodovini	IX. International oral history conference
<u>246</u>	
KRITIČNA IN INFORMATIVNA BIBLIOGRAFIJA	BIBLIOGRAPHY
KNJIŽNA POROČILA IN OCENE	BOOK REVIEWS
<u>248</u>	
Andrej Studen, <i>Pednarca, ksel, kelnerca, žnidar. Socialnozgodovinska analiza izvora in poklicne strukture stanovalcev izbranih ljubljanskih ulic iz let 1869 - 1910</i> (M. Ferle)248 - Barbara Črnič-Mali, <i>Identifikacija potencialov za program razvoja Krakovskega predmestja</i> (D. Hribar)250 - Makarovič Marija in Dolenc Jana, <i>Poljanska dolina ob Kolpi</i> (T. Ovse- nar)253 - <i>The Cultural Construction of Sexuality</i> (N. Valentinčič)255 - <i>The Conservation of Tapestries and Embroideries</i> (G. Pajagič Bregar)258	
MONOGRAFIJE, PERIODIKA	MONOGRAPHS AND PERIODICALS
Etnološka bibliografija Ljubljane Nena Židov	Ethnological bibliography of Ljubljana
<u>260</u>	

Bibliografija seminarских (s)
in diplomskih (d) nalog študentov
Oddelka za etnologijo in kulturno
antropologijo Filozofske fakultete
v Ljubljani, ki so nastale med
letoma 1980 in 1990 v okviru
projekta ETSEO
Mihaela Hudelja 269

8
Novosti v knjižnici Slovenskega
etnografskega muzeja
v letu 1993/1994
Bojana Rogelj - Škafar 276

Library news from the Slovene
Ethnographic Museum
in 1993/94

SODELAVCI
TEGA LETNIKA 309

CONTRIBUTORS
TO THIS VOLUME

SLOVENSKA ETNOLOGIJA IN MESTA

Slavko Kremenšek

9

Če odmislimo razsvetljensko stopnjo ali razsvetljenske sestavine v razvoju slovenske etnološke misli, se etnologija za mesta dolgo časa sploh ni zanimala. Ljudska kultura in meščanska kultura sta veljali za stvari, ki se med seboj bolj ali manj izključujeta. Zaradi tega je uvajanje mestne problematike v etnološke predmetne okvire neogibno prizadelo celotno zgradbo etnološke vede. Dotedanje opredeljevanje predmeta etnološkega preučevanja s pojmom ljudska kultura in ljudsko življenje je postalo v osnovi nezadostno. Metodološka naravnost, ki temelji na psihologiji in njej sorodnih vedah, je sicer v tem pogledu ponujala izhod, vendar v praksi doslej skorajda ni bila izkoriščena. Morda so bili stiki etnologije s psihologijo na Slovenskem preskromni. Še bolj verjetno pa je, da zgodovinski pristop in metodološka vodila, ki so bila z njim povezana, še zdaleč niso bila izčrpana. Predpostavljamo celo, da se je zgodovinska obravnava kazala kot nujna podlaga za bolj poglobljena preučevanja, ki izhajajo iz drugačnih metodoloških smeri. Kakorkoli, dosedanje slovenske etnološke obravnave mest in mestnega prebivalstva so v osnovi ostale zgodovinsko naravnane. Pri tem pa je kajpak treba upoštevati, da je pojmovanje zgodovinskosti lahko zelo različno.

Zgodovinsko metodološko smer, ki je najneposredneje povezana z začetki etnološkega preučevanja mest na Slovenskem, bi lahko označili kot genetično-strukturalno. Ljudsko kulturo je iz tega zornega kota mogoče opredeliti kot relativno samostojno kulturno strukturo podložniškega razreda obdobja fevdalizma. Ko se fevdalni družbeni red zruši, je konec podlage za posebno kulturno strukturo. Kar se v kasnejših zgodovinskih obdobjih ohranja pri življenju po inerciji in iz drugih razlogov, so v bistvu deli in delčki nekdanjega relativno samostojnega kulturnega ustroja. Mesta so bila v okviru fevdalne družbe seveda pojav zase. Tudi mesta so imela v času fevdalizma relativno samostojen kulturni ustroj, ki pa je bil s koncem fevdalne dobe, z ukinitvijo cehovstva itn. prav tako v temeljih prizadet. Problematika mest, ki se nanaša na čas pred tako imenovanim meščanskim obdobjem, ima potemtakem podobno ljudski kulturi in ljudskemu življenju poseben značaj. Je pendant ljudski kulturi in še drugim relativno samostojnim kulturnim ustrojem fevdalnega obdobja. To kaže pri etnološkem preučevanju mest neogibno upoštevati.

Dosedanje etnološke obravnave Ljubljane in drugih slovenskih mest so posegale skorajda brez izjeme v novejši čas, v tako imenovano meščansko dobo in v čas po drugi svetovni vojni. To je v skladu s prakso v etnološki vedi, ki navadno daje prednost t.i.

terenskemu gradivu oz. ustnim informacijam in ob tem tu in tam zanemarja pisne vire. Takšna je, kot rečeno, etnološka praksa, ki ima več razlogov. Med njimi je hoja po bližnjicah, ki ne pelje daleč in jo je treba zavračati. Posebno zanimanje za novejši čas je seveda povsem legitimno in mu ni kaj očitati. Treba je le uporabiti vse vire, ki so na voljo. Res pa so ustni viri pri razkrivanju takšnega ali drugačnega načina življenja navadno bistveno bolj povedni in je brez njih uspeh raziskav temu ustrezno skromnejši. Spričo tega bi bilo prav, da bi v bodoče več razmišljali o vzratnem pristopu, o obravnavi etnološke tematike s pogledom od sedanjosti v preteklost, kar nekateri etnologi štejejo za specifično etnološki metodični prijem.

Omenjena je bila Ljubljana. Na podlagi bibliografskega pregleda slovenskih etnoloških del, ki se nanašajo na industrijska naselja in mesta, objavljenega pred leti v Glasniku SED, je mogoče ugotoviti, da so obravnave Ljubljane v absolutni večini. Tako v objavljenih razpravah. Študentovskih nalog, ki se nanašajo na druge kraje, je več, vendar je tudi v tem okviru Ljubljana na zavidanja vrednem mestu. Če upoštevamo obe zvrsti bibliografskih enot, objavljene razprave in študentovske naloge, kaže število med dvesto in tristo enotami na to, da se je tovrstno preučevanje v slovenski etnologiji nedvomno ukoreninilo. Seveda pa s tem ni rečeno, da se je uveljavilo v zadostni meri. Da je bila Ljubljana v primerjavi z drugimi slovenskimi mesti v tolikšni meri predmet našega zanimanja, je razumljivo. Vprašanje, ali so mesta in mestno prebivalstvo predmet etnologije, je bilo razrešeno na ljubljanskem primeru. V zvezi s seminarskim delom na etnološkem oddelku Filozofske fakultete je bilo večkrat naglašeno, da leži ljubljanska etnološka problematika tako rekoč pred šolskimi vrati. V Ljubljani je osredotočen velik del slovenskih etnologov. Kolegi, ki so začeli z delom v institucijah zunaj Ljubljane, so bili največkrat zaposleni z drugimi neodločljivimi nalogami, ki jim jih je narekovalo njihovo okolje. Predstave o etnologiji zunaj etnološke stroke, da ne govorimo o predstavah določenega dela etnologov samih, etnološkemu preučevanju mest večinoma niso bile naklonjene. Tako so bile razmere za preučevanje mestne problematike še najbolj ugodne v Ljubljani, posebej na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete, od koder je pobuda za tovrstno etnološko raziskovalno delo sploh izšla.

Mogli bi trditi, da bi bili uspehi etnološkega preučevanja mestne problematike na Slovenskem večji, če bi preučevanja te vrste uokvirili v posebne raziskovalne programe, če bi na Oddelku za etnologijo vključili v učni načrt t.i. urbano etnologijo kot poseben predmet in podobno. Navedenega nismo storili, čeprav je v določenem času veljalo preučevanje mest za eno od značilnosti ljubljanskega študija etnologije. Med poglavitve razloge, da nismo bili bolj dejavni v omenjeni smeri, kaže nedvomno šteti prepričanje, da so mesta v novejšem času, v meščanskem obdobju in po njem, nerazdružljivi sestavni del siceršnje etnološke problematike. Uveljaviti je bilo treba spoznanje, da so mesta organski sestavni del načina življenja tega časa in tako organski sestavni del problematike, s katero se etnologija ukvarja. Organizirano raziskovalno delo smo potemtakem usmerili v preučevanje načina življenja Slovencev v 20. stoletju in v tem okviru v monografske obravnave vaških naselij, trgov, industrijskih in rudarskih naselij, mest in mestnih četrti. Značilne so bile tehnične in organizacijske priprave na delitev dela pri nalogi Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje. Namesto tako imenovanih naravnih enot smo po daljši razpravi izbrali območja posameznih občin, saj so bila v tem zadnjem primeru urbana naselja navadno v središču obravnavanega teritorija. Pri naravnih enotah pa so mesta velikokrat na njihovem robu in bi tako pri delu na posameznih nalogah ne prišla ustrezno do izraza.

Se pravi, da smo se že od samega začetka etnološkega preučevanja mestne problematike trudili, da bi bila mesta običajni in v ničemer izredni sestavni del našega zanimanja. Dihotomija mesto - vas nas ni nikoli posebej zaposlovala. Na podlagi lastnih izkušenj in začetnih raziskav smo v mestih, predmestjih in obmestjih računali z različnimi načini življenja ali življenjskimi slogi. Pri tem so nekateri med njimi bolj in drugi manj podobni sočasnim načinom življenja na podeželju, po vaseh. Vse skupaj pa smo študijsko uokvirili v način življenja Slovencev določenega obdobja. S predpostavko seveda, da je etnologija veda o določenih vprašanjih, ki se nanašajo na ta ali drugi etnos.

Ne glede na motive nastanka pričujočega zvezka *Etnologa*, ki se nanaša na Ljubljano, se bo verjetno znova pokazalo, da imajo take in podobne zasnove svojo specifično vrednost. Iz vsebine so namreč razvidne ambicije in zmogljivosti današnje slovenske etnologije, ko je predmet obravnave največje slovensko mesto, prestolnica suverene države, za katero je bilo z etnološkega vidika, kot je razvidno iz objavljene bibliografije, že opravljeno nemajhno delo.

TOWNS IN SLOVENE ETHNOLOGY

With the exception of the enlightened phase or enlightened elements in the development of Slovene ethnological learning, hardly anything seems to have been of less interest to ethnology than towns. Folk culture and urban culture were considered to be more or less mutually exclusive. Given this attitude the introduction of urban issues into the framework of the ethnological discipline necessarily upset the entire structure of ethnological science. Previous definitions of the subject of ethnological research to be folk culture and folk life became basically inadequate. A methodological approach based on psychology and related disciplines offered a solution in this respect, but has hardly been utilized in practice until now. Conceivably because contacts between ethnology and psychology in Slovenia were scarce in the past. It is, however, more likely that the historical approach and the methodological guidelines associated with it were far from being exhausted. Indeed, we may even presume that the historical approach was thought to be the cornerstone of any deeper-going study even when it was

L'ETHNOLOGIE SLOVÈNE ET LES VILLES

En faisant abstraction de l'époque des lumières ou des éléments de cette époque dans l'évolution de la pensée ethnologique slovène, nous pouvons dire que, longtemps, les villes ont représenté le véritable contraste des intérêts ethnologiques. La culture populaire et la culture urbaine étaient considérées comme deux phénomènes plus ou moins incompatibles. L'introduction de la problématique urbaine dans la liste des sujets ethnologiques a donc eu des effets indispensables dans la structure entière de la science ethnologique. La définition du sujet des études ethnologiques qui - jusqu'alors - incluait les notions de culture et de vie populaires, est devenue radicalement insuffisante. Il est vrai qu'en ce sens, l'orientation méthodologique basée sur la psychologie et sur les sciences voisines offrait une issue possible, mais dans la pratique elle n'était, jusqu'alors, presque pas utilisée. Il est possible qu'en Slovénie les rapports entre l'ethnologie et la psychologie n'aient pas été assez intenses. Mais il est encore plus probable que l'approche historique et les principes méthodologiques correspon-

based on a different methodological orientation. Be that as it may, Slovene ethnological treatment of towns and urban populations has remained, in essence, history-based until the present. One must however keep in mind that conceptions of historicity may differ widely.

12

The historical methodological orientation which is most closely connected with the initial ethnological study of towns in Slovenia could well be characterized as being of a genetic-structural nature. From this point of view folk culture can be defined as the relatively autonomous cultural structure of the dependent class in the Feudal Age. When the feudal social order collapsed, this particular cultural structure was left with its foundation. Whatever was kept alive through inertia and for other reasons in later historical ages, were basically parts and bits of a one-time relatively independent cultural structure. Clearly, within the framework of the feudal order, the towns were a phenomenon per se. In the Feudal Age towns too had a relatively independent cultural structure, but the fall of feudalism together with the abolition of the guilds and other conditions shook the very foundations of this structure. The issues related to towns in the period preceding the so-called bourgeois (capitalist) age were of a similar character as those of folk culture and folk life. Urban culture was the counterpart of folk culture and of all other relatively autonomous cultural structures of the Feudal Age. This is an aspect one must absolutely bear in mind when engaging in the ethnological study of towns.

So far ethnological treatises of Ljubljana and other Slovene towns have, almost without exception, dealt with relatively recent times, either with the so-called bourgeois (capitalist) era or with the post-war period. This aspect is in line with the discipline's standard approach which

dants n'aient été que très insuffisamment utilisés. Je suppose même que l'étude historique apparaissait comme une base nécessaire pour les recherches approfondies, s'appuyant sur des orientations méthodologiques différentes. De quelque manière qu'on les considère, les études ethnologiques à propos des villes et de leurs habitants qui ont été menées jusqu'au présent sont basées sur l'orientation historique. Mais il faut, bien sur, tenir compte du fait que l'historicité peut être conçue de façons bien différentes.

L'orientation méthodologique historique, qui est le plus fortement liée aux commencements de l'étude ethnologique des villes en Slovénie, peut être qualifiée en tant qu'orientation génético-structurelle. De ce point de vue, la culture populaire peut être définie comme une structure culturelle, relativement autonome, des classes inférieures de l'époque féodale. Lorsque l'ordre féodal s'effondre, le fondement de la structure culturelle distincte disparaît avec lui. Ce ne sont que certaines parties, certains pans de cette structure culturelle relativement autonome qui réussissent à se maintenir dans les époques historique postérieures, soit par principe d'inertie soit pour d'autres raisons. Dans le cadre de la société féodale les villes étaient, bien entendu, un phénomène à part. Au temps du féodalisme, elles avaient, elles aussi, une structure culturelle relativement autonome qui a été radicalement affectée par l'achèvement de l'époque féodale, la suppression des corporations, etc. De la même manière que la culture et la vie populaires, la problématique des villes, relative au temps qui précède ce qu'on appelle l'époque bourgeoise, possède donc un caractère particulier. Elle fait pendant à la culture populaire et aux autres structures culturelles relativement autonomes de l'époque féodale. Ce fait, il faut absolument le prendre en considération dans les études ethnologiques des villes.

tends to prefer so-called field material and oral information, and occasionally neglects written sources. Though, as said above, this may be the standard approach in ethnology, it is so for various reasons. One of them may be a preference for short-cuts, but these do not take us far and ought to be rejected. A particular interest in recent times is, of course, legitimate and beyond reproach. But only if it operates with all available sources. Admittedly, oral sources tend to be much more informative when we are trying to establish one or another way of life, and research efforts would certainly be less successful without oral sources. We would do wise then to think about a reverse approach in the future, and to examine ethnological themes from the present point of view back into the past; some ethnologists hold this methodological approach to be specific of ethnology.

Let us now return to Ljubljana. A bibliographic survey of Slovene ethnological works dealing with industrial settlements and towns, published in the bulletin of the Slovene Ethnological Society some years ago, shows that the major part is dedicated to Ljubljana. At least, as far as published studies are concerned. Of the seminar papers written by students, the majority is devoted to other places, but Ljubljana is far from being neglected. If we add up both sorts of bibliographical units, published treatises and seminar papers, their total number is over 200, proving that this kind of research has undoubtedly taken root in Slovene ethnology. However, this does not mean that it has reached a satisfactory position. The fact that our interest in Ljubljana compared to that in other Slovene towns is so overwhelmingly in favour of the former, is understandable. The argument whether a town and its population can be a subject of ethnology was indeed settled with the case of Ljubljana. Referring to the seminary work at

Les recherches ethnologiques sur Ljubljana et sur d'autres villes slovènes, menées jusqu'à aujourd'hui, traitaient - à de rares exceptions près - de l'époque moderne, ce qu'on appelle l'époque bourgeoise, ainsi que de l'époque d'après la 2ème guerre mondiale. Cela correspond à la pratique de la science ethnologique qui, d'habitude, privilégie ce qu'on appelle le matériau de terrain ou bien les informations orales, et - ce faisant - néglige, de temps en temps, les sources écrites. Il y a plusieurs raisons pour cet état de la pratique ethnologique. L'une d'elles est l'habitude de prendre des raccourcis, qui ne mène pas loin et qu'il faut désapprouver. L'intérêt prononcé pour les temps modernes est, évidemment, tout à fait légitime et on ne peut rien lui reprocher. Il ne faut qu'utiliser toutes les sources disponibles. Il est vrai que dans l'exploration d'une certaine façon de vivre, les informations orales sont, d'habitude, bien plus exhaustives et que sans elles les résultats des recherches sont aussi bien plus modestes. A l'avenir, il conviendrait donc de prendre plus en considération l'approche rétroactive, c'est à dire l'exploration de la thématique ethnologique en regardant du présent vers le passé, ce que certains ethnologues considèrent comme principe méthodologique spécifiquement ethnologique.

Nous avons mentionné Ljubljana. A la base du sommaire bibliographique des oeuvres ethnologiques slovènes relatives aux agglomérations industrielles et aux villes, publié dans Glasnik SED il y a quelques années, nous pouvons constater que les études sur Ljubljana sont en majorité absolue. Cette constatation s'applique aux études publiées. Les mémoires d'étudiants relatifs à d'autres localités, sont plus nombreux, mais, même dans ce cadre, Ljubljana tient une place enviable. En tenant compte des deux genres d'unités

the Department of Ethnology of the Faculty of Arts it has often been emphasized that the ethnological issues of Ljubljana are just round the corner. Ljubljana is the home town of a large number of Slovene ethnologists. Those of our fellow ethnologists who started their career in institutions outside Ljubljana mostly engaged in other urgent tasks imposed on them by their environment. However, the different views of ethnology outside the discipline itself, not to mention those of some ethnologists, did not support the ethnological study of towns. Thereby the conditions for studying urban issues were most favourable in Ljubljana, especially at the Department of Ethnology of the Faculty of Arts which initiated this kind of ethnological research work.

Arguably, the ethnological study of urban issues in Slovenia would be more productive, if such study were fit into the framework of specific research programs or if the Department of Ethnology were to include so-called urban ethnology in its curriculum as a special subject. This, however, has not been achieved despite the fact that, for a time, the research of towns was considered to be one of the features of the study of ethnology in Ljubljana. One of the main reasons why our activities in this direction were limited certainly derives from the conviction that in modern times - during the bourgeois (capitalist) period and afterwards - towns have become an inherent component of ethnological issues in general. It was thus necessary to assert the recognition that towns are an organic component of the way of life of our times, and as such an organic component of the issues ethnology deals with. This led us to direct organized research into the study of the way of life of the Slovenes in the 20th century and, within this framework, into monographs on villages, market-towns, industrial and mining settlements, towns

bibliographiques, études publiées et mémoires d'étudiants, le chiffre de deux cents à trois cents unités nous indique que ce genre de recherches a, sans aucun doute, pris racine dans l'ethnologie slovène. Cela ne veut évidemment pas dire, qu'il est suffisamment affirmé. Le fait que, comparativement à d'autres villes slovènes, Ljubljana ait été si largement étudiée est facile à comprendre. La question de savoir si les villes et les habitants des villes peuvent constituer un objet d'étude ethnologique, fut résolue à partir de l'exemple de Ljubljana. Dans le cadre des séminaires à la Chaire d'ethnologie de la Faculté des Lettres, on a souvent souligné que la problématique ethnologique de Ljubljana attend, pour ainsi dire, devant la porte de la faculté. Une grande partie des ethnologues slovènes est concentrée à Ljubljana. Nos collègues, qui ont commencé à travailler hors de Ljubljana, étaient, pour la plupart, occupés par d'autres tâches urgentes, imposées par leur milieu. Les idées sur l'ethnologie répandues hors du cadre même de la science ethnologique, sans même mentionner les idées d'une certaine partie des ethnologues eux-mêmes, n'étaient pas favorables aux études ethnologiques sur les villes. A la suite de tout cela, à Ljubljana, et surtout à la Chaire d'ethnologie de la Faculté des Lettres (d'où venait, en fait, l'initiative pour ce genre de recherches ethnologiques), les conditions pour les études de la problématique urbaine étaient les plus favorables.

On pourrait soutenir que les résultats des études ethnologiques sur la problématique urbaine en Slovénie auraient été plus importants, si ce genre d'études avait été encadré par des programmes de recherche spéciaux, et si la Chaire d'ethnologie avait inclus l'ethnologie urbaine comme une matière à part dans son plan d'études. Cela n'a pas été fait, même si - à une certaine période - l'étude des villes soit

and quarters of towns. An example illustrative of this approach is provided by the technical and organizational preparations for the allocation of tasks related to the elaboration of The Ethnological Topography of the Slovene Ethnic Territory in the 20th century. After lengthy discussions we decided in favour of areas occupied by individual communes instead of so-called natural entities. This decision meant that urban settlements were generally in the centre of the territories concerned. A decision in favour of natural entities, on the other hand, would have left many towns on the edge of a territory and certain individual studies would not have given them adequate attention.

Therefore, it follows that we have strived from the very beginning of ethnological research of urban issues to make towns a standard component of our research interest, different in no way from any other. The dichotomy town-village never was a major preoccupation. Our own experience and the initial researches led us to expect different ways of life or life styles in towns, their suburbs and outskirts. Some of these ways are more or less similar to the contemporary ways of life in the country, in the villages. For the sake of the research, however, all aspects were framed into the Slovene way of life of a certain period. Assuming, of course, that ethnology is a science which studies certain issues related to one or another ethnos.

Whatever motives have led to the present volume of Etnolog to be dedicated to Ljubljana, the outcome will probably demonstrate that such projects and similar ones have a specific value. The contents of the volume indeed establish the ambitions and capabilities of contemporary Slovene ethnology in tackling Slovenia's biggest town as a subject under discussion. Ljubljana is not only the capital of an independent country, but also a town - as is proven by

passée pour l'une des caractéristiques des études d'ethnologie à Ljubljana. Une des raisons principales pour lesquelles peu d'efforts ont été faits dans ce sens-là, réside sans doute dans la conviction que dans les temps modernes, dans l'époque bourgeoise et après elle, les villes représentent un élément constituant inséparable de l'autre problématique ethnologique. Il fallait mettre en valeur la conscience que les villes sont un élément constituant organique de la façon de vivre de ce temps-là et, par suite, un élément constituant organique de la problématique que l'ethnologie traite. Les recherches organisées étaient alors concentrées sur l'étude de la façon de vivre des Slovènes au 20ème siècle et, dans ce cadre-là, sur les traités monographiques des villages, bourgs, agglomérations industrielles et minières, villes et quartiers. Les préparatifs techniques et organisationnels pour la division du travail relatif à la "Topographie ethnologique du territoire ethnique slovène - 20ème siècle" étaient caractéristiques de l'époque. Au lieu de ce qu'on appelle des unités naturelles, nous avons - après une longue discussion - choisi les régions des communautés particulières, puisque dans ce cas-là les agglomérations urbaines étaient, généralement, dans le centre du territoire étudié. Tandis que dans le cas des unités naturelles les villes sont souvent situées sur les contours. Dans le travail sur les unités particulières, elles n'auraient donc pas été suffisamment soulignées.

Cela veut dire que, tout au début déjà des études ethnologiques systématiques de la problématique des villes, nous avons essayé de traiter les villes comme un objet commun et aucunement exceptionnel de notre intérêt. Nous ne nous sommes jamais spécialement occupé de la dichotomie ville - village. Sur la base de nos propres expériences et des recherches initiales nous nous sommes attendus à des façons de vivre et à des styles de vie différents dans

the above-mentioned bibliography - which has been the subject of substantial research from the ethnological point of view.

les villes, les banlieues ou les environs des villes. Certains de ces modes de vie ressemblent plus, d'autres moins aux façons de vivre contemporaines à la campagne et dans les villages. Et l'étude entière a été incluse dans le cadre de la façon de vivre des Slovènes de l'époque choisie. Avec la présupposition, bien entendu, que l'ethnologie est une science traitant des questions relatives à des ethnies différentes.

Abstraction faite des motivations de l'élaboration de ce numéro d'Etnolog, relatif à Ljubljana, il est fort probable que de nouveau il s'avéra que de telles conceptions ont une valeur spécifique. C'est que le contenu nous fait voir les ambitions et les capacités de l'ethnologie slovène contemporaine dans le cas où le sujet d'étude est la ville slovène la plus grande, la capitale d'un pays indépendant, pour lequel - du point de vue ethnologique - un grand travail a déjà été fait, ce que prouve la bibliographie publiée.

BESEDA O AVTORJU

Slavko Kremenšek, dr., redni profesor na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Ukvarja se z metodološkimi in teoretičnimi vprašanji etnološke vede. Bil je pobudnik raziskovanja delavske kulture in urbanega okolja v slovenski etnologiji ter vodja raziskovalnega projekta Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Napisal je čez sto strokovnih člankov. Njegova pomembnejša dela so: *Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem* (1970), *Slovensko študentovsko gibanje 1919-1941* (1972), *Obča etnologija* (1978), *Uvod v etnološko preučevanje Ljubljane novejšje dobe* (1980) in *Etnološki razgledi in dileme 1-4* (1983, 1985, 1987, 1990).

ABOUT THE AUTHOR

Dr. Slavko Kremenšek is a full professor at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology of the Ljubljana Faculty of Arts. His main interests are the methodological and theoretical questions of the ethnological discipline. Dr. Kremenšek initiated the research of workers' culture and the urban environment in Slovene ethnology and was head of the research project The Ethnological Topography of the Slovene Ethnic Territory. He has written over 100 specialist articles. His major works are: *Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem* (1970, *The Ljubljana settlement Zelena jama as an ethnological problem*), *Slovensko študentovsko gibanje 1919-1941* (1972, *The Slovene Student Movement 1919-1941*), *Obča etnologija* (1978, *General Ethnology*), *Uvod v etnološko preučevanje Ljubljane novejšje dobe* (1980, *Introduction to the ethnological research of Ljubljana in modern times*) and *Etnološki razgledi in dileme 1-4* (1983, 1985, 1987, 1990, *Ethnological Views and Dilemmas 1-4*).

RAZPRAVE IN GRADIVO STUDIES AND ARTICLES

17

Borut Brumen

Evropske urbane študije
pred durmi posturbanosti

European urban studies
facing post-urbanism

Damjan j.Ovsec

O meščanstvu kot zgodovinskem,
etnološkem in posebej
- psihološkem pojmu

On the bourgeoisie as a historical,
ethnological and, above all,
psychological concept

Darja Cizelj

Ljubljanski letni sejmi

Ljubljana's annual fairs

Jana Tomažič

Vinska trgovina v Ljubljani
med obema vojnama

The wine trade in Ljubljana
between the two world wars

Mojca Ferle

Hiša št. 3

The house Križevniška 3

Mihaela Hudelja

Judje v Ljubljani
od 13. do 19. stoletja

The Jews in Ljubljana
from the 13th to the 19th century

Robert Vrčon

Pevska društva in zbori
v Ljubljani do leta 1940

Choral societies and choirs
in Ljubljana before 1940

Darko Knez

Romanje na Šmarno goro

Šmarna gora - a place of pilgrimage

Nena Židov

Zmago Tančič - lastnik ene največjih zbirk starih razglednic Ljubljane

Zmago Tančič, Owner of one of the biggest collections of old picture postcards of Ljubljana

Ivan Sedej

Etnološki problemi v slikarstvu Janeza Ljubljanskega

Ethnological issues in the work of Janez Ljubljanski

Zmago Šmitek

Afriška leta ljubljanskega barona Codellija

The African years of Baron Codelli of Ljubljana

Natalija Vrečar

O vsakdanjih ženskih stiskah

About women's daily hardships

EVROPSKE URBANE ŠTUDIJE PRED DURMI POSTURBANOSTI

Borut Brumen

19

IZVLEČEK

S primerjalnim pregledom najpomembnejših rezultatov v razvoju moderne evropske urbane etnologije in antropologije je avtor predstavil metodološka zblíževanja in razhajanja, današnje stanje ter raziskovalne perspektive evropskih urbanih študij.

ABSTRACT

The author's comparative survey of the most important results brought about by the development of modern European urban ethnology and anthropology serves to illustrate how their respective methodologies associate and dissociate, and to describe the present condition and research perspectives of European urban studies.

Z intenzivnim procesom urbanizacije v zadnjih desetletjih pojav urbanega ni ostal več vezan samo na mesta, temveč je urbani etos postal kulturni označevalec dobršnega dela Evrope in načina življenja njenih prebivalk in prebivalcev. Lokalno in nacionalno dojemanje ter razumevanje mentalnega prostora Evropejcev se je zadnjih nekaj desetletij, tudi zaradi urbanizacije, spreminjalo v globalno. Govorim v pretekliku, kajti slepa ulica, v katero je zašla utr(u)jena Evropa po padcu berlinskega zidu, se spreminja v črno luknjo-izmov. Če mi bralec in bralka dovolita malce subjektivnosti, bom zapisal, da se po neolitski zaključuje obdobje urbane revolucije. Po Lefèbvru smo tako dosegli kritično polje kaosa v obliki prisiljenega reda urbanosti (Lefèbvre 1990: 161). Namesto trendovsko nedefiniranega postmodernizma, ki vsakokrat izraža samo post modernizem, lahko za bodočnost pričnemo uporabljati termin posturbanost in počakamo, da se človeštvo samoiztrebi ali pa z novim »revolucionarnim« posegom v globalno vas zemlje, ki je pod budnim nadzorom kapitala ter ostalih »demokratskih institucij«, poimenuje nov čas. Tega bomo pač prepustili futurologom, mi pa si raje oglejmo položaj evropske urbane etnologije pred durmi posturbanosti.

Čeprav so napovedi v znanosti zelo nevhvaležno početje, danes že vidimo, da se niso zmotili tisti, ki so v začetku osemdesetih let v Evropi predvidevali pospešeno raziskovanje mest (Greverus 1978; Hannerz 1980; Gerndt 1981; Kloos 1981). Prvo, kar opazimo pri omenjenih avtorjih je to, da se imajo eni za antropologe in drugi za etnologe. Zato se mi zdi nujno, da si pogledamo, kakšne so (bile) razlike med evropsko urbano

etnologijo in urbano antropologijo v zadnjih desetletjih in istočasno predstavimo današnje stanje in perspektive v evropskih urbanih študijah.

1. EVROPSKA URBANA ETNOLOGIJA ¹

Švedski etnolog Ek Sven je za evropsko urbano etnologijo naštel nekatere splošne značilnosti (Ek 1987: 13), ki kljub vsakokratnim priseganjem različnih nacionalnih etnologij na njihovo enkratnost, posebnost in neponovljivost, kažejo na presenetljivo stopnjo uniformiranosti. Za večino evropskih nacionalnih etnologij smemo zapisati, da so bile etnološke raziskave do 50. let vezane skorajda izključno na agrarne družbe in da so o raziskovalni politiki odločali muzeji ter njim podobne, po definiciji znanstveno konzervativne institucije.

20

V srednjeevropski znanstveni tradiciji predstavlja prelomnico delo švicarskega etnologa Richarda Weissa, ki je leta 1946 izdal knjigo *Volkskunde der Schweiz* (Weiss 1946). Weiss je pravilno ugotovil, da bi bilo vsako zahajanje v preteklost in mitologijo t.i. ljudske kulture takoj po vojni zaradi sodelovanja dela nemških etnologov v nacističnem državnem stroju obsojeno na propad. Med drugim je v svoji knjigi predstavil tudi naselbinske tipe švicarskih mest, vpliv modernizacije na način življenja v mestu, socialne razmere v velemestnih četrtih, mestne jezikovne zvrsti ter šege in navade v podeželskih mestih.

Weiss je etnologijo definiriral kot »vedo o ljudskem življenju. Ljudsko življenje pa se sestoji iz medsebojnih odnosov med ljudstvom in ljudsko kulturo, v kolikor so določeni preko skupnosti in tradicije« (Weiss 1946:11). Bolj kot sama definicija etnologije pa je pomembno dejstvo, da je Weiss opredelil etnologijo sedanjosti kot nujni, sestavni del stroke in jo obogatil z novo sociološko funkcionalistično metodo. S tem je na široko odprl vrata tudi etnologiji mest, čeprav imam občutek, da mu je to predstavljalo zelo težko odločitev. Mesta so se mu namreč zdela ekstremni naselbinski tipi, katerih značilnosti, modernizacija, individualizem, racionalnost in tehnizacija predstavljajo čisto nasprotje tradicionalni družbi, kjer je doma ljudskot, kot osnovna premisa etnologovega raziskovalnega dela. Mestno življenje se mu je zato zdelo »neljudsko« in mestna naselja »nenaravna« (Weiss 1946: 73-74). S tem pa je zopet prišlo na površje v znanosti pogosto nasprotje med teorijo in prakso.

Prva temeljita etnološka monografija srednjeevropskega mesta, zasnovana na sodobnih metodoloških izhodiščih, je bila študija Hansa Commende (Commenda 1958/1959). Commenda je upravičenost izbire svojega raziskovalnega predmeta utemeljil z dejstvom, da je dobre tri četrtine takratnega prebivalstva Avstrije živelo v mestih, in da se mora tisti, ki hoče preučevati avstrijsko ljudstvo, lotiti tudi raziskovanja mestnega

¹ Pri tem pregledu bom izpustil primerjavo s slovensko urbano etnologijo. Etnološki koncepti za raziskovanje urbanih sredin (kot so npr. način življenja, vsakdanjost, sedanjost), ki jih je pri nas razvil(a) Slavko Kremenšek, nedvomno sodijo v sočasne evropske metodološke tokove in so že zaradi tega potrebni detaljne analitične primerjave, ki pa na tem mestu ni mogoča.

Zaradi posebega položaja etnologije v deželah nekdanje vzhodne Evrope v tej razpravi tudi ni primerjav z njihovimi razvojnimi metodološkimi koncepti. Za osnovno informacijo o stanju urbanih raziskav v teh deželah priporočam v branje zbornik *Časopisa za zgodovino in narodopisje*, kjer so zbrane razprave iz mednarodnega znanstvenega simpozija »Stanje, problemi in perspektive etnološkega preučevanja industrijskih naselij in mest«, ki je potekal leta 1990 v Mariboru (*Časopis za zgodovino in narodopisje* 1991).

prebivalstva. Sam je zapisal, da bo »pod imenom etnologija² v pričujočem delu razumljena veda o duhovnih posebnostih ljudstva v njegovi celoti in posameznih delih, kot tudi v ljudstvu živečih močeh. Tako razumljena znanost nosi s seboj nalogo zaobjeti celotno življenjsko področje človeka in razumeti njegov odnos do skupnosti...Ta vrsta etnologije povzdiguje sociologijo ali raziskovanje družbene nadgradnje, psihologijo ali opazovanje duševnega življenja skupnosti in ekologijo ali predstavitev bivalnih in življenjskih pogojev v samostojno znanstveno vedo« (Commenda 1958: 9-10). Commenda se je na ta način izognil iskanju ljudskega karakterja v mestu in izdal za tisti čas vizionarsko študijo, v kateri se je ob »klasičnih« etnoloških temah, kot so noša, ljudska umetnost, prehrana, jezik, glasba in ples, dotaknil tudi, v takratni etnološki srenji »pregrešnih« tem, kot so prostorska členovitost, prometna povezanost, mestna uprava, javni mestni prostori in meščanstvo. Interdisciplinarni pristop in zanemarjanje »ljudskosti« sta po mojem mnenju bistvena razloga zato, da so Commendovo delo avstrijski etnologi (pre)dolgo in povsem zavestno ignorirali³. Ta, milo rečeno napaka, se je lahko zgodila zaradi zaprtosti, samozadostnosti, da ne rečem večnosti, iz romantike izhajajočih etnoloških temeljev, obremenjenih z definicijami ljudstva in iz njega izhajajoče ljudske kulture. Šele Hermann Bausinger je bil tisti, ki mu je na primeru ljuske kulture v »tehničnem svetu« uspelo šokirati in prepričati svoje znanstvene kolega, da ljudska kultura ni nekaj statičnega in nezgodovinskega (Bausinger 1961).

To je tudi čas, za katerega Ek Sven pravi, da se takrat povečajo zahteve po urbanih študijah in nastanejo tudi prve etnološke raziskave evropskih mest (Ek 1987:13). Vendar pa je še vedno šlo za izolirane primere brez prave metodološke kontinuitete, kar se pozna še danes, saj urbane študije predstavljajo le manjši del etnoloških raziskav. Ekova razmišljanja lahko dopolnimo tudi z ugotovitvijo, da so bili etnologi v 60.letih že zaradi empiričnih dejstev, več kot polovica evropskega prebivalstva je namreč na sredini tega stoletja živela v mestih (Garamvoelgy 1988: 16), prisiljeni poiskati ljudski karakter v mestih. Pri tem so zagrešili še eno veliko napako. Ker je mesto postalo predmet etnoloških raziskav na osnovi neoromantičnih metodoloških izhodišč stroke (in zaradi tega tudi zastarelih), ni bilo med srednje evropsko etnološko srenjo vse do 70.let nobenih pomislekov ob »presaditvi« znanstvenih konceptov, ki so opredeljevali kmeta in podeželje, na kulturne fenomene mesta (Gerndt 1985: 11).

V 70. letih je v nemško jezikovnem področju večina etnoloških univerzitetnih institucij začela vzpodbujati raziskovanje urbanih sredin⁴, čeprav je po navadi šlo le za iskanje vasi v mestu. Predmet dela so bili še vedno ljudska kultura, folklor in jezik v sosedstvu in manjših mestnih četrtih. Takšna tradicionalno omejena usmeritev je po mojem mnenju botrovala dejstvu, da v tem času na nemškem jezikovnem področju najdemo le redke samostojne izdaje urbanih študij. Izjema so raziskave delavske kulture (Ruppert 1982, Fielhauer & Bockhorn 1982, Assion 1986, Kramer 1987) in samostojni razvoj urbane

² Termin »Volkskunde«, ki ga uporablja Commenda, prevajam kot etnologija.

³ Dejstvo, da Leopold Schmidt, ki je leta 1940 izdal knjigo Wiener Volkskunde (Schmidt 1940), leta 1976 Commendovega dela v uvodnem pregledu razvoja stroke v Avstriji niti enkrat ne omeni (Schmidt 1976), se mi zdi prav škandalozno privzemanje znanstvene »resnice«.

⁴ To se je zgodilo po znamenitem kongresu nemških etnologov leta 1969 v Detmoldu (imenujejo ga tudi »nemški etnološki potres«), kjer je prišlo do ostrega in odkritega spora med različnimi generacijami ter metodološkimi usmeritvami v nemški etnologiji. Nova metodološka izhodišča in študentski nemiri so pripomogli k temu, da se je nekaterim univerzitetnim središčem uspelo rešiti spon ljudskosti in priseganja na tradicijo (Geiger, Jeggle, Korff 1970).

etnologije v Švici. Tam so se etnologi osredotočili predvsem na raziskovanje mestnih četrti, njihove organiziranosti, aktivnosti, sociokulturnih mrež in vpliva mestnih uprav na način življenja (Hugger 1984, Rellstab 1984). Hkrati pa so študentje Arnolda Niedererja začeli iskati in raziskovati tiste mestne prostore, kjer se razvijajo tipične oblike urbanih medčloveških odnosov, kot so mestni trgi, železniške postaje in pokopališča (Wartmann 1986, Wyss 1986).

Tudi v Nemčiji so se na nekaterih univerzitetnih središčih (München, Tübingen in Frankfurt) v tem času že izoblikovale zahteve po celostnem preučevanju mest kot kulturnih tvorb, posredovalnih in pomenskih prostorov. Dokončno pa je bila urbana etnologija kot eno izmed prioriternih področjih znanstvenega raziskovanja sprejeta po kongresu nemških etnologov v Berlinu leta 1984 (Kohlmann & Bausinger 1985). Najpomembnejšo metodološko razpravo je na njem predstavil Helge Gerndt, ki se je najprej vprašal, če je v mestu kot mikrokozmosu kulturnih pojavov in socialnih odnosov zaradi nenehne mobilnosti sploh mogoče najti določen mestni del z enotno identiteto (Gerndt 1985: 12). S tem je postavil pod vprašanje tedanjo teorijo in prakso urbanih raziskav, saj so bile posamezne mestne četrti najpogostejši predmet raziskovanja nemških etnologov, in ponudil v razmislek iskanje teorij skupnega predmeta urbanih etnologov. Pri tem se lahko, po Gerndtovem mnenju, opremo na tri modele sprejemanja mesta:

1. Mesto kot kulturna tvorba, ki določuje več ali manj zaprti vsakdanji svet.

2. Mesto kot kulturno posredovalni prostor, polje izmenjave, kjer se odvija relativno samostojna oblika vsakdanjega življenja.

3. Mesto kot kulturno pomenski prostor, vrednostni svet z, od primera do primera, različnimi, tipičnimi pojavnimi oblikami (Gerndt 1985: 13).

Helge Gerndt je s temi urbanih modeli uspel razpeti tisti raziskovalni okvir, v katerega lahko uvrstimo na eni strani prostorsko in časovno razsežnost mesta in na drugi strani lestvice mestni inovacijski potencial. Mesto se nam na ta način »predstavi kot polje napetosti med ekstremno odprtostjo in ekstremno distanco, s tem (samim) pa imamo že dva izmed tipičnih vzorcev obnašanja v javnosti. Če k temu dodamo še popolno anonimnost ob intenzivni mobilnosti, da ne rečemo izolacijo ob komunikacijski prenapoljenosti, so vprašanja, ki se nam pri tem pričnejo postavljati, tista, na katerih se lahko prične graditi etnološka teorija mesta« (Brumen 1991: 96).

Pod Gerndtovim metodološkim vplivom se je v zadnjem desetletju razvijala münchenska urbana etnologija (Gerndt 1992: 119-126), ki etnologe poziva k raziskovanju življenjskih prostorov in vsakdanjih svetov v urbanih sredinah, s sprotnim upoštevanjem historične perspektive in z analiziranjem urbanih kulturnih procesov ter modelov (Gerndt 1992:119). Tematska področja, ki jih predlaga Gerndt, so sicer »tradicionalno etnološka« (naselbinski tipi, vrtno kolonije, notranja oprema stanovanj, stanovanjski sveti, prehrana, mestna oralna dediščina, kavarne, pivnice, cestna gledališča, demonstarcije, ženski centri, mestni inovativni potenciali, nogometni navijači...), vendar pri tem opozarja, da mora biti v središču znanstvenega zanimanja vedno mesto kot današnji življenjski prostor (Gerndt 1992: 125).

Sodobno mesto je tudi predmet dela Inštituta za empirično kulturoslovje v Tübingenu, kjer je študijski poudarek na t.i. projektne študiju. Tübingenške urbane raziskave določuje aplikativna usmerjenost in izrazito problematiziranje sodobnih urbanih problematik, kjer prihajajo v ospredje ženske študije (Konnertz 1991). Zadnja projektna

raziskava je bila narejena v Frankfurtu na Maini. V njej so etnologi predstavili multikulturno mestno politiko, se spraševali, kako tujci v Frankfurtu doživljajo multikulturnost in kako so tujci predstavljeni v medijih. Iskali so vzroke naraščajočega rasizma, se spraševali, kakšen odnos ima do koncepta civilne družbe multietnična metropola, analizirali urbanistično politiko mesta, predstavili urbano ponudbo boljših trgov in razkrinkali frankfurtske poulične tolpe kot primer medijske inscenacije. Vse raziskave so v Tübingenu izdali v obliki revije (*Multikultur Journal* 1992) in jo ponudili v prodajo, tako v etabliranih knjigarnah kot tudi v kioskih na železniških postajah. Ob tem so pripravili še spremljevalni program, ki je v obliki vodstev po mestu, predavanj, srečevanj različnih etničnih in socialnih skupin potekal celo leto 1991.

Mesto kot prostor etnične in socialne heterogenosti in urbanost, kot sinonim multikulturene različnosti je izhodišče raziskovalnega pristopa frankfurtske etnologinje in kulturne antropologinje Ine Marie Greverus. Greverusovo je v mestu zanimalo predvsem vprašanje nastajanja, ohranjanja in spreminjanja identitete mestnih prebivalcev. Pri tem je izhajala iz teorije »teritorialnega človeka« (Greverus 1979: 33), ki sodi v tradicijo t.i. humane ekologije in Chicaške šole. Teritorialnost ji predstavlja enega izmed osnovnih elementov identitete, ki se izraža v aktivnem odnosu in izrabi neposrednega človekovega okolja. Prostore identitete najde Greverusova v mestnih četrtih, sosedstvu ali ulicah, kjer pa danes, zaradi družbene kompleksnosti, prihaja do problemov identifikacije posameznika s svojim okoljem (Greverus 1978: 276). Zavest identitete je po mnenju Greverusove v urbanem okolju zavrta zaradi anonimnosti, odtujenosti in tudi zaradi nezmožnosti uporabe in kontrole pozidanega mestnega prostora⁵. Zaradi tega se ustvarjalni potencial mestnih prebivalcev spreminja v »redukcijo teh sposobnosti in v konzumiranje ponudbe okolja« (Greverus 1978: 277). Zato se Greverusova zavzema za uveljavljanje kulturnega pluralizma, v smislu razvijanja in nastajanja avtonomnih skupin v mestu, kot predpogoja za ponovno obuditev »poškodovanih« identitet. Nič čudnega torej, da pozdravlja nastanek in raziskovanje kontrakture, obračanje k urbanim etničnim manjšinam in poudarjanje lokalnosti kot tiste poskuse, ki v nepregledni družbi sedanjosti omogočajo pozitivni razvoj identitete posameznika v mestu ter se tako zavzema predvsem za raziskovanje urbanih subkultur, se pravi marginaliziranih in stigantiziranih socialnih in etničnih skupin v mestu (Greverus 1978: 279). Teorijo Ine Marie Greverus lahko razumemo predvsem kot poglobljeno kulturno kritiko, ki se dotika perečih problemov vsakdana v mestu. Ta aktualnost pa je močno prisotna v urbanih raziskavah »frankfurtske šole«, kjer lahko omenimo študije o nastanku, razvoju in položaju tujcev/tujstva v urbanih sredinah (Kristeva 1989), integracijskih procesih asimiliranja (Schiffauer 1983), lokalni identiteti frankfurtskega predmestja (Heimat 1982) in primerjave življenjskih stilov v velemestu ter podeželskem mestu (Hirschbiel 1985).

⁵ Ob tem je zanimiva primerjava z ameriškim antropologom Richardom Sennettom, ki se je v svojih raziskavah loteval predvsem problema samorazumevanje prebivalcev modernih mest. Zanimalo ga je ravnotežje med privatnim in javnim življenjem posameznika v mestu, ker določa tudi njegovo samorazumevanje. Pri tem po avtorjevem mnenju prihaja do razpada javnega življenja, ki se vedno hitreje spreminja v čisto formalnost in včasih celo obveznost. Ideološki postulat individualnosti se tako v mestih zapira v polje privatnega, kar avtor dokazuje na celi vrsti empiričnih primerov (Sennett 1983: 17). Absolutno prevrednotenje individualnega ima za posledico kult intimnosti, Sennet moderne urbane družbe imenuje tudi intimne družbe (Sennett 1983: 252), ki se kaže v narcizmu mestnih prebivalcev in v destruktivnih oblikah skupnosti. Te so posledice strahu pred anonimnostjo, ki pa po drugi strani prebivalce mest omejujejo v vedno ožje skupnosti. Tu se socialna dejanja posameznikov opredeljujejo skozi prizmo kolektivne zavesti in se zaradi tega v večini primerov omejujejo samo na razmejitve posameznikovega intimnega, privatnega načina življenja od javnega.

Če si zdaj pogledamo še razvoj in stanje v francoski in skandinavski urbani etnologiji, moramo opozoriti, da je bil tam že v 60. letih prisoten sorazmerno močan vpliv urbane antropologije, ki je konec sedemdesetih let pričela prodirati tudi v nemško jezikovno področje Evrope (Hugger 1988: 220). Francoska urbana etnologija se je formirala konec šestdesetih let, ko so bili koncepti in metode socialne antropologije v francoski etnologiji že delno sprejeti (Chiva 1987: 39). Namesto zastarelih tehnik vprašalnic se je uveljavila metoda terenskega dela z neposredno udeležbo, pri čemer je bil raziskovalec dalj časa nepretrgano prisoten v življenju skupnosti (Segalen 1986: 9). Rezultati tega dela so bile v začetku številne interdisciplinarne monografske študije vasi (npr. Burguière 1975; L'Aubrac 1970-1986; Zonabend 1980) in prvih mest (Pétonnet 1968).

24

V 70. letih postane mesto stalno raziskovalno polje francoskih etnologov in to navkljub številnim vprašanjem o specifični urbane etnologije, problemih v razlikovanju med urbano etnologijo in urbano antropologijo in uporabnosti terenskih tehnik v mestih. Prav zaradi specifičnih lastnosti mesta in urbane kulture so se francoskim etnologom zdele klasične monografske študije neprimerna oblika za preučevanje mesta. Zato so najprej poskusili indetificirati posebne urbane subprostore, kot je npr. sosedstvo, skupine, kot so npr. priseljenci in mestne institucije, kot so kavarne, stavke ali karnevali (Segalen 1986: 15). Za prelomnico v francoski urbani etnologiji lahko štejeemo zbornik raziskav o asimilacijskih procesih pri migrantih v Parizu, ki so nastajale tako v krajih, od koder so prihajali priseljenci, kot tudi v samem Parizu (Provinciaux et Provinces à Paris 1980). Segalenova pa omenja, da sta v 80. letih v sodobni francoski urbani etnologiji obstajali dve temeljni usmeritvi. Prvo imenuje industrijska etnologija, v kateri je poudarek na raziskovanju socialnih organizacij delavcev, kjer poskušajo etnologi določiti predvsem odnos delavcev do dela, družine in širše skupnosti (Segalen 1986:16). Druga usmeritev je tematsko sorodna in jo določa raziskovanje nižjih socialnih slojev, delavcev in imigrantov v predmestjih (Pétonnet 1982).

Skandinavski etnologi so do raziskovanja urbanih sredin prišli postopoma, saj so se najprej ukvarjali z vprašanji kulturnih inovacij, ki prihajajo iz mest in njihovega sprejemanja v ruralnih sredinah (Ek 1987: 14). Mesto pa s tem še ni postalo neke vrste neodvisen »etnološki koncept« in zato predstavlja pravi mejnik v skandinavski etnologiji raziskava o stockholmskih delavcih, ki jo je leta 1949 izdal Sigurd Erixon (Erixon 1949). Tej so sledile številne druge raziskave delavske kulture, in danes lahko brez zadržkov govorimo, da predstavljajo rezultati raziskovanja načina življenja delavskega razreda v Skandinaviji najpopolnejše tovrstne študije v Evropi⁶.

Vpliv antropoloških konceptov v Skandinaviji je opazen vse od konca 50. let, ko je v Uppsali predaval Robert Redfield. Njegovi metodološki napotki so se poznali predvsem v prenosu raziskovalnega pogleda iz določene profesionalne skupine na skupnost kot celoto (Brück 1982: 122). Konec šestdesetih let tako izide prva sodobna raziskava mesta, ki jo je izdal Ek Sven (Ek 1967). V njej je avtor analiziral spremembe v kulturah posameznih socialnih skupin v mestu v času, ko se le te soočijo z ekonomskimi in socialnimi pogoji mestnega okolja (Ek 1987: 16). Isti avtor je leta 1971 izdal študijo o urbanem slumu Nöden v Lundu (Ek 1971), v katerem je predstavil vrednote prebivalcev sluma v urbanem okolju.

⁶ Med najbolj odmevnimi raziskavami delavske kulture v zadnjem desetletju na Švedskem omenja Ek Sven (Ek 1987: 17-18) študije o pristaniških delavcih (Björklund 1984), o materialnih in socialnih pogojih za nastanek specifične delavske kulture (Bursell 1984), ideoloških osnovah sodobne delavske kulture (Bohman 1985) in delavski solidarnosti (Skarin Frykman 1987).

Podobno študijo je nekaj let kasneje opravil tudi etnolog Åke Daun (Daun 1974), ki se je pri raziskovanju suburbanega življenjskega stila v švedskih predmestjih povsem oddaljil od takrat uveljavljenih metodoloških izhodišč. Pri tem se je kot nekdanji učenec norveškega antropologa Fridrika Bartha oprl na njegov model analize procesov in raziskoval sodobne urbane pojave v predmestjih. Ni ga zanimalo vprašanje, kaj predmestje nudi svojim prebivalcem, temveč, kako prebivalci doživljajo življenje v predmestju (Ek 1987:16). To sicer ni bila novost v skandinavski etnologiji, nov pa je bil način njegove abstrakcije in temeljno vprašanje, ki se je glasilo, zakaj se ljudje obnašajo tako kot se in zakaj mislijo tako kot mislijo. Daunova, danes klasična, raziskava je bila na Švedskem v svojem času sprejeta kot delo, ki sicer sodi v znanost, nikakor pa ne v etnologijo (Brück 1982: 120). Ek Sven in Ake Daun sta tako avtorja, ki sta najmočnejše obeležila sodobno švedsko in posredno celotno skandinavsko urbano etnologijo. Z nekaterimi koncepti iz socialne antropologije sta urbano etnologijo naenkrat približala problemom modernega človeka v mestu. Vprašanja, ki sta jih odpirala, so se nanašala predvsem na odnos posameznika do urbane okolice.

Osemdeseta leta so zato v Skandinaviji obeležena z raziskavami pogojev življenja v urbanih sredinah, kulturnih vzorcev in kulturne politike, ki nastaja v mestih (npr. Ferrer 1981). Pri tem opažamo, da se težišče raziskovalnega dela prenaša iz vprašanja, kaj lahko povemo v mestu, na vprašanje, kaj lahko povemo o mestu (Ek 1987: 19). Ob tem nastajajo tudi nove metodologije za raziskovanje mest. Na Danskem so tako etnologi kot temeljno vprašanje pri raziskovanju urbanega etosa izpostavili koncept »življenjskih oblik« (Life forms), ki karakterizirajo poglobitve skupine v družbi. Tega koncepta niso vezali na razredno, ruralno ali urbano okolje, saj lahko značilne oblike življenjskih vzorcev najdemo v vseh družbenih in socialnih okoljih (Ek 1987:12).

2. KAKO SO ANTROPOLOGI »ODKRIVALI« EVROPSKA MESTA?

John W.Cole imenuje čas med leti 1950-1960, kamor sežejo tudi prve sodobne antropološke raziskave mest (npr. Firth 1956), »obdobje idealnih pogojev za preučevanje Evrope« (Cole 1979: 17). Znano je, da antropologi evropskih mest kot prostora svojih raziskav takrat niso izbirali zaradi metodoloških razlogov, ampak jih je k temu privedel problem znanstvene uveljavitve in z njo povezane univerzitetne hierarhije. Ker je bila večina evropskih antropoloških univerzitetnih položajev zasedenih z »nedotakljivimi eminencami«, ki so ustoličili funkcionalizem in strukturalizem na empiričnih primerih iz eksotičnih dežel, je Evropa konec 50. let postala edini prosti raziskovalni prostor, katerega so mlajši znanstveniki nujno potrebovali za svojo poklicno kariero (Cole 1977: 355). V mestu, ki so ga opredeljevali predvsem kot kulturni sistem, jih je najbolj zanimalo vprašanje stabilnosti sistema, katerega ravnotežje je v skladu z uveljavljenimi antropološkimi modeli temeljilo na celovitosti sinhronega delovanja vseh posameznih funkcij. Obnašanje posameznika in njegov način življenja sta jih skozi to znanstveno optiko zanimala samo kot neke vrste d(v)ogovor med pravicami in dolžnostmi, ki so določene s formalnimi pozicijami posameznika v družbenih institucijah. Tako so sicer pokazali, kako institucije služijo družbi in sistemu zato, da jih ohranjajo kot celoto in hkrati poskušajo zadovoljevati vse potrebe svojih članov. Prav o njih, posameznikih, na katere se antropologija tako pogosto sklicuje, pa ne zvemo pravzaprav nič. Tudi zaradi tega je v prvih antropoloških študijah evropskih mest prišlo do spornih metodoloških posploševanj.

Ta so po mojem mnenju posledica »klasične« antropološke izobrazbe, ki je bila usmerjena predvsem v raziskovanje t.i. »primitivnih družb«.

Šele Norvežan Fridrik Barth je bil tisti, ki je razkrinkal površinskost funkcionalističnih antropoloških raziskav in razvil metodologijo, ki je v Evropi omogočila študij kulture kot procesa (Barth 1969). Antropologi so pod vplivom njegovih metodoloških izhodišč svojo pozornost usmerili v raziskave nastanka, razvoja in razširjenosti urbanih fenomenov in pri tem izpostavili kvalitativno vrednost socialnih procesov. Prišli so do ugotovitve, da razmerja med posameznikom in skupino na eni ter institucijami na drugi strani dajejo družbi potrebno dinamiko za socialne prehode in spremembe. S tem pa so (končno) zavrnili pomen in vlogo vseprisotne tradicije v evropski etnologiji. Posledica degradacije koncepta tradicije na raven rezultatov procesa socialnih odnosov in institucionalnih vplivov novejšega izvora pa je najverjetnejši razlog za to, da je antropologija takrat izgubila priljubljenost institucionalnega prodora v srednjeevropska univerzitetna središča.

26

Zato pa se je (urbana) antropologija toliko močneje vsidrala v nekaterih zahodno in severnoevropskih državah. Če pustimo ob strani pretiravanje teh antropologov, ki so se v sedemdesetih letih neskromno razglasili za prve sistematične raziskovalce evropskih mest (Cole 1979: 15), je verjetno res, da so bili prav antropologi v Angliji, Franciji, Skandinaviji in na Nizozemskem tisti, ki so odprli pot urbani problematiki in to zaradi dveh razlogov:

1. »Teoretiki« urbane antropologije so se v tem obdobju oddaljili od deloma zelo »protizgodovinsko« usmerjene britanske strukturalno funkcionalistične socialne antropologije (Fischer 1988: 18) in pričeli iskati svoje korenine v dediščini Chicaške šole⁷ ter v evropski humanistični tradiciji⁸.

2. Teoretske študije družbenih odnosov v urbanih sredinah so zamenjale empirične raziskave odnosa med mestom in podeželjem (Boissevain 1974) ter profesionalnih (Jackson 1968), socialnih (Davis 1973) in institucionalnih (Silverman 1975) skupin v mestu.

Osemdeseta leta so bila za urbane antropologe v Evropi čas, ko so se dokončno nehali spraševati in dokazovati, kaj jih loči od urbane sociologije. S številnimi in raznovrstnimi raziskavami so dobesedno utišali očitke sociologov, da so teorije urbanosti ideološki konstrukti in da urbana antropologija pravzaprav nima lastne identitete⁹. Namesto ljubosumnega varovanja svojega vrtička so se posamezne antropološke šole usmerile v raziskovanje odnosov med mestom in podeželjem, formalnih in neformalnih institucij v mestu ter poskusile predstaviti mesto kot celoto (npr., Nas & Prins 1983). Holistični pristop do raziskovanja mesta je bil tudi moto kongresa urbanih antropologov leta 1983 v Leidnu. Tam so se spraševali o smotrnosti prenosa nekaterih metodoloških in metodičnih rešitev, ki so jih urbani antropologi razvili v (vele)mestih t.i. »tretjega sveta«, na preučevanje evropske urbane problematike. Izoblikovali so tezo, da je smiselno raziskovati mesto kot prostor irazite koncentracije socialnih odnosov (Southall 1983: 10), kjer se v socialnih odnosih izražajo različne napetosti in v končni fazi tudi urbani konflikti.

⁷ Za oživitvev zgodovinskega spomina ne bo odveč, če na tem mestu omenimo tudi najpomembnejše predstavnike Chicaške šole. To so Robert E. Park, Roderick McKenzie, Ernest Burgess, Nels Anderson, Frederic M. Thrasher, William F. Whyte, Louis Wirth, Harvey W. Zorbaugh in Paul G. Cressey.

⁸ Predvsem pri Karlu Marxu, Maxu Weburu in Émileu Durkheimu (o vplivu njihovih teorij na razvoj raziskovanja urbanih sredin glej Saunders 1981).

⁹ Najvidnejša predstavnika kritikov urbane antropologije sta bila prav gotovo Henri Lefebvre (Lefebvre 1990) in Manuel Castells (Castells 1977).

Predlagali so, da z detajlno analizo modelov napetosti in koncepta konfliktna teorije lahko poglobljeno spoznamo socialno realnost v generalnem in urbano družbo v partikularnem smislu, saj socialne spremembe producirajo konflikte, ti pa ponovno določajo bodoče spremembe (Prins & Nas 1983: 40). Ob prehodu iz sociološkega raziskovanja urbanih fragmentov v holističen metodološki pristop predstavljata deli Ulfa Hanerza (Hanerz 1980) in Hartmuta Häußermanna ter Walterja Siebela (Häußermann & Siebel 1987) največji udarec zaplakanemu prisvajanju raziskovanja mesta pod okrilje ene same znanstvene discipline.

Hannerzu je interdisciplinarna študija metodoloških konceptov urbane antropologije predstavljala osnovo za lastno teorijo urbanosti, v kateri razume kulturo kot celoten pomenski sistem, s pomočjo katerega se opredeljuje socialna konstrukcija realnosti. Zaradi stroge sistematizacije metodoloških izhodišč Hannerz nasprotuje raziskovanju majhnih prostorskih skupnosti, kot so npr. družina, etnična skupnost ali sosedstvo. Namesto tega zahteva raziskovanje socialnih mrež, saj samo z njihovo pomočjo lahko preidemo meje urbanih skupin in lokalnih analiz. Preko vprašanj, kaj je urbano in kaj antropologija v urbani antropologiji (Hanerz 1980: 3), poskuša natančno opredeliti raziskovalno polje urbane antropologije. Pri tem ugotavlja, da se največji prispevek urbane antropologije nahaja v empiričnih raziskavah, »v etnografiji; ki je prevladujoče kvalitativna in bogato kontekstualizirana zbirka človeških dejanj in misli« (Hannerz 1990: 8). V empiričnih raziskavah vidi Hannerz analitično prednost urbane antropologije pred urbano sociologijo¹⁰.

Pri analizi urbanega življenja avtor izhaja iz koncepta socialne vloge (Hannerz 1980: 101). Zato predlaga, da heterogenost življenjskih stilov v mestu raziskujemo kot analizo socialnih vlog, pri čemer si lahko pomagamo s konceptom »urban role inventory«, s katerim Hannerz razume skupne lastnosti spreminjajočih se socialnih vlog posameznika (Hannerz 1980: 107). Pri tem razlikuje pet kompleksnih enot urbanega življenja: gospodinjstvo in družino, delo in pridobivanje sredstev za preživljanje, prosti čas, sosedstvo in prometne povezave. Predmet urbanih antropoloških raziskav mu tako predstavlja predvsem vprašanje, na kakšen način in v kolikšnem obsegu se socialne vloge prepletajo in kako strukturirajo posamezna področja urbane strukture, npr. ekonomijo. Avtor nas opozarja, da je individualni repertoar socialnih vlog omejen preko predpisanih norm in vrednot. Zato kulturna pogojenost vrednot in norm določa tudi možnost izbire posameznika med različnimi socialnimi vlogami. Ob tem pa moramo biti pozorni tudi na t.i. »role discriminatory attributes«, kot so starost, spol ali etnična pripadnost, ki strukturirajo prisotnost posameznika v socialnem življenju skupnosti (Hannerz 1980: 151-156). Urbano življenje, ki ga Hannerz definira s pomočjo heterogenosti socialnih vlog, se po avtorjevem mnenju izraža v različnih življenjskih stilih. Hannerz razlikuje štiri osnovne oblike mestnega načina življenja.

S terminom »encapsulation« označuje način življenja, za katerega je značilna močna socialna mreža in omejen obseg socialnih vlog, kar ima za posledico sorazmerno zaprtost skupnosti in posameznika. Najdemo ga lahko pri etničnih manjšinah v mestih, v urbani subkulturi, v elitni urbani kulturi in tudi pri specifičnih skupinah, kot so npr. gospodinje

¹⁰ Tudi starosta socialne antropologije, Raymond Firth, v svojih razmišljanjih o bodočnosti antropologije poudarja, da je navdušen nad količino zbranega etnografskega gradiva, saj prav to vzpodbuja nadaljni razvoj antropologije, omogoča ločevanje posebnih elementov od vzorcev in procesov ter njihove medsebojne povezave, s katerimi prihajamo do različnih oblik konceptualnih procesov v spreminjajoči se družbi (Firth 1992: 210-211).

(Hannerz 1980: 255-258). Če posameznik živi v različnih urbanih življenjskih svetovih z različnimi socialnimi vlogami, Hannerz govori o načinu življenja, ki ga imenuje »segregativity« (Hannerz 1980: 258-261), o »integrativity« pa govori takrat, ko se individualne socialne mreže raztezajo preko različnih področjih urbanega življenja in ko posameznik menja vrsto socialnih vlog, ki se same tudi sproti spreminjajo glede na dane zahteve okolja (Hannerz 1980: 260-261). S terminom »solitude« pa Hannerz označuje način življenja, za katerega je značilna prostorsko zelo majhna socialna mreža brez heterogenosti socialnih vlog (Hannerz 1980: 259-260).

Häußermann in Siebel sta se v svojem raziskovalnem delu osredotočila na vprašanje posledic modernih strukturnih sprememb v družbi na razvoj mest, mestne politike in mestne kulture (Häußermann & Siebel 1987). Pri tem jima ni šlo toliko za utemeljevanje lastnih metodoloških izhodišč, temveč prej za analitično interpretacijo statističnih podatkov, ki se nanašajo na nemška mesta. Za izhodišče sta si vzela nasprotja med razvijajočimi se nemškimi mesti in tistimi, pri katerih statistika beleži daljše obdobje stagnacije ter nasprotje med tistimi prebivalci teh mest, ki imajo z delom zagotovljeno svoje življenjske perspektive ter onimi, ki so potisnjeni na t.i. družbeni rob, imigranti, nezaposleni in revni. Avtorja poudarjata, da so naše predstave o načinu življenja v mestu in urbani kulturi še vedno pogojene z meščanskim mestom evropskega srednjega veka in industrijsko revolucijo. Konec srednjega veka se je namreč izoblikovala urbanost kot posebna življenjska oblika, ki stoji nasproti privatnemu in javnemu, kot posebna oblika politike, meščanske demokracije in kot posebna oblika ekonomije, kapitalizma. Tako je bil razvoj mest, od srede prejšnjega stoletja naprej v različnih strokah, identičen z rastjo prebivalcev, delovnih mest in širjenjem pozidanih površin v mestih. Häußerman in Siebel sta zato postavila tezo, da sta urbanost, kot posebna oblika mestnega načina življenja, in rast mest, kot enotna lastnost razvoja, izgubili svojo objektivno osnovo (Häußermann & Siebel 1987: 9). S tem pa je izgubila smisel tudi lokalna mestna politika, ki je po avtorjevih mnenjih še vedno usmerjena v fikcijo socialne, politične in ekonomske celote imenovane Mesto. Mesta pa so dandanašnji, v globalni strukturi mednarodno organiziranega gospodarstva, postala prostori, ki se jih lahko poljubno zamenjuje. Zato lokalna mestna politika nima več tolikšnega vpliva na gospodarsko in družbeno politiko, kot ga je imela. Danes in v bodočnosti ostane komunalni politiki samo organizacija vsakdanjega življenja, razpeta med delom, prostim časom, počitkom in prometom. S tem pa se mestna politika spreminja v enega najmočnejših vzvodov, ki krojijo podobo vsakdanjega načina življenja v urbanih centrih (Häußermann & Siebel 1987:10).

Zato sta avtorja večji del svoje študije namenila prav analizi pogojev, vplivov in posledic mestne politike na urbane življenjske stile. Obravnavata renesanso mestnih jeder, kjer se srečujejo na videz različni življenjski stili yuppies¹¹, ki jih označuje bogato in razsipniško življenje ter t.i. alternativcev, ki z drugačnimi življenjskimi stili, kljub sorazmerno nizkim prihodkom, dosegajo visok življenjski standard (Häußermann & Siebel 1987: 14). Pojasnjujeta vpliv medijev na urbani način življenja (Häußermann & Siebel 1987: 33). Iščeta vzroke za vedno večje razlike v rasti mest in urbanih kulturah v severnih in južnih nemških mestih (Häußermann & Siebel 1987: 44). In iz tega izpeljeta konstruktivno kritiko komunalnih politik, ki še vedno vztrajajo na modelu splošne rasti za vsako ceno, ne da bi upoštevale spremenjene prostorske, socialne, gospodarske in

¹¹ Yuppi (Young Urban Professionals) je oznaka za mlade, bogate podjetnike in menadžerje.

ekološke pogoje v mestih (Häußermann & Siebel 1987: 119). Ne ostaneta pa samo pri kritiki, temveč s pomočjo analize življenjskih stilov prebivalcev različnih profesionalnih in socialnih skupin podata tudi osnovne elemente drugačne mestne politike, ki bi prebivalcem mest lahko ponudila osnovo za novo kvaliteto urbanosti (Häußermann & Siebel 1987: 238).

3. IZZIV URBANOSTI IN PERSPEKTIVE URBANIH ŠTUDIJ

Upam, da se je iz tega pregleda razvoja urbanih študij dalo razbrati, kako sodobno raziskovanje mest določuje teoretski in metodičen pluralizem. Meje med posameznimi strokami, v našem primeru urbane etnologije in urbane antropologije, so tako zabrisane in prepletene, da smemo v evropskem okviru hkrati govoriti o antropologizaciji etnologije (sprejemanje nekaterih temeljnih antropoloških konceptov, kot so identiteta, socialne vloge, etnične manjšine in konflikti) in tudi o etnologizaciji antropologije (historična dimenzija raziskovanja urbanih fenomenov in etnološki koncepti načina življenja). Seveda ne mislim problematizirati pristojnosti posameznih strok, ker sem prepričan, da nas to vodi v slepo ulico in znanstveno stagnacijo, zdi pa se mi smotno, da se vprašamo, ali obstajajo metodološko spoznavne razlike v urbanih raziskavah. Moj odgovor je pritrdilen. Etnologi še vedno raziskujejo mesto kot razdeljen prostor različnih življenjskih praks, načinov življenja in miselnih sistemov, medtem ko so antropologi usmerjeni v raziskovanje nastanka in oblik socialnih odnosov ter njihove povezanosti v urbanih pomenskih modelih. Vendar pa etnologi vedno bolj upoštevajo vplive in posledice heterogenosti mesta na urbani etos, ki naj bi bil po definiciji predmet njihovih raziskav¹², antropologi pa spoznanja iz teoretičnih modelov analize urbanih institucij poskušajo verificirati v realnih mestnih okoljih in načinih življenja različnih urbanih skupin (Harvey 1985). Gre za zблиževanje ločenih tradicij, pri kateri ena in druga stran ugotavljata, da urbani etos prebivalcev mest temelji tako na posredovanih normah, vrednotah in življenjskih vzorcih, kot tudi na urbani ideologiji (obliki) in urbani ekonomiji (vsebini).

Urbanost kot proces in življenjska praksa, kot znanstveni koncept in politično o(g)rodje, kot kritika individualnosti in (multi)kulturne pestrosti zato ostaja izziv raziskovalcem. Ti se v Evropi v vedno večji meri odločajo za raziskovanja sodobnih urbanih fenomenov in problemov, s sočasno zahtevo po aplikativni uporabi rezultatov raziskovalnega dela¹³. Ker se tudi nekatera evropska mesta ali regije počasi že spreminjajo v megapolise, smemo upravičeno pričkovati, da bodo socialno kulturni fenomeni in problemi mest (p)ostajali središče dela nacionalnih in komunalnih centrov moči ter odločanja. S tem pa bodo znanstvena spoznanja raziskovalcev urbanih sredin vedno bolj aktualna in zato ni odveč opozorilo, da moramo etnologi in antropologi paziti, da ne

¹² Dovolj je, če prelistamo samo eno izmed treh knjig, ki imajo sicer neposrečen naslov »Handbuch der schweizerischen Volkskultur«, in videli bomo, da so švicarski etnologi uspeli predstaviti spremembe v vsakdanu zadnjih 50. let samo tako, da so k sodelovanju povabili tudi antropologe, lingviste, socialne in kulturne zgodovinarje, geografte ter komunikologe (Hugger 1992).

¹³ Za nekatera evropska mesta lahko trdimo, da so teoretska spoznanja etnologov in antropologov vplivala na določene urbane socialne prakse. Lepa tovrstna primera sta npr. prvi nemški mestni urad za multikulturne pristojnosti v Frankfurtu ali pa organizacijska oblika metadonske pomoči v Amsterdamu.

postanemo, npr. tako kot dobršen del arhitektov, marionetke v rokah politike ter kapitala¹⁴. Temu se lahko izognemo samo z neprestanim in kritičnim preverjanjem znanstvenih spoznanj v mednarodnih okvirih kot tudi z izbiro tistih raziskovalnih problemov, ki jasno odražajo medsebojno soodvisnost političnih, socialnih in družbenih institucij na kulturne, selekcijske ter adaptacijske značilnosti neke urbane kulture.

Bodočnost evropskih urbanih študij vidim v raziskovanju nastajanja, spreminjanja in ohranjanja urbanih identitet. Ker mora posameznik v mestu svoje potrebe in pričakovanja ves čas usklajevati s skupinskimi in družbenimi zahtevami, bo individualno in socialno dimenzijo identitete potrebno raziskovati kot skupek identifikacij, kjer bodo upoštevani vsi socialni odnosi in skupne vrednote ter norme. Menim, da bo posebna pozornost namenjena vertikalni in horizontalni mobilnosti v mestu, saj v teh »migracijah«
30 posameznik vsak dan zamenja različne socialne vloge in se sreča z različnimi socialnimi skupinami. Gre za proces, ki zahteva dnevno reorganizacijo identitete. Pri analiziranju individualnih in skupinskih urbanih identitet se bomo zato soočili s spreminjajočo se vlogo, (samo)videnjem in položajem žensk, gospodinjstev, družin, etničnih manjšin in urbanih subkultur. Ne bomo se mogli več izogibati pomenu lokalne politike, potrošniške ideologije in ekonomske (ne)odvisnosti za nastanek določenih urbanih življenjskih praks. V mestu kot domu nas bo zanimalo stanovanje in bivanje v njem, okolica in mobilnost, meddružinski odnosi in socialna kontrola, intelektualna razhajanja in kulturne inovacije, prosti čas in sosedska samoorganiziranost, delitev dela na formalni in neformalni sektor, vpliv televizije in računalnika, univerze in beznice na mestni vsakdan. Pri tem bodo urbani načini življenja, urbane življenjske strategije in urbani mentalni prostori tisti konceptualni modeli, s katerimi bodo etnologi in antropologi raziskovali identitete posameznikov in skupin ter z njimi opredeljevali urbani etos.

V prvi vrsti nas bo torej zanimal človek v okolju, ki mu pravimo mesto. Tako njegovo delo in odgovornost, kot tudi njegovo prostovoljno sodelovanje v športnih in političnih organizacijah ali pri (samo)izobraževanju ter lenarjenju. To je namreč ena izmed značilnosti in posebnosti »progresivne logike«
mest (Häußermann & Siebel 1987: 246). Urbane logike in njenega čara socialističnih stanovanjskih inkubatorjev, malomeščanskih »minimundov«, elitističnih »noueve rich«, kitajske kuhinje in prekmurskih gibanc, tržnice in Maximarketa, fitnes salonov in avtomehaničnih delavnic, mestnih slavij in homoseksualnih diskotek, beguncev, brezposelnih, študentov, delavcev, ostarelih, univerze (tudi za tretje življenjsko obdobje), Slovenskega etnografskega muzeja in Metelkove. Poleg znanja moramo pri raziskovanju urbanega etosa odpreti tudi subjektivna vrata fantazije in znašli se bomo v svetu, kjer sami živimo. Ali kot pravi brazilski pregovor iz saopolskih predmestij: »Dokler sanjaš sam, so to samo sanje; ko nas sanja več skupaj, je to začetek neke nove stvarnosti«. V našem primeru nove urbanosti!?

¹⁴ To se je namreč v zgodovini etnologije in antropologije že zgodilo. Spomnimo se samo deleža etnologov pri razvijanju in utemeljevanju nacionalističnih ideologij ali pa zagnanosti antropologov pri vzpostavljanju kolonialističnih uprav.

LITERATURA:

- ASSION, Peter (Hg.) 1986: Transformationen der Arbeiterkultur. Marburg 1986.
- L'AUBRAC. Etude ethnologique, linguistique, agronomique et économique d'un établissement humain (7 volumes). Paris 1970-1986.
- BARTH, Fridrik 1969: Social Groups and Boundaries. Bergen, Oslo 1969.
- BAUSINGER, Hermann 1961: Volkskultur in der technischen Welt. Stuttgart 1961.
- BJÖRKLUND, Anders 1984: Hamnes arbetare. Stockholm 1984.
- BOHMAN, Stefan 1985: Arbetarkultur och kultiverade arbetare. Stockholm 1985.
- BOISSEVAIN, Jeremy 1974: Friends of Friends: Networks, Manipulators and Coalitions. Oxford 1974.
- BRUMEN, Borut 1991: Raziskovanje mestne in delavske kulture v ZRN, NDR in Švici. V: Časopis za zgodovino in narodopisje 1. 27 (062), Maribor 1991, str. 95-101.
- BRÜCK, Ulla 1982: The Influence of Social Anthropology on Swedish Ethnology. V: Nixdorff H. & Hauschild T. (Hrsg.), Europäische Ethnologie. Berlin 1982, str.:119-129.
- BURGUIÈRE, André 1975: Bretons de Plozevet. Paris 1975.
- BURSELL, Barbro 1984: Anläggarna. Stockholm 1984.
- CASTELLS, Manuel 1976: The Urban Question. London 1977 (prva izdaja: La Question urbaine. Paris 1972.)
- CHIVA, Isac 1987: Wie die Ethnologie Frankreichs entstand. Versuch einer genealogischen Begründung. V: Isac Chiva, Utz Jeggle (Hg.), Deutsche Volkskunde-Französische Ethnologie. Zwei Standortbestimmungen. Frankfurt, Paris 1987, str.13-43.
- COLE, John W. 1977: Anthropology Comes Part-way Home: Community Studies in Europe. V: Annual Review of Anthropology, Vol.6, Palo Alto 1977, str.: 349-378.
- COLE, John W. 1979: Gemeindestudien der Cultural Anthropology in Europe. V: Wiegelmann Günter (Hrsg.), Gemeinde im Wandel. Volkskundliche Gemeindestudien in Europa. Münster 1979, str. 15-31.
- COMMENDA, Hans 1958/1959: Volkskunde der Stadt Linz an der Donau. Linz 1959 (1.knjiga),1959 (2.knjiga).
- ČASOPIS za zgodovino in narodopisje 1. 27 (062), Maribor 1991.
- DAUN, Åke 1974: Förortsliv: En etnologisk studie av kulturell förändring. Stockholm 1974.
- DAVIS, John 1973: Land and Family in South Italian Town. London 1973.
- EK, Sven B. 1967: Stadens földese. Lund 1967.
- Ek, Sven B. 1971: Nöden i Lund. Lund 1971.
- EK, Sven B. 1987: Urban Studies and Swedish Ethnology. V: Ethnologia Scandinavica. A Journal for Nordic Ethnology. Lund 1987, str.:11-23.
- ERIXON, Sigurd 1949: Stockholms hamnarbetare före fackföreningsrörelsens genombrott. Stockholm 1949.
- FERRER, Julio 1981: Punkare och skinheads. Stockholm 1981.
- FIELHAUER, Helmut & BOCKHORN, Olaf (Hg.) 1982: Die andere Kultur. Volkskunde, Sozialwissenschaften und Arbeiterkultur. Wien 1982.
- FIRTH, Raymond (ed.)1956: Two Studies of Kinship in London. London 1956.
- FIRTH, Raymond 1992: A Future for social anthropology? V: Sandra Wallman (ed.), Perspectives from Social Anthropology. London, New York 1992, str.:208-224.
- FISCHER, Hans 1988: Anfänge, Abgrenzungen, Anwendungen. V: Hans Fischer (Hg.), Ethnologie. Einführung und Überblick. Berlin 1988, str.: 3-39.
- GARAMVOELGY, Judit 1988: Stadt und Land - Zur Problemgeschichte seit der Jahrhundertwende. V: Maja Svilar, Stadt und Land. Die Geschichte einer gegenseitigen Abhängigkeit. Bern, Frankfurt/M., New York, Paris 1988, str. 13-30.
- GEIGER, Klaus, JEGGLE, Utz & KORFF, Gottfried (Hg.) 1970: Abschied vom Volksleben. Tübingen 1970.
- GERNDT, Helge 1981: Kultur als Forschungsfeld. München 1981.

- GERNDT, Helge 1985: Großstadtvolkskunde - Möglichkeiten und Probleme. V: Theodor Kohlman, Hermann Bausinger (Hrsg.), Großstadt - Aspekte empirischer Kulturforschung. Berlin 1985, str. 11-21.
- GERNDT, Helge 1992: Stadt-Gegenstand und Forschungsfeld empirischer Kulturwissenschaft. V: Helge Gerndt, Studienskript Volkskunde. Eine Handreichung für Studierende. München 1992.
- GREVERUS, Ina-Maria 1978: Kultur und Alltagswelt. München 1978.
- HANNERZ, Ulf 1980: Exploring the City. Inquiries Toward an Urban Anthropology. New York 1980.
- HARVEY, David 1985: Consciousness and the Urban Experience. Oxford 1985.
- HÄUßERMANN, Hartmut & SIEBEL, Walter 1987: Neue Urbanität. Frankfurt/M. 1987.
- HEIMAT Bergen-Enkheim. Lokale Identität am Rande der Großstadt. Frankfurt 1982.
- HIERSCHBIEL, Sabine 1985: Grosse Stadt-grosse Probleme. Kleine Stadt-besser? Frankfurt 1985.
- 32 HUGGER, Paul 1984: Kleinhüningen. Von der "Dorfidylle" zum Alltag eines Basler Industriequartiers. Basel 1984.
- HUGGER, Paul 1988: Volkskundliche Gemeinde- und Stadtteilerforschung. V: Rolf W. Brednich (Hg.), Grundriss der Volkskunde. Berlin 1988, str.: 215-235.
- HUGGER, Paul (Hg.) 1992: Handbuch der schweizerischen Volkskultur. Leben zwischen Tradition und Moderne. Ein Panorama des schweizerischen Alltags I., II., III. Basel 1992.
- JACKSON, Brian 1968: Working Class Community. London 1968.
- KLOOS, Peter 1981: Themes of the 'sevnties: Anthropology in the Netherlands 1970-1980. V: Kloos P. & Claessen J.M., Current issues in anthropology: the Netherlands. Utrecht 1981.
- KOHLMANN, Theodor & BAUSINGER, Hermann (Hg.) 1985: Großstadt. Aspekte empirischer Kulturforschung. Berlin 1985.
- KONNERTZ, Ursula (Hg.) 1991: Weibliche Ängste. Tübingen 1991.
- KRAMER, Dieter 1987: Theorien zur historischen Arbeiterkultur. Marburg 1987.
- KRISTEVA, Julia 1989: Fremde sind wir uns selbst. Frankfurt a.M. 1989.
- LEFÈBVRE, Henri 1990: Die Revolution der Städte. Frankfurt am Main 1990 (prva izdaja: La Révolution urbaine. Paris 1970).
- MULTIKULTUR JOURNAL, 1992: Weltstadt Frankfurt am Main? Tübingen 1992.
- NAS, Peter J.M. & PRINS, Will J.M. 1983: Past, present and future of Dutch urban anthropology. V: Ghaus Ansari & Peter J.M. Nas, Town-Talk. The Dynamics of Urban Anthropology. Leiden 1983, str. 158-167.
- PÉTONNET, Collete 1968: Ces Gens-là, monographie d'une cité de transit. Paris 1968.
- PÉTONNET, Colette 1982: Espaces habités. Ethnologie des banlieues. Paris 1982.
- PRINS, Will J.M. & NAS, Peter J.M. 1983: The struggle for the third world city. V: Ghaus Ansari & Peter J.M. Nas, Town-Talk. The Dynamics of Urban Anthropology. Leiden 1983, str. 38-51.
- PROVINCIAUX et Provinces à Paris. V: Ethnologie Française X/2, Paris 1980.
- RELLSTAB, Ursula 1984: Stadt-Quartier. Quartierarbeit anhand eines Zürcher Beispiels. Zürich 1984.
- RUPPERT, Wolfgang (Hrsg.) 1982: Die Arbeiter. Lebensformen, Alltag und Kultur von der Frühindustrialisierung bis zum "Wirtschaftswunder". München 1982.
- SAUNDERS, Peter 1987: Soziologie der Stadt. Frankfurt am Main/New York 1987 (prva izdaja: Social Theory and the Urban Question. London 1981).
- SCHIFFAUER, Werner 1983: Die Gewalt der Ehre. Frankfurt/M. 1983.
- SCHMIDT, Leopold 1940: Wiener Volkskunde. Ein Aufriß. Wien 1940.
- SCHMIDT, Leopold 1976: Gegenwartsvolkskunde. Eine Bibliographische Einführung. Wien 1976.
- SEGALEN, Martine 1986: Current Trends in French Ethnology. V: Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology. Volume XVI/1, Copenhagen 1986, str.3-24.
- SENNETT, Richard 1983: Verfall und Ende des öffentlichen Lebens. Die Tyrannei der Intimität. Frankfurt am Main 1983 (prva izdaja: The Fall of Public Man. New York 1974).
- SILVERMAN, F. Sydel 1975: Three Bells of Civilization: The Life of an Italian Hill Town. New York, London 1975.

- SKARIN FRYKMAN, Birgitta 1987: Från yrkesfamilj till klassgemenskap. Om bagare i Göteborg 1800-1919. Göteborg 1987.
- SOUTHALL, Aidan 1983: Towards a universal urban anthropology. V: Ghaus Ansari & Peter J.M. Nas, Town-Talk. The Dynamics of Urban Anthropology. Leiden 1983, str.7-21.
- WARTMANN, Margrit 1986: Leben auf Züricher Friedhöfen. V: Schweizerisches Archiv für Volkskunde 82. Basel 1986, str. 30-40.
- WEISS, Richard 1946: Volkskunde der Schweiz. Zürich 1946.
- WYSS, Nikolaus 1986: Blickfeld Hauptbahnhof Zürich. V: Schweizerisches Archiv für Volkskunde 82. Basel 1986, str. 128-134.
- ZONABEND, Françoise 1993: Dolgi spomin. Časi in zgodovine v vasi. Ljubljana 1993 (prva izdaja: La mémoire longue. Temps et histoires au village. Paris 1980.).

BESEDA O AVTORJU

Borut Brumen, mag., etnolog, asistent na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo FF in samostojni raziskovalec na Institutum Studiorum Humanitatis, Evropski center za humanistične študije.

ABOUT THE AUTHOR

Borut Brumen has a Master's degree in Ethnology and is an assistant with the Department of Ethnology and Cultural Anthropology of the Faculty of Arts. He is also an independent researcher with Institutum Studiorum Humanitatis, the European Centre for Humanist Studies.

SUMMARY

EUROPEAN URBAN STUDIES FACING POST-URBANISM

By comparing two separate developmental traditions - (West-) European urban ethnology and urban anthropology - the author surveys the present condition and perspectives of European urban studies.

The article focuses on the period after the Second World War, when European national ethnologies started to verify and rejustify their scientific premises. After 1946 towns and their inhabitants had (at least in principal) become a subject to be studied by ethnologists; but until the seventies the researchers of towns used - for various reasons - a methodology originating from the research of the countryside. French and Scandinavian ethnologists therefore based their activities on urban anthropology and applied comparative methods, developing a distinct and increasingly effective (sub)discipline, urban ethnology. Despite numerous recriminations urban ethnology has managed to preserve its own identity. Central-European countries, though less influenced by anthropology, nevertheless experienced a thoroughly critical and constructive reassessment of their scientific findings some two decades ago. One of the consequences of this line of work was the breakthrough of an analytical and application-orientated urban ethnology with its own sophisticated methodology.

Urban anthropologists experienced their crisis of identity when - in the fifties - they started exploring European towns with classical anthropological models. Because this methodological orientation failed to render adequate results, they turned to look for their roots in the heritage of the Chicago School and in the European humanist tradition.

They thus redirected their efforts from studying individual (sociological) urban fragments to a holistic methodological approach. This approach is presently determined primarily by the research of the social roles and identities of townspeople and by the analysis how different urban institutions function and affect the way of life of people.

The author concludes by drawing attention to the fact that the two scientific traditions are approaching each other, and to the positive results of anthropology becoming more ethnological and vice versa.

RÉSUMÉ

34

LES ÉTUDES URBAINES EUROPÉENNES AU SEUIL DE L'ÉPOQUE POSTURBAINE

La comparaison des deux traditions distinctes, à savoir l'ethnologie urbaine et l'anthropologie urbaine (ouest)européenne, représente la base de la présentation de l'état actuel et des perspectives des études urbaines européennes.

L'auteur s'y est concentré sur la période après la 2ème guerre mondiale, où les ethnologies nationales européennes se sont mises à re-vérifier et à re-fonder leurs points de départ scientifiques. Pour des raisons différentes, les villes et leurs habitants - qui étaient (en principe) devenus l'objet des études ethnologiques à partir de l'année 1946 - étaient, jusqu'aux années 70, étudiés à l'aide de la méthodologie issue de l'approche ruralisante.

Par la suite, les ethnologues français et scandinaves se sont appuyés sur l'anthropologie urbaine et, à l'aide de la méthodologie comparatiste, ont développé une (sous)discipline reconnaissable et de plus en plus forte - l'ethnologie urbaine, qui a réussi - en dépit de toutes les critiques - à garder son identité. L'influence de l'anthropologie n'était pas si sensible dans les pays de l'Europe Centrale; mais il y a deux décennies, nous sommes témoins, dans ces pays, d'une remise en question critique et constructive des résultats du domaine de la profession. Une des conséquences de ce travail était la mise en valeur de l'ethnologie urbaine à l'orientation analytique et applicative, avec une méthodologie bien développée, propre à elle-même.

On a pu sentir la crise de leur identité propre aussi du côté des anthropologues urbains qui, dans les années 50, se sont mis à étudier les villes européennes à l'aide des modèles anthropologiques classiques. Comme cette orientation méthodologique n'était pas des plus efficaces, ils ont commencé à chercher leur racines dans l'héritage de l'école de Chicago et dans la tradition humaniste européenne. Ce faisant, ils ont abandonné l'étude des fragments (sociologiques) urbains isolés, pour s'orienter vers une approche méthodologique holiste qui se définit, actuellement, surtout par l'étude des rôles sociaux et de l'identité des habitants des villes, ainsi que de l'importance du fonctionnement des institutions urbaines diverses pour le mode de vie des habitants des villes.

C'est pour cela que dans la conclusion de sa discussion, l'auteur souligne le rapprochement entre deux traditions scientifiques aussi bien que les résultats positifs de "l'ethnologisation de l'anthropologie" et de "l'anthropologisation de l'ethnologie".

O MEŠČANSTVU KOT ZGODOVINSKEM, ETNOLOŠKEM IN POSEBEJ - PSIHOLOŠKEM POJMU

Interdisciplinarna interpretacija

Damjan J. Ovsec

35

IZVLEČEK

Jedro razprave je posvečeno definicijam meščanstva, razlikam med mestom in vasjo, meščanom in podeželskim človekom, še posebej pa temu, kaj je meščanstvo v psihološkem smislu, kakšne so njegove posebne lastnosti, ki ga ločijo od drugih plasti prebivalcev. O tem govori poglavje o paralelah med psihološko individuacijo in meščanstvom, kar izhaja iz avtorjeve teze, da je meščanstvo edina preverjena realna oblika individuacije.

ABSTRACT

The essence of the discussion is devoted to defining the bourgeoisie, to the differences between towns and villages, town and country people, and especially to the questions what "bourgeoisie" stands for in terms of psychology, and which special features differentiate it from all other social strata. This latter issue is dealt with in the chapter on the parallels between psychological individuation and the bourgeoisie, basing on the authors' thesis that the bourgeoisie is the only real form of individuation ever put to the test.

*Mesto je pravzaprav biografija človeškega rodu.
Je objekt narave in subjekt kulture.*

Claude Levi-Strauss

Pričujoči članek se skuša spopasti z zelo težko temo, temo, ki je tako komplicirana, da jo je večina avtorjev po svetu (pri nas pa takorekoč vsi) obšla. Obšli so namreč vidik njenih oblik in še posebej - psihološke aspekte. V mislih imamo meščanstvo. Tema je namreč težka iz najmanj treh razlogov. Prvič: meščanstvo je pri nas slabo preučeno, torej se ga tudi zaradi tega še manj zavedamo. Nekaj poizkusov je bilo v preteklosti najprej pri literarnih zgodovinarjih (npr. I. Kolar, Literarni sprehod po delu stare Ljubljane /Jezik in slovstvo, 1956/7, št. 7., Prijatelj, Kidrič itd.), zatem pri (kulturnih) zgodovinarjih, sociologih in še posebej pri etnologih. Raziskave so bile fragmentarne, oziroma so se ukvarjale z določenimi pojavi v okviru meščanskega načina življenja (ne pa tudi mišljenja oziroma meščanske duhovne kulture). V mislih imamo npr. meščansko družabno življenje (v Ljubljani, Celju, Mariboru), življenje meščanov v preteklih stoletjih (v Ljubljani); nekateri so pri svojem raziskovanju uporabili, zapišimo tako, ohlapni okvir meščanstva, da bi v

le-tem skušali orisati npr. bodisi literarno bodisi likovno ali politično življenje določenega obdobja, vendar v teh delih o meščanstvu ne izvemo skoraj ničesar. O meščanstvu so domači avtorji pisali tudi v okviru pravnih vidikov ali vidikov, ki so preko le-tega povezani z različnimi pomembnimi dogodki v naši zgodovini.

Nihče pa se ni ukvarjal s kompleksnejšo definicijo meščanstva (razen z zgodovinskih in pravnih vidikov), njegovim mišljenjem in še posebej z meščansko psiho. Psiholoških študij o meščanstvu ni, čeprav bi meščanstvo lahko temeljito razumeli prav iz tega pomembnega vidika.

Drugič: pri nas kontinuitete meščanstva ni, saj je socialistična revolucija z njim pometla. Meščanstvo je končalo pri nas na samem predpražniku zgodovine. Zato so vse raziskave v zvezi s to problematiko toliko težje.

36

Po svetu so se raziskovalci bolj ukvarjali s problematiko mest in njihovih prebivalcev kot pa z meščanstvom ali pa so se z meščanstvom ukvarjali kritično. V pričujočem članku ne bom omenjal ne domačih ne tujih avtorjev, ki so se na razne načine ukvarjali s to temo, ker za to ni prostora, pa tudi namen našega članka je drugačen. Naj pa vseeno zapišem, da so se že pred desetletji (npr. v obdobju 1946-1956) razvila vsaj tri sociološka polja raziskovanja meščanskega oziroma mestnega življenja: ekologija mesta, njegova socialna organizacija (ki je imela pred tem vrsto filozofskih obravnav zlasti med Avstrijci, Nemci in Angleži) ter psihologija mestnih prebivalcev, ki pa ima z meščanstvom le posredno zvezo.

S psihologijo meščanstva v kompleksnem pogledu se torej, vsaj kot mi je znano, ni ukvarjal skoraj nihče. Celo C. G. Jung, ki so ga sicer neprestano zanimale posledice v zastoju in razvoju meščanske psihe, se s samim meščanstvom posebej ni ukvarjal.

Iz tega sledi, da sem imel ob pisanju tega članka veliko težav, saj me zanima prav psihološki vidik meščanstva.

Poudarek v članku je na tistem, kar je tipično za meščane in kar jih loči od drugih, namreč nemeščanov, kmečkega življa in proletarcev. Hkrati skušam podati nekaj definicij meščanstva - od zgodovinskih do psiholoških. Zato del članka opisuje meščansko družbo in njen klasičen razvoj. Ker so stvari močno skrajšane, so zaradi tega tudi manj dorečene, kot bi si želeli.

Ker nam v članku ne gre za zgodovinske in sociološke klasifikacije meščanstva, ampak za psihološke, ne opisujem posebej, razen kjer je smiselno neizogibno, ne srednjeveškega meščanstva, ne t.i. starega meščanstva in ne t.i. novega meščanstva, ki izhaja iz postindustrijskega srednjega razreda, seveda zlasti na Zahodu.

Čeprav tudi za nas, ne glede, koliko meščanstva še imamo, oziroma koliko smo ga izgubili, velja, da »nova elita« ni več elita, temveč, kot pravi Scott Lash (glej dalje opombe), »množica, to je del množic«, se s tem v pričujočem sestavku ne bomo ukvarjali. Podobno se ne bomo ukvarjali tudi s t.i. »meščansko dekadenco«, ki je pri nas sploh ni moglo biti, niti ne bomo pisali o »meščanski krizi« kajti tudi o tej pri nas, na slovenskih tleh, ne moremo govoriti, saj do nje sploh ni prišlo.

Pričujoči članek je nastal zaradi 850-letnice prve pisne zaznambe Ljubljane (Laibach) in še bolj zaradi lani spregledane 750-letnice, odkar je Ljubljana postala mesto. To se je zgodilo leta 1243, po nekaterih mnenjih pa celo že prej, kar je še podkrepilo odločitev za pričujoče ukvarjanje z meščanstvom.

Tudi Slovenci smo namreč največjo družbeno diferenciacijo v psihološkem, če že

ne materialnem smislu dosegli z meščanstvom, ne glede na nekatere razvojne posebnosti. Svoj meščanski vrh smo dosegli v tridesetih letih tega stoletja, tik pred drugo svetovno vojno. Ta vrh bi gotovo presegle in nadgradili, če ne bi prišlo do socialistične revolucije. Socializem in komunizem sta, kot je splošno znano, v meščanstvu (buržoaziji) spoznala najhujšega razrednega sovražnika in temu primerno proti njemu tudi zavestno ukrepala. Meščanstvo in t.i. meščanske vrednote (lahko zapišemo tudi: kvalitete), so bile najprej nezaželjene, nato postavljene na stranski tir in sčasoma skoraj docela uničene.

Stare vrednote smo pri nas uničili do te mere, da so skoraj propadle, novih pa (še) nismo ustvarili. Najprej jih nismo smeli, po dolgih desetletjih zatajevanja teh vrednot in pozabljanja nanje pa jih niti ne znamo več ustvariti, tudi če bi hoteli.

Za določene kvalitete ni bilo več institucionalnih (npr. ekonomskih, pravnih) podpor, ki meščanstvo omogočajo. To je seveda specifično za vse t.i. vzhodnoevropske (socialistične) države, vendar z opaznimi razlikami. Največje so razlike med zahodnimi (bivšimi) socialističnimi (katoliškimi) in vzhodnimi (pravoslavnimi) deželami.

Važno je povedati, da je slovenski izraz mesto podobno kot v poljšini in češčini nastal po nemški besedi Stadt (v prvotnem pomenu Statt, Stätte, »kraj«, »mesto«), v drugih slovanskih jezikih pa je nastal iz oznake za utrjen kraj (grad) ali pa pod vplivom madžarskega izraza vár, város. To dokazuje, da so zahodni Slovani in Slovenci spoznali mesto kot novo naselbinsko zvrst v zahodni sosesčini, kjer so uporabljali za pojme tudi latinske izraze civitas, municipium in urbs.¹ Za Slovence je to samo še en razlog več, da odpravimo kompleks in se zavemo svojega evropstva.

Modernejši izraz za meščanstvo je buržoazija (burgus, francosko bourg pomeni »grad«, »mesto«). Ta izraz je splošno razširjen po vsem svetu, vendar je sčasoma dobil zlasti v politični rabi slabšalni prizvok, posebno kadar naj bi označeval (velike) kapitaliste. Tudi izraz malomeščanstvo je pejorativna oznaka za različne, nenatančno opredeljene načine mišljenja in življenja.²

Za nastanek meščanstva je potreben dolg razvoj. Tak razvoj smo dosegli v določeni meri in obliki tudi Slovenci. Specifičnosti, ki nas ločujejo od drugih evropskih mest, je več. Če se omejimo le na Ljubljano, omenimo znano dejstvo, da ustanovitelji mesta niso bili Slovenci, ampak nemški Speinheimi, da so višje sloje predstavljali tujci, največ Nemci, da je bil dolga stoletja uradni jezik nemščina; v mestu je bilo vedno tudi veliko drugih tujcev (viri omenjajo še Italijane, Francoze, Špance, Angleže, Švede, Dance ...)³, medtem ko so bili domačini posli, dninarji, gostači, rokodelci, mali trgovci, ki pa so skoraj vsi govorili slovensko. Ta razmerja so se spreminjala iz stoletja v stoletje, včasih tudi v desetletje.

Jasno mora biti, da meščanstvo leta 1243 ni bilo enako meščanstvu kasnejših stoletij, še manj pa tistemu iz recimo leta 1940. Ne glede na nacionalno pripadnost zato dinamika psihološkega razvoja ljubljanskega meščanstva ali pa meščanstva kateregakoli drugega slovenskega mesta zaznamuje velike razlike.

Značilno za meščana v fevdalni dobi je bilo, da je imel osebno svobodo, da je bil

¹ S. Vilfan, ES 7, Ljubljana 1993, 96. V. Melik, Mesto (civitas) na Slovenskem, ZČ 26, 1972, 299-316. J. Curk, Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem, Maribor 1991.

² S. Vilfan, n.d., 96.

³ I. Vrhovec, Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, Ljubljana 1886, 17. Primerjaj še: D.J. Ovsec, Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka 19. st. do 2. svetovne vojne, Ljubljana 1979, 7-20.

upravičen do gospodarskih dejavnosti, ki so bile po pravu pridržane le meščanom (posebej trgovina in obrt), da je bil udeležen pri upravljanju mesta (naselja) in bil deležen raznih oblik kolektivnega varstva, npr. preskrbe na starost v meščanskem špitalu.⁴ Seveda pa so imeli meščani tudi svoje dolžnosti. Razlike so bile zlasti med obmorskimi mesti z drugačnim razvojem in zgodovino ter mesti v notranjosti.

Znano je, da velik del prebivalstva mest in trgov ni imel meščanskega položaja (npr. duhovščina, deželnoknežje, deželno in drugo uradništvo s svojim osebjem, služinčad, svobodni dninarji, berači in podložniki, ki so imeli v mestnem obgradju podložna zemljišča, ter Judje).⁵

Pravni predznak meščanstva prve dobe povezan z mestno arhitekturo, ki jo je kot prstan stikalo mestno obzidje, je meščanski prstan svobode (poroka z mestom, ki ji lahko sledi tudi ločitev, saj je meščan lahko svoje pravice izgubil, poleg tega pa le-te niso bile dedne). Podložnik, ki je v mestu prebil leto dni (včasih le pol leta), ne da bi ga njegov gospod pogrešal ali zahteval njegovo vrnitev, je postal svoboden: *Stadtluft macht frei*. Mestni zrak osvobaja.⁶

O sprejemu meščana je odločal mestni svet. Praviloma so zahtevali, da mora kandidat imeti meščansko hišo in zagotovljen obstanek (obrt, trgovina). Kljub temu, da meščanska pravica ni bila dedna, so imeli meščanski sinovi prednost za pridobitev pravice pred tujci.⁷

Ljubljana je v 17. st. poznala posebno kategorijo mestnih prebivalcev, t.i. gostače (*Inwohner*), ki so bili brez svoje hiše, vendar so smeli opravljati meščansko obrt in so se v tem ločevali od nižjih slojev, npr. dninarjev.⁸ Niso bili torej meščani, pa tudi najnižji sloj ne. Posebno vlogo je imela, kot je znano, tudi slovesna meščanska prisega.⁹

Pot do meščana in njegova vloga sta se, kot rečeno, s časom zelo spreminjali. Zgodnjerednjeveška vloga mesta je pravna. Idealno podobo srednjeveškega mesta določata dva pola: združevanje in omejevanje. Tudi to mesto še pozna (antična mesta nas zdaj ne zanimajo) cerkveno središče, bolj v ospredje pa silijo posvetna oblast, prevladujejo trgovinsko-politični in vojaški cilji. Trgovci in rokodelci se povezujejo v cehe. Sodišče varuje pred krivico, mestno obzidje pa pred roparskimi napadi. Gotovo, da je zraka za dihanje komaj dovolj, vendar ta zrak osvobaja.¹⁰

Kar je prišlo potem, pa je čutiti še danes. Po Evropi (zlasti v Angliji) so mali kmetje začeli trumoma zapuščati podeželje. London npr. je že sredi 19. st. štel dva milijona in pol prebivalcev, več kot katerokoli mesto v zgodovini.¹¹ Meščanska naselja so se začela v 19. st. po pravnem statutu izenačevati z drugimi. Po marčni revoluciji je prevladala zahteva po enakosti pred zakonom, zato je mesto spremenilo svoj značaj iz pravnega »angela

⁴ S. Vilfan, n.d., 96.

⁵ n.d., 96.

⁶ n.d., 96. Isti: Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije, Ljubljana 1961. Delo navajam kot celoto za primerjavo. Primerjaj še: I. Žmuc, Ko je bilo meščanstvo privilegij. Katalog, Podobe ljubljanskih meščanov, Ljubljana 1992, 11.

⁷ S. Vilfan, n.d. 96. A. Svetina, Pogoji za sprejem v meščanstvo in pravni položaj ljubljanskih meščanov od 16. do 18. st. Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega II., Ljubljana 1971, 166-170.

⁸ S. Vilfan, n.d., 96. A. Svetina, n.d. 170.

⁹ A. Svetina, n.d., 166.

¹⁰ P. Sloterdijk, *Zukunft Statd*, *Zeit Magazin*, Hamburg 10.6.1994, 17.

¹¹ n.d., 17.

varuha« v gospodarsko-socialno obliko. Zanj je bila še naprej značilna neagrarna dejavnost.¹²

Tudi sestava mestnih prebivalcev se je popestrila. Pojavili so se (sicer maloštevilni) podjetniki (med njimi nekaj kapitalistov), ob njih so seveda že od prej obstajali trgovci in višje trgovsko osebje, pa posojilodajalci, zakupniki graščin, vedno večjo vlogo pa je dobival sloj (bolj) izobraženih, namreč državni uradniki, tisti v svobodnih poklicih, učitelji.¹³ V vseh teh skupinah se je tudi pri nas povečal pritok s podeželja. Meščani so še bolj kot prej vlagali denar v zemljiške rente in celo v kmečka zamljišča ter, kar je bilo značilno zlasti za Kranjsko, v gradove.

Predno preidemo k jedru pričujočega članka in se posvetimo meščanstvu in njegovi psihološki podobi, omenimo še dve stvari: razlikovanje v pojmovanju meščanstva pri nas in na Zahodu ter nekaj definicij o meščanstvu in posebej - mestu.

Znano je, da slovenščina v primerjavi z mnogimi drugimi jeziki (ki izhajajo iz latinskega *civis* v pomenu rimskega meščana) loči med meščanstvom in državljanstvom. V fevdalni dobi gre pri meščanstvu, kot pravi S. Vilfan, za pravni in socialni pojem.¹⁴ Občinska zakonodaja pa je od leta 1862 dalje urejala domovinstvo kot pripadnost občini enotno za vse občine.¹⁵ Pojem meščanstva je še ohranila v mestih in trgih. V meščanstvo je bil sprejet, kdor je plačal takso. S tem je imel pravico do uživanja storitev tistih meščanskih ustanov in zavodov, ki so bili včasih namenjeni zgolj meščanom.¹⁶ Takso je bilo treba plačevati do razpada Avstro-Ogrske. V kraljevini Jugoslaviji je meščanstvo pomenilo posebno, izjemno vrsto domovinstva, sicer pa ni bilo več posebna pravna kategorija. Ostalo je le še kot gospodarsko-socialna kategorija. V socialistični Jugoslaviji je bilo odpravljeno. Meščanstvo je po svoji slavni zgodovini (v sodobni zahodni Evropi je še vedno najvišji ideal) prišlo na zatožno klop, oziroma so ga čez noč sankcionirali kot pojem in kot kategorijo, z željo, da bi ga ukinili.

Posledice tega so se izkazale za porazne, tako v materialnem kot socialnem in duhovnem življenju npr. prebivalcev Ljubljane. Čeprav lahko to opazi vsak, še posebej seveda tisti, ki gleda na povojno devastacijo z meščanskega zornega kota, uporabljamo nekoliko grobo besedo »porazno« zaradi ugotovitve, da je s tem prenehal, oziroma se močno upočasnil individualizacijski in individuacijski proces.

MESTO - MEŠČANSTVO

Da bi lahko nastalo meščanstvo, so morala najprej nastati mesta. Zahodnoevropsko meščanstvo je nekaj drugega kot vzhodnoevropsko meščanstvo in nekaj povsem drugega kot »meščanstvo« kakega indijskega, kitajskega, japonskega ali afriškega mesta. V pomenu, ki ga ima za nas meščanstvo, smemo videti le tisto razvojno obliko meščanstva, ki je nastajalo in se formiralo v Zahodni in Srednji Evropi. Ostalo so bila zgolj posnemanja.

¹² S. Vilfan, n.d., 96.

¹³ n.d., 96.

¹⁴ n.d., 97. J. Žontar, Nastanek, gospodarska in družbena problematika policijskih redov prve polovice 16. st. na dolnjeavstrijske dežele s posebnim ozirom na slovenske pokrajine, ZČ 10/11, 1956/57, 32-121.

¹⁵ S. Vilfan, n.d., 97. Primerjaj: Das Bürgertum in der Habsburgermonarchie I-II, Dunaj 1990, 1992.

¹⁶ S. Vilfan, n.d., 97.

Kot pravi znameniti raziskovalec zgodovinskega razvoja mest Lewis Mumford, so bila mesta nekoč simbol sveta.¹⁷ Danes seveda ves svet postaja mesto. A pri tem ne gre več za implozijo moči, ampak za eksplozijo slabosti; ne nastaja oblika, ampak se, nasprotno, sleherna struktura metastatično razbohoti.¹⁸

Mesto je bilo izhodiščna točka za vse, čemur pravimo civilizacija: pisavo, zakone, znanost, umetnost - vse, kar presega vprašanja golega preživetja, je bilo mestna iznajdba. In ko se golo preživetje neha, se začne individuacija. In tudi če je kakšno mesto v teku zgodovine izgubilo pomen, propadlo, izginilo s prizorišča, kot temu rečemo, se je njegova oblika ohranila vse do novega veka.

Tukaj ne bomo pisali o razvoju mest, ker to ni naša tema. Nekaj misli bomo posvetili le mestni vsebini. Mesto pomeni predvsem moč. Pomeni zbiranje blaga in kapitala. Mesto pa pomeni seveda tudi združevanje ljudi. Plebejcev in patricijev, plemstva in ljudstva, meščanov in proletarcev.¹⁹ Nemški filozof Georg Simmel je v svojem znamenitem delu *Velemesto in duhovno življenje* to, kako se zaznava mesto, izrazil s temi besedami: »hitro menjavanje podob, ki se močno razlikujejo.«²⁰

Mesto odraža odsev življenjskega stila ljudi (t.i. way of life, Lebensweise), zato se le-ta z njim spreminja.²¹ Seveda obstajajo velike razlike med mesteci, mesti in velemesti. Največja kritika mestnega načina življenja leti kajpak na velemesta, ne samo danes, ko je o tem ogromno literature, ampak tudi v obdobjih, ki so že za nami. Friedrich Nietzsche nekje pravi o tem tole: »Tu velike ideje kuhajo živce, tu strohni vse čustvo ... Drug drugega gonijo, pa ne vedo kam, drug drugega razburjajo, pa ne vedo zakaj. Pljuni na veliko mesto ...«.

Kurt Pinthus je leta 1925 v *Berliner Illustrierten* napisal, »da morajo biti živci prebivalca velemesta utrjeni proti najhujšim udarcem kot mišice kakega boksarja, kajti tam vladajo neokratnost v nepredirnem, anonimnost, gneča, tempo, brezobzirnost, senzacija, preobilje in beda«. Vendar kritika velemest v bistvu obstaja, odkar so velemesta nastala.

V tem smislu bi seveda lahko naštevali v nedogled, vendar to ni namen pričujočega razmišljanja. Nekaj primerov smo zapisali zgolj za ilustracijo, ker bomo kasneje obravnavali »mestne frustracije« s psihološke plati. Travmatičnosti, ki jim je meščan izpostavljen, namreč sploh ne gre jemati za slabe. Nasprotno: le-te nasploh vzpostavljajo meščana in mu, kot bomo videli, dajejo kreativno psihično dinamiko.

A naj na koncu tega podpoglavja dodam še misel, ki sem jo napisal pred skoraj desetimi leti: Mesto je (tudi) skozi forme akumuliran kolektivni spomin.²²

Ljubljana je bila že v srednjem veku najvažnejše kulturno središče in je vplivala tudi na širši teritorij svojega zaledja.²³

Meščanstvo je bilo tudi pri nas poseben privilegiran družbeno-socialni sloj mestnega

¹⁷ L. Mumford, *Mesto v zgodovini I-II*, Ljubljana 1969. Tu: Knjiga I, 223-232.

¹⁸ P. Sloterdijk, n.d., 15.

¹⁹ n.d., 15.

²⁰ G. Simmel, *Die Grosstadt und das Geistleben*, Dresden 1903. Celotna knjiga za primerjavo.

²¹ D.J. Ovsec, *Pomen mestnega prostora v Ljubljani nekdaj in danes*, Zbornik (Posvetovanje psihologov Slovenije v Portorožu l. 1979), Ljubljana 1980, 171.

²² n.d., 171-175.

²³ D.J. Ovsec, *Uvod v ponatis knjige Josipa Mala, Stara Ljubljana in njeni ljudje*. Tipkopis, 17 strani.

prebivalstva. Nastajati je začelo z nastankom mest in se potem na specifičen način razvijalo.²⁴ Prvi, ki je obširno pisal o ljubljanskem meščanstvu, je bil I. Vrhovec²⁵, ki je v svojem delu med drugim obravnaval tudi pogoje za sprejem v meščanstvo in naštel tudi nekatere pravice in dolžnosti ljubljanskih meščanov.²⁶ To snov je potem sistematično obdelal A. Svetina.²⁷ S. Vilfan je opredelil meščanstvo za vodilno plast prebivalstva v mestih in trgih ter obravnaval njen položaj. Meščanstvo po njegovem označujejo določene poklicne dejavnosti, premoženjska sestava, miselnost in način življenja.²⁸ Isti avtor pravi, da so poklicna dejavnost, gosta naseljenost in druge okoliščine vplivale, da se je meščanstvo tudi po načinu življenja ločevalo od plemstva, revnejših mestnih prebivalcev in seveda od kmetov. To se je sprva kazalo v večji pismenosti, posebej pa je bilo to vidno v oblačenju.²⁹

Bogato meščanstvo se je skušalo izenačevati s plemstvom, čim so se ob prehodu iz srednjega v novi vek začele rahljati meje med družbenimi skupinami. To se je kazalo v naslednjem: noši, zabavi, obnašanju, komuniciranju, odnosu do umetnosti, literaturi, želji po večji izobrazbi itd. To izenačevanje so skušali preprečiti s policijskimi redi, ki so v 16. st. izhajali za skupine dežel, v 17. st. pa za manjša območja, vendar se vse skupaj ni obneslo. Na drugi strani je postajal vpliv meščanske kulture čedalje močnejši in se je širil na podeželje. V 18. st. se je nadaljevalo prenašanje vrhunskih kulturnih dejavnosti iz samostanov, gradov in plemiških dvorcev tudi v meščanske kroge³⁰, tako da je bila nastajajoča socialna kultura v dobršnem, celo največjem delu, kot pravi S. Vrišer, meščanska. Znano je, da je ta način življenja po francoski revoluciji zlasti v 1. polovici 19. st. začel odločati pri oblikovanju kulturnih vzorcev, standardov.³¹ Tipičen meščanski slog je bil npr. bidermajer. Kasneje je začelo posnemati meščane celo plemstvo, kar se je odražalo predvsem v njihovi materialni kulturi, vendar je plemstvo še ohranilo nekaj svoje identitete.

Med vojnama je postala meščanska kultura splošni ideal, ki se mu je začela pospešeno prilagajati tudi kmečka kultura.³²

Omenjeno seveda označuje le določene poglede na meščanstvo, pri čemer sem upošteval samo najvidnejše avtorje, ki so se spoprijemali z razvojno problematiko meščanstva. Poleg zgodovine in kulturne zgodovine so se z meščanstvom ukvarjali še: (urbana) etnologija, katere opus sploh ni nezanemarljiv, sociologija, umetnostna zgodovina, fragmentarno psihologija (prebivalstvo, vendar ne meščanstvo), literatura,

24 F. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929. Isti: K predzgodovini mest in meščanstva na staro karantanskih tleh, ZČ 6/7, 1953.

25 I. Vrhovec, n.d.

26 n.d., 8.

27 A. Svetina, n.d., 155-208.

28 S. Vilfan, ES 7, Ljubljana 1993, 96. Primerjaj tudi: S. Vilfan, Pravna zgodovina ... ter delo Tipologija srednjovekovnih gradov Slovenije i etnička struktura njihovog stanovništva, Jugoslovenski istorijski časopis, 1975, št. 1/2.

29 A. Baš, Oblačilna kultura na Slovenskem v Prešernovem času, Ljubljana 1987, 144-162. Primerjaj tudi delo istega avtorja v celoti: Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. st., Ljubljana 1992. S. Vilfan ES 7, Ljubljana 1993, 97.

30 n.d., 96.

31 n.d., 96.

32 n.d., 96.

memoarski spisi, na drugi strani pa so problematiko mesta obravnavali tudi geografi, demografi, socialisti-utopisti, filozofi in še kdo.³³

RAZLIKA MED MESTOM IN VASJO

42 Življenje v mestu je življenje v veliki skupini ljudi, ki so si med seboj zelo različni.

Razlikujejo se po izobrazbi, svetovnem nazoru, statusu oziroma socialni strukturi, delu, ki ga opravljajo, kulturnem nivoju in podobnem, ter celo v nacionalni pripadnosti. Zato življenje v mestu zahteva posebno obnašanje. V vasi, na drugi strani, gre tudi za skupino ljudi, ki pa so temeljno manj diferencirani od mestnega prebivalstva oziroma, posebej, od meščanov. Le-ti se lahko preselijo v mesto in tam živijo dlje časa (postanejo prebivalci določenega mesta), vendar zato še niso meščani.

Na vasi obstaja vaška solidarnost, sosedski odnosi, pomoč in drugo, vendar vas ali vaška skupina eksistira na emocionalno intuitivnem principu, kar pomeni, da je njeno »delovanje« vezano veliko bolj na podzavest kot na zavest. To se pravi, da cela vas diha sinhrono. Vsa vas vzgaja. Vas vzgaja vsakega svojega otroka, in sicer ga vzgaja za kolektiv, za to (določeno) vas.³⁴

Zato ima človek, ki napravi v vasi hudo napako, prekršek, velike težave, saj ga vas izloči ali vsaj hoče izločiti. Ljudje s takim človekom enostavno prenehajo komunicirati, izogibajo se ga, nočejo mu pomagati, izolirajo ga. Nekaj podobnega se zgodi, če posameznik zapusti vas. Čim se to zgodi, ga njegova vas ne sprejema več. Vas opravi tisti enostavni, primitivni ritual zapuščanja posameznika, ko on odide, namreč zares odide. Tudi če se vrne, je to zanj usodno.³⁵ V novejših in najnovejših časih se je sicer tudi to spremenilo (vas ni več prava vas, vaščani so postali proletarci ali polproletarci ali kaj drugega »mešanega«, tako kot tudi v mestu skoraj ni več pravih meščanov). Kljub temu pa psihološki mehanizmi v vasi, kjer veljajo kolektivne norme, delujejo tako, da te vas, če jo zapustiš, v psihološkem smislu ne sprejema več enako kot prej. »Pobegli« človek se je zanje do te mere odtujil, torej individualiziral, da ga kolektiv vaščanov zavrača. Tu velja načelo vsi za enega, eden za vse. Tak je tip arhaične vasi.

V mestu pa je seveda življenje intenzivnejše. Če uporabimo prisposodbo, potem lahko rečemo, da je na »kvadratni meter« več živahnosti; in ponovno poudarjamo - ob upoštevanju individualnosti. Zaradi tega je mesto bolj bojevito.

V preteklosti vem, da so bili prišleki iz vasi, podeželani, ali vsaj večina med njimi, nevoščljivi »tem mestnim«. Bili so bolj »brihtni« od njih. To pomeni, da so imeli boljšo štartno osnovo, širšo izobrazbo, domače knjižnice (pa ne zgolj elita), boljše so bili oblečeni, lepše so se obnašali, lažje so živeli. Po predavanjih so šli v neko individuacijo³⁶, podeželani pa bogve kam, recimo k sorodnikom, v podnajemniško sobico ali v »luknjo« študentskega doma. Marsikateri podeželani se tako najbrž počuti še danes.

³³ A. Todorović, Uvod u sociologiju grada, Beograd 1965.

³⁴ Iz razgovora z dr. J. Magdičem, marca 1994. Dr. Magdič je zdravnik psihijater, ki je začel s psihiatrijo v Ljubljani pri prof. dr. Bergantu (kateri je zastopal neoanalitično šolo Schultz-Hencke-ja), nadaljeval v Zagrebu v Freudovi šoli, potem pa šel kot prvi in edini Slovenec doslej na Jungov inštitut v Zürich, kjer je po štiriletnem študiju diplomiral leta 1976. Doktoriral je v Tübingenu.

³⁵ Dr. J. Magdič opisuje lastne izkušnje iz vasi Lipa v Prekmurju.

³⁶ Iz razgovora z dr. J. Magdičem.

Na drugi strani pa drži to, da na vasi ni težko uspeti, medtem ko je v mestu velika konkurenca duhov. Ne samo, da potekajo individuacijski procesi vsakega posameznika, ampak se mora le-ta izpostaviti konkurenci, ne glede na to, ali gre za intelektualno, ekonomsko, obnašanje itd. Pred 2000 leti je že Cezar pravilno dejal, da je biti bolje prvi na vasi kot drugi v mestu.

MEŠČANSKI NARCIZEM, NERVOZA IN TRPLJENJE

Iz izkušnje vem, da mnogi podeželani, ki pridejo v mesto bodisi študirat bodisi za stalno živeti, delajo meščanom krivico. Nekateri razlike v t.i. »štartnih osnovah« v življenju med kmetom ali podeželanom in meščanom ne morejo preboleti vse življenje. V resnici pa pozablajo, da imajo meščani mnogo večje psihične travme od podeželanov, le da znajo to, dokler se vsaj da, dobro asimilirati, pa tudi prikrivati. Po drugi strani pa drži, da so meščanski narcizem, nervoza in trpljenje potrebne psihične lastnosti, saj brez njih meščana sploh ne bi bilo. Meščanski narcizem namreč da dinamiko, meščanska nevrotika je potrebna, ker dela človeka kreativnega, meščansko trpljenje pa povzroči diferenciacijo.³⁷

Najprej povejmo, kaj mislimo, ko rečemo narcizem. V klasičnem smislu je to, kot vemo, zaljubljenost vase. To pomeni dati nekaj nase, vendar ne samo v zunanjem smislu (ugled, nastop, prezentacija itd.), ampak tudi v čisto intrapsihičnem, to se pravi na ravni notranjega razvoja, ki seveda spet vodi k temu, da nekaj pomeniš. Mesto torej rojeva individuum, intelekta; mesto rojeva duhove. Zato so morali vsi veliki duhovi, kar jih je rodilo podeželje (pri nas ali kje drugje), najprej priti v mesto, se tam šolati in podobno. Mestna koncentracija intelekta, različnih umov, hkrati pa konkurenca teh umov človeka naredijo nevrotičnega. Na vasi človek nima vzroka biti nevrotičen, tam si namreč »tisti kralj na Betajnovi«, izven urbanih pritiskov.

Seveda pa so se tako ljubljanski kot drugi slovenski meščani ter podeželani v določenem obdobju, ko pri nas ni bilo univerze, šolali večinoma na Dunaju ali v drugih evropskih mestih, kar kaže, da Ljubljana ni bila čisto pravo mesto, ampak mesto s pomanjkljivostmi, tako da smo imeli, če se smemo tako izraziti, tudi »meščane s pomanjkljivostmi«. Vsekakor je prihajala do izraza ljubljanska provincialnost. Seveda je o tem mogoče razpravljati z različnih zornih kotov, a ne pozabimo na tisto ljudsko pesem, ki pravi »Ljubljanca, dolga vas«.³⁸

Meščanstvu je dala pečat francoska revolucija, ne glede na meščansko barvo. Francoska revolucija, v kateri so se dvignili zoper nasprotni tabor proletarci, je bila v resnici zmaga meščanske mentalitete in s tem liberalizma. Čar mestnega življenja je, da se na eni strani podrediš normam medsebojnega komuniciranja, na drugi strani pa smeš

³⁷ Z dr. J. Magdičem sva imela, glede na to, da konkretno o psihologiji meščanstva ne obstaja nobena literatura (v globalnem smislu) številne pogovore o meščanski, kmečki in slovenski psihi na splošno. V teh pogovorih, ki so potekali od leta 1991 naprej, sva se omenjene problematike lotevala na etnološki, psihološki in tudi politični način (dr. J. Magdič je član državnega sveta). Iz doslej znanih etnoloških in še posebej psiholoških dognanj, je možno meščansko psiho, vsaj v globalnem smislu, povsem zadovoljivo interpretirati. Dr. Magdič ni le psihiater, ampak obvlada Jungovo psihoanalitično šolo; je psihoanalitik; s pomočjo psihoanalize bi lahko končno ugotovili, kakšen je slovenski arhetip, kolektivno in individualno nezavedno itd. Vse to bi bilo neprecenljive vrednosti tudi za, npr. etnologijo.

³⁸ Dne 16.4.1994 smo ustanovili v gostilni pri S. Kirnu v Podpeči Slovenski inštitut. Vse popoldne smo potem posvetili temam iz psihologije meščanstva. Marsikaj iz teh debat sem uporabil v pričujočem poglavju.

biti individualen. Seveda pa je meščanstvo zainteresirano, da se ustvari država, pravni in vsakršni red in z njim norme liberalnodemokratskega funkcioniranja, ker ravno omenjena nervoza, nevrotika, ki jo oblikuje množica ljudi na »kvadratni meter« neprestano sili ljudi, da si ustvarijo natančno določene norme medsebojnega komuniciranja. Vendar so te norme liberalne. Meščanske norme so bile, kar je posebej pomembno v psihološkem smislu, vedno liberalne.

Meščani predstavljajo smetano; tako so jo nekoč predstavljali tudi pri nas. Elita je narekovala način življenja. Proletarci, tudi tisti, ki so »delali« francosko revolucijo, kajpak niso meščani. V francoski revoluciji so bili prevarani, vendar, lahko bi zapisali, ne namerno. Prevarani so bili enostavno po načelih zakonitosti zgodovinskega razvoja. Pri proletarcih je osnovni problem inferiornost. Inferiorni so bili tudi kasneje, saj poznamo izkušnje iz oktobrske revolucije itd.

44

V Ljubljani je pravih meščanov zelo malo. Po vojni so mnoge pobili, pozaprlji, mnogi so se izselili, druge so razlastili, tako da so na neki način »psihično bankrotirali«. Nekateri so šli v partijo in s tem (nekateri tudi nehote) izdali meščansko tradicijo, z njo pa predvsem smisel meščanske etike, ki pomeni pač individualizem in liberalizem. Tudi tisto meščansko jedro (z opozicijskimi ali na videz nevtralnimi intelektualci), ki je še ostalo, je bilo prešibko, da bi preneslo naval s podeželja, vse pa je bilo začinjeno s političnim totalitarizmom in kulturnim barbarizmom. Pravi ljubljanski meščani, tisti s privatno lastnino ali pa z aristokratskimi manirami, so seveda nad prihajajočim socializmom molče obupavali. Nekega njihovega obdobja je bilo nepreklicno konec. Nekaj kar je z muko nastajalo stoletja, se je razbilo v petih letih, da bi potem v naslednjih desetletjih skoraj izpuhtelo v zrak (pra)zgodovine, skratka pozabe. To je pač civilizacijski barbarizem.

Zapisano noče biti nekakšen pamflet, jalov post festum ali memento mori o meščanstvu, vendar iz svoje rodovne zgodovine in preučevanja (ljubljskega) meščanstva vem, da je bila resnica o tem, kaj se je dogajalo z meščani po 2. vojni mnogo hujša od tega, kar smo bežno nakazali. Na drugi strani pa je nastal pravi debakel v meščanskih psihah, ki so se individualizirane in diferencirane morale enostavno potuhniti v novem, zanje docela sovražnem okolju, za katerega so postale nepotrebne in s tem kreativno mrtve, poleg tega pa napolnjene s fatalnimi občutki krivde, ne da bi bile za kaj krive.

Negativna selekcija je z meščanstvom elegantno pometla, obdržale so se v glavnem le tako imenovane »meščanske dvoživke«, »talenti«, ki jih ne povozi nobeno obdobje. Vendar le-ti niso bili ob lastnino, ker je niso imeli. Ti so si lastnino nakopičili šele v socializmu. Psihičnih in materialnih posledic, ki jih je povzročila pri nas devastacija meščanstva, se še danes ogromno ljudi (nemeščanov seveda) sploh ne zaveda. Ne zavedajo se, kaj se je z meščanstvom v resnici zgodilo in ne zavedajo se posledic, ki so zaradi tega doletele Ljubljano in druga naša mesta, enako kot se ne zavedajo, kakšne posledice ima to za zdajšnji in bodoči razvoj naše mlade države. Težave z Evropo imamo namreč zaradi uničenega meščanstva. Evropi psihično nismo kos, zato pa ji nismo kos tudi po obnašanju, ne po prezentiranem znanju, ne po demokraciji. Seveda je za to kriva tudi večdesetletna balkanizacija Slovenije.

Govoriti, kaj šele pisati o meščanstvu, je še dandanašnji težko, ker je prejšnjemu sistemu uspelo očrnuti meščanstvo in takoimenovano »buržoazijo«, ki je v Ljubljani pravzaprav sploh ni bilo. Očrnuti do te mere, da pomeni »meščanstvo« še vedno nekaj pokvarjenega, izrojenega, zatiralskega, nemoralnega in seveda reakcionarnega. Meščan je postal nekakšen pavliha. To so same nepreverjene neumnosti, ki seveda nimajo s

psihologijo meščanskega življenja ničesar skupnega. To je vrednotenje z lumpenproletarskimi merami. A če izpustimo psihične posledice, ki jih nočejo videti celo nekateri raziskovalci, potem je treba zapisati vsaj to, da je te posledice mogoče videti povsod, ne da bi bil za to potreben poseben dar opazovanja.

Ob padcu vrste civilizacijskih vrednot je kot mesto obubožala tudi Ljubljana, zaznamovana od leta 1945 naprej s stihijskim razvojem, ki so ga vodili nestrokovnjaki, z neverjetnimi napakami v urbanizmu, da ne govorimo o izgledu fasad, javnih površin, izložb, detajlov itd. Mesto, še bolj predmestja, so postala nerazpoznavna.

Čeprav menimo, da gre na bolje in da je Ljubljana od osamosvojitve napravila v razvoju in raznih izboljšavah vsaj toliko kot prej v desetih letih, se moramo strinjati z besedami univerzitetnega profesorja Janeza Koželja na Fakulteti za arhitekturo, ki je nedavno med drugimi obtožbami kritično izjavil, da je »Mesto (Ljubljana) neustvarjalno, konzervativno, kjer niti eden od konceptov v zadnjih letih ni bil docela izpeljan«.³⁹

Končna posledica tega je dejstvo, da je danes vse videti tako agresivno, konfekcijsko in neartikulirano. Če to primerjamo s kakšnim Parizom, kjer so postali plemiči meščani, postane ob dejstvu, da so pri nas (čeprav precej kasneje) postali »meščani« (kot bi dejal Bojan Štih) lumpenproletarci, to res groteskno. Pri tem ni važno, kakšen odnos so imela takrat, ko se je ljubljansko meščanstvo šele razvijalo (mislimo pač na konec 19. in začetek 20. stoletja) zaradi sprememb v Evropi nekatera pomembna mesta. V t.i. modernizmu se je namreč na Dunaju izkristaliziral odnos meščanstva do aristokracije (ki je bila tam močno zastopana), v Parizu je bil bistvenega pomena odnos do malomeščanstva, v Berlinu pa odnos do države.⁴⁰

Da nas ne bi preveč zaneslo, se vrnimo nazaj k nekaterim prishološkimi vidikom meščanstva. Če hočemo nadaljevati, moramo zapisati, da se plemstvo, meščanstvo in kmetstvo ločijo v treh aspektih. Smisel evropskega plemiča je bilo klerikalstvo, smisel meščana, kot smo zapisali, liberalizem, smisel kmetstva pa konzervativizem in tradicionalizem. Plemstvo je namreč »poganstvo« živelo na skrivaj, javno pa podpiralo Cerkev in se trudilo priznavati cerkvene norme in njene ustanove. S Cerkvijo so bili plemiči življenjsko in statusno povezani in Cerkev je to zaupanje vračala. Meščanstva pa Cerkev ni mogla nadzorovati v tolikšni meri (kaj šele v tolikšni, kot je lahko nadzorovala kmečko prebivalstvo). Meščanski liberalizem je bil kot temeljna meščanska vrednota premočan. Meščanstvo je »poganstvo« priznavalo in ga javno živelo. Dekle, ki je prišlo z vasi, so meščani (to podajam kot metaforo, v premislek) morali najprej moralno omajati, ker ni spadala v liberalni dinamizem. Jasno je, da gre tu za princip očeta, padrona. Papa, ki je tipičen za meščanstvo in zanj funkcionalen. Na vasi vlada materinski princip.

In kaj reče kmet za mesto? V mestu je sama »kurbarija«. Tako si predstavlja mesto nekdo, ki živi npr. v Bohinjski Bistrici. (O tem, recimo, veliko piše Maurice Mességué). Jasno je, da je prav diferenca v dovoljevanju manifestacije duha tisto, kar, psihološko gledano, iritira primitivca, preprosteža. In ga hkrati telesno draži.

Meščan, ki je sinteza meščanstva in poganstva, gre mirno mimo teh stvari. To se zdi v mestu samo po sebi umevno. Zato se strinjam z mislijo, da je meščan človek večne

³⁹ J. Koželj, Kreftova srečanja v hotelu Lev, maj 1994.

⁴⁰ Scott Lash, Sociologija postmodernizma, Ljubljana 1993. Poglavje modernizem in meščanska identiteta: Pariz, Dunaj, Berlin, 201-235.

renesanse.⁴¹ Tudi v teh stvarih prihaja na dan znameniti meščanski individualizem. Meščan se zapre v svoje stanovanje, v svojo vilo, variante komuniciranja z drugimi so jasne. Na obiske se je prihajalo z vabili, s poseticami, pismeno najavljeno. Zdaj je to zamenjal telefon. Obiskovalec se mora najaviti telefonsko. Tu gre za spoštovanje zasebnosti, za negovanje posameznika. Hkrati pa meščan izvaja kolektivno kulturo, kolektivno ekonomijo, kolektivno politiko ...

ŠE O MEŠČANSKI NERVOZI

46 Zapisali smo, da meščanski narcizem pogojuje dinamiko. Narcizem in kreativnost sta namreč kot brat in sestra.⁴² Iz tega se poraja dinamika. Tu nastajajo vse zamisli, ideje. Slovenija bi se zastonj osamosvajala na podeželju. Mesto je namreč tisto, ki »proizvaja« revolucijo, ki ustvarja države. Torej je nujno, da ima narod meščanstvo. Narod, ki meščanstva nima, bodisi propada bodisi mu gre zelo slabo. Slovenci tu nismo izjema, kar je zlahka opaziti. Vendar neko meščansko tradicijo imamo. Mnogo huje je npr. z Rusijo. Ruski narod se ne more dvigniti, ker nima meščanstva. Ogromna prostranstva (poleg nemeščanov v mestih) tam močno zavirajo razvoj. Razmerje podeželje - mesto je neugodno za mesto. Šibko mesto podeželje požre. Kmetstvo je podpora, vendar tudi huda ovira za mesto in meščanstvo.

Meščanska nervoza je pravzaprav to, da se moraš neprestano kazati, pojavljati. Vedno, karkoli človeku že pride na pot, ga prisili, da se mora manifestirati v ekstraverziji. Manifestacija lastne osebe (osebe) je za meščana zelo pomembna. Gre za prikazovanje lastne forme. Nevrotičnost izvira iz tega, da se moraš vedno truditi, da imponiraš. Čeprav nekega človeka ne pozdraviš in greš samo mimo, narediš nanj določen vtis. Meščan je velikokrat prisoten v najrazličnejših skupinah ljudi: v službi, v dvigalu, v avtobusu, v vrsti v trgovini, banki, na pošti itd., vendar se z ljudmi ne pogovarja. Z njimi komunicira avervalno.⁴³ Vedeti moramo, da so tudi averbalne komunikacije izredno intenzivne. Jasno pa je, da so averbalni stiki v mestu neprimerno intenzivnejši kot na vasi, vendar ustvarjajo prav zaradi tega konflikte.

Na (ljubljski) ulici komuniciramo averbalno s stotinami ljudi, na vasi pa z vsakim verbalno. S tem, da komuniciramo verbalno, se sprostimo. Averbarna komunikacija, kot vemo, ustvarja napetost (spomnimo se na vožnjo z dvigalom z neznanim človekom ali več ljudmi). V mestu seveda ni vljudno ogovoriti vsakega človeka, medtem ko je na vasi to nujno. Videti tisoč ljudi na dan in z njimi ne govoriti, torej ne komunicirati, ustvarja pri človeku nezadovoljstvo s samim seboj. Človek igra vlogo nekakšne »mravlje«, ki ustvarja mehanski prostor za druge, ni pa tukaj ničesar pristnega. V tem je seveda tudi neka prednost, da se v mestni množici enostavno izgubiš, da ti ni treba igrati prijaznosti in podobnega, vendar gre ravno v takem ravnanju za omenjeno nepristnost ali celo hujša stanja, kot so npr. nerazpoloženje, slabo razpoloženje ali celo sovražno razpoloženje do ljudi, da ne omenjamo najrazličnejše vrste depresij, kar je v bistvu posledica večjih ali manjših nevrotičnih stanj (če patološka izvezamemo).

⁴¹ Iz okrogle mize v Podpeči. Glej opombo št. 38.

⁴² Dr. J. Magdič; razgovor v Rakičanu 20. marca 1994.

⁴³ Navedeni razgovor.

V nadaljevanju zapisa o meščanski nevrozi moramo razlikovati med dvema vrstama meščanske nevrotike oziroma nevroze. Poznamo namreč fenomenološki in psihodinamski pojem nevrotika. V mislih imamo prvega, torej fenomenološkega. Psihodinamski tip nevrotike nastaja namreč tudi na vasi. Gre za nevrotika, ki ga obravnavata npr. Freud in Jung. Te vrste nevrotski fenomeni so v mestu izrazitejši. Gre za agresivno, robato vedenje in podobno.⁴⁴

Zapisali smo, da je v mestu potrebno »igrati«⁴⁴ prijaznost, v kolikor je ne premoreš sam, in to iz dneva v dan. Lepo obnašanje, vljudnost, bonton, je v bistvu tudi pritrjena pristnost. Iz te ekstremne in stalne samokontroliranosti ljudje dekompenzirajo. Če imaš na vasi kavbojke ali kratke hlače, to ni kaj posebnega, to v bistvu nobenega ne moti. V mestu pa moraš biti vedno, kot pravijo meščani, »fidel«, »orang«, »fit«, »O.K.«, čeprav v okviru liberalističnih formalizmov. Vendar to človeka nekje le stiska, utesnjuje (malo na boljšem so npr. umetniki, ki jim je zgodovinsko dovoljeno več). Zato se gre na dopust na deželo, na vas (naj tu ne moti fenomen morja in mondenih krajev). Kadar se hoče meščan rekreirati, potem ne ostane v mestu, še najmanj pa v »svojem«⁴⁵ mestu. Za meščane je rekreacija na podeželju, periferiji, v kakršnemkoli smislu že, saj hoče uiti mestni dinamiki, zahtevam po »budnosti«⁴⁵ itd. Mesto je vsekakor tudi verbalizacija demokratične agresivnosti.

Omenjena meščanska oziroma mestna »super aktivnost«⁴⁵ pripelje do nečesa negativnega, do nečesa, kar je psihično težko prenašati. V mislih imamo zlagano človečnost, ki je posledica dinamike in prevelike aktivnosti, vsakršno površnost, celo izprijenost. Pristnosti in s tem živosti, psihične živosti, ni nikjer več. To seveda ne drži zgolj za mesto, vendar pride v mestu to precej bolj do izraza, postane vidno, otipljivo. Dr. Magdič opaža to pri duševnih bolnikih (ukvarja se namreč pretežno s kmečkimi pacienti). Le-ti na vasi niso bili nikoli v bolnici za duševne bolezni, ker vas take reči ureja nekako sama po sebi. Móten človek gre v naravo, v gozd, na njivo in ne išče tistih kontaktov na »kvadratni meter«, kot se dogaja v mestu. Na ta način se vaščan umiri, nekoliko očisti.

V mestu je to kajpak popolnoma drugače. Človek z drugačnim, izstopajočim vedenjem se v mestu interpretira na poseben način. Glede na ostale ljudi je »ekstra«. Ne glede na to, da so v mestu vedenjske norme tolerantnejše (to velja še posebej za velemesta), morajo ljudje zaradi pojava psihičnih motenj iskati psihiatrično pomoč, ker v stanju, v kakršnem so, ne morejo biti pridobitno sposobni, niti poklicno ustvarjalni. Seveda pa to ne pomeni, da je v mestu več duševnih bolezni, kot jih je na vasi. To enostavno ni res. V mestu duševne bolezni pač hitreje pridejo do izraza; se mnogo opazneje manifestirajo, saj smo zapisali, da se moraš tu venomer kazati, pojavljati. Mesto ima do človeka izrazito ambivalentne zahteve.

Zaradi tega zahteva mesto izdiferencirano čustvovalno funkcijo. Podeželani so (vsaj pred desetletji, vendar si upam trditi, da v precejšnji meri še danes) zavidali meščanom ali svojim kolegom v mestu (npr. dijakom, študentom) to zdiferencirano čustvovalno funkcijo, »emocionalno-vedenjske igre«, ki so jih lahko interpretirali zgolj s sintagmami prijeten-neprijeten, dober-slab, čeprav je šlo v resnici še za vse kaj drugega.

Ta meščanska nervoza se kaže kot nekaj kompliciranega, zelo zapletenega in za tako so jo imeli v mestu tudi mnogi prišleki. Nervoza meščana pač inhibira, vendar je po

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Glej opombo št. 38.

drugi strani nujno potrebna. Iz tega raste, kot rečeno, duhovna konkurenca. Na deželi namreč nikogar ne zanima, kdo bo rektor univerze.

Nervoza je v meščana vedno vkalkulirana, na to je treba računati. Hkrati je ta nervoza tisto, kar človeka s podeželja moti. Podeželan, da ne zapišemo kmet, rabi veliko časa, da začne meščana razumevati. Zato je vse to zanj napor, nekaj odvečnega.

Popolnoma drugače pa je, če gre meščan na podeželje, na vas. Takrat se kar stopi, če naleti na kakšno vaško mamico, ki ga »klasično vestalsko«
48 obdela. Meščan to rabi. On se mora spočiti v materinskem kompleksu. Zapisali smo že, da vlada na deželi princip matere, v mestu pa princip očeta, saj predstavlja meščanstvo konkurenco. Ne smemo se pustiti konkurenci, je zahteva meščanskega patriarhalnega gesla: če imajo eni veliko, bomo mi imeli še več. Zanimivo je primerjati to z Judi, ki imajo najstarejšo meščansko tradicijo na tem koncu sveta, očetovsko dominanco, hkrati pa ravno zaradi meščanskosti skozi tisočletja »streniran«
in razvit intelekt. Meščanska tradicija jim je omogočila, da so intelekt dodatno razvijali. Hkrati pa je ta tradicija omogočala, da se je vsaj en član družine lahko posvetil študiju, ki ga zahteva umetniški poklic ali pa da je tak neprofiten poklic opravljal, medtem ko so ga ostali ves čas s ponosom gmotno podpirali.

Meščanov kompleks je naslednji: nikoli ne biti dovolj dober v očeh drugih. To nemeščani oziroma podeželani zelo težko razumejo.⁴⁶

MEŠČANSKO TRPLJENJE IN DIFERENCIACIJA

Psihološko je to zelo jasno in logično. V mestu traja trpljenje posameznika tako dolgo, dokler ne prizna lastnega individuuma, skratka individuacije in dokler ne prizna pravice tudi drugim, da smejo biti individuirani. To traja desetletja. Na neki način pa celo vrsto generacij, če seveda hoče ostati v mestu in biti meščan. V oddaji londonskega BBC, ki je bila posvečena zgodovini Danske (predvajano v Ljubljani junija 1994), s katero se glede na velikost in število prebivalcev vsaj delno lahko primerjamo, so poznavalci omenili vsaj dve dejstvi, ki bi lahko zanimali tudi nas Slovence. Prvo je bila ugotovitev, da je na Danskem najznačilnejša negativna lastnost zavist, druga pa, da kljub temu, da večina prebivalstva živi tam v mestih (vsaj tri ali štiri generacije), še vedno v kotičku zavesti sanjajo o svojem »domu«, ki je seveda nekje na deželi.

Kako dajo omenjene izjave misliti šele nam. Na eni strani se lahko v Ljubljani pohvalimo vsaj s sedemstopenjetdesetletnimi meščanskimi pravicami in določeno obliko meščanstva (ne glede na tujce, pripadnike raznih evropskih narodov, ki so bili tu skoraj do zadnjega prisotni), na drugi strani pa skoraj noben Ljubljančan oziroma Slovenec ni zelo oddaljen od kmečkega življenja, da ne govorimo o tem, da so še v tem stoletju obstajali v mestu konji in druga živina, vozovi, hlevi, gnoj, dvorišča in kar spada zraven, pa polja in vrtički. Vendar pa je imela Ljubljana s svojimi številnimi inštitucijami v tridesetih letih 19. st. tudi evropski aspekt. Manjša evropska mesta (razen mediteranskih) namreč tudi niso bila kakšni biseri. Cankar seveda ni mogel drugače, kot da je nekje v zvezi s svojim očetom zapisal »Mi vsi smo otroci bankroterjev«. Znani pisatelj Andrej Hieng, sam iz meščanske družine, pravi: »Tam, kjer stanujem, spomladi smrdi gnoj skozi okno«⁴⁷, (kar

⁴⁶ Glej opombo št. 38.

⁴⁷ A. Hieng, Intervju, Razgledi 7 (1014), 1.4.1994, 6. Naslov int.: »Jaz temu pravim, da angel suflira«.

bi lahko imeli tudi za tipično ljubljansko posebnost, kot sta npr. že močno okrnjena Trnovo in Krakovo). Hieng pa pove tudi to, »da v resnici ne bi mogel iz kmečkega ali proletarskega življenja izvleči kaj zanimivega«⁴⁸, vendar, kot je razumeti, ne le zato, ker meščansko življenje najbolj pozna, ampak zato, ker je ta svet najbolj zdiferenciran in individualiziran. »Meščanstvo je tako kot vsi drugi vodilni razredi v zgodovini obteženo z mnogimi grehi in mnogimi sijajnimi lastnostmi. Samo če pomislite, kaj vse je dalo 19. stoletje! Balzacov opus, Dostojevskega, Wagnerjev opus in tako dalje, če ostajam samo pri umetnosti in sploh ne govorim o nastanku - kar je posledica francoske revolucije - človeških pravic, ki so se počasi uveljavile. Že to je dovolj za zmagoslavno in pomembno obdobje človeške zgodovine. Po mojem mnenju je značilno to, da je meščanska družba forsirala velike tvorbe. Cikle. Iz naivne vere v bodočnost! ...«⁴⁹

PARALELE MED PSIHOLOŠKO INDIVIDUACIJO IN MEŠČANSTVOM

Meščanstvo zaznamujejo trije »i-ji«:

individum, individualizem in individuacija. Vsi trije pojmi obstajajo v mestu. Najvažnejša definicija meščanstva v psihološkem smislu je naslednja: meščanstvo je edina preverjena realna oblika individuacije.⁵⁰ Meščanstvo je najbolj ustrezna družbena kategorija, ureditev, ki omogoča, da se človek lahko prisili za psihološki razvojni proces, ki mu z Jungovim izrazom rečemo individuacija. Mesto je torej ustrezen »biotop« za realizacijo individuacije.

Mesto je prostor, kjer se odvija izmenjava materialnih in duhovnih dobrin. Mesto je konkurenca duhov. In v okviru tega potekajo individuacijski procesi posameznikov. Pri vsem tem gre za spoštovanje individuuma, seveda s konflikti, kar je nujno, vendar je osnovna tendenca individualizem. K temu se bomo še vrnili. Oglejmo si sedaj, vsaj v obrisih, kaj je individuacija.

Individuacija pomeni samo psihološki razvojni proces, ki izpolnjuje dane individualne opredelitve; drugače povedano; iz človeka naredi prav tega določenega posameznika, kakršen pač je.⁵¹ Meščanstvo z vsemi svojimi težnjami, cilji, posledicami akcij in interakcij naredi takega posameznika, kakršen pač je. Vplivi mesta so ogromni: arhitektura, ceste, ulice, šole, univerza, cerkev, industrija, trgovina, obrtniki... O vplivih umetnikov in znanstvenikov menda ni treba razpravljati. Mesto dá torej vsakemu neizbrisen pečat. Industrializacija to sicer izpodjeda, socializem je pri nas to izpodjedel skoraj docela, ampak možnosti se še iščejo. Jasno je, da so tu tudi zgube, »luzerji«, ki bi radi »igrali meščane«, vendar ti pač ostanejo individualni egoisti. Sicer pa meščan s svojim bistvom in ravnanjem služi kolektivu - meščanstvu. Če pa ne, če preveč sledi svobodi, kliče po antitezi in na obzorju se pojavi neki neliberalizem, da bi vzpostavil red. Nastopi lahko fašizem, diktatura te ali one vrste.

Namen individuacije ni nič drugega kot osvobajanje Sebstva iz napačnega ogrinjala persone, po drugi strani pa osvobajanje od sugestivnih moči nezavednih podob.⁵²

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ Prav tam in str. 7.

⁵⁰ Psihološka definicija. Glej opombo št. 34.

⁵¹ K.G. Jung, O psihologiji nesvesnog, Individuacija. Odabrana dela K.G. Junga, II. Beograd 1977, 189-190.

⁵² n.d., 190-191.

Individuacija pomeni osvobajanje od svoje socialne vloge, od umetne osebnosti. Ker pa po drugi strani človeka obsedajo nezavedne podobe (arhetipi) - npr. čarovnik, junak, htonična mati itd.⁵³ - se mora izviti tako enemu kot drugemu. Oboje je namreč lažno, kolektivno, ne pa individualno.

Lahko se tudi (samo)odpovemo samemu sebi v korist neke zunanje vloge ali zaradi nekega namišljenega pomena. V prvem primeru se naše Sebstvo potegne v ozadje zaradi socialnega priznanja, v drugem primeru pa v dobro avtosugestivnega pomena neke arhetipične podobe. V obeh primerih, in to je tisto, prevaga kolektivno.⁵⁴

Nezavedne slike, arhetipi, lahko človeka požro. Požre pa ga lahko tudi socialna vloga.

50 Identifikacija s socialno vlogo je lahko pogost vzrok nevroze.⁵⁵ Človek se namreč ne more nekaznovano odpovedati svoji naravi v korist neke umetne osebnosti. To zanemarjanje lastne narave vodi v vrsto nezavednih reakcij: muhavosti, afektov, strahov, prisilnih predstav, slabosti, napak.

Socialno »močan človek« je v »privatnem življenju« pogosto nebogljjen otrok, ko mora obvladovati svoje občutke, njegova javna disciplina, ki jo zahteva tudi od drugih, pa doma žalostno propada. Njegov »profesionalni polet« ima v družini zelo melanholičen videz; njegova čista javna morala izgleda za masko zelo čudno - pa če že ne govorimo o dejanjih, lahko govorimo o fantazijah⁵⁶. Žene takih ljudi bi lahko, kot pravi Jung, marsikaj povedale o njih. Kar se njegovega »nesebičnega altruizma« tiče, imajo njegovi otroci povsem drugo mišljenje.

(C.G. Jung je namreč posebej preučeval meščanski razred, še posebej ljudi v t.i. kriznih, srednjih letih.)

Navzven gre za igranje aktivne in močne vloge, navznoter pa se razvija slabost do nezavednega. Počasi začnejo prevladovati nerazpoloženja, čudi, plašljivost in tudi feminizirana seksualnost. Samo ena stvar je, ki se uspešno zoperstavlja sugestivni moči nezavednega: to so nesporne zunanje težave in nesreče (Kdor kaj več vé o nezavednem, bo za zunanjimi težavami zagledal isti obraz, ki ga je predhodno gledal od znotraj!). Notranja težava se preobrazi v zunanjo in navadno je zunanja težava in nesreča le neaktivna psihična problematika.⁵⁷

Kot je znano, se ne da igrati »enostavnega življenja«, zato se tudi z oponašanjem ne da priti do neproblematičnega enostavnega življenja, prepuščenega usodi. Samo kdor je prisiljen na enostavno življenje, bo šel z zaprtimi očmi mimo vseh problemov, ker to, da bi jih videl, že presega njegove moči razumevanja. Kdor pa je sposoben videti Faustov problem⁵⁸, se mu izhod v »enostavno življenje« zapre. (H. Hesse, Stepni volk). Seveda ga nihče ne ovira, da bi se preselil na vas v dvosobno stanovanje, da bi »ril po vrtu in jedel surovo repo« (kot se je slikovito izrazil Jung⁵⁹). Toda njegova duša se bo smejala tej ukani. Samo tisto, kar človek je, ima zdravilno moč. Regresivno vzpostavljanje persone je

⁵³ D.J. Ovsec, Slovenski državni simboli, Slovenci in prihodnost, Ljubljana 1993, 237-238.

⁵⁴ K.G. Jung, n.d., 189.

⁵⁵ K.G. Jung, n.d., Anima i animus (podpoglavje), 211-212.

⁵⁶ n.d., 211.

⁵⁷ n.d., 211-212.

⁵⁸ W. Goethe, Faust I, 6. scena, Ljubljana DZS, brez letnice.

⁵⁹ K.G. Jung, n.d., 183.

življenjska možnost samo takrat, kadar je življenjski neuspeh posledica lastnega napuha in ošabnosti. Z zmanjšanjem osebnosti se človek vrne na tisto mero, ki mu pripada. V vsakem primeru pa resignacija in zmanjševanje samega sebe predstavljata izogibanja, ki se vzdržujejo z doživljenjskim nevrotičnim trpljenjem.

Z zavestnega aspekta določenega nevrotika njegovo stanje ne izgleda kot izogibanje, ampak prej kot nemoč, da bi rešil probleme. On je sam in v današnji (mestni) kulturi mu pride zelo malo ali nič naproti v pomoč; celo psihologija se mu zoperstavlja z reduktivnim razumevanjem. Njemu pa ne pride na misel, da lahko zdravniška teorija služi tudi temu, da potegne zdravnik svojo glavo iz zanke.⁶⁰

Individuacija pomeni tudi boljše in popolnejše izpolnjevanje kolektivnih človekovih opredelitev. Ker pa upošteva tudi lastnosti individua, omogoča več možnosti tudi za socialni uspeh, kot pa če se osebne lastnosti zapostavljajo ali celo potiskajo.⁶¹

Individuacija torej pomeni postati posamezno bitje; in v kolikor individualnost razumemo kot našo najintimnejšo, poslednjo in neprimerljivo enkratnost postati svoje sebstvo (Selbst). Zaradi tega bi lahko individuacijo prevedli kot »samoostvaritev« ali kot »samoizpolnjenje«. Možna soznačnica je tudi »samorealizacija«.⁶²

Za določene ljudi je individuacija nujna ne le kot terapija, ampak kot višji ideal, kot ideja o nečem najboljšem, kar se lahko stori. Hkrati moramo pripomniti, da je tudi predkrščanski ideal o božjem kraljestvu tisto, »kar je v vas«. V osnovi tega ideala se skriva ideja, da iz pravilnega moralnega stališča izhajajo pravilna dejanja in da ne more priti do poboljšanja sveta in njegovega ozdravljenja, če se ozdravljenje ne začne v individuumu. Drastično rečeno: Kdor sam živi v sirotišnici in v dolgu, ta ne bo nikoli rešil socialnega problema.

Individuacija torej ni le pot, ki jo lahko spelje edino meščan, da bi rešil samega sebe, ampak je pot, ki lahko »odreši« mesto in ves svet s tem, da se vzpostavi s spremenjenim človekom vrsta novih odnosov na novih osnovah.

Individuacija širi človekovo zavest in samo široka zavest gre lahko v svet, ga sprejema in »osvaja«, se z njim povezuje. Seveda so to poti zahodne družbe, zahodne racionalne mentalitete. Na Vzhodu deluje »meščanstvo« drugače. Tam bi verjetno rekli, da je edina preverjena oblika samorealizacije (tu gre že za pojem spiritualne individuacije) - koliba z modrecem.

RAZLIKA MED INDIVIDUALIZMOM IN INDIVIDUACIJO

Pojmov kot sta individualizem in individuacija nikakor ne smemo zamenjevati, zato je potrebno poznati razliko med njima. Individualizem je namerno podajanje t.i. posebnosti posameznika (njegovih lastnosti) v nasprotju s kolektivnimi obvezami, oziri in dolžnostmi.⁶³ Individuacija pa v zvezi s tem pomeni boljše in popolnejše izpolnjevanje kolektivnih opredelitev človeka, kajti ob upoštevanju individuuma so možni tudi boljši socialni uspehi, kar se ne zgodi, če se osebne lastnosti zapostavljajo ali celo negirajo.

⁶⁰ n.d., 183.

⁶¹ n.d., 189-190.

⁶² n.d., 189-190.

⁶³ n.d., prav tam.

Propad našega meščanstva jasno kaže na to. Posameznik proti kolektivu v socializmu nič ne šteje, njegove posebne lastnosti ne samo, da niso zaželjene, ampak jih v družbi odločujoče skupine (od politike do univerze, na primer) zvečine sploh ne opazijo in razpoznajo. Enako jih ne razpoznajo slabo diferencirani posamezniki. Slednje je mogoče opaziti tudi na Zahodu, a v znatno manjši meri. Oboje je seveda, med drugim, pri nas vodilo v neizprosno negativno selekcijo (npr. pri izbiri kadrov).

MEŠČANSTVO IN PERSONA

52

K obravnavanemu spada tudi t.i. persona, ki smo jo večkrat omenjali, ne pa tudi razložili. Psihologija persone je lažje razumljiva, ker pač vsak ve, kaj pomeni npr. »zavzeti službeno pozo« ali »igrati družbeno vlogo«. S pomočjo persone želi človek izgledati kot »tisti« ali »tista«, ali se skriti za neko masko ali pa izdelati neko persono zato, da bi se zaščitil pred zunanjim svetom. Druga reč pa je razumljivo razložiti tiste subtilne notranje procese, ki s sugestivno silo zavzamejo zavest. Ta dejstva si lahko najbolje predstavljamo s pomočjo primerov raznih duševnih bolezni, ustvarjalnih inspiracij in religioznih spreobrnjenj.⁶⁴

Persona je izvleček iz kolektivne psihe. To je maska, ki simulira individualnost in predstavlja kompromis o tem, »kako naj posameznik izgleda v družbi«. Torej prevzame neki status, akademski naziv, zastopa ustanovo in predstavlja to in ono. V odnosu do individualnosti je persona privid.

Persona je komplicirani sistem odnosov med individualno zavestjo in družbo, maska, ki po eni strani deluje tako, da bi imponirala in na druge napravila ugoden vtis, po drugi strani pa mora prikriti pravo naravo individuuma. Da je to drugo odveč, lahko trdi samo tisti, ki se s svojo persono identificira v tolikšni meri (kar sploh ni redek pojav), da samega sebe sploh ne pozna več. Da tisto prvo ni nujno, pa si lahko domišlja le človek, ki se ne zaveda prave narave svojih bližnjih.

Družba seveda pričakuje, da individuum čim bolj popolno igra svojo vlogo. Družba to zahteva kot neko vrsto garancije; vsak mora biti na svojem mestu, eden je čevljar, drugi pa pesnik. Ne pričakuje se, da bi eden bil oboje. To tudi ni priporočljivo, ker bi bilo skrajno neprijetno. Tak bi bil »drugačen« od ostalih, zaradi tega pa tudi ne povsem zanesljiv.⁶⁵

MEŠČANSTVO JE MOČNO VPLIVALO NA RAZVOJ PSIHOLOGIJE

Zapletena struktura meščanske družbe je odsevala in odseva komplicirane medsebojne odnose. V okviru te družbe je šlo za toliko duhovne šole, kolikor jo nudi življenje s svojimi ideali ter vzponi in padci.

Ko so stvari postale tako zapletene, da vera s spovednico ni mogla več pomagati, se je pojavila psihologija, ali natančneje rečeno, pojavil se je povsem nov pogled na človeško psiho in s tem nova psihologija. Brez meščanske družbe in njenega načina življenja ne bi bilo določenih poglavij psihologije, ki pa so po mojem mnenju za to vedo bistvena.

⁶⁴ n.d., 190-191.

⁶⁵ n.d., Psihologija nesvesnog, Individuacija, 210.

Meščanske travme so omogočile pojav psihoanalize in njenega prvega predstavnika, ki po mojem ni bil po naključju Dunajčan, saj vemo, kaj je na prelomu stoletja Dunaj predstavljal v kulturnem in umetniškem smislu. Seveda imamo v mislih Siegmunda Freuda in njegove učence.

Freud je o tem zapisal naslednje: »Iz vrtincev svojih emocij rešujejo (umetniki, op.p.) najgloblje resnice, ki jim moramo mi drugi utreti pot, neprestano tipati po mučnih in težavnih negotovostih.«⁶⁶ Freud navaja, da se je veliko naučil od pisateljev, kot so bili Dostojevski, Ibsen, Shakespeare, Jensen, Schnitzler.⁶⁷ Zадnjega je poimenoval celo za svojega »dvojnika«. Seveda je bilo »odkritje« nezavednega v delih omenjenih piscev zgolj intuitivno, medtem ko Freudovo delo predstavlja znanstveno odkritje z dokazi in metodami preučevanja nezavednega psihičnega življenja, kot je npr. raziskovanje in razlaga sanj, nezavednih pomot v govorenju oziroma izražanju, opazovanje svobodnih asociacij itd. Vse to so potem nadgradili Freudovi učenci, med njimi C.G. Jung.

Psiha meščana se diferencira. Vse zelo pritiska na Ego; hoče duševno (tudi duhovno) in materialno uspešnost, zaradi tega pa seveda trpi njegova integriteta. Jasno pa je, da vedno obstaja veliko ljudi, ki zaradi svoje notorične nesposobnosti raje živijo v togih racionalnih sistemih kot v svobodi. Freud se je umetnosti še zelo čudil: »Niti najboljše biografije nam ne morejo odgovoriti na dve vprašanji, ki nas sploh lahko zanimata: ne morejo razsvetliti uganke čudežne nadarjenosti umetnikov niti nam ne pomagajo, da bi bolje dojeli vrednost in vpliv njihovih del. Analiza mora položiti orožje pred problemom pisatelja.«⁶⁸ Kasneje pa je le poudaril, da psihoanaliza vse to kljub vsemu, pomaga razumeti.

Visoka (meščanska) umetnost je vedno neko iskanje in poročanje o procesu razkrivanja osebnosti. Spomnimo se npr. Goethejevega Fausta. Tam gre za probleme že izdiferenciranega človeka. Ljudska umetnost pa prav zaradi kmečke kolektivne mentalitete ne more biti drugačna kot tradicionalna, krasilna in votivna. Kmet z nezavednim ne živi kakor meščan. Že razmerje med zavednim in nezavednim se pri kmečkem človeku in meščanu močno razlikuje. Koliko večja je šele razlika med kolektivnim nezavednim in individualnim nezavednim.

Meščanstvo je torej tista oblika populacije in njenega načina življenja, kjer se so ljudje lahko najbolj samorealizirali, samoizpolnili. Mesto kot poseben konglomerat »pojavnost in oblik« je zahtevalo, da se ljudje psihično in tudi materialno (kulturno, civilizacijsko) diferencirajo oziroma enostavno - »psihično razvijejo«. Temu razvoju rečemo tudi duhovni razvoj, seveda pa ne moremo reči, da so se ljudje v mesto prišli duhovno razvijati kot v kakšen samostan ali ašram. Morda bi morali ves čas uporabljati izraz osebni razvoj.

Kako so stvari kar se razvoja psihe ali duše tiče zapletene, se vidi po tem, da je krščanstvo v Evropi prisotno že dva tisoč let, ampak se to v življenju ljudi prav nič ne vidi; nasprotno: vse kaže, da imamo ob starem poganstvu, ki je vedno živelo paralelno s krščanstvom, zdaj tudi že novo poganstvo. To »novo poganstvo« pozna vsa Evropa in tudi drugi deli sveta. Dobro ga poznamo tudi mi. Ljubljana kot glavno mesto naše države ga ima v primerjavi z drugimi slovenskimi kraji seveda največ. Pri nas je, vsaj zame, ta

⁶⁶ Ž. Martinović, Psihoanaliza i književnost, Zbornik, Gornji Milanovac 1985, 14.

⁶⁷ S. Frojd (Freud), Dostojevski i oceubistvo (1928), Novi Sad 1971, Odabrana dela, V, 237-259. Isti: Sumanost i snovi u »Gradivi« V. Jansena (1907), Novi Sad 1971, Odabrana dela V, 7-98. Isti: Autobiografija (1925), Novi Sad 1971, VIII.

⁶⁸ S. Freud, Address delivered in the Goethe House (Frankfurt 1930). St. ed., vol. 21, London 1961, 208-212.

problem večji kot na Zahodu, ker je naša »meščanska« oziroma, bolje, mestna družba manj diferencirana, v vseh ozirih revnejša, revnejša v materialnem smislu in revnejša kar se tiče zahtev v načinu življenja. To je seveda posledica socializma in »lumpen-proletarizacije« družbe. Zato t.i. »novo poganstvo« enačim tudi s psihičnim barbarstvom.

V mnogih evropskih mestih (omejimo se le nanje) imamo oprviti s provincializmi raznih oblik in vrst in Ljubljana pri tem ne le, da ni izjema, ampak prej pravilo. Provincialni način življenja je diametralno nasproten velemestnemu in kako pri nas izgleda t.i. »mestno življenje« v večernih urah, ponoči, da o praznikih, sobotah in nedeljah ne govorim, vemo vsi. Enako velja tudi za medsebojne odnose. Vendar v našem zapisu namenoma ne bomo razpravljali o negativnih aspektih meščanstva oziroma mestnega življenja. Problemi provincializma, ozkosrčnosti, telebanskosti, neartikularnosti, potrošniškega debilizma, važičarstva, opravljanja, vsakršne miselne destruktivnosti, neotesanosti, agresivnosti, cinizma, nihilizma, poganstva, »hohštaplerije« in »frakarstva« bodo obravnavani kdaj drugič.

54

Mesto je namreč še vedno, kar namenoma ponavljam, ker se mi zdi pomembno to neprestano ponavljati, najboljša možnost za kakršen koli napredek posameznika in vse nacije. Tu je vsa infrastruktura, tradicija, oblast ...; seveda pa tudi skušnjave, da skreneš. Zato ni naključje, da so v mestih včasih tako poudarjali disciplino. Obstaja celo izraz za to: »jahati na disciplini«. Hkrati so meščani izgrajevali tudi liberalizem. Vendar se lahko oboje izrodi. Zato ni čudno, da se je meščanov libido (življenjska energija) pogosto pretrgal, »zaskočil«. Jung je porabil, kot rečeno, ves arzenal svojega znanja in ves svoj čas, da bi reševal meščane, zlasti tiste srednjih let, ki imajo vedno največ problemov. Predstavljamjo si, kakšno delo bi ga čakalo v postmeščanskem socializmu kakšne Slovenije!

Meščani so imeli seveda magistrat, šole, bolnice, zavetišča, banke, sodišče, teater, trgovino, muzeje, galerije, kavarne, vojsko ... Vse to je bilo ustanovljeno zato, da bi s tem branili »privilegije«, ki jih je omogočila zgodovina (sto-in stoletni razvoj od plemstva do meščanstva). Stvari so sicer napravljene tako, da se človek, kot smo rekli, lahko razvija, vendar je to zelo naporno. Ko postane preveč naporno, gre meščan na počitnice, na vas. Napeti človek se danes še vedno dobro odpočije v materinskem kompleksu. Enako je veljalo za stare kralje. Ko je takšnega kralja kraljestvo utrudilo, je šel »ležat na ženske prsi«. Ni šel ne osvajat drugih kraljestev in se spet preverjat, ampak počivat na »maman kompleks«. Kje se danes odpočije moški? Pri dobri, razumevajoči ženski. Pri »mami«.

Videli smo, vsaj upamo, da eksistira pomembna zveza med meščanstvom in med psihološko individuacijo. Če je psihološka individuacija nekaj, kar je priporočljivo za človeka (in ne more biti dvoma o tem, da je), je meščanstvo civilizacijsko priporočljiva forma za zahodnjaka, da iz sebe potegne kar največ. Seveda pa nikomur ne moremo reči: zdaj pa pojdi in začni z individuacijo. V največji meri jo povzroči, kot smo zapisali, osebna stiska, nuja. Če kmeta porine nekaj v bolezen ali nesrečo, se obrne »v kot«, v tradicijo, vero ali pa v vraže. V svoje tradicionalno »modroslovje«. Kmečki človek svoje težave rešuje kolektivno.

SKLEPNA MISEL

Za konec, ki ni pravi konec, saj stvari zaradi izjemno težke problematike ostajajo nedorečene in odprte, skušajmo že zapisano podatki v zgoščeni obliki in zraven navreči še nekaj misli.

Kaj torej pomeni biti meščan? Meščan pomeni, po mojem, biti nase ponosen, tolerant, liberalen, demokratičen in kar je zelo pomembno, ekonomsko najmanj srednje stoječ. To omogoča namreč meščanski status. Ekonomska, ali recimo temu kar finančna neodvisnost, predstavlja meščanski fundament. Meščanstvo je srednji sloj in ne predstavlja ekstremne finančne moči; zato pa je krepko, solidno povprečje, ki omogoča (vsaj v pogojniku) mirno življenje, ekonomsko stabilnost in posledično, kar je upam razvidno iz nakazanega, ukvarjanje z duhom. S plemenitostjo. To naj bi bil (stari) meščanski ideal.

Meščan se loči od prebivalca mesta, kar se nam zdi posebno pomembno poudariti. Še posebej se seveda loči od proletarca. Tukaj ne gre, govorim pač iz izkušnje, za nikakršno namigovanje ali slabšalno pripombo, ampak za psihološko dejstvo. Proletarca ne zanima, če se izrazimo metaforično, kdo je direktor nacionalnega muzeja niti, kdo ima v operi glavno vlogo v Čarobni piščali. Pri njem gre vedno za osebe, ki iz kakršnegakoli razloga ni uspel najti lastnega individuuma.

Mesto premore najrazličnejše »iznajdbe«, ki stimulirajo duha. Omogoča timsko delo, možnost preverjanja, izmenjavo mnenj. Karkoli človek »iznajde«, »pogrunta«, lahko ponudi, plasira le v mestu. Izumitelj na vasi ostane izumitelj na vasi. Mestne iznajdbe so po drugi strani seveda tudi rezultat prisile; okolje pritiska na človeka z vsem mogočim, od zahtev do konkurence. Vse te (mestne) iznajdbe imajo svojo biološko-psihološko podlago in nastajajo tam, kjer so ljudje skoncentrirani.

Danes se meščanstvo kaže v globlji psihološki strukturi človeka, v globljih plasteh razvoja človeškega individuuma. Privilegijev za meščanstvo v meščanskem oziroma mestnem svetu ni več. Ne srednjeveških, ne novoveških. Družbene privilegije so dobili v zadnjih desetletjih razen (meščanskih) političnih simpatizerjev povsem drugi sloji mestnega prebivalstva. Privilegiji so bili (in žal še vedno so, čeprav iz drugačnih razlogov) povezani skoraj v celoti s t.i. negativno selekcijo, kar je simptom časov, ki ne presegaajo demokratičnega liberalizma 19. st., seveda tudi socializma. Privilegiji v kapitalizmu so vezani na denar in z njim povezanim statusom, v socializmu pa je bilo to povezano s politično hierarhijo in vsem, kar iz tega izvira. Tukaj seveda ni prostora za meščansko diferenciacijo, individualizacijo in individuacijo. Zato je razumljivo, kot pravi S. Zweig, da je največja grožnja za meščane vrnitev med proletarce.⁶⁹ Pri nas in kjerkoli.

Mesto ustvarja državo, ustvarja narod. Vsak narod je odvisen od meščanstva.⁷⁰

Pomen meščanstva je, kot smo že zapisali, večstranski. Posebno etnološko, kulturnozgodovinsko in psihološko obravnavo bi ne glede na pomanjkanje empirije zahtevala naša manjša in večja »provincialna« mesta, ki so še ne tako dolgo nazaj imela npr. vsaj v višjih slojih večinsko nemško prebivalstvo. Odnosi med nemškim prebivalstvom, nemškutarji ter slovensko govorečim prebivalstvom na eni strani, na drugi pa tudi med italijansko in madžarsko ter slovensko govorečimi zahtevajo spet posebno pozornost. Meščansko življenje 19. in 20. stoletja zahteva nove raziskave. Kljub vsemu je bilo marsikaj že narejeno. Z etnološke strani celo precej.

⁶⁹ S. Zweig, Včerajšnji svet, Spomini Evropejca, Ljubljana 1958, 51.

⁷⁰ Intervju z D.J. Ovsecem, »Če hočemo biti podobni Evropi, moramo razvijati svoje meščanstvo«. Slovenec, KP, 28.4.1994, 9-11.

Meščanstvo je, po mojem globokem prepričanju prihodnost Slovenije. Osamosvojitve Slovenije je potekala iz mesta. Če se hočemo individualizirati, moramo razvijati meščanskost. Če tega ne bomo storili, bomo ostali na kolektivističnem Balkanu.

Naj bo ta članek vzpodbuda za nove raziskovalce meščanskega življenja. Nadvse zanimiva bi bila tudi natančnejša študija (poleg mojih dosedanjih) o različnih aspektih ljubljanskega meščanstva ter meščanstva drugih slovenskih mest med obema vojnoma, ko že lahko govorimo tudi o močnejši slovenski meščanski eliti.

Kot P.S. pa bi rad pripomnil tole: Karkoli se z Ljubljano in njenim prebivalstvom godi, je Ljubljana naše glavno mesto. Peter Sloterdijk je v hamburškem Zeit-Magazinu⁷¹ leta 1994 zapisal, »da najboljša možna rešitev za določeno mesto pomeni, da bodo ljudje, ki bodo v njem živeli, imeli prav ta svoj kraj za tisti kraj na svetu, ki ga hočejo ohraniti v kakršnihkoli okoliščinah«. Po njegovem gre za to, da mesto dobi vlogo nove domovine.

Sam sem daljnega leta 1979 na posvetovanju psihologov Slovenije⁷² poročal med drugim o tem, da je genius loci tista krajevna posebnost, ki ločuje naše mesto od vseh drugih mest (poleg splošnega je bil govor o Ljubljani), ki mu daje identiteto, kar ga dela domačega prebivalcem, kar mu daje enkratnost. Arhitektura in mesto sta vedno že tu, ko stopamo v ta svet. Tu pa je tudi že življenjski slog mestnih prebivalcev⁷³, »meščanov« in »nemeščanov«. Upam, da so narekovaji jasni.

Mesto imamo. Meščanstvo še bo. Omenjeni avtor je v Zeit-Magazinu⁷⁴ zapisal tudi tole: »Če se peščica tradicionalistov ne bi tu in tam uprla razprodaji, danes ne bi prepoznali niti enega zgodovinskega torisa mestnega jedra«. In prav to je med drugim tisto, kar sem sam počel že pred dvema desetletjema (zlasti v sodelovanju z arhitekti) in kar imam sam, kljub, zdi se, nerazumevanju nekaterih, za etnološko aplikacijo določene problematike.

Meščanstvo destilira psiho. Zdi se, kot da spravi Ego v destilacijo in zahteva neštete frakcije.

Naj na koncu še enkrat zapišem, ponavljanja s tem v zvezi, kar vem iz lastnih izkušenj, ne more biti nikoli dovolj, da je meščanstvo edina preverjena realna oblika individuacije. Pri nas meščanstvo pravno ne predstavlja nobene kategorije več, torej ga teoretično ni več. Meščanstvo eksistira, kolikor ga je pač še uspelo preživeti, le še v fizični obliki in nekaterih (zasebnih) idejah.

DODATNA BIBLIOGRAFIJA

1. Zgodovina Ljubljane, Prispevki za monografijo, Ljubljana 1984.
2. Slavoj Žižek, Jezik, Ideologija, Slovenci, Ljubljana 1987.
3. Jose Ortega z Gasset, Upor množic, Ljubljana 1985.
4. Jože Trček, Medosebno komuniciranje in kontaktna kultura, Radovljica 1994.
5. Damjan J. Ovsec, O preučevanju ljubljanskega meščanstva in aplikaciji raziskav, ČZN, Nova vrsta 27, Let. 62, 1. zvez., Maribor 1991, 119-124.
6. Dunaj in Slovenci, ed. Darja Mihelič, Ljubljana 1994.
7. William M. Johnston, Avstrijski duh, Intelktualna i društvena povijest, (1848-1938), Zagreb 1993.

⁷¹ P. Sloterdijk, Zukunft Stadt, Zeit Magazin Hamburg, 10.6.1994, 20.

⁷² D.J. Ovsec, Pomen mestnega prostora nekoč in danes, Ljubljana 1980, 172.

⁷³ n.d., 172.

⁷⁴ n.d., 19.

8. Leonardo Benevolo, Die Geschichte der Stadt, Campus Verlag 1983.
9. Jürgen Habermas, Die Moderne - ein unvollendetes Projekt, Reclam Verlag 1990.
10. Hartmut Häusermann, Walter Siebel, New York - Strukturen einer Metropole, Edition Suhrkamp 1987.
11. Thilo Hilpert, Le Corbusiers Charta von Athen, Vieweg Verlag 1988.
12. Heinrich Klotz, Von der Urhütte zum Wolkenkratzer: Geschichte der gebauten Umwelt, Prestel Verlag 1991.
13. Georg Kronawitter, Rettet unsere Städte jetzt, Econ Verlag 1994.
14. Stanley Milgram, Das Erlebnis der Grossstadt. Eine psychologische Analyse. Zeitschrift für Sozialpsychologie, H 1 1970, 142-152.
15. Gerhard Schweizer, Zaitbombe Stadt, Klett-Cotta 1991.

BESEDA O AVTORJU

Damjan J. Ovsec, etnolog in umetnostni zgodovinar, urednik poljudnoznanstvene revije Pionir (Gea) in več strokovnih revij. Od leta 1988 svobodni etnolog in publicist.

V zadnjem desetletju nadaljuje s preučevanjem ljubljanskega meščanstva in s poskusom formulacije psiholoških vidikov (zahodno) evropskega meščanstva. Predvsem se ukvarja z mitologijo, simbologijo, razvojem praznikov in njihovim duhovnim pomenom, psihologijo in interdisciplinarno povezavo le-te z etnologijo, preučevanjem vraž, pa s primerjalnimi raziskavami krščanstva in vzhodnih religij.

Napisal je več sto strokovnih in poljudnoznanstvenih člankov ter uvodov v razne knjige, ker hoče tematiko, s katero se ukvarja, posredovati publiki. Prakticira aplikacijo etnologije in poljudne znanosti, zato veliko sodeluje z radiom in televizijo doma in v tujini ter institucijami, ki jih ta aplikacija zanima. Veliko predava. Knjige, ki jih je izdal: *Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka 20. stoletja do 2. vojne* (1979), *Slovanska mitologija in verovanja* (1991), *Velika knjiga o praznikih in praznovanju, Praznovanja na Slovenskem in po svetu* (1992, 1993, 1994).

ABOUT THE AUTHOR

Damjan J. Ovsec is an ethnologist and art historian, editor of a scientific magazine for the general public Pionir (now Gea) and various scientific periodicals. He has been a free-lance ethnologist and journalist since 1988.

During the last decade he has continued his study of the Ljubljana middle class and sought to formulate the psychological aspects of (West-)European bourgeoisie. His main interest, however, goes to mythology, symbolology, the evolution of holidays and their spiritual meaning, psychology and its interdisciplinary connection with ethnology, the study of superstition, and the comparative research of christianity and the religions of the East.

Damjan J. Ovsec has written several hundreds of specialist and popular scientific articles and introductions to various books because he wishes to communicate the themes he deals with to the general public. He engages in applied ethnology and popular science, collaborating extensively radio and television stations at home and abroad, and with those institutions which are interested in such applications. He also frequently holds lectures.

Damjan J. Ovsec has published the following works: *Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka 20. stoletja do začetka 20. stoletja* (1979, *An outline of social life in Ljubljana from the early 20th century to the Second World War.*), *Slovanska mitologija in verovanja* (1991, *Slav mythology and beliefs*), *Velika knjiga o praznikih in praznovanju, Praznovanje na Slovenskem in po svetu* (1992, 1993, 1994, *A comprehensive guide to holidays and how they are celebrated, Holidays in Slovenia and across the world*).

SUMMARY

ON THE MIDDLE CLASS AS A HISTORICAL, ETHNOLOGICAL AND, ABOVE ALL, PSYCHOLOGICAL CONCEPT.

AN INTERDISCIPLINARY INTERPRETATION.

*The town is actually the biography of the human race.
It is the object of nature and the subject of culture.*

Clause Levy-Strauss

58

The article is concerned with a difficult and complex issue to which little attention has been devoted in Slovenia. When studied at all, research was limited to but some aspects of the bourgeoisie and its way of living, completely ignoring its psychological aspect and without ever making an attempt to formulate conclusions about what the bourgeois and bourgeoisie really are. Such absence of clear concepts even led to the failure to distinguish between the real bourgeoisie and the other urban population, an error which was not beyond some researchers either.

The main credit for the study of the middle class (especially in this century) goes to ethnologists who besides other issues also studied social life (though not only of the middle class) in Ljubljana, Maribor and Celje. Other disciplines, especially (cultural) history, also made their contribution, but their research efforts focused on urban issues, the evolution of towns and their inhabitants and not on the bourgeoisie proper.

In the past, the highest level of social differentiation in psychological - though not in material - terms between the Slovenes was reached with the appearance of the middle class and its development in spite of quite specific characteristics. At first there was only a German elite, German-speaking authorities and administration, but even before the disintegration of the Austro-Hungarian monarchy there were Slovene mayors and Slovene authorities; and there were, of course, also would-be Germans among the Slovene inhabitants. The heyday of the Slovene bourgeoisie were the thirties of this century, a few years prior to the Second World War. This peak would certainly have been surpassed and further developed if the socialist revolution had not occurred. It is common knowledge that socialism considered the middle classes (the bourgeoisie) to be the most dangerous class enemy and the regime made sure that "proper" action was taken against it. The middle class and so-called bourgeois values were first declared undesirable, then shelved, and in the course of time almost completely obliterated. This brought about a situation in which the old values were gone and new ones had not been created (yet). Nowadays, even if we wanted to create new values, we actually would not know how to do it.

The author then describes the historical evolution of the Slovene towns and bourgeoisie. The Slovene word for town is "mesto" and its original meaning corresponds to that of the German words *Statt/Stätte*, i.e. "place", suggesting that the West Slavs and Slovenes became acquainted with the town as a new form of settlement in their West-European neighbourhood. The South and East Slavs, on the other hand, use either the word "grad", i.e. a castle or fortress, or the Hungarian expressions *vár/város*. The author then tackles the relation between the concepts of bourgeoisie and town since the towns

gave birth to everything we call civilisation: the script, laws, science, art. In a word, everything that is beyond mere survival was discovered in towns.

However, as soon as mere survival is secured individuation starts. The core of the article is therefore devoted to the bourgeoisie and its psyche. It bases on the author's thesis that the middle class represents the only proven real form of individuation.

After describing the differences between towns and villages, town and country people, the author reaches the key part of his discussion in delineating the parallels between psychological individuation and the bourgeoisie.

The middle class is characterized by three "i"s : the individual, individualism and individuation. It is the most suitable social category because it forces people into a psychological development process which, after C.G.Jung, is called individuation. Towns generate a competition of minds, and thus enable, among other things, the individuation process of the individual. The author then explains the meaning of these Jungian concepts and how they function in an urban environment. It should however be mentioned that C.G. Jung himself did not engage in the study of the bourgeoisie as such, but devoted his life to healing individuals, especially those suffering from the so-called crisis of the middle-aged. The author explains the difference between individualism and individuation, the role of the so-called persona which plays an important part in the life of the middle class; he then deals with those psychological phenomena which, though of an offensive nature, are the very elements constituting a bourgeois and his class. These phenomena are so-called bourgeois narcissism (which provides the essential dynamism), bourgeois nervousity (a phenomenological nervousity, the "sister of narcissism" which makes man creative) and bourgeois suffering (which causes differentiation).

59

It is important to keep in mind that bourgeois norms, in their psychological sense, have always been liberal whereas those of the nobility were conservative (the nobles preferred to be "heathens" in secret while supporting the Church in public; the bourgeoisie, on the other hand, had the courage to be "heathen" in public life as well); the norms of the peasants, finally, have always been traditional and as such conservative.

The author then looks into the middle class influence on the evolution of psychology which developed mainly thanks to Freud and his followers.

A bourgeois has to face so many verbal and non-verbal communication in the course of one year, that he runs out of energy and has to go to the countryside to recover in an environment (with collective norms) where the "maternal complex" of good old Mum rules. In a village the maternal principle dominates, in a town the paternal one. The town certainly is the verbalization of democratic aggressiveness.

A town's demands on man are extremely ambivalent and require very differentiated emotional responses of him. Though his nervousity may inhibit the inhabitant of a town, it is of essential importance. In the countryside, for instance, nobody cares who is going to be elected dean of the university. Nervosity is an inherent part of a bourgeois person. His very own complex is the fear not to do well enough in the eyes of others.

Nowadays, the bourgeois phenomenon reveals itself through the deeper psychological structure of man and through the deeper layers of a individual's development. However, in a bourgeois world there can be no privileges, neither medieval not contemporary ones, for the bourgeois.

RÉSUMÉ

A PROPOS DE LA BOURGEOISIE EN TANT QUE CONCEPT HISTORIQUE, ETHNOLOGIQUE ET, SURTOUT, PSYCHOLOGIQUE

L'INTERPRÉTATION INTERDISCIPLINAIRE

*La ville est, à proprement parler, la biographie de la race humaine.
Elle est objet naturel et sujet culturel.*

Claude Levy-Strauss

60

L'étude traite d'une problématique complexe qui, en Slovénie, n'a pas suscité beaucoup d'intérêt auprès des chercheurs, cet intérêt restant dans tout limité à quelques aspects de l'étude de la bourgeoisie et de sa façon de vivre, tandis que l'aspect psychologique et la recherche des définitions sur ce que, en effet, le bourgeois et la bourgeoisie sont, étaient négligés. La conception floue de ce sujet a même abouti à une identification tout à fait erronée, que nous pouvons trouver chez certains chercheurs, des véritables bourgeois aux autres habitants de la ville.

Dans l'intérêt croissant porté à l'étude de la bourgeoisie (en particulier de la bourgeoisie de ce siècle) le plus grand mérite revient aux ethnologues - qui, entre autres questions, ont particulièrement étudié la vie sociale (et non seulement bourgeoise) à Ljubljana, Maribor, Celje - et, dans une moindre mesure, à d'autres scientifiques, en particulier aux historiens (de la culture), quoique ces recherches aient été plutôt limitées à la problématique des villes, de leur développement et de leurs habitants, touchant moins la bourgeoisie elle-même.

Pourtant, pour les Slovènes la plus forte différenciation au niveau psychologique (si ce n'était déjà pas vrai au niveau matériel) s'était aussi réalisée avec l'avènement de la bourgeoisie, sans égard à quelques traits particuliers de son évolution (élite allemande, autorités et fonctionnaires qui - à l'exception des maires slovènes et autres autorités slovènes - étaient de langue allemande, ceci même immédiatement avant la chute de la monarchie austro-hongroise, et, bien sûr, population allemande - "nemskutarji" - mêlée à la population slovène). Notre apogée bourgeoise, nous l'avons atteinte dans les années 30 de ce siècle, immédiatement avant la 2ème guerre mondiale. Nous aurions sans doute dépassée ce stade et parachevée cette progression, si la révolution socialiste n'avait pas surgi. Il est de notoriété universelle que le socialisme reconnut dans la bourgeoisie le plus grand ennemi de la classe ouvrière et prit consciemment, conformément à cela, des mesures contre elle. La bourgeoisie et ce qu'on appelle les valeurs bourgeoises ont d'abord été considérées comme inopportunes avant d'être mises de côté et, petit à petit, pratiquement anéanties. Les vieilles valeurs furent donc à peu près ruinées, tandis qu'on n'en créait pas de nouvelles. Aujourd'hui, même si on le voulait, on ne sait plus, au fond, créer de valeurs.

Plus loin, l'auteur nous décrit le développement des villes slovènes et de la bourgeoisie à travers l'histoire (c'est que le mot slovène "mesto" (la ville) est similaire au mot allemand "Statt, Stätte" qui veut dire "lieu", ce qui nous montre que, pour les Slaves

de l'Ouest et les Slovènes, les premières villes qu'ils ont connues étaient des agglomérations d'un nouveau genre dans le voisinage ouest-européen. Cela les distingue des Slaves du Sud et de l'Est qui, pour dire la ville, utilisent l'expression "grad" (château), c'est à dire fortification, ou bien les expressions hongroises "vár, város". Plus loin, il est question du concept "bourgeoisie - ville", puisque la ville a été le point de départ pour tout ce que nous appelons la civilisation. En effet l'écriture, les lois, la science, l'art, - bref, tout ce qui dépasse le cadre de la simple survie a été l'invention de la ville.

Là où s'arrête la simple survie, commence l'individuation. Et la partie centrale de cette étude touche la bourgeoisie et sa psyché. L'auteur avance la thèse que la bourgeoisie est la seule forme réelle d'individuation qui soit vérifiée.

Suit la description des différences entre la ville et le village, entre le bourgeois et le villageois; ensuite l'auteur passe à la partie clef de son étude où il expose les parallèles entre l'individuation psychologique et la bourgeoisie.

La bourgeoisie est déterminée par les trois "i": individu, individualisme, individuation. La bourgeoisie représente la catégorie sociale et l'ordre social les plus adéquats pour que l'homme puisse se forcer à accomplir le procès d'évolution psychologique que, d'après C. G. Jung, nous appelons l'individuation. En ville il y a une émulation des esprits qui, entre autre, permet les procès d'individuation de chaque être en particulier. L'auteur nous explique ensuite ce que signifient les concepts jungiens mentionnés, ou bien comment ils fonctionnent en ville. Il convient pourtant d'ajouter que C. G. Jung ne s'occupait pas, lui-même, de l'étude de la bourgeoisie en tant que telle, mais qu'il consacra sa vie au traitement des individus, en particulier des individus pris dans ce que nous appelons la crise de l'âge mûr. Dans la suite de son étude, l'auteur nous décrit la différence entre l'individualisme et l'individuation, le rôle de ce qu'on appelle la personne et qui occupe une place importante dans la vie bourgeoise; ensuite il traite des phénomènes psychologiques qui - bien que désagréables - représentent ce qui constitue le bourgeois et la bourgeoisie. Il s'agit de ce qu'on appelle le narcissisme bourgeois (qui fournit la dynamique nécessaire), la nervosité bourgeoise (il s'agit de la névrose phénoménologique, "la soeur du narcissisme", qui pousse l'homme à la créativité), et la souffrance bourgeoise (qui suscite la différenciation).

Etant donné tout cela, il est d'une grande importance que, dans le sens psychologique, les normes bourgeoises aient toujours été libérales, tandis que les normes aristocrates étaient conservatrices (officieusement, l'aristocratie était "païenne", tandis que, publiquement, elle soutenait l'église; au contraire, la bourgeoisie avait l'audace d'être païenne jusque dans la vie publique); à côté d'elles, les normes paysannes étaient traditionnelles, donc, également, conservatrices.

Tout au long de l'année, un bourgeois vit des communications verbales et non-verbales tellement nombreuses qu'au bout du compte il manque d'énergie; par suite, il lui est nécessaire de partir à la campagne pour y prendre du repos dans un milieu régi par les normes de la collectivité, en une sorte de "complexe maternel" de la bonne vieille maman. C'est que règne à la campagne le principe maternel, tandis qu'à la ville règne le principe paternel. En tout cas, la ville est une verbalisation de l'agressivité démocratique.

Vis-à-vis de l'homme, la ville a des exigences expressément ambivalentes; c'est pourquoi elle demande une fonction de sentiment bien différenciée. La nervosité inhibe le bourgeois, elle est pourtant absolument nécessaire. A la campagne personne ne s'intéresse, par exemple, à la question de savoir qui sera nommé recteur de l'université.

La nervosité est toujours déjà incluse dans le bourgeois. Un de ses complexes est sans doute la peur de ne pas paraître assez bon aux yeux des autres.

Pour des raisons mentionnées ou non-mentionnées, la bourgeoisie eut une influence sur le développement de la psychologie, élaborée surtout par Freud et ses disciples.

A présent, la bourgeoisie se manifeste dans la structure psychologique profonde de l'homme, dans les couches profondes de l'évolution de l'homme en tant qu'individu. Dans le monde bourgeois il n'y a, évidemment, plus de privilèges pour les bourgeois. Ni les privilèges du moyen-âge, ni ceux des temps modernes.

IZVLEČEK

V članku *Ljubljanski letni sejmi* avtorica govori o že pozabljenih letnih sejmih; o njihovem nastanku v času srednjeveške Ljubljane, o njihovem gospodarskem pomenu, o tržnih prostorih, prodajnem blagu in sejmu kot družabnem shajališču ljubljanskih meščanov in okoličanov.

ABSTRACT

The article Ljubljana's fairs deals with long-past annual fairs. It is concerned with their emergence in medieval Ljubljana, their economic significance, the fairgrounds, and the goods offered for sale, but it also explores these fairs as social events where the people of Ljubljana and its surroundings used to meet.

PODELITEV PRIVILEGIJEV ZA LETNE SEJME

Veliki sejmi so bili temeljno orodje trgovanja na večjem prostoru in so v Evropi do začetka 19. stol. predstavljali središče velikega trgovskega življenja. »Njihova vloga je bila preseganje ozkega kroga navadnih menjav. Na sejmih so se zbirali trgovci od vsepovsod in izrabili ponujene svoboščine in oprostitve, ki so vsaj za trenutek izbrisale ovire številnih pristojbin in omejitev.«² Poseganje trgovcev v trgovski promet drugih mest je bilo namreč, razen ob letnih sejmih, omejeno. »Značilnost velikih evropskih sejmov je bilo tudi krožno gibanje, ker so bili sejmi med seboj odvisni. Trgovci so potovali s tovarnimi živalmi in blagom na hrbtu s sejma na sejem, dokler se krog potovanja ni sklenil in znova začel. Koledar različnih sejmov je moral omogočati krožno pot sejarjev.«³ Ljubljanski sejmi niso bili del neke evropske sejemske poti, saj v tako širokem prostoru tudi niso bili pomembni. Velik dogodek pa so pomenili meščanom, domačim trgovcem

¹ Tekst je del avtoričine diplomske naloge z naslovom *Sejmarstvo v Ljubljani od nastanka mesta do 2. svet. vojne*, oddane na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani februarja 1992 (mentor dr. Janez Bogataj).

² Fernand Braudel, *Igre menjave, Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.-XVII. stoletje*, Ljubljana, 1989, SH, str. 85.

³ Braudel, *Igre menjave*, str. 96.

in sejmarjem iz sosednjih dežel. V Evropi je počasen zaton sejmov značilen že za 18. stol., ko se je zaradi rasti prebivalstva in povečane porabe uveljavilo trgovanje na zalogo z velikimi skladišči, ki je bilo zaradi svoje redne prodaje podobno prodaji v trgovinah in je tako počasi izrivalo dejavnost sejmov. Za Ljubljano pa so imeli letni sejmi še ob začetku 19. stol. precejšen gospodarski pomen.

Pred letom 1479 je imelo mesto dva letna sejma: sejem Sv. Petra in Pavla in sejem ob Križevem, imenovan tudi Češpljev sejem. Oba sta trajala po tri dni. Ustanovitvene listine niso znane in zato tudi leta podelitve pravic ne za enega ne za drugega ne moremo določiti. L. 1479 so v Gradcu s pooblastilom cesarja Friderika Ljubljani podelili privilegij še za tretji, to je Elizabetin sejem, ki je trajal 14 dni. Sredi 16. stol., v času, ko so ljubljanski trgovci izgubljali prej zelo donosno trgovino z ogrskimi kožami, italijanskim blagom in koroškim železom, je Ljubljana l. 1556 zaprosila za nov letni sejem. Privilegij za ta četrti, Pavlov sejem, je dobila od dvorne pisarne 7. decembra l. 1560. Ko so se prenesla nakupovalna središča za ogrsko živino daleč proti severu in so ljubljanski trgovci po l. 1570 izgubili še ta važen del prehodne trgovine, si je v tej stiski Ljubljana pri deželnem knezu izbojevala še peti letni sejem, ki ga v dokumentih prvič omenjajo l. 1582. Imenovali so ga Trijaški sejem. S privilegijem iz l. 1628 je cesar Ferdinand II. naklonil Ljubljančanom milost, da je smel Trijaški sejem, ki se je začel prvega maja, trajati štirinajst dni. Tako je imela Ljubljana do l. 1858 dva štirinajstdnevna in tri tridnevne sejme. Tega leta pa so odločili, da bo vseh pet letnih sejmov trajalo po šest dni, od ponedeljka do sobote. Ob koncu stoletja so letni sejmi popolnoma izgubili svoj nekdanji gospodarski pomen. Leta 1901 so jih skrajšali le na en dan in jih s tem praktično tudi ukiniteli.

V fevdalnih časih so začetek letnega sejma v Ljubljani razglašali z bobnom na vseh treh mestnih trgih. Valvasor pa piše, da so začetek in konec dveh štirinajstdnevnik sejmov, Elizabetinega in Trijaškega, oznanjali tudi z enournim zvonjenjem z ljubljanskega gradu.⁴

V času sejma je veljal tržni mir, ki je pomenil strožjo kazenskopravno zaščito udeležencev. Besedila oklicov sejemskega miru za naše kraje doslej sicer niso znana po neposredno ohranjenih virih, lahko pa o vsebini sklepamo iz oklicov v sosednjih deželah, ki vsebujejo prepoved nošenja orožja ob sejmih, prepoved preprirov, pretefov in preklinjanja, zlasti pa je oklic govoril o tržnih svoboščinah. Iz časov, ko so še razglašali sejmski mir in je deželna gospska varovala življenje in blago kupcev in prodajalcev ter kaznovala goljufe, izvira simbolika znamenja, ki so ga ob pričetku vsakega sejma obesili na ljubljansko mestno hišo. »Roka pravice«, Ljubljančani so jo imenovali »frenega«, je bila znamenje sodne pravice in tržnega varstva.

Mesto z vsemi trgovskimi privilegiji, je bilo torej dolžno skrbeti za red na tedenskih in letnih sejmih. Že v 16. stol. so imenovali posebnega tržno nadzornega sodnika, ki so mu dodelili nekaj pomagačev.⁵ Sčasoma so predpisi nadomestili in izpopolnili navade, po katerih se je odvijalo tržno življenje in končno so promet na tedenskih in letnih sejmih uredili s posebnimi tržnimi redi. Red na sejmih so vzdrževali tržni nadzorniki. Čeprav je bila glavna zadolžitev tržnega nadzornika preganjati prekupčevanje z živili na tedenskih sejmih, pa so tržni in cestno policijski redi vsebovali tudi druga pravila o vedenju na sejmih ter določali tržne prostore za posamezno blago.

⁴ J.V. Valvasor, Slava vojvodine Kranjske, Ljubljana, 1969, Mladinska knjiga, str. 390.

⁵ Josip Mal, Stara Ljubljana in njeni ljudje, Kulturno zgodovinski oris, Ljubljana, 1957, Mestni muzej v Ljubljani, str. 95.

LJUBLJANSKI TRŽNI PROSTORI

Za obrtnike, gostilničarje in druge kupce pa tudi prodajalce je bilo pomembno, da so vedeli za tržišče, kjer so lahko kupili blago določene vrste. Ta sejmišča so se tekom časa spreminjala, tako za tedenske kot za letne sejme.

Ob letnih sejmih je kupčijski vrvež preplaval vse mesto. Prodajalo se ni le na sejmišču, tudi vsi ostali ljubljanski trgovci so imeli veliko prometa. V Ljubljano je prišla množica kupcev iz bližnje in daljne okolice, tujci so lahko na sejmu prodajali svoje blago na drobno (drugače le na debelo) pa tudi krošnjariji iz tujih dežel so smeli v času letnih sejmov krošnjarijo po mestu. V času velikega sejma so v velikih količinah prodajali prav vse vrste blaga, ki so ga za vsakdanje potrebe kupovali prebivalci pa tudi obrtniki in gostilničarji: poljske pridelke, živila, moko, žito, med, vino, kože, orodje, obleko, kramarsko blago, seno itd. Hkrati s petimi letnimi sejmi so se vršili tudi živinski sejmi. V 17. stol. je bilo živinsko sejmišče pred špitalskimi vrati, s časom pa so ga izrivali vse bolj na periferijo in ga ločili od ostalih sejmskih prostorov v mestu, saj je živina delala veliko nesnago po ulicah, rila po netlakovanih tleh, širila naprijeten vonj in večala že tako neznansko gnečo.

Do leta 1780 so ulice in trge čistili le trikrat letno, ob času pomembnejših praznikov: Na Telovo, Na Veliki petek in za štirinajstdnevni Elizabetin sejem. Za čiščenje trgov je bila zadolžena bratovščina voznikov sodarjev in stolonoš. Kup smeti na javnem trgu je lahko odpeljal tisti, ki je zanj največ ponudil. Ker je pred Elizabetinim sejmom nametana nesnaga največkrat ostala kar v kupih na cestah in jo je prekril sneg, vozovi, ki jih je bilo ob sejmu še posebej veliko, pa so se skoznje le s težavo prerivali, je okrožni urad odredil, da smeti, ki predolgo čakajo na kupca, lahko odpelje kdorkoli, vendar takoj.⁶ Nesnaga, ki je ostajala na trgih za kmeti, branjevci in kupci, je torej imela svojo vrednost.

Središče kupčevanja je bil Veliki trg ali na kratko Trg, kot so imenovali razširjen prostor in ulice okrog mestne hiše, kjer so se stekale poti z vseh koncev Ljubljane. Prvotno tržišče je bilo enotno, kupec je lahko večino stvari našel pod Trančo oziroma »komunom« ali pred rotovžem, kjer je bilo do srede 18. stol. tudi središče dogajanja ob letnih sejmih. Šele takrat je Ljubljana prerasla srednjeveški okvir in se začela širiti na drugo stran Ljubljaniče, vzdolž današnje Slovenske ceste. Ko so odstranili nekatera poslopja, so nastajali novejši trgi, kot je Pogačarjev trg in današnji Levstikov trg ob cerkvi Sv. Jakoba. Vodnikov trg v današnjem obsegu je nastal l. 1902, ko so podrli od potresa razmajano poslopje liceja. Drevored ob Ljubljaniči, kjer danes stojijo Plečnikove tržnice, pa so uredili že v času francoske vlade in ga zaradi bližine licejskega poslopja imenovali Šolski drevored.

Glavni tržni prostor za letne sejme je bil od srede 18. stol. do l. 1811 današnji Pogačarjev trg, tega leta pa ga je dal maršal Marmont prestaviti na zasuti prostor nekdanjega mestnega jarka in poljskih mestnih vrat, na današnji Krekov trg. Ta prostor je do l. 1876 nosil ime Sejmski trg, Ljubljančani pa so ga imenovali Jarmarski plac oziroma Jahrmart. Po l. 1814 so na treh straneh trga, ki je bil odprt le na sever, napravili vrsto zidanih tržnic, ki pa ob koncu 19. stol., za katerega imamo slikovno gradivo, niso več obstajale. Letni sejem se je sredi 19. stol. razširil tudi na trg pred licejskim poslopjem, na Levstikov trg in Breg, kjer so prodajali starine, sejmski vrvež pa je bilo čutiti po vsem mestu. Trgovci so v času sejma postavljali pulte na ulice pred svojimi trgovinami pa tudi vsi ulični vogali in veže so bili primerni za razstavo blaga raznih prodajalcev.

⁶ Ivan Vrhovec, Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, Kulturno historične študije zajete iz ljubljanskega mestnega arhiva, Ljubljana, 1884, Matica slovenska, str. 149.



Vodnikov trg leta 1912. Konec 19. in začetkom 20. stoletja so na tem trgu ob letnih sejmih prodajali slaščice. • Vodnik Square in 1912 (picture postcard from the Tančič Collection). Round the turn of the century sweets were sold in the square during the annual fairs. • La Place de Vodnik en 1912. C'est la place où on vendait à la fin du 19e et au début du 20e siècle les pâtisseries aux foires d'été. (La carte postale de la collection de Zmago Tančič)

Kakšne stojnice in tržne lope so v posameznih obdobjih stale na ljubljanskih trgih, kako so bile razporejene in koliko jih je bilo, bi težko rekonstruirali, nekaj informacij pa iz arhivskega gradiva le dobimo. Iz cenika pristojbin za letne sejme iz leta 1858 razberemo, da so prodajalci lahko najeli magistratne stojnice ali postavili svoje. Na voljo so bile »velike sejemске lope, male lope, lope na kavaletu (verjetno na zločljivih kozah), 'štanti na polici', posebne male stojnice za glavninarje, prodajalce trakov in sukanca, in stojnice za sedeče kramarje s čipkami, škatlami in podobnim.«⁷ Na Levstikovem trgu je ob posloplju Redute l. 1863 stalo 21 stojnic namenjenih prodajalcem ob tedenskih in letnih sejmih. Najemnina za leto dni je znašala 3 gld. in je bila plačljiva v dveh obrokih.⁸ Lesene prodajalnice in štanti so stali tudi na Krekovem trgu in pred licejem. Tržne lope oziroma stojnice na ljubljanskih trgih so bile najverjetneje precej neugledne in neenotne.

Prošnje za postavitev stojnic za prodajo različnega blaga zunaj tržnih prostorov določenih za letne sejme, med drugim sadja, pijače in slaščic, pa so kar deževale na magistrat. Magistratni gremij je imel glede stojnic na splošno odklonilno mnenje: »Stojnice so v zdravstvenem oziru škodljive, v bližini šol kvarne, neprimerne za izgled mesta, stojničarji pa manjvrednemu blagu navijajo cene«.

Tržni prostori za posamezne izdelke so bili določeni po tržnem redu, a sejmarji so se pripravili med seboj tudi, na kateri stojnici bo kdo prodajal; bolj na začetku ali na koncu vrste. »1885. leta se je prodajalcem češkega porcelana, ki so navadno prodajali v drevoredu

⁷ ZAL, fasc. 749, fol. 387.

⁸ ZAL, fasc. 749, fol. 208.

ob Ljubljani pred Zmajskim mostom pripetilo, da jim je mestni magistrat odredil prostor na nekdanjem živinskem sejnišču, sredi blata in vode, kamor si je upal le redkokateri kupec. Prodajalci so se hudovali, da je tako ravnanje nesramno in nerazumljivo, saj se isto naslednjič lahko zgodi kramarjem, usnjarjem, kleparjem ali komu drugemu.«⁹

Sejnišče pa je motilo tudi nekatere okoliške prebivalce. Na Krakovskem nasipu je bil starinarski sejem, kjer so v glavnem prodajali staro kramo in obleko. »Ob petih letnih sejmih v drevoredu starinarji ovirajo promet in otroci morajo v šolo hoditi po cesti. Po lepih kostanjih se razobeša stara šara, da se lomijo veje. Le kaj si mora misliti tujec, ko zagleda te stare umazane in smrdljive cunje? Zahtevajo, naj se starinarski trg preloži na desni breg Ljubljanice na Prule.«¹⁰

PET LETNIH SEJMOV IN NJIHOV GOSPODARSKI POMEN

67

Kronike poročajo, da je prišlo ob semanjih dneh v Ljubljano toliko kupcev iz oddaljenih krajev in voz s podeželja, da se je mogel človek le s težavo preriniti skozi gnečo, ki je vladala na Mestnem in Starem trgu ter ob bregovih Ljubljanice. Še najbolje se je bilo ogniti Staremu trgu, in če je imel kdo kaj opraviti na južnem koncu, je tja še najlažje prišel po Bregu in nato s čolnom preko reke.¹¹ Ob sejmih se zaradi velike gneče tudi ni bilo mogoče voziti z vozovi, saj še ob navadnih dneh ozke in slabo tlakovane ulice niso bile za to najbolj primerne. V Valvasorjevem času so si petičnejši meščani lahko pomagali s stolonošami, ki so stranke s svojimi nosilnicami čakali pod Trančo.

»Valvasor piše, da je bilo ljubljansko kupčijsko in sejmsko življenje mnogojezično. Na velike sejme so prihajali trgovci s Kranjske, Koroške, Štajerske, Hrvaške, Italije, Tirolske, Bavarske, s Saškega, Švabske, Šlezije, Moravske, Češke in celo iz Danske, Pomorjanskega, Holandije in Francije.«¹²

Obiskovalci sejmov so v Ljubljano prihajali z vseh koncev in na glavnih cestah iz vseh smeri je bil gost promet. Pred mestnimi vrati, kjer so pobirali mitnino, je prihajalo do velikih zastojev. V 19. stol. so mitnični uradniki ocenjevali blago kar približno na oko, da ob tržnih dneh ne bi prihajalo do prevelikih zastojev. Pristojbine pa niso bile tako visoke, da bi se kmetom splačalo izmikati mitnicam po ovinkih in stranskih poteh. V drugi polovici 19. stol se je kot prevozno sredstvo uveljavila tudi železnica. L.1871 je gorenjska železnica uvedla prevoz na vsak tržni dan, to je v sredo in soboto. Vlak je šel iz Lesc ob pol osmih in se je ob dveh vračal iz Ljubljane. Na prvi dan Pavlovega sejma l.1872 je gorenjska železnica v Ljubljano pripeljala kar 800 ljudi.

Ljubljana je kot sejmsko mesto potrebovala tudi prenočišča, kjer so se ustavljali popotni sejmarji in trgovci. Ta so bila v gostilnah zunaj mestnega obzidja, saj se sejmarji po mestnih pravilih tu niso smeli zadrževati, razen ob času letnega sejma ali le kakšen dan prej. Krčme opremljene s prostornimi hlevi, kjer so se ustavljali trgovci, kmetje z manjšimi vozovi ob tržnih dneh in sejmih, pa tudi furmani, so se imenovale ostajališča. Življenje v obcestnih krčmah je bilo živahno. Predvsem furmani, pa tudi sejmarji so tu

⁹ Kmetijske in rokodelske novice, 43/1885, št.18.

¹⁰ ZAL, fasc.1501, fol. 410.

¹¹ Prvi Šentjakovski most so zgradili šele l. 1824, do takrat so potnike na tem mestu čez reko prevažali trnovski čolnarji.

¹² J.V. Valvasor, Slava Vojvodine Kranjske, str. 405.

pustili velike vsote denarja. Čas letnih sejmov je bil zato za gostilničarje najbolj donosen. Tipična predmestja z ostajališči so bila Blatna vas (današnja Kolodvorska ulica), Kurja vas (Rakovnik) z znano gostilno pri Češnovarju, Poljane in Prule. Znano ostajališče je bila gostilna »Numero ajns« pred Križevniškimi vrati, kjer so se ustavljali predvsem dolenski vozniki. Ob Križevniškem trgu so imeli skladišča žitni trgovci, nekaj časa pa je tu deloval tudi žitni trg. Ostajališča so stala tudi ob Dunajski cesti, pri Bavarskem dvoru, ob Tržaški cesti in ob senenem trgu na Luži. Tudi cestno stičišče Ajdovščina je bilo gručasto obdano s polkmečkimi krčmami s hlevi, kot sta nekdanji Figovec in Lev.¹³ Velik promet pa so imeli ob sejmih tudi gostilničarji in kavarnarji v središču mesta. Sejmarji in kupci so radi zavili v gostilno, da bi kaj pojedli ali še raje le na kozarček pijače. Marsikak mali kramar je kar sproti zapil, kar je zaslužil. Gostilne in pivnice v bližini sejmišč so bile številne. »L. 1763 je bilo na Gornjem tgu kar šest gostiln. 'Pri belem Kranjcu' so ob sejmih stale vrste kmečkih lestvenic in tovornih voz, ki so ovirali prehod. Magistrat je to razvado prepovedal, pa ni za dolgo zaleglo.«¹⁴ O pomembnosti sejmov za gostilničarje zgovorno priča tudi podatek, da se je l. 1901, ko so trgovci prosili za skrajšanje letnih sejmov na en dan, najprej magistratu pritožila zadruga gostilničarjev, kavarnarjev in izkuharjev, ki je menila, da bi gostilničarji z ukinitvijo letnih sejmov utrpeli veliko škodo.¹⁵

Pet ljubljanskih letnih sejmov je imelo različen pomen glede na letni čas in glede na izdelke, ki so jih v tistem času največ prodajali. Podatki o izdelkih in obiskanosti sejmov, ki jih navajam, veljajo za drugo polovico 19. stol.

Najbolj obiskan in najpomembnejši je bil Elizabetin sejem, zadnji v letu, ki se je začel 19. novembra in je trajal 14 dni. Bil je ravno v času pred začetkom zime, ko so se morali ljudje oskrbeti z zimskimi zalogami živil in z obleko. Prodaja zimske obleke in gorenjskih volnenih izdelkov je bila odvisna od tega, kako huda zima se je obetala. Če je zgodaj pritisnil oster mraz, so imeli »štacunarji« in gorenjski sejmarji dobro kupčijo, blaga zima pa je promet na Elizabetinem sejmu osiromašila. Veliko kmetov je prišlo tudi zato, ker so v tem času že prodali svoje pridelke in s tem zaslužili nekaj denarja. Zaradi mraza in bolj neprijetnega novembrskega vremena je bilo na tem sejmu navadno manj postopačev in radovednežev in več resnih kupcev kot na ostalih. Le šolska mladina, ki je imela na dan Sv. Elizabete prosto, je rada pohajkovala po sejmišču.

Na prodajo na kramarskih sejmih je vplival tudi živinski sejem, ki je vedno spremljal ljubljanske letne sejme, vendar na ločenem sejmišču. Tudi velike evropske blagovne sejme so mnogokrat cenili po številu pripeljane živine, kar kaže, da je živinski sejem predstavljal pomemben del letnega sejma. Kmetje so Ljubljanski letni sejmiprodali svojo živino in se z zasluženim denarjem odpravili na kramarsko sejmišče. V letih, ko je v deželi razsajala živinska kuga in so bili živinski sejmi prepovedani, so bili tudi kramarski sejmi slabo obiskani in kramarji ter ostali sejmarji so se pritoževali nad slabim zaslužkom. »Če ne sme goveja živina na sejem, je vsak sejem zanič,« je veljalo. Pa tudi vreme je vplivalo na število obiskovalcev in razpoloženje. Ob lepem toplem vremenu se je ljudi kar trlo, dež pa je prinašal prodajalcem smolo, le dežniki so šli dobro v promet. Za češnjev sejem, ki je bil ob Sv. Petru in Pavlu pa je veljalo ravno obratno. Če je sejem sovpadal s časom košnje, so kmetje lepo vreme raje izkoristili za delo.

¹³ Ivan Vrhovnik, *Gostilne v stari Ljubljani*, Ljubljana, 1926, Jutro, str. 8.

¹⁴ Vrhovnik, *Gostilne*, str. 12.

¹⁵ ZAL, fasc. 1501, fol. 385.

Sejem ob Križevem, ki se je začel 14. septembra, imenovan tudi češpljev sejem, bi moral po imenu sodeč sloveti po prodaji sliv. V časopisih res lahko zasledimo tudi kakšno opombo o tem, kako in po koliko so se prodajale češplje, a ta prodaja vsaj v tem času ni bila gospodarsko pomembna. Češpljev sejem je sovpadal z začetkom šolskega leta. Starši, ki so pripeljali otroke v Ljubljano v šolo, so spotoma obiskali tudi sejmišče in šolarjem kupili zimsko obleko. Na septembrskem sejmu je bila pomembna tudi prodaja medu.

Zimski Pavlov sejem se je začel 25. januarja, ko se delo na polju še ni začelo in so imeli ljudje s kmetov dovolj časa. Največ denarja so trgovcem, kramarjem in sejmarjem prinesli ženini in neveste, ki so se ob tem času »zimskega brezdelja« pripravljali na poroko. Novice l. 1886 pišejo: »Kramarskega blaga, kocev in obuval se je na Pavlovem sejmu precej prodalo, ker neveste s kmetov nakupujejo praznična oblačila in drugo blago za balo«. Kadar ni bilo bodočih mladoporočencev, pa je bila prodaja bolj žalostna.

Še najmanj pomemben je bil sejem ob Trojaci ali Trijaški sejem, ki se je začel na dan Sv. Filipa in Jakoba v maju in je trajal 14 dni. Obiskanost ljubljanskih sejmov je kazala tudi na splošno blaginjo ali pomanjkanje denarja v deželi.

Sredi 19. stol. v poročilih trgovske zbornice in v časopisju zasledimo, da ljubljanski sejmi pešajo. Sodobnejše oblike trgovine so bile v tem času že tako razvite, da so tudi po drugih avstroogrskih mestih razmišljali o ukinitvi letnih sejmov. Zbornica pa je menila, da so ljubljanski sejmi neuspešni tudi zaradi razdrobljenosti. Zato so l. 1858 sklenili, da bo vseh pet letnih sejmov trajalo po šest dni in sicer od ponedeljka do sobote.

Zaradi novih datumov je vladala precejšnja zmešnjava. Ljudje z dežele so zamešali datume in prišli na češpljev sejem teden prepozno. Novice pišejo, »da so si ljudje to zmešnjavo sami napravili, saj je bilo v Novicah, po vseh farah in tudi v nemških časnikih oklicano, kdaj se bo semenj začel. Tudi po tem se vidi, da je bilo dovolj jasno in glasno razglašeno, ker Judje iz daljnih dežel s svojo zlatino in srebrnino sejma niso zamudili.«¹⁶

Kljub spremembam so bili ljubljanski letni sejmi vedno slabše obiskani, kar pa velja le za kramarski oz. blagovni del sejma. Živinski sejmi so dobro cveteli še v 20. stol. in njihovo število se je celo povečalo. 1859. leta je zapisano v Novicah: »Poslednji Elizabetin sejem je pokazal, da ljubljanski nekdanji zelo imenitni sejmi pešajo, da skoraj ne bo več v sejemskih prodajalnicah večjega štacunarja videti, ampak le male kramarje«.¹⁷ Vrhovec piše, da so se že z začetkom 19. stol. ulice ob ljubljanskih sejmih iz leta v leto bolj praznile, da Ljubljana kot sejemsko mesto ni imela nobenega pomena več, skozi jo je potovala le še prevoznaška trgovina.¹⁸ Pet letnih sejmov se je sicer obdržalo do začetka 20. stol., bili pa so povsem lokalnega pomena. Obiskalo jih je le malo tujih prodajalcev in kupcev. Leta 1901 je trgovska zbornica menila, da so letni sejmi Ljubljanjani povsem nepotrebni, oziroma zadostuje, če trajajo po en dan. S tako odločitvijo so bili zelo zadovoljni veliki ljubljanski trgovci, ki so menili, da jim tuji sejemski prodajalci delajo nepošteno konkurenco. S tem, ko so sejme skrajšali na en dan, so jih praktično tudi ukiniti, saj promet ni bil nič drugačen kot vsak drug tržni dan.

¹⁶ Novice, 16/1858, št. 37.

¹⁷ Novice, 17/1859, št. 48.

¹⁸ Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 235.

SEJEMSKO BLAGO

Na letnih sejmih je bilo možno kupiti prav vse. Kupec je prišel, da bi se oskrbel z življenjskimi potrebščinami vse do naslednjega sejma. Že za leto 1639 lahko iz cenika za mostnino na Čevljarskem mostu vidimo, kakšna je bila ponudba na ljubljanskem trgu. Seveda ta seznam ni popoln, gre le za imenitnejše blago, kot so začimbe, svila, olje, kadila, platno, riž, milo, usnje, klej, vosek, ostrige, med itd.. Omenjeni so tudi kramarji s svojim blagom, ribniški izdelki, čevlji, klobuki, sukno, predivo, pleteni izdelki itd..¹⁹

Do konca 19. stol se ponudba na sejmih ni prav bistveno spremenila. Še vedno so prodajali kramarsko blago, lesene in pletene izdelke, kleparske, čevljarske in druge usnjene izdelke, platno, klobuke itd. Seveda so se izdelki po modi spreminjali, pojavljale so se manjše oblikovne novosti in kramarji so prinesli marsikatero novotarijo. Uveljavila se je prodaja že narejene obleke in porcelanskih izdelkov. Vendar so sejmarji še vedno oskrbovali ljudi predvsem z najosnovnejšimi potrebščinami, katerih izbira je bila na sejmih večja in cene nižje.

Kupec, ki je prišel v Ljubljano na sejem, je natančno vedel, na katerem prostoru bo našel določene izdelke. Ob koncu 19. stol. so ob letnih sejmih na Levstikovem trgu prodajali kramarsko blago, lesene izdelke, tudi ribniške škafe, rešeta, lesene skledе in kadi, slamnike, vozove kmečkih kolarjev (karete, kripe), sodarske izdelke, metle, kose in brusne kamne. Na Vodnikovem in Krekovem trgu se je dobilo domače sukno, preproge, domače platno, kramarsko blago, lepotiche, igrače, čevljarske, jermenarske, vrvarske in kovaške izdelke, dežnike, klobuke, usnje in žblje, pred Mahrovo hišo različne vrste prediva in preje, pred škofijo slaščice, na Krakovskem nasipu pa Starine.²⁰

Na Prešernovem trgu so Gorenjci prodajali domače platno, sukno, raševino in gorenjske preproge. Na sejmu so prodajali tudi posušene kože goveda, prašičev in drobnice pa tudi lisičje kožuhe. V časih, ko je bilo v naših gozdovih še dovolj razne divjadi, pa so lahko kupovali kože polhov, jelenov, kun in risov.²¹

V 2. polovici 19. stol. se je tudi pri nas uveljavila prodaja uvožene tovarniško narejene obleke. L. 1860 Novice pišejo: »Pred petdesetimi leti je bila kramarija draga, kmetje niso dosti pisane in tanke robe poznali, tudi facanetelnjov je bilo le malo sort, pa tudi kramarjev ni bilo veliko. Če je šel kateri v Ljubljano po blago je bilo že prav imenitno, danes pa so v Trstu, Dunaju in Gradcu dobro znani. Revni ljudje večidel kupljena oblačila nosijo, ker je bolji kup ko domača roba. Revna ženska se za poletni čas lahko obleče od nog do glave, če ima 8-10 goldinarjev, da prekosi vsako imenitno gospo pred petdesetimi leti. Tega gospodje, ki silijo domačo robo, ne morejo zapopasti. Kmetu se bolj splača volno prodati in gotovo blago kupiti. Bolj ko kmeta stiska, bolj bo rožasto pisan hodil in v tančice oblečen. Če hočete kmeta spet na stari gvant prignati, morate dokaj fabrik pokončati in železne ceste.«²² Tovarniško izdelane obleke so s svojo cenenostjo hitro osvojile kupce, vendar to krojačev, ki so po obrtnem dovoljenju smeli prodajati na sejmih, ni pregnalo. Ženske so na sejmu lahko kupile tudi čipke. Skromnejše so ponujali prodajalci galanterijskih izdelkov, svoje čipke so prodajale tudi trnovske klekljarice, najbolj znane in cenjene pa so bile idrijske čipke.

¹⁹ Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 124.

²⁰ Red za letne in tedenske sejme v deželnem stolnem mestu Ljubljani, 1891, AS, fasc. 102.

²¹ Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 124.

²² Novice, 23/1852, št. 32.

Na različnih koncih mesta so prodajali lončeno, železno in pločevinasto posodo, od devetdesetih let 19. stol. dalje pa tudi porcelan.

Na letnih sejmih so prodajali tudi različna živila in pridelke. Obrtniška in kupčijska zbornica za leto 1852 poroča: »V kupčiji z domačimi kmetскими pridelki so sledeči najbolj imenitni: češplje, med, vosek, patošelj, mizarski lim in ježice²³.«

V Ljubljani je bila pomembna kupčija z medom. Trgovci so kupovali med in ga vozili dalje preko Koroške in Saltzburga v nemške dežele. Živahna trgovina je trajala štiri mesece v letu, od novembra do januarja. Največ medu so prodali na novembrskem velikem Elizabetinem sejmu, kjer so se po stari tradiciji na Marijinem trgu »pred mostom« sešli kranjski čebelarji in »ceno strdi uganili«. Na medenem ali čebeljem sejmu so prodajali vosek, med v satovju in panjih ter med v sodčkih. Za ceno so se prodajalci dogovorili med seboj glede na letino in povpraševanje.

Med pomembnimi pridelki, ki so jih prodajali na sejmih, je bilo seveda tudi žito, predvsem pšenica. Vendar so že od konca 18. stol. dalje okoliški kmetje pripeljali na trg doma pridelano žito le še v času po žetvi in še to v manjšem številu. Obubožani zaradi visokih davkov so tožili, da morajo v Ljubljani žito kupovati, namesto da bi ga prodajali. Prodajalci žita na ljubljanskem trgu so bili dolenski kmetje iz okolice Šmarja, Višnje gore, Stične, Št. Vida in Radohove vasi, a to so bili le prekupčevalci, ki so žito kupovali v oddaljenih krajih pa tudi izven dežele. V prvih desetletjih prejšnjega stoletja je bilo najbolj cenjeno žito iz Banata, ki so ga privažali po Savi. Poleg pšenice so prodajali še koruzo, oves in rž. Že sredi prejšnjega stoletja so na sejmih žito kupovali predvsem trgovci z moko, peki in mlinarji iz okolice Ljubljane, za navadne kupce pa je bilo enostavneje kupiti moko kot pa žito, ki so ga morali nositi mlet v mline zunaj mesta.

Ljubljančani so imeli še poseben letni sejem, ki je bil namenjen le prodaji čebule in česna. Prirejali so ga na dan sv. Porziankule ali Porciunkole 2. avgusta, ko pravijo, da je čebula zrela. Sprva je bil čebulni sejem na Krekovem trgu, kasneje, ob koncu 19. stol., pa so ga prestavili na Poljanski nasip. L. 1900 mestni magistrat naznanja: »Ker se pričakuje veliko ljudi in mora imeti požarna bramba dovolj prostora, se ne bo prodajalo na vpreženih vozeh, ampak bo moral vsak prodajalec zložiti blago na tla. Tržno nadzorstvo zahteva vsaj dva stražnika. Že na mitnicah naj se vozove usmerja v pravo smer.«²⁴ Iz teh napotkov je razvidno, da je šlo za velik sejem, množico ljudi in vozov, ki so predstavljali tudi prometne težave. Na dan sv. Porciunkole so smeli na »štantih« prodajati tudi kramarsko in galanterijsko blago, nabožne predmete, slaščice in sadje.

SEJEM KOT DRUŽABNI DOGODEK

»Sejmov so se udeleževale množice, ki so prihajale na skupno veseljačenje. Lahko bi rekli, da je sejem za nekaj dni preplaval mesto. Zato ni čudno, da je sejem tudi sinonim za nered, trušč, ljudsko veselje in razgrajanje.«²⁵ Tudi ljubljanski sejmi niso imeli le kupčijskega pomena, temveč so predstavljali družabni dogodek oziroma nekajdnevno

²³ Hrastove ježice ali konoper so strojarji uporabljali za izdelovanje strojila. Pomembnost kupčije z ježicami dokazuje pismo ljubljanskega župana grofu Barbu iz začetka 18. stol., ki pravi, »da je kmet napravil meščanom že dosti škode, zlasti, ker trguje z ježicami in ker je izdal tujcem skrivnost, kako se porabljajo«.

²⁴ ZAL, fasc. 1133, fol. 601.

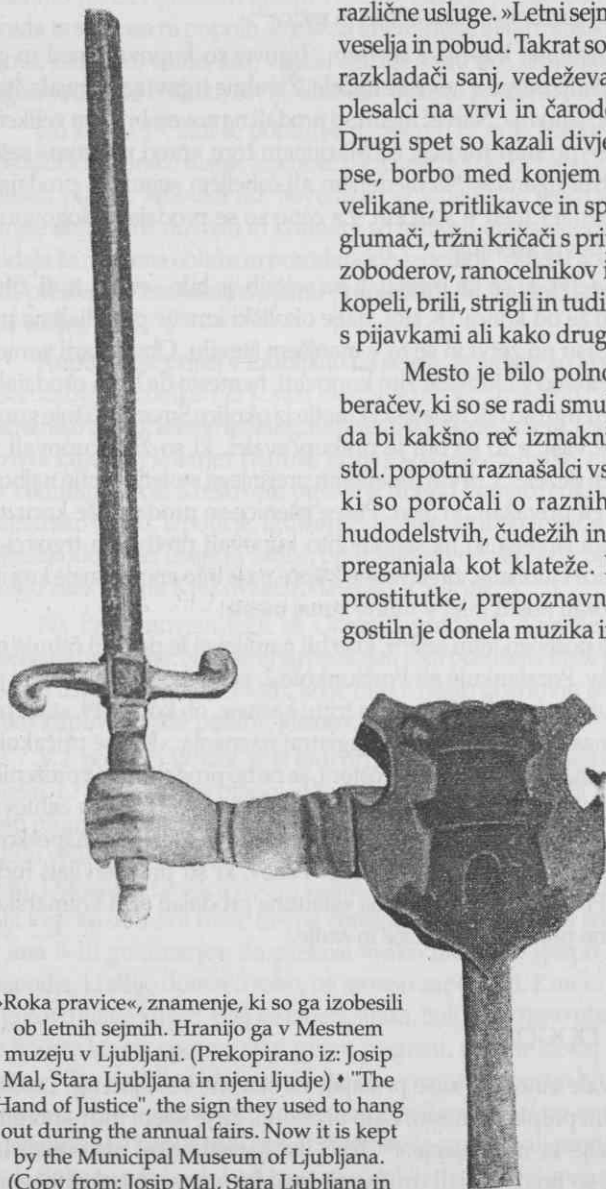
²⁵ Braudel, Igre menjave, str. 85.

oživitev mesta. Večini ljudi je to pomenilo tudi edini stik s svetom, tujimi ljudmi in jeziki. Poleg prodajalcev in kupcev od blizu in daleč so sejmi privabili raznovrstne nastopače in popotnike, ki so ponujali različne usluge. »Letni sejmi so vzbudili dosti hrupnega veselja in pobud. Takrat so prišli v mesto razni glumači, razkladači sanj, vedeževalci iz zvezd, umetni jahači, plesalci na vrvi in čarodeji, ki so zabavali množice. Drugi spet so kazali divje zveri, plešoče medvede in pse, borbo med konjem in kozlom, jahajočo opico, velikane, pritlikavce in spake. Glasni so bili mešetarji, glumači, tržni kričači s priporočanjem raznih očalarjev, zoboderov, ranocelnikov in padarjev, ki so pripravljali kopeli, brili, strigli in tudi stavljali ljudem rožiče in jim s pijavkami ali kako drugače puščali kri.«²⁶

Mesto je bilo polno romarjev, pohablencev in beračev, ki so se radi smukali okrog sejmskih stojnic, da bi kakšno reč izmaknili. Po sejmih so v 16. in 17. stol. popotni raznašalci vsiljivo ponujali tudi časopise, ki so poročali o raznih bojih, nesrečah, politiki, hudodelstvih, čudežih in podobnem. Gosposka jih je preganjala kot klateže. Na sejme so prihajale tudi prostitutke, prepoznavne po posebnih oblačilih. Iz gostiln je donela muzika in že popoldne vabila na ples,

po beznicah pa so popivali in igrali za denar. Ulični vrišč se je neredko sprevergel v kričanje, prepire, tepež, včasih se je zgodil rop ali celo uboj. Ob koncu 18. stol. v času birokratskega absolutizma je mesto izdalo vsakemu nastopaju spričevalo o vedenju in dovoljenje za poulično nastopanje ob tržnih in navadnih dneh, da bi s tem preprečili raznim sumljivim prišlekom postopanje po mestnih ulicah in trgih.

Ob tolikšni razuzdanosti in pregrehi pa je za nekaj pobožnosti poskrbela cerkev in njene bra-



»Roka pravice«, znamenje, ki so ga izobesili ob letnih sejmih. Hranijo ga v Mestnem muzeju v Ljubljani. (Prekopirano iz: Josip Mal, Stara Ljubljana in njeni ljudje) • "The Hand of Justice", the sign they used to hang out during the annual fairs. Now it is kept by the Municipal Museum of Ljubljana. (Copy from: Josip Mal, Stara Ljubljana in njeni ljudje) • "La main de la justice", le signe qui fut arboré lors des foires d'été. Il est gardé au Musée de la ville de Ljubljana. (Copié de: Josip Mal, Stara Ljubljana in njeni ljudje - La vieille Ljubljana et ses gens)

tovščine, saj, kot piše Valvasor, »skoraj ni minil letni sejem v Ljubljani, da bi ne bila prirejena kakšna procesija ali božja pot«. ²⁷ Izkoristili so pač priložnost, ko je bilo že tako veliko ljudi v mestu.

Čeprav je pomembnost ljubljanskih letnih sejmov v 2. pol. 19. stol. upadla, so prebivalcem Ljubljane in okoliških vasi še vedno pomenili velik dogodek in temu primerno vzdušje je bilo v mestu tudi čutiti. F. Gostl v Spominih na Ljubljano piše, da so imeli sejmi v sedemdesetih letih 19. stol. za prebivalce mesta še velik pomen. »Takrat se je prignala živina na prodaj, domači izdelki, prišli so kupci in prodajalci iz raznih krajev. Po vežah so izobesili podobe, kakršne so nabijali takrat uslužbenci po hlevskih vratih in pokrovih skrinj. Sejem je trajal ves teden, kar je oznanjalo znamenje na rotovžu, poševna palica v obliki roke, ki drži dvignjen meč.« ²⁸

Sejma niso obiskovali le kupci in prodajalci, mnogo je bilo takih, ki so prišli le malo pohajkovat in »pasti firbec«, kot je večkrat zabeleženo v časopisih. Prihajali pa so tudi potepuhi, klateži in kradljivci, »ki so delali pohujšanje in zgago ter širili slabe zglede«, zato so jih mestni čuvaji srdito preganjali. Berače so imeli pod nadzorom tudi zato, ker so menili, da prenašajo bolezni. Med berače so se ob tržnih in sejmskih dneh radi vrinili postopači s podeželja, ki so se smukali okrog stojnic, da so jim bili tržni pazniki vedno za petami in jih naganjali iz mesta. V 17. in 18. stol. je mesto podelilo službo tako imenovanim »beraškim strahovom«, ki so ob sejmihi lovili berače in jih gnali pred mestno gosposko. ²⁹

L. 1846 je v Novicah zapisano, da so vse te »rokonače« cesarski deželni čuvaji popolnoma pregnali s sejmov in žegnanj. Vendar so bili sejmska gneča in v barantanje zatopljeni kupci vseeno odlična priložnost za delo žeparjev in tatičev. Kmetu, ki se je s sejma vračal z izkupičkom od prodanih pridelkov, se je kaj hitro lahko zgodilo, da mu je zmanjkal denar iz žepa. Tudi navidez ugleden kupec je včasih kaj izmaknil, če se je ravno ponudila priložnost. »Pri Kranjci na Velikem trgu je bila na semanji dan proti večeru ukradena poldrugi cent težka bala blaga v kateri je bilo pet kosov po pet vatlov rdečega, vijoličastega in plavega vatmola za ženska krila, vatel velja 7 dvajseti. Iz sosednje štacune so videli, da je nek velik močan kmet basal to balo na ramo. Nekateri menijo, da bi po opisu utegnil biti iz laške okolice. Policija poziva ljudi, naj ga pomagajo izslediti.« ³⁰

Pisana množica ljudi in razstavljen »kramarija« je privabila mnoge, ki so prišli le zaradi družabnosti in radovednosti. Nekateri moralisti tega niso odobraval: »Sejmov je preveč in tako prodajalec meni, če tukaj ne prodam, bom pa drugje in ravno tako misli kupec in zato je vse skupaj le eno veliko pohajkovanje. Ker tudi hlapci in dekle hočejo obiskati vsak semenj, zgubi kmetijstvo s tem veliko delovne moči. Le ti gredo na sejem posebno radi zato, da se ga malo nasrkajo, fantje pa se še na korajžo kličejo ali tudi malo pokavsajo. Tako se je zadnjič zgodilo, da sta jo dva precej dobila in eden je kar v nezavesti obležal. Žandarji so že odšli, ko se je boj pričel. Bolje bi bilo, če bi žandarji na semenj prišli bolj proti poldnevu, ker so dopoldne ljudje še trezni, proti večeru pa se nerodnosti gode.« ³¹

L. 1875 so ob letnem sejmu »policaji na živinskem sejmišču nekega pijanca hidropatično ozdravljali, dva škafa vode mu polili po glavi, da se je izbrihtal pa kakor miš moker tresel

²⁷ A. Potočnik, Procesije v stari in novi Ljubljani. Kronika, 7/1940, št. 1.

²⁸ F. Gostl, Spomini na Ljubljano pred 50-60 leti. Kronika, 4/1937, št. 1.

²⁹ Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 72.

³⁰ Novice, 14/1856, št. 75.

³¹ Slovenec, 1/1874, 21. apr.

mraz.«³² Vina na sejmu sicer niso točili na drobno a priti do pijače v številnih gostilnah in vinotočih ni bilo težko.

Obiskovalce je na sejme vabila tudi druga zabava. Na Krekovem trgu so potujoči lastniki različnih »panoram, muzejev, karusljev, menažerij in strelišč« postavljali svoje šotore.³³ Vse nenavadno in čudno, s čimer so lahko privabili radovedneže in zaslužili, so privlekli na sejme. Tako so si npr. ljudje na nek sejmski dan pri mesarju na Bregu lahko ogledovali zaklano tele s tremi nogami. Nekateri podjetneži pa so se še bolj znašli. V Novicah je bilo l. 1870 zabeleženo takole poročilo o letnem sejmu: »Najboljši sejem na Elizabetinem sejmu pa je imela loterija tiste ženske Eme Willardt, ki za 20 krajcarjev kaže 'kunstkabinet', za katerega se nobeden ne briga, a plača le zato, da bi ulovil kakšno srečko. Večji del dobičkov ni šest soldov vrednih, zato je kunstkabinet le špekulacija na žep take množice ljudi, ki so na duhu in premoženju revni. Pritožili so se kramarji, da je vse šlo le na limanice te ženske, ker mislijo da tam ruta ali kos platna za 20 krajcarjev se ujame. Kramarji opozarjajo mestni magistrat, da je kunstkabinet le pretveza za loterijo, pri kateri bo ženska odnesla več kot 1000 goldinarjev dobička.«³⁴

Tudi tiste, ki niso prišli z namenom, da bi kupovali, je nemalokrat premamil blišč razstavljenega blaga. Posebno ženske so bile dovzetne za vabeče govorance kramarjev, ki so ponujali svoje bleščeče cenene izdelke. Židje so prihajali na vsak sejem prodajat svojo zlatino in srebrnino dvomljive vrednosti. Novice 1845. l. poročajo: »Na Trijaški sejmu, ki je trajal 14 dni, je prišlo veliko ljudi in čudno, da sta prišla samo dva Juda, ki sta zlatino in srebrnino pod nič prodajala. Zlat prstan za dva groša, ljuba duša, kaj si boljšega želiš?«³⁵ Očitno jih je prišlo običajno še mnogo več. Nekateri so bili stalni gostje ljubljanskih sejmov, tako da so se naučili celo nekaj slovenščine: »Judje so svojo robo ponujali v slovenskem jeziku, tako izurjenem, da osramotijo 'kranjsko špraho' marsikaterega penzionista.«³⁶ Kaže, da so imeli Židje na ljubljanskih letnih sejmih dobro kupčijo, kar je šlo ostalim kramarjem močno v nos.

Zapravljivost in nepremišljenost sta bili deležni graje nekaterih uglednejših mestnih mož, ki so se čutili poklicane, da vzgajajo ljudstvo. V časopisih so se pojavljali članki, ki so opozarjali ljudi na kreposti, kot so skromnost in varčnost in jih svarili pred zapravljanjem denarja na sejmih. »Sejem Sv. Petra in Pavla je pokazal, da niso slabi časi. Veliko dragih židanih rut so ženskam prodali, ki so veljale 3-4 goldinarje. Kmetice so od dne do dne bolj košate, v oblačilu bolj ošabne. Štacunarji se smejejo, kmetje pa na kant gredo. Že hlevska dekla nosi židano ruto s srebrnimi in zlatimi rožami. Nekatere gosposke ženske nosijo krila, da so bolj sodu kot človeku podobne. Take spake se že med kmetiškim deklički vidijo. Zato je pšenica vedno dražja, ker pet funtov štirke rabi na leto vsaka ženska, štirka pa je iz pšenice,« je duhovito komentiral takratno žensko modo in nečimrnost Bleiweis.³⁷

³² Novice, 33/1875, št. 37.

³³ Tudi v nesejmskem času so v 19. stol na tem mestu postavljali cirkuse in zabavišča. Iz prošenj za dovoljenje in reklamnih plakatov, ki jih hrani ZAL, je videti, da je bila tovrstna ponudba v Ljubljani pestra. Kasneje se je kot zabavišni prostor uveljavil Latermanov drevored v Tivoliju.

³⁴ Novice, 28/1870, št. 47.

³⁵ Novice, 3/1845, št. 21.

³⁶ Novice, 20/1862, št. 39.

³⁷ Novice, 4/1846, št. 5.

V času pred sejmom so v časopisih takole svarili kupce pred lažnim bliščem nekaterih izdelkov: »Galanterijski izdelki niso neobhodno potrebno blago. Ni pošteno in pravo, marveč ima namen vzbujati le hipno dopadanje in slepiti obdarovanega. Z galanterijskimi izdelki preplavljajo brezvestni špekulantje sejme nerazsodnih ljudstev in jim vlečejo iz žepov denar za sleparstvo. Hoteli smo namigniti baš ob tem času pred sejmom, kako nespametno je ljudstvo, ki gre na limanice Židov.«³⁸

Te časopisne notice, ki skušajo vzgajati »preprosto ljudstvo« in mu vsiljevati, kakšno oblačenje je zanj primerno in za kaj naj porablja svoj denar, kažejo na prepričanje nekaterih dušebrižnikov, da bi moral Slovenec ostati skromen, varčen in preprost. Letni sejmi pa so bili edina priložnost, ko so si tudi revni ljudje privoščili malo pohajkovanja, si napasli radovednost ob pisanih predmetih in si tudi za majhen denar lahko kupili drobno veselje, pa čeprav kičasto in ceneno.

BESEDA O AVTORICI

Darja Cizelj, etnologinja, pripravnica v Slovenskem etnografskem muzeju (leta 1993). V diplomski nalogi se je ukvarjala s problematiko ljubljanskih sejmov in trgov.

ABOUT THE AUTHOR

Darja Cizelj has a degree in ethnology and was presently (1993) a trainee at the Slovene Ethnographic Museum. Her dissertation deals with Ljubljana's fairs and markets.

³⁸ Novice, 60/1902, št. 3.

SUMMARY

LJUBLJANA'S ANNUAL FAIRS

The development of medieval towns is closely intertwined with the development of trade. Precondition for a place to grow into a town and acquire a corresponding status was that the provincial authorities gave their permission to set up a weekly fair. Besides weekly fairs towns held annual fairs to attract miscellaneous goods from far places.

76 Between 1479 and 1852 Ljubljana successively acquired the permission for five annual fairs. All fairs were held under special market regulations which provided strict order and better protection to all involved. At the beginning of every annual fair a special sign was suspended from the town house, depicting a hand holding a sword.

As the town changed and spread annual fairs came to be held at different places. Up to the 18th century the trading centre was the market place and the lanes round the town house. From the middle of the 18th century onwards the main market place was the Sejemski trg (Fair Square, today's Krekov Square). The fair also occupied Levstik Square, Vodnik Square and the banks of the Ljubljanica; stands were also put up elsewhere across town. By that time the fairs had become quite differentiated since it was important for the visitors to know in advance where they could buy this or that commodity.

What goods were sold at a particular fair depended on the season. The largest fair was St.Elizabeth's Fair in November when people bought winter cloths and supplies. St.Paul's Fair in winter saw many future brides and bridegrooms completing their dowry.

Actually, nearly everything could be bought at these fairs. People came to buy cloths, shoes, farming and household utensils that would last them until the next fair. And, of course, there always were plenty of fairground barkers selling trinkets, beautifiers and toys.

To the inhabitants of Ljubljana fairs were a time of entertainment and social contacts; and many of them met with the outside world, strangers and foreign languages only on these occasions. Besides vendors, fairs attracted entertainers of all sorts, strolling actors, acrobats, operators of merry-go-rounds and tombolas, but also beggars, tramps and pickpockets. Every fair had its share of thievery, passionate exchanges between sellers and customers, and full-scale brawls between cocky visitors. And because of these incidents of "indecent" behaviour, of people going on a pub crawl or spending more than was thought respectable, fairs were often condemned by those who thought it their mission to educate the public. But the annual fairs were in fact the only opportunity for the poor to have a little fun and treat themselves to a trinket for a penny or two.

RÉSUMÉ

LA FOIRE ANNUELLE DE LJUBLJANA

Le développement des villes au Moyen Age était inséparablement lié au commerce; c'est que la condition fondamentale pour la formation et pour l'attribut de la ville était l'autorisation des autorités provinciales pour l'établissement de la foire hebdomadaire. A cela s'ajoutaient des foires annuelles auxquelles même les commerçants, venus de loin, exposaient des marchandises de toutes sortes.

Entre 1479 et 1582, Ljubljana s'est vue attribuer les privilèges pour l'établissement de 5 foires annuelles. Durant la foire, un règlement spécial, nommé la paix du marché, était en vigueur; ce règlement signifiait un ordre plus strict et une plus grande protection pour les participants. Au début de chaque foire on affichait un emblème, une main tenant une épée, à l'Hôtel de Ville de Ljubljana.

Les lieux du commerce de la foire annuelle changeaient avec les transformations et l'extension de la ville. Jusqu'au 18e siècle le centre de commerce étaient sur la place et dans les ruelles près de l'Hôtel de Ville. A partir du milieu du 18e siècle la Place du Marché (Sejemski trg, aujourd'hui Krekov trg) devint le lieu principal du commerce. La foire avait lieu aussi sur la Place de Levstik, la Place de Vodnik, sur les bords de Ljubljanica, mais les échoppes étaient plantées aussi dans les autres parties de la ville. Dans ce temps là, les lieux du commerce étaient déjà bien différenciés, puisque pour l'acheteur il était important de savoir à l'avance où il pouvait acheter certains articles.

Les foires se distinguaient par leur importance, suivant les saisons et les marchandises principales, qui étaient en vente dans cette période de l'année. La plus grande foire était la Foire d'Elisabeth au mois de novembre; les gens y achetaient les vêtements d'hiver et il s'approvisionnaient en vivres. Ce qui caractérisait la Foire de Paul en hiver, c'était le fait que les commerçants vendaient le plus de marchandises aux fiancés et aux jeunes mariées qui achetaient des choses pour constituer leur trousseau.

Aux foires annuelles on pouvait vraiment tout acheter. Les acheteurs venait s'approvisionner en vêtements, chaussures, vivres, accessoires domestiques et menagers, jusqu'à la foire suivante. Mais aucune foire ne manquait de petits commerçants, vendeurs de bibelots de peu de valeur, de bijoux et de jouets.

Pour les gens de Ljubljana, les foires représentaient aussi le temps du divertissement et de la sociabilité. Pour la majorité de la population la foire était le seul contact avec le monde, avec les gens et les langues étrangers. A part les commerçants il y avait aussi toutes sortes d'amuseurs, les comédiens ambulants, les artistes de cirque, les propriétaires de manèges et de loteries, et avec eux les mendiants, les vagabonds et les larrons, qui venaient dans la ville. En plus de petits vols et de disputes ardents entre les acheteurs et les vendeurs, il y avait souvent des rixes plus graves entre les visiteurs arrogants. A cause de l'indécence, de la vadrouille et du gaspillage, les foires étaient fortement critiquées par ceux qui se sentaient appelés à éduquer le peuple. Mais les foires étaient aussi la seule occasion où également les gens pauvres pouvaient s'offrir un peu de divertissement et s'acheter des petits plaisir peu coûteux.

LA FOIRE ANNUELLE DE LURJANA - SETAJ LAUNNA - FANAJLUBI

Le développement des villes a permis à l'économie agricole de se développer dans les zones rurales. La foire annuelle de Lurjana - Setaj Launna - Fanajlubi est une manifestation importante pour l'économie agricole de la zone. Elle est organisée par les autorités locales et les agriculteurs. Elle a lieu tous les ans, le 15 mai, à Lurjana. Elle est organisée par les autorités locales et les agriculteurs. Elle a lieu tous les ans, le 15 mai, à Lurjana.

Le développement des villes a permis à l'économie agricole de se développer dans les zones rurales. La foire annuelle de Lurjana - Setaj Launna - Fanajlubi est une manifestation importante pour l'économie agricole de la zone. Elle est organisée par les autorités locales et les agriculteurs. Elle a lieu tous les ans, le 15 mai, à Lurjana. Elle est organisée par les autorités locales et les agriculteurs. Elle a lieu tous les ans, le 15 mai, à Lurjana.

Le développement des villes a permis à l'économie agricole de se développer dans les zones rurales. La foire annuelle de Lurjana - Setaj Launna - Fanajlubi est une manifestation importante pour l'économie agricole de la zone. Elle est organisée par les autorités locales et les agriculteurs. Elle a lieu tous les ans, le 15 mai, à Lurjana. Elle est organisée par les autorités locales et les agriculteurs. Elle a lieu tous les ans, le 15 mai, à Lurjana.

Le développement des villes a permis à l'économie agricole de se développer dans les zones rurales. La foire annuelle de Lurjana - Setaj Launna - Fanajlubi est une manifestation importante pour l'économie agricole de la zone. Elle est organisée par les autorités locales et les agriculteurs. Elle a lieu tous les ans, le 15 mai, à Lurjana. Elle est organisée par les autorités locales et les agriculteurs. Elle a lieu tous les ans, le 15 mai, à Lurjana.

Le développement des villes a permis à l'économie agricole de se développer dans les zones rurales. La foire annuelle de Lurjana - Setaj Launna - Fanajlubi est une manifestation importante pour l'économie agricole de la zone. Elle est organisée par les autorités locales et les agriculteurs. Elle a lieu tous les ans, le 15 mai, à Lurjana. Elle est organisée par les autorités locales et les agriculteurs. Elle a lieu tous les ans, le 15 mai, à Lurjana.

Le développement des villes a permis à l'économie agricole de se développer dans les zones rurales. La foire annuelle de Lurjana - Setaj Launna - Fanajlubi est une manifestation importante pour l'économie agricole de la zone. Elle est organisée par les autorités locales et les agriculteurs. Elle a lieu tous les ans, le 15 mai, à Lurjana. Elle est organisée par les autorités locales et les agriculteurs. Elle a lieu tous les ans, le 15 mai, à Lurjana.

Le développement des villes a permis à l'économie agricole de se développer dans les zones rurales. La foire annuelle de Lurjana - Setaj Launna - Fanajlubi est une manifestation importante pour l'économie agricole de la zone. Elle est organisée par les autorités locales et les agriculteurs. Elle a lieu tous les ans, le 15 mai, à Lurjana. Elle est organisée par les autorités locales et les agriculteurs. Elle a lieu tous les ans, le 15 mai, à Lurjana.

Le développement des villes a permis à l'économie agricole de se développer dans les zones rurales. La foire annuelle de Lurjana - Setaj Launna - Fanajlubi est une manifestation importante pour l'économie agricole de la zone. Elle est organisée par les autorités locales et les agriculteurs. Elle a lieu tous les ans, le 15 mai, à Lurjana. Elle est organisée par les autorités locales et les agriculteurs. Elle a lieu tous les ans, le 15 mai, à Lurjana.

VINSKA TRGOVINA V LJUBLJANI MED OBEMA VOJNAMA

Jana Tomažič

79

IZVLEČEK

V prispevku *Vinska trgovina v Ljubljani* se avtorica opredili na obdobje med obema vojnama od leta 1918 do 1945, oziroma zajame še prva leta po drugi svetovni vojni. Trgovanju z vinom so od nekdaj posvečali veliko skrb, ker je bil to dobičkonosen posel. S podrobnejšimi opisi nekaterih družin, ki so se ukvarjale z vinsko trgovino in pa s citati iz zapisnikov vinarških delniških družb nam približa utrip tistega časa v Ljubljani.

ABSTRACT

The article focuses on the period between the two world wars and the first years after the Second World War. From old the wine trade was given much attention because it was a highly profitable business. The author introduces us to the spirit of the time in Ljubljana with detailed descriptions of families which engaged in the wine trade and quotations from the protocols of wine merchants' companies.

POD OKRILJEM NOVO NASTALE KRALJEVINE SHS

Po končani 1.svetovni vojni leta 1918, po razpadu velikega poraženca Avstro-Ogrske in razkosanju cesarstva, torej v času, ko se pričnejo tvoriti nove države na nacionalni osnovi, pripelje zgodovinska pot Slovence pod okrilje novonastale kraljevine SHS, kasneje imenovane Jugoslavija. Sprememba političnih meja je vplivala tudi na vinsko trgovino. Klasična, skozi stoletja utečena pot od morja preko našega ozemlja do Dunaja, nenadoma zamre. Z novo politično mejo izgubimo na zahodu dobršen del slovenskega ozemlja, znanega po pridelavi dobrega vina, ki so ga Ljubljančani tako cenili. Od tega trenutka dalje se *primorska, vipavska, goriška* in *istrska vina* le redko pojavijo na ožjem slovenskem tržišču. Pod novo italijansko oblastjo postanejo ti predeli popolnoma odrinjeni in zanemarjeni, prične se izseljevanje ljudi iz teh krajev. Vino pridelujejo le še za svoje lastne potrebe, ker jih na tržišču uniči premočna konkurenca vin z italijanskih vinorodnih področij. V Ljubljano ta vina pridejo spet v času italijanske okupacije, svoj ponovni preporod pa doživijo pod okriljem svoje matične domovine po 2.svetovni vojni.

To je čas sprememb tudi v štajerski vinski trgovini, ki je bila do sedaj pretežno usmerjena na gornje štajersko tržišče. Z novo mejo se štajerskemu vinu zapre pot do običajnega tržišča. Pridelovalci štajerskega vina prično kupce iskati proti jugu in vzhodu. Tako postane Ljubljana novi veliki odjemalec *štajerskih vin*. Štajerska vina so slovela kot

zelo kvalitetna, zato niso imela težav pri uveljavljanju.

Komaj se *dolenjska* in *bizeljska vina* znebijo enega tekmeca, t.j. primorskih vin, že se na tržišču pojavi novi, nekoliko dražji stajerski tekmeček. Preobrat v kvaliteti dolenjskega vina je prinesla trtna uš in z njo obnova dolenjskih vinogradov, ki je bila dobro izvedena, še zlasti z izborom nove sorte, ki je ustrezala tipu cvička. Kakovost vina se je pričela dvigovati in cviček (nemško zwieckl pomeni ščipati, črvičiti) ni bil več manjvredno vino. V Ljubljani je bil posebno znan in cenjen cviček iz Gadove peči.

Glavni del vinske trgovine na debelo prevzamejo slovenski trgovci, nekaj pa je še vedno ostane v rokah tujcev. *Točenje na drobno* je že od nekdaj bilo v pretežni lasti slovenskih gostilničarjev in lastnikov majhnih vinotočev. Ljubljanski trgovci z vinom na debelo iz časa med obema vojnama so se na posle, s katerimi so se pečali, dobro spoznali. Vsi so bili strokovno izobraženi in šolani možje. Izjema so bili lastniki *delniških družb*, ki so prodajale vino, kot na primer Centralna vinarna v Ljubljani, Osrednja vinarska zadruga za Jugoslavijo v Ljubljani in Zadružna klet. Lastniki delnic so bili najrazličnejših poklicev in starosti, združevala pa jih je politična pripadnost. Med njimi najdemo tudi pomembne može takratnega političnega življenja, kot so: ban dr. Marko Natlačen, minister dr. Andrej Gosar, grof Jeglič, ljubljanski župan Juro Adlešič in drugi. Veliki vinski trgovci so imeli šole, kot so bile »*Državna sadjarska in vinarska šola v Mariboru*«, »*Državna kmetijska šola na Grmu pri Novem mestu*« in celo visoko šolo, ki jo danes priznavajo kot fakulteto v *Klosterneuburgu pri Dunaju*. Te šole so nudile tudi tečaje in izpite iz vinarstva ter kletarjenja. Tečajev so se udeleževali lastniki gostiln in vinotočev, med njimi pa so bili tudi ljubitelji zlahodne kapljice. Gostilničarji in točaji vina na drobno so za opravljanje obrti potrebovali ustrezna dovoljenja, ki so jih pridobili na podlagi opravljene vajeniške dobe in po dveh letih opravljenega strokovnega izpita. Take razmere so vladale vse do konca druge svetovne vojne.

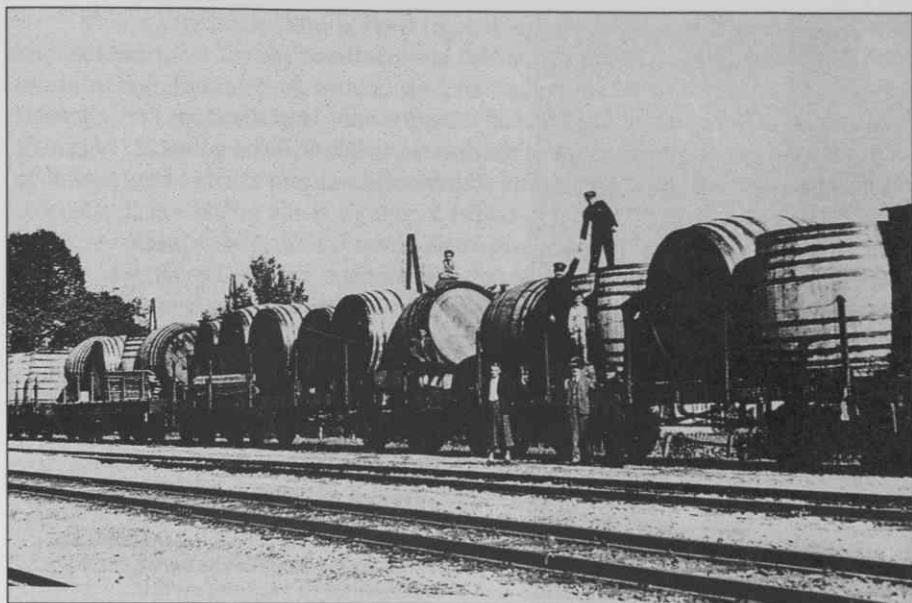
Vino se od leta 1918 naprej zaradi poviševanja davkov in državnih taks neprestano draži.

ŠIŠENSKI VINSKI TRGOVCI

Vinska trgovina na debelo, ki je bila tekom stoletij osredotočena na območju Stare Ljubljane, se po letu 1918 preseli v novo nastajajoči center mesta - Kapucinsko predmestje in na obrobje mesta, kjer so bili idealni pogoji za skladiščenje in hranjenje vina. Vas Spodnja Šiška postane del Ljubljane leta 1914. Zaradi peščenega zemljišča je bila najbolj primerna za gradnjo velikih vinskih kleti. Tu je tekla tudi železnica, ki je omogočala hiter prevoz blaga in raztovarjanje na industrijskem tiru s pretočno postajo.

Iz šišenskih kleti je med Ljubljančani zaslovelo »*Šiška vino*«. To ime je zasmehujoče predstavljalo vino, ki so ga šišenski kletarji in gostilničarji mešali in po potrebi tudi obarvali z rdečo barvo. Med pivci so se širile šale, »*da daje grozdje iz šišenskih vinogradov manj kakovostno vino kot grozdje iz vinorodnih krajev*«.

Na področju Spodnje Šiške so imeli v prvi polovici 20. stoletja svojo trgovino z vinom na debelo naslednji trgovci: **Umberto Delich**, Celovška 50, **Mihael Omahen**, Celovška 67, **Peter Podboršek**, Celovška 34, kasneje Gosposvetska 13 (študiral je na klosterneuburški šoli, njegovo klet je imel nekaj časa v zakupu Josip Levanič), **Mihael Hafner**, Unter Šiška 162, **Ivan Hočevar**, Spodnja Šiška 225, ki se je leta 1930 preselil na Galjevico 224,



Prevoz vina po železnici. Fotografija iz leta 1966, last Železničarskega muzeja. • Wine transportation by railway, 1966, Railway Museum. • Transport du vin par chemin de fer. Photo de 1966, propriété du Musée de chemin de fer.

Julij Zupan, **Nodnik** na Celovški, ki se je poleg vina ukvarjal še s prodajo kisa, **Alojzij Zajec** na Vodnikovi cesti, **Vojtek Brazje** poleg trgovine z lesom vodil tudi kupčije z vinom in med vojno prevzel Bolaffijevo klet, v najemu je imel gostilno »6«, **Lovro Šebenik** je imel svojo dejavnost na Knezovi ulici 28, nato pa jo preselil na Šmartinsko cesto 24. Na Gasilski 3 je imela svojo klet **Frančiška Cesar**, kasneje pa njena hči Minka.¹

Na Medvedovi ulici 7 je bila vinska trgovina in klet veletrgovca Karla Bolaffija, ki je bil Jud, rojen leta 1885 v Gorici. Njegova trgovina se je razširila v družinsko podjetje **Bolafijo & sinovi**. Podjetje je bilo znano po svojih špekulacijah, saj se nikoli ni vedelo, kdo je bil za kaj odgovoren, imeli so velike finančne vzpone in padce. Družina se je med 2.svetovno vojno pred prihodom Nemcev v Ljubljano umaknila v Italijo.

V neposredni bližini Bolaffija, na Lepodvorski 14, je imel svojo klet **ing. Josip Levanič**, ki je bil za tiste čase najbolj strokovno izobražen vinski trgovec in je imel tako veliko prednost pred ostalimi vinskimi trgovci v Ljubljani. Rojen je bil leta 1894 na Turškem vrhu pri Ptujju v vinogradniški družini. Pot šolanja ga je vodila preko Sadjarsko vinarske šole v Mariboru, katero je zaključil z odličnim uspehom in z nagrado za raziskovalno delo. Po končani meščanski šoli v Gradcu je naredil sprejemni izpit na takratni najvišji šoli za vinarsko-kletarsko stroko v Klosterneuburgu pri Dunaju. Tudi to šolo je leta 1915 končal z odličnim uspehom (glej spričevala).

Svoje strokovno izpopolnjevanje je po 1.svetovni vojni nadaljeval v Franciji v Montpellieru, Bordeauxu, Parizu in Reimsu. Svojo ljubezen in strast do stroke je nato

1 Združenje trgovcev v Ljubljani, fasc.1, Trgovci z vinom in žganjem, 11, AS.



Spričevalo Steiermärkische Landes - Obst - und Weinbauschule in Marburg, iz leta 1912. ♦ School-leaving certificate, issued by the Styrian Provincial Fruit and Wine Growing School in Maribor, 1912. ♦ Certificat de la Steiermärkische Landes - Obst - und Weinbauschule de Marburg en 1912.

82

posredoval učencem na Državni kmetijski šoli v Št. Juriju pri Celju in v Splitu. Bil je ravnatelj veleposestva in vinske trgovine pri Fricu Zemljiču, tehnični vodja podjetja Baker & London v Ljubljani. V jeseni leta 1924 je s skromnimi sredstvi in s pomočjo prijateljev vinogradnikov ustanovil v Ljubljani vinsko trgovsko podjetje. Veliko časa je posvetil iskanju primerne lokacije za zidavo vinske kleti.

Ker je bilo v Ljubljani že mnogo vinskih trgovcev in je bila konkurenca zelo močna, se je odločil, da prodre na tržišče s prvovrstnimi štajerskimi vini, ki jih je prodajal po enaki ceni kot konkurenca mnogo slabša. S strokovnimi nasveti je pomagal vinogradnikom, od katerih je kupoval vino. Svojo vinsko trgovino je vodil z administrativno pomočjo svoje žene in štirih zaposlenih delavcev. To so bili: kletarja Lojze Linc in France Kolar, za nabavo je skrbel Jože Strman in sodar Filip iz Tacna. Na dvorišču je imel Josip Levanič sodarsko delavnico, kjer so popravljali od poti poškodovane in zanemarjene sode. Predno je kupcu natočil v njegov sod vino, je vedno preveril, ali je sod dovolj snažen, sicer ga je dal na stroške kupca umiti. Če bi v slab sod natočil še tako dobro vino, bi se kaj kmalu pokvarilo, trgovec pa bi s tem pri pivcu izgubil dober glas. Zmogljivost kleti Josipa Levaniča je bila 13 vagonov vina. Največ vina je bilo v kleti jeseni - meseca novembra in to od 6 do 7 vrst vina. Vino so v klet pripeljali z najetimi tovornjaki, ki so lahko naenkrat pripeljali 700 do 750 litrov vina v sodih. Vina, ki so prihajala po železnici, so bila shranjena v velikih 5000 litrskih sodih, naloženih po dva na vagon. Na postaji so vino pretočili in ga s konjsko vprego pripeljali do kleti. Zaradi velikega prometa je bila železniška pretočna postaja tudi v Šiški.

Gostilničarji, ki so od trgovca kupovali manjše količine, so po sodček prišli s cizo ali pa ga je vajenec zakotalil po cesti do gostilne. Vinski trgovec je imel vedno dosti obiskovalcev. Znani šišenski pijanček in obiskovalec vinskih trgovcev ter gostiln je bil Miško, katerega se je prijel nadimek Paganini. Bil je namreč pravi violinski virtuoz, ki je igral za pijačo.

Vina, s katerimi je Josip Levanič trgoval, so bila v prvi vrst štajerska, izjemoma je kupoval tudi mošt. Ob nacionalizaciji leta 1946 so bila v kleti naslednja vina: burgundec, renski rizling, traminec, plemenke, laški rizling, dalmatinsko črno, frankinja, mešano štajersko vino, muškato tonel, vino iz drož. V kleti je bilo 30 sodov ležakov skupne litraže 1326 hl in 950 sodov od 60 do 800 litrov. Največji sod je meril 167 hl. Družina se še danes spominja, koliko racij in preiskav hiše oziroma kleti je bilo med vojno. Vsaka vojska, ko je izvedela, da je v bližini vinski trgovec, si je pod neko pretvezo omislila pregled kletnih prostorov. Zakaj so bili sumljivi ravno kletni prostori, ni potrebno posebej razlagati. Po drugi svetovni vojni je trgovina in vinska klet prešla v državno upravo. Sedaj bivši lastnik ing. Josip Levanič se je zaposlil kot vodja kleti in žganjarne pri podjetju Gostinstvo in je tam vodil strokovna predavanja. Kasneje je postal vodja Oenolaboratorija za preiskavo in analizo vin. Bil je med glavnimi ocenjevalci vin na povojnih vinskih razstavah. Na svetovni razstavi v Londonu leta 1933 so bila vina iz njegove kleti odlikovana z Grand Prix and Gold Medal. Josip Levanič pa nima zaslug in priznanj samo na vinskem področju (njegova je receptura za beli in rdeči Starček), temveč je tudi oče naše prve brezalkoholne pijače »naše in vaše mladosti« - Cockte. Veliko časa je posvetil izdelavi vermuta, a ga je smrt prehitela.²

Med pomembnimi šišenskimi veletrgovci je bila tudi družina Stepič. Ustanovitelj trgovine je bil Peter Stepič, rojen leta 1854. V Ljubljano je prišel iz Leskovca pri Krškem in se zaposlil kot skladiščnik in prevoznik pri veletrgovcu Mayerju. Leta 1897 je kupil hišo z gostilno, tujskimi sobami in kletjo na Tržni 6 in kasneje še hišo na številki 8.

PETER STEPIČ	Lastnik:	MIRKO STEPIČ
	LJUBLJANA	VII. - SPODNJA ŠIŠKA TRŽNA ULICA 6 TELEFON ŠT. 21-71
VELETRGOVINA		Z DOMAČIMI VINI

Reklamni oglas iz leta 1920, Peter Stepič. • Advertisement, Peter Stepič, 1920. • Publicité en 1920, Peter Stepič.

Leta 1930 je prevzel trgovino njegov sin Mirko z ženo Maro. Mirko Stepič se je šolal na trgovski akademiji v Zagrebu in končal šestmesečni tečaj na klosterneburški šoli. Očetovo klet je še povečal. Poleg svoje je imel v zakupu še Zupančičevo klet na Celovski cesti. Na mesec so prodali 30 do 50 vagonov vina. Specializirani so bili za dolenska vina in cviček iz Gadove peči, prodajali pa so še: štajerska vina iz Haloz, Miklavža, Ljutomera, Lendave, češka vina, dalmatinska bela vina iz Splita in Italije - Valpolicella. Med vojno leta 1942 je bil vinski trgovec Mirko Stepič ustreljen kot talec. Do konca vojne je trgovino vodila njegova žena. Vino so prodajali samo v sodih. Veliki odjemalci so bile gostilne - Šestica, Šterk, Amerikanec, Nace, Raca, Rabič v Mojstrani, Cerar v Kamniku, kavarna Kazina, hoteli Union, Jekler na Bledu, Lovec in Union na Bledu. Prodajali so še na Jesenice, v Kranjsko Goro in po ostalih krajih Gorenjske. Ljubljanska cerkev je od njih kupovala vino za mašniške potrebe. Vino so razvažali kupcem s tri in šesttonskim tovornjakom. Po

2 Po pripovedi sina prof. Iva Levaniča

telefonu so sprejemali naročila, manjši gostilničarji pa so po vino prišli kar sami. Gostilne so bile največji odjemalci črnine. V Dravljah so imeli hleve s konjsko vprego za prevoz vina s kolodvora. Leta 1946 so postali soinvestitorji podjetja Vinea, ki je bilo ustanovljeno z delno zasebnim in delno državnim kapitalom. Že čez pol leta so bili zasebni sovlagatelji nacionalizirani, poleg tega pa so izgubili še svojo trgovino. Danes je z dograditvijo novih cistern v kleti moč shraniti 180 vagonov vina. Poleg lastnika in njegove žene, ki je vodila pisarniške posle, so bili zaposleni še trije sodarji (med njimi Lojze Vodnik), šofer, hlapec, trije kletarji (med njimi Vinko Pirc), za prevoz vina je skrbel Ivan Hadolin. Svojim uslužbencem so nudili dnevne obroke. Leta 1939 so opustili gostilno, jo dali v najem in se posvetili izključno trgovini. V Stepičevi lasti je bila med drugim tudi lovska kočna na Menini planini. Peter Stepič je bil med ustanovitelji Lovske družine in Sokolskega doma v Ljubljani, sin Mirko pa je bil med pobudniki za gradnjo kopališča Ilirija. Na sokolskih prireditvah je prav on poskrbel za vino.³

Na področju Šiške so bili kratek čas med obema vojnama še naslednji manjši vinski trgovci in lastniki vinotočev: Ela Kotnik, Zgornja Šiška 224, Tomo Bujas & Zenič, Celovška 41, Ante Ceravec, Medvedova 25, Ludvig Dekleva, Celovška 42 (76), Moslavina, Celovška 50, Jernej Stele, Celovška 66 (172), Zorman & Korbar, Spodnja Šiška 91, Ivan Bajželj, Spodnja Šiška 115, Ana Bratok, Spodnja Šiška 53, Ivan Kerkoč, Spodnja Šiška 22, Jera Malagaj, Spodnja Šiška 121, Anton Štirn, Spodnja Šiška 264 in Marija Zalokar, Spodnja Šiška 78.⁴

VINSKI TRGOVCI V MESTU IN OKOLICI

Nekaj vinskih trgovcev se je ustalilo v novo nastajajočem Kapucinskem predmestju (Ajdovščina), katerega lega je bila odlična zaradi bližine železnice in širitve mesta v to smer.

Veletrgovec **Kristjan Čermelj**, rojen leta 1889 v Vipavi, je odprl svojo trgovino z



Reklamni oglas iz leta 1928, Kristjan Čermelj
 ♦ Advertisement, Kristjan Čermelj, 1928
 ♦ Publicité en 1928, Kristjan Čermelj.

³ Sokolsko društvo je v 20-ih in 30-ih letih prirejalo v Narodnem domu »Jesensko trgatve«. Na ta dan so okrasili plesno dvorano s trtnim listjem, grozdem in drugimi okraski, ki so bili med plesom predmet družabnih iger. Podobne »trgatve« so organizirali tudi nekateri ljubljanski gostilničarji.

⁴ Adresar za Slovenijo, 1923

vinom, žganjem, likerji, konjakom, rumom in z vinom, pridobljenim z mrzlim potom, na Gosposvetski 13 (v Kolizeju), nato pa je svoje poslovne prostore in klet leta 1929 preselil v svojo na novo zgrajeno hišo na Dvoržakovi 12.⁵ Njegova klet je merila približno 400 kvadratnih metrov, od tega jih je bilo 35 namenjenih za hrambo žganja. Po pripovedovanju je bil Čermelj prvi ljubljanski trgovec, ki se je poskusno bavil s prodajo arhivskih buteljčnih vin. Novo zgrajena klet je bila verjetno najmlajša v Ljubljani. Danes je klet brez sodov in je v lasti podjetja Dalmacija vino.

Dobra kukinja in
odlična vina jam-
čijo, da boste zado-
voljni pri obisku

S LAMIČEVE
RESTAVRACIJE

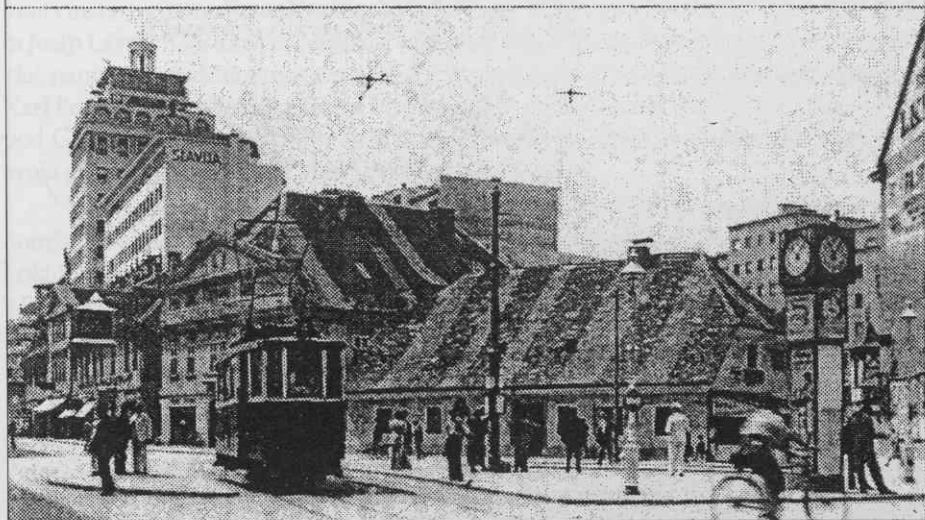
Reklamni oglas restavracije Slamič.

- ♦ Advertisement, Slamič Restaurant.
- ♦ Publicité pour le restaurant Slamič.

85

Na Gosposvetski 6 sta imela svojo trgovino z jestvinami in restavracijo **Josipina in Franc Slamič**. Za svoje lastne potrebe sta uporabljala manjšo vinsko klet z zmogljivostjo dveh do treh ganov.

Vsi k Figovcu!



Reklamni oglas, ki nas vabi v gostilno »Figovec« in slika gostilne. ♦ Advertisement inviting people to visit the Figovec pub, picture of the pub. ♦ Publicité qui nous invite à l'auberge "Figovec" et l'image de l'auberge.

Ravnateljstvo državne kmetijske šole na Grmu pri
Novem mestu.



SPRIČEVALO.

Podpisano ravnateljstvo potrjuje, da se je gospod
Aleksander Knez, iz Ljubljane ude-
ležil trodnevnega teoretično-praktičnega kletarskega tečaja
na tem zavodu v dneh 6., 7., in 8. februarja 1922 in da je
poduku z zanimanjem in razumevanjem sledil.

Grm, dne 8. februarja 1922.



Kmet. svetnik, ravnatelj:

J. Knez

Spričevalo državne kmetijske šole na Grmu pri Novem mestu, Aleksander Knez. • School-leaving certificate of the State Agricultural School in Grm near Novo mesto. • Certificat de l'École nationale d'agriculture à Grm près de Novo mesto.

Bolj za zabavo kot zares se je z nabavo vina ukvarjal veletrgovec z žitom in posestnik zemljišč v Spodnji Šiški **Aleksander Knez**. Bil je lastnik stare gostilne Figovec na Ajdovščini, ki jo je dal v najem pod pogojem, da le on skrbi za nabavo vina. Leta 1922 je naredil kletarski tečaj na Državni kmetijski šoli na Grmu pri Novem mestu (glej spričevalo).

V Kolizeju na Gosposvetski 13 je imel od leta 1927 svojo veletrgovino Nikola Novaković pod imenom **Alko**. Trgoval je na debelo, in sicer z vinom, špiritom, alkoholnimi

pijačami, sadnimi sokovi in marmeladami. Leta 1930 je podjetje prevzel Andrej Šaraban in Oton & Adolf Lorant. Poslovodkinja podjetja je bila Vlasta Šenk. Podjetje je delovalo do nacionalizacije. V isti hiši je imela trgovino z vinom na debelo **Mara Presel, podjetje Dalmacija** in na Gosposvetski 42 **Edo Uratnik**.

Na Kolodvorski 7 je prodajal na debelo vino **Janko Končar**, na Dunajski 33 pa **Josip Urh**. Na Aleksandrovi cesti 1 (danes Cankarjeva ulica) je svoja vina prodajala tvrdka **Julio Meinel**, ki se je leta 1922 preselila na Šelenburgovo cesto 3 (Slovenska cesta nasproti Pošte). Svojo Vinsko klet je imel **hotel Union**. Glavna dobavitelja vina za hotel sta bila Centralna vinarna in Mirko Stepič. Kmalu po otvoritvi hotela so se vrstile mnoge kritike Vinske kleti. V Slovenskem narodu se je bralec pritožil, da Vinska klet učinkuje zelo nedomače, saj ni v njej ničesar, kar bi spominjalo na slovensko vzdušje in slovensko narodno simboliko. S postrežbo in vinom pa so bili obiskovalci zadovoljni.

V tridesetih letih je bilo vedno več trgovin, ki so poleg živil in prehrabrenih izdelkov prodajale tudi *ustekleničena vina*. To so bila predvsem uvožena italijanska vina. **Franc Kham** je popestril ponudbo v svoji delikatesni trgovini na Miklošičevi 8 nasproti hotela Union tako, da je pričel prodajati uvožena španska desertna vina (Malaga, Sherry, Lagrimae christi, Madeira, Moskatel), italijanska desertna vina (Vermuth temni in svetli, Marsala), francoski šampanjec in likerje ter angleški whisky (Johnie Walker, Canadian Club, Black & White, Gordons Dry Gin).⁶ **Anton Verbič** je prodajal dalmatinska vina na Stritarjevi 2 (danes Delikatesa). Na Ciril Metodovem trgu 33 je svoje zaloge vina prodajal **Lovro Gradnik**. Poleg s prodajo rib se je s trgovanjem vina na debelo ukvarjala tudi **Anica Nazor** na Sv.Petra cesti 7 (danes Trubarjeva), na Dalmatinovi 8 pa **Marija Podkrajšek**, na Florjanski cesti **Fran Kajfež**, na Vidovdanski pa **Ivan Marovt**.⁷

Na Zaloški cesti 21 je imel prijavljeno trgovino z vinom na drobno **Alojzij Sušnik**, na številki 15 pa je imelo svoj vinotoč Konzumno društvo. Na Tržaški 77 je poleg gostilne imel vinsko trgovino **Franc Kramar**, na Viču pa sta svoje vino prodajala še **Franc Vrtačnik** in **Josip Lavrič**.⁸ Gostilničar **Češnovar** v Štepanji vasi je imel poleg svoje gostilne še vinsko klet, namenjeno tudi za zunanjo prodajo. V Štepanji vasi so vino prodajali še **Jožko Hubad**, **Karl Povše**, ki je bil lastnik gostilne Pri Štrausu, in Anton Novak. Slednji je imel skladišče pod Golovcem (danes podrto). Tu je imel veliko klet gostilničar **Košak**, ki je imel sicer svojo gostilno na današnji Čopovi ulici (zraven Slončka).

Vsak malo večji kraj je imel svojega vinskega trgovca. V Ljubljani je bil dobro poznan domžalski vinski trgovec **Vinko Müller**, v Kranju pa Konrad Fink, Anton Hafner v Škofji Loki, na Lavrici Ogrin, na Vrhniki Malavašič, v Logatcu Škrlj in Puntar, na Rakeku Rajčević, v Cerknem Žumerl, v Starem trgu pri Ložu Kovač, v Ribnici Radonič, v Kočevju Kajfež in Milošević, na Bledu Benedik. Kar štirje trgovci z vinom so bili v Glincah pri Ljubljani -V. Batelino, F. Javornik, I. Slabe in J. Traven.

Kletne kapacitete zasebnih trgovcev so bile od 5 do 10 vagonov vina. Navadno so se specializirali za posamezna vinska področja, tako na primer Josip Levanič za štajersko, Peter Stepič za dolensko, Kristjan Čermelj za primorsko. Odločilnega pomena pri izbiri vinorodnega okoliša, kjer so kupovali vino, je bila trgovčeva krajevna pripadnost oziroma kraj rojstva. Veliki ljubljanski vinski trgovci niso imeli svojih vinogradov, v katerih bi

6 Združenje trgovcev v Ljubljani, fasc. 1, Trgovci z vinom in žganjem, 11, AS.

7 TOI, fasc. 331, Prodaja živil in vina v zaprtih steklenicah, 313 (26), AS.

8 TOI, fasc. 331, Trgovina z vinom in žganjem, 319, AS.

pridelovali vino za prodajo. Od vinogradnikov so kupovali pretežno mlado vino, redkeje mošt, katerega so pred vojno mnogo popili v ljubljanskih gostilnah. Glavni odjemalci pri trgovcih z vinom na debelo so bili gostilničarji in lastniki hotelov. Med njimi ni bilo preostre konkurence. Vsak je imel svoj zaključen krog kupcev in trgovec je poznal odjemalčeve potrebe. Vedel je, kakšno vino potrebuje gostilničar za svoje pivce in kdaj mu bodo pošle zaloge. Trgovci so obiskovali svoje kupce in za pivce v gostilni je bil to prijeten dogodek, ker so pili na njegov račun. Nekateri vinski trgovci so imeli tudi svoje potnike. Njihov zaslužek je bil 15 do 30 % od prodanega vina, bili so tudi primeri, posebno pri prodaji dalmatinskih in vršačkih vin, da so potniki dobili tudi 40% od prodanega vina. Potnikova služba ni bila lahka, saj je razdalje moral premagovati peš, na kolesu ali z vlakom, neprestano je bil na poti in le malokdo je ostal dlje časa v tem poklicu. Vinski trgovci pa so si šteli v posebno čast, če so iz svojih kleti prodali vino cerkvi za mašniško daritev. To je namreč pomenilo, da jim kupec zaupa, da njihovo vino ni ponarejeno.

PRIHOD DALMATINSKIH VIN V LJUBLJANO

Življenje v novi jugoslovanski skupnosti po 1. svetovni vojni pripelje do novega, še do nedavnega Slovencev nepoznanega tržišča. Hkrati se na ljubljanskem trgu pojavijo poleg slovenskih vin še vojvodinska, srbska, hrvaška in dalmatinska vina. Prav slednja so imela pomembno vlogo na ljubljanskem vinskem trgu. Tako prično v Ljubljano prihajati prvi dalmatinski trgovci ter gostilničarji in z njimi njihova vina. Dalmatinska vina so pomenila veliko konkurenco slovenskim, ne toliko zaradi kvalitete, temveč zaradi cene. Ljubljančanom so se priljubila in nekateri so celo trdili, da so ta vina najbolj pristna. Največ so prodali črnega vina pod imenom *Opolo*.

Dalmatincem je šla vinska trgovina zelo dobro od rok. Razpredli so pravo mrežo gostiln in vinotočev po Ljubljani in nato po vsej Sloveniji. Njihovi lastniki ali najemniki so bili vedno Dalmatinci. Prodajali so močna vina in glavni kupci so bili fizični delavci z nizkimi dohodki ter Dalmatinci, živeči v Ljubljani. Prvi Dalmatinec vinski trgovec v Ljubljani je bil Ivan Lasan, rojen leta 1888, doma iz Vodice v okolici Šibenika. Za njim so prišli še bratje in ustanovili leta 1925 **podjetje Brača Lasan**. Svojo klet in gostilno s paviljonom za ples so imeli na Vodnikovih 17 v Spodnji Šiški. Kasneje je Ivanov brat Rok odprl na Pokopališki 14 trgovino z vinom in žganjem na debelo in v zaprtih steklenicah. Večji del vina, ki so ga prodajali, je bil iz njihovih lastnih vinogradov iz Zlatana pri Šibeniku. Njihova vina so bila nagrajena z zlato medaljo na razstavi v Šibeniku.

V Ljubljani sta svoje vino, olje in žganje na debelo in drobno šest let (do leta 1927) prodajala **brata Novaković** v Sodni ulici. Z Visa sta prišla **brata Perić** in se ustalila s svojimi vinskimi zalogami nasproti gostilne Keršič na Celovski 43. Tik pred začetkom 2. svetovne vojne je iz Splita prišel **Marijan Šilović** in na Kolodvorski 18 točil vino na debelo. **Marin Barbić**, rojen v Jelsi leta 1887 je imel svojo prvo trgovino v Ljubljani na Stari poti 11, nato pa se je preselil na Malenškovo 7 (Vodmat). Podobno pot je imel **Pio Radonić**, ki je prav tako s svojo trgovino pričel na Stari poti in se nato preselil na Malenškovo 5.

Na področje Slovenije so hodili tudi trgovci iz sosednje Hrvaške, posebno znan in pri ljudeh priljubljen je bil **Franjo Jakovac** iz Jastrebarskega, ki je prodajal odlično portugalko in graševino. Posebno portugalka s področja Jaske je bila za ljubljanske razmere odlična pijača.

DELNIŠKE DRUŽBE IN PRODAJNE ZADRUGE

Večina vinske trgovine v Ljubljani je bila v rokah posameznikov. S trgovino z vinom pa se niso ukvarjali samo zasebni trgovci, ampak tudi delniške družbe z omejeno zavezo. V Ljubljani so bile Centralna vinarna s sedežem na Frankopanski 11 (danes osrednja stavba podjetja Slovin), ki je imela največje kletne zmogljivosti - 52 vagonov, Zadružna klet z zmogljivostjo 20 vagonov vina na Kongresnem trgu 2 in Osrednja vinarska zadruga za Jugoslavijo v Ljubljani. Vse tri našete družbe so bile v rokah klerikalne stranke in z njihovim dobičkom so pokrivali stroške strankine dejavnosti. Poleg teh so delovale še manjše zadruga na ljubiteljsko - družabni osnovi.

CENTRALNA VINARNA d.d. je bila v trgovski register vpisana 1. januarja 1925 kot delniška družba z omejeno zavezo v rokah klerikalne stranke. Bila je članica Zadružne zveze. Predsednik upravnega sveta je bil dr. Jože Basaj. Registrirana je bila kot: »a) tu in inozemska trgovina z vinom, alkoholnimi pijačami in špirituozi, b) izdelovanje šumečih vin, c) pospeševanje produkcije vina s podpiranjem racionalnega vinogradništva in kletarstva, ustanavljanje in pospeševanje vinarskih zadrug, pouk, izdajanje strokovne

89



Naslovnica dopisnega papirja Centralne vinarne d.d. ♦ Header of the Central Vintners' stationery.
♦ Couverture du papier de correspondance de Centralna vinarna d.d.

publikacije, d) nabavljanje in razpečevanje vseh vinogradniških in kletarskih potrebščin. V to svrhu sme ustanavljati družba po vsej državi podružnice, kleti in skladišča. Višina glavnice je 1.000.000 din«. ⁹

Člani upravnega sveta so bili: odvetnik dr. Marko Natlačen, župnik Hauptman, uradnik deželne bolnice Janko Dolžan, učitelj Janko Čepon, odvetniški kandidat Mihael Krek. Svoj delež so imeli gospodje: Bogumil Remec, dr. Marko Natlačen, dr. Janko Mohorič, Anton Rasperger, Josip Gogala, dr. Fran Kulovec, Mihael Krek, Melhior Primožič. Na občem zboru je veljalo vsakih 25 delnic en glas. Več delničarjev, ki so vsak zase imeli manj kot 25 delnic, so si morali izbrati svojega skupnega zastopnika, ki se je smel udeležiti občega zbora z glasovalno pravico. ¹⁰ Vinarna je, po podatkih iz obračunskih knjig,

⁹ Centralna vinarna, Reg.B, II, 178, ZALj.

¹⁰ Seznam konvolutov, Centralna vinarna d.d., 489, AS.

hranjenih v Arhivu Slovenije, poslovala z velikim dobičkom, njeno najuspešnejše leto pa je bilo leto po ustanovitvi.

Centralna vinarna je imela šest kleti, v katerih so hranili pretežno štajerska vina (iz Ljutomera in Ormoža), dolenska vina (cviček), vina z Bizeljskega, Brežic, Metlike in Kraljevega brega pri Subotici (rizling). V Dalmaciji so imeli svojo trgovsko ladjo za prevoz dalmatinskega vina na tržišče. Na otokih Vis, Pag in Skaradin (»nema vina od Skradina«) so kupovali od kupcev grozdje in mošt. Dalmatinska vina so bila najbolj primerna za rezanja z drugimi, navadno štajerskimi vini. Vino so kupovali v velikih količinah in ga šolali v svojih kletih. Večino vina je Centralna vinarna prodala v Ljubljani in na Gorenjsko tamkajšnjim gostilničarjem in hotelom. Največji konkurent jim je bil trgovec Mirko Stepič.

90

OSREDNJA VINARSKA ZADRUGA ZA JUGOSLAVIJO V LJUBLJANI z.o.z. je bila ustanovljena 27. septembra 1921. Sedež in klet je imela na Kongresnem trgu 2. Svoje zaloge pa so hranili tudi v kleti na Celovski 81, ki je bila v lasti I. Zupančiča. Njen namen je bil posredovati kupčije med člani zveze in odjemalci, skrbeti za interese producentov, od njih odkupovati grozdje, sadje, vinski in sadni mošt, vino in slivovko. V vsakem vinorodnem kraju so si prizadevali napraviti vinske kleti, organizirati vinske sejme in razstave, javne pokušine, odpreti svoje lastne vinotoče. Svojim članom so pomagali pri kupovanju vinogradniške in kletne opreme. Člani odbora so bili: Anton Komljanec, Leopold Faganel, dr. Ivan Stanovnik, Anton Marinšek, Alojzij Kocmur, Rudolf Strnad, Jože Pirc, Ivan Lazar, Franc Cvek in Ivan Krivina.¹¹ Razglase Osrednje vinarske zadruga so objavljali v časopisu Domoljub. Nakupljeno vino je zadruga hranila v kraju, kjer je bilo nabavljeno. Kako je potekalo delo znotraj zadruga, preberemo v sejnih zapisnikih, ki jih hrani Zgodovinski arhiv v Ljubljani.¹²

Leta 1922 se je Osrednja vinarska zadruga udeležila velesejma v Ljubljani, a so bili njeni člani s poslovnim uspehom zelo nezadovoljni: »Krivo je bilo deževno vreme, na periferijo potisnjen prostor in za vinsko točilnico neprimeren paviljon.« Nekaj časa je pri njih kletaril kletar Žibert, nato pa je prevzel zadružno gostilno Kurelt v Mengšu, pod pogojem, da bo pri njih nabavljal vino. Na eni izmed sej so se odločili, da ne bodo več puščali vina v škafih po več dni, temveč ga bodo pretočili v balone.

Leta 1923 je zadruga hranila v svojih kletih naslednja vina: graševino, hozler, žlahtnino, silvanec in muškat, ki je bil najdražji. Na vseh sejah so njeni člani posvečali mnogo pozornosti pripravi na sejme in razstave, preučevali propagando in si prizadevali za čimbolj primerno postavitve paviljona na razstavišču. Kljub naporom pa so na koncu leta ugotovili, da so bili stroški večji kot izkupiček.

Leta 1924 so se v zadrugi odločili, da bodo na sejmu točili samo dolensko in štajersko vino, silvanec ter dalmatinsko belo in črno vino, ki je bilo najcenejše. Sejemskim obiskovalcem so hoteli ponuditi čim cenejše in tem boljše odprto vino. Niso pa se predstavili z vrhunskimi vini visoke starosti, kajti pridobiti so hoteli povprečnega pivca. V Zadru so kupovali maraskino. V svojih kletih so imeli pretežno dalmatinska bela in črna vina, ki so jih kupovali od Dalmatinca Ilića, ter rose. Vedno pa so bila na zalogi štajerska vina, dolenski cviček, hrvaški rizling in traminec, negotinska in banatska vina iz Srbije. Pri nabavi so gledali na to, da je bilo vino čim močnejše. Svoj poslovni uspeh je zadruga iskala tudi v igrah na srečo. Tako so leta 1926 nakupili 10 srečk loterije Stadion.

11 Zadržni vpisnik, 36, zv. VII, str. 128, OVZ za Jugoslavijo r.z.z.o.z., ZALj.

12 OVZ za Jugoslavijo v Ljubljani, Sejni zapisnik, knjiga 1,2,3., ZALj.

Istega leta jih je zelo skrbela prodaja zaradi močne konkurence, »ki svoja vina dostavlja kar z avtomobilom na dom ali pa ga vozijo okoli, samo da ga prodajo. Tudi sami bi morali poskrbeti za tak način prodaje«. Ker je bilo povpraševanje po moštu in cvičku tega leta veliko, so nabavo le-tega povečali.

Leta 1928 so na dan prodali približno 8 hl vina. Za popestritev ponudbe so se domislili, da v gostilni gostom poleg pijače postrežejo še z orehi in s pomarančami, kot nealkoholno pijačo pa so stregli malinovec. Kletarju je bilo prepovedano točiti vino na drobno.

Leta 1929 si je Centralna vinarna močno prizadevala prevzeti Osrednjo vinarsko zadrugo, da bi se s tem znebila konkurence in pridobila njene kleti. Svoj vinotoč je imela zadruga v Vošnjakovi ulici. Udeleževala se je akcij zbiranja prispevkov za popravilo samostana v Stični in beograjske katedrale. Leta 1933 so prodali poprečno 2 vagona vina na mesec, kar je bilo razmeroma malo glede na zmogljivosti kleti. Leta 1931 je cena vina močno padla, kar je prizadelo njeno poslovanje. V tem letu so v svojih kletah imeli: 11% dalmatinskega belega in 14% črnega vina, 9% haložana, 9% cvička, ljutomerčana, borgundca, silvanca, rizlinga, muškatega silvanca, ormožana in kaštela. Od posodja so imeli ležalne sode skupne litraže 152.678 litrov in transportne sode za shrambo 148.362 litrov. Promet z vinom je bil leta 1933 zelo slab. V zadrugi so se odločili za reklamne oglase v Slovincu, kjer je svoja vina že ponujala Centralna vinarna. Razlog za poslovno neuspešnost svojega trgovskega potnika so videli v slabi letini in v tem, da ni imel ne kolesa in ne denarja, da bi si ga kupil. Leta 1940 je Osrednja vinarska zadruga prodajala nasledna vina: borgundec, muškat, rizling, šipon, sladkogorsko belo vino, belo vino s Korčule, Hvara, Visa, rdeče vino Opolo ter črnino s Korčule in Hvara. Leto kasneje se je povečala trgovina z italijanskimi vini. Zadruga je kupila 3 vagone vina iz Verone, ker je bil nakup iz drugih predelov zaradi vojnih razmer onemogočen. Septembra istega leta je predsednik zadruge poročal o položaju na vinskem trgu: »Izgubili smo večino dosedanjega terena, tako za nakup kot za prodajo, zato se bo treba ozreti na belokranjsko in goriško za novimi člani in odjemalci. Prodaja naj se le z gotovino«. Tako so na Goriškem kupili rebulo, naslednje leto pa je bila klet že čisto prazna, ker so bile vse pošiljke zaplenjene. »V prejšnjih letih je bilo stalno v kleti 6 do 12 vagonov vina, sedaj pa je že nekaj mesecev, ko ga ni niti 1 hl«.

Seja Osrednje vinarske zadruge leta 1943: »Poslovni prostor je odrezan zaradi bojev. Posrečilo se nam je povezati z našimi rojaki na Vipavskem in z našim starim članstvom na Dolenjskem. Skoro po dveh letih presledka smo mogli zopet postreči odjemalcem z našim pristnim dolenjskim cvičkom, po katerem so naši konzumenti tako hrepeneli. V promet smo spravili 20 vagonov vina«. Na zadružnih sejah od ustanovitve do konca vojne so tarnali nad izgubo, ki jo je prinašala vinska trgovina. Tri leta po ustanovitvi je njen član dr. Ivan Stanovnik predlagal, da bi zadrugo razpustili, vendar se s predlogom ostali člani niso strinjali. Zadruga je od svojih članov odkupovala vino povprečne kakovosti. Vino so v svojih kletah filtrirali in mešali v primerne kombinacije, ki so odgovarjale okusu gostilničarjev in pivcev. V svojih kletih zmešana vina so poimenovali kar belo, rdeče, termeno, črnina. Leta 1946 je zadruga z novo državno ureditvijo prenehala delovati, oziroma je bila združena z Nabavljalno in prodajno zadrugo v Ljubljani.

ZADRUŽNA KLET. Njena ustanovitev je datirana z 8. junijem 1934. Bila je članica Zadružne zveze v Ljubljani in Osrednje vinarske zadruge, kjer je imela svoje kleti. Zadruga je štela 14 članov. Namen zadruge je bil pospeševati gospodarske koristi svojih članov s

tem: »a) da nabavi od svojih članov in članic zadruga pridelke in izdelke - grozdje, sadje, vinski in sadni mošt, vino, žganje in druga živila, b) da v ta namen organizira v večjih krajih zaloge tega blaga na debelo in drobno, ustanavlja zadrugne kleti, gostilne, točilnice, ki jih lahko daje svojim članom v najem«. ¹³ Člani načelstva so bili: Ivanka Kosec, dr. Fran Loretto, Fran Levšnik, Fran Pezdirc, Alojz Kocmur, dr. Andrej Gosar, Ivan Krvina, F. Kremžar, Franc Cvek. Ljudje so Zadružno klet oziroma Osrednjo vinarsko zadrugo imenovali »črni konzum« ali »črni magacin«, ker je združevala in nudila ugodnosti ljudem, ki so simpatizirali s klerikalno stranko. Njen sedež je bil na Kongresnem trgu, kjer je imela svojo klet in pivnico, kamor so ljudje prihajali kupovat vino in posedat k stalnem omizju. Že daleč po hodniku se je širil vonj po vinski kleti. Pivnica je bila namenjena nižjemu srednjemu sloju, ki ni zahteval kvalitetnega vina. Gostom je bilo pomembno le, da so bili postreženi z vinom zmernega okusa in po nizki ceni. Danes je v teh prostorih nočni klub Babilon. V pritličju na vogalu Kongresnega trga in Wolfove ulice (danes Štajerski hram) je bila zadrugna trgovina. V njej so člani zadruga kupovali hrano in drugo blago po nižjih cenah. Nakupljeno blago so plačevali sproti, to pa so jim vpisovali v člansko knjižico. Na koncu leta so seštelili vse nakupe, vpisane v knjižico. Glede na velikost zneska so odredili, koliko blaga si lahko kupec brezplačno izbere. Še večje ugodnosti je nudila svojim članom Železničarska zadruga. Obstaja domneva, da so to zadrugo imenovali »rdeči magacin«, ker naj bi združevala ljudi liberalnejših misli. Za zadrugno klet ne moremo trditi, da je bila to klet, v kateri bi prodajali dobra, kvalitetna vina. Nabavljenci vina so bili člani zadruga in se po večini na vino niso prav nič spoznali. Za nabavo vina za Zadružno klet so bili najbolj primerni ljudje, ki jih je to delo veselilo, z možnostjo lastnega prevoza. Večinoma so to bili ljudje, zaposleni na železnici in zato imeli brezplačen prevoz. Eden takih nabavljalcev je bil upokojen uslužbenec na železnici Franc Cvek, ki je nabavljal vina predvsem po Dalmaciji. Zaradi ljubiteljskega in zato neprofesionalnega pristopa se je zadruga večkrat znašla v hudih težavah in je poslovala na robu likvidnosti.

Iz zapisnikov sej Zadružne kleti поблиže spoznamo njeno delovanje v tridesetih in na začetku štiridesetih let. ¹⁴ Leta 1935 na seji menijo, »da naj se skrbi, da v gostilno pridejo le mali sodi, ker se v večjih vino segreje in pokvari«. Ivan Jevšnik se je pritoži, »da cviček v gostilni ni prvovrsten, ker je prejšnje leto Sv.Križ prizadela toča in je ves cviček nekoliko defekten in šibak, ima le 8%«. Na seji so ugotavljali, da »ljudje imajo rajši močnejša vina. Ker se je v prvi vrsti hotelo forsirati vina članov Dravske banovine, katera so šibkejša in dražja, bo tudi bilanca neugodna«. Največ so prodali negotinske črnine, ki je imela 12% alkohola in je bila temne barve. Negotinske črnine je Zadružna klet prodala še enkrat toliko kot vseh štirih vrst vin Dravske banovine. Sklep članov Zadružne kleti je bil: »Drugo leto naj se zopet seže po banatskih vinih, da se z njimi izboljša in poceni naš pridelek. Upoštevati je treba, da gredo sladka vina bolje v promet«. V juliju mesecu so iz kleti prodali 1000 l črnine in 500 litrov drugega vina. Zelo so premišljevali, kako povečati prodajo vina v zimskih mesecih.

Na seji leta 1937 razpravljajo: »Naj se kontrolira nekaj zbranih dolžnikov v gostilni. Pijače na up naj bi se sploh ne dajalo, ker se s tem podpira pijančevanje. Pijanim osebam se pijača ne sme dati. Kupili bomo biljard, ki je bil v pivnico postavljen poskusno ali ga

13 Zadružna klet r.z.z.o.z, knjiga občnih zborov, 2, ZALj.

14 Zadružna klet r.z.z.o.z, Zapisniki sej upravnega odbora, zapisnik načelstva, knjiga 3, ZALj.

pa obdržali v najemu. Zelo dobro se obnese gramofon«. Zaradi prevelikih stroškov so prenehali oglaševati v časopisu Straža in vihar.

Seje Zadružne kleti v letu 1938 so bile v znamenju pritožb čez strežno osebje: »Pretečeno nedeljo je bila zvečer ob 5 h samo ena natarcarca, četudi je bilo polno ljudi. Naj se napravi red! Gramofon se dobro obnese in kupili bomo nove plošče, ker je to priporočljivo«. V tem letu se je podražalo vino. Član nadzorstva je predlagal, da bi objavili v Slovencu ali Slovenskem domu oglas za gostilno in za cviček iz njihove kleti. S tem bi se znebili starih zalog. Bali so se, da bi bilo novo vino mnogo cenejše. Naslednje leto so iz gostilne odstranili tako priljubljen gramofon, ker je bilo zanj treba odšteti preveč državne takse.

Leta 1940 so bili zadružniki mnenja, da je treba dobiti »pod rokav« primerno osebje, ki bi dvignilo promet. Cena vina se je močno zvišala. Za poživitev so kupili radio. Leta 1942 so bili s prometom in pijačo zadovoljni. Po njihovem mnenju je bila pijača brezhibna. Prodajali so tri vrste vina: barbero, termeno, chianti. Spraševali pa so se, kaj naj ponudijo gostom poleg pijače. Oktobra 1944. leta so bili zaradi pomanjkanja vina primorani omejiti poslovanje na eno uro, od 17 h do 18 h. Po tej uri so točili le še pivo in oranžade. Prodajali so samo še dolenski cviček.

Februarja leta 1944 se prisotni v poročilu Zadružne kleti pohvalijo: »Promet se je zaradi dobre in poceni pijače zelo dvignil. Upajmo, da ostane tako tudi v naprej. Ukrene naj se vse potrebno, da zadruga ne bo brez vina, ker se je to že ponovno zgodilo in bi se zaradi tega, že pridobljeni gosti porazgubili«. Septembra menijo: »Vse je zelo pohvalno, edino pomanjkanje vina se vse bolj čuti, ker je naša dobaviteljica Osrednja vinarska zadruga že pol leta brez vina in so nove nabave nemogoče. Cviček, ki ga je še nekaj na zalogi, točimo le na skrivaj stalnim gostom, ker bi sicer bil v parih dneh prodan«. Novembra meseca se stanje poslabša: »Gostilna je že dlje časa brez vina, ker je redna dobava nemogoča. Treba bi bilo rizkerati predplačilo za en vagon vina v znesku pol milijona lir, toda za to se odbor ne more odločiti, ker vinska zadruga nima toliko lastnih sredstev. Vsled bombardiranja prog, ogrožanja poti po napadih oboroženih čet in zaradi potnih dovoljenj, katerih ni mogoče dobiti, je res nabava skoraj nemogoča«. Zadnja seja je bila 13. marca 1945: »Gostilna je že pol leta brez vina in samo še životari. Natarcarica Marija Vidmar je v zaporu. Še vedno se toči samo oranžada«. Po vojni Zadružne kleti ni več. Danes je klet dobila svojo novo funkcijo. Nočni klub Babilon je spretno izrabil prostor nekdanje vinske kleti in ga priredil za svoje nove potrebe.

V Ljubljani je od leta 1935 naprej delovala **Vinogradniško vinarska zadruga v Ljubljani z.o.z.** Njen namen je bil podoben kot pri vseh ostalih vinarskih zadrugah. Prizadevala si je za pridelavo in prodajo vinogradniških pridelkov svojih članov, oskrbovala je zadrugna skladišča, pospeševala vinogradništvo in nudila pomoč svojim članom. Člani načelstva so bili: Janko Pust, Ernest Flis in Anton Kastelic. Zadruga je delovala v povezavi z Vinogradniško vinarsko zadrugo v Trbovljah, ustanovljeno leta 1937.

Belokranjsko vino je le stežka prodrlo na ljubljansko tržišče. V 19. stoletju je bila Bela krajina še zelo odmaknjena zaradi slabih cestnih povezav. Belokranjci so svoje vino porabili za lastne potrebe, nekaj pa so ga prodali bližnjim dolenskim gostilnam. Belokranjsko vino je slovelo kot zelo močno, njegova slaba stran je bila v kletarjenju. Belokranjske vinograde je v 19. stoletju opustošila trtna uš in uničila vso trto. Šele s cepljenjem trte na ameriško podlago in s podukom belokranjskih vinogradnikov se je dvignila kvaliteta tudi temu vinu. Po letu 1918 pride do sprememb na vinskem tržišču. Ljubljana izgubi

svoje stalne dobavitelje vina in prične iskati nove, še nepoznane vire. Tako je bila dana možnost za uveljavitev belokranjskega vina, ki se je prilagodilo tržnim zahtevam. Poudariti je treba, da so bila pri pivcih pred 2. svetovno vojno zaželena močna vina in da je bila nekaterim pivcem stopnja alkohola v vinu edini verodostojen pokazatelj »kvalitete« vina. To niso bili poznavalci dobre kapljice, temveč preprosti pivci, delavci, ki so iskali v vinu samo učinek alkohola. Iz zapiskov raznih združenih sej vidimo, da so bili trgovci pri nakupu in prodaji vina pozorni tudi na to. Za popularizacijo in prodajo belokranjskega vina, ki se takrat prvič pojavi v večji količini na ljubljanskem tržišču, je bila leta 1932 v Ljubljani ustanovljena **Belokranjska klet** s sedežem in gostilno na Karlovški cesti. Boljšo prodajo vina je hotela doseči preko gostilniške mreže. Bila je pobudnica za ustanovitev še drugih gospodarskih združenj, z namenom gospodarskega dviga Bele krajine. Svojim članom je nudila strokovno pomoč, organizirala strokovna predavanja, razstave in sejme za vino, grozdje, sadje in druge pridelke. Njeni pobudniki in člani so bili: učitelj Božo Račič, slikar Miha Kambič, Riko Fux, Martin Cesar, Franc Kafol, ljubljanski župan Juro Adlešič, Lojze Hočevar, Karel Müller in Konrad Barle.¹⁵ Po petih letih delovanja je njena dejavnost zamrla.

VINSKA TRGOVINA V ČASU ZADNJE VOJNE

Med 2. svetovno vojno, v času italijanske zasedbe, se na tržišču zopet pojavijo vina iz primorskih in italijanskih vinorodnih območij. **Italijanska trgovca Grizzli in Bertoni** sta Ljubljano oskrbovala z italijanskimi vini in verjetno iz Valpolicelle in Dalmacije. Za uvoz štajerskega vina pa so bile potrebne posebne dovolilnice. Med vojno je vinska trgovina delno ohromela, ker so nastale težave in nevarnosti pri transportu vina v mesto. Prazni sodi so ležali na dvoriščih in se kvarili. Od 1941. leta naprej so trgovci prodajali svoja vina le še za gotovino in nič več na up ali kredit. Iz povzetka seje Osrednje vinarske zadruge za Jugoslavijo v začetku leta 1943 vidimo nastalo situacijo: »Vsled nepremostljivih ovir (višje sile) smo bili prisiljeni v zadnjem letu kupiti blago ne od svojih članov na bivšem jugoslovanskem teritoriju, ker nam je to popolnoma nemogoče, temveč od dobaviteljev na teritoriju italijanske države in deloma od sindikata veletrgovcev z vinom. Prekinjeni so naši poslovni stiki s Štajarsko, Banatom, Srbijo«. Med vojno so se cene vina povečale za dvajsetkrat. Vinski trgovci so se iz dneva v dan bali, da jim bodo pošle zaloge. Za slabo prodajo vina pa niso bile krive samo slabe zveze, ampak je velika večina slovenskih trgovcev bila solidarna s splošnim kulturnim molkom, ki je vladal ves medvojni čas v Ljubljani.

Tik pred osvoboditvijo, 26. aprila 1944, je Združenje trgovcev v Ljubljani izdalo v Slovenskem listu št. 32/44 novi davčno zakonski predpis o prijavi vseh zalog blaga in živil. Sem je sodilo poleg sladkorja, kave, moke, olja in soli tudi vino, desertno vino, šampanjec, ekstrakti, esence in eterična olja, konjak, rum, špirit, kvas, žganje in očetna kislina. Kdor ni prijavil zalog, so ga kaznovali kot tihotapca. Smisel popisa je bil v tem, da so na podlagi tega povišali državni in banovinski davek oziroma trošarino, kakor so to imenovali. Davek na vino, šampanjec in žganje se je povečal za eninpolkrat, likerjem in konjakom pa je bil davek odmerjen glede na stopnjo sladkorja in alkohola, ki ga je vsebovalo.

¹⁵ Reg. X, 287, II - 133, Belokranjska klet, vinarska in sadjarska, ZALj.

RAZVOJ NOVE, POVOJNE VINSKE TRGOVINE NA STARIH TEMELJIH

Po vojni nastopi velika vinska kriza. Stare zaloge vina so pošle, novih pa ni bilo, ker so bili vinogradi po večini uničeni in zanemarjeni. Preteklo je nekaj let, da so vinogradi zopet bogato obrodili in da so se kleti napolnile z vinom. Med gostilničarji je vladala velika borba za vino, zato je slovenska vlada na čelu z Borisom Kidričem s posebnim odlokom pooblastila določena podjetja za prodajo umetno podaljšanega vina. To pooblastilo sta v Ljubljani imeli podjetji **Vinea** in **Slovenja vino**. Vino so podaljševali tako, da so mu dodajali glicerín, špirit in sladkor, kar pa je danes strogo prepovedano. Tako pridobljeno vino se je imenovalo *Šiška vino*, ker je nastalo v kletih v Šiški. Proizvodnja tega vina je trajala od 1948. do 1951. leta, ko je bilo s *prvim vinskim zakonom* v Jugoslaviji strogo prepovedano podaljševanje vina.

Starejši ljubljancani se prav dobro spominjajo časov povojnih petlekt in delovnih akcij. Ker so takrat vse vino izvažali, ga ni bilo moč dobiti niti v gostilni. Za tiste, ki so se udeležili delovne akcije, je bila tedaj nagrada 2 dcl vina. Seveda tega niso točili na gradbišču, pač pa je vsak delavec po končani akciji dobil listek organizatorja, na podlagi katerega so mu na določenem mestu natočili 2 dcl kislega vina. Sčasoma je bilo poleg ostale hrane na tržišču tudi vedno več vina. Gasilci in različna društva so zopet pričeli prirejati veselice, na katerih se je točilo neomejene količine vina, le na lepakih, ki so vabili na veselico, je bilo vedno pripisano »Kozarce prinesite s seboj!«.

Ljubljanski vinski trgovci so prvo povojno leto sovlagali svoj kapital v pol zasebna pol državna podjetja. Še isto leto pa so trgovce razlastili in podržavili podjetja. Novo nastala državna podjetja so kleti in poslovne prostore razlaščenih vinskih trgovcev uporabila pri nadaljnjem razvoju vinske trgovine.

Na Tržni ulici v Šiški so ustanovili podjetje Uprava vino - sadje, ki je poslovalo do leta 1948, ko se je razdelilo na dve organizaciji: Slovenija vino z g. Adamičem na čelu in Slovenja sadje. Nato pa so bila na osnovi od bivših vinskih trgovcev pridobljenih kletnih prostorov in z izgradnjo novih ustanovljena tri podjetja: 1. **Slovenja vino - Ljubljana** kot izključno izvozno podjetje za vino; svojo dejavnost je razširilo tudi na področje brezalkoholnih pijač; prostore so imeli v nekdanji kleti Karla Bolaffija, Centralne vinarne in Müllerja v Domžalah; 2. Odkupno podjetje gostinstvo, preimenovano v **Vino Ljubljana**, kasneje **Vinea**; to podjetje je poslovalo samo na domačem trgu; leta 1956 se je združilo s podjetjem Slovenija vino Ljubljana; svoje prostore je imelo v Stepičevi, Levaničevi, Cesarjevi in Čermeljevi kleti; 3. podjetje **Vino Ljubljana okolica**, katerega naloga je bila, da oskrbuje kraj z vinom in žganimi pijačami; prostore so imeli v Vodnikovi, Radoničevi, Barbičevi kleti, v Logatcu in Grosupljem; njihovi uradni prostori so bili na Malenškovi 5. Leta 1953 se Slovenija vino posveti tudi prodaji na domačem trgu, še zlasti v letih, ko so bile slabe izvozne možnosti. Štiri leta kasneje se združijo podjetja Vinea, Vino Ljubljana okolica in Slovenija vino pod skupnim imenom Slovenija vino.

Konec 2. svetovne vojne je prinesel konec zasebne vinske trgovine, ki je slonela na stari, stoletja dolgi tradiciji in izkušnjah nekdanjih vinogradnikov in vinskih trgovcev.

BESEDA O AVTORICI

Jana Tomažič je kustodinja v Slovenskem verskem muzeju v Stični. Sprva je bila zaposlena v Slovenskem etnografskem muzeju - Muzeju neevropskih kultur v Goričanah, nato pa pri Zvezi muzejev Slovenije. V Slovenskem verskem muzeju skrbi za zbirko sakralne umetnosti, etnološko, arheološko, kulturnozgodovinsko in umetnostnozgodovinsko zbirko ter za galerijo p.Gabrijela Humeka. Od leta 1991 sodeluje pri Komisiji za delo z zgodovinskimi krožki pri Zvezi prijateljev mladine.

ABOUT THE AUTHOR

Jana Tomažič is curator at the Slovene Religious Museum in Stična. Her earlier employments were with the Slovene Ethnographic Museum - at the Museum of Non-European Cultures in Goričane - and with the Federation of Slovene Museums. At present, she is the curator of the Slovene Religious Museum and is responsible for the collection of sacred art, the ethnological, archeological, cultural, historical and art-historical collections and for the Fr. Gabrijel Humek Gallery. Since 1991 she has been chairman of the History Circles Commission with the Association of the Friends of Youth.

96

SUMMARY

THE WINE TRADE IN LJUBLJANA

The author has made a study of the wine trade in Ljubljana during the period from 1918 to 1945. The wine trade has always been an important aspect of Ljubljana's economic life. Economic, political and social changes effected the wine trade and indirectly also the life of people. It was a considerable source of income and provided a living to different classes: to those who produced the juice of the vine, owners of wine cellars, wine merchants, landlords of pubs and taverns, transport companies, coopers and many others. The archives of the past centuries show numerous toll regulations, prohibitions and provincial decrees which bear witness to the significance of the wine trade throughout the centuries.

After the First World War the wine trade passed over into the hands of Slovene merchants who were generally well trained and competent. Quite often, wine-cellars were the property of political parties which expected to gain high profits from the trade. In this period the wine trade underwent changes due to the establishment of limited companies and wine cooperatives based in Ljubljana.

Now that Slovenia was part of a new state (the Kingdom of Yugoslavia, 1919-1945) its market was open to the cheaper wines from Dalmatia. The Dalmatians were very enterprising at trading wine. They set up a network of pubs and wine taverns across Ljubljana and subsequently all over Slovenia. One major reason for their success were the new political borders which had bereaved Slovenia of a large part of its coastal region and its excellent wines. These had been very popular with the wine lovers of Ljubljana.

In the course of time the wine trade concentrated in the area of Old Ljubljana. After 1918 it moved to the suburbs - e.g. the Capuchin suburb, Spodnja Šiška, Štepanja vas - because better conditions for stocking and keeping wines were available there. The author describes the life of wine merchants through the story of the Stepič and Levanič families.

The Italian occupation of Ljubljana (1941-1943) and the whole of the Second World War effected the wine trade substantially. This period is well illustrated by the protocols of meetings held by the Cooperative Wine Cellars of Ljubljana. The most dramatic changes, however, occurred after the war when the new regime abolished private trade and limited companies. Since the independence of Slovenia (1991) a new network of the wine trade is spreading in Ljubljana and Slovenia, based on centuries-old foundations and traditions.

RÉSUMÉ

COMMERCE DU VIN À LJUBLJANA

Dans son article Jana Tomažič traite le domaine du commerce du vin à Ljubljana. Elle l'a limité sur la période entre 1918 et 1945. Depuis les temps les plus anciens, le commerce du vin représentait un facteur important dans la vie économique de la ville. Le commerce et, indirectement, la vie des habitants étaient influencés par les changements économiques, politiques et sociaux. Le commerce du vin était une bonne source de revenus qui assurait le gain à des couches sociales différents: depuis le producteur de la sève de la vigne, le caviste, le commerçant du vin, l'aubergiste, jusqu'au transporteur, tonnelier et autres. Dans les archives nous pouvons trouver, à travers plusieurs siècles, toute une suite de prescriptions concernant le droit de péage, d'interdictions et de règlements provinciaux qui témoignaient de l'importance, longue de plusieurs siècles, du commerce du vin.

Après la 1ère guerre mondiale, le commerce du vin passe dans les mains des commerçants slovènes qui, en majorité, étaient bien instruits et expérimentés dans leur profession. C'étaient souvent les parties politiques qui étaient les propriétaires des caves, parce qu'il y voyaient un gain sûr. Le commerce du vin était influencé aussi par les sociétés par l'action, créée dans cette période-là, et par les coopératives viticoles, situées à Ljubljana.

Dans l'Etat nouveau-créé, les vins dalmates, qui étaient un peu moins chers, s'imposaient sur le marché à côté des vins slovènes. Les Dalmates se débrouillent bien dans le commerce du vin. Ils avaient créé tout un réseau de bistrotts et de débits de vin à travers Ljubljana et ensuite dans toute la Slovénie. C'était aussi l'époque où - suite à de nouvelles frontières politiques - la Slovénie a perdu une grande partie de la région côtière et avec elle de bons vins de la vallée de Vipava et de la côte, très estimés par des buveurs ljubljanaï.

Après 1918, le commerce du vin, qui était depuis plusieurs siècles concentré à l'intérieur du territoire de la Vieille Ljubljana, s'est transplanté à la périphérie de la ville, où les conditions pour le stockage et la conservation du vin étaient idéales; c'était, par exemple, dans les banlieues des Kapucini, dans la basse Šiška, dans Štepanja vas. L'auteur nous décrit la vie des commerçants du vin à l'aide d'exemples de deux familles, à savoir: la famille Stepič et la famille Levanič.

L'occupation italienne de Ljubljana et la période de la 2ème guerre mondiale

suscitèrent de nouveaux changements dans le commerce du vin. Nous pouvons nous faire une idée de l'ambiance de ces temps-là en lisant les procès-verbaux des séances de la Cave coopérative de Ljubljana. Mais le temps d'après-guerre, avec le nouveau régime à partir de 1945, apporta un renversement encore plus grand dans ce commerce. Le nouveau ordre social causa la ruine du commerce privé et des sociétés par l'action. Sur les vieux fondements et sur la tradition centenaire, qui était en partie démolie, un nouveau réseau du commerce du vin commence à s'établir.

COMMERCE DU VIN À LJUBLJANA

HIŠA ŠT. 3

Poskus mikroraziskave hiše v Ljubljani in njenih stanovalcev v 19. stoletju

Mojca Ferle

99

IZVLEČEK

V članku *Hiša št.3* skuša avtorica na osnovi uradnih statističnih popisov prebivalstva, ki jih hrani Zgodovinski arhiv v Ljubljani, predstaviti stanovanjsko meščansko hišo v Ljubljani in njene stanovalce v 19. stoletju. Zanima jo predvsem socialna in poklicna struktura stanovalcev ter bivalna kultura.

ABSTRACT

*Basing on censuses kept by the Ljubljana Historical Archives the article *Križevoška Street 3* introduces us to a middle-class residential building and its inhabitants in 19th-century Ljubljana. The author's main point of interest are the social and occupational structure of the building's residents and their style of living.*

V letu 1990 je bila začeta prenova enega od treh najstarejših delov Ljubljane. Skupna raziskovalna akcija, pri kateri so združile svoje moči in znanje tri inštitucije: Restavratski center Ljubljana, Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine in Mestni muzej Ljubljana, je nosila delovni naslov *Križevniški kare*. Ob prenovi se je tako ponudila priložnost za raziskavo načina življenja v tem mestnem predelu. Iz hiš, ki so bile prve namenjene prenovi, so stanovalce preselili v naslednjem letu. Mestni muzej je poskrbel za zaščitna arheološka izkopavanja, pregledan je bil del arhivskega gradiva o zgodovini hiš v tem mestnem predelu, s fotografom pa smo zabeležili današnjo raven stanovanjske kulture in opravili nekaj intervjujev z nekdanjimi stanovalci.¹ Akcija je bila zaradi pomanjkanja sredstev in denacionalizacijskih postopkov v letu 1992 ustavljena.

Med prvimi je bila izpraznjena tudi hiša v *Križevniški ulici 3*. Žal pa je ostalo le pri tem. Trinadstropna hiša, ki je bila vedno polna stanovalcev, je danes skoraj prazna. V njej živita le potomca lastnika, ki je imel hišo pred nacionalizacijo. Da hiša ne bi molčala še bolj kot doslej, sem se odločila, da sestavim drobce iz njene zgodovine in njenih prebivalcev v tale prispevek. Največji del članka je napisan na osnovi statističnih popisov prebivalstva v letih 1857, 1869, 1880, 1890, 1900.

¹ Irena Žmuc, Delno poročilo o raziskovalni nalogi *Križevniški kare* (tipkopis). Mestni muzej Ljubljana 1991, 4 str.

ZGODOVINSKI PODATKI DO 19. STOLETJA

Hiša stoji v predelu na levem bregu Ljubljane, kjer je začela naselbina, imenovali so jo Novi trg, nastajati v 13. stoletju. Sem so se vsaj že 1228. leta naselili redovniki nemškega viteškega reda - križniki, postavili tu redovno hišo in cerkev, v neposredni bližini pa so imeli tudi svojo zemljiško posest. Po podatkih najstarejšega ohranjenega urbarja križniškega reda iz leta 1490 in zapisnika iz leta 1534 je imela komenda šestnajst podložnikov na Bregu in pet »pri šoli« (nekje na prostoru današnjega Trga francoske revolucije), osemnajst pa tudi v Ribiški ulici (Vischergassen, današnja Križevniška ulica). Mnogo med njimi je bilo obrtnikov, še zlasti čolnarjev in ribičev. Po teh naj bi ulica nosila tudi ime in tu jih najdemo še konec 15. stoletja.² Ribiška ulica je tudi med najstarejšimi ljubljanskimi ulicami, ki se s tem imenom v virih navaja že v 14. stoletju.³ V drugi polovici 16. stoletja se v zapisnikih mestnega sveta že uporablja ime Nemška ulica (Teudtsche Gasse), pač po zemljiškem gospodu hiš - nemškem viteškem redu.⁴ Današnje ime Križevniška ulica (tudi Križanske ulice) nosi po križevnikih, in se pojavi v sedemdesetih letih preteklega stoletja.⁵ Kakšen je bil objekt, ki je stal približno na mestu današnje hiše in je naveden v urbarju pod številko 135, ne vemo.⁶ Mogoče je prvotno leseno hišo po požaru, ki je na Novem trgu divjal leta 1524⁷, nadomestila zidana. V letih 1770 do 1805 je hiša nosila številko 313. Ob tedanji novi prenumeraciji pa je dobila številko 183. Ta se v 19. stoletju spremeni še enkrat. Leta 1876 dobi hiša številko 5.⁸ Temeljnega hišnega davka so stoletja plačevali 4 goldinarje. V primerjavi z davkom ostalih hiš, za katere je znan ta podatek, naša ni v ničemer izstopala.⁹ Današnja hišno številko 3 je dobila pred drugo svetovno vojno.

Sama gradbena zgodovina stavbe nam je zaenkrat nepoznana. Nekoliko več pa je v virih ohranjenih podatkov o njenih prebivalcih.

Do 19. stoletja se v zvezi s hišo v virih navajajo naslednja imena: sredi 16. stoletja je lastnik hiše Janez Horvat ali neka Wassiza, ob prelomu stoletja pa zidar Abondio De Donino,¹⁰ v prvi polovici 17. stoletja omenjajo viri Janeza Reisingerja, v hiši pa tudi jesiharja Jerneja Fleriča. V letih 1630 do 1651 je lastnik hiše ponovno zidar Abondio Donino, v hiši pa so omenjeni še slikar Simon Widman, za njim krojača Jakob (brez priimka) in Jurij Wagner ter zlatar Jakob Rüeff. Leta 1652 so kot lastniki navedeni dediči po Abondinu Doninu in za njimi mestni sodnik Luka Strenner. Leta 1679 do približno 1767 je bila hiša v lasti ljubljanskega meščanskega špitala, kot stanovalci pa so navedeni leta 1688 Janez

² Milko Kos, Srednjeveška Ljubljana. Topografski opis mesta in okolice, Ljubljana 1955, str. 15 - 17.

³ Vlado Valenčič, Zgodovina ljubljanskih uličnih imen, Ljubljana 1989, str. 9.

⁴ N. d. pod op. 3, str. 14.

⁵ N. d. pod op. 3, str. 48.

⁶ Vladislav Fabjančič, Knjiga ljubljanskih hiš in njenih stanovalcev, II. del, Novi trg (tipkopis v Zgodovinskem arhivu Ljubljana), str. 445.

⁷ Ferdo Gestrin, Ljubljana v 16. in 17. stoletju. Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo, Kronika, Ljubljana 1984, str. 113.

⁸ N. d. pod op. 6, str. 445.

⁹ N. d. pod op. 6, str. 428 - 488.

¹⁰ Abondio De Donino je bil znani italijanski stavbenik, ki je s svojo, v Italiji pridobljeno zidarsko spretnostjo, zadovoljeval naše domače naročnike. Mogoče je vtisnil svoj pečat tudi obravnavani hiši. (Damijan Prelovšek, Ljubljanska arhitektura 18. stoletja. Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo, Kronika, Ljubljana 1984, str. 177.)



Položaj hiše Nemška ulica 183 na karti Ljubljane okoli 1869 (Načrt hrani Mestni muzej Ljubljana).

♦ The location of 183 Nemška ulica on the map of Ljubljana, around 1869.

(Ljubljana City Museum) ♦ Position de la maison à Nemška ulica (rue) 183 sur le plan de Ljubljana en 1869. Le plan est gardé au Musée de la ville de Ljubljana.

Krstnik Fider, od 1692 do 1694 Giovanni Gayo in neki Mardonigheto, leta 1705 pa Matija Cividator. Novega lastnika, gospoda Mihaela Rafaela Destonija, ima hiša od leta 1767 do leta 1791. V tem letu je kot lastnica navedena prva ženska, Ana Gollmayer, in za njo leta 1817 Terezija Rehar.¹¹

O LASTNIKIHI HIŠE V 19. STOLETJU

Novega lastnika dobi hiša leta 1824. Ignacij Škarja je omenjen kot posestnik hiše z dvoriščem v Križevniški ulici (Deutsche Gasse 183) tudi leta 1825.¹² Ali je bil še lastnik hiše, ko je bila leta 1830 izvedena konskripcija, ne moremo točno zapisati. V literaturi se namreč navajajo različni podatki.¹³ V letu 1840 postane novi posestnik hiše Andrej Herzum. Po rodu je bil Čeh in je prišel v Ljubljano kot učitelj glasbe. Herzum ni stanoval v lastni hiši. V tem času ga najdemo v novo urejenem hotelu pri Bahabirtu. Tu je poučeval glasbo tudi Crobathovo hčerko Luizo.¹⁴

102

Leta 1844 je kot posestnica hiše navedena Ana Ahčin.¹⁵ Vse kaže na to, da je bila Ana hčerka Andreja Herzuma. Bila je znana pianistka, vendar se je v septembru 1839 za nekaj časa javno poslovila od ljubljanskega občinstva. Kidrič je zapisal zanimivo domnevo, ki jo povezujejo s spomini na Prešerna. Ana naj bi bila zelo muzikalna, a baje škrofulozna¹⁶ mladenka, ki ji je Prešeren pridno dvoril, a mu jo je njen premožni oče zaman ponujal v zakon, ko je bil pesnik že oče v letih 1839/40.¹⁷ Ana se je leta 1842 poročila z Antonom Ahčinom, okrajnim komisarjem in sodnikom iz Reichenberga (v goriškem okraju).¹⁸ Mogoče je hišo podedovala po očetovi smrti leta 1844, vendar je leta 1845 posestnica hiše že Katarina Čebulj (Zhebull), ki jo najdemo tudi v seznamih hišnih posestnikov leta 1853¹⁹ in v popisu prebivalstva leta 1857.²⁰ Po prisojilu postane nova posestnica hiše leta 1865 Jovana Leskovic (Johhana Leskovitz).²¹ Seznam hišnih posestnikov jo navaja tudi leta 1876.²² Popisno polo leta 1869 ni izpolnila sama, pač pa na poli piše, da hišno posestnico,

¹¹ N. d. pod op. 6, str. 445 - 446.

¹² Arhiv republike Slovenije, Franciscejski kataster, k.o. Ljubljana - mesto, Protokol stavbnih parcel občine Ljubljana, L - 133.

¹³ V Fabjančičevi Knjigi hiš je leta 1828 kot lastnica hiše zapisana Antonija Webers, roj. baronica Hallerstein in leta 1840 Florijan Webers. (N.d. pod op. 6, str. 445 - 446.) France Kidrič pa v Prešernovem albumu navaja, da je bil za Ignacijem Škarjo lastnik še v seznamu iz leta 1833 Jož. Webers. (France Kidrič, Prešernov album, Ljubljana 1949, str. 295.) Po podatkih iz popisa pa je bila leta 1834 kot posestnica hiše navedena Katarina Zhebull. (Zgodovinski arhiv Ljubljana, (glej dalje ZAL), Popis prebivalstva 1830, Križevniška ulica 3).

¹⁴ France Kidrič, Prešernov album, Ljubljana 1949, str. 269.

¹⁵ N. d. pod op. 6, str. 446.

¹⁶ Škrofuloza - vrsta tuberkuloznega obolenja z oteklimi bezgavkami na vratu. (France Verbinc, Slovar tujk, III. izdaja, Ljubljana 1971, str. 662.)

¹⁷ N. d. pod op. 14, str. 269.

¹⁸ Ob njeni poroki je oče še vedno hišni posestnik in učitelj glasbe. (Nadžkofijski arhiv Ljubljana (glej dalje NŠALJ), Poročna knjiga župnije Sv.Nikolaja, 1816 - 1846.)

¹⁹ N. d. pod op. 6, str. 446.

²⁰ Navedena je kot posestnica hiše in je živela v stanovanju št. 4, vendar je bila v času popisa zaradi bolezni za kratek čas odsotna. (ZAL, Popis prebivalstva 1857, Križevniška ulica 3.)

²¹ Temeljno sodišče v Ljubljani, Enota Zemljiška knjiga v Ljubljani, Zemljiška knjiga, k.o. Ljubljana - mesto, vl. št. 59.

²² N. d. pod op. 6, str. 446.

ki živi v Idriji, zastopa stanovalka iz hiše.²³ Kot posestnica hiše je navedena tudi ob popisu leta 1880.²⁴ Novo posestnico ponovno spoznamo iz zemljiške knjige. Na osnovi kupne pogodbe leta 1844 je to Ana Staudacher vse do leta 1905, ko je lastninska pravica vknjžižena na njenega sina Ferdinanda Staudacherja.²⁵

STANOVANJA IN STANOVALCI HIŠE V LETIH 1830 - 1900

Edini zanesljivi podatki iz konskripcije leta 1830 so o družini Blaža Crobatha. Ob poroki s Poljakinjo Jožefo Brugnak leta 1827²⁶ je stanoval na Novem trgu 171²⁷ v hiši svojega šefa dr. Wurzbacha. Ob konskripciji je že v Nemški ulici 183, poleg staršev pa sta bila v družini še dva otroka: leta 1828 rojena Alojzija²⁸ in 1829 roj. Ludvik. Z njimi je živela še polsestra Crobathove žene Ana Endlicher.²⁹

Leta 1828 je bil Crobath že tretje leto koncipient pri dr. Wurzbachu in eno leto poročen. V času bivanja v Nemški ulici 183, v letu 1832, se je skupaj s Prešernom potegoval za advokaturu ter imel več sreče kot pesnik, tako da je leta 1833 advokaturu dobil. V času bivanja v obravnavani hiši je imel pisarne (po šematizmih 1834 in 1835) v Andriolijevi hiši na Bregu 191 (danes Breg 12). Leta 1836 pa je že stanoval pri Bahabirtu.³⁰

V popisu leta 1830 o številu stanovanj nimamo podatkov. Z gotovostjo lahko govorimo le o dveh stanovanjih, v enem je živela posestnica hiše s sorodnico in v drugem Crobath s svojo družino. Naslednji popisi pa nam že omogočajo primerjavo.

Podatki nam govorijo o stanovanjih v pritličju in treh nadstropjih. Leta 1857 in 1869 beležimo štiri stanovanja. Če sklepamo pravilno, so bila velika in je vsako obsegalo celotno nadstropje. Iz popisa leta 1880 že lahko razberemo, da so stanovanja prezidavali. Tako v prvem kot drugem nadstropju sta tedaj že po dve stanovanji. Leta 1890 je bilo novo dodatno stanovanje tudi v pritličju. Leta 1900 pa so v prvem nadstropju kar tri stanovanja. Če pogledamo skupno število stanovanj, se je v slabih petdesetih letih njih število povečalo skoraj za polovico (glej preglednico št. 1).

²³ ZAL, Popis prebivalstva 1869, Križevniška ulica 3.

²⁴ ZAL, Popis prebivalstva 1880, Križevniška ulica 3.

²⁵ Temeljno sodišče v Ljubljani, Enota Zemljiška knjiga v Ljubljani, Zemljiška knjiga, k.o. Ljubljana - mesto, vl. št. 59.

²⁶ N. d. pod op. 14, str. 267.

²⁷ Leta 1913 je bila hiša porušena, ker je bila poškodovana zaradi del pri regulaciji Ljubljanice. (N. d. pod op. 6, str. 411.)

²⁸ Alojzija nam je bolj znana kot Luiza Pessiak, slovenska pesnica. Prijateljevala je s Prešernom, ki ji je bil v mladih letih učitelj. Bila je žena znanega ljubljanskega trgovsko-prevozniskega podjetnika Simona Pessiaka. Po poroki je živela v hiši nasproti svoje rojstne hiše v Nemški ulici 177 (danes Križevniška ul. 8), kjer je leta 1895 skoraj pozabljena umrla. (Slovenski biografski leksikon II, str. 316 - 318.)

²⁹ Vendar so na polo vpisovali tudi kasnejše podatke. Tako je zabeleženo še rojstvo hčerke Amalije leta 1838, rojstvo (1834) in vojaščina sina Evgena, poroka svakinje in poroka hčerke Alojzije leta 1848. (ZAL, Popis prebivalstva 1830, Križevniška ulica 3.)

³⁰ Pri Bahabirtu je imel v letih 1836 - 1840 tudi svoje pisarne. Stanovanje je moralo biti razkošno in veliko, saj so tudi Endlicherjevi imeli skupaj z njimi hrano in stanovanje, pri njih pa je stanoval nekaj mesecev tudi Korytko (od 3. 7. - 6. 12. 1837). Hišo (Vodne ulice 287, danes Kopitarjeva 1 in Vodnikov trg 10) so leta 1834/35 prezidali v nov in prvovrsten hotel, ki se je uradno imenoval Zum österreichischen Hof, med ljudmi pa je slovel kot Bahabirt. (N. d. pod op. 14, str. 301 - 302.)

Nadstropje	1857	1869	1880	1890	1900
pritličje	1	1	1	2	2
prvo nadstropje	1	1	2	2	3
drugo nadstropje	1	1	2	1	1
tretje nadstropje	1	1	1	1	1
SKUPAJ	4	4	6	6	7

Preglednica št. 1: Število stanovanj ob popisih 1857 - 1900

Število prebivalcev v hiši je nihalo. Svoj višek po podatkih iz popisov doseže leta 1869. Če podatek primerjamo z rastjo prebivalstva v celotnem tedanjem notranjem mestu, ugotovimo, da je to čas, ko je tudi mesto doseglo višek svojega populacijskega razvoja.³¹ Število prebivalcev v hiši nato upade in se nekoliko poveča šele v popotresni dobi. Povprečno živi v hiši 28 ljudi. V času popisov v posameznih stanovanjih živi tudi po 11 oseb (glej preglednico št. 2).

Nadstropje	1857	1869	1880	1890	1900
pritličje	8	11	4	6	5
prvo nadstropje	11	11	7	9	11
drugo nadstropje	8	7	5	1*	8
tretje nadstropje	1	9	9	5	5
SKUPAJ	28	38	25	20 - 21	29

* Leta 1890 je v drugem nadstropju živala posestnica hiše Ana Staudacher, ki pa je deset mesecev v letu živala v Trstu. Zato smo jo upoštevali le pogojno.

Preglednica št. 2: Število stanovalcev ob popisih 1857 - 1900

³¹ Slavko Kremenšek, Uvod v etnološko preučevanje Ljubljane novejšje dobe. Ljubljana 1980, str. 14.

Poglejmo nekaj posameznih primerov. Leta 1857 živi v prvem nadstropju državni uradnik - imetnik stanovanja, žena, šest otrok in tašča. Za pomoč imajo še služkinjo. Kot podnajemnik živi pri njih še en uradnik. Še bolj zgovoren je primer iz popisa leta 1869. Družina, ki živi prav tako v prvem nadstropju, je nepopolna, saj v skupnem gospodinjstvu živita le ovdovela mati - imetnica stanovanja in hčerka. Izredno pestra pa je sestava podnajemnikov: najprej samski moški - za poklic je navedel »pomagavec«, nato družina: ovdovela šivilja s sinom - trgovskim praktikantom in hčerko, ki obiskuje nunsko šolo. Kot tretja podnajemniška stranka je še družina soboslikarja z ženo, ki vodi gospodinjstvo ter dvema hčerkama, od katerih je ena že šivilja.

Prostorska stiska je bila huda. V manj kvalitetnih stanovanjih z malo sobami se je tiskalo največ ljudi. A drugače ni šlo. Družine so bile namreč prisiljene, da so si streho nad glavo delile z večimi podnajemniki, saj sicer niso zmogle plačevati najemnine.³² Gornji primeri so tudi v obravnavani hiši dovolj zgovorni. Podnajemniki živijo skoraj v vseh stanovanjih. Brez njih sta bila leta 1857 stanovanje posestnika hiše in nepremičnin v Razdrtem in pa posestnica obravnavane hiše, ki je živela v tretjem nadstropju. Prav tako je brez podnajemnikov tudi hišna posestnica leta 1890.

Popisi za leti 1890 in 1900 nam prinašajo podatke o številu in vrstah bivalnih prostorov v posameznih stanovanjih in nadstropjih, ki jih lahko primerjamo s strukturo stanovalcev.

PRITLIČJE

Leto	1890	1900
Stanovanje št. 1	1 soba 1 kuhinja	2 sobi 1 kuhinja
Stanovanje št. 2	1 soba	1 soba

Leto	1890	1900
Stanovanje št. 1	- imetnica stanovanja (samska) - podnajemnica (samska)	- imetnica stanovanja - podnajemnica z nečakinjo
Stanovanje št. 2	- imetnik stanovanja z ženo in dvema otrokoma	- imetnik stanovanja z ženo

³² Podobno v svoji razpravi ugotavlja tudi Andrej Studen. (Andrej Studen, Smrdelo je kot kuga. K zgodovini zdravstvenih razmer v Ljubljani pred prvo svetovno vojno. Zgodovina za vse I/1994, št. 1, Ljubljana 1994, str. 49.)

PRVO NADSTROPJE

Leto	1890	1900
Stanovanje št. 1	3 soba 1 predsoba 1 kuhinja	2 sobi 1 predsoba 1 kuhinja
Stanovanje št. 2	1 soba	1 soba
Stanovanje št. 3		1 soba

106

Leto	1890	1900
Stanovanje št. 1	- imetnik stanovanja z ženo in tremi otroki - posli: 1 ženska - podnajemniki: deklica, samski moški	- imetnik stanovanja z ženo in štirimi otroki - podnajemnik
Stanovanje št. 2	- imetnica stanovanja (vdova)	- imetnica stanovanja (samska)
Stanovanje št. 3		- imetnik stanovanja z ženo in hčerko

DRUGO NADSTROPJE

Leto	1890	1900
Stanovanje št. 1	4 sobe 1 kabinet 1 predsoba 1 kuhinja	4 sobe 1 kabinet 1 predsoba 1 kuhinja

Leto	1890	1900
Stanovanje št. 1	- posestnica hiše*	- imetnik stanovanja z ženo in dvema otrokoma ter starim očetom - posli: ženska - podnajemniki: dva moška

* Posestnica je deset mesecev na leto bivala v Trstu. Tako je bilo stanovanje z največ sobami večino leta prazno.

TRETJE NADSTROPJE

Leto	1890	1900
Stanovanje št. 1	2 sobi 1 kabinet 1 kuhinja	2 sobi 1 kabinet 1 kuhinja

Leto	1890	1900
Stanovanje št. 1	- imetnik stanovanja z ženo in dvema otrokoma - podnajemnik z ženo	- imetnik stanovanja z ženo - podnajemniki: podnajemnik z ženo, podnajemnica

Preglednica št. 3: Število in vrsta bivalnih prostorov v primerjavi s strukturo stanovalcev

Gornje tabele nam pokažejo naslednje:

Stanovanje »pri tleh«, ki je leta 1890 obsegalo le sobo in kuhinjo, ima leta 1900 dve sobi in kuhinjo. To pomeni, da so večjo sobo spremenili v dva manjša prostora. Drugo stanovanje v pritličju je ostalo po obsegu nespremenjeno. Prezidave je doživelo tudi prvo nadstropje. Trosobno stanovanje s predsobo in kuhinjo so v času med obema popisoma prezidali v dvosobno, tako ima na račun ene sobe leta 1900 hiša v prvem nadstropju še tretje stanovanje. Stanovanje št. 2 ostane po obsegu nespremenjeno. Večjih sprememb nista doživeli tudi stanovanji v drugem in tretjem nadstropju. Če sklepamo po številu sob, je bilo najkvalitetnejše stanovanje v drugem nadstropju, obsegalo je štiri sobe, kabinet, predsobo in kuhinjo. Posredno nas na to navaja tudi dejstvo, da v tem stanovanju navadno živi tudi posestnica hiše. Gornje prezidave v hiši so mogoče povezane tudi s popotresno obnovo hiše. Stanovanje z največ sobami je bilo leta 1890 večino leta prazno.

Popisnice prebivalstva nam prinašajo podatke tudi o poklicni in socialni strukturi stanovalcev.

Preglednica št. 4:³³ Poklicna in socialna struktura stanovalcev

Leta 1857

Nadstr.	imetnik stanovanja	družinski člani	posli	podnajemnik
prtl.	- krojaški mojster	- žena in 3 otroci: študent 2 hčerki		- študent - dijak - sorodnica
I.	- državni uradnik	- žena in 6 otrok ter tašča	- služkinja	- uradnik
II.	- hišni in realitetni posestnik v Razdrtem	- žena in 4 otroci	- služkinja - kuharica	
III.	- hišna posestnica			

³³ Pri kategorizaciji stanovalcev sem si pomagala z metodologijo, ki jo je v svojem nedavno izišlem delu uporabljal Andrej Studen. (Andrej Studen, Pedenar'ca, ksel, kelnerca, žnidar. Socialnozgodovinska analiza izvora in poklicne strukture stanovalcev izbranih ljubljanskih ulic iz let 1869 - 1910, Ljubljana 1993.)

Leto 1869

Nad str.	imetnik stanovanja	družinski člani	posli	podnajemniki
prtl.	- pek	- žena - branjevka hči - šivilja		- 5 dijakov - 1 pek - zakonski par: delavec in delavka
I.	- privatnica (vdova)	- hči: vodi gospodinjstvo		- pomagavec (samski) - družina: mati (vdova) - šivilja sin - trgovski praktikant hči - učenka v nunski šoli - šivilja (samska) - družina: oče: soboslikar žena: vodi gospodinjstvo hči: šivilja hči
II.	- privatnica (samska) z družabnico		- kuha- rica	- vdova po trgovcu - okrajni komisar (samski) - vrvarski mojster (vdovec) sin: vrvarski pomočnik
III.	- dnevni pisar	- žena:dipl. babica 5 hčera: 1 vodi gospod. 2 obiskujeta samostansko šolo		- knjigoveški vajenec - uradnik okrajnega sodišča (samski, upokojen)

Leto 1880

110

Nad str.	imetnik stanovanja	družinski člani	posli	podnajemniki
prtl.	- delavec pri železnici	- žena - gospodinja sin - učenec sorodnica: pomaga v gospodinjstvu		
I.	1. stanovanje: - računski oficial 2. stanovanje: - natakar	- hči vodi gospodinjstvo - žena: vodi gospodinjstvo		- samska gospodinja - učenec - pedenarica
II.	- privatnica živi od miloščine - posestnica rente		- kuharica	- izučena kuharica (samska) - pisarniški sluga (samski)
III.	- c.kr. pismonoša	- žena in 3 sinovi: kadet, čevljarški vajenec učenec		- skladiščni delavec in žena: vodi gospodinjstvo - tovarniška delavka (samska) - tovarniška delavka (samska)

Leto 1890

Nad str.	imetnik stanovanja	družinski člani	posli	podnajemniki
pratl.	1. stanovanje: - posestnica trgovine z drobnim blagom 2. stanovanje: - starinar	- žena - gospodinja 2 otroka: hči in sin		- posestnica trgovine z drobnim blagom
I.	1. stanovanje: - računski oficial* 2. stanovanje: - postrežnica	- žena - gospodinja 3 otroci: 2 dijaka 1 učenka	- dekla	- c. kr. topničarski lajtnant - učenka
II.	- hišna posestnica			
III.	- c.kr. pismonoša	- žena -gospodinja 2 otroka: 1 uradnik v notarski pisarni 1 čevljarski pomočnik (ni pris.)		- zidar - dninar z ženo - postrežnico

* V rubriki o postranskem zaslužku je navedel, da dela še kot tajnik pri notarski zbornici.

Leto 1900

112

Nad str.	imetnik stanovanja	družinski člani	posli	podnajemniki
prtl.	1. stanovanje: - kramarica 2. stanovanje: - pekovski pomočnik (upokojen)	- žena - hišnica		- kramarica in nečakinja, ki pomaga v kramariji
I.	1. stanovanje: - agent pri prodaji vina na debelo 2. stanovanje: - damska krojačica 3. stanovanje: - mizarski pomočnik	- žena - zasebnica in 4 otroci: šivilja, vezilja, dijak in učenka - žena - delavka v Tobačni tovarni in hči - učenka v nunski šoli		- pomožni uradnik
II.	- knjigovodja	- žena in 2 otroka: kontorist in učenka in stari oče (vdovec)	- služkinja	- učenec trgovske šole - učenec trgovske šole
III.	- c.kr. pismonoša	- žena		- mož - dninar pri stavbeniku Treu in žena - učenka - šivilja

V pritlična stanovanja so se naseljevali manjši obrtniki (krojač, pek, pekovski pomočnik) ali delavci in drobni trgovci (trgovka z drobnim blagom, starinar, kramarica). V prvem nadstropju najdemo državnega uradnika, privatnico, računskega oficijala in agenta, ki se ukvarja s prodajo vina na debelo. Gre za poklice, ki jih lahko rangiramo višje kot tiste, ki jih najdemo pri stanovalcih v pritličju. V popisih v letih 1880 - 1900, ki nam govorijo tudi o povečanju števila stanovanj, so se jim v prvem nadstropju nato pridružili še natarar, postrežnica, damska krojačica in mizarski pomočnik. V drugem nadstropju so se naselili hišni in realitetni posestnik iz Razdrtega (v opombo je napisal, da je v Ljubljani le zaradi vzgoje svojih otrok), privatnica in posestnica rente, posestnica hiše in knjigovodja. Ob popisu 1857 najdemo posestnico hiše v tretjem nadstropju, ki ji nato sledijo diurnist (dnevni pisar) in c. kr. pismonoša.

Posle so si lahko privoščile le bolj situirane družine, te so v naši hiši v prvem ali drugem nadstropju. Tako imajo v gospodinjstvu državnega uradnika za pomoč še služkinjo, hišni in realitetni posestnik ima zaposleni služkinjo in kuharico, samska privatnica, ki sicer živi z družabnico pa ima za pomoč še kuharico; podobno ima za pomoč v gospodinjstvu zaposleno kuharico privatnica, ki sicer živi od miloščine!?, a ji dela družbo posestnica rente. Dekla pomaga še v družini računskega oficijala, v gospodinjstvu knjigovodje pa je zaposlena služkinja.

Pestra je sestava podnajemnikov. Najdemo tako učence, dijake, študenta, delavce, vajence in pomočnike, pa tudi vrvarskega mojstra, šivilje, uradnike, topniškega poročnika, mnogo je samskih in ovdovelih oseb, zakonski par, nekaj pa celo družin, kot je npr. družina soboslikarja z ženo, ki je gospodinja, s hčerko šiviljo in še eno mladoletno hčerko. Skoraj neverjetno se nam zdi, da med podnajemniki najdemo tudi ljubljanskega meščana Antona Jegliča, zgoraj omenjenega vrvarskega mojstra. Svoj meščanski stan je zapisal celo v popisno polo poleg navedbe poklica.³⁴

Že na začetku sem omenila, da so mi bili za poskus gornje analize glavni vir popisi prebivalstva v letih 1830 - 1900. Vendar v popisih stanovalcem lahko sledimo le v desetletnih časovnih razmikih. V vseh vmesnih obdobjih pa ljudje niso mirovali. Nasprotno. Za celotno obravnavano obdobje so značilne hitre migracije prebivalstva. Tudi v primeru hiše v Križevniški ulici 3 je tako. Vsak popis nam prinaša informacije o novih družinah. Samo družini c. kr. pismonoše lahko sledimo skozi zadnje tri popise. Zato si zasluži, da njegovo gospodinjstvo nekoliko podrobneje predstavimo.

Josef Kump je bil rojen leta 1831 v Semiču pri Črnomlju. Poročen je bil z Mario, roj. Bauer iz Slavonije. Popis leta 1880 nam prinaša podatke o treh otrocih: Adolf je bil v času popisa kadet - učenec in je tedaj stalno živel v Trstu. Dve leti mlajši je bil Rudolf, čevljarški vajenec in pa Stefan, ki je bil s trinajstimi leti še učenec. Vsi trije so bili rojeni v Slavoniji, kar pomeni, da je družina tam nekaj časa živela. Popis nam prinaša še en zanimiv podatek. Žena Maria ima kot občevalni jezik navedeno nemščino, mož in otroci slovenščino. Kot podnajemnik živi pri njih Franz Kralič, skladiščni delavec, s svojo ženo, ki skrbi za gospodinjstvo. Leta 1881 se Franzu Kraliču, dninarju, in ženi Mariji, rodi hčerka Maria. Krstna botra ji je poleg kočijaža Josefa Galoviča prav poštarjeva žena. Leta 1883 se jima rodi še sin Franz, ki sta mu botra moker Johann Zorman in ponovno stanodajalčeva žena.³⁵ Kot podnajemnici živita v njihovem stanovanju še dve samski tovarniški delavki.

³⁴ Med meščane je bil izvoljen 7. 12. 1847. (Imenik meščanov stolnega mesta Ljubljane od leta 1786 do 1899, Ljubljana 1899, str. 18.)

³⁵ NŠALJ, Rojstna knjiga Sv.Nikolaja, 1873 - 1898.

Leta 1890 je Josip (Josef) Kump še vedno imetnik stanovanja v tretjem nadstropju. Obsegalo je dve sobi, kabinet in kuhinjo. Najstarejši sin Wolf (Adolf) je tedaj živel doma in bil uradnik v notarski pisarni. Njegov brat Rudolf je iz vajenca postal čevljarški pomočnik in je bil zaposlen nekje v Trstu. O najmlajšem Stefanu ni podatkov. Vsi trije člani družine imajo v rubriki občevalni jezik zapisano nemški. Kot podnajemnika živita pri njih Josef Kovačič, pomožni delavec v gradbenem podjetju in žena Marija, pedenarica. Prav v popisnem letu jima je v starosti trinajst let za tifusom umrla edina hčerka Marija.³⁶

Leta 1900 je naš pismonoša že upokojen. Tokrat imata oba z ženo za občevalni jezik napisano slovenščino. Najstarejši sin si je našel stanovanje drugje. Poleg zakoncev Kovačič (Josef je bil tega leta zaposlen kot dninar pri Viljemu Treu, »stavnem stavbeniku« na Marije Terezije cesti 10) pa imata na stanovanju še posteljašico Marijo Podboršek, samsko šiviljo, ki se je šivanja učila pri ženskem krojaštvu Pavliček na Prulah. Toliko lahko o gospodinjstvu Josefa Kumpa zapišemo iz popisov (v letih 1880, 1890, 1900) z malenkostnimi dopolnili iz matičnih knjig.

Nekajkrat sem zgoraj omenila tudi občevalni jezik. Tega so popisovali od leta 1880 dalje. Vendar pa je navajanje podatkov o občevalnem jeziku zelo vprašljivo. Prav gornji primer je zgovorno pokazal, da samo na podlagi tega ne moremo sklepati o etnični sestavi stanovalcev hiše.

Kaj se je dogajalo v letih med popisi, koliko človeških in družinskih usod se je odvijalo med hišnimi zidovi? Določen vpogled v to dobimo s podatki iz matičnih knjig. Ljudje so se rojevali, poročali, selili in umirali. In kaj se da za Križevniško ulico izluščiti iz matrik? Pregledala sem jih za obdobje, ki se časovno približno ujema s popisi prebivalstva (v letih 1830 - 1898). V rojstnih knjigah je v tem času v hiši zabeleženih 47 rojstev. Število rojstev je vseskozi enakomerno. Na leto se rodita eden ali dva otroka. V letu 1870 pa se število rojstev nenadoma poveča, kar pa nas ne sme presenetiti. V hiši je namreč živela diplomirana babica Franziska Langer. Svojo obrt je nedvomno opravljala tudi na svojem domu v tretjem nadstropju, v Nemški ulici 183. Kje, si lahko samo predstavljamo. Sedemčlanska družina je imela leta 1869 na stanovanju še petnajstletnega nečaka Karla Langerja, knjigoveškega vajenca Antona Frantiča in upokojenega uradnika okrajnega sodišča Josefa Jentla.³⁷ O številu sob v stanovanju nam popis v letu 1869 ne prinaša podatkov, če pa si dovolimo primerjavo z dvajset let mlajšimi podatki, je imelo stanovanje leta 1890 dve sobi in kuhinjo. Kje je bil torej prostor za rojevanje in nego porodnic?!³⁸ Od junija 1870 do februarja 1875 je z njeno pomočjo prirojalo na svet petnajst otrok: devet dečkov in šest deklic. Od teh jih je bila večina nezakonskih (13, eden od očetov je očetovstvo kasneje priznal) in dva rojena v zakonu: deželnovladnemu oficialu in pazniku. K Langerjevi so se po pomoč zatekale predvsem neporočene predstavnice nižjih slojev ljubljanskega prebivalstva: pet kuharic, dve služkinji, natakarica, pa tudi privatnica, hči hišnega posestnika in celo igralka; pri eni materi poklic ni naveden. Očetovstvo je priznal nadporočnik.

V kakšnih družinah so se še rojevali otroci?

³⁶ NŠALJ, Mrliška knjiga Sv.Nikolaja, 1857 - 1889.

³⁷ AL, Popis prebivalstva 1869, Križevniška ulica 3.

³⁸ Delo na domu je bilo babicam do leta 1903 sicer dovoljeno, vendar so za to morale imeti prostor ločen od ostalih bivalnih prostorov, saj se je še tako prepogosto zgodilo, da so se novorojenčki in porodnice okužili z različnimi boleznimi. (Judita Šega, Zdravstvene in higienske razmere v Ljubljani (1895 - 1910). Ljubljana 1993, str. 30.)

Po dva otroka se rodita v družini baronov (v 30.ih letih 19. stoletja), doktorju prava in doktorju filozofije in prava, po eden pa c. kr. komisarju za katastrske cenitve, gradbenemu podjetniku, akademskemu slikarju, nadučitelju, igralcu. Očetje postanejo še dva delavca in dva dninarja ter krojaški mojster, krojaški pomočnik, soboslikar, sedlar, pomožni uradnik, lovec in služabnik ter sluga v policijskem uradu. Med nezakonskimi materami najdemo še štiri kuharice, dve šivilji in dve služkinji ter sobarico.³⁹

V obdobju 1830 - 1889 se je iz Križevniške ulice 183 poročilo deset oseb, osem žensk in dva moška. Od nevest imajo le tri naveden poklic: dve služkinji in kuharica. Med ženini, ki so bili doma v obravnavani hiši, sta zastopana krojač in patentalni invalid. Štirje mladoporočenci so našli svojega zakonskega druga kar v Križevniški ulici, eden na Bregu, dva v Šentpeterskem predmestju in eden v Poljanskem predmestju, dva pa izven Ljubljane.⁴⁰

Za konec še nekaj žalostnih podatkov, ki nam jih prinašajo mrliške matice. V obdobju 1830 - 1889 je bilo v obravnavani hiši 28 smrtnih primerov. Ljudje so umirali: sedem za sušico, štirje za božjastjo, po trije za vodenico in ohromelostjo pljuč, dva sta umrla za kozami, po eden pa za davico, tifusom, ohromelostjo srca, ohromelostjo nog, artritisom, živčnim mrtvoudom, drisko in splošno oslabelostjo. Zabeležen je tudi en samomor.

Če spremljamo podatke iz popisov prebivalstva, ki govorijo o poklicu in vrsti zaslužka, ter podatke o »stanu« oseb v matičnih knjigah, potem vidimo, da je meščanska stanovanjska hiša v Križevniški ulici 3 v 19. stoletju služila za bivanje zlasti srednjim in nižjim slojem ljubljanskega prebivalstva. Med višjimi sloji se omenjajo le še v prvi polovici 19. stoletja baroni. Kasneje »plemenitih« v hiši ne najdemo več. Da hiša v drugi polovici 19. stoletja ni predstavljala bolj kvalitetnega bivalnega prostora, nas opozarjajo tudi vzroki smrti. Največ med njimi je prav pljučnih boleznih, ob čemer nehote pomislimo na vlažna stanovanja in slabe higienske razmere v njih.

Hiša, ki sem jo vzela pod drobnogled, je bila v okviru križevniškega kareja izbrana glede na vire povsem naključno. Pravzaprav sem med drugim skušala z raziskavo tudi ugotoviti, koliko je ohranjenih arhivskih virov in koliko se z njihovo pomočjo lahko osvetli način življenja prebivalcev neke meščanske hiše v Ljubljani v 19. stoletju. Danes, ko imam nad ohranjenimi arhivskimi viri boljši pregled, že lahko zapišem, da mi je za obravnavano stavbo in njene prebivalce uspelo izbrskati, v primerjavi z ostalimi hišami v kareju, najmanj podatkov. Podoba hiše in prebivalcev v njej, podoba njihovega načina življenja, njihovega vsakdana je zato precej okrnjena. Pravzaprav je v določenih segmentih predstavljena le bivalna kultura in profesionalna ter socialna struktura stanovalcev.

³⁹ NŠALJ, Rojstne knjige Sv.Nikolaja, 1826 - 1850, 1851 - 1873, 1873 - 1898.

⁴⁰ NŠALJ, Poročne knjige Sv.Nikolaja, 1816 - 1846, 1847 - 1873, 1851 - 1889.



Hiša v sredini - Križevniška ulica 3. (Foto M. Zaplatil, 1991. Fototeka Mestnega muzeja Ljubljana)
 • The house Križevniška 3. (Photo by M. Zaplatil, 1991. Ljubljana City Museum) • Maison au milieu - Križevniška ulica (rue) 3. (Photo prise par M. Zaplatil en 1991. Photothèque du Musée de la ville de Ljubljana).

BESEDA O AVTORICI

Mojca Ferle, dipl. etnologinja in sociologinja kulture, kustodinja za etnologijo v Mestnem muzeju Ljubljana. Ukvarja se z urbano etnologijo in se v zadnjem času posveča raziskovanju načina življenja meščanstva in njihove kulture v 19. stoletju.

ABOUT THE AUTHOR

Mojca Ferle has a degree in ethnology and cultural sociology. She is curator for ethnology at the Ljubljana City Museum. Her main point of interest is urban ethnology and she has recently taken up intensive study of the way of living and culture of the 19th-century middle class.

SUMMARY

117

THE HOUSE KRIŽEVNIŠKA 3 - EXPERIMENTAL MICRORESEARCH OF A RESIDENTIAL BUILDING AND ITS INHABITANTS IN 19TH-CENTURY LJUBLJANA.

This microresearch of a residential building and its inhabitants is largely based on data from the censuses carried out by the Austro-Hungarian monarchy in 1857, 1869, 1880 and 1900. During this period the three-storey middle-class residential building at Križevniška Street 3 in Ljubljana often changed owners and occupants. Every successive census records new families living in the building. The ground-floor flats, being of the lowest standards, were occupied by small craftsmen, workers and shopkeepers, whereas the upper floors were inhabited by civil servants and self-employed people. The best flat, on the second floor, was usually occupied by the landlord. Nearly all flats housed subtenants. Our analysis of the occupants' occupational structure shows that the building housed primarily people belonging to the middle and lower classes of Ljubljana's population.

RÉSUMÉ

ESSAI DE LA MICRO-RECHERCHE D'UNE MAISON ET DE SES HABITANTS À LJUBLJANA AU 19^E SIÈCLE

La micro-recherche de cette maison et de ses habitants était - pour la plus grande partie - faite sur la base des recensements statistiques officiels, réalisés par la monarchie austro-hongroise dans les années 1857, 1869, 1880, 1890 et 1900. Dans la période étudiée, la maison d'habitation bourgeoise à 3 étages au numéro 3 de la rue Križevniška à Ljubljana, changeait assez vite de propriétaire et d'habitants. Chaque recensement nous renseigne sur les nouvelles familles. Les appartements au rez-de-chaussé, qui étaient de plus mauvaise qualité, étaient habités par les petits artisans, ouvriers et petits commerçants, tandis que dans les étages supérieures vivaient les fonctionnaires et les particuliers. Le meilleur appartement se situait au 2^{ème} étage et c'était là que vivait, d'habitude, le propriétaire de la maison. Dans à peu près tous les appartements il y avait, en plus, des sous-locataires. En notant la structure professionnelle des habitants nous pouvons constater que la maison était surtout destinée au logement des couches moyennes et inférieures de la population de Ljubljana.

ABOUT THE AUTHOR

Michael Hall has a degree in psychology and cultural sociology from a university in the United Kingdom. He is currently a research fellow at the University of Liverpool, where he is working on a project on the impact of globalization on the cultural identity of the city of Liverpool.

THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE CULTURAL IDENTITY OF LIVERPOOL: A RESEARCH OF A CITY IN TRANSITION

This research project explores the impact of globalization on the cultural identity of Liverpool, a city in transition. The study is based on a combination of qualitative and quantitative methods, including interviews, focus groups, and surveys. The findings suggest that globalization has led to a significant increase in the city's cultural diversity, but it has also led to a loss of traditional cultural identity. The research highlights the need for a balanced approach to globalization that respects and preserves the city's unique cultural heritage while embracing the benefits of global integration.

LIVERPOOL: A CITY IN TRANSITION

Liverpool, a city in transition, has experienced significant changes in its cultural identity due to globalization. The city's traditional cultural identity, rooted in its maritime history and working-class heritage, has been challenged by the influx of global influences. This research project aims to explore the impact of globalization on the city's cultural identity and to identify strategies for preserving and promoting its unique heritage. The study is based on a combination of qualitative and quantitative methods, including interviews, focus groups, and surveys. The findings suggest that globalization has led to a significant increase in the city's cultural diversity, but it has also led to a loss of traditional cultural identity. The research highlights the need for a balanced approach to globalization that respects and preserves the city's unique cultural heritage while embracing the benefits of global integration.

JUDJE V LJUBLJANI od 13. do 19. stoletja

Mihaela Hudelja

119

IZVLEČEK

V prispevku o judovski skupnosti v Ljubljani skuša avtorica na osnovi virov in literature predstaviti začetno naselitev Judov ter njihovo socialno življenje v okviru religioznega in družbenega sistema v srednjem veku. V prispevku je prikazana vloga sinagoge oziroma molilnice kot centra, v okviru katerega se je odvijal določen način življenja, značilen za judovsko populacijo, stiki med meščani in Judi ter razlogi za njihov izgon v začetku 15. stoletja.

ABSTRACT

Basing on available sources and literature the author deals with the initial settling of the Jewish community in Ljubljana and its social life within the framework of the medieval religious and social systems. The article reveals the role of the synagogue as the centre of a certain way of living which was characteristic of the Jewish population; it also describes the contacts between the citizens and the Jews and elaborates on the reasons for the expulsion of the Jews in the early 15th century.

UVODNA RAZMIŠLJANJA

V pričujočem prispevku sem poskušala na osnovi številnih navidezno nepomembnih podatkov, ki sem jih zasledila pri prebiranju različne strokovne literature, sestaviti čim bolj celovito podobo o življenju Judov, ki je zanimivo predvsem iz etnološkega zornega kota. Zaradi svojega etničnega porekla in usode v preteklosti so Judje kot etnična skupnost izstopali iz običajne družbene vsakdanjosti.

Precej pisnega gradiva in dokumentov je v Arhivu republike Slovenije, Mestnem arhivu v Ljubljani ter v arhivih na Dunaju in v Gradcu. Za življenje Judov v srednjeveškem obdobju sta najpomembnejši deli, ki sta ju napisala Rosenberg in Dimitz,¹ kjer najdemo največ podatkov o zgodovinskem bivanju v posameznih krajih na takratnem Kranjskem, Štajerskem in Koroškem oziroma na današnjem slovenskem območju. Tudi

¹ Arthur Rosenberg: Beiträge zur Geschichte der Juden in Steiermark. Quellen und Forschungen zur Geschichte der Juden in Deutsch-Österreich, VI. Band. Wien und Leipzig 1914. Dimitz A.: Geschichte Krains I-IV, Laibach 1874-1876.

številni kasnejši pisci,² ki so podrobneje pisali o Judih na slovenskih tleh ali pa so jih omenjali samo obrobno, so črpali podatke iz del omenjenih avtorjev.

O zgodovini Judov na slovenskem območju je bilo napisanega sorazmerno malo. Literatura, ki je na voljo, pa so predvsem študije, razprave, ki so jih pisali predvsem zgodovinarji oziroma pisci krajevnih kronik. Čeprav so poudarjali njihovo maloštevilnost v slovenskih krajih (tu je izvzeto Prekmurje), pa so le imeli v določenih krajših zgodovinskih obdobjih dokaj pomembno družbeno vlogo, predvsem v gospodarskem pomenu. V tem pogledu je vloga Judov zelo izčrpno in natančno prikazal (predvsem ljubljanske Jude) zgodovinar Vlado Valenčič.³ Avtor je v svojem delu izhajal predvsem iz dokaj bogatega arhivskega gradiva. Obstoj judovske skupnosti v Ljubljani je prikazal od prve naselitve v zgodnjem srednjem veku do njene tragične usode po letu 1941. To delo predstavlja prvo celovitejšo študijo o judovskem prebivalstvu v Ljubljani. Vsekakor bi bila zanimiva tudi etnološka študija, ki bi celovito prikazala predvsem njihovo socialno in duhovno kulturo vsakdanjega življenja ter kulturno in etnično identiteto, ki se je ohranila kljub asimilacijskim vplivom in pritiskom okolja, ki jim je bilo ves čas izrazito nenaklonjeno.

120

ZAČETKI NASELITVE

Prve zapise o Judih v Ljubljani najdemo v Valvasojevi Slavi vojvodine Kranjske, kjer je zapisal, da so se Judje naselili v Ljubljani že nekaj let pred letom 1213. Tega leta so, tako navaja Valvasor, prezidali in obnovili staro sinagogo, to pa pomeni, da so jo verjetno zgradili že nekaj let prej.⁴ Vendar pa ni navedel vira, tako da ne vemo, kje je dobil to informacijo. Tudi Milko Kos meni, da je Valvasorjev zapis nezanesljiv in morda celo izmišljen; ugotavlja, da je najstarejši zanesljiv in preverljiv vir iz leta 1327.⁵ Tega leta so Judje tudi dobili privilegij, ki je pod upravo goriških grofov, veljal za celotno takratno Kranjsko ter gospostva na Koroškem. Takrat so koroški vojvoda ter češki in poljski kralj dovolili skupini Judov trgovske družbe iz Čedad in Gorice, da so se naselili v Ljubljani, predvsem za potrebe bančnih poslov. Tu so vodili banko, ki je dajala prebivalcem hipotekarna posojila; med drugim tudi za potrebe »finančno razgibane goriške vlade v prvi polovici 14. stol.«⁶

Judje so se naselili na Novem trgu, za katerega pravi Valvasor, da so ga zgradili že okoli leta 1200. Tudi to Valvasorjevo informacijo ima Kos za vprašljivo. Svojo trditev o kasnejši naselitvi utemeljuje z imenom Novi trg, kar pomeni, da je nastal vsaj pred letom 1243, »ko se Ljubljana prvič imenuje mesto, kajti če bi bil nastanek kasnejši, bi ta del Ljubljane ne dobil označbe Novi trg, marveč nemara Novo mesto«.⁷ Leta 1228 so bili tu v tem predelu mesta že naseljeni križarji-pripadniki nemškega viteškega reda. Prebivalci Novega trga pa so bili poleg križarjev tudi Judje in kasneje plemiči.⁸

2 Glej navedena dela: V. Valenčiča, L. Šika, M. Kosa, J. Mala, H. Schulsingerja, I. Vrhovnika, V. Travnerja.

3 Vlado Valenčič: Židje v preteklosti Ljubljane. Ljubljana 1992

4 Janez Vajkard Valvasor: Slava vojvodine Kranjske. Ljubljana 1970, str. 272

5 Milko Kos: Srednjeveška Ljubljana. Ljubljana 1955, str. 19

6 Sergij Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev. Ljubljana 1961, str. 170

7 Milko Kos, nav. d., str. 15

8 ibid.

Zanimiva je ugotovitev, da nekateri pisci, zlasti judovski, v svojih spisih in razpravah omenjajo naselitev Judov v Ljubljani v zvezi z letnico 1213; kar pomeni, da niso bili kritični do Valvasorjevega vira, svojih trditev pa tudi niso utemeljili z bolj zanesljivim podatkom. V članku Lavoslava Šika Židovi i Slovenci⁹ tako na primer beremo: »... vijekovi su minuli kako Židovi podigoše u Ljubljani veliku sinagogu. Godine 1213 pala je žrtvom požara stara bogomolja - onda Židovi, koji od pamtiveka nastavahu zemlje kranjskih i korotanskih vojvoda, podigoše u slavu svoga jedno jedinoga Boga velebni Bet-midraš, o kojemu se mnogo pripovijedalo u cijelom židovstvu.« Judje so se naselili le v enem predelu Novega trga, in sicer v delu, kjer sta še danes Židovska ulica in Židovska steza. Imeni sta se sicer ohranili do danes, vendar pa so s prezidavo nastale arhitekturne spremembe, saj današnja podoba ulic izhaja šele iz 17. stol.¹⁰ Po dognanjih Vlada Valenčiča¹¹ pa bivanje Judov ni bilo omejeno samo na ti dve ulici, katerih poimenovanje je nastalo šele po njihovem izgonu. Nekateri so živeli tudi v bližnjem okolišu. Sicer pa je bil judovski življenjski prostor omejen na vzhodni strani z Ljubljanico, na severu pa ga je od ostalega mesta ločevalo mestno obzidje, ki je potekalo med Ljubljanico in današnjo univerzo, ki je bila nekdanji vicedomski dvorec. »V svojem stisnjem getu žive... Na eno stran imajo vodo, na drugo stran pa kratek kos obzidja, ki ga morajo oni vzdrževati; na severno stran jih loči od Fištamskih vrat proti Križarjem, na zahod je pa ozka Židovska steza...«¹² To mestno obzidje prvič omenjajo šele leta 1339. Judje so ga morali sami zgraditi in tudi poskrbeti za njegova popravila.¹³ Postavitev obzidja verjetno ni bila povezana samo z obrambnimi nameni, pač pa tudi z namenom, da bi se nekako izolirali od ostalega prebivalstva, kot je bilo to že v navadi v drugih mestih. V času turških vpadov je bilo potrebno zaradi obrambe še posebej skrbeti za mestno obzidje. Leta 1478 je začela veljati cesarska zapoved, da morajo prebivalci, ki živijo »štiri milje okoli Ljubljane, pomagati mestjanom zidovje ob Ljubljanici zidati... V Ljubljani bivajočim židom je došel oster opomin, da neutegoma popravijo in utrdijo njim odmerjeni kos mestnega obzidja od vicedomove hiše na Novem trgu do stolpa tik vode; ker drugod to delajo, ne smejo odlašati, da delo ne zaostane.«¹⁴ Ker je vojna s Turki skoraj spraznila cesarsko blagajno, je cesar istega leta zahteval 300 vinarjev kot davek »za vojne potrebe zoper Turka«¹⁵ od vsakega posameznika judovske vere.

UZAKONJENE PREPOVEDI V SREDNJEM VEKU

Na 4. lateranskem koncilu leta 1215 so bili sprejeti odloki, ki so urejali odnose med kristjani, vladarji dežel in Judi. Vladarji so te odloke v zakonodaji na svojih ozemljih uresničevali bolj ali manj strogo. Eden od razlogov za uzakonitev teh odlokov je bil ta, da bi omejili socialne stike med judovskim in krščanskim prebivalstvom. Njihov namen pa je bil onemogočiti, da bi prevladalo judovstvo. Judje so lahko imeli stike s kristjani le v gospodarskem smislu, ko je šlo za izmenjavo blaga med trgovci in obrtniki. Prepovedano

⁹ Lavoslav Šik: Slovenci i Židovi. Židov. Zagreb 1919, str. 4

¹⁰ Krajevni leksikon Slovenije, II- knjiga. Ljubljana, 1971, str. 308

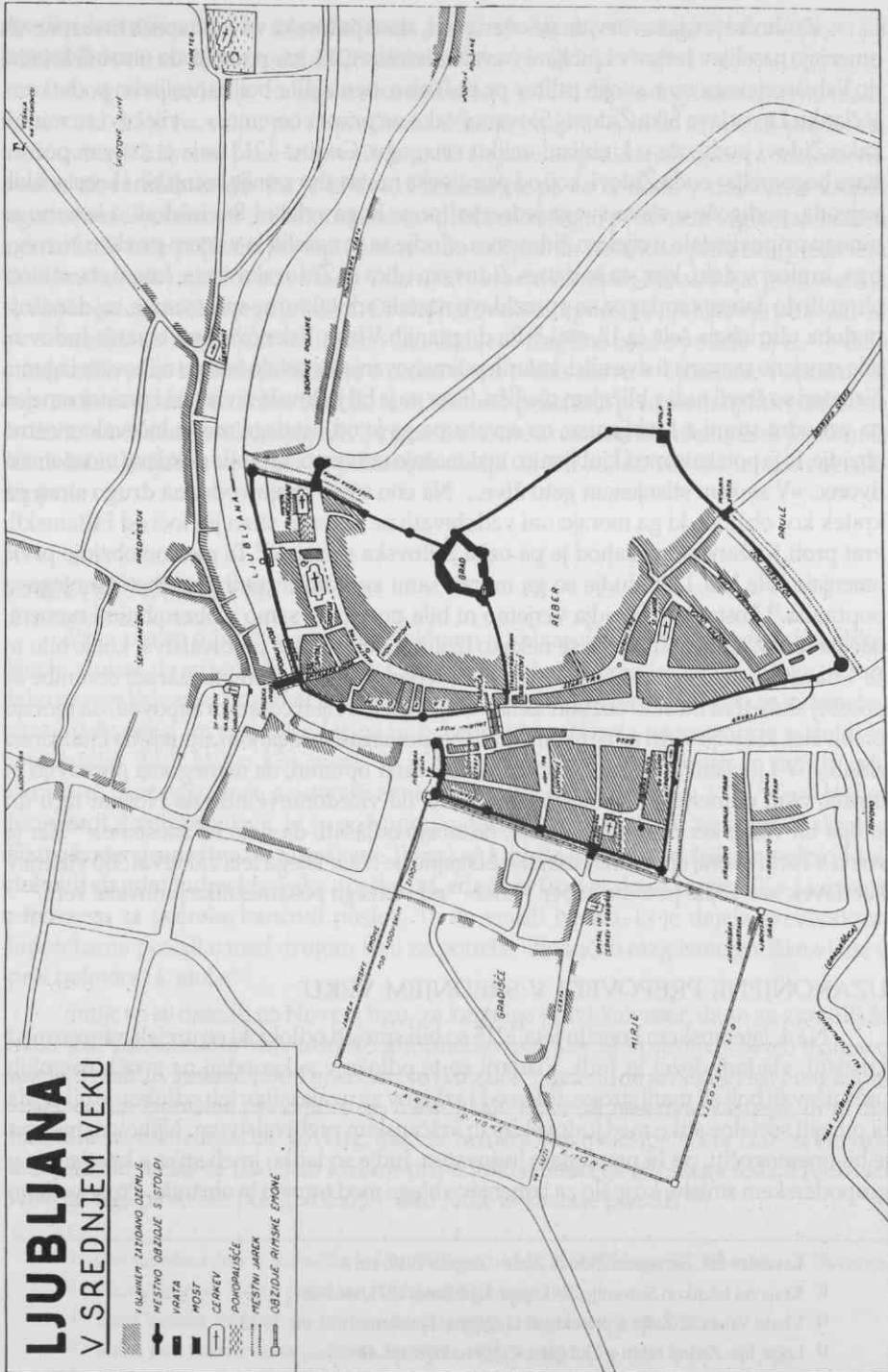
¹¹ Vlado Valenčič: Židje v preteklosti Ljubljane. Ljubljana 1992, str. 11-12

¹² Lojze Ilja: Zadnji rabin v Ljubljani. Celovec 1975, str. 48

¹³ Milko Kos, nav. d., str. 19

¹⁴ Janez Parapat: Turški boji v XV. in XVI. veku. Letopis matice slovenske za leto 1871. Ljubljana 1872, str. 66

¹⁵ Janez Parapat, nav. d., str. 67



Preslikano iz: Milko Kos, Srednjeveška Ljubljana • Copied from: Milko Kos, Srednjeveška Ljubljana (Medieval Ljubljana) • Copié de: Milko Kos, Srednjeveška Ljubljana (Ljubljana médiéval)

je bilo sklepanje zakonov med Judi in kristjani. Ta prepoved je izhajala tudi iz judovskih verskih predpisov. Prav tako niso smeli zaposlovati kristjanov. Tudi niso smeli zasesti položajev v javnem ali poklicnem življenju, pri katerih bi jim bili kristjani podrejeni.¹⁶ Da so se že na zunaj ločili od ostalih prebivalcev, so morali pripadniki judovske vere nositi na oblačilih poseben znak. V posameznih državah so bili glede tega različni predpisi. V Franciji in Nemčiji so nosili rumeni krog na obleki, v Italiji so morali obvezno nositi ošiljeni klobuk rumene barve, v Angliji pa kos blaga žafranaste barve.¹⁷ Ko Josip Mal opisuje, kako so se v srednjeveški Ljubljani prebivalci na zunaj med seboj razlikovali, med drugimi navaja tudi Jude, saj meni: »Razlika stanov je morala biti vidna že na zunaj: vsakemu stanu, plemiču, meščanu, obrtniku pomočniku, vajencu, duhovniku, redovniku, dijaku in vojaku je pritikala njegova posebna obleka, da je vsakdo takoj vedel, s kom ima opraviti.... Od vseh teh posameznih stanov so se morali ločiti še Judje,... ki jih je bilo mogoče takoj prepoznati po ošiljenem klobuku.«¹⁸ Travner je pri opisovanju njihovega načina oblačenja še bolj natančen, saj pravi, da so bili oblečeni v dolge halje, na hrbtih so nosili rumene krpe, glavo pa so si pokrivali z visokimi rumenimi klobuki in v rokah so nosili obvezne palice.¹⁹ Tudi judovsko bogoslužje je doživelo omejitve cerkvenih oblastnikov. Judje so lahko vzdrževali že obstoječe sinagoge, niso pa smeli graditi novih. Če pa so kljub temu dobili dovoljenje za gradnjo nove sinagoge, vsaj na zunaj ne bi smela biti izstopajoča v stilu in dekorativnosti.²⁰ V srednjeveškem obdobju Judje v družbenem pogledu niso bili posebna narodnost ali verska skupnost, temveč samo poseben stan, ki ni imel meščanskih pravic.

SINAGOGA - SREDIŠČE VERSKEGA, KULTURNEGA IN SOCIALNEGA ŽIVLJENJA

O življenjskih navadah ljubljanske judovske skupnosti ni kaj dosti znanega. Če hočemo celovitejše prikazati način življenja v srednjem veku, moramo upoštevati zapisane vire tako judovskih kot nejudovskih avtorjev. Vemo, da je v Ljubljani vsaj dve stoletji obstajala sinagoga ali pa molilnica, vendar ni ohranjen noben zapis, ki bi pričal o dejavnostih, ki so potekale v njej.

V sinagogi so potekale religiozne, socialne in do neke mere tudi izobraževalne dejavnosti. Verski predpisi zahtevajo gradnjo sinagoge oziroma ureditev molilnice, ki ima najosnovnejše liturgične predmete za opravljanje obredov v tistih krajih, kjer živi najmanj deset odraslih moških.²¹ Zato lahko sklepamo, da je bilo v srednjeveškem obdobju v Ljubljani naseljeno kar precejšnje število Judov, čeprav o tem nimamo točnejših podatkov. Za primerjavo pa je zanimiv opis mariborske sinagoge, ki je bila ena od najpomembnejših za Štajersko, Koroško in Kranjsko. Zatorej lahko sklepamo, da ljubljanska sinagoga ni mogla biti večja ali bolj bogato opremljena. Judje v Mariboru so bili precej aktivni, tako znotraj svoje skupnosti kot tudi z vplivom in dejavnostjo navzven. To se je odražalo

¹⁶ John Edwards: *The Jews in Christian Europe 1400 - 1700*. London, New York 1988, str. 15-17

¹⁷ Louis Golding: *Jevrejski problem*. Zagreb 1939, str. 36

¹⁸ Josip Mal: *Stara Ljubljana in njeni ljudje*. Ljubljana 1957, str. 10

¹⁹ Vladimir Travner: *Mariborski ghetto*. Kronika 2, 1935, str. 155

²⁰ John Edwards, nav. d., str. 16

²¹ M. Rajner: *Sinagokalna arhitektura. Židovi na tlu Jugoslavije*. Zagreb 1988, str. 39

predvsem v gospodarskem napredku za celotno Štajersko. Travner pravi, da »je bilo svetišče majhno in preprosto«. ²² Notranjost sinagoge je bila skromna z opremo in dekoracijo. Po stenah ni bilo okrasja ali slik. V ozkem prostoru na vzhodni strani je bila postavljena skrinja zaveze, kjer so bile shranjene Mojzesove knjige - Tora, in prekrita z dragoceno preprogo. Zraven je spadal še sedmerokraki svečnik. V sredini sinagoge je bila postavljena prižnica, na kateri je rabin bral iz svetih knjig. Ženskam je bil namenjen poseben ograjen prostor. ²³ Tudi dvorišče sinagoge je služilo opravljanju verskih opravil. Poročni obredi ortodoksnih Judov so potekali po starem običaju, to je, da so poročni obred opravljali na prostem, »pod milim nebom«. ²⁴ Na dvorišču je ponavadi stala tudi učilnica, kjer je imel rabin predavanja iz Talmuda, Midraša. ²⁵ Tudi posamezniki so lahko v učilnici preučevali in študirali stare spise Talmuda. Judovske občine v tem času niso imele organiziranih šol za poučevanje otrok. Dolžnost očetov je bila, da sami poučujejo - vzgajajo svoje otroke (kar je veljalo samo za dečke) v judovsko-religioznem smislu. ²⁶ Poudarek je bil na prenosu izročila religiozne tradicije, kar je bilo na nek način povezano tudi z ohranjanjem judovske identitete.

V njihovem načinu življenja so bile nepogrešljive ritualne kopeli, ki so jih opravljali v kopališčih v bližini sinagoge. Po eni strani so to zahtevali verski predpisi v zvezi s čistočo, po drugi strani pa se niso smeli kopati skupaj s kristjani. Z ritualno kopeljo so bile povezane parne in kadne kopeli. ²⁷ V zapisih o ljubljanskih in mariborskih Judih vidimo, da so bile njihove četrti tik ob vodi, kar je nedvomno povezano tudi zahtevo o čistoči. Stara zaveza vsebuje 613 predpisov, ki določajo religiozno, kulturno, gospodarsko in družinsko življenje Judov. 248 predpisov zahteva njihovo izpolnjevanje, 365 predpisov pa se nanaša na prepovedi, ki so v zvezi z moralo. ²⁸ Življenje je potekalo v težkih razmerah, saj so na eni strani morali upoštevati verske zahteve, na drugi strani pa omejitve vladarjev in cerkvenih oblasti.

V Mariboru so živeli ugledni rabini. Najpomembnejši med njimi je bil rabin Izrael Isserlein, ki je tam živel v letih 1427 - 1435. Bil je tudi deželni rabin za Notranjo Avstrijo. Za zgodovino judovstva v 15. stoletju so zelo pomembni njegovi spisi *Teratumat ha - Dešen* (listina 354 pravnih mnenj) *Pesakim u - Ketabim* (odločbe in listine). ²⁹ Ti spisi so pomembno izhodišče za rekonstrukcijo duhovnega (verskega) življenja in vsakdanjih takratnih razmer. Zapis nam pojasnjuje organizacijo institucij v okviru judovske skupnosti pa predpise glede prehrane. Omenjeni spisi so napisani v obliki vprašanj, ki so povezana s problemi vsakdanjega življenja, in odgovorov, kako ravnati pri izpolnjevanju verskih zahtev. Rabini drugih mest so se pogosto obračali nanj, kadar so potrebovali nasvet ali pomoč, ko je bilo treba reševati probleme oziroma prekrške tako znotraj judovske skupnosti kot tudi v razmerju Judov in kristjanov. Po Schulsingerju povzemam nekaj

²² Vladimir Travner, nav. d., str. 155

²³ *ibid.*

²⁴ Hinko Schulsinger: O religioznem i kulturnom životu Jevreja u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj god. 1371-1496 s osobitim obzirom na područje današnje Slovenije. *Jevrejski almanah* 4. letnik, Vršac 1928, str. 130

²⁵ Midraš pomeni razlago, pojasnila in navodila po končanem branju iz Tore. (Werner Keller: *Povijest Židova*, Zagreb 1992, str. 517)

²⁶ H. Schulsinger, *ibid.*

²⁷ H. Schulsinger, nav. d., str. 131

²⁸ Vidosava Nedomački: *Sinagoga - judaizam i judaica*. Židovi na tlu Jugoslavije. Zagreb 1988, str. 49

²⁹ *Enciclopedia Judaica*. Jerusalem 1971-1972, str. 1080-1081

zanimivih primerov. Judje niso smeli obiskovati nekaterih mest, nastalo je vprašanje, ali v takih primerih lahko nosijo enaka oblačila kot kristjani. To so jim dovolili, vendar samo v primeru, če bi bilo njihovo življenje v nevarnosti. Judje pa se niso smeli oblačiti kot kristjani z namenom, da bi se tako izognili plačilu carine ali mitnine. Kaj so lahko prodajali duhovnikom, študentom? Prodajali so lahko knjige, katerih vsebina ni bila povezana z judovstvom, niso pa smeli prodajati črnila in pergamentnega papirja.³⁰

STIKI MED MEŠČANI IN JUDI

V vsakdanjem življenju takrat že meščanske Ljubljane so kljub cerkvenim prepovedim obstajali stiki med Judi in ostalimi prebivalci. Ohranjeni pa so le zapisi, ki Jude prikazujejo v negativni luči - kot krivce za vse, kar je bilo narobe. O tem je nekaj zapisal tudi Valvasor, a je vprašanje, če ni dogodkov, ki so se morebiti zgodili nekje na tujem, samo prenesel v ljubljansko okolje. Leta 1290 je prišlo do spora in pretepa med meščani in Judi zaradi pogrešanega krščanskega otroka. Leta 1408 so usmrtili Juda, ker je imel razmerje s kristjanko. Ker so Judje proti tej kazni protestirali, je ponovno prišlo do pretepa med Judi in meščani. V obeh pretepih so jo skupili Judje, bilo pa je tudi nekaj mrtvih.³¹ Kakšne so bile posledice pretepa na drugi strani, pa ni zapisano. Do preprirov in žalitev med Judi in meščani je prihajalo tudi zaradi raznih predsodkov. Leta 1478 se je pritožil Šalam, ki je bil zet Arama iz Ljubljane, da ga je ljubljanski krznar zmerjal in zasmehoval.³² V okviru judovskih občin so obstajala tudi samostojna judovska sodišča, ki so reševala spore in pravde med Judi, pa tudi med Judi, plemstvom in meščani. V zadnjem primeru so bili med porotniki tudi plemiči in krščanski meščani. Kaže, da so judovske občine bile v svojem socialnem (družbenem) pogledu dovolj samostojne, saj se »v njihove medsebojne zadeve fevdalna oblast ni vmešavala. Prepuščala jim je, da jih rešujejo sami po svojem zakoniku - talmudu.«³³ Nepojasnjeno pa je vprašanje, ali je ljubljanska judovska občina imela svoje sodišče ali ne. Vilfan pravi, da na Kranjskem in Koroškem ni bilo judovskih sodišč, bila pa so na Štajerskem v tistih mestih, kjer so prebivali Judje.³⁴ Nekateri avtorji pa navajajo, da je v Ljubljani obstajalo judovsko sodišče.³⁵ V času prisege je Jud moral stati na svinjski koži in imeti roko do zapestja položeno na knjigi - talmudu.³⁶

125

Položaj Judov v posameznih deželah kot tudi njihov položaj v političnem in gospodarskem smislu je bil pogostokrat odvisen od interesov vladarja in plemstva na eni strani ter meščanstva na drugi strani. Pogostokrat so si bili ti interesi nasprotni. Vladar je Jude potreboval zaradi ekonomskih interesov, plemstvo in zlasti meščani pa so v njih videli konkurenco in oviro pri svojem materialnem napredku. V zadnjih dveh desetletjih 15. stol. so se začeli prisilni izgoni iz nemških dežel in se postopoma širili v posamezna

³⁰ H. Schulsinger: O pravnem i gospodarskom životu Jevreja u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj god. 1371-1496. Jevrejski almanah 2. letnik, Vršac 1925-1926, str. 106-117

³¹ Janez Vajkard Valvasor: nav. d., str. 272

³² Milko Kos: nav. d., str. 16

³³ Sergij Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev. Ljubljana 1961, str. 170

³⁴ Sergij Vilfan, ibid.

³⁵ V. Nedomački, S. Goldstein: Jevrejske općine u jugoslovenskim zemljama. Židovi na tlu Jugoslavije. Zagreb 1988, str. 122

³⁶ Josip Mal: Stara Ljubljana in njeni ljudje. Ljubljana 1957, str. 10

mesta na Avstrijskem, Štajerskem in Koroškem ter Kranjskem. Medtem ko so bili Judje izgnani s Štajerske in Koroške že leta 1496, pa so bili s Kranjske in s tem tudi iz Ljubljane za stalno izgnani šele leta 1515.³⁷ Po njihovem izgonu so cerkvene oblasti sinagoge spreminjale v kapele in jih imenovala po raznih svetnikih. Bivši sinagogi v Ljubljani in Mariboru so preimenovali v kapeli Vseh svetnikov. Za ljubljansko je imel največ zaslug meščan Peter Gajser, ki mu je takratni dunajski škof Jurij Sladkonja podelil odpustek za 40 dni, da je poskrbel za preureditev notranjosti in postavitev oltarja.³⁸

Po izgonu se Judje vse do leta 1809 niso smeli ponovno za stalno naseliti v Ljubljani. Kljub temu pa so v tem času obstajale trgovske povezave in sodelovanje med ljubljanskimi trgovci in Judi iz avstrijskih dežel ter s tržaškega in goriškega konca. Sicer pa so posamezni judovski trgovci in kramarji prihajali na naše območje v času mestnih letnih sejmov. Svoje blago so nosili prodajat tudi na podeželje.

126

Po skoraj 300 letih, v času, ko je Ljubljana postala središče Ilirskih provinc in je francoska vlada pospeševala naselitev tujih trgovcev, se je v Ljubljani nastanil tudi judovski trgovec. Po letu 1867, ko je bil izdan zakon o splošnih državljanskih pravicah, je bilo rešeno tudi judovsko vprašanje. Omejitve glede naselitve so prenehale veljati.

LITERATURA IN VIRI

- Simon DUBNOV: *Kratka istorija jevrejskog naroda*. Beograd 1962
- John EDWARDS: *The Jews in Christian Europe 1400 - 1700*. London, New York 1988
- Louis GOLDING: *Jevrejski problem*. Zagreb 1939
- Lojze ILJA: *Zadnji rabin v Ljubljani*. Celovec 1975
- Werner KELLER: *Povijest Židova*. Zagreb 1992.
- Milko KOS: *Srednjeveška Ljubljana*. Ljubljana 1955
- Fr. KOVAČIČ /Artur Rosenberg: *Beiträge zur Geschichte der Juden in Steiermark*. Časopis za zgodovino in narodopisje, XIV, Maribor 1918
- Josip MAL: *Stara Ljubljana in njeni ljudje*. Ljubljana 1957
- Janez PARAPAT: *Turški boji v XV. in XVI. veku*. Letopis matice slovenske za leto 1871. Ljubljana 1872
- Hinko SCHULSINGER: *O pravnom i gospodarskom životu jevreja u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj god. 1371-1496*. Jevrejski almanah 2. letnik, Vršac 1925-1926
- Hinko SCHULSINGER: *O religioznom i kulturnom životu Jevreja u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj god. 1371-1496 s osobitim obzirom na područje današnje Slovenije*. Jevrejski almanah 4. letnik, Vršac 1928
- Lavoslav ŠIK: *Slovinci i Židovi*. Židov. Zagreb 1919
- Vladimir TRAVNER: *Mariborski ghetto*. Kronika 2, 1935
- Vlado VALENCIČ: *Židje v preteklosti Ljubljane*. Ljubljana 1992
- Janez Vajkard VALVASOR: *Slava vojvodine Kranjske*. Ljubljana 1970
- Sergij VILFAN: *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana 1961
- Ivan VRHOVNIK: *Nekaj pozabljenih ljubljanskih svetišč*. Kronika št. 1, 1935
- Enciclopaedia Judaica. Jerusalem 1971-1972
- Krajevni leksikon Slovenije, II- knjiga. Ljubljana, 1971
- Židovi na tlu Jugoslavije. Zagreb 1988

³⁷ Vlado Valencič: *Židje v preteklosti Ljubljane*. Ljubljana 1992, str. 25, 26

³⁸ Ivan Vrhovnik: *Nekaj pozabljenih ljubljanskih svetišč*. Kronika 1935, št. 1, str. 95. Fr. Kovačič / Artur Rosenberg/ *Beiträge zur Geschichte der Juden in Steiermark*. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 1918, XIV, str. 118

BESEDA O AVTORICI

Mihaela Hudelja, diplomirana etnologinja in sociologinja, je zaposlena kot dokumentaristka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo. Ukvarja se s proučevanjem judovske kulture. S tega področja pripravlja magistrsko delo o načinu življenja Judov v Ljubljani od začetka 19. stoletja do danes.

ABOUT THE AUTHOR

Mihaela Hudelja has a degree in ethnology and sociology. She works at the documentation section of the Department for ethnology and cultural anthropology with the Faculty of Arts. Her main interest is the research of the way of living of the Jews. She is presently preparing her Master's thesis on the Jews in Ljubljana from the early 19th century to our days.

SUMMARY

THE JEWS IN LJUBLJANA FROM THE 13TH TO THE 19TH CENTURY

The article is concerned with some elements of the daily life of Jews in Ljubljana in the Middle Ages. The author describes the reasons for their settling in Ljubljana which took place in the early 13th century. As elsewhere, the Jews of Ljubljana lived in a confined part of the town; the names Jewish Street and Jewish Lane have survived to our days. The article brings a general survey of various legal restrictions concerning the contacts between Jews and Christians, and of the decrees that made it obligatory for Jews to wear clothes which made them look different from all other citizens from afar. The author also describes the role of the synagogue; it was indeed in and around the synagogue that the everyday religious as well as social life of the Jews took place. The eminent rabbi Isserlein who had lived in Maribor for some time, played an important role in the life of the Ljubljana Jews. His articles are a major source when we try to reconstruct the way of living of the Jews in the Styria, Carinthia and Carniolia of the time. The contacts between Christians and Jews are another major point of interest. The author mentions the disputes recorded by Valvasor and various legal charges. In order to solve disputes special Jewish courts existed, independently from the provincial courts. The economic and political conditions of the late 14th century were so unstable that they probably instigated the laws which expelled the Jews from certain towns. In Ljubljana this happened in 1515. Favourable conditions for their renewed and permanent settling in Ljubljana occurred as late as the early 19th century. Napoleon's foundation of the Illyrian Provinces, together with his favourable attitude towards Jews lead them to settle in Ljubljana once more after almost 300 years of absence.

RÉSUMÉ

LES JUIFS À LJUBLJANA DE 13E AU 19E SIÈCLE

L'article traite certains éléments de la vie quotidienne des Juifs de Ljubljana au Moyen Age. L'auteur expose les causes de leur installation à Ljubljana, située au début du 13e siècle. A Ljubljana également, ils étaient installés sur un territoire déterminé, ce dont nous rappèlent encore deux noms de rues: Le chemin des Juifs (Židovska steza) et La rue des Juifs (Židovska ulica). D'une façon générale, l'article nous décrit les différentes interdictions légales, par exemple celle concernant les contacts avec les chrétiens, le port de certains vêtements qui devraient les distinguer, même vus de loin, des autres habitants. Il nous décrit aussi le rôle de la synagogue, autour de laquelle se déroulait la vie quotidienne, pas seulement dans le sens de la vie religieuse, mais aussi dans le contexte de la vie sociale. Pour les Juifs ljubljanaïses le célèbre rabbin Isserlein, qui - pendant une certaine période - avait séjourné à Maribor, était très important. Ses écrits représentent une source importante pour la reconstitution de la façon de vivre des Juifs à la Styrie, la Carinthie et la Carniole. Les rapports entre les Juifs et les habitants chrétiens étaient également bien intéressants. L'article mentionne surtout des litiges, notés par Valvasor, et des plaintes. Afin de régler ces litiges, il y avait des tribunaux juifs, indépendants des tribunaux provinciaux. Les circonstances économiques et politiques, assez instables à la fin du 14e siècle, suscitèrent la promulgation des lois qui exigeaient la proscription des Juifs de certaines villes. En 1515 ils furent proscrits aussi de Ljubljana. Les conditions propices pour une nouvelle installation en permanence ne se présentèrent qu'au début du 19e siècle. Ce fut avec la constitution des Provinces Illyriennes et avec la faveur que Napoleon montrait envers les Juifs que - après presque 300 ans d'absence - les Juifs recommençaient à s'installer à Ljubljana.

PEVSKA DRUŠTVA IN ZBORI V LJUBLJANI DO LETA 1940

Robert Vrčon

129

IZVLEČEK

Preučevanje mestnih društev in združenj je gotovo ena pogostejših raziskovalnih tem v okviru etnologije mest. Avtor v pričujočem besedilu obravnava pevska društva in zборе, ki so bili nekakšni »generatorji« družabnega življenja v Ljubljani.

ABSTRACT

The study of a town's societies and associations certainly is of the most frequent research themes in the ethnology of town. In this article, the author elaborates on the choral societies and choirs of Ljubljana because they were in a way a "generator" of social life in Ljubljana.

Ko danes govorimo o etnologiji mest, je preučevanje mestnih društev in združenj prav gotovo ena pogostejših raziskovalnih tem, zato se mi zdi prav v tej, v ljubljansko mestno življenje usmerjeni tematski številki Etnologa, spregovoriti o pevskih društvih in zborih, ki so bila v svojem bistvu pravzaprav vedno »generator« družabnega življenja v Ljubljani.

V vsem kulturnem in političnem dogajanju tistega časa so imela slovenska pevska društva vsekakor pomembno vlogo. Medtem ko so na političnem področju v obdobju čitalnic odločno pripomogla k dvigovanju slovenske zavesti o narodni samobitnosti, so na kulturnem nivoju uresničevala stoletja staro hrepenenje slovenskega človeka po lepem in ubranem petju. Ta njihova vloga se je po 1. svet. vojni prenesla tudi v novo politično okolje. Tako lahko imamo »zborovsko pesem, od narodne pesmi pa do obsežne zborovske skladbe, za kulturno blago, zборе pa za nosilce te kulture,« kot je zapisal Franc Biebl.¹

Pri pevskih društvih gre poleg tega za nekakšen spoj ljudske kulture in ljudskosti ter t.i. visoke kulture, kar je vsekakor za etnologa dovolj »žgečkljiva« tema. Mislim, da so bila društva in njihovi pevci nekakšna naravna vez med ljudsko in visoko kulturo tedanjega časa na Slovenskem. Dotok delovne sile s podeželja v mesta je bil že pred 2. svet. vojno precejšen. Ti ljudje so postopoma izgubljali naravno vez s podeželjskim načinom življenja, z vsem tistim, kar se je skozi generacije kopičilo in se prenašalo v

¹ Franc Biebl: Zborovsko petje, kulturna naloga ali samo prijetno preganjanje časa?, Naši zbori, let.30, Ljubljana 1978, str. 31-32

naslednje rodove s pomočjo izročila kot ljudska kultura. Pevska društva in zbori so jim zato med drugim postali nadomestilo za izgubljeno vaško družabno življenje. V tem je treba tudi iskati vzroke za tako množično vključevanje celo v več društev hkrati.

Zanimivo misel, ki prihaja še posebej do veljave v okvirih zborovskega delovanja, je izrazil T.V.Adorno. O glasbi pravi, da je »...vedno razvijala največjo moč združevanja (še posebej povezana z besedilom in plesom, ki jo dopolnjujeta). Njeno izvajanje, razen izjemoma, zahteva večje število ljudi s podobnim načinom mišljenja in nameni. Z njeno možnostjo poduhovljenja pa lahko združuje cele mase ljudi...«²

Pevsko društveno delovanje je imelo ob zelo razviti zavesti Slovencev o nadarjenosti za večglasno petje izredno pomembno vlogo za razvoj družabne, glasbeno-kulturne, politične in narodne zavesti Ljubljancanov v obdobju med obema vojnama. Ob 60-i obletnici Akademskega pevskega zbora je Niko Kuret zapisal: »Maroltovci (pevci APZ-ja, op.RV) smo bili in smo še vedno posebne vrste Slovenci. Po Maroltovi zaslugi smo smeli globlje pogledati v slovensko bit. V letih militantnega 'jugoslovenstva', ko je oblast velevala trgati Cankarjeva besedila iz čitank (kar so zopet poskušali s skupnimi jedri pred leti, op.RV), ko smo morali vedno znova demonstrirati za obstoj slovenske univerze, ko smo bili izpostavljeni agresivnosti študentov Jadranašev, je bilo petje pri Maroltu za nas steber slovenstva, dajalo nam je samozavest in ponos, da smo Slovenci. Dojeli smo skrivnost svoje narodne identitete.«³

Začetki organizirane pevsko-društvene dejavnosti segajo na Slovenskem v čas prvih čitalnic po letu 1848, ko so se nekoliko sprostile politične svoboščine v takratni avstroogrski monarhiji. Vendar so po doslej znanih podatkih v Ljubljani peli v večglasnem mešanem zboru tudi posvetne pesmi že pred letom 1848 krakovski pevci. O njihovem delovanju je žal malo znanega.

Odločilno za pevsko-društveni razvoj je bilo leto 1861, saj so takrat nastale čitalnice v Trstu, Mariboru in v Ljubljani (30.6.1861).⁴

Prevladujoča dejavnost teh narodno zavest prebujajočih društev je bila petje večglasnih pesmi v slovenskem jeziku. Leta 1884 je bilo v Ljubljani ustanovljeno Slovensko delavsko pevsko društvo Slavec, katerega člani so izšli iz vrst Narodne čitalnice, omembe vredna pa je Slavčeva zasluga za nastanek opernega zbora, ki ga je takratno Dramatično društvo sestavilo iz vrst »slavčevih« pevcev. Sedem let za tem je svoj pevski zbor, ki se je začel hitro tudi mednarodno uveljavljati, ustanovila še Glasbena matica.

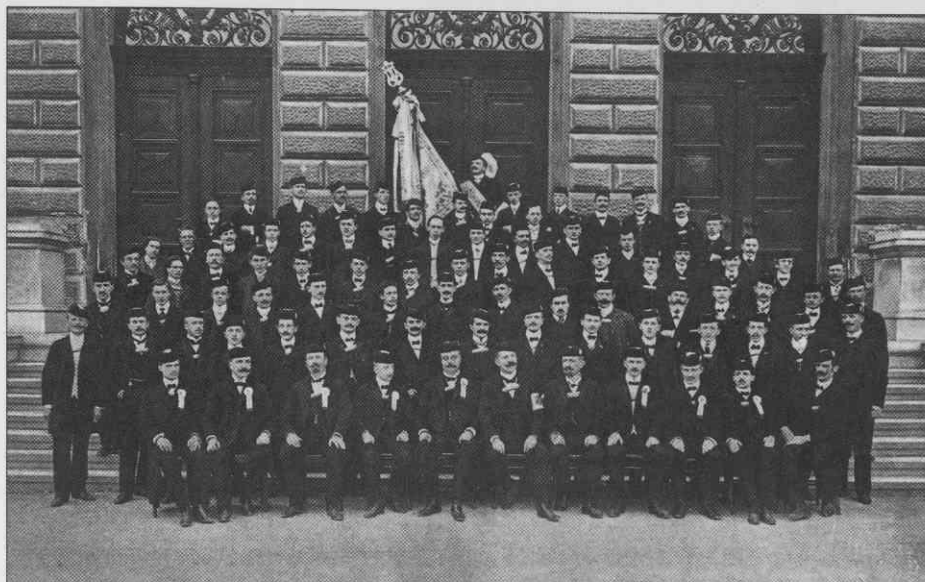
Med najstarejša ljubljanska pevška društva je sodilo tudi Pevsko društvo Ljubljana, ki je bilo ustanovljeno leta 1892 in je gojilo v začetku izključno moško petje. Šele v letih 1907-08 se je zbral okrog stare društvene zastave mnogoštevilen mešani zbor, hkrati pa so iz prvotnega »pevskega« društva osnovali Slovensko glasbeno društvo Ljubljana, ki je odprlo tudi lastno glasbeno šolo.

Krakovske pevce sem omenil že v zvezi s prvo organizirano pevsko skupino v Ljubljani. Takoj po I.svet. vojni, leta 1919, pa je bilo ustanovljeno pevsko društvo Krakovo-Trnovo z namenom, »da omogoči prebivalcem mestnih okrajev Krakovo in Trnovo, ki

² Adorno, Horkheimer: Sociološke študije, Zagreb 1980, str. 105

³ APZ 1927-1987, bilten ob 60. obletnici, Ljubljana 1987, str. 6

⁴ Cvetko Budkovič: Začetki in razcvet slovenskega zborovskega petja v Ljubljani, Obzornik, št.1, Ljubljana 1987, str. 28



Slov. del. pevsko društvo "Slavec" v Ljubljani, ob 25 letnici 1. 1909.

Slovensko delavsko pevsko društvo Slavec v Ljubljani leta 1909 (Razglednica iz zbirke Zmaga Tančiča) • The Slovene Workers Choral Society Nightingale in Ljubljana in 1909 (Picture postcard from the Tančič Collection) • La Société chorale des ouvriers de Slovénie "Slavec" à Ljubljana en 1909 (La carte postale de la collection de Zmago Tančič)

sta od sredine mesta, kjer imajo druga pevska društva svoje sedeže, precej oddaljena, pouk v petju.«⁵

Med najpomembnejša pevska društva je treba uvrstiti še Narodno železničarsko društvo Sloga, ki je bilo nadaljevalec tradicije leta 1911 v Trstu ustanovljenega Udruženja jugoslovanskih železničarjev oz. njegovega pevskega odseka ter pevsko društvo Ljubljanski zvon, ki se je razvilo leta 1905 iz Delavskega pevskega društva Zvon. Članstvo tega društva je bilo večinoma iz vrst delavcev in obrtnikov. V Ljubljani se je občasno zbiral še zelo kvaliteten učiteljski zbor, ki je bil v svojem bistvu naslednik zbora primorskih učiteljev.

Prav posebno mesto zasluži med ljubljanskimi pevsкими zbori Akademski pevski zbor, ki ga je vodil France Marolt. O težavah ob njegovi ustanovitvi piše Ciril Špindler naslednje: »V Ljubljani je delovalo več študentskih akademskih društev, ki so bila po tradicionalni shemi meščanskih strank razdeljena v dva tabora: društva Triglav, Jadran in Slovenski jug so predstavljala liberalni blok, Danica, Zarja in Borba pa klerikalni blok. Nad vsemi temi društvi so imele pokroviteljsko roko t.i. starešinske zveze, organizacije bivših predstavnikov teh društev oz. njih idejnih predhodnikov še iz časov avstroogrške monarhije. Politične stranke in starešinske zveze niso akademskih društev le idejnopolično usmerjale, temveč so odločilno vplivale tudi na njih kulturno dejavnost... Dne 25.oktobra so se v klavirski sobi Akademskega kolegija v Kolodvorski ulici 22 znašli

⁵ Zgodovina pevskega društva Krakovo-Irnovo, Zbori, let.4, Ljubljana 1928, str. 13

ramo ob rami akademiki, ki so doslej improvizirano peli podoknice liberalnim starešinam, z onimi, ki so peli na frančiškanskem koru pri nedeljskih mašah ob zvokih orgel patra H.Sattnerja.«⁶

APZ je bil od vsega začetka živo nasprotje tradicionalnih pevskih zborov, saj mu je bilo petje prvenstveno trdo in smotno delo, medtem ko je petje nekaterim drugim pomenilo bolj oddih in zabavo.

Poleg naštetih večjih in pomembnejših pevskih zborov in društev je v Ljubljani delovalo še precej manjših, predvsem ljubiteljskih pevskih skupin in zborov, ki so večinoma nastopali na raznih proslavah, praznovanjih, obletnicah itd.

132

Socialna in generacijska struktura ljubljanskih pevskih društev in zborov je bila v veliki meri odvisna od okolja, v katerem so nastala in delovala, in od politične usmerjenosti njihovih članov. Tako je veljala Glasbena matica za izrazito meščansko pevsko društvo, v katerega so se vključevali v največji meri uradniki, razni bančni delavci pa tudi obrtniki. Približno isto sestavo je imelo tudi pevsko društvo Ljubljana, medtem ko so bila Krakovo-Trnovo, Ljubljanski zvon, Sloga in Grafika pretežno delavska društva.

Kljub temu, da so bili pevci ljubljanskih pevskih zborov zvečine iz nižjih in kvečjemu srednjih slojev, so gledali na podeželske zборе zelo zviška. Najbolj je ta odnos prišel do izraza ob skupnih nastopih Pevske zveze. France Marolt opisuje koncert 113-ih zborov leta 1931 z zelo kritičnimi besedami: »Pevce z dežele so prezirali, češ, kaj bi se šli mazat mednje mi pevci, vajeni visoke umetnosti, vzgojeni tekom desetletij od slavnih pevovodij, ki imamo za sabo nešteto umetniških turnej itd...In tako,« pravi dalje Marolt, »so prihajali dragi znanci in znanke, slavna pevska elita ljubljanska, vsak s svojo filozofijo veččaka, vseznala, prihajali kakor ščurki na svetlo oprezat in po tihem nergat, kakor se to spodobi malenkostnim slabičem v gosposkih suknjah, ki jim je od njihove prave biti (prišli so nedavno tega kot kmečki sinovi v mesto) ostalo zgolj slovensko ime.«⁷

Pevska društva so se načeloma izrekala proti kakršnikoli politični dejavnosti, ki bi bila naravnana proti drugače opredeljenim društvom. Kljub temu je bila klasična politična dvojnost prisotna tudi na tem področju. Različne politične stranke so pevska društva vabile na svoje proslave za popestritev programa. V začetnem povojnem obdobju »narodnega« navdušenja so se zbori z veseljem odzivali na takšna povabila, kasneje pa so se zelo neradi udeleževali političnih shodov.

Večina pevskih zborov se je v mešane razvila iz moških. Vse kaže, da so se začele ženske množičneje vključevati v pevska društva šele po 1. svet. vojni. Vzroke za to vidim v povojnem večjem prilivu ženske delovne sile v mesta, v večjih političnih svoboščinah v novi državi in s tem povezano večjo emancipacijo ženske v primerjavi s časom pred »prevratom«. Kljub nekoliko spremenjenemu položaju pa je bilo še vedno opaziti neko razliko v starostni strukturi pri moških in ženskih članih. Ženske, ki so pristopale k zborom, so bile večinoma mlade, neomožene, brez obveznosti do družine, kmalu po omožitvi pa so iz zborov izstopale. V splošnem torej velja, da je bilo starejših žensk v zborih razmeroma malo. Vztrajale so le nekatere iz premožnejših družin, kjer so imeli doma gospodinjske pomočnice in služkinje ali pa niso imele otrok in družine.

Med odločilnimi činitelji, zaradi katerih so se ljudje odločali pristopiti v nek pevski

6 Ciril Špindler: Prvi koncerti (Maroltovega) APZ, Maribor 1968, str. 3

7 Pevec, št.11, Ljubljana 1931, str. 43 (France Marolt)

zbor oz. društvo, so najpomembnejši: veselje do petja, potreba po druženju in koristna poraba prostega časa. Veselje do petja je lahko temeljilo na neki daljši družinski tradiciji, kjer je bilo že več družinskih članov tudi članov kakega pevskega društva, tako veselje pa se ja lahko pojavilo tudi ob ugotovitvi posameznika, da ima posluh in dober glas, ki sta potrebna za petje. Vse to združeno s potrebo po samopotrjevanju in z intenzivnim občutkom za ustvarjanje nečesa koristnega je bil in je vsekakor še vedno eden glavnih motivov za pristop k pevskeemu zboru. Pevski zbor je večini nudil idealen način izrabe prostega časa, ki je bil obenem povezan še z umetniškim poustvarjanjem. Privlačna pa so bila tudi razna koncertna potovanja, s pomočjo katerih so si pevci širili svoje obzorje. Nemalo je bilo takih, ki so prišli v zbor, da bi spoznali partnerja, čeprav je bilo raznih plesov, zabav in družabnosti povsod dovolj.

Pevska društva in zборе torej nikakor ne moremo imeti zgolj za izvajalce zborovske glasbe in nosilce zborovske glasbene kulture, temveč za skupine ljudi, ki so v okviru društev zadovoljevali tudi svoje drugačne interese. Zaradi tega je bilo potrebno medsebojno usklajevati različne poglede na vlogo društev, na nivo umetniškega ustvarjanja itd. Seveda je prihajalo največkrat do sporov med odborom in dirigentom. Slednji je namreč dajal več poudarka umetniškemu delovanju, odbor in pevci pa so poleg petja vendarle videli tudi že zgoraj omenjene koristi. Prav zaradi tega si je težko predstavljati amaterski zbor ali društvo, ki bi poleg glasbene plati ne upošteval tudi zelo pomembnega socialnega vidika, t.j. potrebe človeka po druženju s somišljeniki. Družabni večeri, ki so jih prirejali večkrat na leto, so bili najpomembnejša oblika medsebojnega spoznavanja in predvsem zabave. Zbor je za te priložnosti nabavil jedačo in pijačo, med sabo pa so določili ljudi, ki so bili zadolženi za postrežbo in pospravljanje po končani zabavi. Družabna srečanja so nemalokrat organizirali tudi v raznih gostilnah. Za Glasbeno matico sta bili to gostilni Pri Nacetu in Pri Mraku, za APZ kavarna Union itd. Med vsemi pevci so bili zelo priljubljeni tudi skupinski izleti ki so jih po najboljših močeh organizirali za svoje članstvo. To so bili navadno obiski priljubljenih izletniških točk v bližini Ljubljane, čeprav so se včasih v vlakom zapeljali tudi dlje.

Uspešno delovanje pevskega društva in zborov je bilo v veliki meri odvisno od denarnih sredstev, brez katerih bi bile kot neprofesionalne in od države nesubvencionirane organizacije onemogočene. Plačevati je bilo potrebno najemnino za društveni prostor, honorar pevovodji, elektriko, nabavo not, razne članarine in še marsikaj. Večji stroški so še zlasti nastali pri nastopih izven Ljubljane. Ivo Hladnik, predsednik Slavca, opiše v enem izmed člankov denarne težave, s katerimi so se ubadali: »Pevsko društvo Slavec je priredilo letos koncert v Trzinu in drugi dan popoldne koncert v zdravilišču Golnik. Trzin je oddaljen od Ljubljane približno 50 km in se je koncerta udeležilo 55 pevk in pevcev. Ker po novi odredbi prometnega ministrstva pevska društva nimajo pravice do polovične cene vožnje na železnici, so znašale voznine 35 dinarjev na osebo, skupaj torej 1925 dinarjev. Če računamo skromno prehrano za večerjo, zajtrk, obed in prenočišče za osebo 50 dinarjev, je to skupaj 2750 dinarjev; in razni stroški, programi, reklama, vožnja z avtobusom itd. le 700 dinarjev, znašajo skupni stroški 5373 dinarjev.«⁸ Ker so znašali skupni prihodki društva le 1350 dinarjev, so morali pevci in pevke primanjkljaj kriti sami.

Opisane razmere so bile značilne za večino pevskega društva, tako da je moral odbor zbirati med pevci po 10 ali 20 dinarjev, če je sklenil nabaviti kaj potrebnega. Nedvomno je

⁸ Zbori, let. 6, Ljubljana 1930, str. 42

bilo med pevci prisotnega veliko idealizma, da so žrtvovali za dodatne društvene stroške za marsikoga veliko vsoto.

Dohodke so pevska društva dobivala predvsem od ustanovnin, podpornin in čistih dobičkov (če se sploh bili) od raznih prireditvev, koncertov, veselice itd. Za izboljšanje materialnega položaja so na svojih zabavnih prireditvah radi prirejali male srečolove in ker so trgovci dobitke zanje darovali, je tak srečolov ponavadi prinesel društvu par sto dinarjev dohodkov. Večina društev je imela svoje častne, ustanovne, podporne, zaslužne in redne člane. Podporni člani so občasno nakazovali društvu manjše vsote denarja, če so bili mnenja, da je to potrebno. Stanovska društva, kot so bila Grafika, Sloga itd., so dobivala denar od svojih stanovskih organizacij. Najmanj denarnih težav je imel zbor Glasbene matice, ki je imel največ podpornih članov in mecenov, obenem pa dovolj denarnih podpor od države in celotne Glasbene matice.

134

Za izboljšanje denarnega stanja so si društva pomagala s prireditvami, ki so jih prirejali za pusta ali na silvestrski večer. V ta nemen je bilo potrebno najeti dvorano in prek oglasov privabiti čim večje število ljudi, če naj se je taka prireditev denarno izplačala.

Obstoj vsakega društva je poleg ostalega odvisen tudi od primernih prostorov za vaje. Ljubljanska pevska društva zvečine s tem niso imela pretiranih težav. Huje je bilo le pozimi, ko so nastopili problemi z ogrevanjem in s tem povezani stroški. Revija Zbori je poročala, da je moralo pevsko društvo Ljubljanski zvon januarja 1929 »zaradi obolelosti članov na hripi, zaradi prehudega mraza in pomanjkanja kuriva, pevske vaje začasno ustaviti. Tudi Sloga je v zimi kratek čas pavzirala. Vztrajno, permanentno deluje le pevski zbor Glasbene matice.«⁹

Za vaje najprimernejši čas je bil ob večerih, nekako po dvajseti uri, ko so bili služba, popoldanski počitek in večerja že mimo. Janez Gregorin (nekdanji pevec Akademskega pevskega zbora, op.RV) je o tem zapisal: »Pozna noč. Ljudje so že davno odšli iz bioskopov in gledališč, ulice so temačne in prazne, prvi veseljaki, ki so preživeli večer v gostilniških lokalih, kolovratijo med hišami. Včasih lije kot iz škafa, drugič sneži, zdaj zgrabi človeka, ki stopi ob tej uri iz hiše, vročina, zdaj ostrí mraz. Kazalec na uri se premika proti polnoči. Na univerzi (kjer je imel APZ vaje, op.RV) se tiho odpro vrata; temne sence se motajo izpod balkona, urno se spuste čez Kongresni trg in izgube. Redki ljudje, ki so preživeli večer ob kupici vina in v veseli družbi, stražnik, ki se prestopa pred Matico, so priče tej tajanstveni paradi senc ob uri duhov. Večer za večerom ob isti pozni uri isti prizor. Če vprašaš človeka, ki naglo prihaja od univerze proti Zvezdi, kaj je bilo ob tej pozni uri v poslopju naše Almae matris, bo odgovoril: 'Vaja Akademskega pevskega zbora' 'Ob klej ste pa pričeli?' 'Ob osmih.' 'Ob osmih! Zdaj gre pa na polnoč. Ljudje, ki so bili ves dan zakopani v skripte in knjige, ljudje, ki so ves dan garali v službi, večere ne posvete zabavi in razvedrilu, ampak ga nesebično žrtvujejo kulturnemu delu...«¹⁰

Pevska društva in zbori niso bili prisotni samo na svojih rednih letnih koncertih in pevskih turnejah, temveč tudi na kulturno-umetniško manj pomembnih prireditvah. To so bile prireditve ob raznih državnih in cerkvenih praznikih, ob odkritjih spomenikov itd. Prepevali so »pod okni« pomembnim političnim, kulturnim in cerkvenim osebnostim ob njihovih jubilejih. Zelo razširjeno je bilo tudi petje na pogrebih, porokah in na nekater-

⁹ Zbori, let.5, Ljubljana 1929, str. 5

¹⁰ Janez Gregorin: Kako dela APZ, APZ v Ljubljani, delovna doba 1926-1936, str. 5

ih dobredelnih prireditvah. Zborovska pesem ravno tako ni manjkala na sokolskih in orlovskih »zletih«, kamor so društva še posebej poskušali pritegniti. Ubrano petje je bilo moč slišati tudi na ljubljanskem kolodvoru ob sprejemu kakega tujega pevskega društva, ravno tako pa tudi ob odhodu ali vrnitvi kakega ljubljanskega društva z uspešne turneje po tujini.

Nastop gospodarske krize v tridesetih letih je občutno vplival tudi na družabno življenje v pevskih društvih. S slabšanjem gospodarskih razmer je usihala tudi intenzivnost družabnega življenja, saj so društva postala denarno nesposobna pevcem plačevati prevoz ali celo hrano in prenočišče. Tako so vsi ti stroški padli na rame pevca, le-ta pa je v svojem žepu za to našel vedno manj denarja.

Kot lahko iz napisanega ugotovimo, so bili ljubljanski pevski zbori in društva nosilci in soustvarjalci kulturnega pojava, ki se imenuje vokalna glasba. V svojih vrstah so združevali ljudi najrazličnejših poklicev, različnih starosti in socialnih statusov. Z ozirom na veliko število pevskih društev in zborov ter množičnost njihovega članstva ni težko ugotoviti, da je bilo razmerje med številom pevcev in številom prebivalcev takrat, napram današnjemu času, mnogo bolj v prid človeku, ki ni samo poslušal, ampak tudi (so)ustvarjal in bil ponosen na svojo vlogo posredovalca glasbenih umetnin. Ta ponos je pri še živečih tedanjih pevcih prisoten še danes.

Kljub vsem naštetim pozitivnim vrednotam pa je že tedanji čas nakazal nekatere značilnosti, ki prihajajo v še večji meri do izraza tudi danes. Tu mislim predvsem na mačehovski odnos do kulturne dediščine nasploh in nonšalantnost političnih subjektov do hitrejšega in kvalitetnejšega kulturnega napredka, nezavedajoč se dejstva, da v današnji hitro razvijajoči in v egalitizem usmerjeni materialistični stvarnosti lahko obstane samo kulturno razvit in sebe zavedajoč se narod.

BESEDA O AVTORJU

Mag. Robert Vrčon je zaposlen na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU kot raziskovalni sodelavec II. Ukvarja se predvsem z raziskovanjem oblik in načinov ljudskega petja na Slovenskem.

ABOUT THE AUTHOR

Robert Vrčon, a Master in Ethnology and Cultural Anthropology, is a researcher on the Ethnomusicological Institute of the Slovene Academy of Sciences and Arts. He is primarily interested in researching the forms and ways of folk singing in Slovenia.

SUMMARY

CHORAL SOCIETIES AND CHOIRS IN LJUBLJANA BEFORE 1940

If we consider the ethnology of towns, then the study of a town's societies and associations certainly appears to be one of the most frequent research themes. Choral societies were one of the "generators" of social life in Ljubljana, but they also linked folk culture and life to so-called high culture.

The beginnings of choral societies in Slovenia reach back to the days of the first reading circles, i.e. after 1848, when the Austro-Hungarian monarchy granted its subjects more political liberties. Presently known data, however, suggest that the polyphonic mixed choir of Krakovo (a district of Ljubljana) took to singing secular songs before the year 1848.

Major choral societies and choirs of that time were The Slovene Workers' Choral Society Nightingale, the Choir of the Philharmonic Society, the Slovene Musical Society Ljubljana (with its own choir), the Choral Society Krakovo-Trnovo, The National Railroad Workers Society Harmony (with its own choir), the Choral Society The Ljubljana Bell and the Academic Choir.

Besides these major choirs and choral societies there were many small, mostly amateur groups and choirs in Ljubljana. These performed at celebrations, commemorations, anniversaries etc.

Choral societies and choirs cannot be seen merely as performers of choir music and representatives of our choral musical culture. They were also groups of people who - within these societies - satisfied other needs and interests. It is indeed hard to imagine an amateur choir or society which besides performing music would not pay attention to the important social aspect of man's need to socialize with his fellows. Social evenings were held several times a year and were the most important form of getting to know each other, but above of all plain entertainment. More likely than not these social meetings were held in pubs. But what the singers liked best were membership excursions which were organized as often as possible.

Choral societies and choirs did not only sing at their regular annual concerts or when touring, but also at less important cultural and artistic performances. Such would be national and church holidays, the unveiling of a monument, and the like. They also used to sing serenades to political, cultural and religious dignitaries on the occasion of their birthdays. A widespread custom was singing at funerals, weddings and charity performances. And choral songs were not missing from the meetings of the Hawks or Eagles (Gymnastic Societies) either. On other occasions well-in-tune singing could be heard at the Ljubljana railway station when a foreign choral society was welcomed or a Ljubljana society departed on a tour abroad or returned from it.

The choirs and choral societies of Ljubljana were one of the origins and an important vehicle of the cultural phenomenon called vocal music. They also brought together people of different occupations, age and social status. There were so many choral societies and choirs and so numerous were their members that - compared with today's figures - it is obvious that people in the past preferred to not just listen to musical pieces of art, but took pride in creating and performing them.

RÉSUMÉ

LES SOCIÉTÉS DE CHANT CHORAL ET LES CHOEURS À LJUBLJANA JUSQU'À 1940

En parlant de l'éthnologie actuelle des villes nous trouvons que l'étude des sociétés et des associations de la ville est, indoubitablement, un des sujets de recherche les plus fréquents. Dans le cas des sociétés de chant choral, qui étaient une sorte de "générateur" de la vie sociale à Ljubljana, il s'agit, en plus, d'une fusion de la culture populaire ou de la culture du peuple et de la soi-disante haute culture.

En Slovénie les commencements des activités des sociétés de chant choral organisées remontent dans les temps des premiers cercles de lecture dans les années après 1848, où les privilèges politiques dans la monarchie austro-hongroise devinrent plus soples. Pourtant - d'après les informations dont nous disposons en ce moment - les chanteurs de Krakovo chantaient les chants profanes dans leur chœur mixte même avant 1848.

Parmi les chœurs et les sociétés de chant choral les plus importants il faut compter La Société chorale des ouvriers de Slovénie "Slavec", le chœur de "Glasbena Matica" ("La Société philharmonique"), la Société musicale slovène de Ljubljana (avec son chœur), la société chorale Krakovo-Trnovo, la Société nationale des employés de chemin de fer "Sloga" (avec son chœur), la société chorale "Ljubljanski zvon" ("La Cloche de Ljubljana") et le Chœur Academique.

A part les grands chœurs importants mentionnés, il y en avait beaucoup de plus petits, surtout des chœurs d'amateurs qui fonctionnaient à Ljubljana; ces chœurs se produisaient, en premier lieu, à l'occasion de différentes célébrations, fêtes, anniversaires, etc.

Les sociétés de chant choral et les chœurs ne peuvent pas être considérés uniquement en tant qu'interprètes de la musique chorale et en tant que porteurs de la culture musicale chorale, mais aussi en tant que groupes de gens qui, dans le cadre de ces sociétés, satisfaisaient également d'autres intérêts. Il est difficile d'imaginer un chœur ou une société d'amateurs qui - à côté des intérêts musicaux - ne tiendrait pas compte de l'importance de l'aspect social, c'est à dire du besoin des individus de s'associer aux gens partageant les mêmes opinions. Les soirées divertissantes, organisées plusieurs fois par an, représentaient l'occasion la plus importante où les membres pouvaient faire connaissance entre eux, et surtout où ils pouvaient se divertir. Maintes fois les rencontres divertissantes furent organisées dans les auberges. Tous les chanteurs aimaient aussi les excursions en groupe que les chœurs organisaient autant qu'il leur était possible.

Les sociétés de chant choral et les chœurs ne participaient pas seulement à leurs concerts annuels réguliers et à leurs tournées, mais aussi à des événements culturels et artistiques de moindre importance. C'était surtout les manifestations à l'occasion de fêtes religieuses ou nationales, les inaugurations de monuments, etc. Pour leurs jubilés, ils chantaient "sous les fenêtres" des personnalités politiques, culturelles et ecclésiastiques importantes. Il était aussi très répandu de chanter aux enterrements, aux mariages et aux manifestations de bienveillance. Les réunions des associations des "Sokoli" ("Les Faucons") et des "Orli" ("Aigles") ne manquaient pas non plus de chants choraux. On pouvait aussi entendre le chant harmonieux à la gare lors de l'accueil des sociétés de chant choral

étrangères et aussi à l'occasion du départ ou du retour d'un chœur ljubljanaï d'une tournée à l'étranger.

De tout ce qui est décrit dans l'article nous pouvons constater que les sociétés de chant choral et les choeurs de Ljubljana étaient porteurs et co-créateurs du phénomène culturel nommé: "musique vocale". Dans leur rangs ils réunissaient des gens de différentes professions, d'âge et de situation sociale différents. Compte tenu du grand nombre de sociétés de chant choral et de choeurs, et aussi des membres nombreux, il n'est pas difficile de constater que le rapport proportionnel entre le nombre de chanteurs et le nombre de population à l'époque était - par rapport à aujourd'hui - beaucoup plus favorable pour l'individu, qui n'était pas seulement l'écouteur, mais aussi co-créateur, fier de son rôle de médiateur des oeuvres d'art musicales.

ROMANJE NA ŠMARNO GORO

Darko Knez

139

IZVLEČEK

Romarska cerkev na Šmarni gori sodi med najstarejše in med pomembnejše božje poti na Slovenskem, čeprav so poglavito romarsko dejavnost sedaj zamenjale turistične, izletniške, rekreativne, športne, učne in morda še kakšne dejavnosti. Poudarek raziskave je romanje k Rožnovenski Materi božji na Šmarni gori predvsem v 19. stoletju. Baročno cerkev na Šmarni gori, ki sodi v sam vrh naše spomeniške posesti, uvrščamo med gorske božje poti, in sem so predvsem romali verniki iz bližnjih krajev.

ABSTRACT

The pilgrimage church on Mt. Šmarna gora is among the oldest and most important places of pilgrimage, though nowadays more people climb the mountain for the sake of tourism, recreation, sports, education and the like than for a pilgrimage. The emphasis of this research is on the pilgrimage to the Madonna of the Rosary on Šmarna gora in the 19th century. The baroque church on Šmarna gora, one of the peaks of Slovene memorial heritage, and is mainly visited by worshippers from nearby.

SPLOŠNI ORIS

Šmarna gora stoji na obširni gorenjski ravnini severozahodno od Ljubljane. Dviga se brez povezave z drugimi gorami tik ob Savi v obliki dvojne piramide in je na vse strani precej strmo padajoča.

Ima dva vrhova. Vzhodni, z božjepotno cerkvijo Rožnovenske Matere božje, je visok 671 m, zahodni vrh, Grmada (ker je služil za zažiganje grmad v času, ko so v naše kraje zahajali Turki), pa 675 m. Od vznožja do vrha gore se pride približno v 45 minutah. Na znamenitejših krajih so postavljeni kipi ali znamenja, ki opominjajo romarja, da je na pravi poti.

Šmarno goro so prebivalci okolice imenovali in jo navadno še vedno imenujejo le Gora. Ime Šmarna gora je nastalo iz Sv. Marijine gore, vrh je dobil ime šele potem, ko so na njem postavili (zgradili) prvo svetišče (cerkev ali kapelo), posvečeno preblaženi devici Mariji. Fran Orožen trdi, da se je ta gora nekdaj imenovala Holm.¹ Najbrž je iz tega imena

¹ Fran Orožen, Vojvodina Kranjska, I., str. 60.

nastalo tudi nemško ime, ki ga najdemo v starih listinah, namreč: Cholmberg,² in iz tega, a šele pozneje, Kallenberg. Nemcem, ali vsaj tistim, ki so pisali nemške listine, je bilo že zelo zgodaj znano slovensko ime Šmarna ali Marijina gora, saj že v listini iz leta 1216 beremo ime Marienberg.

Ob vznožju Šmarne gore je več vasi.

Prva je Šmartno pod Šmarno goro, kjer so imeli nekdanje pečnice, v katerih so žgali lonce.³ Ob južnem robu Šmarne gore je vas Tacen, kjer je na začetku tega stoletja bilo sedem sodarskih mojstrov, ki so imeli svojo sodarsko zadrugo. Dokler ni bilo železnice, so tu izdelovali zelo veliko sodov in barigelj, ki so jih pošiljali po Savi navzdol.⁴ Na zahodni strani Grmade je vas Vikrče. Na severu je vas Zavrh, kjer je bil 6.7.1845 rojen turistom in glasbenikom dobro znani »triglavski župnik« Jakob Aljaž; njegov oče je bil mnogo let ključar cerkve na Šmarni gori.

140

Ob južnem robu Šmarne gore se od zahoda proti vzhodu vije naša največja reka Sava. Za šmarnogorske izletnike in romarje, ki prihajajo od ljubljanske strani, je najvažnejši prehod čez Savo tacenski most. Nekoč tu ni bilo mostu; ljudi, živino in blago so čez Savo prevažali brodniki. Leta 1569 je bil tacenski brod inkorporiran (priklučen) davčnemu uradu v Ljubljani,⁵ torej je bila to državna last in plačila za prevoz so se stekala v državno blagajno. Nekateri pa so kljub temu imeli razne ugodnosti. Nadvojvoda Karel je dne 11. 12. 1569 dovolil smledniškemu graščaku Egkhu brezplačen prevoz zanj, za njegovo služinčad in za žito, če ga je prodal v Ljubljano.⁶ Vodiški župnik je moral dati brodarjem letno en star⁷ mešanega žita ter ob žeganju in za god sv. Marije jesti in vsakemu en polič⁸ vina.⁹ V poznejših zapiskih vodiškega župniškega arhiva (1804-1809) pa je zapisano, da je moral dajati župnik tacenskim brodnikom »ob spravljanju bire« obed, sestavljen iz goveje juhe, treh funtov¹⁰ govejega mesa, zelja, kaše na juhi, treh bokalov¹¹ vina in za 12 soldov soržičnega kruha. Poleg tega so dobili še 2 mernika¹² rži in 2 mernika prosa. Kako so plačevali prevoznino podložni kmetje, ni znano.

Leta 1844 je napravil smledniški graščak baron Frančišek Lazarini v Tacnu lesen

2 Župnijski arhiv, listina z dne 17.4.1314, druga leta 1393, in tretja iz leta 1456.

3 Novice, 1878, str. 177.

4 Novice, 1878, str. 177.

5 Dem Aufschlagagamte in Laibach incorporiert.

6 Mittheilungen des Musealvereines, 1896, str. 136.

7 En STAR je 106-110 l. (Povzeto po Sever Martin, Prispevki k zgodovini meroslovja na Slovenskem, Ljubljana 1988).

8 Po Vilfan Sergiju v Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (16.-19. stoletje), Zgodovinski časopis VIII, str. 85, Ljubljana 1954, meri en POLIČ od 16. stoletja do srede 18. stoletja 0.827 litra, od srede 18. stoletja pa do 1876 meri en POLIČ 0.707 litra.

9 Manuale 1682 v župnijskem arhivu.

10 En FUNT je 560 g. (Povzeto po Škiljan Maja, Stare mjere, Povjestni muzej Hrvatske, Zagreb 1975).

11 En BOKAL je 1.414 l. (Povzeto po Sever Martin, Prispevki k zgodovini meroslovja na Slovenskem, Slovensko društvo za merilno in procesno tehniko, Ljubljana 1988).

12 Merniki so bili različni; Po Sever Martinu v Prispevki za zgodovino meroslovja na Slovenskem, Slovensko društvo za merilno in procesno tehniko, Ljubljana 1988 je bil en MERNIK 30.5 litra; po Vilfan Sergiju v Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (16.-19. stoletje), Zgodovinski časopis VIII, Ljubljana 1954, je v 15. stoletju en MERNIK približno 22.5 litra, v 19. stoletju pa je en MERNIK tudi 30.75 litra.

most, ki ga je imenoval Marijin most.¹³

Za njega je po odloku iz 24.12.1840 smel pobirati mostnino (dovoljenje mu je dala dvorna pisarna), in sicer: od vpreženega ali nevpreženega velikega živinčeta (vol, konj...) po 6 krajcarjev, od malega živinčeta (ovce...) po 1 krajcar¹⁴ in od posameznega človeka, ki je šel peš čez most, tudi po 1 krajcar.¹⁵

Ko je leta 1848 ustava odpravila podložnost kmetov, tlako in desetino, so se začeli nekateri kmetje upirati plačevanju mostnine. Ranili so baronovega mostninarja, pometali nekaj mostnic v Savo in grozili z napadom na smledniško graščino. Graščak in uradništvo so zaradi tega (in zaradi strahu) prosili v Ljubljani za vojaško pomoč, ta je takoj prišla in ostala v Smledniku do 3.4.1848.¹⁶

Glavna dohoda na vrh Šmarne gore sta dva: prvi iz Tacna, ki je tudi običajna romarska pot za tiste, ki prihajajo na Goro z južne strani, in drugi iz Zavrha, ki se pri šmarnogorskem sedlu združijo s prej omenjeno romarsko potjo. Ker je ta pot precej položnejša, so po njej dovažali bolnike na božjo pot k šmarnogorski Materi božji,¹⁷ pa tudi vse težje reči (napr. Samassove zvonove); opeko ali kaj podobnega pa so ljudje na Goro znosili zastoj.¹⁸ Ob teh poteh so bile v 19. stoletju postavljene klopi, da so na njih romarji počivali.¹⁹ Ob že omenjenih poteh je še nešteto stez, ki vodijo z vseh strani, vendar so izletniki in romarji vedno raje uporabljali ti dve »glavni poti«.

Slovensko planinsko društvo je pot iz Šmartnega na Šmarno goro markiralo leta 1899.²⁰

Izletniki in pobožni romarji si z vrha gore radi ogledajo bližnjo in daljno okolico. Prav Šmarna gora nudi tako krasen razgled na vse strani, kakršnega drugi vrhovi te višine nikdar ne nudijo. S Šmarne gore se vidi skoraj polovica Kranjske. Kako obsežen je razgled s Šmarne gore, kaže tudi to, da so na kresni večer leta 1873 našteji pri jasnem

¹³ Slovenski cerkveni časopis, 1848, str. 77.

¹⁴ 1 TOLAR = 120 KRAJCARJEV
 1/2 TOLARJA = 1 GOLDINAR = 60 KRAJCARJEV
 1/4 TOLARJA = 30 KRAJCARJEV
 20 KRAJCARJEV
 18 KRAJCARJEV
 12 KRAJCARJEV
 10 KRAJCARJEV
 8 KRAJCARJEV
 6 KRAJCARJEV
 5 KRAJCARJEV
 3 KRAJCARJI = 1 GROŠ
 12 POLTURA = 1 1/2 KRAJCARJA
 1 KRAJCAR = 4 PFENIGI
 1 GROŠL = 3/4 KRAJCARJA
 1/2 KRAJCARJA = 2 PFENIGA
 1 DENAR = 3/5 KRAJCARJA
 1/4 KRAJCARJA = 1 PFENIG

¹⁵ Novice, 1848, str. 76.

¹⁶ Izvestja muzejskega društva, V, str. 47.

¹⁷ Zgodnja danica, 1875, str. 397.

¹⁸ Oznanilna knjiga iz leta 1846 in 1848.

¹⁹ Zgodnja danica, 1875, str. 397.

²⁰ Planinski vestnik, 1899, str. 102.



Franz Kurz zum Thurn und Goldenstein, Cerkev in ostala poslopja na Šmarni gori, gvaš, okoli leta 1850. ♦ Franz Kurz zum Thurn und Goldenstein, The church and other building on Mt. Šmarna gora, gouache, around 1850. ♦ Franz Kurz zum Thurn und Goldstein, l'Eglise et autres édifices sur Šmarna gora, gouache, vers 1850.



Franz Kurz zum Thurn und Goldenstein, Tabor na Šmarni gori, gvaš, okoli leta 1850. ♦ Franz Kurz zum Thurn und Goldenstein, the Rally on Šmarna gora, gouache, around 1850. ♦ Franz Kurz zum Thurn und Goldstein, Tabor sur Šmarna gora, gouache, vers 1850.

nebu in mirnem vremenu po gorah in gričih naokrog 167 kresov; največ po loških in kamniških gorah, slišalo se je tudi petje in ukanje ter pokanje topičev.²¹

Ker je Šmarno goro obiskovalo ogromno število izletnikov in romarjev (nekateri baje celo 50-100 krat na leto), je Slovensko planinsko društvo leta 1895 dalo v uporabo v gostilni Pri mežnarju novo (kar pomeni, da je bila že prej) spominsko knjigo.²² Leta 1897 so to spominsko knjigo spet zamenjali z novo.²³

Iz raznih virov izvemo, da je prav pogosto bil na Šmarni gori tudi dr. France Prešeren, saj je imel na Gori strica, duhovnika Jakoba Prešerna. Napisal je tudi dve pesmi o Šmarni gori.

Zelo pogosti gostje Šmarne gore so bili nekdanji planinski piparji, ki so na praznik sv. Štefana leta 1896 tam priredili celo svojo božičnico. Piparji so okrasili božično drevesce in ga obložili z darovi za domačine in goste. Ko je cerkovnik pokadil vse prostore s kadilom in jih blagoslovil z blagoslovljeno vodo, so prižgali svečice na drevescu in pri jaslicah, na peči pa umetelni ogenj. Nadpipar je po primernem nagovoru razdelil božična darila, temu je sledila prijetna zabava.²⁴

KRATEK ZGODOVINSKI PREGLED

Ohranile so se tri listine, iz katerih bi se dalo sklepati, da je v 13. in 14. stoletju stal na tej gori grad, čeprav vidnih ostankov ni. Iz teh listin izvemo:

Dne 1.10.1216 je Albert z Marijine gore (Albertus de Marienberch) dovolil Wernandu iz Smlednika (Wernando de Vledinick) v soglasju z njegovima sinovoma Bertoldom in Odalskalom in vsemi njihovimi dediči, da podeli eno kmetijo na Beli pri Preddvoru v blagor svoje duše in duše svoje soproge na oltar sv. Marije v Gornjem gradu.

Leta 1248 je Neža, soproga Friderika Bojevitega, potrdila darilo (Schenkung) viteza Konrada Marijinogorskega (Conrad von Marienberg), ki ga je dal velesovskemu samostanu.

Dne 1.5.1331 je bila spisana na Marijini gori ob Savi (Marienberg an der Save) listina na Rajnerja Schenka Ostrovharja in njegove dediče, ki so prevzeli poroštvo za 177 mark starih oglejskih fenigov.²⁵

Iz teh listin se da sklepati, da je bil na Šmarni gori grad, ki se je imenoval Marienberg, njegovi lastniki pa Marienberški ali Marijinogorski ali celo Šmarnogorski.

Spomin na nekdanji šmarnogorski grad se je ohranil tudi v nekdanji ljudski pripovedki o graščaku in zapeljani mladenki,²⁶ ki jo je dr. France Prešeren slišal med tedanjim ljudstvom in ji dal pesniško obliko.

²¹ Novice, 1873, str. 206.

²² Planinski vestnik, 1895, str. 13.

²³ Planinski vestnik, 1897, str. 29.

²⁴ Planinski vestnik, 1897, str. 9.

²⁵ Dr. Franc Kos, Gradivo, V., str. 142.

²⁶ ROMANCA OD STRMEGA GRADA

D = deklica

P = puščavnik

I.

D: »Zašla sem in steze nevem
naprej ne vem, nazaj ne smem
puščavnik, vas sam Bog naprot'
poslal mi je pokazat pot,
pokazat pot na strmi grad,
na strmi grad, gradnik kjer mlad,
kjer mlad gradnik bolan leži,
da ga tak dolgo k meni ni,
ki 'izvolil izmed vseh deklet,
obljubil me je v zakon vzet'.«

P: »O lepa hčer, o lepa hčer!
Počij pri meni en večer,
lej, bliža se že temna noč,
in pešat' vidim tvojo moč.«

D: »O ne mudite me nikar!
Noči in truda mi ni mar,
počivat', spati na puste,
mi ne puste skrbi grenke.«

P: »O pojdi z mano na moj dom!
Razlega po gorah se grom,
poglej oblakov čudni ples,
kako vihar buči skoz les.«

D: »O ne mudite me nikar;
naj treska grom, buči vihar!
Vihar oh hujši, bolj strašan
po srcu r'jove noč in dan.«

P: »Poslušaj, deklica, svet moj,
ostani tukaj vsaj nocej;
lej, predno prideva do vrat,
odšel čuvaj bo nama spat.«

D: »O ne mudite me nikar,
če slišal me ne bo vratar,
ki mu odprla tol'kokrat,
poslal odpret mi bo enkrat.«

P: »Ostani, hči, tvoj mlad gradnik,
on ni bolnik, ampak lažnik,
on slišal trkanja ne bo,
ker sladko spi z mlado gospo.«

D: »Ubij te grom, devištva tat!
že sedem mesecev hodim mat';
Bog ti gradnik zanesi mlad,
od tebe nosim greha sad!«

Ko te besede 'govori,
po tleh se zvrne, omedli, -
zviže fantiček se od nje,
al ona se več ne zave.

II.

Na majhni trati sredi rož
grob zjutraj koplje sveti mož.
Gre mimo mlad' gradnik na lov,
otročnico, grob gleda nov.
Puščavnikovo kupit vest,
cekinov vzame polno pest:
»Kar imam s sabo,« pravi, »na!
in molči, da ne zve gospa.«

P: »Nikar, nikar, žlahtni gospod,
da greha vaš ne plača rod!
Za svete maše dajte d'nar,
sirotam dajte bogat dar,
da duši ki je v vicah zdaj,
pomagajo v nebeški raj,
in sineka, ki je na svet
prišel, rediva sedem let;
ko spolni leta ta, se z njim,
se z njim podal bom v šole v Rim.«

III.

Gorje, gorje, gradnik nezvest,
kako te peče huda vest!
Krivic mašč'vavec, večni Bog,
obilno pošlje ti nadlog:
zaprtu žene je telo,
skrbi te starost brez otrok,
graščino dati tujcem 'rok.

Ko je preteklo dvajset let,
puščavnik pride 'z Rima spet,
iz Rima pride mašnik mlad,
ki je bil star'ga greha sad.

Doma leži gradnik bolan,
puščavnik reče mu en dan:
»Skrbi vas grad, blago, gospod,
ker z vami vgasnil bo vaš rod.
Mariji grad svoj dajte v last,
zidajte cerkev nji na čast,
da bo maš'val v nji sin za vas,
sem hodil romar vsaki čas.« -
Mariji dal je grad svoj v last,
je zidal cerkev nji v čast,
v nji sin je zanjga mašo bral,
in mater svojo 'z vic jemal.
Kjer je bil strmi grad nekdanj,
je cerkev Šmame gore zdaj.

Ta pripovedka postavlja ustanovitev cerkve na Šmarni gori v dobo po ustanovitvi gradu na Šmarni gori. Listine, ki jih navajam zgoraj, pa dokazujejo, da so na Šmarni gori Marijo častili, preden je bil ustanovljen grad, ali pa je bilo oboje istočasno. Če na Šmarni gori ne bi bilo vsaj majhnega svetišča v čast Materi božji, je prav gotovo ne bi imenovali Marijino goro (Marienberg). Torej je že leta 1216 (najbrž tudi že prej) na Šmarni gori stalo Marijino svetišče (morda samo kapelica). Da pa je to svetišče bilo že v 13. stoletju zelo obiskovana božja pot, dokazuje listina iz leta 1314, ko je oglejski patriarh Otbon potrdil odpustke, ki so jih že njegovi predniki podelili (torej prav gotovo že v 13. stoletju) obiskovalcem svetišča Device Marije na Šmarni gori.²⁷

Zaradi pogostih turških vpadov so v 15. stoletju postavili obzidje okrog cerkve. Zidovi so bili 95 cm debeli in 3 m visoki. Obzidje je imelo tudi dva močna stolpa. Iz enega so kasneje naredili zvonik, iz drugega pa stanovanje za vodiško duhovščino, ki je prihajala ob romarskih shodih na Goro in je tu prenočevala. Kletni prostori v tem poslopju pa so baje služili kot ječe za turške ujetnike.²⁸ To je bil čas najhujših turških vpadov v slovenske dežele in čas nastanka večine kmečkih protiturških obrambnih taborov. Iz vsebine pisma v kopalni knjigi avstrijske državne pisarne Friderika III., ki je povezano s smledniškim ozemljem in z graditvijo tabora na Šmarni gori, vidimo, da je v začetku leta 1478 (19. januarja) cesar pisno ukazal svojemu gradiščanu na Smledniku Gašperju Črnomaljskemu, da dovoli to cerkev podložnikom utrditi, pripraviti za obrambo in graditi. Ukazal mu je še, naj jim vrne naprave in orodje, ki jim ga je bil odvezel, da ga bodo lahko uporabljali za obrambo cerkve. Potemtakem so tabor na Šmarni gori začeli graditi najkasneje leta 1477, graditev pa so z izrecnim cesarjevim privoljenjem v naslednjem letu nadaljevali.²⁹

Pripovedka o Sv. soboti in o znamenju ob poti iz Zavrha pripoveduje, da so Turki napadli utrjeno Šmarno goro, ker so mislili, da imajo okoliški prebivalci vse svoje imetje skrito za trdnim obzidjem. Vodja Turkov je baje izjavil, da bo njegova mula zobala z Marijinega oltarja, preden bo ura pol dvanajst dopoldne. Ljudje v taboru so prestrašeni začeli klicati Marijo na pomoč. Marija je uslišala njihove prošnje in poslala junaka sv. Ahacija z ognjenim mečem Turkom nasproti ter zaklicala: »Zakaj me preganjate?« Turki so se te prikazni zbalii ter preplašeni zbežali. Pravijo, da je bilo to na dan sv. Ahacija ob pol dvanajstih dopoldne in da je bila tisti dan sobota. V spomin na to čudežno rešitev so zgradili ob stezi kapelico, ki se imenuje Sv. sobota. Ker pa so bili rešeni ob pol dvanajstih dopoldne, je zvonilo na Šmarni gori poldne že ob pol dvanajstih.³⁰ Na dan sv. Ahacija pa je bil velik shod na Šmarni gori.

Skoraj istočasno s turškimi pohodi na Kranjsko se je začelo med bogoljubnimi Slovenci širiti tudi luteranstvo. Vemo tudi, da so novo vero sprejeli celo nekateri vodiški duhovniki, ki so že od nekdaj skrbeli za Šmarno goro v dušnopastirskem oziru. Znano pa je, da so bili luterani hudi nasprotniki vsem božjim potem; čeprav za to obdobje nisem mogel zaslediti nobenih virov, lahko mirno trdim, da so vodiški duhovniki, ki so bili naklonjeni luteranstvu, z vso silo delovali proti Marijinemu čaščenju in proti obiskovanju božje poti.

²⁷ Novak Josip, Šmarna gora, str. 40-41, Ljubljana 1928.

²⁸ Župnijski arhiv.

²⁹ Reisp Branko, Grad Smlednik, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, zbirka vodnikov, str. 9, Ljubljana 1986.

³⁰ Zgodnja danica, 1875, str. 397.

Prav tako nimamo podatkov za »francosko obdobje«. Le v škofijskem arhivu (Fasc. Vodice) se je ohranila neznatna bajka iz tistih časov, ki pravi, da je okrajni komisar v Smledniku oktobra 1805 naznanil okrožnemu uradu v Ljubljani, da se med ljudstvom širi govorica, da je šmarnogorski kurat (Ivan Svetlin) zalotil ob polnoči v cerkvi duhovnika, ki je maševal. Neznani duhovnik je prijel kurata za roko ter ga odpeljal iz cerkve. Zunaj mu je pokazal Ljubljansko in Sorško polje, preplavljeno s krvjo, v kateri so plavali od Francozov pobiti Avstrijci.

Okrožni urad je izročil omenjeno poročilo škofijskemu ordinarijatu, ta pa je naročil dekanu v Šmartnem pod Šmarno goro, naj izve, od kod izvira ta bajka. Šmartinski dekan je 24.10.1805 poročal ordinarijatu, da kljub poizvedovanju ne more ugotoviti izvora bajke oziroma, kdo je njen začetnik, da pa je med ljudstvom splošno znana in da se ji nekateri smeji, drugi pa verjamejo.³¹

146

Dejstvo je, da je bajka izmišljena, vendar je vseeno zanimivo to, da so že mesec dni pozneje Francozi res prišli na Kranjsko in 28.11.1805 zasedli Ljubljano.

CERKEV IN NJENA POSEST NA ŠMARNI GORI

Najznamenitejša stavba na Šmarni gori je cerkev Rožnenske Matere božje, ki ima štiri vhode, v južni zunanji steni pa je vdolbina, v kateri je kip Marije rožnenske, ob kateri je tudi potekala maša, ko je bila cerkev prepolna. Kip je podoben Marijinemu kipu na velikem oltarju v notranjosti cerkve. Pobožnemu romarju v 19. stoletju je bil obisk cerkve prvi in glavni cilj pa tudi drugi izletniki so radi vstopali v to prijazno svetišče.

Cerkev je bila nekoč pokrita z lesom, ker pa takšna streha ni trpežna, so se leta 1831 odločili, da jo bodo pokrili s »skalicami«, te pa so nato pobožni romarji znosili izpod Šmarne gore na vrh.

Kot sem omenil v prejšnjem poglavju, je na Šmarni gori stalo Marijino svetišče že v začetku 13. stoletja. To je bila najbrž cerkvice ali kapela, ki pa je zaradi naraščajočega števila romarjev postala mnogo premajhna. Zato so leta 1432 sezidali novo cerkev.³² Zidana je bila v gotskem slogu z dvema ladjama in je imela po sredi več stebrov.

O tej cerkvi je pisal tudi Valvasor v svoji Slavi vojvodine Kranjske³³, in sicer, da ima sedem oltarjev :

- sv. rožnega venca,
- Marijinega oznanjenja,
- sv. Nikolaja,
- sv. Florijana,
- sv. Barbaré,
- sv. Ane,
- sv. Križa.

Novo cerkev so začeli graditi leta 1711. Zidal jo je takrat najboljši stavbenik Gregor Maček (ki je zidal tudi božjepotno cerkev v Dobrovi pri Ljubljani), dozidana pa je bila

³¹ Orožen Fran, Vojvodina Kranjska, II., str. 157.

³² Mitth. d. hist. Ver. f. Kr., 1848, str. 85.

³³ Valvasor Janez Vajkard, Die ehre des Hertzogthums Crain, VIII. knjiga, str. 826, fara Vodice.

l.1712. Grajena je v baročnem slogu.³⁴ V tlorisu ima podobo dveh osmerokotnikov, manjši za prezbiterij, večji za ladjo. Strop sta tvorili dve kupoli.

Ko se sprehodimo po cerkvi, je ves prostor v celoti pred nami. Pogled pritegne poslikana kupola, z Marijo, ki se dviguje iz svojega groba proti nebu. Ob grobu sta Magdalena in Marta, s strani pa gledajo apostoli. Zgoraj je sv. Trojica, ki vabi Marijo k sebi v večno prebivališče. Mariji naproti je »naša« prva mati Eva, pod njo drevo spoznanja, ki ga ovija zapeljiva kača. Evi naproti je velik duhoven Melkizedek, ki Bogu daruje kruh in vino, potem sta Sara in Abraham z nožem v roki pri svojem sinu Izaku. Dalje je Mojzes s tablami desetih božjih zapovedi, njegov brat veliki duhoven Aron s kadilnico, Jozue in kralj David s harpo. Evi na levi je Noe z barko, Jakob na poti, egiptovski Jožef, višji duhoven Heli in Ana, Samuelova mati, nato Zaharija, Elizabeta in sv. Janez Krstnik. V ozadju za orglami so podobe mnogih romarjev v kranjski noši, ki so jo nosili okrog leta 1847 ljudje različnih stanov in krogov na Kranjskem - kmetje z ženami in otroki in skupina romarjev, ob kateri stojijo vodiški župnik Jernej Arko, tedanji šmarnogorski ekspozit Anton Jamnik in mladi slikar Matevž Langus s paletu v rokah, trije možje, po zaslugi katerih so nastale te slikarije v kupoli. Slikar se naslanja na kamnito ploščo, na katero je bil »pravkar« izpisal znameniti slovenski napis, iz katerega izvemo, da je »Matevsh Langus iz Kamnjegorize na Gorenskim« v letih 1846 in 1847 »zmazal« veliko kupolo, na kateri je upodobil veličastno Marijino vnebovzetje.

Novo cerkev in oltarje je posvetil ljubljanski škof Žiga Feliks (Sigismundo Felici), grof Schrattenbach, 31.5.1729, o čemer priča 134 cm visoka in 93 cm široka kamnita plošča, ki so jo vzdali v cerkvi, kjer se stikata prezbiterij in ladja.

Šmarnogorska cerkev ima tudi lep križev pot. Prvi je bil napravljen l.1815.

V tej cerkvi so imeli orgle že v 17. stoletju, kar nam priča zapisnik izdatkov iz leta 1699, ko so za popravilo orgel plačali 6 goldinarjev. Okoli leta 1866 so vsako nedeljo in praznike tri hčere mlinarja Škulja iz Vikrč prepevale cerkvene pesmi ob spremljavi orgel. Poročilo o njih v Novicah se glasi takole: »Tri zale deve, ena lepša od druge; prvi pojo orgle, da malokateremu šolniku tako, druga s svojim visokim sopranom popeva krasne slovenske pesmi, tretja jo pa spremlja.«³⁵ Ob pomembnejših romarskih shodih pa je včasih hodil vodiški organist s svojimi pevci na Goro, da je bila služba božja veličastnejša.

Na Gori in ob potih, ki vodijo nanjo, je kar nekaj znamenj in kapelic. Ob južnem pobočju Šmarne gore, tam kjer romarska pot zavije proti zahodu, je bilo postavljeno zidano znamenje žalostne Matere božje, v katerem je lesen kip Marije z mrtvim sinom. Kip je bil posvečen 25.7.1883 zjutraj ob šesti uri. Na njem piše: »Spominjaj se, o Marija na nas«.

Pred šmarnogorskim sedlom je na skali znamenje Matere božje dobrega sveta, v katerem je kamniti Marijin kip z detetom v naročju. V četrtek pred sv.Vidom so tacenska dekleta nesla ta kip na Goro.³⁶ Prvotna kapelica na tej skali je bila gotovo zelo stara, ker se je ohranila o njej pobožna pripovedka, da je Marija tu na poti na Goro počivala, in da se še vedno pozna v skalo vtisnjen komolec oziroma koleno.³⁷ Še do danes se je ohranila navada, da mora tisti, ki gre prvič na Šmarno goro, prinesiti lesen križec do tega znamenja

³⁴ Iz zgodovinske zbirke duh. A. Koblarja.

³⁵ Novice, 1866, str. 306.

³⁶ Zgod. danica, 1883, str. 259.

³⁷ Izv. muz. dr., IX., str. 123.



Božjepotna podobica Rožnvenske Matere božje na Šmarni gori s Tacenskim mostom v ospredju. Desno spodaj napis: Tiskal J. Kranjec v Novem mestu. ♦ A pilgrim's memorial card of the Madonna of the Rosary on Mt. Šmarna gora, view with Tacen bridge in the front. The text in the right bottom corner reads: Printed by J. Kranjec in Novo mesto. ♦ Petite figure de pèlerinage de la Mère de Dieu du Rosaire sur Šmarna gora avec le pont de Tacen au 1er plan. L'inscription en bas à droite: imprimé par J. Kranjec à Novo mesto.

in ga položiti Mariji v podnožje, oziroma ga odložiti pri kapelici »Velika sobota«.³⁸

Malo pod vrhom Šmarne gore je v bregu ob romarski poti votlina, v katero so leta 1846 postavili na les naslikano podobo sv. Antona Puščavnika v naravni velikosti. Romarjem je bilo to všeč, in so se tukaj zelo radi ustavljali. Še prav posebno pa je sv. Anton postal priljubljen, ko »mu« je ljubljanski trgovec Krašovic daroval zvon, s katerim so romarji radi zvonili ter se mu tako priporočali. Zvonili so celo z zobmi, ker so verjeli, da jih potem ne bodo več boleli.³⁹

Na jugovzhodni strani cerkve stoji pokopališka kapela, ki je bila sezidana v 17. stoletju, če ne že prej, kajti omenjajo jo že v vizitacijskih zapisnikih iz leta 1631, Valvasor pa jo omenja l.1668 pri opisu šmarnogorske cerkve. Kadar je bilo na Šmarni gori toliko romarjev, da jih cerkev ni mogla sprejeti, so maševali v tej kapeli.

Na severni strani sedla stoji tudi stara zidana kapelica v obliki šesterkotne prizme.

Vsekakor je na Šmarni gori še več znamenj ki so jih postavljali v različnih časovnih obdobjih od nastanka te božje poti pa do današnjih dni, a menim, da jih ni potrebno posebej omenjati, saj smo si s predstavljenimi, uspeli (vsaj delno) ustvariti podobo Šmarne gore in poti, po katerih so romarji hodili v 19. stoletju.

Šmarnogorska cerkev je nekoč imela veliko podložnih kmetij, njiv in travnikov, ki jih je deloma kupila ali dobila v dar. Ta posestva, ki si jih je pridobila skozi stoletja, so obdelovali podložniki, ki so morali plačevati dajatve v denarju.

³⁸ Ilustrirani Slovenec, Leto IV, tedenska priloga »Slovenca« (št.71) z dne 25.3.1928, šte. 13, str. 100-101.

³⁹ Slov. cerkv. časopis, 1848, str. 77.

Z ustavo iz leta 1848 so se podložniki osamosvojili, dajatve zemljiškim gospodom so prenehale, seveda pa so gospodstva dobila za to primerno odškodnino.

Nekoč so imeli gostilno na Šmarni gori v lasti šmarnogorski duhovniki, vendar so poleg njih točili vino še drugi. 19.2.1840 je eno izmed dveh shramb, ki imata vhod s stopnic zunaj obzidja, za tri leta vzel v najem Martin Inglič, da bi v njej točil vino. Zato je plačal letno najemnino 10 goldinarjev. 3.10. 1842 pa so pogodbo podaljšali za nadaljnja tri leta. Drugo shrambo so oddali za isti namen in za enako najemnino 28.2.1840 Pavlu Samenu iz Tacna. 3.10.1842 je bila oddana Nikolaju Smoletu. Pozneje so te shrambe oddajali na dražbah tistemu, ki je več ponudil. Ker so ti gostilničarji ob številno obiskanih shodih dobro služili, je šmarnogorski cerkovnik Gašper Jamnik leta 1849 prosil okrajni urad v Smledniku, naj mu dovoli opravljati gostilniško obrt, kar mu je bilo odobreno.⁴⁰

ROMANJE K ROŽENVENSKI MATERI BOŽJI NA ŠMARNI GORI

Po Josipu Novaku je bila Šmarna gora najmanj že v 13. stoletju dobro obiskovana božja pot, kar dokazuje z listino, za katero ne navaja izvora iz leta 1314, ko je oglejski patrijarh Otbon potrdil odpustke, ki so jih že njegovi predniki podelili obiskovalcem svetišča preblazene Device Marije na Šmarni gori.⁴¹ Podelil pa je še 40 dni novih odpustkov tistim, ki ob zapovedanih Marijinih praznikih pobožno obiščejo cerkev, se potrti in skesani izpovedo ter prejmejo sveto rešnje telo.⁴²

Vendar je začetek šmarnogorske božje poti vseeno zavil v meglo, zato si jo je ljudstvo razložilo v pripovedki. Pripovedujejo, da je nekoč, v starodavnih časih, potovala na goro Marija. Sedanji Vižmarčani so jo baje videli in klicali za njo »Viš (=vidiš) Marijo!«, po čemer so dobile potem Vižmarje⁴³ tudi svoje ime. Kot sem omenil že v prejšnjem poglavju, je spotoma počivala na skali pod sedlom, kjer je ostal celo odtis njenega kolena, zato so tam v spomin na ta dogodek kasneje postavili kapelico.⁴⁴ Dalje pravi pripoveka, da je šla Marija po počitku na vrh gore in da je tukaj pustila podobico svojega vnebovzetja. Kmalu za tem so ji pobožni častilci na gori postavili majhno kapelico, vanjo pa postavili podobo Marijinega vnebovzetja kot spomin njenega prečudežnega prihoda na Šmarno goro.⁴⁵ Krščanska vera uči, da je bil Marijin grob na Oljski gori in da je v tem grobu le »počivala«, preden sta bili njena duša in telo vzeta v nebo. Skala na Šmarni gori, na kateri naj bi Marija »počivala«, pa nas spominja na grob, v katerega so apostoli položili njeno telo.

Na Šmarno goro so Kranjci romali v velikih trumah, prav tako pa je to svetišče privabljal romarje s Štajerske, Koroške, Istre in Krasa.⁴⁶ Ob posebnih priložnostih niso prišli le posamezni romarji, ampak so prišle cele fare.

Menim, da je tukaj v prvih stoletjih ob Marijinih praznikih in drugih godovih, ob katerih so romarji prihajali na Goro, redno, leto za letom, skrbela vodiška duhovščina, saj

⁴⁰ Župnijski arhiv, II., fasc. 4.

⁴¹ Novak Josip, Šmarna gora, str. 40, Ljubljana 1928.

⁴² Košutnik Silvester, Božja pot Matere Božje na Šmarni gori pri Ljubljani, str. 18, Ljubljana 1906.

⁴³ Prevladuje mnenje, da je ta razlaga napačna, ker je ime Vižmarje nemškega izvora.

⁴⁴ Izv. muz. dr., IX., str. 123.

⁴⁵ Košutnik Silvester, Božja pot Matere Božje na Šmarni gori pri Ljubljani, str. 10, Ljubljana 1906.

⁴⁶ Košutnik Silvester, Božja pot Matere Božje na Šmarni gori pri Ljubljani, str. 27, Ljubljana 1906.

je bila to njena podružnica. Vodiški duhovniki so se morali odpraviti na Goro že dan pred romarskimi prazniki (napr: na god sv. apostolov Filipa in Jakoba - 1. maj), da so imeli večernice, pridigo in litanije, drugo jutro pa sveto mašo in pridigo, saj so nekateri romarji prišli že prej.

Ob Godu najdenja sv. Križa (3.maj) so najeli tudi duhovnika iz kake druge župnije (kar ni bil redek pojav), da je maševal že ob šesti uri in je dobil za to 5 grošev. Na ta dan je bila izpostavljena relikvija sv. Križa. Kdor jo je poljubil in zmolil tri očenaše in tri zdravemarije, je dobil 40 dni odpustka.

Razen ob teh dveh godovih so romarji prihajali na Goro tudi ob naslednjih dneih:

- za praznik Marijinega oznanjenja (25.marec),

- v torek po veliki noči; na ta dan je bilo mogoče dobiti odpustke sedmih oltarjev,

150 - za god sv.Florijana (4.maj); to je bil zaobljubljen praznik in obenem spomin posvečenja šmarnogorske cerkve; ta dan je prišlo tudi mnogo procesij; maša in pridiga sta se začeli že ob 5.uri zjutraj,

- za binkoštno nedeljo,

- na binkoštni ponedeljek,

- za god sv. Ahacija (22.junij); procesije iz daljnih krajev so prihajale že dan prej, okrog 5. ure popoldne; zvečer so bile večernice in pridiga,

- za god sv.Janeza Krstnika (24.junij); ob kaplanu je prišlo tudi več spovednikov, kar se je dogajalo tudi ob drugih dnevih; prišle so tudi procesije iz raznih krajev,



Vdolbina v južni zunanji steni cerkve, v kateri je kip oblečene Roženvenske Matere božje, ob katerem je potekala maša, ko je bila cerkev prepolna. • The recess in the external wall of the church with the statue of the Madonna of the Rosary. Mass was celebrated here when the church could not take all pilgrims. • Niche à l'extérieur du mur du côté sud dans laquelle fut la statue de la Mère de Dieu du Rosaire vêtue. C'est là que l'on célébrait la messe quand l'église était trop pleine.

- na nedeljo po prazniku sv. apostolov Petra in Pavla (29.6.),
- za god sv. Ane (26.7.),
- na praznik Marijinega vnebovzetja (15.avgust, Veliki Šmaren),
- na praznik Marijinega rojstva (8.september, Mali Šmaren),
- prvo nedeljo v oktobru (roženvska nedelja); v ponedeljek po tej nedelji je bilo mrtvaško opravilo za rajne ude roženvske bratovščine.

Ob vseh teh dnevih se je vršila služba božja. To so bila duhovna opravila, ki jih je bila na Šmarni gori dolžna opravljati vodiška duhovščina. Sčasoma se je marsikaj spreminjalo, stare navade so se opuščale in uvajale so se nove.

Zelo je na bogoslužni red vplivala doba jožefinizma in janzenizma. Prepovedale so se službe božje pri podružnicah ob nedeljah in praznikih, ljudi so odvrčali od obiskovanja božjih poti, bratovščine in procesije so zatirali. Dne 27.9.1787 je bil izdan natančen bogoslužni red, a se ga vodiška duhovščina ni povsem držala in je še naprej opravljala službo božjo na Šmarni gori, saj se ni mogla odpovedati dobremu zaslužku - motivaciji službovanja na tej romarski točki, ki je bila postavljena na visoki gori, kakor tudi nekatere druge romarske točke na Kranjskem, kot so sv. Primož in Felicijan nad Kamnikom, sv. Valentin na Limbarski gori, i.dr.

France Prešeren, ki je rad zahajal k stricu Jakobu, vikarju na Šmarni gori, je napisal znano pesem o Šmarni gori (o vseh svetih 1843). Pesem je zelo zanimiva za podrobnejšo analizo.

Vi ki hodite na sveto
 Šmarno goro, blagor vam!
 hvalit mater v nebo vzeto;
 al' gorje odlašavcam,
 ki tak dušo svojo črt'jo,
 da it' opuste pred smrtjo
 roženkranc in litanije
 molit, hvalo pet Marije.

V noči, kadar ure svoje
 spolni Vseh svetnikov dan,
 dokler zjutraj ne zapoje
 v čast Marije zvon glasan,
 gor, na goro - strašno res je -
 mrtvih hodjo proces'je
 roženkranc in litanije
 molit, hvalo pet Marije.

Vseh stanov so trume plašne,
 to se vidi 'z njih oblek;
 vidijo se štole mašne,

Romarjev za nami truma,
 ki je ni mogoče štet',
 kristjani so brez uma,
 ki so hot'li nam verjet'.
 V vicah delajo pokoro,
 z nami hodijo na goro
 roženkranc in litanije
 molit, hvalo pet Marije.

Kdor odraščan gre iz sveta
 Kranjcev, da ni tukaj bil,
 v hiši večnega očeta

žida in hodnik vse vprek.
 »Kdo ste, romarji vi čudni,
 ki zdaj molite neutrudni
 roženkranc in litanije
 molit, hvalo pet Marije?«

se ne bo pred veselil,
 dokler ne dočaka dneva,
 da sem z nami pride reva
 roženkranc in litanije
 molit, hvalo pet Marije.

Mi v duhovskem oblačili
 smo sejali seme zmot,
 slepci smo ljudem branili
 sem na sveto božjo pot;
 zdaj zato iz vic sem hod'mo,
 žalostne proces'je vod'mo
 roženkranc in litanije
 molit, hvalo pet Marije.

Naj tedaj odpre ušesa,
 kdor bo slišal pesem to,
 pred, ko duša od telesa
 v smrti se ločila bo,
 sam naj al's proces'jo farno
 pride gor' na goro Šmarno
 roženkranc in litanije
 molit, hvalo pet Marije.

Tega, ki na goro hodi,
 bo Marija var'vala,
 da ne bo peklenski zlodi
 v smrtni uri zmotil ga;
 on bo šel v nebesa srečno -
 gori z angelci bo večno
 roženkranc in litanije
 molit, hvalo pet Marije

Poznamo tudi romarske pesmi, opisujoče romarje, ki utrujeni, lačni in žejni komaj še stopajo naprej. Za primer nam bo pesem, ki opisuje sestradanega romarja na Šmarno goro.

Ljuba si, Šemarna gora,
 jaz pa, romar, gor ne morem:
 roka, noga omahuje,
 piti jesti primanjkuje.
 O Marija usmiljena,
 prosi za nas Jezusa!

Oddaljeni romarji so prihajali na Šmarno goro navadno že prejšnji večer in so hoteli imeti duhovno opravilo zgodaj, da so se lahko čimprej vrnili na svoje domove. Bližnji romarji pa so hoteli imeti sveto mašo ob poznejši uri, da so lahko pravočasno prišli na Goro.

Župnik Peterman poroča ordinarijatu, da je ob nastopu župnije leta 1813 naletel na navado, da je vodiški kaplan ob zgoraj omenjenih Marijinih praznikih ter na velikonočni in binkoštni ponedeljek na Šmarni gori opravljal službo božjo ob 10. uri. Poroča, da v

glavnem nista bili dve sv. maši, ampak jih je bilo več. V župni cerkvi je bila le ena, in to ob 6. uri zjutraj.⁴⁷

Ob shodih, oziroma ob prej omenjenih praznikih, sta bili na Gori vsaj po dve sv. maši in ker je pobirala cerkev miloščino, sta prišla vedno tudi dva ključarja, prišel je tudi vodiški organist, ki je poskrbel za orglanje in petje; za zvonjenje in za strežbo pri sv. maši pa so bile potrebne tri osebe. Vse te je bilo treba za njihovo službovanje plačati. Župnik Peterman je ob vsakem shodu odvezel od miloščine, ki so jo romarji darovali cerkvi, eno tretjino, ter s tem plačal hrano in pijačo vsem, ki so ob tistem shodu sodelovali. Od 1.2.1827 pa sodelujoči dobe primerno odškodnino v denarju, in sicer dva duhovnika po 2 gld., organist in dva ključarja po 1 gld., tri za cerkveno službo potrebne osebe pa po 45 kr. od vsakega shoda.⁴⁸

Iz nekaterih krajev so romarji prihajali redno vsako leto na določen dan in ta navada se je ohranila do današnjih dni, čeprav so nekateri to navado spremenili ali jo celo opustili.

Po potresu leta 1895 prihaja vsako leto na velikonočni ponedeljek na Šmarno goro zaobljubljena procesija iz Šmartnega pod Šmarno goro.

V torek po veliki noči prihaja zaobljubljena procesija iz Vodice, ki jih je potres leta 1895 zelo hudo poškodoval. Vodičani so se zaobljubili, da bodo šli vsako leto v procesiji na Šmarno goro. Prvič so namesto na velikonočni torek šli 1. maja 1895.⁴⁹ Prav tako je na velikonočni torek prihajala starološka župnija, ki je leta 1851 začela prihajati na Goro. V oznanilni knjigi je zapisano: »Na prošnje enih bo v tork sv. maša na Šmarni gori za žegen polja ino za odverjenje štrafeng ino spreoberjenje grešnikov«. Romarji so prihajali v procesiji, ki se je zbrala pri vhodu v Zgornje Pirniče. Ko je prišla pod Goro, se je razšla, da so šli romarji po svoji volji. Na Gori pa so se spet zbrali in so šli v procesiji v cerkev. V začetku 19. stol. so to navado opustili, ker je bila cerkev navadno nabito polna vernega ljudstva in je bilo nemogoče istočasno vstopiti vanjo. Z domačim duhovnikom je vedno prišel tudi pater kapucin, da sta lahko bili na Gori dve sveti maši. Za sklep pobožnosti so odmolili lavretanske litanije in podelili blagoslov.⁵⁰ Na velikonočni torek so prihajali tudi župljani iz Ježice in tudi vaščani iz Guncelj v šentviški župniji, ki so imeli zaobljubljeno sveto mašo na Šmarni gori.⁵¹

Na belo nedeljo so prihajali na Goro vaščani iz Rašice.

Zvečer pred godom sv. apostolov Filipa in Jakoba (dne 30. aprila) so prihajale na Šmarno goro procesije iz Dobropolja, z Iga in iz Preserja. O Dobropoljski procesiji je v arhivu zapis iz leta 1576, ki pripoveduje da so župljani cele tedanje dobropoljske župnije (tudi Lašče in Struge) zbrali na omenjeni dan ob 7. uri zjutraj in so šli v procesiji v Ljubljano v cerkev avguštincev, kjer so imeli sv. mašo pri oltarju Matere božjega dobrega sveta. Popoldne okoli 4. ure so šli na Goro, kjer je imel po večernicah dobropoljski kaplan pridigo. Drugo jutro, na god sv. Filipa in Jakoba, je pridigal izžanski kaplan, dobropoljski kaplan pa je imel peto sv. mašo. To procesijo so vodili menjaje eno leto dobropoljski kaplan, drugo leto pa velikolaški vikarji. Na god imenovanih apostolov (1. maj) je prišla tudi župnija Šenčur pri Kranju.

⁴⁷ Župnijski arhiv.

⁴⁸ Župnijski arhiv, II., fasc., 4.

⁴⁹ Župn.arh., II., fasc. 4.

⁵⁰ Košutnik Silvester, Božja pot Matere Božje na Šmarni gori pri Ljubljani, str. 27, Ljubljana 1906.

⁵¹ Zgod. danica, 1875, str. 413.

Dne 3.maja, na god najdenja sv. Križa, je prihajala na Goro župnija Šentvid nad Ljubljano, popoldne istega dne pa župnija Vrhnika. Ta dan je prihajala na Goro tudi preddvorska župnija. V 16. stoletju je preddvorsko okolico zadela huda nesreča. Žito, na videz lepo, je bilo brez zrnja. Nastalo je pomanjkanje, lakota, ker ni bilo kruha. Da se ne bi ponovila ta strašna nesreča, so preddvorčani obljubili, da pojdejo vsako leto dne 3. maja na Šmarno goro. Zvečer so prišli romarji posamezno na Goro, nato so se zbrali in šli v procesiji okrog cerkve. Naproti jim je prišel duhovnik s ključarjema. Nato so bile v cerkvi litanije Matere božje z blagoslovom. Drugo jutro je bila sv. maša pred izpostavljenim sv. Rešnjim telesom. Po sveti maši so molili v kapelici žalostne Matere božje sv. rožni venec in litanije Matere božje.

154

Na dan sv. Florijana (4.maj) je prihajala procesija iz Smlednika, ki se je zaobljubila zaradi nekega večjega požara v župniji, in šentpeterska procesija. Leta 1774 so združili to procesijo s tisto okrog binkošti, zaradi česar je prenehala.⁵²

V torek po binkoštih je bila poleg procesije za god sv. Florijana zabeležena še druga, ki je šla na Šmarno goro okrog binkošti. Obe procesiji pa so menda po veliki požarni nezgodi, dne 28.julija 1774, strnili v eno in jo preložili na binkoštni torek. Ob pol petih je bila v šentpeterski župni cerkvi sv. maša pri oltarju sv. Florijana, potem pa so odrinili z bandero sv. Petra proti Šmarni gori, kjer je navadno eden izmed šentpeterskih duhovnikov maševal in pridigal. Tako je bilo vsa leta, dokler ni prišel leta 1814 za župnika k sv. Petru Ivan Bedeničič, ki je bil goreč jožefinec in janzenist. Ta je takoj prvo leto prepovedal procesijo na Šmarno goro. Šentpeterčanom pa to ni bilo po volji, zato so prihodnje leto prosili pri knezoškofijskem ordinariatu, da jim jo dovoli. Generalni vikar Jurij Golmajer jo je dovolil in spremljal jo je šentpeterski kaplan Ivan Traven. Po župnikovem ukazu je na prižnici tako srdito izpodbijal romanje, da je s tem hudo razjaril zbrano množico, ki se je zaradi tega pritožila na škofijstvo in zahtevala, naj premestijo župnika Bedeničiča in kaplana Travnja. Ordinariat je dal Travnju strog ukor in mu za prihodnje v pridigah priporočil več dušnopastirske modrosti v pridigah; Šentpeterčanom pa je svetoval, naj obljubo prednikov zamenjajo s pobožnostjo v domači cerkvi. Spor pa se je nadaljeval še do leta 1819, ko je procesijo knezoškofijski ordinariat za vselej dovolil. Tega leta pa je šel s Šentpeterčani na Šmarno goro franciškan Felician Rent. V pridigi je blagoroval navzoče božjepotnike; tistim pa, ki so opustili romanje na Šmarno goro, je žugal gorje. Bistvo te pridige je bilo naperjeno proti janzenistom, zlasti proti župniku Bedeničiču. Ta se je pritožil na ordinariat, ki je dne 2.julija 1817 razsodil, naj se v bodoče ne ovira romanja na Šmarno goro, vendar se prepove pridiga, ker so pridige dovoljene samo ob zapovedanih praznikih.⁵³ Ta procesija se je ohranila še 100 let, leta 1920 pa je prenehala. Na ta dan je priromala tudi fara Ježica s svojim župnikom, pa tudi vodiška, preddvorska, črnuška ter stara fara Naklo.⁵⁴

Kvatno sredo⁵⁵ pred praznikom sv. Trojice (prva nedelja po Binkoštih) je na Goro prihajala župnija Stranje, na god obiskovanja Marije Device (2.7.) pa so romali sorški farani in pa fara Mavčiče. Na dan sv. Ane (26.7.) pa je romala fara Preska.⁵⁶

⁵² Novak Josip, Šmarna gora, str. 107, Ljubljana 1928.

⁵³ Dom in svet, 1920, str. 246.

⁵⁴ Košutnik Silvester, Božja pot Matere Božje na Šmarni gori pri Ljubljani, str. 27, Ljubljana 1906.

⁵⁵ Kvaterni dnevi so posebna vrsta postnih dni.

⁵⁶ Košutnik Silvester, Božja pot Matere Božje na Šmarni gori pri Ljubljani, str. 28, Ljubljana 1906.

Ob že zgoraj omenjenih dnevih so prihajale procesije in romarji na Šmarno goro iz vseh bližnjih, kakor tudi iz bolj oddaljenih krajev. Te procesije so nastajale iz različnih razlogov, kot so: odvrnjenje kužnih bolezni, hudega vremena, požarov, suše; večkrat pa so prihajale na Goro tudi procesije, ki so prosile za dež (vodiška župnija npr. 18.9.1871, 15.5.1893, 30.6.1908 in 18.6.1917) in podobno. Ob določenih nezgodah so se zaobljubili Mariji ali kakemu svetniku, da bodo na določen dan hodili na romanje in s tem še kdaj odvrnili podobne morebitne nezgode.

Šmarnogorski romarji so se radi ustavljali na Skaručni pri sv. Luciji, ki je ozdravljala bolne in ranjene oči.⁵⁷ To ni bilo nič nenavadnega, saj so romarji radi obiskovali več božjih poti hkrati. Navadno je bila glavna romarska postaja Marijina božja pot, stranska pa je bila vezana na krajevno čaščenje kakšnega svetnika.

Sicer pa lahko mirno rečem, da je Šmarna gora ena bolj pomembnih romarskih točk na Kranjskem, tako v prejšnjih stoletjih kakor tudi danes, torej prav gotovo tudi v 19. stoletju.

Ob teh stalnih vsakoletnih procesijah so razne župnije in društva prirejala in še prirejajo romanja in izlete na Šmarno goro ob raznih priložnostih in iz različnih potreb.

Med leti 1854-1856 je prihajala na Šmarno goro procesija iz trnovske župnije v Ljubljani za srečo pri zidanju nove cerkve.

3.9.1865 je priredilo ljubljansko telovadno društvo Sokol telovadni izlet na Šmarno goro.⁵⁸ 13.5.1877 je ljubljanski Sokol spet priredil izlet na Šmarno goro. Udeleženci so prišli preko Gameljnov, kjer so jim na čast vihrale narodne zastave. V Šmartnem jih je pri slavlolu pozdravil takratni župnik. Pri sv. maši na Šmarni gori so peli pevci ljubljanske čitalnice. Popoldne so tacenska dekleta pripela med pokanjem topičev krasen venec na sokolsko zastavo.⁵⁹

Enajsto nedeljo po binškoštih leta 1870 je prišla na Šmarno goro Katoliška družba iz Ljubljane.⁶⁰

3.8.1871 je novomašnik Franc Marešič, nečak tedanjega šmarnogorskega duhovnika, pel svojo novo mašo na Šmarni gori.⁶¹

5.8.1872, ob godu Marije Snežnice, je imela vsa šmarnogorska okolica slovesno procesijo k Materi božji na Šmarni gori za svetega očeta Pija IX. Te procesije so se udeležile župnije: Vodice, Komenda, Šmartno pod Šmarno goro, Št. Vid nad Ljubljano, Smlednik, Zapoge in Mavčiče - torej okrog 10.000 ljudi. Pridigo o stiskah, bridkosti in trpljenju sv. očeta je imel o. Janez Valjevec, jezuit iz Rupenj. Slovesno sv. mašo pa je daroval komendski župnik Matevž Tavčar. Za sv. očeta se je nabralo 89 gld. 5 kr. in 1 ces. cekin.⁶²

18.7.1880 je nemško pevsko društvo Liedertafel priredilo izlet na Šmarno goro. Vedli pa se niso posebno spodobno, kar je vzbudilo v navzočem kmečkem ljudstvu precejšnjo nejevoljo. V Medvodah so jih nekateri izzivajoči »liedertaflerji« dobili tudi nekaj po »grbi«. ⁶³

⁵⁷ Orel Boris, Slovenska božja pot in izvori njene ljudske umetnosti, Umetnost 1-3, 1942-1943, str. 81.

⁵⁸ Novice, 1865, str. 284.

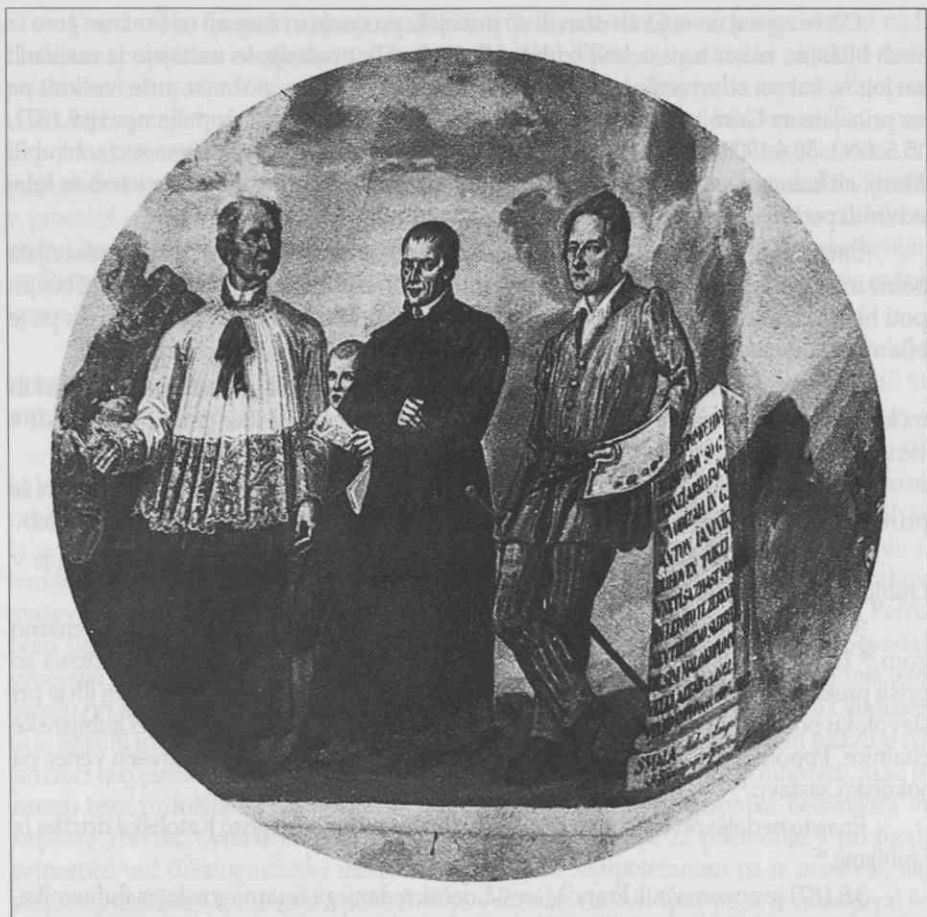
⁵⁹ Novice, 1877, str. 161.

⁶⁰ Oznanilna knjiga.

⁶¹ Zgod. Danica, 1871, str. 242.

⁶² Zgod. Danica, 1872, str. 258.

⁶³ Novice, 1880, str. 238.



Detajl iz poslikane velike kupole šmarnogorske cerkve: vodiški župnik Jernej Arko, tedanji šmarnogorski ekspozit Anton Jamnik in slikar Matevž Langus. Trije možje po čigavi zaslugi je bila poslikana velika kupola. ♦ Detail from the big, painted dome of the Šmarna gora church: Jernej Arko, mayor of Vodice, the Šmarna gora priest Anton Jamnik and painter Matevž Langus. These three men share the merit that the big dome was painted. ♦ Détail de la grande coupole peinte de l'église de Šmarna gora: le curé de Vodice M. Jernej Arko, le prêtre de la succursale de Šmarna gora M. Anton Jamnik et le peintre M. Matevž Langus.
Les trois hommes grâce auxquels la grande coupole put être peinte.

8.6.1902 je Slovenska kršč. soc. zveza iz Ljubljane priredila izlet na Šmarno goro v proslavo 25 letne vlade papeža Leona XIII, in v spomin prerano umrlega kardinala dr. Jakoba Missia. Cerkveno opravilo z govorom je imel dr. Janez Ev. Krek. Popoldne je bila veselica s petjem na Planici, kjer so vevški delavci uprizorili dve igri.⁶⁴

4.5.1919 je bil na Šmarni gori »orlovski tabor«. Sv. maša z govorom je bila v kapelici pri cerkvi. Popoldne je bilo zborovanje na Planici.

Nedvomno je bilo ob teh prireditvah na Šmarni gori še veliko več drugih, vendar mislim, da ne bom zagrešil prevelike napake, če jih vseh ne bom omenjal.

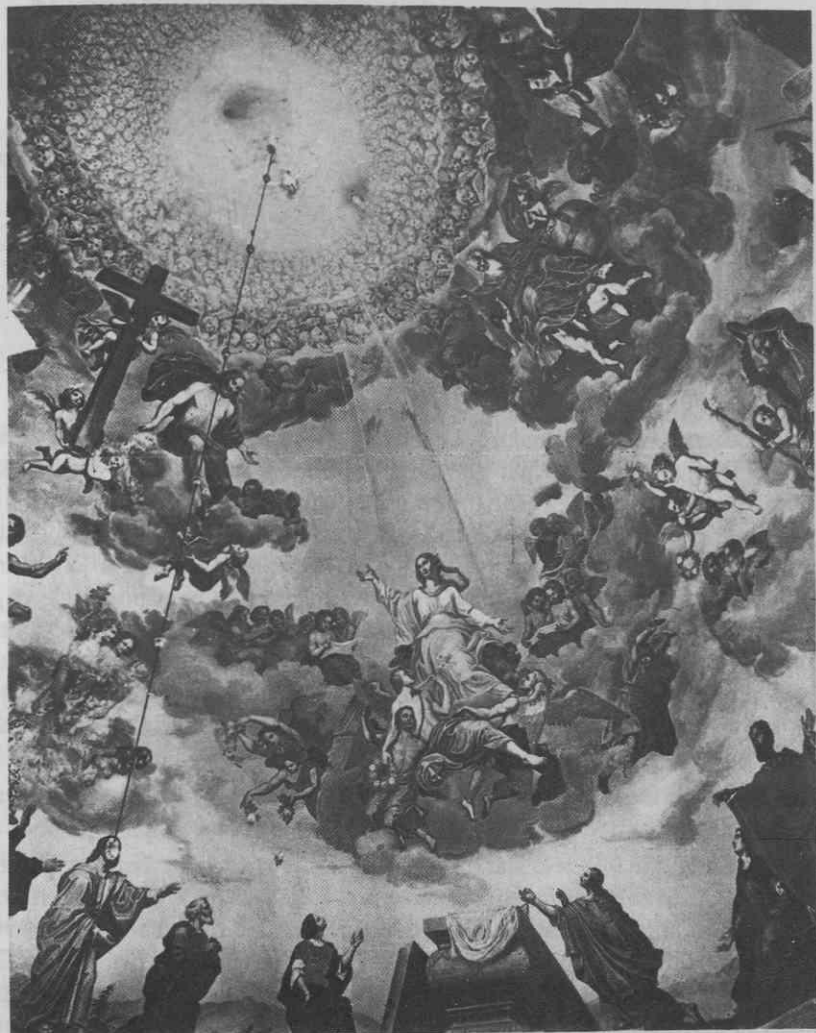
⁶⁴ Župnijski arhiv, VII, fasc. 19.

Ilustrirani Slovenec

Leto IV

Tedenska priloga »Slovenca« (št. 71) z dne 25. III. 1928

Štev. 13



Marijino vnebovzetje
velika kupola Matevža Langusa na šmarni gori, slikana leta 1846 in 1847.

Naslovna stran 13. številke Ilustriranega Slovenca iz leta 1828 na kateri je upodobljeno Marijino vnebovzetje na veliki kupoli šmarnogorske cerkve, ki jo je poslikal Matevž Langus. • Front page of the 13th volume of Ilustrirani Slovenec (1828) with an illustration of the Assumption on the big dome of the Šmarna gora church, painted by Matevž Langus. • Couverture de la revue Ilustrirani Slovenec, numéro 13, en 1828, sur laquelle on trouve l'Assomption de la grande coupole de l'église de Šmarna gora, peinte par Matevž Langus.

Božjepotna podobica sv. Križa v Puščavi pod Šmarno goro iz leta 1825. • A pilgrim's memorial card of the Holy Cross in the Puščava below Šmarna gora, 1825. • Petite figure de pèlerinage de la St. Croix à Puščava sous Šmarna gora de 1825.



Na Šmarni gori je bila že pred l. 1419 ustanovljena »bratovščina Naše Gospe«, ki je imela že tega leta nekaj razpoložljive glavnice. S to je lahko kupila njivo v ljubljanskem predmestju za 7 mark šilingov. V listinah se ta bratovščina omenja še leta 1420, 1423, 1455 in 1498. Ni pa razvidno, kdaj se je začela imenovati bratovščina rožnenske Matere božje. Najbrž je bila že od začetka posvečena Kraljici sv. rožnega venca, a so jo v listinah le kratko imenovali bratovščina Naše Gospe. Natančno ime nam pove šele papež Aleksander VII. v pismu 15.3.1662, izdanem v Rimu pri Mariji Snežnici. S tem pismom je papež določil odpustke, ki jih smejo dobiti udje te bratovščine ob različnih prilikah, in sicer popolni odpustek na dan vstopa v bratovščino, ob smrtni uri in prvo nedeljo v oktobru (to je praznik rožnenske Matere božje). Odpustek 7 let pa je bilo mogoče dobiti štirikrat na leto, in sicer ob dnevih, ki jih je določil knežškofijski ordinariat.⁶⁵

Za nepopolne odpustke je ordinariat določil praznike Marijinega oznanjenja, Marijinega vnebovetzja in Marijinega rojstva ter god sv. apostolov Filipa in Jakoba.

Na Šmarni gori je bila zelo stara navada, da so romarji dajali darove v posebno skrinjico v žagradu in za te darove so se potem opravljale svete maše v čast Matere božje svetega rožnega venca. Včasih se je nabralo toliko darov, da skoraj ni bilo mogoče vseh sv. maš opraviti na Šmarni gori. To se je dogajalo zlasti takrat, kadar ni bilo na Gori stalnega duhovnika. Kurat Anton Jamnik je svetoval romarjem, naj se ti darovi nalagajo kot ustanovna glavnica, iz obresti pa naj se opravljajo večne sv. maše. Romarji so bili s tem zadovoljni. Župnik Jernej Arko je 2.1.1846 poslal okrožnemu uradu ustanovno pismo in prvih zbranih 100 goldinarjev za nakup obligacije za mašno ustanovo, ki naj se glasi Anton Jamnik'sche Messenstiftung zum Heile des Rosenkranzvereines. Okrožni urad je takoj opazil besedo Verein (društvo) ter je takoj poizvedoval po pravilih tega društva.

⁶⁵ Župnijski arhiv, VII, fasc. 2.



Kapela ob pokopališču znotraj obzidja, na katerem so pokopani nekateri šmarnogorski duhovniki. Ta kapela je služila kot rezervni prostor za maševanje kadar je bila cerkev prepolna. • The chapel of the cemetery within the church's walls where some of Šmarna gora's priests were buried. The chapel served as an additional room for Holy Mass when the church was overcrowded. • Chapelle à côté du cimetière où sont enterrés quelques prêtres de Šmarna gora. Cette chapelle servait de lieu de réserve dans les cas où l'église était trop pleine.

Seveda je župnik pojasnil, da to ni društvo z določenimi pravili, ampak da so se le udje rožnenske bratovščine zedinili, da bi zbrali potrebno vsoto za mašno ustanovo. Z leti se je nabralo še več denarja, tako da je bilo že sedem ustanov na ime rožnenske bratovščine s skupno glavnico 2067 kron in iz obresti teh glavnice se je opravljal po 23 sv. maš na leto.⁶⁶

Ob omenjenih sv. mašah so bile ustanovljene na Šmarni gori še nastopne sv. maše za rajne. Skupna ustanovna glavnica je znašala 939 kron 80 vinarjev in za obresti te glavnice se je opravljal po 8 sv. maš na leto. Do leta 1918 je takratna avstrijska država točno izplačevala obresti od ustanovnih obligacij in so se sv. maše redno opravljele. Na novo ustanovljena država južnih Slovanov pa ni hotela in ni mogla prevzeti teh obveznosti, zato se te ustanovljene sv. maše, za katere so bile glavnice naložene v avstrijskih državnih papirjih, niso mogle več opravljati.

16.4.1314 je oglejski patriarh Otbon s pismom potrdil vse odpustke, ki so jih že kdaj prej podelili njegovi predniki, obenem pa je podelil še novih 40 dni odpustka vsem, ki ob Marijinih praznikih pobožno obišejo to cerkev, se skesano spovedo in vredno prejmejo sveto Rešnje Telo.⁶⁷

⁶⁶ Župn. arh., VII, fasc. 5.

⁶⁷ Novak Josip, Šmarna gora, str. 120, Ljubljana 1928.

Oglejski patriarh Anton je 3.5.1403 s pismom določil, da bodo verniki, ki ponižno obiščejo Marijo na Šmarni gori, dobili 40 dni odpustka, in to na praznik Jezusovega rojstva, za novo leto, na dan sv. Treh kraljev, na velikonočne praznike, na Vnebohod, na binkoštna praznika, na praznik sv. Rešnjega Telesa, na god sv. Janeza Krstnika, ob vseh Marijinih praznikih, ob godovih vseh apostolov in vse nedelje štiridesetdnevnega posta, če tej cerkvi kaj vrednega store in se za odpustke vredno pripravijo.⁶⁸

Nadškof Janez Soltamenski, piše 14.5.1411: »Ker se želi da bi ljudje cerkev prečiste Device Marije na Šmarni gori spodobno in obilno obiskovali in ji kaj dobrega storili, dobe obiskovalci in dobrotniki te cerkve vsako nedeljo celega leta, vse zapovedane praznike in vse Marijine praznike in v njih osminah 100 dni odpustka, kadar to cerkev obiščejo in se za odpustke vredno pripravijo.«⁶⁹

160

Pismo iz Rima z dne 22.3.1475 s podpisi desetih rimskih kardinalov podeljuje zopet 100 dni odpustka vernikom, ki obiščejo Marijo na Šmarni gori ob že zgoraj omenjenih praznikih in godovih.⁷⁰ In tako so podeljevali in potrevali odpustke še velikokrat kasneje.

Da naj bi se na Šmarni gori res dogajali čudeži, nam pričajo številna znamenja, ki so jih romarji v zahvalo prinašali na Goro in jih razpostavljali po cerkvi. Ta znamenja pripovedujejo, da so bili ti in oni rešeni te ali one bolezni, te ali one telesne ali duševne nadloge. Vendar pa vseh dobrot in milosti, ki naj bi jih pobožni romarji prejeli na Šmarni gori, ni mogoče popisati. Koliko grešnikov je tukaj dobilo pravo spoznanje in se je resnično spreobrnilo! Koliko bolnikov, med njimi že umirajočih, se je zateklo k Mariji na Šmarno goro in so ozdraveli! Koliko jih je dobilo tukaj pri Mariji tolažbe in trdnosti, da so potem lažje prenašali svoje bridkosti in težave! Tudi veliko vojakov je prihajalo po priporočilo k Mariji, da bi se srečno vrnili iz vojske.

Glavni romarski shod na Šmarni gori je še danes na rožnovensko nedeljo.

BESEDA O AVTORJU

Darko Knez, študent Filozofske fakultete na smereh Etnologija in Zgodovina, dokumentarist Kulturnozgodovinskega oddelka v Narodnem muzeju Ljubljana.

ABOUT THE AUTHOR

Darko Knez is a student of ethnology and history at the Faculty of Arts and a documentarist with the Department of Cultural History of the National Museum in Ljubljana.

⁶⁸ Novak Josip, Šmarna gora, str. 120-121, Ljubljana 1928.

⁶⁹ Novak Josip, Šmarna gora, str. 121, Ljubljana 1928.

⁷⁰ Novak Josip, Šmarna gora, str. 121, Ljubljana 1928.

SUMMARY

ŠMARNA GORA - A PLACE OF PILGRIMAGE

Mt. Šmarna gora rises from the vast plain that extends northwest of Ljubljana into Gorenjska. The mountain has two tops. The pilgrimage church of the Madonna of the Rosary is situated on the 671m high eastern top. It takes some 45 minutes to get from the bottom of the mountain to its top.

The local people still call Šmarna gora simply "the mountain". The name Šmarna gora originates from Sv. Marijina gora (Virgin Mary's Mountain) and the top got its name only after the first shrine, dedicated to the Virgin Mary, was erected there.

The most renowned building on Šmarna gora is the baroque Church of the Madonna of the Rosary, one of the peaks of our memorial heritage. The church has four entrances and the statue of the Madonna of the Rosary stands in a recess in the southern external wall. Mass used to be celebrated here when the church was overcrowded. To the southeast of the church there is a cemetery chapel which often served the same purpose. Šmarna gora is ranked among the mountain places of pilgrimage and is visited by huge numbers of pilgrims and day trippers (some people climb the mountain 50 to 100 times a year) from nearby Ljubljana and Gorenjska but also from Štajerska, Koroška, Istria and the Karst.

Pilgrims from far away usually arrived in the evening to pay their duty to the Virgin early next morning and return home. Those from nearby (the great majority) wanted Holy Mass to be celebrated at a later hour so that they could get to the top in time without getting up in the middle of the night. The principal day of pilgrimage to Šmarna gora has remained Rosary Sunday (the first Sunday of October) to our days. Another custom which has been preserved expects those who do their first pilgrimage to bring a little, wooden cross and lay it either at the feet of the statue, at the sign of Our Lady of the Blessed World which is a little below the top of the mountain's saddle, or at the "Easter Saturday" chapel.

That miracles are supposed to have occurred on Šmarna gora is exemplified by the numerous signs pilgrims have brought to the mountain in gratitude and placed them about the church. These signs proclaim that people were cured of this or another illness or affliction of either body or mind.

The pilgrimage church on Šmarna gora is among the oldest and most significant places of pilgrimage in Slovenia. Just how far the custom goes back is illustrated by a document issued by the patriarch Otbon of Aquileia which dates from 1314. It confirms the indulgences granted by his predecessors to pilgrims who had visited the Blessed Virgin Mary on Šmarna gora. Nowadays, however, Šmarna gora attracts more people for the sake of tourism, recreation, sports, education and the like than pilgrims.

RÉSUMÉ

LE PÈLERINAGE SUR ŠMARNA GORA (SUR LA MONTAGNE DE LA VIERGE)

Šmarna gora se situe sur la vaste plaine de Gorenjska au nord-ouest de Ljubljana. Elle a deux sommets. La hauteur du sommet d'est, avec l'église de pèlerinage de la Mère de Dieu du Rosaire, est de 671 mètres. La marche du pied de la montagne jusqu'à son sommet dure à peu près 45 minutes.

Les habitants l'ont nommée et le nomment encore simplement "Gora" ("La montagne"). Le nom "Šmarna gora" provient de l'appellation "La Montagne de Sainte Marie" et le sommet n'obtint son nom qu'après la construction du véritable temple, consacré à la Vierge Marie.

L'édifice le plus illustre sur Šmarna gora est l'église baroque de la Mère de Dieu du Rosaire, qui compte parmi nos monuments les plus importants. L'église a quatre entrées et dans le mur du côté sud il y a une niche avec la statue de Marie du Rosaire; c'est là qu'on célébrait la messe quand l'église était trop pleine. Du côté sud-ouest de l'église il y a la chapelle du cimetière, et la aussi, on y célébrait la messe quand tous les pèlerins, qui étaient venus sur Gora, ne pouvaient pas entrer dans l'église. Šmarna gora, qui est classée parmi les pèlerinages de montagne, était visitée par un nombre extraordinaire de pèlerins et d'excursionnistes (certains d'entre eux la visitaient même entre 50 et 100 fois par an); c'étaient surtout les croyants et les excursionnistes des alentours (Ljubljana, Gorenjska), pourtant, il y avait aussi des pèlerins de la Styrie, Carinthie, Istrie et du Karst, qui venaient à Šmarna gora.

Ces pèlerins, qui venaient du loin, arrivaient d'habitude à Šmarna gora un soir plus tôt et ils avaient envie que l'office religieux eût lieu très tôt le matin, pour pouvoir rentrer le plus tôt possible chez eux. Tandis que les pèlerins des alentours (qui étaient en majorité) voulaient avoir la messe à une heure plus tardive pour pouvoir arriver à temps à Gora.

Aujourd'hui le pèlerinage le plus important a toujours lieu le Dimanche du Rosier (le premier dimanche d'octobre). On perpétue aussi la coutume qui veut que celui, qui monte pour la première fois sur Šmarna gora, doit y apporter une croix en bois et doit la poser au pied de la statue de Marie, au pied du calvaire de la Mère de Dieu du bon conseil, située immédiatement avant le col de Šmarna gora, ou bien il doit le déposer près de la chapelle "Le Grand Samedi".

Des nombreuses offrandes, que les pèlerins apportaient en signe de reconnaissance et les disposaient dans toute l'église, témoignent des miracles qui ont eu lieu à Šmarna gora. Ces offrandes nous racontent que celui-ci ou celui-là fut guéri d'une maladie ou d'une autre, d'un handicap physique ou mental.

L'église de Šmarna gora compte parmi les routes de pèlerinage les plus anciennes (ce qui est prouvé par le document du patriarche Otbon d'Aquilée, datant de 1314 et confirmant les indulgences que ses prédécesseurs ont déjà accordées aux pèlerins de la Vierge Marie à Šmarna gora) et les plus importantes en Slovénie, même si les activités liées au pèlerinage ont perdu leur rôle principal et sont remplacées par les activités touristiques, récréatives, sportives, éducatives et autres.

ZMAGO TANČIČ

- lastnik ene največjih zbirk starih razglednic Ljubljane

Nena Židov

163

IZVLEČEK

V prispevku je predstavljena ena največjih zbirk starih razglednic Ljubljane, katere lastnik je Zmago Tančič. Na primeru omenjene zbirke avtorica opozarja na pomen zasebnih zbiralcev razglednic pri ohranjanju kulturne dediščine in na kulturno, raziskovalno, pedagoško in konkretno vlogo, ki jo lahko imajo tovrstne zbirke.

ABSTRACT

The article introduces us to Zmago Tančič's collection of old picture postcards of Ljubljana, one of the biggest existing. The author draws attention to the important role of private collectors of picture postcards because they assist in preserving our cultural heritage. Such collections are also significant because of their cultural, research, educational and concrete aspects.

Razglednice v današnjem pomenu besede so nastale iz dopisnic, »razgledov«, ki so jih tiskali kot pisemske glave, in božičnih oziroma novoletnih razglednic. Prve razglednice so dobili slovenski kraji v osemdesetih in v začetku devetdesetih let 19. stoletja.¹ Razglednice so začeli zbirati tako rekoč ob njihovem nastanku, sredi devetdesetih let 19. stoletja. Prvi zbiralci so bili plemiči in meščani, pridružili pa so se jim tudi nižji sloji prebivalstva. V Evropi so nastala prva društva zbiralcev razglednic. »Zlati vek« zbiranja razglednic je trajal nekako od leta 1897 do prve svetovne vojne.²

V tem času je bilo veliko izdelovalcev in izdajateljev ljubljanskih razglednic. V Ljubljani sami je bilo šestdeset izdajateljev razglednic, znanih pa je še okrog petdeset drugih.³ Prva znana razglednica Ljubljane je iz leta 1891. Po letu 1900 so bile razglednice pomemben del družabnega življenja Ljubljančanov, pošiljali so jih s potovanj in izletov, pa tudi z ogledov gledaliških premier in po obilnih kosilih v dobrih gostilnah. Po prvi svetovni vojni je zanimanje za razglednice izgubljalo na pomenu.⁴

¹ Walter Lukan: H kulturni zgodovini razglednic. - V: Pozdrav iz Ljubljane. Mesto na starih razglednicah, Ljubljana 1985, str. 6-9.

² N. d., str. 14-15.

³ N. d., str. 19.

⁴ Peter Vodopivec: Ljubljana. - V: Pozdrav iz slovenskih krajev. Dežela in ljudje na starih razglednicah, Ljubljana 1987, str. 227.

In kakšen je pomen razglednic danes? V zadnjih dveh desetletjih se je zanimanje zanje ponovno povečalo.⁵ Stare razglednice so dobile vlogo ilustrativnega gradiva pri knjigah in raznih člankih v revijah in časopisih, izšlo je več knjig, posvečenih starim razglednicam, postavljenih je bilo več razstav starih razglednic, nekatere razglednice so ponatisnili.⁶ Nastajati so začele prve študije o razglednicah. Zavedati smo se začeli, da so pomemben del naše kulturne dediščine, vendar se podobno kot pri fotografijah zastavlja vprašanje, kdo naj jih zbira, zanje skrbi in jih strokovno obdeluje. Razglednice proučujejo različne stroke. Raziskovalni pomen ima tako slikovni kot tekstovni del razglednice.⁷

Razglednice danes hranijo predvsem arhivi, muzeji, knjižnice, raziskovalne in druge organizacije, zelo pomembno vlogo pa imajo zasebni zbiralci.⁸ Večji del razglednic je v zasebnih zbirkah, medtem ko so uradne ustanove začele kazati večje zanimanje zanje v zadnjem času. Tako se je velik del starih razglednic ohranil ravno po zaslugi zasebnih zbiralcev, ki so med seboj dokaj dobro povezani in imajo stike z zbiralci doma in v tujini. Kar se tiče finančnih sredstev za pridobivanje novih razglednic, so lahko mnogo bolj elastični kot državne ustanove. Le hvaležni smo lahko tistim zasebnim zbiralcem, ki gradivo, ki so ga sami zbrali in kupili doma in v tujini, dajo na voljo za kulturne in raziskovalne namene.⁹

Zbiranje naj bi bilo ena od osnovnih človeških značilnosti. Kako daleč v preteklost segajo prve zbirke, je težko reči, prav tako ne poznamo vseh motivov za zbiranje. Eden od pomembnejših je vsekakor veselje oziroma zanimanje za določene stvari.¹⁰ Stereotipne predstave o zasebnih zbiralcih, »ki doma 'skrivajo' najrazličnejše starine in umetnine, ki nočejo pokazati javnosti svojih zbirk, ki s prikrivanjem in zamolčevanjem podatkov, zaprtostjo zbirk ipd. otežkočajo delo strokovnim institucijam in strokovnjakom,«¹¹ so se začele razblinjati. Delovanje nekaterih zbiralcev razglednic je ravno nasprotno, s predstavitvijo svojih zbirk strokovni in nestrokovni javnosti razširjajo zanimanje za razglednice in imajo tako velik pomen pri vrednotenju in ohranjanju enega od segmentov naše kulturne dediščine. Eden od pomembnih slovenskih zasebnih zbiralcev, posebno razglednic Ljubljane, je Zmago Tančič. Sicer je komercialist, večji del svojega prostega časa pa posveča starim razglednicam.

Zbirateljsko žilico imajo že v družini, saj je bil njegov oče eden prvih povojnih numizmatikov pri nas in eden od ustanoviteljev Slovenskega numizmatičnega društva. Tudi Zmago Tančič je bil najprej numizmatik. Nekoč je njegov oče prinesel domov nekaj starih razglednic Ljubljane in s Tančičevo staro mamo sta začela obujati spomine na nekdanje mesto. Te razglednice so Zmaga Tančiča tako navdušile, da je začel leta 1980 zbirati razglednice Ljubljane. Numizmatika ga sicer še vedno zanima, vendar se prvenstveno ukvarja z zbiranjem razglednic. Najdemo pa pri njem še drobne predmete z upodobitvami Ljubljane, fotografije in vodnike po Ljubljani, v zadnjem času pa je začel

⁵ Walter Lukan: N. d., str. 22.

⁶ Damjan J. Ovsec: Stare razglednice nekoč in danes. - *Traditiones* 17, Ljubljana 1988, str. 338, 354.

⁷ Marjan Drnovšek: Razglednice Ljubljane kot del kulturne dediščine. - *Kronika* 34/1986, str. 211.

⁸ Marjan Drnovšek: Ljubljana na starih fotografijah. - Ljubljana 1985, str. 6.

⁹ N. d., str. 7.

¹⁰ Aleš Gačnik: O fenomenu zbirateljstva in privatnih zbiralcev. Antropološki in muzeološki očrt. - V: *Zbiram, torej sem*, Ptuj, 1992, str. 41.

¹¹ Aleš Gačnik, Stanka Gačnik: Nazaj k začetkom. - V: *Zbiram, torej sem*, Ptuj 1992, str. 9.



Razglednica Ljubljane iz leta 1898 (Iz zbirke Zmaga Tančiča) • Picture postcard of Ljubljana from 1898 (From the Tančič Collection) • Carte postale de Ljubljana de 1898 (de la collection de Zmago Tančič)

zbirati tudi račune ljubljanskih trgovcev. Večina stvari je iz obdobja od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne.

Po štirinajstih letih obsega njegova zbirka več kot 4000 primerkov razglednic Ljubljane in je ena največjih tovrstnih zbirk pri nas. Prvotno je zbiral le razglednice od devetdesetih let 19. stoletja do druge svetovne vojne, kasneje pa je zbirko razširil še na razglednice do petdesetih let 20. stoletja. Pohvali se lahko z najstarejšo znano razglednico Ljubljane iz leta 1891. Poleg ljubljanske zbirke ima tudi manjše število razglednic iz drugih slovenskih krajev. Vse razglednice ima spravljene v albumih pod različnimi gesli (pogled z gradu, panorama Ljubljane, sprehod po Ljubljani, okolica Ljubljane po občinah, pomembni dogodki v Ljubljani, politične manifestacije, spomeniki) ter razdeljene po posameznih ulicah in trgih, zgradbah (npr. trgovine, gostilne, hoteli).

In kako je prišel do tako velike zbirke razglednic? Največ starih ljubljanskih razglednic je dobil z Dunaja, iz Trsta in Prage, kjer so v preteklosti študirali številni Slovenci. Najstarejšo znano razglednico Ljubljane je npr. dobil od zbiralca razglednic iz Trsta v zameno za razglednico Trsta. Sicer pa poleg izmenjav razglednic tudi kupuje, tako od posameznikov kot od trgovcev s »starinami«. Cena je med drugim odvisna od motiva, starosti pa seveda od ponudbe in povpraševanja. Razglednici, za katero se začne zanimati Zmago Tančič, cena zagotovo zraste. Zmago Tančič je povezan tako z zbiralci razglednic doma kot v tujini. Drug za drugega vedo, kaj zbirajo in si pri tem medsebojno pomagajo.

Pomembna je tudi vloga sekcije zbiralcev razglednic v okviru Slovenskega numizmatičnega društva. Sekcija je bila na pobudo Zmaga Tančiča in še nekaterih zbiralcev



Zmago Tančič

ustanovljena leta 1987. Zmago Tančič je njen predsednik od ustanovitve. Trenutno šteje sekcija zbiralec razglednic okrog 80 članov iz celotne Slovenije, od tega jih okrog 15 zbira razglednice Ljubljane. Vsako nedeljo se skupaj z numizmatiki zberejo v zimskem vrtu hotela Ilirija. Dvakrat letno, spomladi in jeseni, organizirajo tudi mednarodno srečanje numizmatikov ter zbiralec razglednic in odlikovanj. Na srečanje pridejo tako zbiralci kot trgovci iz Slovenije in tujine.

Del Tančičeve zbirke je bil že večkrat predstavljen javnosti. Poglejmo le najpomembnejšo kronologijo. Prve razglednice so bile objavljene v Arhitektovem biltenu leta 1982, ko je Damjan Ovsec pisal o ljubljanskem parku Tivoli. Naslednje leto so bile razglednice objavljene v Ljubljanskem dnevniku, prav tako v zvezi s Tivolijem. Leta 1985 je izšla knjiga Marjana Drnovška Ljubljana na starih fotografijah,

v kateri so bile tudi Tančičeve razglednice. Spremljala jo je istoimenska razstava v Zgodovinskem arhivu v Ljubljani. V Ljubljanskem dnevniku so med starimi fotografijami in razglednicami Ljubljane objavili tudi Tančičeve razglednice.

Leta 1986 je bila v Kulturno-informacijskem centru Križanke razstava Marjana Drnovška »Razglednice Ljubljane kot del kulturne dediščine«. Med razglednicami iz zbirk Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Mestnega muzeja Ljubljana in Walterja Lukana z Dunaja srečamo tudi razglednice Zmaga Tančiča. Sodeloval je tudi na spremljajočem pogovoru, ki naj bi opozoril na bogastvo zasebnih zbirk razglednic. Istega leta je bila v Nedeljskem dnevniku in v reviji Jana objavljena Tančičeva najstarejša znana razglednica Ljubljane iz leta 1891.

Leta 1987 je izšla knjiga Pozdrav iz slovenskih krajev, za katero sta skupaj z Marjanom Drnovškom zbrala slikovno gradivo, Tančič pa je objavil več svojih razglednic. Prikazane so bile tudi na spremljajoči razstavi v Kulturno-informacijskem centru Križanke v Ljubljani. Sodeloval je na razstavah »Šmarna gora na starih razglednicah« v Tacnu, »Kraji občine Ljubljana Šiška na starih razglednicah« na Vodnikovi domačiji, »Kraji nekdanje občine Medvode na starih razglednicah« in »Pozdrav iz Šentvida«. V domžalskem občinskem glasilu Občinski poročevalec je objavil najstarejšo znano razglednico Domžal in sodeloval na razstavi starih fotografij in razglednic Domžal. V Pivovarniškem muzeju v Ljubljani so odprli razstavo »Gostinski lokali v Ljubljani«, kjer je bil večji del razglednic iz Tančičeve zbirke, sodeloval pa je tudi Zgodovinski arhiv Ljubljana. V istem muzeju je sledila razstava »Gostinski lokali v Sloveniji« z razglednicami iz Tančičeve zbirke in zbirke Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.

Leta 1988 je bil v Nedeljskem dnevniku objavljen intervju s Tančičem in nekaj njegovih razglednic. Naslednje leto je v istem časopisu potekala akcija »Zbiramo stare

razglednice«. Zmago Tančič je bil v komisiji, ob zaključku akcije pa je sodeloval pri postavitvi razstave najbolj zanimivih zbranih razglednic v galeriji Kompas v Ljubljani. Leta 1990 so bile Tančičeve razglednice objavljene v knjigi Tadeja Brateta Ljubljanski tramvaj in v knjigi Srečka Kreseta Naprej zastave slave.

Naslednje leto je Tančič tedensko pisal v Ljubljanskem dnevniku o zgodovini razglednic in jih tudi objavljaj. Sodeloval je na razstavi »Spomin na Litijo«, z Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani pa je v Jakopičevi galeriji v Ljubljani postavil razstavo »Kraji na obali Tržaškega zaliva«. V istem letu je izšla knjiga Darinke Kladnik Ljubljanske metamorfoze. Večji del objavljenih razglednic je iz zbirke Zmaga Tančiča. Njegove razglednice so tudi v knjigah Branka Korošca Ljubljana na starih zemljevidih in načrtih in Marjana Drnovška Pot slovenskih izseljencev na tuje. Slednjo je spremljala tudi razstava v Kulturno-informacijskem centru Križanke. V istem prostoru je bila razstava Taje Čepič »Opojnost tobaka«, pri kateri so imele Tančičeve razglednice pomembno vlogo. Razstava je bila kot stalna zbirka prenešana v Tobačno tovarno v Ljubljani.

Leta 1992 je imel Tančič ob otvoritvi Antike manjšo samostojno razstavo razglednic »Sprehod po stari Ljubljani«. Njegove razglednice so bile objavljene v knjigi Vlada Velenčiča Židje v preteklosti Ljubljane. Sodeloval je pri postavitvi razstave »Stare velikonočne razglednice« v Jakopičevi galeriji v Ljubljani.

Leta 1993 srečamo Tančičeve razglednice na promocijskih znamkah, ki so izšle ob letu turizma, več njegovih razglednic pa je bilo objavljenih v Enciklopediji Slovenije in v knjigi Matjaža Deržaja Planinski pozdrav. Na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani je imel v okviru splošnega seminarja predavanje o razglednicah. Leta 1994 so bile Tančičeve razglednice objavljene v moji knjigi Ljubljanski živilski trg.

Tančič je o zbiranju razglednic govoril v televizijski oddaji Klub klobuk, z razglednicami z železničarsko tematiko pa je sodeloval v televizijski oddaji o muzejskem vlaku. Med drugim je svoje razglednice posodil študentom likovne akademije v pedagoške namene in podjetju Rast za rekonstrukcijo nekaterih parkovnih ureditev v Ljubljani. Redno piše tudi v glasilo Numizmatičnega društva Slovenije Numizmatične novice. Kot dober poznavalec številnih zbiralcev razglednic in njihovih zbirk je posredoval pri iskanju razglednic, ki so bile objavljene v knjigah. Nekaterim državnim ustanovam pa pomaga pri zbiranju razglednic za njihove posebne zbirke.

Tančičevo delovanje na področju zbiranja razglednic krepko presega bregove zgolj zasebnega zbirateljstva za lastno veselje. Njegove razglednice so bile uporabljene v znanstvene, kulturne, pedagoške in čisto konkretne namene. Le v knjigah je bilo objavljenih čez 200 razglednic. Pomembno vlogo so imele pri številnih razstavah. Prav z objavljanjem in razstavljanjem razglednic se je v zadnjih letih zanimanje zanje pri nas povečalo in s tem tudi število zasebnih zbiralcev, v večji meri pa so se razglednicam začele posvečati tudi državne ustanove. Tančičeva zbirka je pomembna za širše okolje, saj je eden tistih, ki so opozorili na pomen razglednic. In nenazadnje je Tančič verjetno eden tistih, ki imajo trenutno najboljši pregled nad zasebnimi in državnimi zbirkami razglednic pri nas. Zbirke in svojega znanja pa ne »skriva« doma, temveč plodno sodeluje s posamezniki in ustanovami in jim pri njihovem delu z veseljem pomaga.

BESEDA O AVTORICI

Nena Židov, magistra etnologije, je raziskovalka na oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Deli Občina Ljubljana Bežigrad (1991) in Ljubljanski živilski trg (1994) sta plod njenih prizadevanj, povezanih z etnološkim preučevanjem Ljubljane. Trenutno je predmet njenega zanimanja alternativna medicina.

ABOUT THE AUTHOR

Nena Židov is a Master in Ethnology and employed at the Department for Ethnology and Cultural Anthropology of the Faculty of Arts in Ljubljana. She has published works on the Community Ljubljana-Bežigrad (1991) and the Ljubljana Food Market (1994), both based on her ethnological research of Ljubljana. She is currently investigating alternative medicine.

168

SUMMARY

ZMAGO TANČIČ, OWNER OF ONE OF THE BIGGEST COLLECTIONS OF OLD PICTURE POSTCARDS OF LJUBLJANA

Collector Zmago Tančič is the owner of one of the biggest collections of picture postcards of Ljubljana. The collection counts some 4000 cards, dating mostly from the period between 1890 and 1945. His picture postcard of Ljubljana dating from 1891 is the oldest known one. Tančič is one of the founding members and chairman of Collectors of Picture Postcards, a section of the Slovene Numismatic Society. The article renders a chronological survey of Tančič's public activities related to his collection. Items of his collection have been used for research, cultural, educational, promotional and concrete purposes. The collection preserves a particular part of our cultural heritage. Mr. Tančič also actively stimulates people to collect things and assists individuals and institutions in their collecting activities.

RÉSUMÉ

ZMAGO TANČIČ - PROPRIÉTAIRE D'UNE DES PLUS GRANDES COLLECTIONS DE VIEILLES CARTES POSTALES DE LJUBLJANA

Le collectionneur de cartes postales Zmago Tančič est propriétaire d'une des plus grandes collections de vieilles cartes postales de Ljubljana. Sa collection compte 4000 cartes postales environ, pour la plupart datant de l'époque entre les années 90 du 19e siècle jusqu'à la fin de la 2ème guerre mondiale. Ce qui fait son exception, c'est aussi la plus vieille carte postale de Ljubljana connue, datant de 1891. Zmago Tančič est un des fondateurs et président de la section des collectionneurs des cartes postales à l'intérieur de la Société numismatique de Slovénie. L'article nous présente la chronologie des activités publiques de Tančič, liées à sa collection de cartes postales qui ont été utilisées à des fins culturelles, pédagogiques, de recherche, promotionnelles et à des fins tout à fait pratiques. Avec sa collection, Zmago Tančič continue à sauvegarder une partie de notre héritage culturel, il encourage à collectionner et - cela faisant - aide tantôt les individus tantôt les institutions.

ETNOLOŠKI PROBLEMI V SLIKARSTVU JANEZA LJUBLJANSKEGA

Ivan Sedej

169

IZVLEČEK

Avtor razpravlja o slikarju Janezu Ljubljanskem, sinu beljaškega slikarja Friderika. Na Koroškem in Kranjskem je deloval med leti okrog 1435 in 1459. Njegove slike na skoraj dvajsetih lokacijah so tudi pomembno pričevanje o življenju sredi 15. stoletja. Poleg snovnih podrobnosti odkrivajo duhovne razsežnosti življenja v provincialnem okolju, vprašanje vplivov in povezav posameznih umetnikov s pomembnimi družbenimi dejavniki, potovanj in dokumentirajo močan vpliv folklorne na ikonografijo. Najpomembnejša je freska njegove delavnice (okoli 1460) Sveta Nedelja na zunanjsčine cerkve v Crngrobu, kjer je upodobljenih približno petdeset prizorov iz vsakdanjega, pretežno meščanskega življenja sredi 15. stoletja.

ABSTRACT

The author introduces us to the work of painter Janez Ljubljanski (Johannes von Laibach), son of the Villach painter Frederick (Friedrich von Villach). Janez worked in Carinthia and Carniola from approximately 1435 to 1459. His paintings which were found in some 20 locations provide important evidence on life in the mid 15th century. Besides material details they convey information on the spiritual dimensions of life in a provincial environment, on the connections of individual artists with major social institutions and the influence these institutions had on them. Furthermore, they tell us how the painters used to travel around and are documentary evidence on the effect of folklore on iconography. The most eminent fresco from Janez's workshop (dating from around 1460) is Holy Sunday on the external wall of the Crngrob church where he depicted some fifty scenes from everyday life, most of them related to mid 15th century towns.

Freškant Janez Ljubljanski, sin beljaškega slikarja Friderika, je na Kranjskem deloval v štiridesetih in petdesetih letih 15. stoletja. Med prvim podpisanim in datiranim delom na Visokem pod Kureščkom (1443) in z zadnjo z letnico označeno mojstrovino na Kamnem vrhu (1559) je ustvaril impozantni freškantski opus. Že do sedaj poznamo okrog 20 lokacij, kjer so delali bodisi Janez bodisi njegovi sodelavci ali je bila (domnevna) delavnica. Njegovo delo nas zanima tudi kot eminentno etnološko pričevanje in morda kot odlično izhodišče za razmislek o Ljubljani sredi 15. stoletja in o začetkih »umetniškega« življenja v njej. Do sedaj zbrani in v literaturi znani podatki o slikarjih in kiparjih (Stele, Kos,



Janez Ljubljanski: Sv. Krištof, 1443, freska na zunanjščini podružnične cerkve sv. Miklavža. Visoko pod Kureščkom. Foto: dr. France Stele (verjetno okrog 1920). Freska je danes skorajda uničena. • Janez Ljubljanski: St. Christopher, 1443, fresco on the exterior of St. Nicholas filial church in Visoko near Kurešček. Photo: Dr. France Stele (probably around 1920). Today the fresco is almost completely destroyed. (Information and Documentation Centre of the Agency for the Protection of Natural and Cultural Heritage of the Republic of Slovenia). • Janez de Ljubljana: St. Christophe, 1443, fresque à l'extérieur de l'église succursale de St. Nicolas. Visoko sous Kurešček. Photo: France Stele (probablement autour de 1920). Cette fresque est aujourd'hui presque ruinée. (Du centre INDOK dans le cadre de l'Association de la République de la Slovénie pour la sauvegarde de l'héritage naturel et culturel).

Otorepec) dajejo sicer fragmentaren, vendar vse prej kot neugoden vtis o umetniški srejni v današnji prestolnici, ki je leta 1462 dodala k središčnim funkcijam še škofovski sedež in oblast. Po drugi strani pa množica stenskih slik (in žal redkejša pričevanja o tabelnih podobah) ter kiparskih spomenikov v širšem ljubljanskem okolju dokumentira zelo pomembne gravitacijske tokove, kar nas mimogrede navaja k dokaj verjetnim domnevam o posebnem vzdušju v Ljubljani. Tudi folklorne elemente v Janezovem slikarstvu ter sestavine, ki so občutljiv vir za zaznavanje življenjskega utripa v 15. stoletju, bi lahko v skrajni posledici opredelili kot pričevanje o Ljubljani. V tej luči doživljamo znamenito fresko Svete nedelje na pročelju romarske cerkve v Crngrobu pri Škofji Loki, ki je delo Janezove delavnice iz šestdesetih let 15. stoletja, kot pripoved o vsakdanjem življenju v mestih, ki jih je slikar poznal. »Upodobljenci« na njej bi lahko živeli tako v Škofji Loki kot v Ljubljani ali v Beljaku.

Folklorne prvine v Janezovem slikarstvu in vraslost njegove umetnosti v sočasni imaginarij - od žegnanih in bratovščin, do vsakdanjega življenja, s takratno nošo in odnosom do družbenega sistema, so vsega upoštevanja vreden dokument. S tega vidika sta njegove podobe prva obdelala predvsem dr. Emilijan Cevc (Cevc 1950/51 in Cevc: Pletilja, 1959) in dr. Angelos Baš (Baš 1958; Baš: Upodobitev, 1959, in Baš, 1959). Etnološke dimenzije ima tudi razprava dr. Franceta Steleta, ki je podobo odkril in vpeljal v literaturo (Stele, 1944). V kolikor sta Stele in Cevc z etnološkim prijemom obdelala predvsem crngrobsko fresko, pa je Baš uporabil kot pomemben vir za raziskovanje življenja v 15. stoletju (predvsem gre za oblačilno kulturo) druge mojstrovine Janeza Ljubljanskega tudi kasneje. Vsi trije avtorji so na podlagi podatkov, ki jih vsebuje Janezovo delo, nakazali tudi širše probleme. Kot slikovni vir za zgodovino kmečkega stavbarstva pa je prizore na freski Sv. Nedelje uporabil podpisani.

Slikarstvo Janeza Ljubljanskega nam lahko, kot pojav in kot sestavina umetnosti v alpskih deželah, posebno pa kot izraz umetnostne province, služi tudi za formulacijo



Janez Ljubljanski: sv. Krištof, 1444, freska na zunanjsčini podružnične cerkve Matere božje. Troščine pri Višnji gori. Foto: Janez Klemenčič (1963). • Janez Ljubljanski: St. Christopher, 1444, fresco on the exterior of the filial church of Our Lady, Troščine near Višnja gora. Photo: Janez Klemenčič (1963). • Janez de Ljubljana: St. Christophe, 1444, fresque à l'extérieur de l'église succursale de la Mère de Dieu. Troščine près de Višnja gora. Photo: Janez Klemenčič (1963).

nekaterih bolj splošnih ugotovitev. Vzemimo primerjavo med najvišjimi umetnostnimi dosežki v posameznih alpskih deželah v 15. stoletju, ki razkriva pomembno etnološko zakonitost. »Naprednost« in likovna kvaliteta del, na primer Janeza iz Brunecka ali njegove delavnice (na Ptujski gori okrog leta 1424) in Janeza Ljubljanskega, se namreč kažeta na dvoumni način. Oblike, ki so v elitnih okoljih na Tirolskem ali na Salzburškem veljale kot izraz visokega poprečja, so na Kranjskem in Koroškem zaživele kot komaj dosegljiv kvalitetni vrh, vendar s paradoksnim nasledkom. Čeprav so v novem, skromnejšem okolju predstavljale umetnost elite (plemstva, samostanov, duhovščine), so hkrati že postale nosilke folklornih in izrazito poljudnih sporočil.

Visokokvalitetna importirana dela (vzemimo znameniti Leibov oltar na Ptujju iz srede 15. stoletja) so sicer največkrat ostala brez širšega odmeva v lokalnih slikarskih delavnicah. Zato bi lahko sklepali, da se je njihov blagodejni vpliv pokazal šele kasneje, ko je prostor dozorel za percepcijo drugačnih form (ki naj bi bile bile v času sprejema spet zastarele). Tako je slikarstvo (recimo) Janeza iz Brunecka in brixenških mojstrov našlo odsev tudi v podobah beljaških in kranjskih slikarjev. Friderik, ki se je zgledoval po čeških, brixenških in salzburških mojstrih mehkega sloga, je prevzete oblike poenostavil in prekvasil po svoje ter jih približal zahtevam lastnega okolja. Tako »prilagojene« oblike pa so začeli na Kranjskem uveljavljati posamezni beljaški mojstri, med njimi tudi Friderikov sin Janez. Hkrati z uveljavljanjem beljaških obrazcev se je začela njihova transformacija in prilagajanje zahtevam novega (takrat manj zahtevnega) okolja, ki so jih v veliki meri oblikovale furlanske slikarske delavnice ali morda bolj točno - potujoči slikarji.

Tako lahko ugotovimo, da je bilo delo bruneškega mojstra v enakem razmerju do opusov velikih evropskih mojstrov kot Friderikovo do njegovega! Skratka gre za (navidez zelo) zapletene relacije in nenavadno hierarhijo, ki ni vedno povezana z umetniško prepričljivostjo posameznih stvaritev. V srednjeevropskem kontekstu sodita Friderik in njegov sin Janez med marginalne pojave. Ker pa gre tudi za geografsko margino, se nam zlasti

Janezov opus pokaže kot pomembna, čeprav bolj etnografsko obarvana sestavina srednjeevropske umetnosti. V novi luči se minorna umetnost kaže predvsem skozi modernistično in postmodernistično likovno izkušnjo. Janezova umetnost, ki vendarle ohranja svojevrsten aristokratski nadih (kot odsev mednarodne gotike in t.i. »mehkega sloga«) je v končni posledici izzvenela v izrazito folkloristični Sveti Nedelji na pročelju cerkve v Crngrobu. Tako narativna kot likovna struktura prizorov, nanizanih okrog podobe *Imago pietatis* (Križani s krvavečimi ranami), namreč napovedujeta način slikanja in slikarskega »pripovedovanja«, kot ga je dosti kasneje uveljavila kmečka umetnost. Folklorni značaj in pomen omenjene freske pa ne temelji toliko v sorodstvu s (kasnejšimi) »ljudskimi« formami, ki žive predvsem v naših predstavah in v njeni dokumentarični vrednosti. Pomen ji daje predvsem funkcija naslikane pridige. Ikonografija in kompozicija pa odsevata tudi strukturo sodobnih spektaklov in procesij. Vzpostavljata pregledno in organizirano vrsto moralčnih prizorov. Gre za značilno poznosrednjeveško sporočilo z burkaškimi vložki, ki povzema strukturo sočasne literature, predvsem pridig. Seveda ne gre za Janezovo »odkritje«, specifično njegove pa so posledice.

Če ugotovitev prenesemo na likovno raven, se nam opus Janeza Ljubljanskega pokaže nekoliko drugače, kot smo vajeni. Doživimo ga namreč kot kontinuirano, komaj opazno zorenje likovnega izraza, ki se je takoj po vrhuncu (Kamni Vrh) spustilo na raven izrazito poljudne likovne naracije. Njegov slog se prav v tem trenutku najbolj približa masovnemu naslovniku in tako doseže zlitost med umetnikovimi hotenji in zahtevami okolja. Skozi delo dedičev prestopi Janezova umetnost na izrazito ljudsko raven, ki pa ne zadeva le pripovedi, ampak tudi obliko. Tako se nam odkriva druga plat medalje velikih kulturnih in civilizacijskih okolij. Gre namreč za problem množične umetniške produkcije za manj premožne in manj izobražene naročnike, ki je navsezadnje cvetela tudi v vaseh blizu Firenc in na beneški Terrafermi, pa okrog Prage in Münchena. Povsod slikajo tudi obrtniki s skromnejšim formalnim znanjem, na podlagi starih, uveljavljenih obrazcev in z veliko mero prilagodljivosti.

V oddaljene kraje so po včasih zelo zapletenih poteh in zvezah prihajale mojstrovine najpomembnejših umetnikov ali pa njihovi odsevi v skicirkih in vzorčnih knjigah ambicioznejših provincialnih slikarjev in kiparjev. Na teh poteh so impulzi doživljali v načelu podobno dvojno preobrazbo, kot so jo sienske likovne rešitve na poti med Avignonom, Burgundijo, Parizom in cesarsko Prago v 14. stoletju. Stranski rokav te poti je pri nas izzvenel v Prekmurju, v delih radgonskega podjetnika, arhitekta in slikarja Janeza Aquile in njegovih sodelavcev v zadnjih desetletjih 14. stoletja. Velika freska Janeza Aquile - Legenda sv. Ladislava v Turnišču (1389) dosti pove tudi o naročnikih - ima namreč tudi politično, imperialno konotacijo. Zanimivo je, da so najbolj znane upodobitve Ladislavove legende nastale na robu (madžarskega) državnega prostora v Prekmurju, na Slovaškem in v Transilvaniji. Gre za področja, kjer so morali Ogrji (morda celo nezavedno) venomer potrjevati svojo oblast in prisotnost. Bolj aktualno politično konotacijo ima Marija zavetnica s plaščem, ki jo je na Sv. Ahacu naslikal Janez Ljubljanski, saj se veže na vedno bolj pogoste in silovite turške vpade. Nakazane sestavine in načini prehajanja slogovnih usmeritev iz velikih središč v vedno bolj oddaljeno provinco, nam tudi nudijo model za razumevanje pojavov v tako imenovani ljudski umetnosti, katere najbolj smiselna opredelitev temelji na identifikaciji odnosov med naročnikom in izvajalci. Prav podoba Sv. Nedelje s Crngroba pa priča, da je bila sreda 15. stoletja čas, ko so se v ljudskem stavbarstvu na naših tleh začeli uveljavljati prvi stilni elementi (Sedej, 1981, str. 14).



Janez Ljubljanski: Luksurija, 1443, freska na zunanjsčini, p.c. sv. Miklavža. Visoko pod Kureščkom.

Foto dr. France Stele (verjetno okrog 1920). Freska je močno uničena in jo hrani Mestni muzej v Ljubljani. Na originalnem mestu je danes kopija oz. delna rekonstrukcija (avtor Ivan Bogovčič).

• Janez Ljubljanski: Luxuria, 1443, fresco on the exterior of the filial church of St. Nicholas, Visoko near Kurešček, Photo: Dr. France Stele (probably around 1920). The fresco is heavily damaged and is kept by the Ljubljana City Museum. A copy or partial reconstruction, made by Ivan Bogovčič, is exhibited on the original site. (Information and Documentation Centre of the Agency for the Protection of Natural and Cultural Heritage of the Republic of Slovenia). • Janez de Ljubljana: Luxuria, 1443, fresque à l'extérieur de l'église succursale de St. Nicolas. Visoko sous Kurešček.

Photo prise par France Stele (probablement autour de 1920). La fresque est gravement détruite. Elle est gardée au Musée de la ville de Ljubljana. Sur la place originale on trouve aujourd'hui une copie c'est à dire une reconstruction partielle (faite par Ivan Bogovčič). (Du centre INDOK dans le cadre de l'Association de la République de la Slovénie pour la sauvegarde de l'héritage naturel et culturel).



Janez Ljubljanski: Sv. Miklavž reši po krivem obdolžene mladeniče pred rabljevim mečem, 1443, freska v prezbiteriju p.c. sv. Miklavža. Visoko pod Kureščkom. Foto: Janez Klemenčič (1993).

• Janez Ljubljanski: St. Nicholas rescuing wrongly accused young men from the headsman's sword, 1443, fresco in the presbytery of the filial church of St. Nicholas, Visoko near Kurešček. Photo: Janez Klemenčič (1993) • Janez de Ljubljana: St. Nicolas soustrait les jeunes gens inculpés à tort à l'épée du bourreau, 1443, fresque dans le presbytère de l'église succursale de St. Nicolas. Visoko sous Kurešček. Photo prise par Janez Klemenčič (1993).

Življenje v alpskih dolinah, humanist Santonino ga je cenil zaradi dobre kuhinje in zaradi ljubezni do glasbe, je pogosto kazalo protislovno podobo. Pisca znamenitega dnevnika je v slikarstvu Tomaža iz Beljaka najbolj presenetila realistična komponenta, saj je bil vzgojen v okolju, ki so mu bile bliže idealizirane in aristokratsko privzdignjene slikarske teme in rešitve. To pa pomeni, da je sočasna umetnost v alpskih deželah lahko nekaj povedala tudi izobraženemu Italijanu, čeprav je realistične poudarke doživljal kot ljudski, vulgarni element. Prav Santoninov dnevnik pa nas posredno opozarja na problem popotnih umetnikov in na naše, pogosto zgrešene, predstave o razdaljah v srednjem veku.

Živimo v zakoreninjenih predstavah, da so bile malce večje potovalne razdalje nepremostljiva zapreka za pretok ljudi, blaga in kulturnih dobrin. Iz Trbiža v Bovec preko težkega gorskega prelaza je Santonino potoval od sončnega vzhoda do kosila. Za precej dolgo pot med Tolminom in Selcami pa so skupaj z dolgim in obilnim kosilom porabili en dan. Potemtakem je lahko Janez iz Brunecka, odlični predstavnik viteškega, mehkega slikarskega sloga, ali morda njegov pomočnik, za potovanje iz Južne Tirolske do Ptuja in Ptujске Gore, kjer je delal okrog leta 1424, porabil kvečjemu kak teden. V obdobju relativnega miru in »počasneje tekočega časa« to vendarle ni pomenilo nemogočega. Živahna kmečka trgovina in tovarništvo sredi 15. stoletja pa pričata, da so bili precej mobilni celo predstavniki depriviligiranih stanov.

Obrobje Evrope, na robu prometnic in pomembnih kulturnih in ekonomskih tokov, je prav zato oblikovalo kulturni obrazec, ki se brez ostanka vključuje v srednjeevropski prostor. Izzvenel je predvsem v danes najbolj znanem in tudi najštevilnejše ohranjenem spomeniškem gradivu - v stenskih slikarijah na nekaj sto znanih in domnevnih lokacijah. Protislovje malce barbarske province, kot jo v osemdesetih letih 15. stoletja označuje Paolo Santonino, je bila njena hkratna prehodnost in kar zadovoljiva prepreženost s trgovskimi potmi. Najpomembnejši deli kranjske dežele in razen jugovzhodnega dela prav vse slovenske pokrajine so imeli neposredne zveze z Bavarsko in s Tirolsko preko fevdalne vezanosti na freisinške in brixenške škofe, na pomembne centre odločanja pa preko mogočnih celjskih grofov. Od Vidma preko Beneške Slovenije in po dolini Soče je tekla trgovska pot proti Škofji Loki in od tod v dveh smereh proti Koroški in severu ter proti jugu proti mejnim hrvaškim deželam. Tu so se, kot na nevidni meji Evrope, že v dvanajstem stoletju ustavile kartuzije (Stična). To je tudi južno območje »celinske« arhitekturne romanske z nekaj presenetljivo kvalitetnimi dosežki. Vendar so se veliki kulturni tokovi, ki so oplemenitili tirolsko in salzburško umetnost, te dežele le dotaknili ali pa so, tako kot še v nekaj prihodnjih stoletjih, prihajali v prirejani obliki. Italijanski trecento je na Kranjskem in Koroškem odmeval hkrati po dvojnem posredništvu s Češke in z Južne Tirolske in neposredno iz mejnih italijanskih dežel, predvsem iz Furlanije. Ne smemo pa zanemariti vplivov cerkvenega središča v Ogleju, ki je do ustanovitve ljubljanske škofije (leta 1462) usodno vplivalo na cerkveno in tako posredno tudi na politično organizacijo. Gre za paradokсно mešanico vplivov in spodbud, za trdo oblikovanje nenavadnih sintez in za vzpostavljanje strukture, ki odmeva celo v današnjem času, po drugi strani pa za sočasnost kar nekaj navidez nasprotujočih si anahronih umetniških tokov.

Resnici na ljubo moramo ugotoviti, da podobne oznake veljajo za skoraj vse alpske dežele, le teža posameznih vplivov (bodisi italijanskih, bodisi severnjaških) se je spreminjala glede na bližino pomembnejših kulturnih žarišč. V razmišljanjih o provincialni in primitivni umetnosti v Istri in v Dalmaciji je hrvaški umetnostni zgodovinar Ljubo Karaman (1963, str. 12 - 37) postavil zanimivo, poetično tezo. Kot provincialno umetnost označuje le tisto, ki je popolnoma odvisna od enega samega središča. Za bolj nenavadne in brezobzirne sinteze in eklekticizme, ki na svoj način interpretirajo in sestavljajo pobude iz najrazličnejših virov ali središč, uporablja izraz primitivna umetnost. Njena karakteristika je poleg prvinske likovnosti predvsem originalnost. Slovensko ozemlje ima zato s svojimi umetnostnimi manifestacijami v 15. stoletju svojevrstno »statistično« kvaliteto. V primerjavi z velikimi kulturnimi središči (Firence, Benetke, Dunaj itd.), ki so zasenčila in »zatrla« skromnejšo, podeželsko umetnostno dejavnost, je odlika province v izjemni množičnosti. Navsezadnje je bilo (kot je razvidno iz ohranjenega

gradiva) le malokje v Evropi toliko slikarsko in kiparsko opremljenih (sicer skromnih) cerkva kot na Slovenskem. Množičnost pa najbrž govori tudi o zahtevnosti marginalnega prostora in o kar visoki kvaliteti življenja v njem pa tudi o zelo verjetnih osebnih zvezah med umetniki, ki so v tem času delovali na Kranjskem.

176 Delo freskanta, ki je bil največkrat tudi še pleskar, kipar, pozlatar itd., v 15. stoletju se je vsaj pri nas odvijalo predvsem na »terenu«, večinoma celo v zelo odročnih krajih. Zato je toliko pomembnejša vloga slikarjevega domicilnega mesta - kot priznan in tudi varovan obrtnik pod okriljem ustreznega ceha je imel večjo avtoriteto in formalne možnosti za pridobivanje naročil. Tudi zato so vodje mnogih delavnic, ki jih žal spoznavamo le po slogovnih značilnostih, prav gotovo delovali kot člani ceha in so imeli v enem od kranjskih mest svojo hišo in delavnico, tako kot furlanska mojstra Nikolaj in Štefan iz Gorice, ki sta okrog l. 1380 poslikala del notranjščine v cerkvi v Lescah (Zadnikar, 1985, str. 35 - 47). »Priimek« najbrž ne pomeni rojstnega kraja, ampak meščanstvo središča, kjer sta živela kot spoštovana obrtnika. Mojstri, katerih imena so se ohranila v listinah, in sicer anonimni nosilci znanih freskantskih opusov na Kranjskem, so sredi 15. stoletja predstavljali kar številno skupino ljudi, ki so se med seboj najbrž poznali, poznali pa so tudi dela svojih kolegov (in konkurentov). Poleg mojstrov suško prileške smeri, ki je po svoje nadaljevala furlansko tradicijo (najraje bi jo locirali v Škofjo Loko), je bilo delovalo nekaj koroških mojstrov (ki jih je najbolj natančno opredelil Höfler, 1985, str. 18 - 27) in nekaj mojstrov, ki jih poznamo iz Ljubljane (Kos, 1959; Otorepec, 1972). Gre za slikarje oz. kiparje, kot jih opredeljuje Jana Intihar Ferjan (Intihar Ferjan, 1985, str. 131 in 132): mojstra Gregorja, njegovega sina Janeza in Janezovega sina Gregorja, skratka za družino, ki obvladuje tri rodove. O Janezu Ljubljanskem v listinah ni sledu. Kljub temu bi lahko sklepali, da so se mojstri, ki so delovali na Kranjskem, morda občasno srečevali tudi v Ljubljani, pač po logiki, ki jo ima privlačnejši center.

Slikarji, pa naj gre za Janeza Ljubljanskega ali za anonimnega mojstra fresk v cerkvi na Suhi pri Škofji Loki, so se vezali na določen naročniški krog, ki je izvajalce izbiral po lastnih nagnjenjih in razgledanosti pa tudi po priporočilih.. Podatki o Janezovem očetu Frideriku in Janezova mladostna dela na Koroškem pričajo o njunih zvezah s cistercianskim samostanom v Vetrinju. Naslikano pričevanje najdemo na Liembergu, kjer je mladi Janez upodobil takratnega vetrinjskega opata Ožbolta iz rodu Gradeneških gospodov (Höfler, 1984, str. 46). Kasneje, na Kranjskem, se Janezovo delo veže na ozemlje stiškega samostana in na plemiško družino Turjaških (ki je najbrž dala kar nekaj opatov). Iz tega lahko sklepamo, da je na Kranjsko prišel po posredovanju koroških cistercianov, ki so najbrž poskrbeli, da je zelo hitro dobil ljubljansko meščanstvo in s tem povezane pravice. Za red je namreč veljalo, da je vzdrževal zelo tesne vezi s cistercijami po avstrijskih deželah. Obstoji pa še neka možnost - s tem, da so poskrbeli za Janezovo meščanstvo in status na Kranjskem, so se beli menihi izognili (morebitnim) sporom z ljubljanskimi, dela željnimi slikarji? Ne glede na možne vzroke pa lahko ugotovimo, da je mladi Janez postal meščan nenavadno hitro. In spet nadaljna domneva: konjunktura na Kranjskem »umetnostnem tržišču« je bila takšna, da je bil vsak umetnik, posebej če je imel dobra priporočila, dobrodošel. To pa je tudi trenutek, ko je začela Ljubljana postajati privlačno kulturno središče in ne več samo prehodna postaja potujočih mojstrov. Malce pa sliko spreminjajo zelo verjetne domneve o Janezovem sodelovanju pri Friderikovih slikarskih podvigih na Koroškem (Trbiž, Deutschgriffen) in privlačna Höflerjeva hipoteza, da se je Janez po letu 1460 vrnil na Koroško. Morda pa razmere le niso bile tako zelo rožnate -



Delavnica Janeza Ljubljanskega: Sveta Nedelja, okrog 1460, freska na zunanjščini romarske cerkve Marijinega oznanjenja. Črngrab. Foto: Janez Klemenčič (1994). Podoba je le še slikarska razvalina. Prizori, ki jih je dr. France Stele zlahka dešifriral v času odkritja (1937) in kasneje, so skoraj izbrisani. K sreči sta se ohranili zelo dobra kopija in rekonstrukcija (prof. Marjan Tršar) v Narodni galeriji in v Loškem muzeju v Škofji Loki. • From the workshop of Janez Ljubljanski: Holy Sunday, around 1460, fresco on the exterior of the Pilgrimage Annunciation Church in Črngrab. Photo: Janez Klemenčič (1994). The painting is in ruins today. The scenes were quite visible when Dr. France Stele interpreted them at the time they were discovered (1937) and remained so for some time, but they are now almost completely obliterated. Luckily, an excellent copy and reconstruction by prof. Marjan Tršar has been preserved by the National Gallery and by the Loški Museum in Škofja loka. • L'atelier de Janez de Ljubljana: St. Dimanche, autour de 1460, fresque à l'extérieur de l'église de pèlerinage de l'Annonciation. Črngrab. Photo prise par Janez Klemenčič (1994). La peinture est presque détruite. Les scènes aisément devinées par France Stele à l'époque de leur découverte en 1937 et un peu plus tard, sont presque effacées à présent. Heureusement une copie de bonne qualité et sa reconstruction (faite par prof. Marjan Tršar) sont gardées à la Galerie National et au Musée de Škofja Loka.

navsezadnje so še za Janezove mladosti v svetovnem umetniškem, kulturnem in političnem središču, v Rimu, zavistni slikarski kolegi dali ubiti mojstra Massaccia.

178

Slikarstvo Janeza Ljubljanskega je tudi vir za klasične etnološke in etnografske študije o življenju v prvi polovici in sredi 15. stoletja. Posamezni detajli na njegovih freskah nam nudijo podatke o nošah, o predmetih vsakdanje in luksuzne rabe in posredno tudi o socialnih razmerah in občutenju svojega časa. Skupaj z drugimi, bolj povednimi viri (vzemimo nekaj mlajše dnevnikarje Paola Santonina, listinsko gradivo itd.) nam dajejo izjemno sliko o »ozračju« tistega časa, zastavljajo pa tudi vprašanje o funkciji ikonografskih obrazcev v vsakdanjem življenju in o zelo širokem miselnem in bivanjskem zaledju nekaterih na videz čisto likovnih pojavov. Tako namreč odkrivamo etnološke niše, ki jih lahko izpolni le neposredno umetnostno pričevanje. Na podlagi Steletovega branja napisnega traku v prizoru s hudičem in Luxurijo na Visokem pod Kureščkom (Stele, 1921, str. 19) je mogoče sklepati, da gre za slovensko besedilo »poydi ..er la(?)ba m. o.«, ki ga lahko preberemo: pojdi les /ali noter/ baba...), ki se prav natančno sklada z upodobitvijo. Večji vrag vabi s kazalcem grešnico k sebi, drugi pa jo z vrvmi vleče proti peklenskemu žrelu. Zato lahko razpredemo misel o (slikarjevem) nagovarjanju vseh takratnih stanov - v latinščini na privilegiranem mestu v cerkvi, v nemščini in slovenščini pa na zunanjščini. Tudi hierarhija napisov (slovenski /?/ napis je na najbolj folklorni podobi) potrjuje rabo treh jezikov. Luxurija na zunanjščini cerkve je imela tudi funkcijo izhodišča za pridige, ki so se ob žeganjih in praznikih odvijale pred cerkvijo. Večinska publika so bili prav gotovo okoliški kmetje, slovensko pa so znali tudi gospodje. Ali gre resnično za slovenski napis, pa najbrž ne bo mogoče ugotoviti, saj je freska tako propadla, da je kakršnokoli branje nemogoče. Steletove odlične fotografije so žal le podobe podob.

Skoraj uničena podoba sv. Krištofa na zunanjščini cerkve na Visokem je nastala, tako kot vsa slikarija v cerkvi sv. Miklavža, leta 1443. Slikar je mitološkega velikana, ki nosi Jezusa, naslikal v polprofilu, kar pomeni, da je upeljal nov obrazec - vse starejše pa tudi večina mlajših podob v slovenskem gradivu prikazujejo sv. Krištofa v izrazito frontalni drži. Leto dni kasneje je naslikal taistega svetnika na zunanjščini cerkve na Troščinah, kjer je spet uporabil starejši frontalni obrazec. V ikonografskem pogledu izrazito regresivni korak lahko razložimo na zelo preprost način: slikarija na Visokem je bila Janezova osebna ustanova, donacija, zato si je lahko privoščil bolj »svobodno« interpretacijo, ki pa je bila v nasprotju s funkcijo podobe, kot so jo zahtevali ljudje, ki jim je bila namenjena. Na Troščinah, kjer je delal po naročilu, si inovacij ni mogel privoščiti, saj mu je naročnik, ki je najbrž poznal Janezovega Krištofa na Visokem, predpisal svetnikovo držo. Frontalna drža svetega velikana, ki so jo zahtevali naročniki, je bila posledica magične (zaščitniške) funkcije upodobitve. Kot kaže starejše, pa tudi zelo mlado gradivo (19. stoletje), je bil dobri velikan vez s svetom mitov in bajk, ki je živel hkrati s krščanstvom. Figura (dobrega) velikana, ki jo poznajo vse mitologije, je dobila v krščanski preobleki novo vsebino in funkcijo. Vključili so ga namreč v občestvo svetnikov in v ljudsko kristologijo kot nosilca metafore o Kristusovem pomenu v veselju. Hkrati je dobil natančno določeno zavetniško funkcijo. Kot pričajo napisi na freskah in pričevanja (Stele 1969, str. 24 in 25), je bil vsakdo, ki je zjutraj pogledal podobo sv. Krištofa, za tisti dan varen pred nasilno smrtjo. Čeprav nimamo neposrednih pričevanj, lahko z veliko gotovostjo trdimo, da so bili ljudje prepričani, da večjo učinkovitost zagotavlja prav frontalna drža naslikanega (modeliranega - Humin) velikana. Soočenje z njim je bilo tako mnogo bolj neposredno in osebno (»iz oči v oči«). Zato ima večina teh upodobitev velike oči, mnogo večje kot ostale

figure v notranjščini ali na zunanjščini cerkve. Tako ni naključje, da je Janezov Krištof na fasadi cerkve v Troščinah bolj podoben figuram furlanskih mojstrov kot njegovim. Ikonografska stalnica, kot je sv. Krištof, tako priča o pomembnem vplivu ljudskih verovanj na umetniško opremo, tudi takrat, ko je šlo za naročnike iz višjih socialnih sfer. Domnevni Janezov Krištof na pročelju stare ljubljanske stolnice, ki nam ga je v risbi zapustil ustanovitelj Akademije delavnih Janez Dolničar (prim. Veider 1947; Stele 1969, str. 190), pa je s telesom spet zasukan v polprofilu. V nasprotju z visoško podobo se je Janez (?) potrudil, da je pogled upodobljena uprt v gledalca. V manj konservativnem okolju si je torej vendarle lahko privoščil malce bolj svobodno interpretacijo, ki pa s pogledom uprtim proti gledalcu ohranja tisto vez med podobo in verniki, ki je bila po njihovem mnenju najbolj učinkovita. Zanimiv je predvsem razkol med umetnikovimi pogledi na funkcijo slike in zametki osebnostne likovne avtonomije ter prevladujočim načinom percepcije, ki gleda na podobo kot na realni predmet čaščenja z magično močjo.

Sveti Krištof je postal predmet množičnega čaščenja najbrž po veliki kugi sredi 14. stoletja, ki je zdesetkala evropsko prebivalstvo (Makarovič, str. 22, 23). V ikonografiji poslikanih cerkvenih zunanjščin v širokem alpskem prostoru je postal osrednja figura. Kot kaže izrazito konservativni sv. Krištof na Troščinah (bolj v milem Janezovem slogu je le figura Jezuščka na velikanovem ramenu) z letnico 1444, je slikar svoje poglede podredil zahtevam naročnika. Figura na dominantni fasadi in na najbolj izpostavljenem mestu je bila zaradi velikosti in zaščitniške funkcije prav gotovo odlična priložnost za umetnikovo »samoreklamiranje«, vendar ni ponovil »napake« z Visokega. Kot priča (domnevni) ljubljanski Krištof, ga je problem figure v polprofilu vendarle pritegoval. Konservativna podoba sv. Krištofa na Troščinah prav zato učinkuje bolj kot delo pomočnika ali manj sposobnega sodelavca. Za naročnika je bil pomemben predvsem simbol in manj njegova likovna izpeljava.

Druga zanimivost (in »danost«) sta Janezova navezanost na naročnike iz višjih socialnih slojev (samostan, plemiške družine) in njegov odnos do takratne družbe. Vsi posredni podatki o njegovem življenju in naročnikih govore, da je imel opravka predvsem s stiškim samostanom in Turjaškimi, na Koroškem pa s vetrinjskimi cistercijani in med drugim tudi s plemiško družino Gradenegg. Visoko, kot Janezova ustanova v okrilju fare na Igu, pa spet govori o znanstvih, ki so prav gotovo segala višje kot zgolj do cerkvenega ključarja, saj so mu pomagali do novih naročil - vzemimo poslikavo cerkve v Pijavi Gorici, ki je dolgo sodila pod ižansko faro.

Mojster se je le v nekaj primerih lotil slikanja figur, ki reprezentirajo nižje družbene sloje, vendar je zelo jasno ločeval med plemenitimi in ljudskimi, vulgarnimi fiziognomijami, čeprav gre za stilni okvir, ki je bil še zelo daleč od poznogotskega realizma. Trije mladeniči, ki jih pred krivično sodbo in obglavljenjem čudežno reši sv. Miklavž, sodijo zaradi pomembnega nastopa v legendi v višjo družbeni plast. Janez Ljubljanski jih je skupaj z lepim in melanholičnim rabljem upodobil kot plemenite osebe s skladnimi in prefinjenimi potezami. Smrt pričakujejo vdano, brez odpora, ker jih je (čeprav krivično) obsodila ob Boga dana oblast. Tudi rabelj, kot sicer zavržen in grozovit poklic, je v Janezovi interpretaciji del umirjene vsakdanjosti, samoumevna figura, ki opravlja svoje koristno delo z dolžno pozornostjo in malce odsotno vdanostjo. V primerjavi s plebejskimi obrazi na prizoru Pavlove pridige v cerkvi na Muljavi je visoški rabelj silno plemenita oseba. Plemenitost in nadrejenost nad grdimi in surovimi kmeti ter mestno sodrgo mu dajeta poklic in plemenito orožje. Lahko rečemo, da gre za izrazitejši italijanski pogled na



Delavnica Janeza Ljubljanskega: Lišpanje, ljubimkanje, kuhanje ljubezenskega napoja (?), okrog 1460, detajl s freske Sv. Nedelje, r. c. Marijinega oznanjenja, Crngrob. Rekonstruirana kopija v Loškem muzeju v Škofji Loki: Marjan Tršar. Foto: Janez Klemenčič. • From the workshop of Janez Ljubljanski: Dressing-up, Seduction, Cooking (Concoction of a love-potion?), around 1460, details from the Holy Sunday fresco in the Pilgrimage Annunciation Church of Crngrob. A reconstructed copy made by Marjan Tršar is kept by the Loški Museum in Škofja loka. Photo: Janez Klemenčič.

• L'atelier de Janez de Ljubljana: parure, cresse, préparation d'un philtre (?), autour de 1460, détail de la fresque du St. Dimanche, l'église de pèlerinage de l'Annonciation. Crngrob. Une copie reconstruite se trouve au Musée de Škofja Loka: faite par Marjan Tršar. Photo prise par Janez Klemenčič.

upodobljene figure, ki so praviloma nosilke plemenitih drž. Šele v Sveti nedelji na fasadi romarske cerkve na Crngrobu je Janezov naslednik ali učenec v veliki meri opustil tovrstno delitev in je podobno naslikal plemiče in plebs - označil jih je s stanovskimi nošami ali opravi. Tako lahko šele v domnevem Janezovem nasledstvu zaslutimo začetek procesa, ki je pripeljal do oblik najširšim plastem na kožo pisane umetnosti. V to kategorijo sodijo tudi figurice v prizoru Marije zavetnice s plaščem na Sv. Ahacu nad Malim Ločnikom, ki so tudi neposredna vez med Janezovim opusom in znamenito crngrobsko fresko.

Kot priča crngrobska podoba, je bila znana božja pot namenjena predvsem meščanstvu. Pridigarski nagovor, ki ga slika vsebuje, je sicer namenjen vsem slojem, vendar so privilegirane figure iz meščanskih slojev (obrtniki) in višjih družbenih plasti (vojaki, dvboj, lišpanje). Čeprav gre za dvoumno favoriziranje (saj gre za podobe greha), je skrito sporočilo vendarle dovolj jasno: tudi grehi so socialni privilegij. Določeni krogi si ne morejo (ali pa si ne znajo) privoščiti niti gosposkih grehov. Hkrati je opravil tudi natančno stanovsko klasifikacijo - ljubimkanje in pregrešno lišpanje je postavil v višje družbene sfere, tako kot plemeniti lov ali dvbojevanje. V plebejsko plast je uvrstil vse v nedeljo nezaželjene poklicne dejavnosti in seveda klasični kranjski pretep pred gostilno, »nadržadno« pa je pijančevanje, kockanje, kegljanje itd. Ambivalentni odnos do

plemenitega vojaškega poklica je nakazal s podobo vojaškega plenjenja in požiganja. Soldateska ima na tej sličici enako negativno konotacijo kot na pasijonskih podobah.

V vsebinskem pogledu je umetnik sledil, tako kot smo ugotovili ob podobi sv.Krištofa na Troščinah, natanko določenim potrebam. Pri oblikovanju zunanjsčine cerkve na Visokem, kjer je upodobil sv.Krištofa, Luksurijo kot personifikacijo razvrata, detomorilko in kot simbol vseh ženskih grdobij, poleg tega pa še svoj avtoportret z nemškim napisom (Janez iz Beljaka, ljubljanski meščan, 1443), se je podredil vsakoletni žegnanjski pridigi. Podoba Luksurije je bila namreč odlično izhodišče in ilustracija za pridige o človeških slabostih in stranpoteh. Podobno je lahko tudi sv. Krištof služil kot iztočnica za svarilo pred nasiljem. Nasprotno pa umetnikov podpis in avtoportret pričata, da je bila cerkev na Visokem precej znana in da je imela občasno veliko število obiskovalcev iz vseh stanov. Janezovo poudarjanje lastne osebnosti in kvalitetnega dela je bilo namenjeno predvsem potencialnim naročnikom, ki bi se lahko našli v množici romarjev.

Mojstrov avtoportret na Visokem, označen s slikarskim grbom, je uničil zob časa, za lastno podobo, vtakano v akantov list na Kamnem Vrhu, pa lahko le domnevamo, da nam kaže znamenitega mojstra. Vendar je veliko povedal z obema latinskima napisoma. Podatek, da gre za slikarja, ki je po rodu iz Beljaka, sina znanega koroškega slikarja Friderika itd. (na Visokem), potrjuje znano resnico o srednjeveških družinskih obrtuh in o prehajanju poklica z očeta na sina, ki jo pri mnogih drugih slikarjih potrjujejo tudi pisani viri. Nekaj pa zvemo tudi o bolj občutljivih platih življenja v tistem času. Podatek namreč pripoveduje, da se je Janez predstavil potencialnim naročnikom na Kranjskem skozi očetov sloves. Lahko pa malce zlobno razmišljamo tudi o odzivanju takratnih Kranjcev na kvaliteto (kakršnega koli) blaga - ker je Janez kar dvakrat omenil Beljak (znano mesto iz druge dežele - torej »tujine«), si lahko mislimo, da so že takrat bolj spoštovali uvožene duhovne in materialne vrednote od domačih! Po drugi strani pa gre za rodovno in poklicno samozavest ter za nagovor potencialnim naročnikom, da kvaliteto zagotavlja tudi družinska tradicija.

V srednjeveško folkloro sodi tudi motiv angelske zvezde, ki se je ohranil na stropu v ladji župne cerkve v Kranju. Stele jo pripisuje Janezovi delavnici, Höefler pa je že drugega mnenja in jo postavlja v bližino Žirovniškega mojstra (Höefler 1985, str. 44). Gre za »okno sv.Duha«, ki je našlo odmev tudi v ljudskem humorju (spomnimo se znamenite škofjeloške anekdote o sv.Duhu, ki ga je »mačka snedla«). S podobami angelov je bila obkrožena odprtina, skozi katero so ob posebnih prilikah na vrvi spuščali (najpogosteje) kipec goloba, lahko pa tudi bolj komplicirano figuralno skupino, ki jo omenja pogodba med Tomažem Hrenom in Krištofom Weissmannom (1608). V ljubljanski stolnici so skozi to »okno«, ob navdušenju in pobožnosti množice dvigali spektaklesko podobo našega Gospoda obdanega z angeli, ki so imeli v rokah orodja mučenja (Höfner 1985, str 44, op. 49 in Janez Veider: Stara ljubljanska stolnica, str. 96 in 98). Gre za predstavo, ki je prav gotovo popestrila dogajanje in doživljanje v cerkvi in je, glede na spektakularnost »predstave«, prispevala tudi k slovesu cerkve.

Celo na slikarji označen datum dokončanja del je, kot smo videli, pomemben etnološki podatek. Priča namreč, da je bila poslikava cerkve pomemben dogodek, ki je polno zazvenel ob pomembnem prazniku kot dvojno praznovanje. Napis na Visokem pravi, da je Janez končal delo na predvečer sv.Mateja (sredi septembra), kar bi bil lahko posreden dokaz za njegovo donatorstvo - saj je posel opravil čisto na koncu sezone. Mimogrede pa zvemo, da so mojstri morali natanko določiti roke in jih seveda spoštovati.

Prav tako mojster (na Muljavi) ni pozabil na naročnike, ki jih je imenoval z vsem besednim pompom in pogosto tudi upodobil. Sredi 15. stoletja je dober slikar imel pravico do označbe svojega dela - navsezadnje se je na Visokem podpisal in pobahal s podatki o rojaštvu, na Muljavi pa se je s svojim imenom uvrstil k opatu in fevdalnemu gospodu; celo besedica »de« v latinskem napisu je zazvenela, napisana v gotski frakturi na cerkveno steno, kar plemenito!

LITERATURA

182

- Angelos BAŠ: Kranjska ljudska noša na gotskih freskah. - ZUZ n.v. V/VI, 1959, str. 351-367
- Angelos BAŠ: Pričevanje o noši v poznem srednjem veku na Slovenskem, Slovenski etnograf XI, 1958, str. 101-130
- Angelos BAŠ: O najstarejši upodobitvi skrinje na Slovenskem, Slovenski etnograf XII, 1959
- Hans BELTING: Slika in njeno občinstvo v srednjem veku, Zbirka Studia humanitatis, Ljubljana 1991
- Emilijan CEVC: Etnografski problemi ob freski Svete nedelje, Slovenski etnograf III/IV, 1950/1951, str. 180-183
- Emilijan CEVC: Mengeš v luči umetnostne zgodovine, 800 let Mengša, Mengeški zbornik, I. del, str. 21-54
- Emilijan CEVC: Crngrobska pletilja, Loški razgledi V, 1959, str. 144-149
- Emilijan CEVC: Geografski položaj srednjeveškega kiparstva na Slovenskem, ZUZ n.v. V/VI, 1959, str. 273-290
- Emilijan CEVC: Pričevanje srednjeveških fresk na Slovenskem, Naša sodobnost VII, 1959, št.10, str. 931-943
- Emilijan CEVC: Luxuria z Visokega, Kronika VII, 1959, Ljubljana, str. 161-168
- Emilijan CEVC: Gotska plastika na Slovenskem (Razstavni katalog), Ljubljana 1973
- Emilijan CEVC: Slovenska umetnost, Ljubljana 1966
- Jana INTIHAR - FERJAN: Ljubljanska kiparska delavnica 15. stoletja, Seznam plastik, ZUZ n. v. XXI, 1985, str. 131-148
- Janez HÖFLER: Gotsko stensko slikarstvo (ocena), ZUZ n.v. X, 1973, str. 205-209
- Janez HÖFLER: Die gotische Malerei Villachs, Beljak 1981 (Neues aus Alt- Vilach, 18. et 19. Jahrbuch des Stadtmuseums)
- Janez HÖFLER: Stensko slikarstvo na Slovenskem med Janezom Ljubljanskim in Mojstrom sv. Andreja iz Krašč, Ljubljana 1985
- Janez HÖFLER in Janez BALAŽIC: Johannes Aquila, Pomurska založba (Murska Sobota) 1992
- Ljubo KARAMAN: O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva, MH, Zagreb 1963
- Milko KOS: O imenih in osebah nekaterih umetnikov na Slovenskem v srednjem veku, ZUZ n. v. V/VI, 1959, str. 291-303
- Primož KURET: Glasbeni inštrumenti na srednjeveških freskah na Slovenskem, Ljubljana 1973
- Gorazd MAKAROVIC: Votivi, Zbirka SEM, Ljubljana 1991
- Božo OTOREPEC: Rokodelstvo in obrt v srednjeveški Ljubljani, Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja, Publikacije mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave zv. 3, Ljubljana 1972
- Blaž RESMAN: Marijina cerkev v Lescah, Lesce 1987
- Ksenija ROZMAN: Janezova cerkev ob Bohinjskem jezeru, Ljubljana 1962
- Ksenija ROZMAN: K profilu poznogotskega stenskega slikarstva, ZUZ n. v. VII, 1965, str. 231-244
- Ksenija ROZMAN: Delavnica Mojstra bohinjskega prezbiterija, ZUZ n. v. X., 1973, str. 5-12

- Paolo SANTONINO: Popotni dnevniki, 1485-1487, (prev. Primož Simoniti), Mohorjeva založba Celovec, Dunaj, Ljubljana 1991
- Ivan SEDEJ: Ljudska umetnost na Slovenskem, Ljubljana 1981
- France STELE: Slikar Johannes concivis de Laybaco, ZUZ I, št. 1-2, str. 1-48
- France STELE: Freske na Kamnem Vrhu, Dom in svet 1924, L. XXXVII, str. 157-178
- France STELE: Monumenta artis slovenicae I, Ljubljana 1935
- France STELE: Ikonografski kompleks »Svete Nedelje« v Crngrobu, Razprave filoz.-filol.-historičnega razreda SAZU II, Ljubljana 1944
- France STELE: Umetnost v Primorju, Ljubljana 1961
- France STELE: Crngrob, Ljubljana 1962
- France STELE: Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih, 2. izd., Ljubljana 1966
- France STELE: Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja, Slovenska matica, Ljubljana 1969
- France STELE: Ars Sloveniae, Gotsko stensko slikarstvo, Ljubljana 1972
- Ivan STOPAR: Mojster Friderik Beljaški in freske v celjski Marijini kapeli, ZUZ n. v. XXIV, str. 21-32
- Ioannes Gregorius THALNITSCHER: Historia Cathedralis Ecclesiae Labancensis, Labaci MDCCCXXXII
- Janez VEIDER: Vodič po Crngrobu, Škofja Loka, 1936
- Janez VEIDER: Stara ljubljanska stolnica, Njen stavbni razvoj in oprema, Ljubljana 1947
- I. VRHOVNIK: Arhivski paberki o nekaterih slikarjih in kiparjih 15. do 18. stoletja, ZUZ II, št. 3-4, str. 105 - 129
- Marjan ZADNIKAR: Umetnostnozgodovinsko pričevanje cerkve v Lescah, Varstvo spomenikov XXVII, 1985, str. 35 - 47
- Več avtorjev: Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Uredio A. Badurina, Zagreb 1979

BESEDA O AVTORJU

Dr. Ivan Sedej je direktor Slovenskega etnografskega muzeja. Ukvarja se s problematiko ljudske arhitekture in umetnosti ter z etnološkimi in umetnostnozgodovinskimi vprašanji, ki zadevajo tudi sodobno likovno umetnost. Deloval je kot konservator za varovanje t.i. etnoloških spomenikov in kot vicedirektor Moderne galerije v Ljubljani. Napisal je zelo veliko število razprav in člankov v strokovne revije, izdal je večje število samostojnih publikacij, posvečenih umetnostnim in etnološkim vprašanjem. Med njegova pomembnejša objavljena dela sodi *Ljudska umetnost na Slovenskem*, Ljubljana 1981.

ABOUT THE AUTHOR

Dr. Ivan Sedej is director of the Slovene Ethnographic Museum. His main interests are folk architecture and art, the issues of ethnological and art history and their relations to modern fine arts. Dr. Sedej was curator for the protection of so-called ethnological monuments and vice-director of Moderna Galerija in Ljubljana. He has published numerous articles and papers in professional reviews, as well as many independent publications relating to art and ethnological issues. Outstanding among his work is *Ljudska umetnost na Slovenskem*, Ljubljana 1981 (*Folk art in Slovenia*).

SUMMARY

ETHNOLOGICAL ISSUES IN THE WORK OF JANEZ LJUBLJANSKI*
(1415?-1460?)

184

Janez Ljubljanski, son of painter Friedrich von Villach, worked in Carniola from 1443 (frescoes in Visoko near Kurešček) to 1459 (frescoes in Kamni vrh near Ambrus). His work is connected with Ljubljana, where he was made a citizen in 1443, as well as (presumably) with the Cistercian monastery in Stična and with the seigniors of Turjak (Auersperg) to whom most of the territory where he painted belonged. During his work in Carniola he kept in touch with his father's workshop in Villach and certainly participated in the painting of the Tarvisio (around 1450) and Deutschgriffen (around 1452) churches. On the large, European scale both Friedrich and Janez are marginal painters; their art is, however, of major importance to cultural history because it provides evidence on the development and transformations of the so-called international Gothic style, especially on the Soft Style (German: Weicher Stil), and it also illustrates the connections and mutual artistic influences in Europe's alpine region, primarily between Tyrol (where Friedrich probably learned the craft), Carinthia and Carniola. Two further issues are of major importance: how did Janez's painting catch on in Carniola and what was the relationship between the average levels of the graphic arts in open alpine countries and those more isolated ones. Though Carniola was more of a transitory territory between Italy and the northern countries, quite an important number of artists worked here in the mid 15th century and they were certainly acquainted with the work of their competitors elsewhere. There is even evidence that some journeyman painters moved from master to master.

Those who commissioned Janez's frescoes in Carniola belonged to the higher classes and this explains why - despite their provincial lines and somewhat lower level of formal craftsmanship (when compared to that of contemporary masters in the great centres of art of the time) - there is a certain aristocratic flavour about his paintings; and it also explains why they represent a strict set of social values. In the scene from the legend of St. Nicholas (Visoko, 1443) even the headsman is depicted as a handsome and noble character. The first plebeian faces are to appear some 13 years later in the Muljava frescoes (1456). The only paintings from Janez's workshop to contain folkloristic and even farcical elements are the scenes from everyday life in the Holy Sunday frescoes on the exterior of the pilgrimage church in Crngrob. France Stele established that the Holy Sunday picture in Crngrob is, in iconographic terms, the richest picture of its kind in the entire alpine region. The agony of Jesus is set against scenes of people's activities on a Sunday which are likely to make him suffer even more. In the form of a series of minute scenes the following items are depicted: a humorously captured dressing-up scene, a seduction scene and a fight in a pub; people working in the field and in the crafts; a duel and the abyss of Hell. Slovene art historians and ethnologists (France Stele, Emilijan Cevc, Angelos Baš) have dedicated much attention to these scenes. On the other hand, the people's set of values and traditions affected certain iconographic solutions in other ways too: the picture of St. Christopher on the external wall of the church in Troščine (which can be linked to

* His German name is Johannes von Laibach.

the superstition that he who will look at it in the morning will not die a violent death) had to be executed in a strictly frontal manner and Janez therefore painted the saint with big eyes, staring at the onlooker. In Visoko (1443), where Janez is supposed to have donated the paintings, he even painted his self-portrait in three-quarters profile. On the exterior of this church he painted, among other motifs, a personification of Luxuria (as a child murderer, harlot and the like) which carries an (unfortunately illegible) inscription. Nevertheless, it is highly probable that the painting served as a motto for the sermon - as did the Holy Sunday painting in Crngrob which was executed later. In the past, art historians attributed the Angel's star (around 1460), an explicit folklore motif, in the Kranj parish church to someone close to Janez Ljubljanski and his work. Most likely, it was painted by the Master from Žirovnica or in his workshop. In the middle of the starlike outline of angels holding musical instruments there used to be an opening in the vault through which on certain occasions a pigeon (the Holy Spirit) was set free; elsewhere, as is evidenced for the Ljubljana cathedral in the 17th century, the pigeon was replaced by a quite complex group of sculptures (Jesus surrounded by angels). The motif has been preserved in the popular anecdote from Škofja Loka about the cat that ate the pigeon. Another aspect of the life of painters in that period is illustrated by the dates stating when paintings were finished (in Visoko on the eve of St. Matthew in 1443, in Muljava on the eve of St. Lawrence), telling us what deadlines the artist had to meet and how the commissions were timed.

RÉSUMÉ

LES PROBLÈMES ETHNOLOGIQUES DANS LA PEINTURE DE JANEZ DE LJUBLJANA (VERS 1415 - VERS 1460)

Janez de Ljubljana, fils du peintre Frédéric de Beljak (né vers 1415 à Beljak - mort vers 1460) exerça son activité en Carniole entre 1443 (fresques à Visoko sous Kurešček) et 1459 (fresques à Kamni vrh au dessus d'Ambrus). Son travail fut lié à Ljubljana où il devint citoyen en 1443 ainsi que (probablement) au Monastère de cisterciens à Stična et aux seigneurs de Turjak, sur le territoire desquels se trouve la plupart de ses fresques.

Durant ses activités en Carniole, il garda contact avec l'atelier de son père à Beljak, et coopéra avec Frédéric du moins aux peintures de l'église de Trbiž (vers 1450) et de celle de Deutschgriffen (vers 1452). Les peintres Frédéric et Janez se situent dans le cadre européen parmi les phénomènes marginaux. Leur art présente une certaine valeur dans le domaine de la géographie de l'art puisqu'il montre les voies et les transformations du style gothique dit international, surtout du "style relâché", ainsi que les liaisons et les influences entre les arts sur le territoire alpin européen, surtout entre la Tyrolie (où Frédéric apprit probablement son art), la Carinthie et la Carniole. Il s'agit aussi de la question importante du retentissement de la peinture de Janez en Carniole et du rapport entre les niveaux de la moyenne picturale dans les lieux alpins qui sont soit plus ouverts soit plus isolés. En même temps on peut constater que la Carniole était le territoire de passage entre l'Italie et les pays du Nord où au 15^e siècle un grand nombre de maîtres qui pratiquaient leur art connaissaient sûrement le travail de leurs concurrents. Quelques indices nous montrent que les aide-peintres changeaient plusieurs fois de maître.

En Carniole les clients de Janez étaient de haut rang social, c'est pourquoi ses figures dégagent en dépit des formes provinciales et des déficiences de la formation du peintre (en comparaison avec les maîtres contemporains des grands centres) un certain souffle aristocratique et surtout affirment un système solide de valeurs sociales. Même le bourreau qui coupe la tête dans une des scènes de la légende de Saint Nicolas (l'église à Visoko) est représenté comme étant beau et généreux. Des visages plébéiens apparaissent pour la première fois sur ses fresques à Muljava (1456). Ce n'est que dans les oeuvres de son atelier à Crnogrob (fresque du St. Dimanche à l'extérieur de l'église du pèlerinage) que les éléments plus populaires ou presque burlesques de la vie quotidienne deviennent plus expressifs. France Stele constata que l'image du St. Dimanche à Crnogrob représente iconographiquement le plus riche exemple du genre en milieu alpin. Il s'agit de la peinture du Christ souffrant et des activités humaines du dimanche qui lui rouvrent les plaies. Le peintre les a peintes dans une série de petits tableaux allant des parures, séduction et aux rixes toutes empreintes d'humour, des travaux champêtres et artisanaux aux duels et aux abîmes d'enfer. C'est pourquoi les historiens de l'art et ethnologues slovènes (France Stele, Emilijan Cevc, Angelos Baš) portèrent beaucoup d'attention à cette image. Or, le système populaire des valeurs et la tradition ont une influence différente au regard des cas particuliers - l'image du St. Christophe à l'extérieur de l'église à Troščine (à laquelle est liée la superstition qui dit que celui qui la regarde le matin ne sera pas mort d'une mort violente) dut être placée de manière strictement frontale, c'est pourquoi le regard de ses grands yeux est porté sur le spectateur. A Visoko (1443) où Janez fut (vraisemblablement) le donateur de la peinture, il se permit même une image à moitié de profil! C'est là qu'il peignit entre autres images la Luxurie personnifiée (sorte de mère infanticide, de prostituée,...) dotée d'un ruban d'inscription malheureusement illisible. Elle servit apparemment comme la peinture de référence pour illustrer le sermon, ainsi que plus tard l'image du St. Dimanche à Crnogrob. C'est à l'entourage de Janez que l'histoire de l'art accorde l'Etoile de l'Ange de l'église paroissiale à Kranj (vers 1460) et la situe dans les motifs folkloriques plus expressifs. Elle est attribuée à l'entourage du maître de Žirovnica. Au milieu de l'étoile des anges aux instruments il y eut dans la voûte une ouverture à travers laquelle on faisait descendre lors des célébrations un pigeon (St. Esprit) ou même les ensembles plus complexes en plastique (Christ entouré des anges, témoigné au 17e siècle dans la Cathédrale à Ljubljana). Ce motif demeura aussi dans l'humour populaire comme l'anecdote de Škofja Loka sur le pigeon mangé par un chat. Une vue sur la vie des peintres de cette époque est donnée par les dates d'achèvement des peintures (Visoko à la veille du St. Mathieu en 1443, Muljava avant la fête du St. Laurent en 1456) en nous signalant les termes et le temps choisi pour l'exécution des commandes.

AFRIŠKA LETA LJUBLJANSKEGA BARONA CODELLIJA

Zmago Šmitek

187

IZVLEČEK

Baron Anton III. Codelli (1875-1954) je preživel štiri leta svojega življenja (1911-1914) v nemški koloniji Togo v zahodni ekvatorialni Afriki. Tam je vodil gradnjo brezžične telegrafske postaje, se udeležil raziskovalnega potovanja na sever dežele in aktivno sodeloval pri snemanju dokumentarnih filmov in igranega filma o Afriki. Codellijevi etnološki eksponati, dopolnjeni s tistimi, ki sta jih zbrala njegova sodelavca Leo Poljanec in Hinko Kesler, predstavljajo najpomembnejšo zahodnoafriško zbirko v Muzeju neevropskih kultur v gradu Goričane.

ABSTRACT

Baron Anton III. Codelli (1875-1954) spent four years of his life (1911-1914) in the German colony Togo in West Equatorial Africa. He was in charge of the construction of wireless telegraph stations, participated in expeditions to the North of the country and took an active part in shooting documentary films and a feature film on Africa. The most important West-African collection in the Museum of Non-European Cultures in Goričane consists of Codelli's ethnological exhibits and those collected by his fellow workers Leo Poljanec and Hinko Kesler.

Življenje in delo znamenitega Ljubljanačana barona Antona Codellija zbuja v zadnjem času vse večjo pozornost zlasti med raziskovalci tehniške zgodovine¹. Codelli je bil razglašen za genialnega izumitelja na področju strojništva in elektrotehnike, vendar s tem njegove zasluge še niso do konca ovrednotene. Tako ostaja sorazmerno malo znano njegovo zanimanje za kulturo Afrike, njegova etnološka zbirka z obal Gvinejskega zaliva in njegova pionirska vloga pri snemanju »afriških« filmov. Tudi okoliščine, ki so ga pripeljale v Afriko in v katerih je tam ustvarjal, je treba podrobneje pojasniti. Odgovor se skriva v kopici arhivskih dokumentov, ki jih hrani Arhiv Slovenije. Kljub neurejenosti in fragmentarnosti je iz njih mogoče izluščiti nenavadno zgodbo o človeški ustvarjalnosti sredi afriške divjine.

Med leti 1907 in 1910 je Codelli vodil gradnjo treh brezžičnih telegrafskih postaj za avstrijsko vojno mornarico po tehnologiji družbe za brezžično telegrafijo Telefunken. Razporejene so bile ob jadranski obali v Pulju, Šibeniku in Boki Kotorski, omogočale pa

¹ Branko Ozvald, Ljubljanačan baron Anton Codelli - eden najplodovitejših izumiteljev na Slovenskem, Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 1991, str. 121-149

so tudi telegrafsko komuniciranje ladij med seboj in posredno z Dunajem. Ker od pomladi leta 1910 ni dobil novih naročil iz Avstrije, se je vrnil na graščino Thurn, že avgusta pa je prejel ponudbo družbe Telefunken, naj prevzame gradnjo telegrafskih postaj v nemški Zahodni Afriki. Decembra se je dokončno odločil, da bo povabilo sprejel².

Nemško Zahodno Afriko sta tedaj sestavljali koloniji Kamerun in Togo. Območje Kameruna so Nemci držali le s silo; pretiła je nenehna nevarnost uporov; tudi zato so še posebno pozornost posvečali gradnji cest, železnic ter telegrafskih in telefonskih povezav³. Podobno je bilo tudi v Togu, kjer je do leta 1900 že delovala telegrafska linija med sosednjima obalnima mestoma Lome in Anecho, kabelska zveza pa je bila vzpostavljena tudi s sosednjo Zlato obalo in Dahomejem. Poleg tega je bil leta 1912 podaljšan še kabel od Monroviije v Liberiji do Lomeja. Zvezo z Evropo je bilo torej iz Toga mogoče vzpostaviti kar po dveh mednarodnih podmorskih kablil. Kljub temu je bila brezžična telegrafija velik izziv, saj je poleg bistveno nižjih stroškov ponujala možnost komunikacije med Nemčijo in afriškimi kolonijami neodvisno od dobre volje in posredovanja drugih držav, kar je imelo velik gospodarski in vojaški pomen⁴. Še več: odpirala se je celo perspektiva povezave med brezžičnimi telegrafskimi postajami v Togu, Kamerunu, nemški Jugozahodni Afriki (Windhoek) in nemški Vzhodni Afriki (Tabora) ter nemškim protektoratom Tsingtau (Qingdao) v kitajski provinci Šantung in kolonialnimi ozemlji na Novi Gvineji in Samoi. Tako bi bile povezane vse nemške čezmorske posesti s centralo Nauen zahodno od Berlina. Prva sprejemna in distribucijska postaja te vrste naj bi bila postavljena prav v Togu⁵.

Po svojem prihodu v Afriko v začetku leta 1911 se je Codelli najprej seznanil z geografskimi razmerami in tehnično opremo v Togu, Kamerunu in Liberiji. Iz pisma njegove matere, baronice Rozalije Codelli Taufferer je razvidno, da je v prvi polovici leta 1911 opravil krajše raziskovalno potovanje po Kamerunu in tam sodeloval pri gradnji brezžične telegrafske postaje⁶. Pri tamkajšnjih oblasteh je propagiral brezžično telegrafijo, saj je ugotovil, da bi bilo postavljanje klasičnih telegrafskih drogov preveč drago in zamudno. Leseni drogovci bi bili neuporabni zlasti v vlažnem tropskem podnebjju Kameruna, zato bi bilo tam treba napraviti železne nosilce in jih z nosači pretovoriti od obale v notranjost dežele. V suhi savanski klimi Toga bi leseni tramovi zdržali do dvanajst let. Codelli je izračunal stroške vzpostavitve takega sistema in zatrdil, da bi s prehodom na brezžično varianto prihranili samo pri transportnih izdatkih v Kamerunu cele tri milijone mark⁷.

Ob Codellijevem obisku Toga je bila telegrafska mreža iz Lomeja že podaljšana proti severu do mesta Sokode in na severozahodu do Kete-Kratschija. Od tod naj bi se bila nadaljevala še dlje na sever do pokrajinskega središča Sansane - Mangu⁸. Codellijev

² Lebenserinnerungen von Baronin Rosalie Codelli Taufferer, NUK, Rokopisni oddelek, str. 475; pismo A. Peteleuza iz Šibenika 11. 11. 1910, Arhiv Slovenije, Gr. A. XVIII, Turn ob Ljubljani (dalje AS), fasc. 15 (Korespondenca Antona Codellija)

³ Emil Zimmermann, Unsere Kolonien, Berlin-Wien 1912, str. 248

⁴ Georg Trierenberg, Togo, die Aufrichtung der deutschen Schutzherrschaft und der Erschliessung des Landes, Berlin 1914, str. 200-201

⁵ Albert F. Calvert, The German African Empire, London 1916, str. 281-282

⁶ Pismo Rozalije Codelli z dne 15. 9. 1911, AS, fasc. 14 (Korespondenca Antona Codellija)

⁷ Codellijevo pismo družbi Telefunken iz Kamine, 12. 8. 1911, AS, fasc. 20 (Kopijška knjiga)

⁸ Prav tam



predlog je bil, naj bi namesto tega zgradili brezžično telegrafsko postajo v Sansane-Mangu in jo povezali z načrtovano veliko postajo pri mestu Atakpame. Ta postaja bi imela 50 metrov visoko anteno, gradnja pa bi bila znatno cenejša kot postavitve žičnih linij. Uredili bi tudi še tretjo takšno postajo v Bassariju (severozahodno od Sokodeja), kjer bi električno energijo dajala parna lokomobila z močjo 24 KM, ki bi jo sicer rabili za pogon stroja za čiščenje bombaža. S pomočjo manjše postaje tega tipa v Jendiju bi bilo povezano z upravnim središčem Lomejem vse zaledje Toga. O teh možnostih se je Codelli pogovarjal z guvernerjem v Lomeju, ta pa je načrte predložil nemški državni pošti in Kolonialnemu uradu.

Codelli se je 15. avgusta 1911 z vladnim gradbenim inženirjem Freischmidtom v spremstvu sodelavca Kaiserja in oddelka vojakov odpravil iz Atakpameja v skoraj dvesto kilometrov oddaljeni Bassari in še dalje v Mangu na ogled zemljišča za načrtovano postajo⁹. Potovala sta na relaciji Njamassila-Agbandi-Blita-Djabotaure in se spotoma udeležila otvoritve novozgrajenega mostu prek reke Au pri Sokodeju. Območje Sokodeja je bilo tedaj za Evropejce zaprto in Codelli je potoval tja s posebnim vladnim dovoljenjem¹⁰. Z odprtjem mostu in predvideno gradnjo ceste Agbandi-Blita je bila zasnovana prometna povezava med mestoma Atakpame in Sokode, kar je med drugim pomenilo, da bi bilo mogoče brezžično telegrafsko postajo do Sokodeja prepeljati z avtomobilom, to pa bi pocenilo izvedbo celotne naloge. Od tod do Bassarija je bilo prek hribovitega zemljišča še dva dni hoje in tu bi za prenos opreme najeli nosače.

Po Codellijevem mnenju je bilo za postavitve telegrafske postaje najprimernejše zemljišče, oddaljeno dobre tri kilometre vzhodno od Bassarija. Med bivanjem v Bassariju je bil Codelli v stalnih stikih s svojo matično postojanko v Kamini, od koder je s pomočjo kurirjev dobival pisma in telegrame. Čudil se je črnskim tekačem, ki so neverjetno hitro prenašali pošto od enega vaškega poglavarja do drugega, podnevi in ponoči, dokler niso dosegli naslovnika. Iz Bassarija je nadaljeval pot prek naselij Dako in Bafilo, nato pa se obrnil na sever proti mestu Sansane-Mangu. Med potjo sta se s Freischmidtom povzpela še na vrh Sasibo. Codelli je navdušeno hvalil »alpsko« pokrajino in čednost ter urejenost tamkajšnjih prebivalcev¹¹. To je bil eden od najnedostopnejših predelov Afrike, kamor so prvi belci prišli šele leta 1899. Ker je v Bassariju pustil zemljevid, je imel težave z orientacijo in z izbiro najprimernejše poti¹². Za nameček je bilo tedaj še deževno obdobje, ki na severu Toga traja do začetka ali do srede oktobra, z zamočvirjenimi potmi in visoko poganjajočo podrastjo.

V Manguju je obiskal barona Seefrieda, s katerim je bil že prej v pisnih stikih. Blizu tega mesta se je odpravil tudi na plovbo po reki Kari ob njenem izlivu v Oti in uplenil nilskega konja¹³. S čolnom je napravil še izlet po reki Oti in si beležil hidrografske in kartografske podatke¹⁴. Iz Manguja se je Codelli vračal na jug spet prek Bassarija in Sokodeja¹⁵. S te poti je poslal domov v Ljubljano serijo fotografij¹⁶.

⁹ Prav tam

¹⁰ Codellijevo pismo iz Bassarija 26. 8. 1911, AS, fasc. 20

¹¹ Codellijevo pismo iz Bafila 30. 8. 1911 baronu Seefriedu v Manguju, AS, fasc. 20

¹² Nedatirani fragment, ki po vsej verjetnosti pripada pismu z dne 30. 8. 1911; prav tam

¹³ Codellijevo pismo iz Bapure baronu Seefriedu, 22. 9. 1911, AS, fasc. 20

¹⁴ Nedatirano Codellijevo pismo iz Bogassuja baronu Seefriedu, AS, fasc. 20

¹⁵ Codellijevo pismo iz Pessideja von Rentzlu v Bassariju, 3. 9. 1911, AS, fasc. 20

¹⁶ Lebenserinnerungen..., str. 479. Muzej neevropskih kultur v Goričanah hrani sedem škatel Codellijevih fotografij na steklenih ploščah 9X12 cm.

Nazaj v Kamino se je vrnil šele 1. oktobra. O rezultatih tega »zelo naporenega, vendar tudi zelo zanimivega potovanja« je poročal v Berlin družbi za brezžično telegrafijo¹⁷. Teden dni po vrnitvi je prejel vest o smrti svojega prijatelja Rudolfa von Kaiser-Szent Miklosa. Ta je na Codellijevo povabilo prišel skupaj z njim v Afriko. Njegovo delo je bilo vodenje blagajne in korespondence, oskrba postaje v Kamini z vsem potrebnim ter najemanje črnskih delavcev. Kaiser je bil sprva med Codellijevimi spremljevalci na odpravi na sever Toga, vendar ga je moral Codelli zaradi bolezni pustiti v Sokodeju. Tam je 6. oktobra umrl za rumeno mrzlico, star šele 29 let. Po prvotnem načrtu bi se bil zaradi slabega zdravja moral vrniti na rodni Dunaj že po sedmih mesecih. Na Kaiserjev naslov na Dunaju (Favoritenplatz 3) je Codelli tudi poslal štiri zaboje: v dveh so bile kože afriških živali in v drugih dveh fotografske plošče s posnetki iz Toga¹⁸.

Po Kaiserjevi smrti, leta 1912, je Codelli zaposlil v Kamini svojega ljubljanskega znanca Lea Poljanca. Njegov oče Alojzij je bil pravnik in ravnatelj Prisilne delavnice¹⁹, sestra Ana pa je po dve uri dnevno poučevala Codellijeve otroke. Leo, rojen leta 1889, je dopotoval v Afriko prek Hamburga, najbrž v družbi s Codellijem po njegovem poletnem obisku Ljubljane. V Kamini je dve leti (do 1914) vodil komercialne posle. Pisarno je imel na prostranem trgu, kjer so se zjutraj zbirali črnski delavci. Potoval je tudi na sever Toga in se udeležil večtedenskih lovskih odprav v pragozdovih ob reki Monu (Mono). Dvakrat je hudo zbolel za tropsko gripo in zastrupitvijo krvi; obakrat ga je rešil dr. Brill v Kamini²⁰. S Poljancem je bil v Togu tudi Hinko Kesler iz Ljubljane, o katerem pa nimamo podrobnejših podatkov²¹.

Kmalu po prihodu v Togo se je Codelli lotil postavljanja poskusne telegrafske postaje v tamkajšnjih pragozdovih: v kraju Anae in zatem v Kamini (oboje blizu mesta Atakpame). Po besedah Rozalije Codelli je njenemu sinu ugajalo zlasti to, da so Prusi, ki so bili sicer prepričani v svojo neprekosljivost, zaupali tako pomembno delo prav njemu, mlademu navdušencu, ki ni bil niti pravi inženir²². Sklenil je, da bo nalogo izpeljal samostojno, brez pomoči drugih strokovnjakov. Najprej si je izbral kraj Anae, trideset kilometrov oddaljen od Atakpameja. Tam je sto črnskih delavcev zanj izkrcilo pragozd. Gradbena dela pa je prekinil močan ciklon in Codelli si je moral najti drugo, manj izpostavljeno lokacijo v Kamini, sedem kilometrov jugovzhodno od Atakpameja. To zemljišče je imelo še dodatno prednost: ležalo je ob reki, katere pogonsko silo je bilo mogoče izkoriščati²³. Do Kamine so izsekali tri metre široko in tri kilometre dolgo cesto, postavili štiridesetmetrski lesen most in opravili še druga zemeljska in gradbena dela. Za prevoz zemlje in kamenja so zgradili tudi ozkotirno železniško progo. Uredili so še delavnico za proizvodnjo cementnih zidakov, kovačnico (oglje zanje so dobivali tako kot tamkajšnji domačini s polivanjem gorečega lesa) in mizarsko delavnico. Pri raznih delih so meseca julija 1911 zaposlovali 150 do 200 črnskih delavcev iz plemena Akposso in jih plačevali

¹⁷ Codellijevo pismo iz Kamine 3. 10. 1911, AS, fasc. 20

¹⁸ Pismo Alfreda Kaiserja (Rudolfovega brata) Codelliju z Dunaja, 20. 11. 1911, AS, fasc. 14

¹⁹ Pisno sporočilo Branka Ozvalda, dipl. ing. gradbeništva in upokojenega profesorja FAGG, temelječe na podatkih Silvije Poljanec-Oblak iz Ljubljane. Gospodu Ozvaldu se za informacijo iskreno zahvaljujem.

²⁰ Glej rokopisni komentar Lea Poljanca k seriji diapozitivov iz Afrike (51 str.), Muzej neevropskih kultur Goričane

²¹ Njegov naslov je bil Heinrich Koessler, Šiška 163

²² Lebenserinnerungen..., str. 476

²³ Op. cit., str. 478

60 pfenigov dnevno. S posredovanjem krajevnega upravitelja v Sokodeju so jih naslednji mesec zamenjali s stotimi delavci iz plemena Kabri, ki so dobivali po 50 pfenigov. Namesto oskrbe s hrano jim je pripadal še dnevni dodatek 25 pfenigov²⁴. Oktobra je Codelli odpustil tudi to skupino in obdržal samo prostovoljce, potrebne za postavitev telegrafskih stolpov. Kabrije je namreč lahko porabil le za groba gradbena dela, ker ni imel prevajalcev, ki bi obvladali njihov jezik. Črnske delavce so prisilili k takšnim javnim delom na podlagi zakona o davkih.

Pri načrtovanju te »poskusne postaje« je Codelli lahko že uporabil nekatere svoje izkušnje. Tako je leseno upravno poslopje v Kamini dal postaviti na zidanih stebrih pol metra nad zemljo kot obrambo proti termitom. Na postaji Anae je pripravljajl pitno vodo poseben uslužbenec, ki jo je filtriral ali jo prečistil z galunom, jo nato pol ure prekuhal in polnil z njo steklenice, ki so jih polagali v glinaste posode, da se je voda ohladila. V Kamino pa so vodo dovažali iz vodnjaka v sedem kilometrov oddaljenem Atakpameju in jo nato prekuhali, da bi preprečili okužbe z amebami²⁵.

Do poletja 1912 je Codelli s pomočjo treh nemških monterjev in z večjo skupino črnskih delavcev postavil tri 75 metrov visoke antenske stolpe iz železne konstrukcije, vodni stolp in del stanovanjskih poslopij²⁶. Delo je po etapah napredovalo dalje in sredi leta 1914 je poleg omenjenega stalo še šest 120 metrskih železnih stolpov, elektrarna s parnima agregatoma moči 1000 KM pa je čakala le še na montažo dinamov in turbine. Kotla elektrarne naj bi kurili z drvni, vodo zanju pa črpali iz bližnjega zajetja. Postavljene so bile tudi kamnite hiše za osebje. Že tedaj so lahko sprejemali telegrafska poročila (čeprav oddajali še niso) in vsakodnevno so pri zajtrku čitali natipkane pole z novicami iz Evrope²⁷.

Anton Codelli je že leta 1911 pričakoval, da bo za njim v Togo prišla tudi žena Concha z otroki. Ta je nenehno prelagala potovanje na kasnejši čas. Da bi jo pregovoril, je Codelli poleti 1912 dopotoval na kratek obisk domovine. Nasproti se mu je pripeljala mati Rozalija Codelli in ga konec aprila počakala v pristanišču Santa Cruz na kanarskem otoku Tenerife. S parnikom Henny Woermann, ki je sina pripeljal iz Afrike, sta nato nadaljevala pot v Hamburg²⁸. V Berlin sta prispela 3. maja in Anton je bil sprejet z vsemi častmi pri predsedniku družbe Telefunken, grofu Arcu in na poštne in kolonialnem uradu. Konec maja ali v začetku junija je Codelli v materini družbi prispel v Ljubljano. S seboj je imel služabnika - črnkega dečka iz liberijskega plemena Kru. Na ljubljanski železniški postaji ga je obkročila radovedna množica in strmela vanj kot v žival iz menažerije. Služabnik je njihovo obnašanje komentiral z vzklikom »Bush people !«, kar je bil sicer vzdevek za necivilizirana pragozdna plemena²⁹. Kot kaže, je ta dogodek spodbudil Stanka Majcna, da je v noveli Zamorska kraljica, objavljeni leta 1916, upodobil prepad med »civilizirano« in odtujeno Ljubljano in med naravnim, spontanim življenjem v tropkih deželah³⁰.

²⁴ Codellijevo poročilo iz Kamine družbi za brezžično telegrafijo z dne 12.8.1911 in pismo istega avtorja iz Sokodeja 21. 8. 1911, oboje v AS, fasc. 20

²⁵ Isto kot zgoraj (12.8.1911)

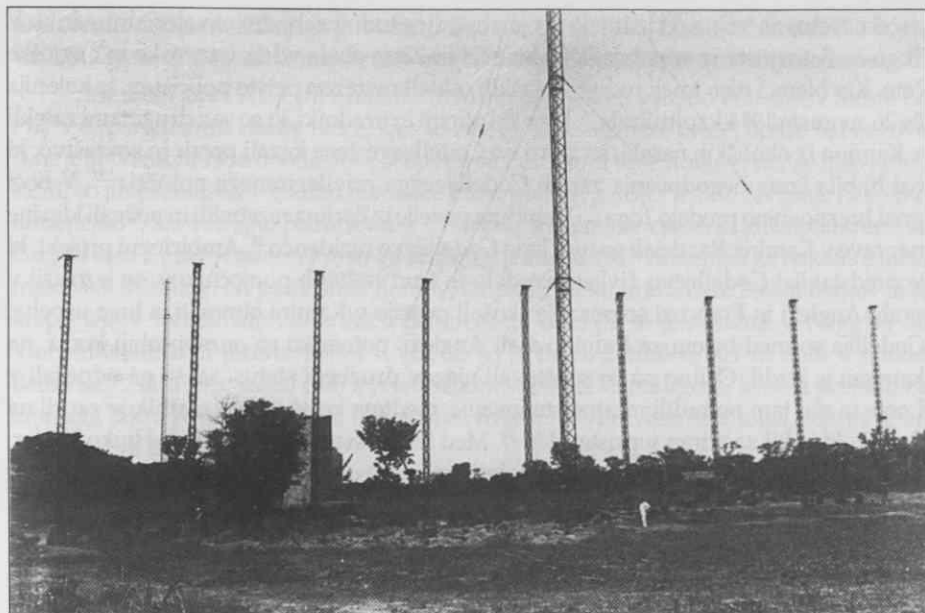
²⁶ Boris Grabnar, Nenavadni baron na Kodeljevem, Dokumenti slovenskega gledališkega muzeja 1977, str. 111

²⁷ Calvert, op. cit., str. 281-282

²⁸ Lebenserinnerungen, str. 483, 519

²⁹ Prav tam, str. 519

³⁰ Stanko Majcen, Zamorska kraljica, Dom in svet 1916, str. 141-143



Codellijev posnetek brezžične telegrafske postaje v Kamini (NUK, Fotodokumentacija) • Codelli's photograph of the wireless telegraph station in Kamina (National and University Library, Photoarchive) • Photo du poste de T.S.F. à Kamina (NUK, documentation-photo)

Na svojem posestvu Thurn (Kodeljevo) je Anton ostal do začetka avgusta 1912 in se nato vrnil v Togo. S soprogo Concho se ni mogel dogovoriti o njeni preselitvi v Afriko. Zato se je ob koncu leta v družini že govorilo o njuni ločitvi ³¹. Julija 1913 je Codelli ponovno obiskal Evropo. Mati ga je prišla čakati v Hamburg, v Berlinu pa je imel pogovore na sedežu družbe Telefunken ³². Tam se je srečal tudi z znancem iz Afrike, Hansom Schomburgkom. Ob vsem drugem se je uspel dogovoriti še za poroko z baronico Valentino Mladoto z graščine Hradek blizu Prage. Pohitel je v Afriko in se zagrizel v delo, a se je že 15. januarja 1914 vrnil zaradi svatbe, ki je bila najprej v Budimpešti (civilni obred) in naslednji dan na Dunaju (poroka v protestantski cerkvi zaradi težav s cerkveno razvezo prejšnjega zakona). Takoj zatem sta mladoporočenca krenila v Afriko. Valentini so dodelili za gospodinjsko pomočnico Marijo Lokošek, ki je pred tem dolga leta služila na Codellijevem posestvu ³³.

V Lomeju je mladoporočenca prijazno sprejel guverner Toga Friedrich von Mecklenburg in jima celo prepustil apartma v svoji marmorni palači ob morju. Po tednu dni sta iz Lomeja nadaljevala pot v Kamino ³⁴. Codelli je želel dokončati svoje delo v Togu do avgusta ali septembra in se nato za vedno vrniti domov ³⁵. Vendar se je prej

³¹ Lebenserinnerungen, str. 484

³² Prav tam, str. 530

³³ Prav tam, str. 542-543

³⁴ Prav tam, str. 544

³⁵ Prav tam, str. 543

začela svetovna vojna, ki je imela svoje posledice tudi v zahodni ekvatorialni Afriki. V Togo so 7. avgusta iz sosednjega Dahomeja in Zlate obale vdrle francoske in angleške čete. Ker Nemci niso imeli rednih vojaških oddelkov razen petsto policistov, je kolonija že 26. avgusta 1914 kapitulirala³⁶. Nemški oficirji in uradniki, ki so se z družinami zatekli v Kamino iz okoliških naselij, so zlasti do Codellijeve žene kazali prezir in sovražstvo, ki naj bi bila izraz negotovanja zaradi Codellijevega privilegirane položaja³⁷. V noči pred brezpogojno predajo Toga so Nemci na povelje iz Berlina razstrelili in požgali ključne naprave v Kamini. Razdejali so tudi lepo Codellijevo rezidenco³⁸. Ambiciozni projekt, ki je predstavljal Codellijevo življenjsko delo in trud nešteti pomočnikov, se je zrušil v prah. Angleži in Francozi so pozneje skušali postajo v Kamini obnoviti, a brez uspeha. Codellija so med bojem za Kamino ujeli Angleži, potem ko so onesposobili konja, na katerem je jezdil. Očitno pa so spoštovali njegov družbeni status, saj so ga odpeljali v Lome in mu tam ponudili mestno stanovanje, medtem ko so večino ujetnikov zaprli na parnik, ki je bil zasidran v pristanišču³⁹. Med temi nesrečniki je bil tudi Hinko Kesler, Leo Poljanec pa se je verjetno še pred začetkom vojne umaknil iz Toga, čeprav je bil tam še sredi leta 1914⁴⁰. V Lomeju se je Codelliju pridružila tudi žena.

Doma na graščini Thurn so šele zadnji dan oktobra prek Nizozemske dobili telegram, da je bil Anton predan Francozom in odpeljan skupaj z ženo v mesto Porto-Novo v bližnjem Dahomeju. Pred tem je mati, ki je na vseh mogočih krajih povpraševala po sinovi usodi, izvedela le, da so telegrafsko postajo v Kamini porušili sami graditelji. To ji je sporočil Friedrich von Mecklenburg, ki je bil ob izbruhu vojne na dopustu v Nemčiji⁴¹. Prvo Antonovo pismo je Rozalija Codelli prejela 30. marca 1915 iz pristanišča Porto-Novo in izvedela, da zakonski par stanuje v evropsko urejeni hiši, da si hrano pripravljata doma, da jima je dovoljeno najmanjše služabnikov in da se lahko dvakrat dnevno sprehajata po palmovem nasadu, seveda pod nadzorstvom⁴². Njuno bivališče je bilo očitno v upravni četrti, kajti večji del mesta so sestavljale afriške kočice in labirint ozkih uličic. Konec novembra se jima je rodila hčerka Rosemarie. Ves čas ujetništva jima je bila ob strani služabnica Marija Lokošek.

Ker je imelo mesto Porto-Novo s svojo laguno nezdravo podnebje, so francoske oblasti marca premestile Codellijevo družino v bližnje obmorsko mesto Ouidah. Novembra 1915 pa je mati prejela Antonovo dopisnico iz Medea v Alžiriji s sporočilom, da je z družino interniran v tamkajšnji trdnjavi⁴³. Potovanje iz Zahodne Afrike s parnikom do mesta Alžir in nato s primitivnim prevozom v Medeo je bilo zelo naporno, vendar ga je družina srečno prestala⁴⁴. Mati si je prizadevala, da bi sina zamenjali za francoske vojne ujetnike v Avstriji ali da bi ga poslali vsaj v katero od nevtralnih držav. V zvezi s tem

³⁶ Endre Sik, *Histoire de l'Afrique noire*, Tome 2, Budapest 1964, str. 86

³⁷ *Lebenserinnerungen*, str. 578

³⁸ Pismo Alcuina Kirchnerja S.D.V., bivšega misijonarja v Togu iz St. Gabriela v Moedlingu pri Dunaju z dne 26. 1. 1919, naslovljeno na Codellija (AS, fasc. 14)

³⁹ *Lebenserinnerungen*, str. 585

⁴⁰ Glej čekovni knjižici za oba imenovana, AS, fasc. 15

⁴¹ *Lebenserinnerungen*, str. 549

⁴² Prav tam, str. 556

⁴³ Glej op. 42

⁴⁴ Prav tam, str. 566

se je obrnila celo na nekdanjega guvernerja Sudana, Slatin Paša, ki se je bil na začetku vojne vrnil iz Egipta domov na Dunaj. A tudi njegovo posredovanje sprva ni prineslo uspeha ⁴⁵.

Šele sredi leta 1916 je bil Codelli z družino premeščen v južno Francijo, v mesto Le Puy v departementu Haute Loire, kjer so bile bivalne razmere precej boljše ⁴⁶. Njegova žena je septembra 1916 dobila dovoljenje, da se z otrokom vrne domov. Ker se niso hoteli ločiti, so jih premestili v civilno taborišče blizu prejšnjega, kjer je bilo življenje nekoliko udobnejše ⁴⁷. Na vztrajno prizadevanje avstrijske in nemške vlade, ki ga je podkrepil še Codelli sam z gladovno stavko, so ga Francozi januarja 1917 zamenjali za nekatere ujete francoske inženirje. Ni pa še smel domov, ampak v nevtralnno Švico. Nekaj tednov si je krepil telo v termalnem zdravilišču Schinznach, nato pa se je nastanil v Weggisu ob Vierwaldstättskem jezeru: sprva v vili, ki so jo najeli ženini svojci in nato v hotelu Bellevue ⁴⁸. Tam se je srečal tudi s Friedrichom von Mecklenburgom, ki se je ponudil za krstnega botra Antonovi hčerki Rosemarie. Krst je bil opravljen šele tedaj, čeprav je bil otrok star že dve leti.

Codelli si tudi v Švici ni mogel kaj, da se ne bi ukvarjal s svojim izumiteljskim delom. Dobil pa je tudi uradno zadolžitev: maja 1917 je bil dodeljen avstrijskemu vojaškemu atašeju v Bernu. Skrbel naj bi bil za internirane avstrijske vojake, skrivaj pa mu je bila zaupana še naloga analizirati razmere v italijanski mornarici. Vojvoda Mecklenburški ga je predlagal za odlikovanje. Nemški železni križec 2. reda mu je za zasluge pri obrambi Toga osebno podelil princ Alfonz Bavarski 26. aprila v hotelu Post v Weggisu. Avstrijci so se mu oddolžili s srebrno medaljo 2. reda za hrabrost, leto pozneje (aprila 1918) pa je prejel še častni znak 2. reda avstrijskega Rdečega križa za delo z interniranci ⁴⁹.

Baronica Rozalija Codelli, ki je 27. februarja 1917 dopotovala na obisk v Švico, je v Spominih omenila, da si je Anton okrasil notranjost vile v Weggisu z afriškimi tkaninami, imel pa je tudi druge »afriške kuriozite« ⁵⁰. Pri selitvi v hotel Bellevue je tudi sama pomagala polniti številne kovčke z afriškimi predmeti ⁵¹. Mogoče je šlo za eksponate, ki so bili deponirani pri Kaiserjevih na Dunaju, vsekakor pa za pošiljke, ki jih je Codelli odposlal v Evropo pred začetkom vojne ⁵². Iz Codellijevih dokumentov v Arhivu Slovenije je razvidno, da je bil v stikih z rokodelsko šolo katoliškega misijona v Lomeju in da je tja nakazoval denar. Torej je mogoče, da je del zbirke izviral iz misijonskih delavnic, drugi del pa je nedvomno zbral Codelli sam med bivanjem v Kamini in med svojimi potovanji.

Anton Codelli se je vrnil v domačo graščino šele konec avgusta 1920 zaradi težav pri dodelitvi jugoslovanskega državljanstva. Na novo preurejene prostore je opremil s številnimi živobarvnimi afriškimi pregrinjali, v vhodni hali pa je razstavil svojo zbirko lovskih trofej, črnkega orožja, čelad, nakita in drugih zanimivosti iz Toga ⁵³. Tako je

⁴⁵ Prav tam, str. 557

⁴⁶ Prav tam, str. 569

⁴⁷ Fragment daljšega teksta, napisan s Codellijevo pisavo, AS, fasc. 15

⁴⁸ Lebenserinnerungen, str. 574

⁴⁹ AS, fasc. 15 (Familiaria, Anton III. Codelli)

⁵⁰ Lebenserinnerungen, str. 596

⁵¹ Prav tam, str. 583

⁵² Prav tam, str. 667

⁵³ Glej op. 52

ostalo do konca 2. svetovne vojne. Aprila 1945 je Codelli odpotoval v Švico in se ni več vrnil. Umrl je 26. aprila 1954 v švicarskem Portu Roncu pri Asconi v kantonu Ticino in bil tam tudi pokopan⁵⁴. Nova oblast je za upravitelja graščine določila Janka Vertina, ki je 26. maja 1945 poročal, da »je bilo posestvo z gradom po pobegu Codellija par dni brez gospodarja (in) je postal na gradu samem velik nered, dokler se ni v grad vselila dokončno politična šola«⁵⁵. Domnevamo torej lahko, da je v obdobju »nereda« izginil del Codellijevega imetja. Preostalo je ob nacionalizaciji prevzel Federalni zbirni center in razdelil med različne ljubljanske ustanove. Tako je Narodna in univerzitetna knjižnica dobila Codellijevo biblioteko s policami vred, Arhiv Slovenije dokumentacijo, Mestni muzej manjšo zbirko kitajskih predmetov, Narodno gledališče nekatere kose pohištva, Mestni vojnogodovinski muzej pa 34 primerkov »afriške vojne opreme«⁵⁶. Vojnogodovinski muzej je zatem svoje zbirke prepustil Narodnemu muzeju, ki je obdržal starejše kose orožja, ostalo pa oddal Muzeju NOB. Med selitvami se je izgubila sled za Codellijevo zbirko afriškega orožja, saj je danes ni mogoče najti v nobenem od muzejev. Drugi del Codellijeve afriške kolekcije (30 predmetov) je prišel v Slovenski etnografski muzej. Ekspoziti so bili popolnoma neurejeni, delno poškodovani, in so jih zato 14. novembra 1945 tudi precej pomanjkljivo vpisali v inventarno knjigo⁵⁷. Gre za uporabne predmete in sicer za bojna pokrivala, okrašena z rogovi antilop in školjkami kauri (4), tropske slamnike, obšite z usnjem (4), sramne predpasnike z okrasjem iz kauri školjk (4), usnjene pasove (3), posode, pletene iz trstičja ali iz viter (3), dele konjske opreme (3), dva usnjena in en lesen tulec, ornamentiran usnjen jahalni škorenj, pahljačo iz usnja in nojevih peres, mošnjiček, ki so ga nosili okoli vratu, večji usnjen meh, železno sekiro in vrv, spleteno iz savanske trave⁵⁸.

Codellijevo zbirko lepo dopolnjujejo tudi predmeti njegovih afriških sodelavcev Hinka Keslerja in Lea Poljanca. Prvi je leta 1961 podaril Slovenskemu etnografskemu muzeju, več pletenih posod iz raznobarnih rastlinskih vlaken in dve leseni skulpturi, ki jih je pridobil med bivanjem v Duali (Kamerun) in Kamini⁵⁹. Poljančevo zbirko pa je Muzej leta 1959 odkupil od njegove sestre Ane Poljanec⁶⁰. Šteje dvajset predmetov iz Kameruna in Toga: vezeno bombažno haljo, ogrinjali iz bombaža s črtastim vzorcem, kos bombažne tkanine, tropski slamnik, par dolgih jahalnih škornjev z raznobarnimi našitki, dva usnjena mošnjička, okrasni obesek, večjo in manjšo okrašeno usnjeno torbo, ornamentirani rogoznici, posode, pletene iz trstičja in okrašene s kauri školjkami ali z usnjem (5), bodalo v usnjeni nožnici in glasbilo iz antilopinega roga. Poljanec je prepustil muzeju tudi več sto diapozitivov o pokrajini v Togu, rastlinskem in živalskem svetu in kulturi tamkajšnjih črnskih plemen. Z njimi je nastopal v javnosti: prvič že leta 1916 v Zagrebu na prireditvi v korist Rdečega križa, nato leta 1918 v severnočeškem zdravilišču Bilinu za fond, ki je bil namenjen vdovam njegovega polka, od leta 1922 pa so sledila predavanja po slovenskih mestih⁶¹. Tako je npr. leta 1931 v Celju priredil dveurno

⁵⁴ Ozvald, op. cit., str. 139

⁵⁵ Imenik MLO Ljubljana, Nemške zaplembe, leto 1946-1948, št. 1-800, Mestni arhiv, Zgodovinski arhiv mesta Ljubljane, št. 160/45

⁵⁶ Prav tam

⁵⁷ Pavla Štrukelj, Neevropske zbirke v muzeju Goričane, Slovenski etnograf 1980-1982, str. 134

⁵⁸ Inventarna knjiga SEM, št. 9133-9152 in inventarna knjiga Muzeja Goričane, št. 378-407

⁵⁹ Štrukelj, op. cit., str. 135

⁶⁰ Inventarna knjiga SEM, št. 8852-8871

predstavo »Dve leti ob suženjski obali Afrike« z 82 skioptičnimi slikami⁶². Ohranjen je tudi Poljančev rokopisni komentar k vsakemu od posnetkov in povzetek besedila v tipkopisu⁶³.

Morebiti je dal Poljancu idejo za tovrstne nastope prav Anton Codelli. Že leta 1911 mu je namreč mati v enem od pisem predlagala, naj ponudi serijo posnetkov (skioptičnih slik) berlinskim kinematografom in naj jih spremlja s predavanji⁶⁴. Po nenavadnem spletu okoliščin se je Codelli resnično zapisal v zgodovino afriške kinematografije. Ta je bila v njegovem času še v obdobju prvih poskusov in iskanj. Nemški snemalec Schumann je npr. že leta 1908 s kamero snemal v Afriki in tik pred prvo svetovno vojno končal dokumentarni film *Was mir die Wildnis gab*. Dejavnji pa so bili tudi Angleži, Francozi in Američani⁶⁵.

Jeseni 1912 je prispela v Liberijo filmska odprava, ki jo je vodil nemški popotnik Hans Schomburgk. Afriko je dobro poznal, saj jo je prvič obiskal že leta 1898, komaj sedemnajstleten, in se odtlej pogosto vračal. Manj izkušen je bil seveda v tančinah filmske tehnike, zato sta ga spremljala hamburški snemalec Georg Burli in slikar Kay H. Nebel. Po prihodu iz Liberije v Togo so se seznanili s Codellijem, ki jih je povabil k sebi v Kamino. Tam je Schomburgk zbolel za amebami, vendar je oba sodelavca poslal s kolono nosačev v Sokode. Sam se jima je pri snemanju dokumentarca pridružil pozneje, ko ga je tja zapeljal Codelli v prikolici svojega motocikla⁶⁶.

Filme so skušali razvijati v majhnem prenosnem laboratoriju in pri tem naleteli na velike težave. Zato so se omejili le na obdelavo kontrolnih vzorcev v razvijalni dozi, vse ostale trakove pa so pošiljali v Anglijo⁶⁷. Schomburgk je potem, ko je posnel že okoli tri tisoč metrov filma, prejel telegram svojih hamburških podpornikov, da so razviti filmi premalo osvetljeni in popolnoma neizostreni. Ustavili so mu plačilo in znašel se je v zelo nerodnem položaju: da je povrnil del izdatkov, je moral odpustiti oba sodelavca in prodati opremo. Z zgodbo o izredni donosnosti bodočega filmskega projekta je navdušil Codellija. Prepričal ga je, da je vložil vse svoje prihranke, kakšnih 46000 zlatih mark, odkupil filmsko opremo, plačal Schomburgku pot v London in Hamburg z vsemi dodatnimi stroški ter pokril račun za novo ekspedicijo iz Evrope v Afriko. Lastnik filmskega negativa, ki so ga nameravali posneti, naj bi bil po pogodbi Codelli, dobiček od predvajanja filmov pa bi si s Schomburgkom delila tako, da bi ta dobil 50%, snemalec 5%, ostanek pa bi pripadal Codelliju⁶⁸.

⁶¹ Poljanec je predaval 27.3.1922 v Ljubljani (klub trg. akademikov), leta 1931 (27.1.) v Slovenj Gradcu (Sokolsko društvo), 30. 1. v Mariboru (Ljudska univerza), 9.3. v Celju (Ljudska univerza), 3.5. na Vranskem (Sokolsko društvo), 5.5. v Ljubljani (Planinsko društvo); leta 1932 (4.3.) v Ljubljani (na Radiu in na Prosvetni zvezi), 6.3. v Novem mestu (Prosvetna zveza) in 7.3. v Škofji Loki (v samostanu in na Prosvetni zvezi). V povojnem času je imel predavanja še marca 1952 v Slovenj Gradcu (na Ljudski univerzi in Gimnaziji) in Dravogradu (na Ljudski univerzi), februarja 1953 v Črni (na Gimnaziji) ter januarja, februarja in marca 1955 na gimnaziji v Slovenj Gradcu.

⁶² Jutro 8.3.1931, str. 7 in 11. 3. 1931, str. 4

⁶³ Dva tovrstna teksta v obsegu 51 strani (rokopis) in 9 strani (tipkopis) hrani Muzej neevropskih kultur v Goričanah.

⁶⁴ Pismo Rozalije Codelli sinu Antonu, 7.10.1911, AS, fasc. 14

⁶⁵ Hans Schomburgk, *Zelte in Afrika*, Berlin 1957, str. 260-261

⁶⁶ Op. cit., str. 263

⁶⁷ Isti, *Mein Afrika. Erlebtes und Erlauschtes aus dem Innern Afrikas*, 2. Aufl., Leipzig 1930, str. 238-239

⁶⁸ Codellijevo pismo odvetniku Willibaldu Baackeju v Berlinu, datirano 16.8.1927, AS, fasc. 14

V Londonu je Schomburgk najel mladega angleškega kamermana Jamesa Hodsona in pridobil še nekaj podpornikov, ki pa so želeli, naj bi poleg dokumentarcev posnel še igrani film. Scenarij so pripravili po zgodbi, ki jo je na Antonovo željo skicirala baronica Rozalija Codelli: ob zahodni obali Afrike v močnem viharju potone potniška ladja z vso posadko. Morje vrže na obrežje le otroško košaro z belo deklico. Otroka najdejo črnici, ga vzredijo in po božje častijo. Mednje pride beli popotnik in se odloči, da bo lepo dekle rešil. To mu neko noč tudi uspe. Lačna in žejna tavata po savani, dokler ne najdeta belca (igral ga je Leo Poljanec), ki ju v svoji koči skrrije pred zasledovalci⁶⁹. Glavno vlogo v filmu Zgubljena deklica je Schomburgk namenil plavolasi Meg (Muschi) Gehrts, ki je tako postala prva filmska igralka v notranjosti Afrike in prva belka, ki je prepotovala Togo z juga na sever⁷⁰.

198

Zgodba je zanimiva tudi zato, ker spominja na romane Edgarja Rica Burroughsa (1875-1950) o Tarzanu. Vendar je prva Burroughsova knjiga iz serije uspešnic, z naslovom *Tarzan of the Apes* izšla leta 1914, film z istim naslovom pa je bil posnet v Hollywoodskih studijih šele leta 1918! Tarzan je bil prikazan kot otrok angleškega lorda, ki ostane repuščen usodi v Afriki in odraste med čredo opic.

Nova snemalna ekipa je uspela odpraviti napake pri osvetljevanju filma. Tedaj so še uporabljali kamero z lesenim ohišjem, v katerem so v vroči in suhi klimi nenehno nastajale razpoke. Te so mašili s pečatnim voskom. Kamero so zavijali v liste bananovca, da bi jo zaščitili pred sončno pripeko. S severa Toga so posnete filme pošiljali v posebnih zabojih z dvojnimi stenami in vmesno izolacijo (pepelom), ki je varovala pred vlago. Zaboje so nosači tovorili trinajst dni daleč skozi pragozd do atlantske obale⁷¹. Tako so v prvi polovici leta 1914 uspeli poslati v Evropo 6000 metrov posnetega traku, od katerega je bilo 4000 metrov igranega filma. Preostalo so bili dokumentarni posnetki naprav v Kamini, mesta Sokode, tkanja bombažnih tkanin na statvah v Bafilu, utrjenih enonadstropnih glinastih bivališč plemena Tamberma, običajev plemena Konkombwa, ipd. V Sansane-Manguju na skrajnem severu Toga so jim domačini odigrali napad na naselje kot v časih lova na sužnje⁷². Codelli po Schomburgkovem pričevanju »ni podpiral podjetja le finančno, marveč je pri njem tudi neposredno sodeloval«⁷³.

Prva svetovna vojna pa je usodno prekrizala tudi filmske načrte. Oktobra 1914 je Rozalija Codelli prejela Schomburgkovo pismo iz Hamburga in izvedela, da je skupaj z gospodično Muschi (ki je medtem postala gospa Schomburgk) in z delom posnetega filma srečno prispel iz Toga v London. Napravila sta še izlet v Pariz, ker pa je vmes prišlo do vojne napovedi, zaradi svojega nemškega državljanstva nista tvegala povratka v Anglijo. Film je bil zaplenjen in je še po koncu vojne ostal pod angleškim sekvestrom. Codelli se je leta 1921 v Berlinu sestal s Schomburgkom, ki pa mu je očitno zamolčal nekatera dejstva, zlasti to, da si je med nekdanjim obiskom Londona vendarle priskrbel pozitivno kopijo filma in jo porabil kot osnovo za svoja predavanja od marca 1919 dalje⁷⁴.

⁶⁹ Leo Poljanec, rokopisni tekst predavanj, Muzej neevropskih kultur Goričane, str. 28; Lebenserinnerungen, str. 532

⁷⁰ Hans Schomburgk, Pulsschlag der Wildnis, 3. Aufl., Berlin 1952, str. 266

⁷¹ Isti, Mein Afrika, str. 241

⁷² Isti, Zelte in Afrika, str. 271-272

⁷³ Isti, Bwakukama. Fahrten und Forschungen mit Buchse und Film im unbekanntem Afrika, Berlin (1922), str. 11

⁷⁴ Glej op. 68

Schomburgk je sprva trdil, da je dobil kopijo šele leta 1926 ⁷⁵. V eni od svojih knjig je kasneje le priznal, da je iz Londona prinesel nekatere kose traku in jih vključil v film *Im deutschen Sudan* ⁷⁶. Ker je po sprostivni angleške zapore brez Codellijevega soglasja posojal film različnim distribucijskim družbam, je ta vložil tožbo in zahteval razglasitev filma za svojo last, vrnitev negativa in vseh kopij ter prenehanje prikazovanja. Terjal je tudi povračilo vložnega denarja ⁷⁷. Tožba se je vlekla, saj si je Codelli še aprila 1930 prek Muschi Schomburgk prizadeval za vrnitev izgubljenega kapitala ⁷⁸. Tolikšne vsote mu Schomburgk ne bi mogel izplačati, tudi če bi bil hotel. Kot dokazujejo njegovi kasnejši filmi (npr. *Die Wildnis stirbt*, dolžine 1544 metrov, iz leta 1936, ali *Frauen, Masken und Dämonen*, dolžine 2115 metrov, iz leta 1948), je posamezne odlomke Codellijevega filma še dalje uporabljal za različne montaže ⁷⁹.

Kot kaže, Antonu Codelliju vse to vendarle ni zagrenilo spominov na Afriko. Zanj je še v svojih poznih letih ohranil živo zanimanje. Na Thurnu je živel obkrožen z afriškimi trofejami in zbirkami. Nedvomno je rad podoživljal dogodke iz najburnejšega obdobja svojega življenja. Naročal si je tudi literaturo o Afriki. Pred nekaj leti sem v ljubljanskem antikvariatu odkril knjigo znamenitega nemškega afrikanista Lea Frobeniusa *Das sterbende Afrika* (1. del, München 1923). V njej je avtor med drugim opisal svoje bivanje na severu Toga. Opremljena je bila s Codellijevim podpisom in je pripadala njegovi osebni knjižnici. Spomin na Codellijeva afriška leta.

BESEDA O AVTORJU

Zmago Šmitek, dr., izredni profesor za neevropsko etnologijo in etnologijo Evrope na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo v Ljubljani, je pisec večjega števila razprav in člankov. Njegovo pomembnejše delo je knjiga *Klic daljnih svetov* (Ljubljana 1986).

ABOUT THE AUTHOR

Dr. Zmago Šmitek, Senior Lecturer of Non-European Ethnology and Ethnology of Europe with the Department of Ethnology and Cultural Anthropology of Ljubljana University. Author of numerous articles and essays. His most important work is the book *The Call of Distant Worlds* (Ljubljana 1986)..

⁷⁵ Prim. Schomburgk, *Zelte in Afrika*, str. 268

⁷⁶ Isti, *Mein Afrika*, str. 242

⁷⁷ Glej op. 68

⁷⁸ Korespondenca med Antonom Codellijem in Muschi Schomburgk iz let 1927 in 1930, AS, fasc. 15

⁷⁹ Pisno sporočilo Bundesarchiva Koblenz in Stiftung Deutsche Kinemathek, Berlin.

Za pomoč se toplo zahvaljujem gospodu Ivanu Nemaniču iz Arhiva Slovenije

SUMMARY

THE AFRICAN YEARS OF BARON CODELLI OF LJUBLJANA

Baron Anton III. Codelli, a well-known Slovene inventor in the field of mechanical and electrical engineering, was born on March 22, 1875. From 1911 to 1914 he was under contract with the German company Telefunken and in charge of an important technical project. In Kamina, near the town of Atakpamé in the colony Togo, he supervised the construction of a major wireless telegraph station which was to serve direct communication with the headquarters in Nauen near Berlin. The project also included a series of minor wireless transmitters which were to reduce the costs of transmitting information in Togo and the Cameroon. In order to find suitable locations for these stations, Codelli travelled extensively to the North of Togo, Cameroon and Liberia.

In 1912 he invited his countrymen Leo Poljanec and Hinko Kesler to join him in Africa. Their activities ended with the outbreak of the First World War in 1914. English and French troops entered Togo on August 7 and the colony's unconditional surrender followed on August 26. Codelli was captured in Kamina, transferred successively to Lome, Porto-Novo and Ouidah in Dahomey, Medeo in Algeria and finally to Le Puy in the south of France. In January 1917 he was liberated by the French and sent to neutral Switzerland. He did not return home to Ljubljana until August 1920. Towards the end of the Second World War he emigrated to Switzerland and died in Ascona on April 26, 1954. The former Yugoslavia nationalized his property after the Second World War.

In 1945, the Togolese Ethnological Collection, counting 30 objects, was allocated to the Slovene Ethnographic Museum and is now part of the Museum's Section for Non-European Cultures in Goričane. The museum later acquired some 30 additional objects brought from Cameroon and Togo by Leo Poljanec and Hinko Kesler. Codelli's and Poljanec's photographs of Africa also have documentary value. A part of Codelli's correspondence and other documents from Africa are kept by the Archives of Slovenia and the Manuscript Section of the National and University Library in Ljubljana.

Codelli took part in the shooting of some of the first films intended to be shown in cinemas. Although marginal, this part of his activities in Togo is certainly interesting and deserves more research. He financially supported the German Hans Schomburgk, an expert in African studies, who started shooting a documentary and a feature film in Togo in the autumn of 1912. The shooting was stopped by the First World War and the feature film was never presented to the public. Schomburgk, however, used shots from the documentary when editing some of his other films on Africa. Two Schomburgk films containing inserts from Togo are preserved: "Die Wildnis stirbt" (The Jungle Dies, edited in 1936, 1544m, and "Frauen, Masken und Daemonen" (Women, Masks and Demons), 1948, 2115m). The former is kept by Bundesarchiv-Filmarchiv in Koblenz, the latter by Stiftung Deutsche Kinemathek in Berlin.

RÉSUMÉ

LES ANNÉES AFRICAINES DU BARON CODELLI DE LJUBLJANA

Le Baron Anton III Codelli, l'inventeur slovène dans le domaine de la construction des machines et de l'électrotechnique, est né le 22 mars 1875. Entre 1911 et 1914 il réalisa un projet technique important suivant le contrat avec la société allemande Telefunken. A Kamina, près de la ville Atakpame dans la colonie du Togo, il dirigeait la construction du grand poste de T.S.F., destiné à la communication directe avec la centrale Nauen près de Berlin. Il conçut aussi le plan pour un réseau d'émetteurs de T.S.F. plus petits, qui aurait sensiblement réduit le prix de la transmission des informations au Togo et au Cameroun. Afin de choisir les emplacements convenables pour ces postes, Codelli voyageait au nord du Togo et, de temps en temps, il séjournait aussi au Cameroun et au Libéria.

201

En 1912 il invita ses compatriotes Leo Poljanec et Hinko Kesler à le rejoindre comme collaborateurs. Leur travail fut arrêté en 1914 par la première guerre mondiale. Le 7 août, les armées britannique et française envahirent le Togo et le 26 août la colonie capitula sans conditions. A Kamina, Codelli fut fait prisonnier; on l'amena d'abord à Lomé, puis à Porto-Novo et à Ouidah en Dahomey, ensuite à Médéa en Algérie et finalement dans la région du Le Puy dans le sud de la France. Les Français le libérèrent en janvier 1917 et l'envoyèrent en Suisse, pays neutre. Il ne rentra à Ljubljana qu'en 1920. A la fin de la deuxième guerre mondiale il émigra en Suisse et il est mort le 26 avril 1954 à Ascona. Tous ses biens furent nationalisés. Le Musée Ethnographique Slovène, et ensuite sa section pour les cultures non-européennes dans le château Goričane, prit possession de sa collection ethnologique du Togo qui compte 30 objets. Plus tard le Musée acquit aussi à peu près 30 pièces d'exposition, apportées du Cameroun et du Togo par Leo Poljanec et Hinko Kesler. Les photos, faites en Afrique par Codelli et Poljanec, ont aussi une valeur documentaire. Une partie de la correspondance de Codelli et le reste de la documentation sur l'Afrique sont conservés par les Archives de la Slovénie et par la Section des manuscrits de la Bibliothèque Nationale et Universitaire de Ljubljana.

La collaboration de Codelli dans les tournages des premiers films pour les cinémas représente une sphère secondaire, mais intéressante et pas assez connue de ses activités. Financièrement il soutint l'africaniste allemand Hans Schomburgk qui, à partir de l'automne 1912, tournait un film documentaire et un film de fiction au Togo. Le tournage fut interrompu par la première guerre mondiale. Le film de fiction n'est donc jamais passé dans les salles, tandis que Schomburgk utilisa quelques parties du documentaire dans le montage de certains de ses autres films sur l'Afrique. Deux parmi ses films avec les séquences du Togo furent sauvegardés: "Die Wildnis stirbt", monté en 1936, long de 1544 mètres, et "Frauen, Masken und Daemonen" de l'année 1948, long de 2115 mètres. Le premier est conservé à Bundesarchiv-Filmarchiv à Koblenz, le deuxième à Stiftung Deutsche Kinemathek à Berlin.

LES ANNEES PERIODES DE L'ENSEIGNEMENT DE LA PHILOSOPHIE

by Jean-Marie Goussier

Paris: L'Harmattan, 1997. Pp. 200. ISBN 2-7304-2111-1. Price 45.00.

This book is a study of the history of philosophy in French secondary schools. It is divided into three parts: the first part deals with the period from 1800 to 1850, the second part with the period from 1850 to 1900, and the third part with the period from 1900 to the present. The author discusses the role of philosophy in the curriculum and the influence of various educational reforms. He also examines the relationship between philosophy and other subjects, such as literature and history. The book is written in a clear and concise style, and it is a valuable resource for anyone interested in the history of education in France.

The book is divided into three parts. The first part, 'L'enseignement de la philosophie de 1800 à 1850', discusses the role of philosophy in the curriculum during the Restoration and the July Monarchy. The author notes that philosophy was a central part of the curriculum, and that it was taught in a way that emphasized its practical applications. The second part, 'L'enseignement de la philosophie de 1850 à 1900', discusses the impact of the Second Empire and the Third Republic on the teaching of philosophy. The author notes that the curriculum became more secular and more focused on the history of ideas. The third part, 'L'enseignement de la philosophie de 1900 à nos jours', discusses the changes in the curriculum during the Fourth Republic and the Fifth Republic. The author notes that philosophy became a more optional subject, and that its teaching became more theoretical and less practical.

The author also discusses the relationship between philosophy and other subjects, such as literature and history. He notes that philosophy and literature were often taught together, and that they influenced each other. He also notes that philosophy and history were often taught together, and that they influenced each other. The book is a valuable resource for anyone interested in the history of education in France.

O VSAKDANJIH ŽENSKIH STISKAH (na primeru uporabnic Centra za socialno delo Bežigrad, Ljubljana)

Natalija Vrečer

203

IZVLEČEK

Pričujoči članek je plod raziskave med uporabnicami Centra za socialno delo Bežigrad v Ljubljani. Avtorica je uporabila biografsko metodo in zbirala življenjske zgodbe. Preko njih je odkrivala, kakšne so travme in stiske, ki jih imajo ženske v vsakdanjem življenju. Najpogosteje so navajale težave s partnerji. Situacijo pa so lahko izboljšale šele tedaj, ko so se zavedle, da nimajo potreb le kot žene in matere, temveč tudi kot ženske.

ABSTRACT

The article is the result of the research project involving women who sought help at the Bežigrad Social Work Centre in Ljubljana. The author used the biographical method and gathered the stories of the lives of twelve women. Through these stories she uncovered the traumas and hardships women have in daily life. Most frequently quoted were the problems with their partners. The condition of women improved only after they had become aware of their needs as women, not only as wives and mothers.

»Čustva niso substance, ki jih odkrijemo v krvi, temveč družbeni običaji, ki jih organizirajo zgodbe, ki jih pripovedujemo in sodelujemo v njih. Strukturirana so z našimi oblikami razumevanja.«

Michelle Z. Rosaldo, 1981

Etnologija oz. antropologija je skozi svojo zgodovino namenjala precej pozornosti preučevanju različnih etničnih in socialnih skupin, problem žensk, kot eno izmed marginaliziranih družbenih skupin, pa je puščala ob strani, zlasti to velja za slovensko etnologijo. In vendar obstajajo specifičnosti, ki so značilne za ženske v določenem sociokulturnem sistemu. Tokrat me je zanimalo tisto, kar ponavadi ostane etnologu na terenu skrito, a zato v vsakdanjem življenju nič manj prisotno: vprašanje žensk in stisk, s katerimi se vsak dan srečujejo.

Pričujoč članek je rezultat raziskave, ki je potekala od februarja do junija 1992 in sicer sem se pogovarjala z uporabnicami Centra za socialno delo Bežigrad in njegovimi socialnimi delavkami. Naredila sem dvanajst nestrukturiranih, globinskih intervjujev z

uporabnicami omenjenega Centra, nekatere intervjuje sem tudi ponovila. Pogovarjala sem se tudi s socialnimi delavkami, ki so v tem centru zaposlene. Zamisel o raziskavi in vprašanjih za informatorke je nastala na Fakulteti za socialno delo, kjer sem sodelovala v raziskovalni skupini pod vodstvom dr. Darje Završček, v začetku raziskave smo se opirale tudi na teoretska izhodišča in nasvete italijanske antropologinje dr. Donatelle Cozzi. S predstavnicami raziskovalne skupine smo se v času raziskave sestajale in izmenjavale izkušnje s terena in literaturo.

Uporabila sem t.i. biografsko metodo in zbirala življenjske zgodbe žensk. Pustila sem, da jih same pripovedujejo, šele ko so svojo pripoved izčrpale, sem jim postavljala vprašanja. Metodo zbiranja življenjskih zgodb v zadnjem času v etnologiji oz. antropologiji veliko uporabljajo. Je namreč ena izmed metod, ki nam odkriva tudi posameznika in njegov vzajemen odnos s kulturo. Antropologe ne zanima več le kolektivno, temveč tudi individualno. Na individualen način življenja gledajo kot na varianto družbenega. Na preučevanje te problematike opozarja prof. Kremenšek, ko v Etnoloških razgledih in dilemah 3 pravi, da mora »zanimanje za avtentičnost družbenih pojavov poseči na raven konkretnega in individualnega...« (Kremenšek 91).

Življenjska zgodba ima elemente, ki so primerljivi z ljudsko zgodbo. Prav tako je (lahko) izmišljena in se s časom spreminja. Pripovedovalec pogosto želi pri poslušalcu ustvariti vtis, s katerim želi biti viden. Prav tako tudi v ljudski zgodbi družba prikaže sebe, kot želi, da bi jo videli drugi. (Degh 1988).

Pričakujemo lahko, da tisti, ki pripoveduje svojo življenjsko zgodbo, stori to na način, s katerim bi vzbudil sočutje in simpatijo. Zato si lahko v zgodbi tudi kaj izmisli in manipulira z dejstvi. Vendar pa so tudi to pomembni podatki za raziskovalca, saj tako spozna subjektivne vrednostne komentarje pripovedovalca, ti pa nam razkrivajo njegov življenjski nazor ter osebne in socialne elemente. Človeško življenje je ustvarjeno tudi iz področij, ki se jih ne zavedamo in o njih težko pripovedujemo, marsikaj pa poslušalec lahko iz življenjske zgodbe razbere.

Pri raziskavi sem spoznavala torej tisto obnašanje, o katerem so sogovornice pripovedovale. Težje dostopno je bilo spoznati tudi tisto, kar so počele in tako ugotoviti razliko med dejanskim obnašanjem in tistim, kar govorijo, da počnejo. Vendar pa so včasih nasprotja v življenjski zgodbi opozorila na ta prepad, ki je postal bolj jasen, če smo sogovornici takrat postavili dodatno vprašanje.

Pri raziskovanju sem ugotovila, da je pripovedovanje življenjske zgodbe pomembno tudi za pripovedovalca, saj mu nudi možnost za nova spoznanja o lastnem življenju, za možnost reinterpretacije dogodkov, prevrednotenje in novo osveščenje. Sogovornice so v ponovljenih intervjujih pripovedovale, da so na nekatere probleme začele gledati z drugega zornega kota in se npr. zavedle dodatnih možnosti za njihovo reševanje.

Pri tem velja razmisliti o vlogi etnologa oz. antropologa na terenu, s katerim imajo ponavadi opraviti socialni delavci, psihologi ali psihiatri. Izogibala sem se vsakršnemu svetovanju, saj za to kot etnologinja nisem usposobljena in to niti ni bila moja naloga, zato pa sem bila toliko bolj prijetno presenečena, ko sem v ponovljenih pogovorih ugotovila, da je imelo pripovedovanje življenjske zgodbe neznani raziskovalki pozitiven učinek. Poleg tega, da so imele pripovedovalke svojih zgodb možnost nove stopnje samozavedanja, so povedale, da so se po pogovoru počutile sproščene in pogosto se jim je zdelo breme njihovih stisk lažje, čeprav je to »olajšanje« trajalo ponavadi le nekaj časa. Prav tako so mi nekatere dejale, da želijo pripovedovati svoje zgodbe tudi zaradi tega, da

bi lahko o njih brale druge ženske in bi bile tiste, ki se srečujejo s podobnimi težavami, opozorjene, da niso le one tiste, ki imajo tovrstne probleme in da obstajajo različne možnosti za njihovo reševanje.

Na ta način sem le prisluhnila stiskam in potrebam žensk. Za razliko od psihiatrov tudi nisem diagnosticirala in povedala, kako naj rešijo težave, temveč le poslušala, kaj ženske želijo in kako razumejo same sebe ter okolje. Ves čas me je zanimalo sociokulturno okolje, v katerem ženske živijo, saj lahko razumemo to, kar ljudje delajo, mislijo in čutijo le takrat, kadar jih poskušamo razumeti v kontekstu njihovega širšega okolja. Tudi izkušnje in izbire so namreč kulturno pogojene, prav tako kot čustva. Na ta način moje delo ni bilo zamenljivo z delom psihiatra, psihologa ali socialnega delavca, temveč je bilo komplementarno delu strokovnjakov z omenjenih področij.

Pred začetkom pogovorov sem bila precej skeptična, da bi mi bile ženske pripravljene pripovedovati razen o zunanjem obnašanju še veliko o svojem subjektivnem in emocionalnem svetu, o tem, kako doživljajo svoje travme in stiske. Zato sem bila toliko bolj presenečena, ker so bile pripravljene govoriti o svojih težavah takoj po mojem zagotovitvi, da bodo intervjuji ostali anonimni. K tej odprtosti je verjetno pripomoglo tudi dejstvo, da je večina sogovornic obiskovala t.i. skupino za samopomoč, ki sta jo v Centru za socialno delo Bežigrad ustanovili socialni delavki Golob Breda in Irena Majzelj leta 1991. Skupina žensk s socialnima delavkama se že drugo leto (nekatero so se jim pridružile šele letos) sestaja enkrat na 14 dni, ženske si pripovedujejo o svojih problemih in hkrati tvorijo podporno skupino. Iz pogovorov sem sklepala, da je vzdušje v skupini za samopomoč polno empatije in zaupanja, s tako pozitivno izkušnjo o razkrivanju lastnih stisk so bile ženske v pogovorih z mano sproščene in zaupljive. Zato lahko rečem, da sem imela z izbiro terena srečo, saj je bil na ta način dostopen za preučevanje tovrstne problematike. Zanimivo bi bilo ponoviti raziskavo na drugačnem terenu in primerjati dobljene rezultate.

Informatorke so bile stare od 28 do 55 let. Prevladovala so tiste s srednješolsko izobrazbo, ena je imela le osnovno šolo, ena poklicno, ena pa je imela visokošolsko izobrazbo.

Sogovornice sem najprej prosila, da mi povedo svoje življenjske zgodbe in jih nisem prekinjala z vprašanji. Posebno povedno se mi je zdelo tudi tisto, o čemer niso pripovedovale. Večina problemov, ki so jih ženske navajale, je bila osredotočena na probleme s partnerji. Zanimivo je bilo, da so največkrat pripovedovale o potrebah (razvezanega) moža in potrebah otrok kot pa o svojih lastnih. Tiste pa, ki so se zavedale, da imajo potrebe tudi kot ženske in ne le kot matere in žene, so prišle do tega vpogleda ponavadi v skupini za samopomoč in jim je šele takrat postalo jasno, da ni nič narobe, če kaj naredijo tudi zase. Za vsako od intervjuvanih žensk je bilo značilno, da je postavljala svoje potrebe za potrebami moža in otroka. Ta vpogled v obstoj lastnih potreb je bil predpogoj, da so ženske sploh začele razmišljati o različnih možnostih za rešitev svojih problemov. Besede ene izmed sogovornic so bile podobne besedam drugih. »Razdajala sem se za dom in družino, za sebe nisem nič živela. Mislila sem, da je v življenju treba predvsem potrpel in delat.«

Druga stična točka, o kateri so pripovedovale sogovornice, je bilo fizično in psihično nasilje njihovih mož, ki so mu bile izpostavljene. Večina jih je prišla iskat pomoč na center za socialno delo, ko jih je mož začel pretepati ali pa je psihično nasilje postalo nevzdržno. Štiridesetletna sogovornica mi je pripovedovala: »Nekaj časa je bil dober z mano, potem

me je spet žalil. Psihično nasilje je bilo najhujše. Ni imel odnosa do mene, niti do otrok. Ni nam dajal daril za praznike, domov je prihajal šele zvečer, jaz pa sem iz ljubega miru popuščala. Nekaj časa sem vse v sebi držala, še mami nisem povedala. Ko pa se je začel znašati nad otroki, so mi pustili živci.«

Pogost vzrok, da so zapadle v krizo, je bila tudi odselitev odraslih otrok, saj se jim je s tem sesul še tisti svet, ki jim je nudil veselje. Večina žensk je prišla na zavod prepričana, da so same krive za slab zakon, imele so občutke manjvrednosti, saj je bila njihova vsakdanja skrb za družino (gosposlinska dela in emocionalna podpora) sprejeta kot samoumevna, le malokrat opažena, kaj šele primerno ovrednotena. Skrb za može je bila večkrat vidna tudi po ločitvi, saj so velikokrat na vprašanje o lastnih problemih govorile o težavah, ki pestijo njihove može, kot npr.: »Pa pije, ko ima tako slab želodec in je že ves bolehen.« Psihično mučenje, ki so ga doživljale, je bilo najpogosteje izraženo v zburanju občutkov krivde, da je ženska za vsak problem sama kriva in ni nič vredna. Skupna značilnost žensk z omenjenimi težavami je bil tudi trud, da bi odgovarjale kulturnemu idealu dobre matere, ki gara za svojo družino in vedno znova potrpi, zraven pa pozablja na svoje potrebe. Ženske so se počutile ujete v ta kulturni model, saj so imele občutek, da jih okolje obsoja, če se prevladujočemu modelu ne podredijo. Če so govorile o ločitvi ali pa tudi le o tem, da bi odšle s prijateljico v hribe, so jim sorodniki pogosto govorili, da se čudno vedejo. In da se ne morejo ločiti, saj imajo vendar otroke. Pogosto so bile tudi matere tiste, ki so rade dale nasvet, da je treba v življenju pač potrpeti.

Ko sem jih vprašala, kaj bi v svojem zakonu lahko spremenile, pa niso, so dejale, da bi predvsem morale biti bolj odločne in zahtevati kaj tudi zase. Nekatere so dejale, da so predolgo odlašale z ločitvijo in bi morale že prej poiskati možnost, da naredijo kaj tudi zase. Prav tako so bile mnenja, da bi morala po rojstvu otrok oba s partnerjem ohraniti nekaj časa tudi za skupne sprehode, izlete in pogovore, ne pa vedno le z otroki. Dejale so, da bi morale biti samozavestnejše in se ne bi smele pustiti prepričati, da niso nič vredne.

Nekatere izmed njih so ob določenih krizah obiskale psihiatra. Značilno zanje je, da so bile vse podvržene medikalizaciji, ki je trajala tudi po več let, največ 14, s prekinitvami. Vendar pa medikalizacija sama ni rešila njihovih težav, uvid v različne možnosti za reševanje stisk jim je najpogosteje omogočila skupina za samopomoč, ki jim je nudila tudi emocionalno podporo. Ena izmed sogovornic mi je pripovedovala, da jo je hči, ki je splošna zdravnica, napotila k psihiatru, ko se je ločevala od moža alkoholika in jo je izguba zelo prizadela. Psihiater ji je dal več vrst zdravil, po katerih je postala zaspana in prvič v delovni dobi (sedaj je že upokojena šivilja) ni dosegla norme. Zato je imela probleme tudi v službi. Dejala je: »Prve tri mesece so mi tablete res pomagale. Ker pa sem jemala več vrst tablet, sem bila zaspana in sem zdravniku dejala, da tega, ča delam na normo, ne morem jemati. Ker nisem mogla narediti norme, so mi v službi nekateri nagajali. Na srečo sem imela šefico na svoji strani. Tudi hči se je strinjala, da opustim tablete.«

Ko sem ženske vprašala, kaj jim največ pomeni v življenju, jih je večina dejala, da so to otroci. Ti so jim predstavljali smisel življenja in tudi oporo. Želele so si, da bi nudile otrokom tisto, za kar so bile same prikrajšane. Pogosto so bili otroci zanje stik z upanjem in srečno prihodnostjo, saj se je ženskam zdelo, da je njihov položaj nerešljiv in lepi dogodki že preteklost. Zaradi tega je bilo zanje stresno obdobje, ko so otroci odrasli in so se odselili.

Kot največjo oviro za rešitev pred nesrečnim zakonom so ženske navajale nizek ekonomski standard, saj niso imele sredstev za lastno stanovanje, da bi se lahko odselile. V primerih, ko sta zakonca skupaj zgradila hišo, je po razvezi prišlo do delitve hiše in

sedaj živijo z razvezanim partnerjem v ločenih gospodinjstvih, a pod isto streho, saj je zelo težko najti kupca le za polovico hiše. V takšnih situacijah pa se je težavam težje izogniti in se pred njimi zavarovati, saj pogosto prihaja do nesoglasij glede plačevanja računov, popravil, včasih pa tudi do namernih nagajanj. Ženske so pogrešale tudi ustanovo, v katero bi se lahko zatekle pred nasiljem moža.

Po mnenju socialnih delavk ženske najpogosteje pridejo na center za socialno delo zaradi težav s partnerjem. To je bil tudi glavni razlog za iskanje pomoči v skupini za samopomoč. Tisto, kar center lahko ženskam nudi, je pomoč pri osveščanju, pri sprejemanju odločitev, razmišljanju o lastnih potrebah, vzpodbujanju k aktivnemu reševanju problemov. Prav tako jih vzpodbujajo, da bi postavile meje za svoj delež v odnosu. Skupne lastnosti žensk, ki poiščejo pomoč na centru, pa so neaktivnost, premajhno razmišljanje o svojih potrebah, mislijo, da so nemočne in sprejmejo situacijo, ki je zanje neugodna.

Pripovedovanje življenjske zgodbe je torej dialektičen proces, proces medsebojnega vplivanja, saj ni le življenjska zgodba odvisna od življenja, temveč je tudi življenje odvisno od življenjske zgodbe, pa četudi izmišljene. Tako se konstrukt življenjske zgodbe širi v prihodnost in vpliva tudi na prihodnje resnično življenje (Bausinger 1988: 483).

Zanimivo bi bilo opraviti podobno raziskavo na vzorcu moških in primerjati rezultate ter ugotavljati podobnosti in razlike ter vzročno pogojenost sveta ženskih in moških stisk. Kajti šele z osveščanjem glavnih mehanizmov, ki vodijo v stisko, se lahko najdejo tudi možnosti za rešitev iz nje, hkrati pa tudi možnosti za izboljšanje medosebnih odnosov.

LITERATURA

- Degh L., (1988), *Beauty, Wealth and Power: Career Choices for Women in Folktales, Fairy tales and Modern Media*, v: *Life History as the Cultural Construction/Performance*, eds.: Tamas Hofer in Peter Niedermuller ..., str.14-47
- Bausinger H., (1988), *The Constructions of Life*, v: *Life History as the Cultural Construction/Performance*, eds.: Tamas Hofer in Peter Niedermuller, *Ethnographic Institute of the Has, Budapest*, str. 477-490
- Kremenšek S., (1987), *Razgledi in dileme 3*, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Zaviršek D., (1990), *Zgodovina psihiatrije in spolni stereotipi v današnji psihiatriji*, (Mag.delo), Ljubljana.

BESEDA O AVTORICI

Natalija Vrečer je mlada raziskovalka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo. Ukvarja se s problematiko begunstva ter z otroškimi študijami, posebno jo zanima psihološka antropologija in antropologija nadarjenih otrok.

ABOUT THE AUTHOR

Natalija Vrečer is a young researcher at the Department of Ethnology and Anthropology of the Faculty of Arts. She does the research on refugees, especially on children and is particularly interested in psychological anthropology and anthropology of gifted children.

SUMMARY

THE ETHNOLOGY OF WOMEN'S DAILY HARDSHIPS

The research on the ethnology of women's daily hardships was carried out at the Bežigrad Social Work Centre in Ljubljana from February to June 1992. The author was interested in those aspects that usually remain hidden to field ethnologists or anthropologists: the world of hardships women experience in their everyday life.

208 The authoress had in-depth interviews with twelve women in the above mentioned Centre. By applying the biographical method she gathered the stories of their lives. The biographical method reveals the individual and his relationship with culture. While telling the stories of their lives the women had a chance to reinterpret events, see them in a different light and gain new insight.

Common issues touched by all women were the problems they had with their partners, their low standard of living, the fact that they took onto themselves the entire responsibility for the relationship with their partners, and the feelings of guilt and non-activity deriving from this attitude.

It was not until they joined the self-help group (set up by social workers in 1991) that these women became aware that they themselves had needs too: not only as mothers and wives but also as women. To most of them their children meant everything and it was for the sake of their children that they were willing to suffer with no end in their marriage.

All women had been exposed to psychic, some to physical violence by their husbands. The insight in their own needs made it possible for them to do something for themselves.

RÉSUMÉ

L'ETHNOLOGIE DES APPRÉHENSIONS QUOTIDIENNES DES FEMMES

Cette recherche sur l'éthnologie des appréhensions quotidiennes des femmes a eu lieu de février à juin 1992 dans le Centre d'assistance sociale Bežigrad, à Ljubljana. L'auteur s'intéressait à ce qui reste, d'habitude, caché à un ethnologue ou à un anthropologue travaillant sur le terrain, mais qui est d'autant plus présent dans la vie quotidienne - l'univers des appréhensions que les femmes éprouvent dans leur vie quotidienne.

Dans le Centre mentionné, l'auteur a fait 12 interviews touchant l'essentiel. Elle se servait de la méthode biographique en rassemblant les histoires de la vie. Cette méthode nous permet de découvrir l'individu et son rapport à la culture. En racontant les histoires de leurs vies, les femmes interviewées ont eu la possibilité de réinterpréter des événements, la possibilité de revalorisation, ainsi que d'une nouvelle prise de conscience.

Les points communs entre ces conteuses d'histoires de leurs vies étaient: les problèmes avec leurs partenaires, un niveau de vie peu élevé, la prise sur soi de la responsabilité pour l'ensemble des rapports avec le partenaire, et par conséquent, le sentiment de culpabilité et de passivité.

Ce n'était que lors des séances de groupe "auto-aide" que certaines d'entre elles se sont rendues compte de leurs propres besoins: non seulement en tant que mères et épouses mais aussi en tant que femmes. Pour la majorité de ces femmes les enfants avaient la plus grande importance et à cause d'eux elles étaient prêtes à supporter patiemment pas mal de choses dans leur mariage.

Ces femmes étaient toutes exposées à la violence mentale et des fois aussi à la violence physique de la part de leurs maris et ce n'était que par la prise de conscience de leurs propres besoins qu'elles ont pu faire quelque chose pour elles-mêmes dans la vie.

...the women had in-depth interviews with twelve women in the same mental health center by applying the biographical method she gathered the stories of their lives. The biographical method reveals the individual and his relationship with culture. While telling the stories of their lives the women had a chance to reinterpret events, see them in a different light and gain new insight.

Common topics touched by all women were the problems they had with their partners, their low regard of being the best that they look into themselves, the vulnerability for the relationship with their partners, and the feeling of guilt and responsibility during this attitude.

It was not until they joined the self-help group set up by social workers in 1981 that these women became aware that they themselves had a role to play as mothers and wives not only as women, to most of them their children meant everything and it was for the sake of their children that they were willing to suffer with no end in their marriage.

All women had been exposed to psychic, some to physical violence by their husbands. The insight to their own needs made it possible for them to do something for themselves.

RÉSUMÉ

L'ETHNOLOGIE DES APPREHENSIONS QUOTIDIENNES DES FEMMES

Cette recherche sur l'ethnologie des appréhensions quotidiennes des femmes a mis lieu de 1981 à 1987 dans le Centre d'assistance sociale de l'Université de Québec. Il s'agit d'un travail à ce qui est d'habitude, confié à un ethnologue ou à un anthropologue travaillant sur le terrain, mais qui est d'un type plus proche dans la vie quotidienne. L'environnement des appréhensions que les femmes éprouvent dans leur vie quotidienne.

Dans le Centre d'assistance sociale, l'auteur a fait 12 entretiens avec 12 femmes. Elle se servit de la méthode biographique en recueillant les histoires de leur vie. Cette méthode nous permet de découvrir l'individu et son rapport à la culture. En racontant les histoires de leur vie, les femmes ont pu voir leur vie et la possibilité de leur être des événements, la possibilité de se réinventer, et ainsi d'être des nouvelles personnes.

Les thèmes communs entre ces femmes et les histoires de leur vie touchent les problèmes avec leurs partenaires, un niveau de vie peu élevé, la prise en soi de la responsabilité pour l'ensemble des rapports avec le partenaire, et par conséquent le sentiment de culpabilité et de culpabilité.

Les thèmes communs entre ces femmes et les histoires de leur vie touchent les problèmes avec leurs partenaires, un niveau de vie peu élevé, la prise en soi de la responsabilité pour l'ensemble des rapports avec le partenaire, et par conséquent le sentiment de culpabilité et de culpabilité.

ETNO MUZEJSKE STRANI MUSEUM NEWS

211

POROČILA

REPORTS

NAGRADE

AWARDS

JUBILEJI

ANNIVERSARIES

OBVESTILA

CURRENT INFORMATION

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ
V LETIH 1993 IN 1994

212

RAZSTAVNA DEJAVNOST

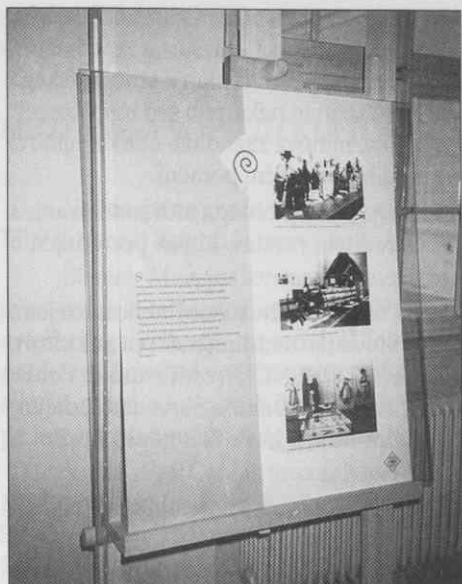
Od 18. decembra 1992 do 21. februarja 1993 je v Slovenskem etnografskem muzeju gostovala razstava TA TRAVA JE ŠACANA, ki je s to prikrito oznako govorila o najbolj cenjenih zdravilnih rastlinah na Tržaškem Krasu. Pripravil jo je Odsek za zgodovino Narodne in študijske knjižnice iz Trsta. Zasnovali sta jo njegovi zunanji sodelavki Kristina Kovačič in Martina Repinc. Postavitev razstave je izhajala predsem iz botanično - zdravilsko - etnoloških dejstev; narejena je bila dosledno v dveh jezikih, slovenskem in italijanskem. Takšen je tudi katalog razstave, ki ga je izdal in založil Slovenski etnografski muzej.

Od 26. aprila 1993 do 11. februarja 1994 je bila v Slovenskem etnografskem muzeju razstava PASOVI IN SKLEPANCI. V isti instituciji smo se ob izidu kataloga iz zbirk SEM Pasovi in sklepanci avtorice mag. Janje Žagar odločili za način, obraten od ustaljene poti razstavljanja gradiva: občasno razstavo o sklepancih in pasovih smo zasnovali kot spremljevalno akcijo h katalogu. Z razstavo je avtorica želela opozoriti na vrsto informacij, ki jih lahko nudi muzejski predmet, prav tako pa tudi na delo neke muzejske ustanove, mnogokrat zastrto v navidezno skrivnostne in nedostopne plasti delovanja. Čeprav je bil izhodišče razstave muzejski predmet - torej uporabni predmet s spremenjeno funkcijo - je bila v zaključnem delu prikazana tudi uporabna funkcija predmeta in njegov nastanek.

V decembru 1993 je dr. Gorazd Makarovič pripravil priložnostni izbor jaslic iz zbirke Slovenskega etnografskega muzeja, ki smo jih razstavili v predbožičnem času.

Od 18. februarja 1994 do 18. marca 1994 je Irena Keršič v predverju Slovenskega etnografskega muzeja pripravila priložnostno razstavo z naslovom BO V MLADIKI SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ?. Razstava je bila nato prenešana v izložbo Mladinske knjige na Slovenski cesti, kjer je bila do konca marca.

18. februarja 1994 smo v Slovenskem etnografskem muzeju odprli gostujočo razstavo TEKSTIL V KMEČKI HIŠI, ki je k nam prišla iz Neprajzi Muzeuma iz Budimpešte. Avtorica razstave je bila Katalin Fülöp, v Ljubljani pa jo je postavila dr. Terezija Horvath. Razstava je prikazovala bogastvo vezenih tkanin z Madžarske od 18. stoletja do današnjih dni. V Narodopisnem muzeju (Neprajzi muzeum) imajo več kot 30.000 tekstilij. Iz te bogate zbirke so poslali na ogled nekaj najlepših prtov, rjuh, vzglavnikov in pregrinjal, ki so nekaj krasili bogate kmečke hiše.



Pano informativne razstave Bo v Mladiki Slovenski etnografski muzej?
(Foto I. Keršič, 1994)

Na 2. slovenskem muzejskem sejmu, ki je potekal od 31. maja do 4. junija 1994 v Cankarjevem domu, je vodja tehničnega oddelka Slovenskega etnografskega muzeja dr. France Golob pripravil razstavo, s katero je predstavil konservatorsko in restavratorsko dejavnost tega muzeja. Njegovi sodelavci pri postavitvi so bili Janez Črne, Albin Romih in Jožica Mandelj.

V počastitev 850 letnice Ljubljane smo se 22. junija 1994 v Slovenskem etnografskem muzeju na posebej v ta namen organizirani čajanki spomnili razstave Ljubljana po predzadnji modi, ki jo je leta 1983 pripravila naša kustodinja Tanja Tomažič. Prikazali smo film Amirja Muratoviča OD KNEIPPA DO KOFETA S SMETANCO (IN NAZAJ), ki v podobi in besedi oživlja nekdanjo ljubljansko promenado. Gostja večera je bila gospa Mila Kačičeva.

213



Spomin na razstavo Ljubljana po predzadnji modi, kotiček s klobuki modistke Mimi Sark
(Foto I. Omahen, 1994)



Amir Muratović (četrti z leve), avtor filma Od Kneippa do kofeta s smetanco (in nazaj) in Mila Kačičeva, »glavna igralka« te dokumentarno pripovedovalske zgodbe o ljubljanski promenadi (Foto I. Omahen, 1994)

6. oktobra 1994 smo odprli razstavo OSELNIK, DROBNA OBROBNA ODA delu, ustvarjalnosti, znanju, svojosti, erosu... avtorice kustodinje za ruralno gospodarstvo mag. Inje Smerdel. To je razstava ene izmed številnih zbirk Slovenskega etnografskega muzeja, zbirke oselnikov - nepogrešljivih orodij nekdanjih in nekaterih sedanjih koscev. Na razstavi je predstavljena zgodovinska oselnikov, njihove raznolike oblike, njihovi izdelovalci ter tehnike izdelave, raba oselnikov in njihovi različni pomeni.

Razstavna dejavnost Slovenskega etnografskega muzeja obsega tudi sodelovanje s sorodnimi institucijami in nekaterimi drugimi prireditelji razstav, ki jim posredujemo podatke ali posojamo predmete.

Skupaj s Slovenci in njihovimi potomci iz Wisconsin, Milwaukee Public muzejem, Svetovnim slovenskim kongresom - Konferenco za Slovenijo ter Ministrstvom za kulturo smo pripravili projekt DOPOLNITEV OPREME HIŠE SLOVENCEV v Milwaukee Public muzeju. Hišo Slovencev predstavlja kmečki dom z alpskega območja Slovenije, zidanim pritličjem in lesenim nadstropjem, ki ima na čelni strani hodnik - gank, krašen z izrezljanimi okraski.

Za stensko okrasje pralnice Peritex iz Trzina je naš muzej naredil kopije risb in fotografij ter spremno besedilo.

Za Narodni muzej je bil za razstavo o baroku narejen seznam predmetov iz kmečke kuhinjske opreme.

Narejen je bil izbor predmetov Slovenskega etnografskega muzeja za razstavo Tekstilna dediščina Gorenjske v Kranju.

Za predstavitev Slovenije na Svetovnem gasilskem sejmu v Hannoveru smo pripravili priložnostni izbor predmetov iz zbirke Slovenskega etnografskega muzeja.

Muzeju Dauphinois iz Grenobla, kjer so 10. decembra 1994 odprli razstavo Vélika



10. decembra 1994 je bila v Musée Dauphinois v Grenoblu otvoritev razstave Vélika zgodovina smučanja. Par bloških smučí iz naših zbirk je na »mrzlo« belo razstavno postavitev pripotoval na sam večer pred otvoritvijo (po tednu dni carinskih peripetij); na mesto, ki ga je čakalo, ga postavljata scenograf Jean-Noël Duru in njegova asistentka Valerie. (Foto I. Smerdel)

zgodovina smučanja, smo posredovali literaturo in ilustrativno gradivo o bloškem smučanju ter jim posodili par bloških smuči s konca 19. stoletja.

MUZEJ NEEVROPSKIH KULTUR GORIČANE

V muzeju na gradu Goričane se nadaljujejo gradbena dela, s katerimi so začeli leta 1989 in zaradi katerih je muzej že tri leta in pol zaprt za javnost.

Stanje v Muzeju Goričane je nevzdržno zaradi kadrovskega pomanjkanja. V muzeju je zaposlen le en kustos, etnolog Ralf Čeplak, ki je organiziral in sodeloval na sestankih gradbenega odbora; organiziral je sestanke financerjev (iz republike in mesta) in predstavnikov Cerkve (bivšega lastnika). Izkazalo se je, da če bo v slovenskem parlamentu sprejet zakon o kulturnih investicijah, se bo zvedrilo tudi na goričanskem dvorcu, sicer pa bo obnova izredno dolgotrajna.

Kustos Ralf Čeplak je nadaljeval z dvema raziskavama: »Novi muzeološki koncept Muzeja neevropskih kultur v Goričanah« in »Kitajska zbirka Kondo Kavesse - Marije Skušek«, ki je vključena v projekt multikulturnih raziskav Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti.

DELO PO KUSTODIATIH

Kustosi so nadaljevali z inventariziranjem novopridobljenih predmetov in z urejanjem posameznih zbirk. Z izdajo katalogov iz knjižnice Slovenskega etnografskega muzeja Pasovi in sklepanci in Oselniki sta bili zaključeni reinventarizaciji obeh zbirk,



Predstavitve tretjega, »neevropskega« letnika Etnologa je bila 4. februarja 1994 v atriju Narodnega muzeja v Ljubljani. (Foto J. Sedej)

Inja Smerdel

O · S · E · L · N · I · K · I



ZBIRKA SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA

216

V septembru 1994 je izšla četrta knjiga iz zbirke Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja, *Oselniki*. Napisala jo je mag. Inja Smerdel, naslovnico je oblikoval Jurij Kocbek. (Foto C. Narobè)

plod raziskave sta bili odmevni razstavi.

Odhodi kustosov na teren so bili povezani s posameznimi raziskavami: oselnikov (Gradež, Bohinj, Baška grapa, Slavina, Robanov kot, Žerovnica, Selška dolina, Pivka, Bistra, Gorjuše, Podvolovjek, Stiška vas); svetil, šeg in navad (Zavodnje, Skorna, Kropa, Kamna Gorica, Sora pri Medvodah); vinogradništva (Metlika, Vinomer, Drašiči). Terensko delo je vključevalo tudi nakupe predmetov, snemanja ter študij virov in literature po arhivih in pokrajinskih muzejih.

Kustosi so neposredno urejali zbirke v depozu ter izbirali in pripravljali predmete za razstave.

Delo kustosov se izraža tudi v pisanju publikacij in člankov ter v delu za Etnološki slovar in Enciklopedijo Slovenije.

STROKOVNA AKTIVNOST IN IZOBRAŽEVANJE

Irena Keršič je Denisu Chevallierju iz ATP v Parizu za register evropskih institucij za oživljanje domačih obrti posredovala podatke o oživljanju domačih obrti v Sloveniji.

Mag. Inja Smerdel je posredovala gradivo in slovstvo o čupi njenemu prizadevnemu preučevalcukapitanu Brunu Volpi Lisjaku iz Trsta.

Od 13.10.1993 do 15.10.1993 so se Irena Keršič, mag. Marjeta Mikuž, mag. Andrej Dular, Tanja Tomažič, Alenka Simikič, Jožica Mandelj in Ludvik Benigar udeležili zborovanja Društva slovenskih muzealcev v Dobrni. Mag. Marjeta Mikuž je podala poročilo o konferenci ICOM-CIDOC septembra 1993 v Ljubljani, Irena Keršič pa je imela referat na temo legalnega in ilegalnega izvoza etnološke dediščine ter njene zaščite in dokumentacije.

V času od 8.12. do 12.12. 1993 sta se Bojana Rogelj-Škafar in Alenka Simikič v Toursu udeležili kolokvija evropskih etnologov na temo Etnologija in dediščina v Evropi. Kolokvij



Etnolog in druge publikacije Slovenskega etnografskega muzeja na razstavi v Toursu v Franciji
(Foto B. Rogelj-Škafar, 1993)

je pripravila francoska institucija Mission du patrimoine ethnologique, ki skuša z organizacijo takih srečanj povezati evropske etnologe in etnologije tako v raziskavah kot pri delu na skupnih projektih. Na kolokvijju so bile obdelane štiri teme:

- identiteta in dediščina,
- socialna vloga tujcev,
- nacionalizmi in nacionalne vezi,
- za etnologijo Evrope.

Vzporedno s kolokvijem je raziskovalni center G.A.R.A.E./Hesiodie iz Carcassona pripravil doslej najobsežnejšo razstavo evropske etnološke, antropološke in domoznanske periodike, ki si jo je podrobno ogledala Bojana Rogelj-Škafar in na kateri se je predstavljal tudi Slovenski etnografski muzej. Celoten projekt je bil prvenstveno promocija ideje, da je znanstvena periodika eno od najpomembnejših orodij za razvoj stroke.

Alenka Simikič je udeležbo na kolokvijju za dokumentacijo izkoristila tudi za delo pri Mednarodnem komiteju za dokumentacijo (ICOM-CIDOC). Pridobila je nekaj novih sodelavcev za delo pri pripravi podatkovnih standardov za etnologijo. Dogovorila se je tudi za sodelovanje delovne skupine za etnologijo z Misson du patrimoine ethnologique, ki je ena od vodilnih institucij na področju evropske etnologije.

24.12.1993 je Irena Keršič obiskala avkcijo v Dorotheumu v Celovcu z namenom, da se seznanj s postopkom legalnega izvoza starin.

Od 11.1. do 17.1.1994 se je mag. Marjeta Mikuž v Grenoblu udeležila mednarodnega posvetovanja z naslovom Novi pristopi k muzejskemu managementu.

Od 19.1. do 23.1. 1994 se je mag. Marjeta Mikuž v Londonu udeležila predavanj angleškega muzejskega društva o organizaciji dela v muzejih.

17.2.1994 je mag. Inja Smerdel vodila dr. Hélène La Rue iz Pitt Rivers muzeja v Oxfordu po depouju Slovenskega etnografskega muzeja.

Od 10.4. do 17.4. 1994 se je mag. Andrej Dular udeležil muzejskega sejma SIME v Parizu.

Od 11.4. do 17.4. 1994 je bila mag. Marjeta Mikuž študijsko v Parizu (delo v ICOMovem Dokumentacijsko - informativnem centru).

12.4.1994 so dr. Ivan Sedej, dr. Gorazd Makarovič, mag. Inja Smerdel, Bojana Škafar-Rogelj, Irena Keršič, Alenka Simikič, Barbara Sosič, Sonja Kogej in Ralf Čeplak sodelovali na Etno večeru Slovenskega etnološkega društva v Klubu Cankarjevega doma. Prireditve je potekala pod naslovom Slovenski etnografski muzej se predstavi. Ob tem je bila tudi projekcija TV mladinske oddaje Tina in Nejc v Slovenskem etnografskem muzeju in dokumentarnega video filma Sprehod po depoju Slovenskega etnografskega muzeja.

218 3.5.1994 sta se Bojana Škafar-Rogelj in mag. Andrej Dular udeležila občnega zbora Slovenskega etnološkega društva v Rogatcu. Bojana Škafar-Rogelj je podala poročilo o Etno večerih Slovenskega etnološkega društva.

9.5.1994 je mag. Marjeta Mikuž organizirala prihod direktorja Deutsches Museuma dr. W. Rathiena, ki je v Cankarjevem domu predaval na Museoforumu o muzejskem managementu.

Od 27.5. do 3.6. 1994 se je Alenka Simikič udeležila sestanka za etno-delovno skupino v Atenah.

Od 15.6. do 17.6. 1994 sta v SEM-MIDOM Alenka Simikič in Tone Pirc pripravila tečaj za računalniški paket MODES za kustose etnoloških oddelkov v pokrajinskih muzejih Slovenije.

V juliju in avgustu 1994 je Ralf Čeplak v zvezi z raziskovanjem »Kitajske zbirke Kondo Kavese - Marije Skušek« potoval na Kitajsko (Beijing, Guangzhou, Chengdu). Obiskal je tudi več muzejev in proučeval njihove muzealije.

Ralf Čeplak se je septembra 1994 udeležil B tečaja ISSOM/UNESCO 94, nadaljevalnega tečaja mednarodne šole muzeologije v Brnu na Češkem.

22.9.1994 je Ralf Čeplak na gradu Štatemberg pri Poljčanah v organizaciji Turistične zveze Slovenije in ZKO sodeloval na posvetovanju Kultura in turizem.

Od 12.10. do 14.10.1994 se je Sonja Kogej udeležila strokovne ekskurzije slovenskih muzejskih pedagogov v Münchnu.

Od 7.12. do 11.12. 1994 je bila mag. Inja Smerdel na strokovnem obisku v Grenoblu, v Musée Dauphinois. Seznanila se je z organizacijo dela v tem muzeju, si ogledala njihove depoje, dokumentacijo, knjižnico in razstave. Udeležila se je otvoritve razstave Véliska zgodovina smučanja. Za publikacijo, ki spremlja to mednarodno razstavo, je prispevala članek Les premiers skis utilisés dans les Alpes; les skis de Bloke en Slovénie.

KNJIŽNICA

V knjižnici poteka stalno interno delo, kar pomeni, da sledimo novostim na domačem trgu, preko katalogov pa naročamo knjige v tujini. Temu sledijo vsi standardni postopki obdelave gradiva, ki je sedaj že urejeno na policah glede na etnološko sistematiko. Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja se bo vključila v sistem vzajemne katalogizacije COBISS. S tem se bo lahko začela podrobna obdelava gradiva. V letu 1993 smo inventarizirali 860 novih enot, v letu 1994 pa 600 novih enot - revij in monografij.

Poleg internih izposojevalcev so se s številnimi vprašanji na knjižnico obračali zlasti številni zunanji obiskovalci.

TEHNIČNI ODDELEK

Tehnični oddelek Slovenskega etnografskega muzeja, ki ga vodi konservator dr. France Golob, je v letih 1993 in 1994 sodeloval pri postavitvah in podiranju razstav v Slovenskem etnografskem muzeju. Za razstavi Pasovi in sklepanci in Oselnik, drobna obrobna oda... je tehnični oddelek izdelal razstavno tehniko ter restavriral eksponate. Restavriral so tudi druge predmete (skrinje, svetila, otroški voziček, stol, igrače, opremo za kuhinjo...).

V depozu Slovenskega etnografskega muzeja v Škofji Loki so montirali kovinske regale za naslednje zbirke: slike na steklo, votivne slike, čebelarstvo zbirko, freske, pletarsko zbirko, jarme, poljska orodja, leseno posodje, orodja za kuhinjo.

Tehnični oddelek je nudil strokovno pomoč Slovincem v Italiji in Avstriji. Restavriral so muzealije v Kraški hiši v Velikem Repnu in Muzeju Koroških Slovencev v Šentjanžu. V Trati pri Borovljah so zaključili restavratorska dela v najstarejši slovenski s kulisami in zastorom ohranjeni gledališki dvorani. Restavrirano je bilo 75m² gledaliških kulis.

219

PEDAGOŠKO DELO

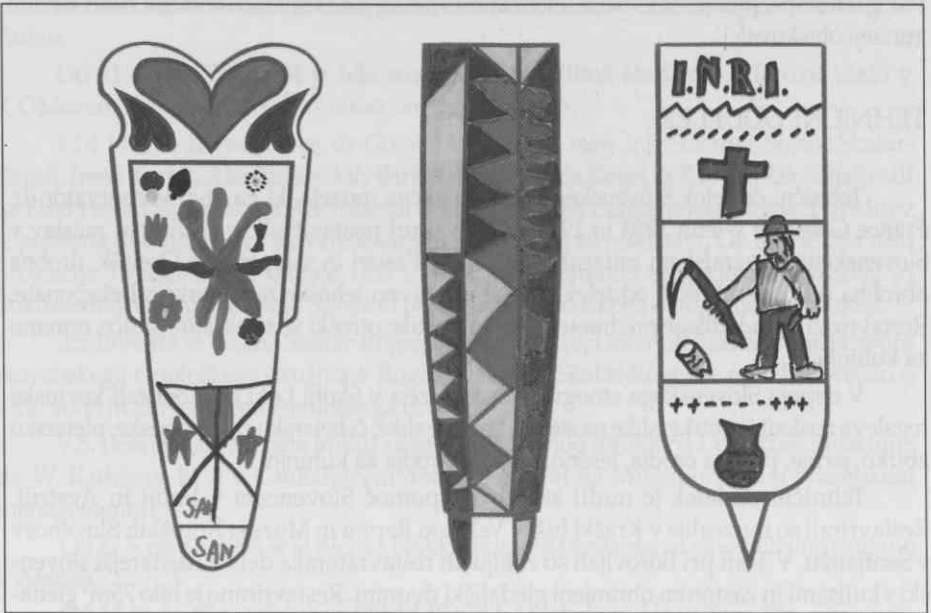
Ena izmed osnovnih nalog muzeja je tudi vzgoja obiskovalcev, pri katerih želimo razvijati sposobnost opazovanja, razumevanja, sklepanja in občudovanja ter jim vzpodbuditi zavest o bogati kulturni dediščini v našem okolju. Slovenski etnografski muzej nima stalne razstave, zato lahko te naloge opravljamo le na občasnih razstavah.

Muzejska pedagoginja je vodila po razstavah, ker pa se je za organizirane skupine otrok, ki prihajajo v muzej, izkazalo, da bolj aktivno sodelujejo z lastnim delom kot le z klasičnimi vodstvi, so bili za posamezne razstave izdelani delovni listi. Ob razstavi Oselnik, drobna obrobna oda...so posebnost vstopnice, ploskovno oblikovani oselniki v obliki treh osnovnih tipov. Otroci jih krasijo tako, da posnemajo razstavljenе oselnike ali z motivi iz lastne domišljije.

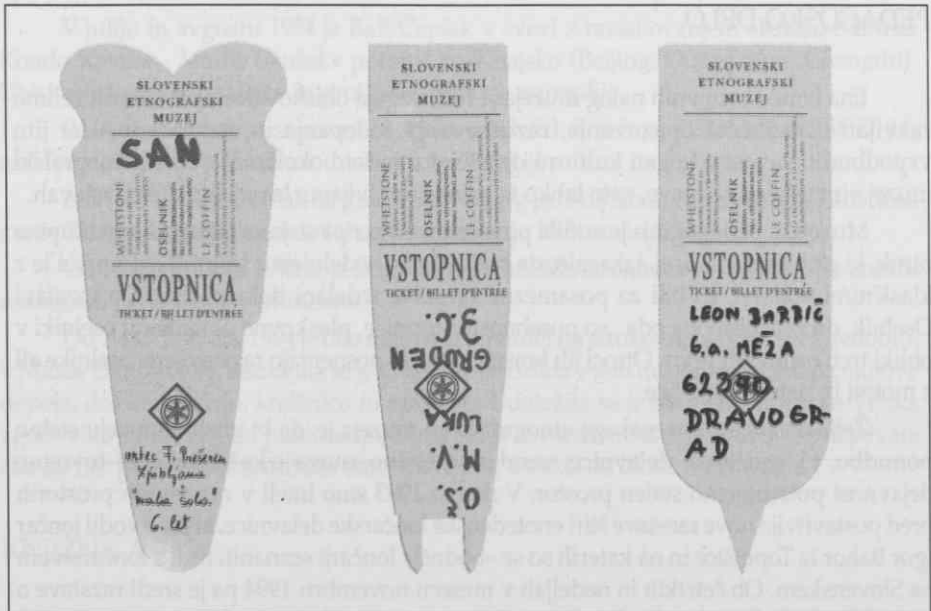
Želja delavcev Slovenskega etnografskega muzeja je, da bi imeli v muzeju stalno ponudbo, t.i. muzejske delavnice, vendar se vedno znova izkaže, kako za tovrstno dejavnost potrebujemo stalen prostor. V marcu 1993 smo imeli v razstavnih prostorih pred postavitvijo nove razstave štiri enotedenske lončarske delavnice, ki jih je vodil lončar Igor Bahor iz Topolšice in na katerih so se »bodoči« lončarji seznanili tudi z lončarstvom na Slovenskem. Ob četrtek in nedeljah v mesecu novembru 1994 pa je sredi razstave o oselnikih potekala rezbarska delavnica »Okrasi si svoj oselnik«. Vodil jo je rezbar Dušan Tomšič iz Borovnice.

Ob razstavi jaslic smo v decembru 1993 za otroke pripravili urice pravljic, ki jih je bral igralec Jurij Souček.

Pedagoško delo so opravljali tudi kustosi s predavanji in vodstvi po depozu Slovenskega etnografskega muzeja:



Otrokom dediščina ni neprivlačen vir navdiha za njihovo ustvarjanje.



-mag. Janja Žagar je imela januarja 1993 na AGRFT predavanje o ljudski noši.

-30.3.1993 je imela mag. Inja Smerdel na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo predavanje ob diapozitivih o ptičjem lovu z naslovom Med smrtjo na krožniku in ječarsko ljubeznijo.



Rezbarska delavnica »Okrasi si svoj oselnik« je bila živa ponudba razstave Oselnik, drobna obrobna oda... Rezbar Dušan Tomšič pri delu. (Foto S. Kogej-Rus, 1994)

-Irena Keršič je imela 12.7.1993 na Poletni šoli za izseljence predavanje o kmečki hiši s slovenskega podeželja.

-23.2.1994 je Ralf Čeplak v splošnem seminarju na Katedri za etnologijo in kulturno antropologijo predaval »O viziji muzeja neevropskih kultur«.

-2.3.1994 je bil v okviru Splošnega seminarja za četrte letnike in podiplomske študente pogovor o etnološkem in antropološkem tisku v Sloveniji. Na pogovoru je sodelovala mag. Inja Smerdel, urednica Etnologa.

-5.7.1994 je imela Irena Keršič v Muzeju na prostem v Rogatcu, kjer je potekala muzejska poletna šola, predavanje ob diapozitivih z naslovom Muzeji na prostem v Skandinaviji.

-19.9.1994 je imela Irena Keršič v okviru posveta Etnologija v osnovni šoli, ki ga je priredilo Slovensko etnološko društvo, predavanje ob diapozitivih z naslovom Etnologija je povsod.

V muzeju smo imeli predavanja, na katera smo povabili zunanje predavatelje:

Ob razstavi Ta trava je šacana je mag. phar. Marija Vidic 14.1.1993 predstavila zdravilna zelišča tovarne zdravil Krka, 11. februarja pa je Ana Rangus predavala o nabiranju in uporabi zdravilnih zelišč.

KADROVSKE SPREMEMBE

V letih 1993 in 1994 smo v Slovenskem etnografskem muzeju trem diplomantom: Darji Cizelj, Janezu Sedeju in Mirjam Behek omogočili opravljanje pripravništva, ki ga je financiral Zavod za zaposlovanje. Ob zaključku so vsi uspešno opravili strokovni izpit.

Januarja 1993 je z nalogo Oblačilna kultura delavcev v Ljubljani med I. in II. svetovno vojno magistrirala Janja Žagar. Naši sodelavki mag. Marjeta Mikuš in Alenka Simikič sta za organizacijo CIDOC-ove konference prejeli Valvasorjevo priznanje.

REŠEVANJE PROSTORSKE PROBLEMATIKE SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA (nadaljevanje z morebitnim koncem)

222

V letu 1993 je Slovenski etnografski muzej obhajal 70-letnico obstoja. Žal še vedno v skupni muzejski hiši. Na osnovi slabih izkušenj s pristajanjem na alternativne rešitve namesto Mladike (le-te so se pojavljale in že spolzevale iz rok) smo se sodelavci Slovenskega etnografskega muzeja odločili, da vztrajamo pri svoji prvotni vlogi za pridobitev stavbnega kompleksa Mladike (oddani jeseni leta 1991).

23. novembra 1993 je potekal na Ministrstvu za kulturo pogovor med ravnatelji treh nacionalnih muzejev (narodnega, etnografskega in prirodoslovnega) ter ministrom Sergijem Pelhanom. Povod razgovora je bil v Uradnem listu objavljen razpis za Fabianijevo Mladiko, ki je bila tedaj razglašena za kulturni spomenik. Ministrstvo za kulturo se je zavzelo za dokončno dodelitev Mladike Slovenskemu etnografskemu muzeju. Prav tako je konec novembra na svoji seji ljubljanski Izvršni svet sprejel sklep, da se v Mladiko, ki naj bi v kratkem postala last mesta (mesto Ljubljana je vložilo denacionalizacijski zahtevek), preseli Slovenski etnografski muzej. V okviru akcije Ljubljana moje mesto in v okviru komunalne dejavnosti, bi mesto zagotovilo tudi sredstva za obnovo pročelja in dotrajano napeljavo.

Zaplet je postal še nepreglednejši z objavo javnega razpisa za izvajanje investitorskega inženiringa za obnovo kompleksa bivše vojaške bolnice Mladika v Uradnem listu.

In potem se je, kot pravijo, zgodila politika. Za Slovenski etnografski muzej v Mladiki sta se odločila mestna vlada in obrambni minister. 27. januarja 1994 sta direktor Slovenskega etnografskega muzeja dr. Ivan Sedej in obrambni minister podpisala pogodbo, s katero je Slovenski etnografski muzej dobil v uporabo kompleks nekdanje vojaške bolnišnice Mladika. Soglasje k tej pogodbi je na podlagi sklepa Izvršnega sveta skupščine mesta Ljubljane dal predsednik Marjan Vidmar. Ministrstvo za obrambo je hkrati dalo predlog, da se Mladika ne odstopi Slovenskemu etnografskemu muzeju samo v uporabo kot običajnemu najemniku, temveč da se mu preda v brezplačno trajno uporabo, po ureditvi lastninskih razmerij v okviru sukcesije po bivši Jugoslaviji pa tudi v lastništvo.

Nastal pa je spor med »obrambo« in državo o lastništvu nepremičnin nekdanje JLA. Ministrstvo za obrambo naj bi zato odstopilo od navedene pogodbe, saj ni imelo pooblastila, da bi razpolagalo z Mladiko. Vlada Republike Slovenije je namreč sprejela sklep, da Mladiko namenijo za potrebe republiških upravnih organov, oziroma je bil objekt dan v uporabo zunanjemu ministrstvu. Ta sklep ni bil nikoli preklican in ga ni mogla spremeniti niti izjava nekdanjega zunanjega ministra Dimitrija Rupla, da se tej lokaciji odpoveduje v korist kulture, saj minister ni imel pooblastil za razpolaganje z upravnimi stavbami. Objekt je bil dokončno namenjen republiškim upravnim organom in tako je bilo v vseh nadaljnjih sklepih vlade obrambno ministrstvo izločeno iz vseh aktivnosti v zvezi z Mladiko. Republiška vlada se je zavarovala tudi pred denacionalizacijskim



zahtevkom. Denacionalizacijski zakon namreč omogoča upoštevanje interesov države, kadar gre za objekte, ki so zanjo nenadomestljivi. Zato naj bi bila pogodba za rešitev prostorkega problema Slovenskega etnografskega muzeja brezpredmetna.

10. februarja smo delavci Slovenskega etnografskega muzeja organizirali mirno protestno akcijo, ki so se je udeležili muzealci, znani kulturni delavci in prijatelji Slovenskega etnografskega muzeja. Direktor dr. Ivan Sedej je na ograjo pred razpadajočo Mladiko obesil tablo z napisom Slovenski etnografski muzej. Za to simbolično dejanje smo se uslužbenci Slovenskega etnografskega muzeja odločili zaradi trdovratnega spletkarjenja s to sto let staro stavbo, ki je bila razglašena za kulturni spomenik. Čeprav je prišlo do politizacije problema, nam je bilo vseeno, kdo bo etnografskemu muzeju in javnosti prisodil Mladiko. Tehtanje, ali naj bo v njej sodoben, kreativen muzej ali pa pisarne državnega uradništva, bi se tedaj moralo prevesiti v prid kulturi. Odprli smo knjigo podpisov v znak podpore Slovenskemu etnografskemu muzeju in v dveh mesecih, kolikor je bila knjiga odprta, se je v njej zbralo 7286 podpisov.

Že naslednje jutro so delavci vladnega servisa skupnih služb odstranili z ograje Mladike tablo z napisom Slovenski etnografski muzej.

In vendar se je s politizacijo, do katere je prišlo, le nekaj zgodilo. Odzvali so se tisti, pri katerih problem Slovenskega etnografskega muzeja preprosto nikoli ni prišel na dnevni red. Arogantno so spregovorili o brezpredmetnosti in brezpravnosti takšnih kulturnih prizadevanj in odkrito postavili interese države, državnih organov pred interese svojih državljanov, pred tako imenovane mestne apetite, pred možnost za kulturno obogatitev slovenske prestolnice. Bi bilo res tako neznatno in politično nepomembno, če bi imeli sredi vladnih stavb in veleposlaništev tako rekoč izložbeno okno dela slovenske kulturne dediščine?

1. marca 1994 so se sestali zunanji, obrambni, šolski in kulturni minister ter državni sekretar iz ministrstva za notranje zadeve. Na sestanku



Za Mladiko smo potrebovali novo ploščo z napisom. Oblikovala jo je Mojca Turkova in dobesedno »čez noč« nam jo je izdelal prijateljsko razpoložen mojster graver. 10. februarja 1994 je direktor dr. Ivan Sedej pritrčil ploščo na steber ograje ob vhodu v Mladiko. (Foto I. Keršič)

se niso pogovarjali le o Mladiki in Slovenskem etnografskem muzeju, ampak o celotni problematiki. Dogovorili so se, da je treba preveriti, kakšno je pravno stanje in čigavo je kaj, ker Mladika ni v lasti obrambnega ministrstva, ampak vlade. Kulturno ministrstvo bo zahtevalo enakovredno lokacijo v celotnem kompleksu, znanem kot zasedeni prostor Mreže za Metelkovo. Slovenski etnografski muzej bi po tej varianti dobil dve tretjini lokacije, eno tretjino pa Mreža za Metelkovo.

3. marca je bil pred republiškim parlamentom protestni shod državljanov, ki so podpirali zahtevo Slovenskega etnografskega muzeja, da dobi poslopje Mladike. V protestni izjavi je direktor Slovenskega etnografskega muzeja poudaril, da Mladike ne zahtevajo zase ali le za stroko, ampak za vse Slovence in za tiste, ki živijo z nami. Tone Kuntner je v imenu društva PEN dejal, da bo zaradi prezira politike do kulture med njimi nastal nov frontalni spor, v katerem bo prva potegnila krajši konec. Predsednik IS mesta Ljubljane Marjan Vidmar pa je ponovil, da je Mladika last mesta in da hočejo v njej etnografe. Delegacijo kulturnikov in razumnikov je sprejel podpredsednik državnega zbora, ki je obljubil, da naj bi državni zbor o tem razpravljal v aprilu.

12. aprila 1994 je predsednik Slovenskih krščanskih demokratov in zunanji minister Lojze Peterle na seji odbora za državno ureditev in javno upravo predlagal, naj čimprej proučijo lokacijska vprašanja v zvezi s Slovenskim etnografskim muzejem. Minister Peterle je predlagal, če bo strokovna preučitev pokazala, da je Mladika najprimernejša za muzej, da vlada spremeni pred dvema letoma sprejeti sklep, po katerem naj bi Mladiko preuredili za zunanje ministrstvo in jo nameni Slovenskemu etnografskemu muzeju. Strokovno oceno so izdelali prof. dr. Fedja Košir, prof. dr. Peter Gabrijelčič, prof. dr. Jože Kušar in prof. dr. Jože Koželj. Zapisali so, da je kompleks Mladike funkcijsko, lokacijsko in stavbno

varstveno precej primernejši za državno upravo kot za Slovenski etnografski muzej. Tej dokaj ekskluzivni ekspertizi (v »strokovni« komisiji so bili le arhitekti) so v medijih oporekali nekateri priznani slovenski strokovnjaki, med njimi tudi arhitekti.

Konec julija 1994 pa je Vlada Republike Slovenije sprejela sklep, da dobi ves kompleks vojašnice na Metelkovi Ministrstvo za kulturo, ki bi z Metelkovo ustvarjalo novo ljubljansko kulturno središče. V tem sklopu se rešuje tudi prostorska problematika Slovenskega etnografskega muzeja. Čeprav še vedno ni prišlo do dokončne odločitve, koliko prostora bo dobil Slovenski etnografski muzej, pa vendar upamo, da ne bo prišlo samo do kompromisnih odločitev, ampak bo Slovenski etnografski muzej dobil možnost, da zaživi in da to ne bo le »začasna« prostorska rešitev za nadaljnih sedemdeset let.

Mnenja, polemike, članki o prostorski problematiki Slovenskega etnografskega muzeja (navajanje njihovih avtorjev ustreza objavam v tisku):

225

- Jelka Šutej Adamič: Tok, tok, Mladika, odpri se! Delo, 26.1.1994, str.9
- Boris Gombač: Tok, tok, Mladika, odpri se! Delo, Sobotna priloga, 6.2.1993, str.30
- Darinka Kladnik: Jutrišnja namembnost ljubljanskih vojašnic. Dnevnik, 8.3.1993, str.17
- Darinka Kladnik: Moledovanje in dokazovanje. Dnevnik, 28.4.1993, str.5
- Darinka Kladnik: Mesec muzejev. Dnevnik, 18.5.1993
- Predsedstvo Slovenske akademije znanosti in umetnosti: Izjava o etnografskem muzeju. Delo, 10.7.1993, str.30
- Dr. France Golob, konservator SEM: O etnografskem muzeju. Delo, 17.7.1993, str.8
- Janez Suhadolc: Na rob k »Izjavi o etnografskem muzeju«. Delo, 28.7.1993, str.7
- Darinka Kladnik: Po vzorcu Metelkove. Dnevnik, 7.10.1993
- Jelka Šutej Adamič: Čigava je zdaj Mladika? Delo, 24.11.1993, str.13
- Ivan Sedej: Protestiram! Delo, 26.11.1993
- Andrej Petrin: Muzeji na gradu? Dnevnik, 27.11.1993, str.2
- Ministrstvo za kulturo: »Mladiko« kulturi. Delo, 27.11.1993, str.7
- J.P.: V Mladiki bo etnografski muzej. Delo, 1.12.1993, str.12
- J.Š.A.: Bo Etnografski muzej vendarle v Mladiki? Delo, 3.12.1993, str.7
- Marko Beznik, nestranski delegat skupščine občine Ljubljana-Center: Čigava je zdaj Mladika? Delo, Sobotna priloga, 4.12.1993
- Marko Beznik: Bo Etnografski muzej vendarle v Mladiki? Delo, Sobotna priloga, 18.12.1993, str.34
- Nina Pirnat Spahič: Stare stavbe - novi muzeji. Primorski dnevnik, 21.12.1993, str.16
- Dane Zajc, predsednik Društva slovenskih pisateljev: Izjava DSP. Delo, 21.1.1994, str.6
- Ivan Sedej: Slovenski etnografski muzej ali kako se je kalilo jeklo. Slovenec, 22.1.1994, str.31
- Mladika Etnografskemu muzeju. Dnevnik, 28.1.1994, str.2
- Jelka Šutej Adamič: Slovenska dediščina bo končno na ogled. Delo, 29.1.1994, str.7
- L.M.: Čigava je Mladika. Republika, 1.2.1994, str.2
- Anita Žmahar: Kot kaže, bo prostore Mladike le dobil Etnografski muzej. Republika, 2.2.1994, str.3
- Meta Roglič, Duša P. Podbevšek: Ministrova radodarnost. Dnevnik, 3.2.1994, str.1 in 4.
- Ivanka Mihelčič: Je Janša pozabil, kaj je predlagal? In Janševa »radodarnost« je brezpredmetna. Republika, 3.2.1994, str.1 in 2
- Pojasnilo ministrstva za obrambo. Dnevnik, 4.2.1994, str.2
- Ivan Sedej: Imperij vrača udarec. Delo, 5.2.1994, str.7. Republika, 5.2.1994, str.4
- Ivanka Mihelčič: Quo vadis, gospod Sedej? Republika, 5.2.1994, str.4
- Dr. Dimitrij Rupel: Pojasnilo v zvezi z Mladiko. Dnevnik, 5.2.1994, str.2 in Slovenec, 5.2.1994, str.9
- Dr. Ivan Sedej: Mestni sekretarki. Slovenec, 7.2.1994, str.8 in Delo, 19.2.1994, str.6
- Nika Dolinar, predstavnica za stike z javnostjo ministrstva za obrambo: Pojasnilo. Delo, 9.2.1994, str.2

- Ministrstvo za obrambo: Bivši minister Rupel se je javno odrekel Mladiki v prid kulture. Dnevnik, 10.2.1994, str.2
- Marjan Vidmar, predsednik IS Skupščine mesta Ljubljane: Protest ljubljanskega izvršnega sveta. Slovenec, 10.2.1994
- Biserka Karneža: Ključ Mladike pri Ruplu? Slovenec, 11.2.1994, str.1 in 2
- J.Š.A.: Bo pribijanje plošče zaleglo? Delo, 11.2.1994, str.1
- Jelka Šutej Adamič: Kot da smo šele od leta 91. Delo, 11.2.1994, str.6
- Niko Grafenauer, glavni urednik, Nova revija; Dane Zajc, predsednik, Društvo slovenskih pisateljev: Izjava. Delo, 11.2.1994, str.6; Dnevnik, 14.2.1994, str.4; Družina, 20.2.1994
- Marjan Vidmar: Odprto pismo predsedniku vlade RS g. Janezu Drnovšku! Delo, 15.2.1994, str.5
- Ivanka Mihelčič: Za kulturo in proti birokratskemu bohotenju. Primorski dnevnik, 11.2.1994, str.15
- Nika Dolinar, predstavnica za stike z javnostjo ministrstva za obrambo: Bivši minister se je odrekel Mladiki. Delo, 11.2.1994, str.3
- Dr. Dimitrij Rupel: Še eno pojasnilo v zvezi z Mladiko. Dnevnik, 11.2.1994, str.2
- Z napisom »obeležili svojo zemljo«. Dnevnik, 11.2.1994, str.3
- Dimitrij Rupel: Avioni, ladje, psi... Primorski dnevnik, 12.2.1994, str.15
- Nič tako skrivnostnega ni bilo. Dnevnik, 12.2.1994
- (tp): Nič skrivnostnega ni bilo. Dnevnik, 12.2.1994, str.10
- Črtomilan Dekozolec: Kar je državno - tega še vojska ne vzame! Dnevnik, 15.2.1994, str.17
- Dr. Angelos Baš: Prošnja dr. Ivanu Sedeju. Slovenec, 15.2.1994
- Inja Smerdel: David in Goljat s Prešernove ceste. Slovenec, 17.2.1994, str.16; Delo, 19.2.1994, str.6
- Andrej Meglič: Odgovor Mirku Bandlju. Republika, 17.2.1994, str.4
- (shv): Obtožbe in pojasnila. Dnevnik, 17.2.1994, str.2
- Ralf Čepлак, Zveza muzejev Slovenije: Kako je Aleksander Makedonski sekal gordijski voz. Delo, 16.2.1994, str.11; Slovenec, 17.2.1994, str.16; Republika, 19.2.1994, str.5
- D.K.: »V Mladiki mora biti etnografski muzej«. Delo, 17.2.1994, str.7
- Jože Rangus, Slovenska gospodarska stranka: Prostor za zgodovinski arhiv. Slovenec, 17.2.1994
- Milica Sturm, predsednica Slovenske ženske zveze: Odprto pismo slovenski vladi in javnosti. Delo, 18.2.1994, str.7
- Mirko Bandelj: Čigava je Mladika? Delo, 19.2.1994, str.4
- Mira Omerzel Terlep, predsednica Slovenskega etnološkega društva: Smo res del kulturne Evrope. Delo, 19.2.1994, str.6 in Sram me je slovenske neosveščenosti. Republika, 19.2.1994, str.4
- Igor Fetluga, Slovenski krščanski demokrati: Mladiko etnografskemu muzeju. Slovenec, 19.2.1994
- Ema Murko, Slovenska ženska zveza: Spoštovani rojaki, državniki, kulturniki in vsi Slovenci dobre volje! Slovenec, 19.2.1994
- Mirko Bandelj: Odgovor gospodu Megliču. Republika, 19.2.1994, str.4
- Mojca Terčelj in Jani Virk: Pogovor z direktorjem etnološkega muzeja Ivanom Sedejem: Kdo se boji samega sebe? Slovenec, 19.2.1994, str.32
- Dr. Primož Simoniti, Slovenska matica: Podpora izjavi Nove revije. Družina, 20.2.1994
- Biserka Karneža: Uradniške pisarne namesto etnografskega muzeja. Slovenec, 21.2.1994, str.4
- več podpisnikov za NDS/SKD: Podpora Slovenskemu etnografskemu muzeju. Slovenec, 21.2.1994, str.8; Slovenske brazde, 24.2.1994; Delo, 1.3.1994, str.14
- Nada Lampret-Souvan in 6 drugih podpisnikov: Licej in Mladika. Delo, 21.2.1994, str.5
- Marija Lavtar, za SZZ, OO Tržič: Slovenski vladi... Slovenec, 22.2.1994
- Janko Stušek, Za Društvo Mali vojni muzej: Predsedniku vlade. Slovenec, 22.2.1994, str.9
- Andrej Meglič, predstavnik za tisk IO mesta Ljubljane: Še o Mladiki. Delo, 23.2.1994, str.4
- Mirko Bandelj: »Še o Mladiki«. Delo, 24.2.1994, str.3
- Meta Prelesnik, Občinski odbor SKD Kočevje: Kultura naroda je pomembnejša od birokracije. Slovenec, 24.2.1994
- Sašo Schrott: Muzej ali pisarne? Večer, 24.2.1994, str.15

- Marjan Podobnik, Slovenska ljudska stranka: SLS o Mladiki. Slovenec, 25.2.1994
- B.K.: »Mladiko etnografofom!« Slovenec, 28.2.1994
- Ivana Pucer, RO SŽS za slovensko Istro, Majda Pavlin, OO SŽZ Koper: Odprto pismo slovenski vladi in javnosti. Slovenec, 26.2.1994, str.9
- Dr. Niko Kuret, akademik: Mladiko etnografskemu muzeju. Delo, 25.2.1994, str.6
- Rajko Muršič: Ne afera, ampak škandal z dolgo brado. Katedra, 1994, št.3
- STA: Mladiko Slovenskemu etnografskemu muzeju. Slovenec, 2.3.1994, str.4
- Marijan Zlobec: Bo muzej na Metelkovi? Delo, 3.3.1994, str.1
- Tanja Lesničar-Pučko: Tretja rešitev. Dnevnik, 3.3.1994, str.1
- Mag. Jana Valenčič: Kaj pa Goričane? Dnevnik, 3.3.1994, str.2
- (STA): Namesto v Mladiki na Metelkovi? Republika, 3.3.1994, str.5
- Janez Pogačnik: Odprto pismo gospodu Lojzetu Peterletu. Slovenec, 4.3.1994, str.3; Dnevnik, 4.3.1994, str.2; Delo. 11.3.1994, str.8
- (J.Š.A.): Spor med kulturo in politiko? Delo, 4.3.1994, str.1
- Jelka Šutej Adamič: Mladika - nova igra političnega pingponga. Delo, 4.3.1994, str.3
- Ralf Čepiak, predsednik Zveze muzejev Slovenije: Protest. Delo, 4.3.1994, str.6; Družina, 13.3.1994, str.12
- (dk) Mladiko Slovenskemu etnografskemu muzeju! Dnevnik, 4.3.1994, str.1; Slovenec, 7.3.1994, str.8
- Darinka Kladnik: Mladiko Slovenskemu etnografskemu muzeju! Dnevnik, 4.3.1994, str.4
- Za Mladiko proti Lenartu. Dvoje zahtev Slovenskega PEN. Dnevnik, 4.3.1994, str.7
- Miha Naglič: Starikavost v boju za Mladiko. Gorenjski glas, 4.3.1994, str.13
- (G.K.): Mladika vlado mika. Slovenske novice, 4.3.1994, str.1 in 4
- Ivanka Mihelčič: Gorje narodu, ki zgodovino odriva na rob pameti. Republika, 4.3.1994, str.5
- Bogomir Štefančič, ml.: Mladika naj ne bo birokratski čebelnjak, Slovenec, 4.3.1994, str.1
- Bogomir Kovač: Bo o Mladiki razpravljaj Državni zbor? Slovenec, 4.3.1994, str.3
- Mira Dobravec: Alternativni narodopisni muzej (glosa). Slovenec, 4.3.1994, str.3
- Kulturni boj za Mladiko. Večer, 4.3.1994, str.1
- (bb): Preigravanje z zapuščinami. Večer, 4.3.1994, str.3
- Igor Ferluga, Slovenski krščanski demokrati, občinski odbor Ljubljana Center: Mladiko etnografskemu muzeju! Delo, 5.3.1994
- Boris A. Novak, v imenu občnega zbora Slovenskega PEN-a: Mladiko kulturi! Slovenec, 5.3.1994, str.8
- Izstop iz Društva slovenskih pisateljev. Dnevnik, 5.3.1994, str.2
- Z.Ž.: O usodi Fabianijeve Mladike bo odločala vlada. Slovenec, 5.3.1994, str.3
- Bojan Bauman: Metelkova, Mladika... Večer, 5.3.1994, str.4
- J.P.: Vidmar dal državi ultimatum za Mladiko. Delo, 9.3.1994, str.7
- Jože Osterman: Muzej, Mladika, Metelkova. Dnevnik, 12.3.1994, str.17
- Andrej Meglič: Bo muzej na Metelkovi. Delo, Sobotna priloga, 12.3.1994, str.33 in 34; Med Mladiko in Metelkovo. Slovenec, 15.3.1994, str.8
- Igor Žitnik: Bo muzej na Metelkovi. Delo, Sobotna priloga, 12.2.1994, str.34
- Zdravko Vatovec: Mladika v Rimu, Bernini v Ljubljani, da o marinah ne govorimo. Delo, 12.3.1994, str.10
- Marija Cvetek: Čemu »precepiti« Mladiko?! Slovenec, 12.3.1994, str.28
- Edvard Kovač: Kdo bo dobil Mladiko. Družina, 13.2.1994, str.3
- Jelka Šutej Adamič: Pogovor z direktorjem Etnografskega muzeja: Za kulturno infrastrukturo gre, ne za en sam muzej. Delo, 14.3.1994
- Studio AXA, d.o.o. in samostojni delavci v kulturi, arhitekti: Vinko Torkar, Vladimir Kozorog, Niko Jurca, Vojko Jurca, Goran Arh: Fabianijeva Mladika. Slovenec, 14.3.1994
- Dimitrij Ivanov, šef Protokola Republike Slovenije: Slaba informiranost dr. Sedeja. Slovenec, 15.3.1994, str.8



Z javnega zboru državljanov za dodelitev Mladike Slovenskemu etnografskemu muzeju pred parlamentom RS (Foto I. Keršič, 1994)

- Prostore Mladike nameniti muzeju. Republika, 15.3.1994, str.5
- Ivo A. Božič: Mladika - komu in zakaj. Delo, 16.3.1994, str.11
- Mladika muzeju. Večer, 15.3.1994, str.3
- Planinsko društvo Gozd Martuljek: Planinska podpora Slovenskemu etnografskemu muzeju. Slovenec, 19.3.1994, str.8
- Dr. Ljudež Marinček, Klub znanstvenikov raziskovalcev pri SLS: Klub znanstvenikov o Mladiki. Slovenec, 17.3.1994, str.8
- Dr. France Golob, konservator SEM: Čemu »precepiti« Mladiko?! Slovenec, 17.3.1994, str.8
- Sašo Schrott: Pogovor z dr. Ivanom Sedejem: Ko postanejo tudi muzeji politika. Večer, 19.3.1994, str.7
- Marko Beznik: Mladika: njena preteklost in usoda(!?). Delo, Sobotna priloga, 19.3.1994, str.34
- (dk): Mladiko Slovenskemu etnografskemu muzeju. Dnevnik, 25.3.1994, str.15
- Slavko Kremenšek: Slovenci in narodopisne ustanove. Delo, Sobotna priloga, 26.3.1994, str.3
- Greta Kozler in 40 podpisnikov: Podpora Slovenskemu etnografskemu muzeju. Družina, 27.3.1994, str.12
- Dr. Ivan Sedej, direktor SEM: Spoštovana gospa Marija Cvetek! Slovenec, 28.3.1994, str.8
- Slavko Kremenšek: Politika in Slovenski etnografski muzej. Dnevnik, 31.3.1994, str.2
- Izjava za javnost Razreda za umetnost SAZU. Republika, 31.3.1994, str.17; Slovenec, 2.4.1994
- Anka Pavlin, za OOSKD Bežigrad: Mladika. Slovenec, 2.4.1994
- Mojmir Tozon, za IO Narodnih demokratov pri SKD: Poziv h kulturnemu molku. Slovenec, 2.4.1994
- Slovenski odbor ICOM: Etnografski muzeji vse bolj pomembni. Dnevnik, 2.4.1994, str.2; Slovenec, 7.4.1994, str.8
- Branko Šuštar: Mladika, država in morala. Delo, Sobotna priloga, 2.4.1994, str.43
- Gregor Zmago Bole: Etnografski muzej. Dnevnik, 5.4.1994, str.2
- Jožica Pogačnik: Zakaj vse v mesta? Dnevnik, 15.4.1994, str.2
- Veselko Guštin: Še en predlog za etnografski muzej! Dnevnik, 12.4.1994, str.2
- (STA): Peterle pripravljen prepustiti Mladiko muzeju. Delo, 13.4.1994, str.20
- Prostor za Etnografski muzej. Dnevnik, 13.4.1994, str.2
- Tanja Lesničar-Pučko: Glas nedolžnega. Dnevnik, 16.4.1994, str.19
- J.Š.A.: Tudi v Lucasu o Mladiki. Delo, 10.5.1994, str.13
- Uredništvo Mengšana: Mladiko Slovenskemu etnografskemu muzeju. Slovenec, 11.5.1994, str.8
- (me): Mladika primernejša za državno upravo. Dnevnik, 11.5.1994, str.3
- Darinka Kladnik: Pogovor z direktorjem SEM dr. Ivanom Sedejem. Dnevnik, 12.5.1994, str.6
- Darinka Kladnik: V ene hlače ne gresta dva. Dnevnik, 13.5.1994, str.8
- Vladimir Vodušek: SLS je podprla Majniško deklaracijo - pet let pozneje. Delo, 21.5.1994, str.2
- Roman Brilej: Mreža za Mladiko. Mladina, 23.5.1994, str.40-44
- Biserka Karneža: Dediščina zasluži stalen narodopisni muzej. Slovenec, 25.5.1994, str.2
- Izvedenčevi udarci po nasprotniku. Slovenec, 28.5.1994, str.28
- Jure Lenard: Mladika, njena preteklost in usoda (Mladika in državna uprava). Delo, Sobotna priloga, 4.6.1994, str.33
- Darinka Kladnik: Podpisovalci. Dnevnik, 24.6.1994, str.6
- Red. prof. dr. Franc Suncič, Društvo univerzitetnih profesorjev: Vladi republike Slovenije. Dnevnik, 12.6.1994, str.2; Delo, 17.6.1994, str.6
- Prof. dr. Fedja Košir, prof. dr. Peter Gabrijelčič, prof. dr. Jure Kušar, prof. dr. Jože Koželj: Informacija o problematiki prostorov bivše vojaške bolnice Mladika. Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, Ljubljana, 16.6.1994, št.24, str.23-30
- Janez Rotar: Oveneli nagelj pred Slovenskim etnografskim muzejem. Delo, 16.6.1994, str.14
- Vojko Pahor: Mladika: njena preteklost in usoda. Delo, Sobotna priloga, 18.6.1994, str.37
- Biserka Karneža: Kocko mečejo »neodvisni« strokovnjaki. Slovenec, 28.6.1994, str.4
- Jelka Šutej Adamič: Kulturi naj bi namenili prostor na Metelkovi. Delo, 1.7.1994, str.6

- Prof. dr. Fedja Košir, prof. dr. Peter Gabrijelčič, prof. dr. Juže Koželj, prof. dr. Jože Kušar: Arhitekti o Mladiki - drugič. Slovenec, 1.7.1994, str.10
- I.P.: »Vlada ustvarja popoln kaos v urbanizmu«. Slovenec, 6.7.1994, str.1
- J.P.: Treba je zagotoviti denar tudi za gradnjo Mesarskega mostu. Slovenec, 6.7.1994, str.3
- (sv): Mladika je in bo naša. Dnevnik, 6.7.1994
- Dejan Vodovnik: Protizakonita dela v Mladiki. Delo, 6.7.1994, str.7
- Mojca Ravnik, Inštitut za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU: Kaj je z Mladiko. Delo, 23.7.1994, str.33
- B.K.: Metelkovo bodo prenovile »entuziastične« sile. Slovenec, 10.9.1994, str.3
- Andrej Meglič, predstavnik za tisk IS mesta Ljubljana: Vojašnica na Metelkovi. Slovenec, 12.9.1994
- Jože Osterman, državni sekretar Ministrstva za kulturo: Mladiko etnografskemu muzeju. Delo, 21.10.1994, str.13
- Aleš Berger: Mladiko etnografskemu muzeju. Republika, 20.10.1994, str.4

Sonja Kogej - Rus
(izbor slikovnih prilog
in komentarji I. Sm.)

DOPOLNITEV OPREME HIŠE SLOVENCEV V MILWAUKEE PUBLIC MUZEJU, ZDA

231

Skupni projekt Slovencev in njihovih potomcev iz Wisconsin, Milwaukee Public muzeja, Slovenskega etnografskega muzeja, Konferenca za Slovenijo pri Svetovnem slovenskem kongresu in Ministrstva za kulturo R Slovenije.

Že več kot tri leta mineva, odkar smo začeli s projektom prenove hiše Slovencev v Milwaukee Public muzeju. Septembra 1991 je bil namreč v Slovenskem etnografskem muzeju gospod Lazar Brkich, kustos milwauškega muzeja. Našo ustanovo je zaprosil za pomoč pri dopolnitvi opreme hiše Slovencev, ki je postavljena v »Evropski vasi« v Milwaukee Public muzeju.

»Evropska vas« obsega trintrideset izbranih hiš iz tistih držav, od koder so se v letih med 1875 in 1925 iz Evrope preseljevali v Ameriko. Te hiše so bile postavljene z namenom, da bi ljudje bolje razumeli posamezne evropske dediščine v ZDA.

»Evropska vas« je v Milwaukee Public muzeju predstavljena s pomočjo ljudske kulture predvsem zato, ker je večina evropskih imigrantov takrat prišla v ZDA iz majhnih mest, trgov in vasi, bogatih s folkloro in ljudsko kulturo. Po drugi strani pa se veliko potomcev imigrantov identificira s svojo tradicijo z nadaljevanjem oz. ponovnim oživljanjem najbolj vidnih karakteristik te kulture, kot so ljudska umetnost, bivalna kultura, noša, hrana, glasba, ples... Ti izrazi dediščine ilustrirajo in interpretirajo bistvo etničnih raznolikosti in pojavov. Zato muzej prireja tudi razne folklorne prireditve, kulinarične predstavitve, občasne razstave, itd.

»Evropska vas« v muzeju nima namena razlagati vplivov, ki so jih imele različne evropske kulture druga na drugo, temveč želi obiskovalce muzeja vzpodbujati k njihovim primerjavi.

Muzej je tesno povezan s krajevno skupnostjo in raznimi društvi. Pri svojem delu vključujejo tudi prostovoljce. Za hišo Slovencev v tem muzeju še posebej skrbi društvo SUCCESS - USPEH (United Slovenes to Preserve our Ethnic Heritage), s katerim smo pri dopolnitvi opreme hiše Slovencev sodelovali tudi mi.

Gospod Brkich je ob obisku v Ljubljani finansiral nakup treh predmetov za opremo hiše v takratni skupni vrednosti 40.000 DIN. Za finančno pomoč pri nakupu ostalih predmetov smo zaprosili Svetovni slovenski kongres - Konferenco za Slovenijo. Takratna predsednica kongresa gospa Spomenka Hribar je našla sponzorja (Petrol), ki je za to akcijo namenil takratnih 726.120,00 DIN za nakup predmetov, katerih seznam in fotodokumen-

tacijo na tem mestu tudi objavljamo. Prispevek Slovenskega etnografskega muzeja pa je bil predvsem v iskanju ustreznih predmetov, kajti hišo Slovencev v Milwaukee Public muzeju predstavlja kmečki dom z alpskega območja Slovenije, z zidanim pritličjem in lesenim nadstropjem, ki ima na čelni strani lesen gank.

Nadalje je naš muzej poskrbel tudi za izdelavo replik, predvsem tekstilij za opremo zibelke in prtiča za bohkov kot, po muzejskih originalih, ker teh predmetov ni bilo moč kupiti, in restavriral vse ostale predmete.

Pridobili smo tudi sponzorja - tovarno Brest iz Cerknice, ki je izdelala dva lesena zaboja za transport predmetov v Ameriko.

232 V načrtu smo imeli še izdelavo kataloga, s katerim smo želeli obiskovalcem hiše Slovencev v ZDA na kratko predstaviti Slovenijo in njeno etnološko dediščino iz druge pol. 19. stoletja. Za finančno podporo za tiskanje kataloga smo zaprosili Ministrstvo za kulturo, vendar sredstva žal niso bila odobrena. Zato smo ob finančni podpori Konference za Slovenijo pri Svetovnem slovenskem kongresu izdali le informativno dvojezično zgibanko.

Predmete za dopolnitev opreme hiše smo že odposlali v ZDA. Upamo, da bodo v kratkem instalirani in da bo delček tega slovenskega izročila kmalu na ogled v prenovljeni hiši Slovencev v »Evropski vasi« v Milwaukee Public muzeju.

Irena Keršič

SEZNAM PREDMETOV ZA OPREMO HIŠE SLOVENCEV V MILWAUKEE PUBLIC MUZEJU (WISCONSIN, ZDA)

I. ORIGINALNI PREDMETI:

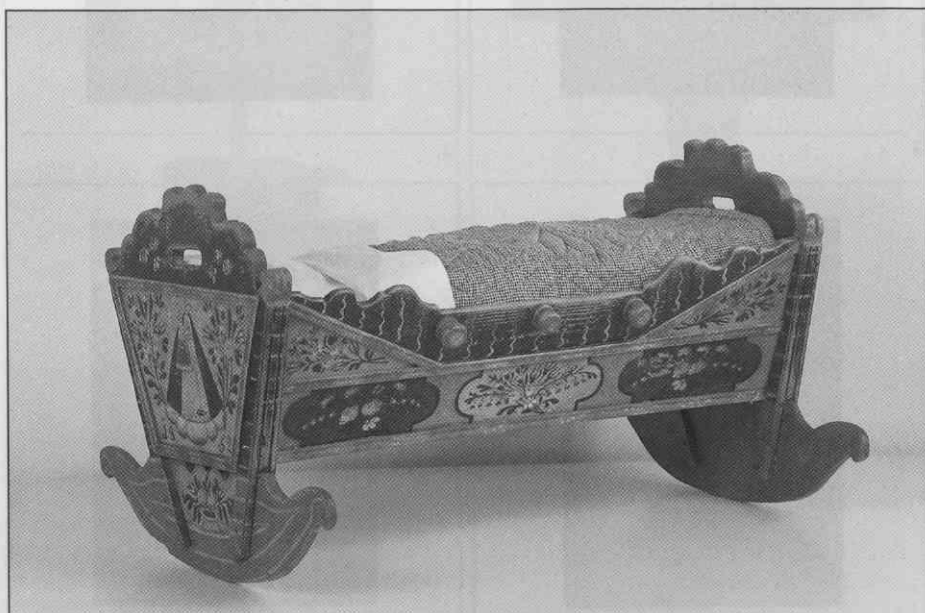
1. 1 slika na steklo - Sv. Barbara, 24,5 x 34 cm, 19. stol.
2. 1 slika na steklo - Marija z detetom, 25 x 34,5 cm, 19. stol.
3. 1 slika na steklo - Sv. Jožef, 25 x 35 cm, 19. stol.
4. 1 slika na steklo - Marijino kronanje, 23 x 31 cm, 19. stol.
5. 1 slika na steklo - Srce Jezusovo, 35 x 25,5 cm, 19. stol.
6. 1 slika na steklo - Srce Jezusovo, 31 x 23 cm, 19. stol.
7. 1 skrinja - poslikana: v osrednjem polju Sv. družina, na stranskih poljih cvetlični motiv, 104 x 47 x 53 cm, Gorenjska, iz leta 1847
8. 1 zibel - poslikana: na končni stranici pentagram, na drugi Božjepotna Marija, na stranskih poljih cvetlični motiv, 82 x 50 x 45 cm, l. 1832
9. 1 pinja z lesenimi obroči, 28 x 108 cm, Gorenjska, konec 19. stol.
10. 1 Križani - polikromiran les, 40 x 21 cm, Gorenjska, konec 19. stol.
11. 1 lončena skleda - s poslikano voluto na robu, 11 x 36 cm, Ljubno, konec 19., začetek 20. stol.
12. 1 lončena skleda - s cik-cak vzorcem na robu, 8 x 28 cm, Ljubno, konec 19., začetek 20. stol.
13. 1 lončena latvica - 10 x 29 cm, Gorenjska, konec 19., začetek 20. stol.
14. 1 sklednik - smrekov les, s 3 policami, 21 x 76 x 90 cm, Gorenjska, 19. stol.

15. 1 škropilček - porcelan, s Križanim, 21 x 9 x 5 cm, Kamnik, 19. stol.
16. 1 model za maslo - lipov les, rezljano: RATITOVEC in planinka, 15 x 5 x 10 cm, Gorenjska, 19. stol.
17. 1 zajec za sezuvanje škornjev - smrekov les, 52 x 13 cm, Gorenjska, 19. stol.
18. 1 petrolejka - kovinsko podnožje, steklen zgornji del, 38 x 11 cm, 19. stol.
19. 1 stenska ura - poslikana plošča s cvetličnim motivom, na 2 uteži, 21 x 15 x 9 cm, 19. stol.

II. SEZNAM REKONSTUIRANIH PREDMETOV PO MUZEJSKIH ORIGINALIH

20. 1 prtič za bohkov kot - vezen na belem platnu z rdečo, rjavo in modro prejo (Marijin monogram in cvetlične vitice): s treh strani obrobljen z belo čipko, 58 x 32 cm
21. 1 vzglavnik za zibelko - platno s 3 cofki na vsaki strani, 36 x 20 cm
22. 1 prešita odeja za zibelko - rdeče-črn bombaž in platno, 60 x 45 cm
23. 1 rjuha - platno, 99 x 43 cm
24. 1 slamnjača - prevleka iz platna, 85 x 30 cm
25. 1 stol - oreh in bukev, 36 x 36 x 96 cm
26. 1 Sv. duh - golobček - lipov les, 14 x 14 cm
27. 1 ptiček - otroška igrača, lipov les, poslikava z oljnimi barvami, 78 x 18 cm
28. 1 konjiček z vozom - otroška igrača, smrekov les, konjiček poslikan z oljnimi barvami, 35 x 17 x 12 cm

233





1.



2.



3.



4.



5.

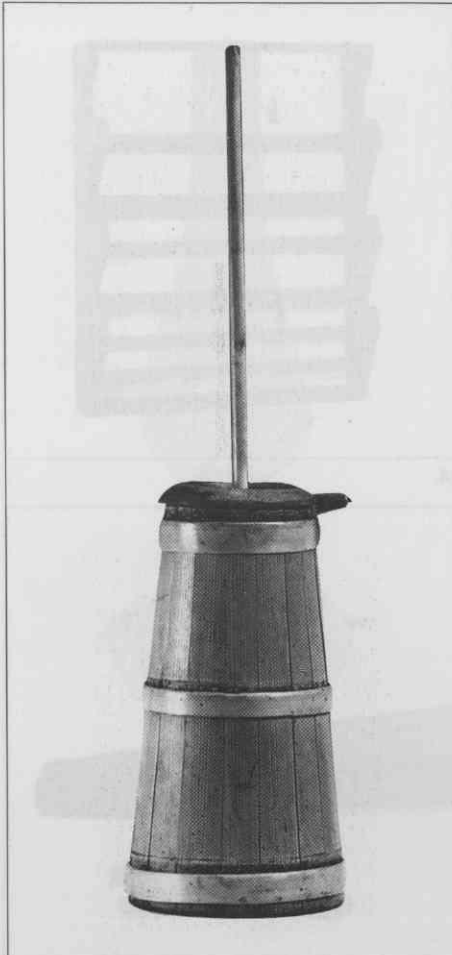


6.

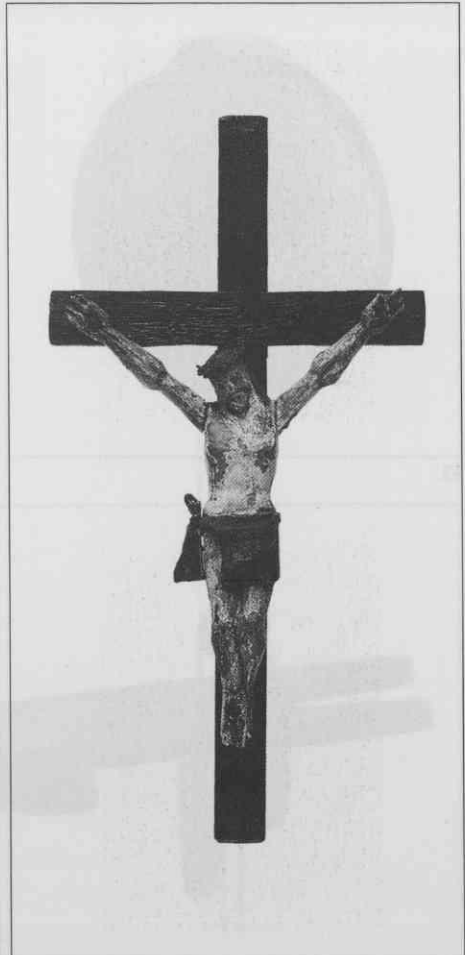


235

7.

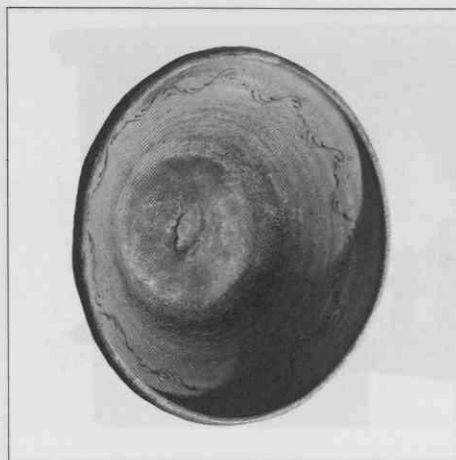


9.

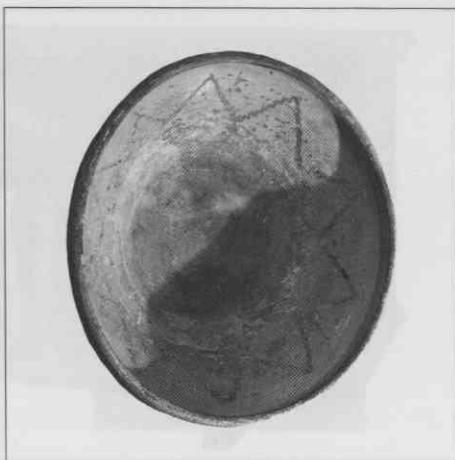


10.

236



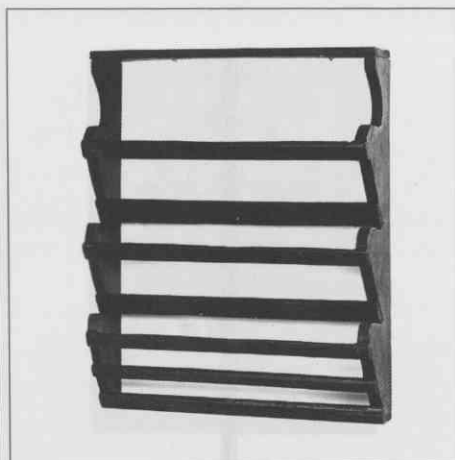
11.



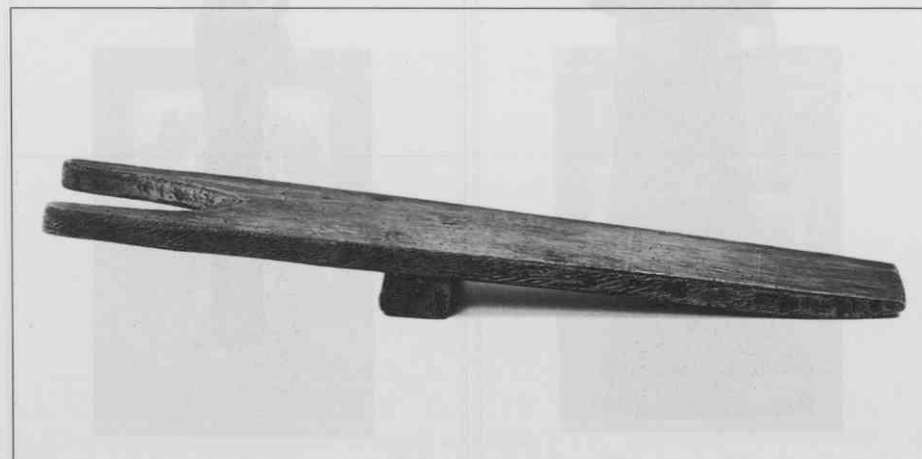
12.



13.



14.



17.



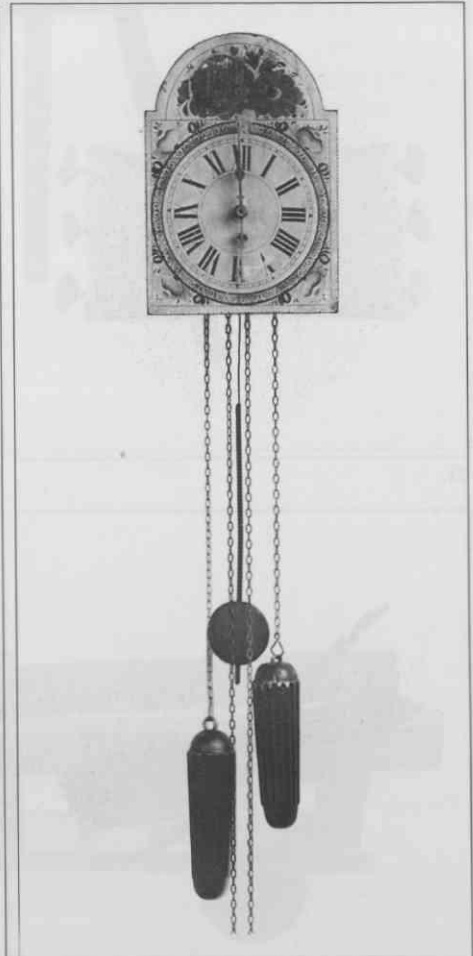
15.



16.



18.

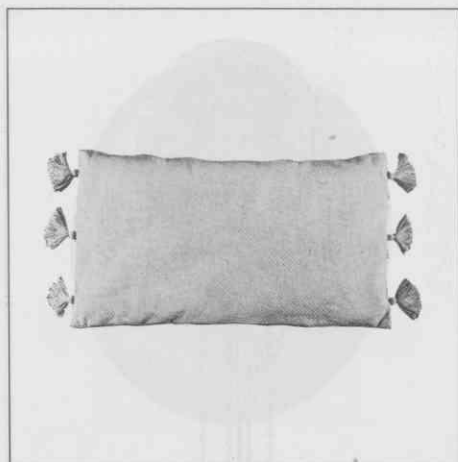


19.

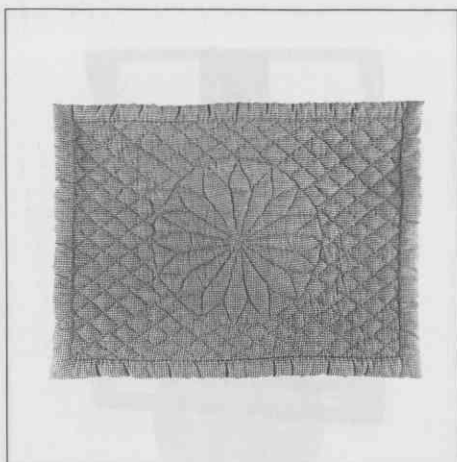
238



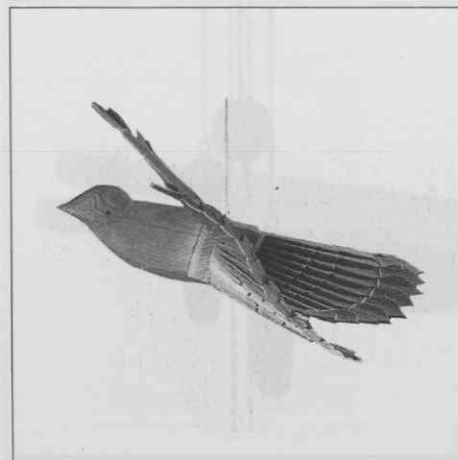
20.



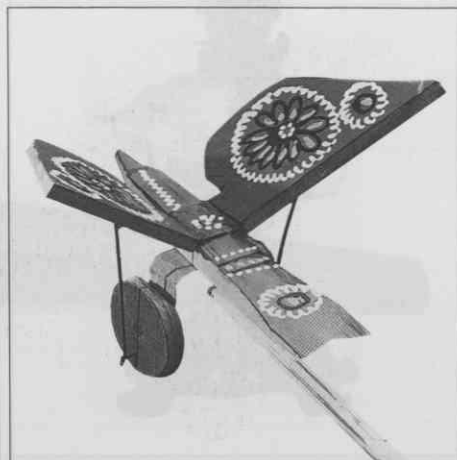
21.



22.



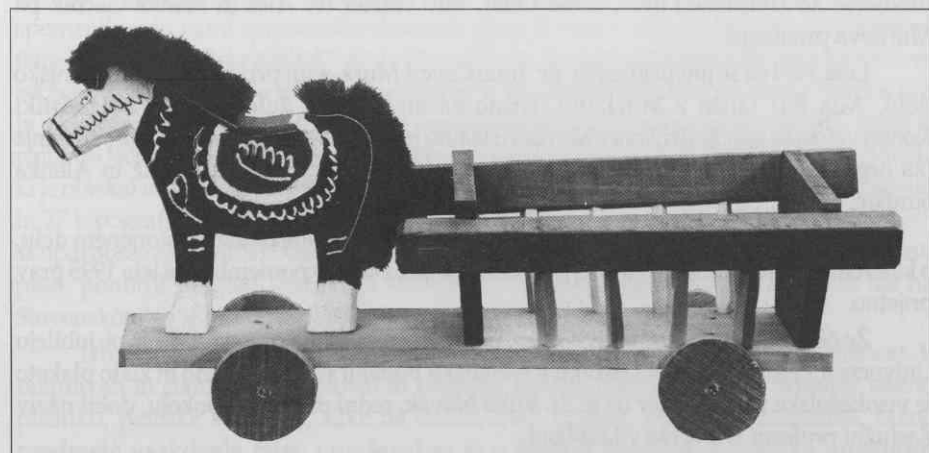
26.



27.



25.



28.

NAGRADE AWARDS

ZAMUJENO (A NE PREZRTO) IN TISTO, KAR JE PRINESLO LETO 1994

240

Oživljeni Etnolog je s prvim letnikom, leta 1991, med Etno muzejskimi stranmi odprl razdelek Nagrade, imenovanja. Tedaj smo v njem z besedo stisnili roko dr. Milku Matičetovemu za nagrado in dr. Niku Kuretu za imenovanje. Potem pa sta si sledili leti, v katerih smo v uredništvu snovali dva tematska letnika Etnologa - »briškega« in »neevropskega« - ter bili poleg tega zamišljeni sredi svojih raziskav in problemov z muzejsko hišo. Ko smo v Glasniku SED ali kod drugod prebirali o v tistem času podeljenih nagradah, smo jih bili iskreno veseli; le da tedaj nihče ni sedel k listu papirja in ubesedil čestitke za objavo v Etnologu.

Ker dobra misel ne pride nikoli prepozno, se zdaj z zamudo spominjamo tako pomembnih nagrad, kakršni sta bili v letu 1992 Herderjeva in nagrada Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije. Prvo, ki jo že od leta 1964 dodeljuje Dunajska univerza, je prejela dr. Zmaga Kumrova, drugo je prejel nekdanji dolgoletni sodelavec našega muzeja dr. Angelos Baš za svoji temeljni deli o oblačilni kulturi na Slovenskem.

Potem je prišlo leto 1993, ki je prineslo kar skupinico nagrajencev med etnologi: Anka Novakova, muzejska svetovalka Gorenjskega muzeja v Kranju, je dobila Valvasorjevo nagrado za življenjsko delo in Murkovo priznanje za življenjsko delo v etnološki muzejski stroki, žal že pokojni dr. Pavle Zablatnik je dobil veliko Murkovo priznanje za življenjsko delo, Karla Oder, Vito Hazler ter Aleš in Stanka Gačnik pa Murkova priznanja.

Leta 1994 so se jim pridružili: dr. Tone Cevc z Murkovim priznanjem za življenjsko delo, Ada Bar Janša z Murkovo listino za življenjsko delo, kar vsi sotrudniki Konservatorske sekcije društva z Murkovo listino in še dobitnici Valvasorjevega priznanja (za organizacijo CIDOC-ove konference v Ljubljani) mag. Marjeta Mikuž in Alenka Simikič.

Ob tolikih nagrajenih etnologih v pičlih treh letih, ob tolikšnem postorjenem delu, o katerem pričajo njihove nagrade, je pričakovanje za stroko pomembnega leta 1995 prav prijetno.

Že čisto ob koncu leta, v decembru, pa sta nas razveselili še novici, da so ob jubileju Univerze v Ljubljani prof. dr. Slavku Kremenšku podelili svečano listino in zlato plaketo te visokošolske ustanove ter da je dr. Vilko Novak, redni prof. FF v pokoju, dobil naziv Zaslužni profesor Univerze v Ljubljani.

Vsem iz srca čestitamo! Iskreno upamo, da nismo na koga pozabili.

(I. Sm.)

JUBILEJI ANNIVERSARIES

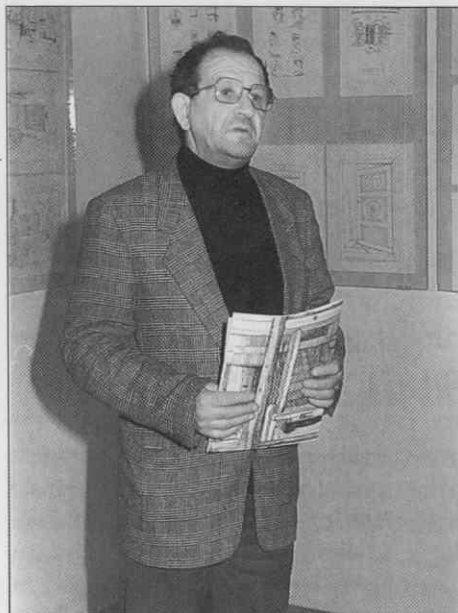
IVAN SEDEJ ŠESTDESETLETNIK

241

Ivan Sedej, etnolog, umetnostni zgodovinar, kritik in esejist, praznuje šestdeseti rojstni dan. Že šest let po diplomi iz umetnostne zgodovine je leta 1966 na ljubljanski univerzi obranil doktorsko disertacijo »Kmečko stavbarstvo na slovenskem alpskem ozemlju«; leto zatem je diplomiral še iz etnologije. Leta 1961 je postal kustos v Loškem muzeju, med leti 1962-81 je bil konservator za etnološke spomenike v Zavodu SRS za spomeniško varstvo, med leti 1981-86 je bil vodja Jakopičevega razstavišča Moderne galerije in od leta 1986 je direktor Slovenskega etnografskega muzeja.

Ob tihem in vztrajnem delu konservatorja, galerista in muzealca je neprestano publiciral v strokovnih časopisih in v časnikih; objavil je vrsto knjig. Trajen pomen za slovensko kulturo imajo strokovna in znanstvena prizadevanja na področju raziskovanja in konservatorstva kmečkega stavbarstva. Že v doktorski razpravi je vzpostavil zgodovinsko genetični model kmečkega stavbarstva, ki je bilo do tedaj obravnavano ahistorično; opredelil je temeljne parametre za obdelavo in vrednotenja tega dela slovenske kulturne dediščine. To delo nadaljuje v številnih razpravah in člankih. Značilna je širina, s katero zastavlja relevantna vprašanja o ljudski arhitekturi in rurizmu z vidika historičnih in sodobnih družbenih in kulturnih kontekstov; z odgovori je porušil večino romantičnih in drugih stereotipov o tem delu slovenske ustvarjalnosti. Tem prizadevanjem so komplementarni spisi o teoretični in praktični problematiki varstva etnoloških spomenikov in razni spomeniški elaborati; pisec je vzpostavil znanstvene in teoretične temelje varstva ljudske arhitekture na Slovenskem. Vse to delo je nastajalo ob dolgoletnem iskanju, inventariziranju in dokumentiranju te slovenske dediščine na terenu: najprej peš in s kolesom, nato z mopedom in šele v sedemdesetih letih tudi z avtomobilom. Sedej je najboljši poznavalec spomenikov slovenske ljudske arhitekture in bržkone tudi človek, ki je obiskal največ vaških naselij po vsej Sloveniji. Rezultat tega dela so neštествilni zapiski in 27 topografskih elaboratov s slovenskega ozemlja in še z dveh dalmatinskih otokov; skupaj obsegajo okoli 4.000 strani. Ob številnih člankih v raznih časopisih je širši javnosti pisec ponudil pregled kmečkega stavbarstva v knjigi Sto najlepših kmečkih hiš na Slovenskem, ki je izšla leta 1988.

Drugo področje Sedejevega strokovnega zanimanja je ljudska likovna umetnost. V razpravah in člankih je obdeloval in objavljial kamnoseške in kovaške izdelke, leseno plastiko, panjske končnice, slike na steklo, mali kruhek, cerkve in znamenja, razne predmete vsakdanje rabe; vpraševal se je o pojmih narodna in ljudska umetnost, opredeljeval je vrednote izročila ljudske umetnosti za sedanjost. Ta prizadevanja je strnil



Dr. Ivan Sedej

v knjigi *Ljudska umetnost na Slovenskem*, ki je izšla leta 1985.

Vzporedno ga je pritegovala muzejska problematika. Pisal je poročila, ocene in kritike muzejskih razstav. Orisal je problematiko načrtovanja muzeja ljudskega stavbarstva na prostem, za kataloga razstav o kraški in o alpski hiši v Slovenskem etnografskem muzeju je prispeval uvodni besedili. Zavzema se za stališče, po katerem naj bo muzejska razstava vizualizirana razprava, na kateri so muzealije avtentičen vir o preteklosti, ki ga ne morejo nadomestiti nobena druga pričevanja.

Sedej se intenzivno ukvarja s sodobno likovno umetnostjo. Razstavno galerijsko dejavnost spremlja s kritikami v časnikih že precej več kot tri desetletja. Za umetniške razstave je napisal okoli sto katalogov in zloženk. O delu sodobnih umetnikov je napisal šest samostojnih monografij: o Miligoju Dominku, Francetu Goršetu, Ivanu

Lackoviću-Croati, Karlu Pečku, Ivanu Rabuzinu in o Branku Suhyju. Za njegov kritički pristop je značilno spoštovanje umetnikovega dela; poizkuša dojeti kreativna osebna stremeljenja in stopnjo njihove uresničitve v slikah ali kipih ter jih orisati z besednimi pojmi. V kritikah sodobne arhitekture in urbanizma dostikrat enovito obravnava problem funkcije in forme; dela poizkuša vrednotiti s stališč etnološkega historizma, v relativni povezavi z zgodovinsko stvarnostjo in življenjem. V ljubljanskem kulturnem in intelektualnem okolju, v katerega ga je kot mladostnika uvedel oče, akademski slikar Maksim Sedej, se je navzel ljubezni do starejše umetnosti. Širši publiki jo je razkril v dveh osebnih pristopih k slovenskemu slikarstvu: v knjigi *Sto najlepših slovenskih slik*, ki je izšla leta 1985, in v knjigi *Sto slik o ljubezni*, ki je izšla osem let pozneje.

Moč njegovega pisanja je v idejah. Večkrat nas preseneča s pogledi iz izvirnega zornega kota, ki pri znanih objektih razodenejo doslej skrite pomene. Pri tem kombinirano uporablja zlasti etnološke in umetnostnozgodovinske vidike ne glede na objekt obravnave. Je miselno odprt in zelo marljiv pisec; dolgotrajno sedenje za pisalnim strojem, in v zadnjem času za računalnikom, je ena od temeljnih prvin njegovega načina življenja. Šestdesetletni doktor sodi še v generacijo, ki se je seznanila z latinščino. Zato lahko zapišem, da zanj velja: *vita talis cuique, qualis eius eruditio est. Ad multos annos!*

Gorazd Makarovič

OBVESTILA CURRENT INFORMATION

O KONFERENCI EVROPSKIH ETNOGRAFSKIH MUZEJEV V BUKAREŠTI LETA 1996, O BILTENU »NET« TER O MOŽNOSTI PRIKLJUČITVE EVROPSKIH ETNOGRAFSKIH MUZEJEV K INTERNACIONALNEMU KOMITEJU ICME V OKVIRU ICOM-a

243

Od 20.9. do 25.9.1994 je v Dolní Krupí na Slovaškem potekal sestanek korespondentov za evropsko mrežo etnografskih muzejev. Sestanka se je udeležilo petindvajset udeležencev iz Avstrije, Belgije, Francije, Italije, Hrvaške, Makedonije, Nizozemske, Norveške, Poljske, Rusije, Srbije, Slovaške, Švedske, Španije in Slovenije. Glavne teme tega sestanka so bile:

1. Druga konferenca evropskih etnografskih muzejev v Bukarešti maja leta 1996;
2. NET - bilten evropskih etnografskih muzejev;
3. Možnost priključitve evropskih etnografskih muzejev k ICME-ju - Mednarodnemu komiteju etnografskih muzejev z neevropskimi zbirkami v okviru ICOM-a

Ad 1. Na prvi evropski konferenci etnografskih muzejev, ki je bila februarja 1993 v Parizu, je bilo predlagano, da organizacijo druge konference prevzame Romunija. Tako bo leta 1996 ta potekala v Bukarešti.

Za plenarni del zasedanja je bila predlagana tema: Kakšna je pravzaprav etnologija v muzejih?, oziroma: Etnološki muzeji: mi in drugi - kje so meje med posameznimi vrstmi muzejev?

Nadalje je bilo predlaganih še šest tem za okrogle mize, ki naj bi potekale vzporedno:

1. Usposabljanje etnologov za delo v muzejih;
2. Upravljanje z etnološkimi muzejskimi predmeti: restavriranje in konserviranje;
3. Izmenjava razstav med vzhodom in zahodom;
4. Etnološki muzeji in druge reprezentativne skupine (problem manjšin);

5. Sodelovanje med profesionalci iz etnografskih muzejev in amaterji zunaj muzejev.

Mezejske aktivnosti zunaj muzejev;

6. Etnološki muzeji - »self image« in kolektivni spomin. Kakšni so pomeni in moderne tehnike za ohranjanje tega spomina?

V popoldanskem času drugega dne zasedanja se bodo zvrstila poročila o rezultatih in sklepih na okroglih mizah. Udeleženci konference bodo lahko razpravljali o biltenu »NET« ter o predlogih za naslednjo konferenco.

Tretji dan konference bodo kolegi iz Romunije predstavili dokumentacijo o življenju ljudi s Karpatov.

Direktor bukareštanskega muzeja gospod Ion Godea je med drugim povedal, da bo do leta 1996, ko bo konferenca, dokončan nov moderen laboratorij za restavriranje vseh vrst materialov in ga bodo udeležencem konference tudi predstavili.

Direktorica ATP muzeja v Parizu gospa Martine Jaoul je na sestanku v Dolní Krupí obljubila, da bo do leta 1996 izšla publikacija z referati, ki so bili predstavljeni na 1. konferenci evropskih etnografskih muzejev februarja 1993 v Parizu.

244

Ad 2. Konec avgusta 1994 je izšla nulta - poskusna številka periodičnega časopisa, imenovanega »NET«. Ta predstavlja prvi korak k realizaciji želje po večji povezanosti in informiranosti med evropskimi etnografskimi muzeji.

Uspeh in prihodnost našega skupnega dela, tako tudi novorojenega biltena, sta predvsem odvisna od etnologov - muzealcev širom Evrope.

Poskusno številko NET-a je izdal Slovaški nacionalni muzej v Bratislavi, uredila jo je Jasna Paličková. Zaenkrat smo se domenili, da bosta izšli dve številki letno - v spomladanskem in jesenskem terminu. V začetku septembra 1994 smo vsem etnologom - muzealcem v Sloveniji poslali NET 0 in kolege prosili za oceno te številke oz. za nove predloge, kakšne informacije posamezni muzealci pogrešajo, katere rubrike bi v biltenu dodali... Za tak pristop smo se domenili zato, da bi bil NET res krojen po meri etnologov - muzealcev širom Evrope. Žal smo od naših kolegov dobili le en predlog za dopolnitev vsebine NET-a, ki smo ga tudi posredovali uredniškemu odboru.

Vabimo vse, ki želite s kratkimi informacijami o dogajanjih v vaših muzejih seznanjati kolege širom Evrope, da jih pošljete v francoskem in angleškem jeziku podpisani koordinatorki za Slovenijo v Slovenski etnografski muzej, ki jih bo posredovala uredniškemu odboru NET-a.

Ad 3. Na sestanku na Slovaškem se nam je pridružil tudi gospod Per Kâks, predsednik ICME-ja, z namenom, da bi se z njim dogovorili o možni priključitvi evropskih etnografskih muzejev k ICOM-u v komite ICME-ja.

O teh predlogih bodo odločali na prihodnji generalni konferenci ICOM-a v Stavangerju na Norveškem julija 1995.

Irena Keršič

IX. MEDNARODNA KONFERENCA
O USTNI ZGODOVINI
IX. INTERNATIONAL ORAL HISTORY
CONFERENCE

245

POSREDOVANJE

IZKUŠENJ

13. - 16. junij 1996

VABILO

Na mednarodnih konferencah o ustni zgodovini se srečujejo raziskovalci, ki uporabljajo ustne vire - pogovore, življenjske zgodbe in ustno izročilo.

Ustna zgodovina je metoda, ki jo danes priznavajo in uporabljajo mnoge različne dicipline po svetu. Posredovanje izkušenj pa je splošna tema IX. Mednarodne konference o ustni zgodovini na univerzi v Göteborgu na Švedskem od 13. do 16. junija 1996.

Kako posredujemo izkušnje? Kako jih pretvarjamo v trajno znanje? Vprašanje se ne nanaša samo na sredstva, ampak tudi na ovire pri posredovanju. Kako lahko uporabljamo posredovanje izkušenj kot raziskovalno metodo? Kakšen je vzajemni vpliv med strategijami vladajočih in ljudskim odporom? Čigave izkušnje priznamo in jih dajemo naprej iz roda v rod? Zakaj utišamo toliko človekovega znanja?

Pričakujemo razprave, ki bodo analizirale posredovanje izkušenj ne samo z jezikom ampak tudi z drugimi sredstvi, npr. s stereotipi, tako »naših« kot »njihovih«. Dobrodošle so tudi razprave, ki obravnavajo prekinitev posredovanja zaradi razrednih, spolnih in generacijskih razlik.

Vabimo vas, da nam predloge za razprave na temo »Posredovanje izkušenj« pošljete do 1. februarja 1995 na spodaj navedeni naslov. Poleg naslova razprave, Vašega imena in naslova, napišite osnutek Vaše razprave.

Predlog naj obsega največ eno tipkano stran. Če bo dovolj povpraševanja, bomo organizirali posebno sekcijo za videofilme. Glavni jezik konference je angleščina. Druga uradna jezika mednarodnih konferenc o ustni zgodovini sta francoščina in španščina, vendar bosta razumljiva manj udeležencem.

Marca 1995 bomo razposlali obvestila, kateri predlogi za razprave so bili sprejeti, skupaj s preliminarnim programom in praktičnimi napotki. Trudimo se, da bi čimbolj znižali stroške.

Rok za oddajo samih razprav, ki naj bodo dolge deset do petnajst strani, je 1. december 1995. Prosim Vas, da se na to na vabilo odzovete tudi tako, da ga posredujete drugim in nam pošljete naslove oddelkov in ljudi, za katere menite, da bi jih morali kontaktirati.

Dobrodošli na konferenci »Posredovanje izkušenj« v Göteborgu od 13.-16. junija 1996.

Lep pozdrav,

Sven B. Ek

Birgitta Skarin Frykman

246

Tajništvo konference:

Department of Ethnology, University of Göteborg. Västra Hamngatan 3,
S-411 17 Göteborg, Sweden. Tel.: +46 31 773 19 71, Fax: +46 31 13 80 30.

DR. NIKO KURET

1906 - 1995



Kolegom doma in v tujini sporočamo žalostno vest, da je 25. januarja 1995 preminil naš dr. Niko Kuret, etnolog in akademik.

We are sorry to inform our readers at home and abroad that our colleague Dr. Niko Kuret, ethnologist and academician, passed away on 25th January.

KRITIČNA IN INFORMATIVNA BIBLIOGRAFIJA

BIBLIOGRAPHY

247

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE

BOOK REVIEWS

MONOGRAFIJE, PERIODIKA

MONOGRAPHS AND
PERIODICALS

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE BOOK REVIEWS

248

ANDREJ STUDEN, *PEDENARCA, KSEL, KELNERCA, ŽNIDAR*. Socialnozgodovinska analiza izvora in poklicne strukture stanovalcev izbranih ljubljanskih ulic iz let 1869 - 1910. Gradivo in razprave 13, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Ljubljana 1993, 228 str.

Sredi decembra 1993 sta bili v Kulturnoinformacijskem centru Križanke predstavljeni dve novi publikaciji Zgodovinskega arhiva Ljubljana: Judite Šega »Zdravstvene in higienske razmere v Ljubljani (1895 - 1910)« in razprava izpod peresa Andreja Studna »Pedenarca, ksel, kelnerca, žnidar«. Že sama predstavitev razprav je bila presenečenje. Množica ljudi, ki je na predstavitev prišla, je potrdila, da je zanimanje za Ljubljano polpretekle dobe še kako živo.

Andrej Studen sodi v vrste tistih mlajših zgodovinarjev, ki jih bolj kot tradicionalna zgodovina velikih dogodkov in velikih osebnosti zanima zgodovina vsakdanjega življenja, vsakdanjik malega človeka, anonimni posameznik oziroma t.i. zgodovina od spodaj. S svojim raziskovanjem se je tako zelo približal področju, ki smo ga do nedavna raziskovali le etnologi, danes pa si ga za predmet svojega raziskovanja lastijo še nekatere druge humanistične discipline, kar pa vedenje o raziskovanem predmetu le bogati, saj je vsakdanje življenje potrebno raziskav tudi v starejših časovnih obdobjih.

Kompleksnosti pojma in vseh fenomenov, ki pogojujejo človekovo vsakdanje življenje, se je avtor jasno zavedal, zato se je odločil za raziskovanje stanovanjske kulture, kot ene izmed temeljnih sestavin človekovega vsakdanjika. Raziskovanju bivalne (bivanjske) kulture se avtor v sklopu širšega raziskovalnega projekta z okvirnim naslovom »Stanovanjska kultura in stanovalci izbranih ljubljanskih ulic v letih 1869 - 1910« posveča že nekaj let.

Delo je dopolnjena magistrska naloga, ki jo je avtor leta 1991 uspešno zagovarjal na Oddelku za zgodovino ljubljanske Filozofske fakultete. Svoj raziskovalni interes pa je posvetil dvema vidikoma stanovanjske kulture - lokalnemu izvoru in profesionalni strukturi stanovalcev, ki ju, po avtorjevih besedah, lahko raziščemo s pomočjo ohranjenega arhivskega gradiva.

Glavni vir analize so mu bili statistični popisi prebivalstva v letih 1869, 1880, 1890, 1900 in 1910, ki so za Ljubljano ohranjeni v originalih in pomenijo edinstven tovrstni vir v srednjeevropskem prostoru, saj so za številna mesta ohranjeni le uradni statistični podatki, objavljeni v uradnih publikacijah avstrijske in pruske statistike. Ohranjene naznanilnice in ovojne pole predstavljajo bogato podatkovno bazo ne le za raziskovanje

stanovanjske kulture, saj so pri stanovalcih popisovali priimek in ime, sorodstveno ali drugačno razmerje z imetnikom stanovanja, spol, datum in kraj rojstva, domovinstvo in državljanstvo, veroizpoved, rodbinski stan, občevalni jezik (od leta 1880), pismenost, telesne hibe in glavni poklic. Podatke lahko, kljub nekaterim spremembam, spremljamo skozi vse zgoraj omenjene popise.

Metodološko gre za vzorčno raziskavo (case study) petih ljubljanskih ulic, ki so primerne za medsebojno primerjavo, ilustrirajo pa nekaj tipov po kakovosti različnih stanovanjskih ambientov in hkrati po socialni sestavi predstavljajo raznolike mestne četrti. Avtor je tako izbral Stari trg - kot najstarejši mestni predel z izrazitim trgovsko - obrtnim značajem, z majhnimi trgovinami in obrtnimi delavnicami, Gosposko ulico kot primer mestnega predela z mestnimi hišami raznih plemiških družin, Franca Jožefa cesto, ki je v izbranem času predstavljala novi del takratne Ljubljane z velikimi dvo in tronadstropnimi hišami, z razkošnimi stanovanji premožnejših slojev takratnega ljubljanskega prebivalstva in Svetega Petra cesto ter Spodnjo Poljansko cesto kot dela dveh ljubljanskih predmestij z majhnimi skromnimi hišami.

Stanovalce je, glede na sestavo gospodinjstev oz. pogojenost z bivanjskim razmerjem, razdelil na tri kategorije: na imetnike stanovanja, podnajemnike in hišne posle. Takšna delitev je pomembna tako za analizo izvora kot same poklicne strukture stanovalcev, ki jih hkrati razdeli tudi po spolu.

V prvem delu nas seznanjajo z rezultati analize lokalnega izvora prebivalcev izbranih ljubljanskih ulic. Le to je opravil s pomočjo podatkov o rojstnih krajih. S poznavanjem lokalnega izvora stanovalcev si pomagamo pri razkrivanju podobe stanovalcev posameznih miljejev, saj priseljenci spreminjajo prizorišče vsakdanjega dogajanja, s sabo pa prinašajo nove navade in nov način življenja. In kakšni so rezultati raziskave?

Večina prebivalcev v izbranih ljubljanskih ulicah je bila »Kranjcev«, omembe vredno območje, od koder so se priseljevali, pa so bile tudi druge dežele in države, dotok iz Slovenske Štajerske, Primorske in še posebej Slovenske Koroške pa je bil skromen. Najbolj intenziven je bil dotok v ljubljanska predmestja. Zanimive primerjave nam ponujajo tudi grafični prikazi rezultatov analize o izvoru stanovalcev po posameznih kategorijah, posameznih »izvornih območjih« in ulicah.

V drugem delu raziskave nam avtor predstavi poklicno strukturo v izbranih predelih. Kajti, če poznamo poklic, do določene mere poznamo tudi način in količino zaslužka, to pa nam je »pomoč pri razkrivanju stanovanjskega standarda različnih slojev prebivalstva«.

Tudi tu prebivalstvo razdeli, tako kot je zahtevala že uradna statistika leta 1910, v poklicno shemo s štirimi glavnimi razredi: A - kmetijstvo, gozdarstvo in lov; B - obrt in industrija; C - trgovina in promet; D - vojska, javne službe, svobodni poklici, rentniki, zavodniki in drugi. Glede na navedbo glavnega poklica pa na zaposleno, pridobitno prebivalstvo in vzdrževano prebivalstvo. V številnih tabelah in grafičnih prikazih nato spremljamo tendence deleža zaposlenih prebivalcev v posameznih razredih poklicne sheme. Tako izvemo, da je bilo med zaposlenimi pridobitnimi prebivalci število moških večje od števila zaposlenih žensk, največ podnajemnikov je bilo zaposlenih v obrti in industriji, največ vzdrževanih prebivalcev pa je živelo na cesti Franca Jožefa. Tudi med to skupino so številčno prevladovale ženske. Pri pregledovanju prilog dobimo natančen pregled vseh poklicev, ki so se pojavljali v popisovalnih letih v posameznih ulicah. Med njimi najdemo mnogo takih, ki jih danes sploh ne poznamo več. Kakšno delo je opravljal

urejevalec trupel, si lahko predstavljamo; kaj pa je čuval užitninski paznik?

Spremljanje poklicne sestave prebivalcev izbranih ljubljanskih ulic nam nazorno prikaže najpomembnejše razvojne trende spreminjanja gospodarske in poklicne strukture prebivalstva.

V obeh nakazanih sklopih nas avtor seznanj z metodologijo dela in problemi, na katere naletimo pri tovrstnem delu. Detajlno kvantitativno analizo je grafično podprl. Ni pa ostal le pri navidez suhoparnem navajanju števil, povsod nas opozarja na številne drobne zanimivosti in značilnosti izbranih bivanjskih okolij. Že avtor sam ugotavlja, da raziskava ni prinesla presenetljivo novih rezultatov, vrednost opravljenega dela pa je ravno v tem, da je tako podrobno opravljena analiza potrdila dosedanje domneve. In za delo, ki ga je opravil, smo mu lahko samo hvaležni, pokazal nam je tudi, kako temeljito se da izrabi le en sam vir. Zato je lahko knjiga hkrati tudi priročnik za vsakega, ki bo uporabljal podatke iz popisov, z vsemi nakazanimi problemi in rešitvami.

Mojca Ferle

BARBARA ČERNIČ - MALI, *IDENTIFIKACIJA POTENCIALOV ZA PROGRAM RAZVOJA KRAKOVKEGA PREDMESTJA*, Urbanistični inštitut Republike Slovenije (interna oznaka UI 1588), Ljubljana 1992, 95 strani

V letošnji številki *Etnologa*, ki je posvečena jubileju ob 850.letnici Ljubljane, so še posebno aktualne in zanimive tiste raziskave, ki govorijo o kulturi in načinu življenja v mestu v preteklosti ali danes. Krakovo je tisto ljubljansko območje, ki je etnologom blizu po »občutju« in interesu tudi zaradi tega, ker je še danes, kljub bližini mestnega središča, še vedno pogosto označeno kot »vas v mestu«. Vendar globalne etnološke raziskave Krakova (še) nimamo.

Povsem po naključju pa sem zasledila raziskovalno nalogo o Krakovskem predmestju avtorice mag. Barbare Černič -Mali (dipl. oec.), ki je spodbudila moj »etnološki interes«, čeprav ni etnološka. Vendar menim, da pomeni raziskava, ki prinaša ob obsežni vsebini tudi veliko fotografij, pregled arhivskega gradiva, literature in statističnih podatkov, njen osnovni del pa je narejen na podlagi razgovorov z lokalnim prebivalstvom, pomebno raziskovalno osnovo za vsakega etnologa, ki bi si želel lotiti nadaljnjih raziskav načina življenja in kulture v Krakovskem predmestju.

Potrebno je poudariti, da je bilo Krakovsko predmestje leta 1986 razglašeno za kulturni in zgodovinski spomenik z lastnostmi urbanističnega spomenika, saj gre v njem za sintezo srednjeveškega urbanizma z arhitekturo 18. in 19. stoletja, dopolnjeno s Plečnikovimi ureditvami (v poglavju »Kulturni in zgodovinski spomeniki v območju in režimi varovanja« avtorica navaja vse arhitekturne, kulturne in tehnične spomenike ter spomenike oblikovane narave v območju). Naročnik raziskovalne naloge pred leti je bilo Mesto Ljubljana, naročilo za raziskavo pa je izhajalo iz zavedanja, da bo v času sproščanja podjetništva in ob uvajanju tržnih zakonitosti tudi Krakovo vedno bolj izpostavljeno korenitim spremembam. Namen raziskovanja Krakovega z ekonomskega in urbanističnega vidika je bilo zato poiskati odgovore na vprašanja, kaj lahko strokovnjaki in lokalno prebivalstvo naredijo, da bi preprečili ekonomsko in urbanistično stihijo ter degradacijo

kvalitet življenja znotraj tega prostora. Raziskava je izhajala iz predpostavke, da je imelo Krakovsko predmestje v zgodovini za Ljubljano dokaj specifično vlogo in pomen, zato se je zdelo smiselno najprej osvetliti zgodovino Krakovega in dejavnosti, ki so se v njem odvijale, saj nam prav poznavanje pomena in vloge območja skozi zgodovino pomaga, da v razvojne programe vključimo tiste dejavnosti, s katerimi lahko območju ohranimo ali pa ponovno obudimo lastno tradicijo in identiteto.

Raziskava je v štirih osnovnih sklopih zajela Krakovsko predmestje z vidika prostora in z vidika (lokalnega) prebivalstva. V prvem sklopu so zajete karakteristike Krakovega na osnovi statističnih podatkov in primerjava s statističnimi podatki za Ljubljano. V drugem sklopu so analizirane karakteristike Krakovega pridobljene na osnovi ankete med prebivalstvom. Tretji razdelek prikazuje zgodovinske okvire Krakovega, četrti razdelek pa je sklepen in nudi analizo razvojnih potencialov ter predloge za boljše ekonomsko in urbanistično ureditev Krakovskega predmestja.

Statistično analizo je avtorica naredila na osnovi podatkov iz zadnjega popisa prebivalstva (31.3. 1991), dopolnjena pa je s številnimi primerjalnimi tabelami s statističnimi podatki za Ljubljano. Analiza prinaša podatke o starostni strukturi prebivalcev Krakovega, o njihovih aktivnostih in izobrazbeni strukturi, migracijskih značilnostih območja, osnovne podatke o stanovanjskih površinah ter lastninski strukturi objektov in stanovanj.

Drugi del je rezultat terenskega raziskovanja in predvsem izvedbe anketnega vprašalnika (s konzultacijami pri pripravi in izvedbi ankete je sodelovala dr. Barbara Berce-Bratko, raziskovalka in strokovna sodelavka na Urbanističnem inštitutu). Vprašanja (37) so zajela Krakovo kot bivalno okolje, raziskovali so odnose med ljudmi v Krakovem, navezanost lokalnega prebivalstva na območje, njihovo vizijo razvoja Krakovega in stopnjo pripravljenosti za lastno vključenost v razvoj območja, možne ukrepe za izboljšanje obstoječega stanja ter socialno- ekonomske in ostale karakteristike prebivalcev.

Anketni vprašalniki so bili izvedeni med neposrednimi pogovori s prebivalci, izvajali pa so jih avtorica in izvajalci, ki so se predhodno nadrobno seznanili z zgodovino Krakovega in njegovimi sodobnimi karakteristikami, kolikor so seveda bile poznane pred zaključkom raziskave. Anketa je zajela 65 gospodinjstev (nadrobno je pojasnjena metodologija raziskovanja, dodan pa je tudi seznam anketiranih gospodinjstev po posameznih ulicah), glede na število družinskih članov v njih pa je anketa zajela približno 180 prebivalcev Krakovega (njihovo skupno število v zadnjem popisu je bilo 340). Avtorica se je ankete lotila z občutkom za lokalno prebivalstvo in za specifičnosti naselja, prav aktivno vključevanje prebivalstva pri nastajanju te raziskave pa je še posebno pomembno za etnologa. Čeprav je bil namen raziskave najti predvsem tiste aktivnosti in značilnosti Krakovega, pri katerih bi domačini pri razvoju Krakovega tudi sami sodelovali, veliko zvemo tudi o njihovih medsebojnih odnosih, o navezanosti na prostor, o njihovi bivalni kulturi itd. Če na tem mestu kot zanimivost navedem avtoričine ugotovitve o vlogi vrtov v današnjem načinu življenja Krakovčanov (krakovskim vrtovom in dejavnostim, povezanih z njimi, je bilo doslej namenjenega največ etnološkega zanimanja), lahko povzamem, da so vrtovi še vedno pomemben del krakovskega vsakdanjika ter krakovskega družabnega življenja, čeprav nimajo več takšnega ekonomskega pomena kot v preteklosti, saj na ljubljanski tržnici prodajajo le še tri Krakovčanke. Skoraj dve tretjini anketiranih domačinov pa ima vrtove, z njimi je tesno povezano njihovo preživljanje prostega časa, nekateri so tudi dejali, da se njihovo stanovanje začena že na dvorišču in tudi na vrtu.

Nadalje je zanimiv sklop o zgodovini Krakovega, v katerem nam avtorica najprej predstavi vsa pomembnejša arhivska, leposlovna in strokovna pričevanja o Krakovem, nadalje pa na njihovi osnovi predstavi vlogo in pomen Krakovega v preteklosti. Poglavlja, ki sledijo v tem razdelku, so: Prvi naseljenci Krakovega, Oris območja in pozidava Krakovega, Družabno življenje na Ljubljani, Poklicna struktura krakovskega prebivalstva v preteklosti. Slednje je še posebno zanimivo, saj zvmemo, da so se Krakovčani, kakor so se spreminjale širše družbene, gospodarske in mestne okoliščine, udeleževali v raznovrstnih poklicih. Poklicna struktura krakovskega prebivalstva se je začela vse bolj diferencirati na prelomu stoletja, ko so dejavnosti, povezane z Ljubljano, že izumrle. Na osnovi adresarjev mesta Ljubljane in okolice, ki jih hrani Mestni arhiv Ljubljana, je avtorica sestavila podroben seznam dejavnosti, s katerimi so se ukvarjali Krakovčani ob koncu prejšnjega in začetku tega stoletja. Vse bolj se je uveljavljalo vrtnarstvo, zeljarstvo, šiviljstvo in klekljarstvo (domačini se spominjajo, da so klekljali tudi moški), izdelavanje copat in predenje, svečarstvo in medičarstvo ter raznovrstni drugi obrtni poklici. Na prelomu stoletja je bilo Krakovo znano po dobrih gostilnah z ribjimi specialitetami, raki in žabami (v raziskavi so natančno navedene lokacije teh gostiln).

V sklepnem razdelku je avtorica po metodologiji »SWOT« (kratica iz angleščine, v prevodu: prednosti, slabosti, priložnosti, nevarnosti) naredila sistematizacijo predlogov za razvoj Krakovega z vidika pozitivnih in negativnih dejavnikov, vezanih na prostor in na prebivalstvo. Med pozitivnimi značilnostmi prostora za razvoj droboobrnih dejavnosti je izpostavila pretežno individualno pozidavo in bistveno večje število stanovanj v individualnih hišah, kot pa to velja za celotno Ljubljano, predvsem pa dejstvo, da je Krakovo pred desetletji še živelo kot območje droboobrnih dejavnosti. Prav tako ima Krakovo zaradi svoje ohranjene srednjeveške predmestne podobe in bogate arhitekturne dediščine dobro osnovo za razvoj dejavnosti, povezanih s turizmom. Vendar območje še vedno zaznamuje tudi vrsta negativnih dejavnikov, zlasti veliko število stihijskih črnih gradenj (nadzidave, dozidave), neurejen promet, onesnaženost Ljubljane in Gradašnice in pogosto individualno pogojena malomarnost, ki se na zunaj kaže predvsem v zanemarjenosti dvorišč in neurejeni okolici.

Prav tako s »SWOT« metodologijo je avtorica predstavila tudi prebivalstvo; njegovo dobro izobrazbeno strukturo (velik del je zaposlen v kulturnih in izobraževalnih dejavnostih), dobro poznavanje lokalne zgodovine, dejstvo, da večina prebivalstva živi v Krakovem več kot deset let - zanimivo je, da se jih je večina priselila v Krakovo pred letom 1940 (v Ljubljano pa po drugi vojni), kar določa močnejšo identifikacijo z območjem. Vendar pa je relativno visok delež prebivalstva starega nad 60 let (25% vseh), s čimer lahko ugotavljamo (potencialno) stopnjo (ne)zainteresiranosti za spremembe v okolju.

Naj na koncu kratke predstavitve, v kateri seveda nisem mogla zajeti celotne vsebine raziskave, poudarim, da sem jo brala z etnološkega vidika. Zlasti pomembno se mi zdi, da je Krakovsko predmestje zajeto z vidika kontinuitete med preteklostjo in sodobnostjo, pri tem pa je prav sodobnost, tako v predstavitvi bivalne kulture kot tudi socialnih odnosov, zelo natančno prikazana. Ker sem sama do pričujoče raziskovalne študije prišla po naključju, menim, da bi boljši pretok raziskovalnih informacij med strokovnjaki različnih ved, ki pa si vendar po osnovnih interesih nismo tako daleč vsaksebi, a delo drug drugega slabo poznamo, lahko pogojeval zanimive raziskovalne spodbude.

MAKAROVIČ MARIJA IN DOLENC JANA: *POLJANSKA DOLINA OB KOLPI*. Slovenska ljudska noša v besedi in podobi, 6. zvezek, Ljubljana 1993 (107 strani, 77 fotografij, 42 risb, 15 skic in krojev, Summary)

Šesti zvezek zbirke Slovenska ljudska noša v besedi in podobi izpod peresa dr. Marije Makarovič in čopiča akademske slikarke Jane Dolenc je po obsegu in vsebinskih sklopih podoben prejšnjemu, oba pa sta znatno zajetnejša od prvih štirih. Projekt zbirke je bil zastavljen že daljnega leta 1986, ko je bila iz tega zornega kota prva obdelana Dobrepoljska dolina, nato Slovenska Istra, Kozjansko, Kostel in Zilja. Zadnje delo posega v Belo krajino, v Poljansko dolino ob Kolpi.

Poljanska dolina, ki obsega 25 naselij, leži jugovzhodno od Kočevja. Poljanci, povečini kmetje, bajtarji in osebenjki, pa tudi sezonski drvarji v hrvaških gozdovih, krošnjariji po avstroogrskih deželah in delavci v Ameriki, so se zaradi gospodarske pasivnosti in zaprtosti pokrajine še ob koncu 19., deloma pa še celo v prvi polovici 20. stoletja nosili »po poljansko«. Njihovo ljudsko nošo je avtorica v pričujočem zvezku natančneje obravnavala od druge četrtine 19. stoletja naprej, oblačilno kulturo pa šele za 20. stoletje. Mozaik sestavlja 10 poglavij, od oblačilnega blaga in dejavnosti, preko opisa noše v 19. in 20. stoletju, njenih sestavnih delov, nakita in pričeske do otroške obleke. Tako imenovana oblačilna kultura se je zrcalila ob pomembnejših življenjskih mejnikih, v ženitovanjski bali, v ceni oziroma vrednosti obleke ob menjavi lastnika, v verovanju, porabi in na oblačilni ravni.

Najstarejši opisi poljanske noše so datirani z letnico 1838. Iz tega leta sta na voljo uradno poročilo okrajne gosposke Poljane (Poročilo okrajne gosposke Poljane, deželno predsedstvo v Ljubljani, 1838, spisi 1516) in akvareli slikarja F. K. pl. Goldensteina. Med ostale pisane vire, ki prav tako nadrobno opisujejo obravnavano nošo v prvi polovici 19. stoletja, sodijo še Heinkov (Heinko, Skizzen aus Krain III. Volkstrachten in Unterkrain, Carniolia V, Laibach, 1842) in Kordeschev (Kordesch, Leopold, Erklärung der heutigen Bilderbeigabe, Carniolia VI, Laibach, 1844) prispevek v Carniolii ter Kobetov (Kobe, Jurij, Beli Kranjci unkraj hribov Gorjancov in Kočevarjev ob reki Kolpi od Metlike do Osilnice, Novice V, Ljubljana, 1847) in Korbanov (Korban, J., Kratek ozir na Poljance, Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči VII, Ljubljana, 1849) prispevek v Novicah.

Stara poljanska noša je bila torej še ob koncu 19. stoletja na splošno narejena iz doma pridelanih tkanin iz konopljenega platna ter sukna, kar nekaj blaga pa so Poljancem stkali tudi sosednji Kočevarji. Domače ovce so poleg mesa dajale tudi volno za nogavice, rokavice, jope in naroke, ter kože za kožuhe. Od oblačilnih obrtnikov sta bila v tem času vsaj v večjih vaseh po en krojač in po en čevljar. Šivilje so se pojavile precej pozno, takrat, ko je staro poljansko nošo počasi že načenjal zob časa in jo je najprej pri moških, potem pa še pri ženskah začejala spodrivati preprostejša mestna noša iz kupljenega blaga. Zelo znana je bila tudi pasarica Anka Mikiličina kot edina tkalka pasov v Poljanski dolini.

Obsežen opis poljanske noše v 19. in 20. stoletju dopolnjujejo številne fotografije in 24 barvnih risb akademske slikarke Jane Dolenc. Iz njih izstopa osnovna belina stare poljanske noše, značilne sicer za panonski tip. Obravnava posameznih starejših oblačilnih kosov je pokazala, da imata tako moška kot ženska noša veliko skupnega z drugimi belokranjskimi nošami, z nošo Kočevarjev in sosednjih Hrvatov.

»Podlago« moške noše so sestavljale platnena srajca in prav take široke hlače z

resicami. Posebnosti ostalih delov moške noše so bile širok usnjen pas (čemer), okrogla rdeča čepica s čopom in opanke.

Ženske so nosile zelo zanimivo krojene rokavce z nagubanim ovratnikom, ki je visel zadaj po hrbtu. Osnovni kroj poljanskih rokavov se vse do zadnjega ni bistveno menjal. Krilo (robača) je bilo krojeno na pas. Preprost, a zelo učinkovit krasilni videz rokavov in krila so Poljanke dosegle s »krišpanjem«, posebno tehniko gubanja, o kateri sta na voljo le dva, med seboj nekoliko različna si podatka. Pasove (paš, opas, rep) so si Poljanke v 19. in 20. stoletju opasovale k delovni in praznji noši. Bili so ročno tkani iz tanke volne v osnovni rdeči barvi, nato pa v progah po vsej dolžini pasu pretkani z volno modre in zelene barve. Nekaj posebnega so bila tudi pokrivala in obutev ter vrhnja brezrokavna oblačila. Poročene Poljanke so nosile koničaste avbice »poclje«, še bolj svojevrstno pokrivalo - nevestino krono ali »šapelj« - pa so si omislile neveste. Slikar Goldenstein je šapelj upodobil na akvarelu že leta 1838. Poleg usnjenih čevljev za zimo, ki so jih ženske obuvale na pisane nogavice, se že v 1. polovici 19. stoletja omenjajo natikači - iz bele volne pleteno in z rdečimi in rumenimi nitmi okrašeno poletno obuvale, ki so ga Poljanke nosile na gole noge.

254

Vse druge sestavine poljanske noše imajo bolj ali manj splošno-slovenski značaj. Dr. Marija Makarovič je v nadaljevanju zbrala in obdelala tudi gradivo o poenoteni noši, ki je izpodrinila stare poljanske oblačilne značilnosti. Ta proces se je začel v obdobju povečanega sezonskega dela in zdomstva proti koncu 19. stoletja. Številni viri zaslužka so omogočili večjo oblačilno porabo. Prvi so staro nošo opustili moški, ženske, ki so povečini ostajale doma, pa približno dve desetletji za njimi. Poljanska noša je iz vsakdanjega življenja izginila po 1. svetovni vojni, zadnja Poljanke, ki se je še nosila po starem, pa je umrla leta 1971.

Danes so predstave Poljancev o nekdanji noši v glavnem navezane na oblačila plesalcev v dveh domačih folklornih skupinah. Gre za nove, po starejših vzorcih krojene »noše«, ki pa imajo spet svoje značilnosti. Domačini svojo nošo pojmujejo kot enega vidnejših simbolov Poljan in jo zato tudi imenujejo poljanska noša.

Poglavja o oblačilni kulturi v 20. stoletju so napisana s pomočjo številnih pričevanj starejših domačinov, ki so navedeni na koncu dela. Na tak način so bili zbrani podatki o oblačilnih navadah in običajih ob rojstvu, poroki in smrti ter cerkvenih zakramentih. Vsebina nevestine bale je navzven kazala na krute socialne razlike med ljudmi. V vrsti oblačilnih pomenov je imela obleka v tem stoletju pomembno mesto kot plačilo, dar, zapuščina ali preužitek. Tudi verovanja v zaščitni pomen obleke so bila precej prisotna, čeprav avtorica ni uspela ugotoviti, od kdaj in od kod izvirajo. Nakup obleke je tudi pri Poljancih vsaj že pred 1. svetovno vojno sodil med bolj ali manj redne vsakoletne družinske izdatke. Domačini so oblačilne potrebe krili iz različnih virov - kmetijskih in nekmetijskih. Na splošno je bil nakup obleke pretehtano dejanje. Blago in nekatera narejena oblačila so kupovali na občasnih sejmih, v domačih trgovinah, le redko v mestu. O spremembi v oblačilni ravni pred in po 2. svetovni vojni priča primerjava nekdanjega in današnjega števila oblek in obutve pri otrocih in odraslih. Tako se je do danes izgubilo tudi večje vrednotenje praznje obleke in izposojanje posameznih oblačilnih kosov med sorodniki.

Raziskovanje poljanske noše je omogočila ZKO Črnomelj. Čeprav je naloga strokovno etnološko delo, je namenjeno tudi folklornim skupinam, da bi se tako ognili folklorizmu. Zato bi bilo v bodoče potrebno razmišljati tudi o različnih indeksih, stvarnih in imenskih kazalnih, časovnih preglednicah in podobnem, kajti časovna in družbena

interpretacija še tako skrbno zbranih podatkov ni vedno odlika tistih, ki pri folklornih skupinah skrbijo za noše.

Tita Ovsenar

THE CULTURAL CONSTRUCTION OF SEXUALITY (Kulturna konstrukcija spolnosti). Ed. Pat Caplan, Routledge, London and New York, 1987, 304+XI strani

255

Knjiga je zbornik predavanj antropološkega seminarja, ki je potekal leta 1984 na Goldsmithovem Collegeu na Londonski univerzi. Deset razprav obravnava kulture od Amerike, Velike Britanije in Italije na zahodu, do Jamajke, Kenije, Fidžija in Indije v tretjem svetu. Avtorji (večinoma antropologi, nekaj sociologov in socialni zgodovinar) so spolnost v vsakokratnem zgodovinskem kontekstu povezali s spolom, močjo, razredom, državo, sorodstvom, zakonom in simbolnimi sistemi. Urednica **Pat Caplan** je knjigi napisala dolg uvod, v katerem je opredelila spol in spolnost, ter prikazala zgodovino spolnosti na zahodu, antropološki prispevek k raziskovanju spolnosti, razmerje spolnost - politika in spolno identiteto.

Caplanova ugotavlja, da se nam je v zahodni družbi spol dolgo zdel nekaj naravnega, nespremenljivega, zadnji dve desetletji pa se uveljavlja delitev na spol v fiziološkem smislu (sex) in spol, ki je kulturni konstrukt, vrsta priučenih vzorcev obnašanja (gender). Izraz »gender« so v angleškem jeziku povzeli po izrazu za slovnični spol, v slovenščini pa nimamo ustreznega izraza, da bi naznačili razliko.

Prispevek (anglosaksonskih) antropologov k preučevanju spolnosti Caplanova opredeli takole: V drugi polovici 19. stoletja so antropologi začeli dokazovati, da zakon, družina in spolne vloge ne spadajo na področje naravnih zakonov in da družina predstavlja dolgo evolucijo boja proti naravi. Na začetku našega stoletja so se morali antropologi soočiti tudi s psihoanalizo in Freudom. Malinowski je s knjigo *Sex and Repression in Savage Society* (Spol in zatiranje v primitivni družbi) dokazal, da Ojdipov kompleks ni univerzalen - matrilinearne družbe ga namreč ne poznajo. Na drugih področjih pa ni bil tako napreden, saj je menil, da so odnosi med spoloma povsod po svetu enaki. Margaret Mead pa je univerzalnost postavila pod drobnogled in v knjigi *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* (Spol in temperament v treh primitivnih družbah) dokazala, da je spol v večji meri družbeno konstruiran kot naravno pogojen. V Ameriki se je s tem področjem še naprej ukvarjala smer »culture and personality research« (raziskovanje kulture in osebnosti), v Angliji pa je strukturalni funkcionalizem ta področja precej zanemaril, zato so se z njimi ukvarjali psihologi in psihoanalitiki. V šestdesetih letih so se s področjem odnosov med spoloma veliko ukvarjale feministične znanstvenice (antropologiji so očitale androcentričnost), ki so začele opozarjati na spol kot družbeni konstrukt ter na zvezo med zasebno in javno sfero (»osebno je politično«). Novejše raziskave se pogosto posvečajo tudi spolni identiteti.

Zelo zanimiv je prikaz odnosa različnih kultur do spolnosti, ki ga Caplanova strne v tri glavne modele. V Afriki ne poznajo dihotomije meso-duh, zato na spolnost gledajo kot na sestavni del zdravega življenja. V vseh družbah, ki stremijo za visoko stopnjo rodnosti, je spolnost označena pozitivno, kulta nedolžnosti ni, biološki spol pa je zelo

poudarjen. Vse oblike spolnosti, ki ne služijo za nadaljevanje vrste, so označene kot slabe, pokvarjene in pregrešne. Na Zahodu je želja po rodnosti manjša, kontracepcija je zelo razširjena, spolnost je bolj svobodna, homoseksualnost in drugačne spolne prakse so običajne. Kulta nedolžnosti ni. Biološki spol postaja vse manj pomemben, vse več pa je razglabljanj o razlikah med moško in žensko spolno identiteto. Sredozemlje, Azija in Srednji Vzhod predstavljajo vmesno stanje: rodnost je cenjena, vendar samo s partnerjem primerne statusa, spolnost je zato omejena s kultom nedolžnosti, ženska nezvestoba pa ostro kaznovana. Status je tu važnejši od biološkega spola in spolne identitete. To dokazuje, da je nadzor ženske rodnosti močno povezan s kontrolo spolnega obnašanja, ki variira od ideala čistosti do spolne svobode. Spolne prakse in želje so torej v veliki meri družbeno pogojene.

256

Razprave v knjigi večinoma obravnavajo konkretno problematiko v izbranih neevropskih skupnostih, prve tri pa so usmerjene v evroameriško kulturo, pretežno teoretične in z močnim zgodovinsko-socioškim podtonom: **Jeffrey Weeks** obravnava vprašanje spolne identitete na zahodu in pokaže, kako je homoseksualnost postala identiteta, **Margaret Jackson** (članica Gibanja za osvoboditev žensk in skupine Ženske proti nasilju nad ženskami) razpravlja o tem, kako je seksologija ustoličila heteroseksualnost in žensko spolnost podredila mitu moške spolnosti, **Victor J. Seidler** pa moški model spolnosti analizira z več zornih kotov, med drugim tudi s psihoanalitičnega.

Shirley Ardener v razpravi *Zabeležka k spolni ikonografiji: vagina* pokaže, kako ženske v afriških plemenih za obrambo svoje skupne identitete uporabljajo različne geste in obredne igre, v katerih razkrivajo spolne organe. Vzorednice najde tudi v stari Grčiji, v Demetrinem kultu, in v Ameriki šestdesetih in sedemdesetih let, kjer so feministične umetnice upodabljale vagine, da bi demistificirale spodnji del ženskega telesa.

Carol P. MacCormack in **Alison Draper** v razpravi *Družbeni in kognitivni vidiki ženske spolnosti na Jamajki* analizirata družbeno vlogo spolov in odnos do spolnosti (Jamajka po gornji delitvi spada v prvi model). Ugotavljata, da ženske slabo poznajo svojo telesno zgradbo in telesne funkcije, pa tudi kontracepciji ne zaupajo. Na koncu je predstavljen zanimiv obred zakopavanja otrokove posteljice in posaditve sadnega drevesa.

Victoria Goddard za izhodišče svoji razpravi *Čast in sramota: nadzor nad žensko spolnostjo in skupinska identiteta v Neaplju* postavi vprašanje, zakaj se Neapeljčanke ne zaposlujejo v tovarnah, kjer so delovni pogoji bolj ugodni kot po trgovincah, in če je to povezano z mediteransko častjo in sramoto. Odgovor je prefinjena psihološka, kulturološka, ekonomska in zgodovinska analiza odnosov med spoloma na italijanskem jugu, na kratko pa ga lahko strnemo v dva zaključka: ženske so branilke notranjih, družinskih pravil in vrednot pred tujimi, zunanjimi silami, zato jih morajo moški zaščititi pred njimi, torej tudi pred lastniki tovarn, ki so ponavadi tujci z drugačnimi navadami in vrednotami; poleg tega pa ima zaposlena ženska manj časa za dom, s čimer izda tradicionalne družinske vrednote, torej je kurba.

Alen Abramson svojo razpravo začne s t.i. samoansko polemiko. Margaret Mead je leta 1928 v knjigi *Coming of Age in Samoa* (Odraščanje na Samoi) opisala permisivne družbene pogoje, ki ne vodijo v najstniške travme, kot jih poznamo na Zahodu. Pol stoletja kasneje je D. Freeman napisal knjigo *Margaret Mead and Samoa: The Making and Unmaking of an Anthropological Myth* (M.M. in Samoa: Stvaritev in razveljavitev antropološkega mita), v kateri zavrača njene teoretične postavke. Trdi namreč, da so mlada samoanska dekleta do poroke podvržena močnemu kultu nedolžnosti in da razvoj kulture

prinaša vse večji nadzor nad spolnostjo posameznika. Abramson se ne strinja niti z optimizmom Meadove, niti s Freemanovimi izhodišči, ampak obe nasprotujoči si tezi na novi ravni nadgradi v sintezo. Kult nedolžnosti analizira na sosednjem Fidžiju. Ugotavlja, da ga vzdržujejo predvsem rodovni starešine, da bi lahko nadzorovali spolnost mladih, po drugi strani pa ga razdira močna spolna kontrakultura, ki telesu dovoljuje užitke. Oceanske kulture imajo do spolnosti dvoličen odnos: predpisan model je restriktiven, posebno za dekleta, v resnici pa tolerirajo precej svobode. Zakaj sta bili interpretaciji Meadove in Freemana tako enostranski? Meadova je plemena na Samoi doživela kot permisivna. V svoji knjigi navaja primere promiskuitete, ker je stanovala v šotoru na robu vasi in je orgije lahko slišala. Freeman ji je lokacijo očital kot profesionalno napako in prisegal na nastanitev sredi vasi. Sam je informacije zbiral pri poglavarjih in zato plemenom na Samoi pripisal izredno represiven odnos do spolnosti, vse, kar se ni skladalo s tako podobo, pa je opredelil kot socialno patologijo.

Nici Nelson v razpravi »Prodajanje svojega kioska« analizira odnos do spolnosti in prostitucije pri Kikujih v dolini Mathare v Keniji, vendar se izrazom prostitutka, prostitucija in prostituiranje dosledno izogiba, ker jih v zahodnem svetu uporabljamo v drugačnem kontekstu. Kenijsko situacijo Nelsonova primerja s prostitucijo v Peruju in ugotavlja, da v Keniji stereotipa poročene ženske in malaye nista tako polarizirana kot v Peruju. Afriški holistični pogled na človeka ne pozna delitve na duha in telo, na moralno in nemoralno, medtem ko je v Peruju močno prisoten vpliv katoliške vere oziroma židovsko-krščanske tradicije.

Gill Shepherd v svoji razpravi analizira homoseksualnost kot spolno izbiro med arabskimi muslimani v Mombasi, kjer se kar desetina prebivalcev javno opredeljuje za homoseksualce in lezbijke. Shepherdova meni, da so odločilnega pomena za homoseksualnost (obeh spolov) v Mombasi trije dejavniki: arabska kultura (homoseksualnost ima dolgo tradicijo), ekonomski pragmatizem (revni partnerji si tako izboljšajo gospodarsko stanje) in družbeni položaj (homoseksualne zveze so rešitev za ljudi, ki niso uspeli vzpostaviti heteroseksualnih zvez na primernem družbenem nivoju). Spolna opredelitev za isti spol v Mombasi ne vpliva na spolno identiteto - ta ostane skladna z biološkim spolom, medtem ko v nekaterih drugih kulturah eden od partnerjev lahko prevzame vlogo nasprotnega spola.

Zadnja razprava v knjigi, delo urednice **Pat Caplan**, govori o Mahatmi Gandhiju in brahmachariyi (samoodpovedovanju, popolni vzdržnosti). Caplanova najprej prikaže pogled indijske družbe na žensko in njeno spolnost: ženska v sebi združuje dobro in slabo in ker je povezana z naravo, nekulturo, je ta kombinacija v njej nevarna; samo, če jo kontrolira moški, torej kultura, je dobra. Indijci verjamejo tudi, da imajo ženske večje spolne potrebe kot moški in da moške prepogosti spolni odnosi izčrpavajo. Gandhi je na to indijsko osnovo cepil angleški viktorijanski puritanizem in zaključil, da je spolnost poniževalna, zato jo je tabuiziral, razen kadar je namenjena razmnoževanju.

Knjiga **Kulturna konstrukcija spolnosti** bralcu omogoči nov, širši vpogled v spolnost tako v tradicionalnih kot tudi v modernih družbah. Ob spoznavanju raznolikosti spolnega vedenja po svetu moramo priznati kulturno pogojenost vzorcev in predpisov o spolnih vlogah in spolnosti. Posebna moč knjige leži v tem, da ne gre za dolgočasen deskriptivni opis vseh možnih spolnih predpisov in praks, ki obstajajo po svetu, ampak je večina razprav zastavljena problemsko, odnosno in pogosto večplastno. Močna točka je tudi primerno razmerje teoretiziranja in konkretizacij: večina člankov teoretična

izhodišča dokazuje s primeri iz izbranih kulturnih okolij, oziroma konkretne primere postavi v primeren teoretični okvir. Za bralca je dragocen nekoliko daljši uvod (na žalost je pretežno anglosaksonsko usmerjen), ki problematiko definira in jo umesti v zgodovinski, kulturni, politični in ekonomski kontekst. Zaključuje se s kratkim sintetičnim pregledom spoznanj, ki jih prinašajo razprave v knjigi, dopolnjenim še z drugimi novejšimi antropološkimi izsledki o vlogah spolov in spolnosti v različnih kulturnih okoljih.

V metodološkem smislu uvod dopolnjuje tudi članek A. Abramsona o samoanski polemiki. Spolnost in odnos do nje prav gotovo spadata med tista področja antropološkega in etnološkega raziskovanja, kjer mora biti raziskovalčev pristop zelo subtilen in pogosto precej indirektnen, da mu informatorji dovolijo pogled v svoj in svoje skupnosti intimni svet. Abramsonova razprava opozarja na možnost razhajanja med normami, pravili in ideali ter dejanskim stanjem, resnično življenjsko prakso. Vprašuje se tudi o vzrokih za ta razkol. Samoanska polemika nas ponovno opominja na dejstvo, da osebnostne lastnosti, življenjski nazor in prejšnje izkušnje raziskovalca pogosto zapeljejo v poenostavljeno ali celo nepravilno interpretacijo določenega modela, ko nekritično zbira samo tiste podatke, ki ustrezajo njegovim začetnim ali, še huje, vnaprejšnjim postavkam. V antropologiji so to tiste situacije, v katerih zvemo o raziskovalcu prav toliko (ali še več) kot o raziskovanem, če seveda znamo brati ozadje teksta in če poznamo dejansko stanje. Ob primernem pristopu (subjektivnost kot raziskovalno orodje) bi bila ta subjektivna nota lahko celo prednost, seveda pa bi moral raziskovalec svoj odnos do raziskovanega vključiti v razpravo.

Gledano s perspektive slovenskekega etnologa prinaša knjiga **Kulturna konstrukcija spolnosti** nekaj povsem novih vpogledov v problematiko spolnosti (npr. razlikovanje biološkega in družbeno pogojenega spola, pestrost spolnih identitet in spolnih opredelitev po svetu ter zahtevo po raziskovanju spolnosti v vsakokratni kulturni matriki), presenečenje pa je prav gotovo tudi dejstvo, da je (angleška) kulturna antropologija spoznanja feminističnih znanstvenic že vključila v svoj korpus znanja. Kar tri avtorice v svojih razpravah precej jasno izrazijo svoja feministična stališča, pri dveh (moških) avtorjih pa lahko zasledimo najmanj dobro poznavanje, če ne tudi naklonjenost nekaterim feminističnim izhodiščem. Vse to bo zahtevalo nov, drugačen pristop k raziskovanju spolnosti in z njo povezanih tem, še prej pa bomo morali premagati stereotipe in razbiti svoje predsodke.

Nadja Valentinčič

THE CONSERVATION OF TAPESTRIES AND EMBROIDERIES. The Paul Getty Conservation Institute, Santa Monica/California 1989, 118 str., 49 barvnih, 52 črnobelih fotografij.

Publikacija je bila napisana leta 1989, leto in pol po srečanju na temo »Konserviranje vezenin in tapiserij«. Vsebuje takrat predstavljene referate, prispevke in diskusije sodelujočih. Prvi del publikacije je posvečen vezeninam. Spekter predstavljenih objektov sega od oblačil, okrašenih z zlatim runom, v tehniki slikarskega šivanja in lazurnega vezenja, ter tja do opažne vezenine 18. st. v zlatu, ki med drugim vsebuje poslikane partije.

Različna stanja vzdrževanja ali različna stanja sprememb posameznih objektov zahtevajo vsakokrat poseben koncept restavriranja. Za zgodnje vezenine so bili predstavljeni izključno konservatorski posegi tehnike šivanja, medtem ko se je Francesco Pertegato v primeru opažne vezenine iz ene italijanskih cerkva odločil za dubliranje s polivinilacetatom kot lepilom in poliestrsko tkanino kot nosilnim materialom.

Ob vsakem objektu mora konservator najprej dobiti odgovor na vprašanje, ali objekt obdelati tako, da bo doseženo njegovo prvotno stanje, restavrirati, ali pa objekt ohraniti v zatečenem stanju, konservirati.

V drugem delu publikacije pridejo do besede strokovnjaki za tapiserije. V nasprotju z zastopniki ostalih specializiranih področij restavriranja tekstila se lahko ti ozirajo in naslanjajo na stoletno prakso in tradicijo. Svoje restavratorske koncepte lahko z že znanimi dognanji, ki so se razvila iz raziskav starih restavriranj in starih dosežkov, podkrepijo ali ovržejo. Na tem bazirajo različna sredstva za probleme čiščenja, dopolnjevanja, podlaganja, izbire materialov za restavriranje in montiranje.

Y. van Maes v svojem prispevku predstavlja težave z restavratorji v svobodnem poklicu, ki postavljajo nižje cene za svoje storitve in nemalokrat zvišajo produktivnost na račun skrajšanih postopkov npr. pri pranju ali barvanju. Posebej na primerih restavriranja tapiserij je vidno, kako zelo se je v preteklih desetih letih zaradi zanimanja za umetniška dela povečalo povpraševanje po restavriranju in zvišal nivo.

V zelo odprti diskusiji so tekstilni restavratorji in konservatorji pokazali privrženost skupnemu cilju: izboljšati svoje delo. Zanje je ta zvezek priporočljiva literatura, množina restavriranih in konserviranih objektov pa hvalevredna.

Gojka Pajagič Bregar

MONOGRAFIJE, PERIODIKA
MONOGRAPHS AND PERIODICALS

260 ETNOLOŠKA BIBLIOGRAFIJA LJUBLJANE

Objavljena dela:

BAŠ Angelos: K stavbnemu in zemljiškemu značaju Ljubljane v franciscejskem katastru. - Slovenski etnograf 5/1952, str. 76-100.

BOGATAJ Janez: Komunikacijska sredstva in komuniciranje na Galjevici. - Etnološki pregled 13/1975, str. 93-99.

BRAS Ljudmila: Izdelovanje cvetnih butaric v okolici Ljubljane. - Slovenski etnograf 21-22/1968-69, str. 25-44.

ČRNIVEC Živka: Kulturna podoba marginalne družbe na območju mesta Ljubljane. - Ljubljana : Mestni svet ZS, Komite MK ZKS, 1975.

GOLOB France: Hišni arhivi in podoba četrtrinske kmetije iz Spodnje Šiške v 19. stoletju. - Slovenski etnograf 33-34/1988-90, str. 83-123.

HAZLER Vito, GABRŠČEK Silvester: Namenske skupnosti. - Etnološki pregled 13/1975, str. 100-103.

KREMENŠEK Slavko: Kulturna podoba železničarskega naselja na robu Ljubljane pred prvo svetovno vojno. - Etnološki pregled 6-7/1965, str. 81-88.

KREMENŠEK Slavko: Družbeno ozadje Zelene jame - Ljubljana. Primestna naselja in njihova vključitev v mestni organizem. - Sinteza 1-3/1965, str. 67-68.

KREMENŠEK Slavko: Vaščani v obmestju. Ob primeru vasi Moste pri Ljubljani. - Slovenski etnograf 20/1967, str. 46-75.

KREMENŠEK Slavko: Med vasjo in mestom. Ljubljanski predmestni naselji Zelena jama in Moste kot etnološki pojav. - V: 10. svetovanje na etnologite na Jugoslavija, Titov Veles 1968, str. 102-116.

KREMENŠEK Slavko: Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem. - Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1970. (Dela / Razred za zgodovinske in družbene vede; 16)

KREMENŠEK Slavko: Naselje Galjevica - člen v raziskovanju etnološke podobe Ljubljane. - Etnološki pregled 13/1975, str. 67-74.

KREMENŠEK Slavko: Izvor in okolje delavk ljubljanske tobačne tovarne do prve svetovne vojne. - Slovenski etnograf 29/1976, str. 91-100.

KREMENŠEK Slavko: Suburban Villagers. A Case Study of the Village of Moste Near Ljubljana (Slovenia, Yugoslavia). The Transformation of a Rural Society, 1780-1931. - Amherst : University of Massachusetts, 1979. (Program in Soviet and East European Studies, Occasional Papers Series; 2)

KREMENŠEK Slavko: Uvod v etnološko preučevanje Ljubljane novejšega doba. - Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1980. (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva; 2)

KREMENŠEK Slavko: Etnološko preučevanje Ljubljane. - V: Razstava publikacij o zgodovini mesta Ljubljana, Ljubljana 1980, str. 13-15.

KREMENŠEK Slavko: Etnologija Ljubljane. - V: 17. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj, Ljubljana 1981, str. 81-92.

KREMENŠEK Slavko: Etnološke raziskave Ljubljane. - Kronika 29/1981, št. 2, str. 228-231. 261

KREMENŠEK Slavko: Everyday Life of Inhabitants of Ljubljana as a Subject of Ethnological Research. - V: Problems of the European Ethnography and Folklore, Moscow 1982, str. 48-50.

KREMENŠEK Slavko: Vsakdanje življenje prebivalcev Ljubljane kot predmet etnoloških raziskav. - Glasnik Slovenskega etnološkega društva 23/1983, št. 1, str. 3-6.

KREMENŠEK Slavko: Etnološki prispevek k zgodovini Ljubljane od srede 19. stoletja do 1941. - V: Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo, Ljubljana 1984, str. 385-396.

KREMENŠEK Slavko: Ethnology of Ljubljana. An Element of the Research Project "The Way of Life of Slovenes in the 20th Century". - Urban Anthropology 13/1984, št. 4, str. 309-327.

KREMENŠEK Slavko: Metodološko usmerjevanje v današnji slovenski etnologiji na primeru etnološkega preučevanja Ljubljane. - V: Etnološki razgledi in dileme 2, Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1985, str. 5-60. (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva; 13)

KREMENŠEK Slavko: O etnograficznych badaniach miast slowenskich (na przykladzie Lublany). - Lodzkie studia etnograficzne 28, Lodz 1988, str. 113-120.

LJUBIČ Tone: Okenske mreže v okolici Ljubljane. - Slovenski etnograf 5/1952, str. 70-75.

MEGLIČ Marko, ŠPRAJC Ivan: Vrtne veselice v Ljubljani in okolici. - Problemi 20/1982, št. 9-10, str. 8-47.

MODER Janko: O kitarjih in slamarjih v Dolu pri Ljubljani. - Slovenski etnograf 15/1962, str. 73-84.

OVSEC Damjan: Opis družabnega življenja v Ljubljani od začetka 20. stoletja do 2. svetovne vojne. - Etnološki pregled 13/1975, str. 61-66.

OVSEC Damjan: Promenada v glavi ali labirint vrednot. - Arhitektov bilten 36-37/1978, str. 14-16.

OVSEC Damjan: Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka dvajsetega stoletja do druge svetovne vojne. - Ljubljana : Društvo arhitektov, 1979. (Arhitektov bilten 40-41/1979)

OVSEC Damjan: Pomen mestnega prostora v Ljubljani nekdanj in danes. Interdisciplinarna etnološka interpretacija. - V: Posvetovanje psihologov Slovenije, Ljubljana 1979, str. 171-177.

OVSEC Damjan: Popotovanje od Mesinga do Zlate ladjice. Etnologija ljubljanske pešcone. - Arhitektov bilten 50-51/1980, str. 16-17.

OVSEC Damjan: Kratak pregled ljubljanskih kavarn od začetka do današnjih dni. - Glasnik Slovenskega etnološkega društva 20/1980, št. 4, str. 167-174.

OVSEC Damjan: Tivoli. - Arhitektov bilten 60-61/1982, str. 7-27.

OVSEC Damjan: Življenje na Ljubljani. - Arhitektov bilten 79-80/1985, str. 8-17.

OVSEC Damjan: O preučevanju ljubljanskega meščanstva in aplikaciji raziskav. - Časopis za zgodovino in narodopisje 27/1991, str. 119-123.

OVSEC Damjan: Iz življenja Tivolija skozi čas - V: Tivoli. Ljubljanski mestni park, Ljubljana 1994, str.65-94.

PAJSAR Breda, ŽIDOV Nena: The Working Classes and Labor Colonies in the Municipality of Ljubljana-Bežigrad from the End of the 19th Century to the World War II. - V: The Methods and Research Problems of the City and Village Anthropology, Lodz 1989, str. 27-32.

PAJSAR Breda, ŽIDOV Nena: Občina Ljubljana Bežigrad. - Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1991. (Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje)

PETEK Tone: Današnja podoba stavbarstva na Galjevici. - Etnološki pregled 13/1975, str. 75-79.

PETRU Dušica, MRAVLJE Boris: Današnja podoba stanovanjske opreme Galjevice. - Etnološki pregled 13/1975, str. 80-85.

PETRU Duša: Družinsko življenje v Trnovem pred vojno in danes. - Problemi 20/1982, št. 9-10, str. 71-82.

RAVNIK Mojca: Problemi etnološkega preučevanja mest na primeru ljubljanskega delavskega predmestja. - Etnološka tribina 3/1980, str. 73-76.

RAVNIK Mojca, ŽAGAR Zora: Družinsko življenje na Galjevici kot odraz življenja naselja. Poskus opredelitve glavnih sprememb. - Etnološki pregled 13/1975, str. 86-92.

RAVNIK Mojca: Galjevica. - Ljubljana : Partizanska založba, 1981. (Način življenja Slovencev v dvajsetem stoletju. Monografije)

SULIČ Nives: »V Sloveniji bi me zadržala le smrt!« Način življenja smetarskih delavcev Komunalnega podjetja Ljubljana. - Problemi 20/1982, št. 9-10, str. 1-7.

SULIČ Nives: Pogled na Miklošičevo cesto. - Kronika 30/1982, str. 51-52.

SULIČ Nives: Etnološki prispevek k zgodovini Ljubljane po drugi svetovni vojni. - V: Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo, Ljubljana 1984, str. 587-595.

SULIČ Nives, ŽAGAR Janja: Changes in Professional and Social Conditions of Ljubljana from the Second Half of the 19th Century up to Today. - V: Etnološka stičišča 1, Ljubljana 1988, str. 75-88.

ŠMITEK Zmago, JUGOVEC Inja: Analiza nekaterih vrednot in norm v Galjevici. - Etnološki pregled 13/1975, str. 104-112.

ŠTRUKELJ Pavla: Pranje perila v okolici Ljubljane. - Slovenski etnograf 11/1958, str. 131-154.

TOMAŽIČ Tanja: Gostilne v Šiški. - Slovenski etnograf 25-26/1972-73, str. 67-89.

TOMAŽIČ Tanja: Ljubljana po predzadnji modi. O krojačih, šiviljah, modistkah in njihovem delu v letih pred prvo svetovno vojno do začetka druge. Vodnik po razstavi. - Ljubljana : Slovenski etnografski muzej, 1983.

VODNIK po bežigrasjski občini (urednici Breda Pajsar in Nena Židov). - Ljubljana : Turistično društvo Ljubljana Bežigrad, 1989.

ŽAGAR Janja: Služkinje v Ljubljani. - Traditiones 15/1986, str. 19-49.

ŽAGAR Janja: Oblačilna kultura delavcev v Ljubljani med prvo in drugo svetovno vojno. - Ljubljana: Mladika, 1994.

ŽAGAR Zora: Vključevanje priseljencev iz SR Hrvaške, BiH ter Srbije v novo kulturno okolje v krajevni skupnosti Krim-Rudnik, Ljubljana. - Novi Pazar 1978, str. 85-91.

ŽIDOV Nevenka: Bežigrasjsko predmestje od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne. - Časopis za zgodovino in narodopisje 27/1991, str. 124-127.

ŽIDOV Nena: The Krakovo and Trnovo Sellers at the Ljubljana Food Market Before World War II. - V: Kontakty etnologiczne, Lodz 1922, str. 51-57. (Folia Ethnologica 6)

ŽIDOV Nena: Ljubljanski živilski trg. Odsev prostora in časa (1920-1940). - Ljubljana : Viharnik, 1994.

ŽIVLJENJE v Ljubljani 1930-1950. Etnološka raziskovalna delavnica (marec 1991). Zbornik raziskovalnih nalog učencev osnovnih šol v občini Ljubljana Center (ured. odb. Romana Savnik...). - Ljubljana : Zveza prijateljev mladine Ljubljana Center, 1991.

ŽIVLJENJE v Ljubljani včeraj, danes... 2. etnološka raziskovalna delavnica (januar - april 1992). Zbornik raziskovalnih nalog učencev osnovnih šol v občini Ljubljana Center (ured. Romana Savnik...). - Ljubljana : Zveza prijateljev mladine Ljubljana Center, 1992.

ŽELODEC Ljubljane I. 3. etnološka raziskovalna delavnica (november 1992 - maj 1993). Zbornik raziskovalnih nalog učencev osnovnih šol v občini Ljubljana Center (ured. odb. Neva Osterman...). - Ljubljana : Zveza prijateljev mladine Ljubljana Center, 1993.

Magistrske naloge (m) in doktorske disertacije (dis), ki so bile zagovarjane na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani:

ČRNIVEC Živka: Kulturna podoba marginalne družbe na območju mesta Ljubljane. - Ljubljana 1975 (m).

KREMENŠEK Slavko: Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem. - Ljubljana 1964 (dis).

VRČON Robert: »Fantje na vasi« - ljudski pevci?. - Ljubljana 1992 (m).

ŽAGAR Janja: Oblačilna kultura delavcev v Ljubljani med prvo in drugo svetovno vojno. - Ljubljana 1992 (m).

ŽIDOV Nevenka: Ljubljanski živilski trg - odsev prostora in časa (1920-1940). - Ljubljana 1992 (m).

Izbrane seminarske (s) in diplomske (d) naloge Študentov Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani:

ANŽIČ Ivica: Otroške igre na Prulah. - Ljubljana 1977 (s).

BERBUČ Jana: Današnja podoba Trnovega. - Ljubljana 1974 (s).

BIZJAK Mojca: Stanovanjska kultura Starega trga v Ljubljani. - Ljubljana 1979 (s).

BLAŽEJ Mojca: Materialna kultura v študentskem naselju. Oprema sob. - Ljubljana 1978 (s).

BOGADI Jelka: Življenje gojencev v dijaškem domu v Centru strokovnih šol v Ljubljani. - Ljubljana 1981 (s).

264 BRUMEN Borut: Film Boušji trg. Problematika snemanja etnološkega filma (Spremno besedilo). - Ljubljana 1985 (s).

BUDIHNA Alenka: Družabno življenje in praznovanja v naselju Brod ob Ljubljani. - Ljubljana 1988 (s).

CIBIC Tatjana: Etnološka monografija Hranilniške ulice. - Ljubljana 1983 (s).

CIZELJ Darja: Sejmarstvo v Ljubljani od nastanka mesta do druge svetovne vojne. - Ljubljana 1992 (d).

ČEBULJ Breda: Etnološki prikaz frizerskih salonov v Ljubljani ob primerjavi frizerskega salona v Ljubnem ob Savinji. - Ljubljana 1980 (s).

ČREPINŠEK Nataša: Način življenja v Ljubljani v času okupacije skozi male oglase. - Ljubljana 1985 (s).

ČREPINŠEK Nataša: Vrčkarstvo v Ljubljani. - Ljubljana 1987 (s).

DEMŠAR Veronika: Eipprova ulica. Primer starega predmestnega Trnovega. - Ljubljana 1988 (s).

DESTOVNIK Cvetka: Družinsko življenje delavk Kartonažne tovarne - oddelek I. - Ljubljana 1978 (s).

DESTOVNIK Irena: Vpliv krščanskih napotkov na način življenja otrok v Ljubljani v 20. in 30. letih tega stoletja. - Ljubljana 1991 (s).

DESTOVNIK Irena: »Najstnice« danes. - Ljubljana 1992 (s).

DOLENC Aleš: Spodnja Šiška. - Ljubljana 1990 (s).

DUHOVNIK Andreja: Akademsko folklorna skupna »France Marolt«. - Ljubljana 1979 (s).

FAJFAR Janez, MOČNIK Meta: Brucovanja ljubljanskih študentov v študijskem letu 1976/77 in 1977/78. - Ljubljana 1978 (s).

FLIS Nevenka: Modno klobučarstvo v Ljubljani. - Ljubljana 1981 (s).

GABROVEC Matej: Kmečki turizem v občini Ljubljana Vič-Rudnik. - Ljubljana 1981 (s).

GRČAR Alenka: Kulturno društvo v Šentjakobu. - Ljubljana 1989 (s).

GRUJIČ Aleksander: Savna v Ljubljani danes. - Ljubljana 1980 (s).

HABICHT Dejan: Način življenja v samskem domu Kliničnega centra. - Ljubljana 1980 (s).

HOENIGMAN Darja: Prehrambena kultura v Kosezah. - Ljubljana 1991 (s).

- HRASTNIK Natalija: Vpliv video medija na stil življenja ljubljanskih družin. - Ljubljana 1987 (s).
- HRIBAR Spomenka: Solidarnost z OF kot način preživetja med italijansko okupacijo v Ljubljani. - Ljubljana 1985 (s).
- JAKOVAC Marko: Mormoni v Ljubljani. - Ljubljana 1992 (s).
- JAMNIKAR Peter: Zdravstvo med NOB v Ljubljani. - Ljubljana 1985 (d).
- JANKOVIČ Darinka: Gostilna »Pri Žabarju« (Robežniku) od leta 1897 do 1982. - Ljubljana 1990 (d).
- JERAS Tanja: Anketa o prehrani študentov v Študentskem naselju v Rožni dolini. - Ljubljana 1987 (s).
- JERAS Tatjana: Grafiti v Ljubljani. - Ljubljana 1984 (s).
- JUHART-THALER Breda: Sklepanje prijateljskih zvez v centru Ljubljane od leta 1946 do danes. - Ljubljana 1976 (s).
- KOŠAK Tina: Klasične ljubljanske pekarnice. - Ljubljana 1991 (s).
- KRSNIK Mija: Imena ljubljanskih mestnih četrti in bližnjih vasi. - Ljubljana 1992 (s).
- KUČAN Špela: Pustovanje v Ljubljani v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja. - Ljubljana 1990 (s).
- KUNAVER Terezija: Stanovanjska kultura Študentskega naselja. - Ljubljana 1978 (s).
- LAMOVSĚEK Barbara, LAMPREHT Cvetka: »Vsi smo srednješolci«. - Ljubljana 1982 (s).
- LAMOVSĚEK Barbara, LAMPREHT Cvetka: »Vsi smo srednješolci«. Vprašanje razlik med srednješolci. - Ljubljana 1984 (s).
- LAPUH Maja: Dimnikarstvo v Ljubljani po drugi svetovni vojni. - Ljubljana 1977 (s).
- LAPUH Maja: Način življenja Ljubljančanov v počitniškem naselju Mirendol. - Ljubljana 1978 (s).
- LAZAREVIČ Žarko: Poskus prikaza življenja in družinskih proračunov pri skupini kosovskih Srbov v Ljubljani. - Ljubljana 1983 (s).
- LONČARIČ Branka: Galjevica od nastanka do danes. Značilnosti načina življenja na prvotnem in današnjem razširjenem območju KS Galjevica. - Ljubljana 1988 (s).
- LUŠTEK Vlasta: Zeljarji in reparji v Trnovem. - Ljubljana 1974 (s).
- MARUŠIČ Tatjana: Življenje otrok sredi mesta (Miklošičeva cesta in okolica). - Ljubljana 1965 (s).
- MAVEC Pavla: Oris življenja v Črni vasi na Ljubljanskem barju. Razmerje med načrtovanim in konkretnim stanjem. - Ljubljana 1983 (s).
- MEGLIČ Marko: Črnuško planinsko društvo. - Ljubljana 1980 (s).
- MEGLIČ Marko: Vrtne veselice v Ljubljani in okolici pred 2. svetovno vojno. - Ljubljana 1981 (d).
- MILČINSKI Maja: Način življenja skupine delavk tovarne LEK med njihovo proizvodno dejavnostjo. - Ljubljana 1979 (s).
- MIROVIČ Katerina: Vpliv telefona na način življenja Ljubljančanov. - Ljubljana 1990 (s).
- MIROVIČ Katerina, ZORNIK Andrej: Uvod v raziskovanje načina življenja homoseksualne populacije. - Ljubljana 1992 (s).

- MORE Jasna: Spoznavanje, poroka ter medebojni odnos med možem in ženo v Ljubljani danes. - Ljubljana 1977 (s).
- MOŽINA Sabina: Poroke v cerkvi Marije pomočnice na Rakovniku med leti 1956 in 1966. - Ljubljana 1991 (s).
- OMERSEL Bojana: Gimnazija Poljane - aktivnost dijakov 1907-1987. - Ljubljana 1990 (s).
- OVSEC Damjan: Rojstvo, poroka in smrt v Ljubljani. - Ljubljana 1970 (s).
- OVSEC Damjan: Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka 20. stoletja do druge svetovne vojne. - Ljubljana 1973 (d).
- PALJEVEC Andreja: Islamska verska skupnost v Ljubljani. - Ljubljana 1990 (s).
- PALJEVEC Andreja: Žensko javno delovanje od začetka 20. stoletja do leta 1940 v Ljubljani. - Ljubljana 1993 (d).
- 266 PAVŠEK Miha: Papirniški pihalni orkester Vevče. - Ljubljana 1988 (s).
- PAVŠEK Miha: Družabno življenje v ljubljanskem Sokolu med obema vojnama. - Ljubljana 1989 (s).
- PERŠIČ Magda: Igre na srečo v Ljubljani v letu 1984. - Ljubljana 1984 (s).
- PETELIN Alenka: Način življenja študentov ljubljanske univerze od 1919 do 1941 oz. od ustanovitve Univerze v Ljubljani do začetka druge svetovne vojne. - Ljubljana 1986 (s).
- PETRU Duša: Vzgoja otrok v trnovskem naselju Murgle. - Ljubljana 1978 (s).
- PETRU Duša: Razlike in spremembe v načinu življenja družin v Trnovem v času od konca prve svetovne vojne do danes. - Ljubljana 1980 (d).
- PEVEC Tomaž: Izraba prostega časa otrok OŠ Boris Kidrič (Savsko naselje). - Ljubljana 1985 (s).
- PIRŠ Slavi: Življenje oskrbovancev v Domu upokojujencev Tabor. - Ljubljana 1978 (s).
- PIRŠ Slavi: Prehrana v vasi Kleče pri Dolu. - Ljubljana 1977 (s).
- PODOBNIK Nada: Stanovanjska kultura prebivalcev Tabora. - Ljubljana 1983 (s).
- POTOKAR Andreja: Fenomen punka kot eden izmed izrazov mladinske subkulture pri nas ali Punk u Lublan. - Ljubljana 1983 (s).
- POVIRK Tea: Albanci - slaščičarji v Ljubljani. - Ljubljana 1984 (s).
- PRAPROTNIK Vilma: Poljedelstvo na Igu in njegov pomen. - Ljubljana 1968 (s).
- PRESTOR Rosana: Ljubljanske tržnice. Tržnica Center. - Ljubljana 1990 (s).
- PRIMOŽIČ Nada: Notranja oprema in stensko okrasje v študentskih sobah. - Ljubljana 1979 (s).
- RAČIČ Mojca: Prosti čas študentov II. letnika etnologije v šolskem letu 1977/78. - Ljubljana 1978 (s).
- RAMŠAK Mojca: Vpliv vzhodnih kultur na način življenja nekaterih privržencev novih duhovnih gibanj v Ljubljani. - Ljubljana 1989 (s).
- RAVNIK Mojca: Staro Krakovo in njegova današnja podoba. - Ljubljana 1967 (s).
- ROJŠEK Daniel: Amatersko vrtičkarstvo v Slapah pri Ljubljani. - Ljubljana 1978 (s).
- SALLAM Jassim: Arabski študenti v Ljubljani. - Ljubljana 1984 (s).
- SEGALLA Adrijana: Letne šege na primeru urbanizirane sredine v Štebijevi ulici v Črnučah. - Ljubljana 1980 (s).

- SENICA Vesna: Ustanovitev in razvoj Društva kmetskih fantov in deklet v Beričevem. - Ljubljana 1985 (s).
- SLAVEC Ingrid: Noša kot pojav v načinu življenja študentov v Ljubljani. - Ljubljana 1978 (s).
- SMREKAR Aleš: Tam, kamor pride tudi cesar peš. Način življenja vzdrževalcev javnih sanitarij v Komunaknem podjetju Ljubljana. - Ljubljana 1990 (s).
- STERGAR Nives, VRČON Robert: Žabjak nekoč in danes. - Ljubljana 1986 (s).
- SULIČ Nives: Način življenja smetarskih delavcev Komunalnega podjetja (TOZD Javna higiena in ceste). - Ljubljana 1979 (s).
- ŠIMEC Martina: Bizovik. - Ljubljana 1983 (s).
- ŠIROK Zdenka: Socialno stanje in vzgoja otrok v »Sibiriji« pred drugo svetovno vojno. - Ljubljana 1975 (s).
- ŠKAFAR Bojana: Čolnarstvo in čolnarji na Ljubljanici. - Ljubljana 1986 (s).
- ŠPEH Nives: Ljubljanski klateži in Zavetišče za brezdomce. - Ljubljana 1990 (s).
- ŠPRAJC Ivan: Vrtne veselice v Ljubljani in okolici po 2. svetovni vojni. - Ljubljana 1981 (s).
- ŠTRUMBELJ Cirila: »Mi smo Balkanci, a vi Evropljani«. Način življenja študentov iz republik bivše Jugoslavije v ljubljanskih študentskih domovih. - Ljubljana 1992 (s).
- ŠUMI Irena: Krščanska verska skupnost Jehovinih prič v Ljubljani. - Ljubljana 1983 (s).
- ŠUMI Irena: Vikendi Ljubljančanov v Savudriji. - Ljubljana 1979 (s).
- TELBAN Blaž: Zgodovinska zavest in geografsko obzorje tabornikov Odreda Sivega volka. - Ljubljana 1977 (s).
- TERCELJ-OTOREPEC Mojca: Trnovski solatarji. - Ljubljana 1993 (s).
- TOMAŽIČ Jana: Vinska trgovina v Ljubljani v času od konca srednjega veka do konca druge svetovne vojne. - Ljubljana 1990 (d).
- TOPOLOVEC Darinka: Življenjski običaji v vaseh Stožice, Mala vas in Ježica. - Ljubljana 1964 (s).
- VALENTINČIČ Nadja: Ulični prodajalci Mladine v Ljubljani. Spremni tekst k videofilmu Ulični prodajalci Mladine v Ljubljani. - Ljubljana 1988 (s).
- VALIČ Katra: Sosedski odnosi v Grafenauerjevi 1-19 v Ljubljani. - Ljubljana 1977 (s).
- VERAS Roman: Primer oblikovanja sošeske v današnjem ljubljanskem obmestju. - Ljubljana 1966 (s).
- VIDERGAR Maja: Verovanje na Barju danes. - Ljubljana 1992 (s).
- VIDMAR Alenka: Gostilna Pod vrbo. - Ljubljana 1991 (s).
- VODOPIVEC Alenka: Način življenja študentskih družin v Študentskem naselju. - Ljubljana 1984 (s).
- VRČON Robert: Pevska društva in zborovsko petje v Ljubljani med leti 1918 in 1941. - Ljubljana 1988 (d).
- VREČEK Marjeta: Problem prilagajanja družin iz drugih republik v novem naselju v okolici Ljubljane. - Ljubljana 1980 (s).
- VRH Majda: Odnosi med delavkami vzgojnoizobraževalnega zavoda Malči Belič, enota Rožnik, oddelek dojenčkov. - Ljubljana 1977 (s).

- ZALETTELJ Maja: Spolno življenje študentk v Domu višje šole v Ljubljani. - Ljubljana 1980 (s).
- ZORKO Irena: Omizja kavarne Union. - Ljubljana 1979 (s).
- ZORKO-NOVAK Irena: Današnji gostinski lokali na Mestnem trgu, Starem trgu in Cankarjevem nabrežju. - Ljubljana 1982 (s).
- ŽAGAR Janja: Služkinje v Ljubljani. - Ljubljana 1984 (d).
- ŽAGAR Zora: Sosedski odnosi v Galjevici. - Ljubljana 1975 (s).
- ŽAGAR Zora: Vključevanje priseljencev iz SR Hrvaške, BiH ter Srbije v novo kulturno okolje v krajevni skupnosti Krim-Rudnik. - Ljubljana 1977 (d).
- ŽLENDER Nataša: Fondove hiše. Bivalna kultura prebivalcev železničarske kolonije s poudarkom na predvojni dobi. - Ljubljana 1987 (d).

**BIBLIOGRAFIJA SEMINARSKIH (S) IN
DIPLOMSKIH (D) NALOG ŠTUDENTOV
ODDELKA ZA ETNOLOGIJO IN KULTURNO
ANTROPOLOGIJO FILOZOFSKE FAKULTETE V
LJUBLJANI, KI SO NASTALE MED LETOMA
1980 IN 1990 V OKVIRU PROJEKTA
ETNOLOŠKA TOPOGRAFIJA SLOVENSKEGA
ETNIČNEGA OZEMLJA**

269

Ljubljana Bežigrad

BURNIK Ana: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v Savljah (občina Ljubljana Bežigrad) od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1986 (s).

ČERNIČ Urša: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v vasi Stožice občina Ljubljana Bežigrad, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1986 (s).

JAMNIKAR Peter: Razkroj tradicionalne kulture, njena ohranjenost in inovacije v stanovanjskem naselju »Fond« v občini Ljubljana Bežigrad. - Ljubljana 1980 (s).

JEŽEK Lea: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v vasi Podgorica občina Ljubljana Bežigrad, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1987 (s).

KOCJANČIČ Neda: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje, občina Ljubljana Bežigrad. - Ljubljana 1982 (s).

KOLAR Damijana: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v naselju Nadgorica, občina Ljubljana Bežigrad, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1986 (s).

KUNAVER Slavko: Stopnja ohranjenosti in razkroj tradicionalne ljudske kulturne podobe v Savljah in Klečah pri Ljubljani. - Ljubljana 1983 (s).

KUNAVER Vojko: Razkroj tradicionalne kulture, njena ohranjenost in inovacije na Ježici pri Ljubljani, občina Bežigrad, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1981 (s).

KUNAVER Vojko: Razkroj in stopnja ohranjenosti tradicionalne ljudske kulture na Črnučah pri Ljubljani (1880-1980). - Ljubljana 1982 (s).

PAJSAR Breda: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje. Krajevna skupnost Stožice. - Ljubljana 1983 (s).

PAJSAR Breda: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Občina Ljubljana Bežigrad. - Ljubljana 1987 (d).

SENICA Vesna: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene

ohranjenosti v Beričevem, občina Ljubljana Bežigrad, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1984 (s).

TRUNK Irena: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v vasi Ježa, občina Ljubljana Bežigrad, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1988 (s).

ŽBOGAR Andreja: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v Nadgorici, občina Bežigrad, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1985 (s).

ŽIDOV Nevenka: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - Bežigrad (občina Ljubljana Bežigrad). - Ljubljana 1986 (d).

270

Ljubljana Center

KERŠIČ Marjeta: Prispevki k rajonizaciji slovenskega etničnega ozemlja Ljubljana-Center. - Ljubljana 1982 (s).

PALJEVEC Andreja: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti na Trubarjevi ulici v Ljubljani od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1988 (s).

VOGRIČ Matjana, POVIRK Tea: Krajevna skupnost Kolodvor - stanovanjska kultura na primeru dveh stavb iz različnih časovnih obdobji. - Ljubljana 1982 (s).

VOZLIČ Marjeta: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulturne podobe v Tavčarjevi ulici v Ljubljani. - Ljubljana 1982 (s).

ZUPANČIČ Breda: Razkroj tradicionalne kulturne podobe in uvajanje novosti na Rimski cesti v Ljubljani od zadnje četrtine 19. stoletja do danes. - Ljubljana 1982 (s).

ZUPANIČ Saša: Podoba življenja Rožne ulice v občini Ljubljana Center in njeno spreminjanje v zadnjih sto letih (raziskava urbanega naselja). - Ljubljana 1989 (s).

Ljubljana Moste-Polje

BABNIK Janja: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje - občina Ljubljana Moste-Polje (vas Št. Pavel). - Ljubljana 1990 (s).

LAMPIČ Primož: Razkroj tradicionalne kulture, njena ohranjenost in inovacije v kraju Vevče (KS Vevče-Zg. Kašelj občina Ljubljana Moste-Polje) od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1980 (s).

LAMPIČ Primož: Etnološka topografija občine Ljubljana Moste-Polje. - Ljubljana 1982 (s).

OKOREN Sonja: Razkroj tradicionalne kulture v krajih Spodnja Zadobrova, Zgornja Zadobrova in Sneberje v občini Ljubljana Moste-Polje od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1981 (s).

OMERZEL Bojana: Gimnazija Poljane. Aktivnost dijakov 1907-1990. - Ljubljana 1990 (s).

POGAČAR Tadej: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje. Občina Ljubljana Moste-Polje. - Ljubljana 1982 (s).

PRUDIČ Jerneja: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v vasi Hrušica (občina Moste-Polje) od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1988 (s).

SVETEK Marija: Razkroj tradicionalne kulture, njena ohranjenost in inovacije v Zagradišču v občini Ljubljana Moste-Polje od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja do danes. - Ljubljana 1981 (s).

ŠIFRER Mojca: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v Štepanji vasi, Ljubljana Moste-Polje. - Ljubljana 1982 (s).

ŠINKOVEC Jure: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v Polju, občina Ljubljana Moste-Polje, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1984. (s).

VOLARIČ Ariana: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v vasi Prežganje, občina Ljubljana Moste-Polje, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1985 (s).

ŽAGAR Janja: Razkroj tradicionalne kulture, njena ohranjenost in inovacije v krajevni skupnosti Zelena jama, občina Moste-Polje, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1980 (s).

ŽAGAR Janja: Demografski razvoj, spreminjanje profesionalne strukture in spreminjanje socialne strukture občine Moste-Polje. - Ljubljana 1981 (s).

ŽAGAR Janja: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje. Občina Ljubljana Moste-Polje. - Ljubljana 1982 (s).

ŽUPANEC Darinka: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v Štepanji vasi, občina Ljubljana Moste-Polje, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1987 (s).

Ljubljana Šiška

APIH Jana: Podoba življenja stanovanjske soseske v Kosezah (s poudarkom na bloku Bratov Učakar 128-130) in njeno spreminjanje v zadnjih sto letih. - Ljubljana 1990 (s).

AVŽLAHAR Alenka: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v krajevni skupnosti Zgornja Šiška, občina Ljubljana Šiška, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1988 (s).

BRODNIK Vilma: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v Mednem, občina Ljubljana Šiška, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1982 (s).

BRODNIK Vilma: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje (izbrana kraja Šentvid in Stanežiče). Občina Ljubljana Šiška. - Ljubljana 1985 (s).

BUKOVEC Romana: Način življenja v soseski Preska, Golo brdo, Seničica, Žlebe v drugi polovici devetnajstega in v dvajsetem stoletju. - Ljubljana 1987 (s).

BUTARA Nives: Razkroj tradicionalne kulture njena ohranjenost in inovacije v naselju terasastih blokov v Kosezah v občini Ljubljana Šiška od leta 1974 dalje. - Ljubljana 1981 (s).

GERDEN Maja: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uva-

janje novosti v KS Šentvid, občina Šiška, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1987 (s).

GLIBOTA Maja, HAUPTMAN Barbara: Način življenja v soseski Smlednik in Valburga, občina Ljubljana Šiška, v drugi polovici 19. in v dvajsetem stoletju. - Ljubljana 1989 (s).

KUNSTELJ Marta: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v vasi Šenkov Turn, občina Ljubljana Šiška, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1990 (s).

LAMPIČ Barbara: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v vasi Stanežiče od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1989 (s).

272

NAROB Ana Suzana: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v vasi Žlebe v občini Ljubljana Šiška od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1989 (s).

PERPAR Tea: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v Repnjah, občina Ljubljana Šiška, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1990 (s).

PLAZNIK Tomaž: Razkroj tradicionalne kulture stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v vasi Tacen, občina Ljubljana Šiška, od zadnjih dveh desetletij naprej. - Ljubljana 1983 (s).

PLAZNIK Tomaž: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje v krajih Šmartno in Tacen (občina Ljubljana Šiška). - Ljubljana 1985 (s).

POKORN Metka: Razkroj tradicionalne kulturne podobe, njena ohranjenost in inovacije v vasi Sora (občina Ljubljana Šiška) od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1981 (s).

POKORN Metka: Razkroj tradicionalne kulture, njena ohranjenost in inovacije v krajih Medvode in Svetje (občina Ljubljana Šiška) od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1982 (s).

RUS Suzana: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v vasi Vaše, občina Ljubljana Šiška, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1983 (s).

RUS Suzana: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja KS Vače-Goričane. - Ljubljana 1986 (s).

SUHADOLC Tatjana: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v vasi Toško čelo, občina Ljubljana Šiška, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1989 (s).

ŠTRUKELJ Urša: Podoba življenja stanovanjske soseske Koseze v občini Šiška in njeno spreminjanje v zadnjih sto letih. - Ljubljana 1990 (s).

TOME Urša: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v Dravljah, občina Ljubljana Šiška, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1988 (s).

ZAVAŠNIK Dušan: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v kraju Podutik, občina Ljubljana Šiška, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1984 (s).

ŽBONTAR Damjana: Podoba življenja kompleksa stolpnic Gorazdova 15, 17, 19, v občini Ljubljana Šiška (raziskava urbanega naselja). - Ljubljana 1990 (s).

ŽLENDER Nataša: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v kraju Šentvid pri Ljubljani, občina Ljubljana Šiška. - Ljubljana 1983 (s).

ŽLENDER Nataša: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v kraju Vikrče pri Ljubljani, občina Ljubljana Šiška, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1984 (s).

Ljubljana Vič-Rudnik

BLATNIK Maja: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v vasi Rakitna, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1987 (s).

CIZELJ Darja: Razvoj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v kraju Rašica, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1984 (s).

DOLINAR Alenka: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v zaselku Suhi dol-Planina, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1986 (s).

ERŽEN Majda: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v Polhovem Gradcu, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1984 (s).

JARNJAK Marjan: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v vasi Hauptmanice, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja. - Ljubljana 1986 (s).

JUVANC Katarina: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v vasi Samotorica, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1987 (s).

KOGOVŠEK Boštjan: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja ohranjenosti v Črni vasi, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1988 (s).

LAHARNAR Elvira: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v vasi Rakitna, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1984 (s).

LOJK Samo: Razkroj tradicionalne kulture, njena ohranjenost in inovacije v novejšem delu Sattnerjevega naselja, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od nastanka naprej. - Ljubljana 1981 (s).

MARTINOVIČ Aleksandra: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v KS Zeleni log, občina Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1988 (s).

MAVEC Pavla: Razkroj tradicionalne kulture, njena ohranjenost in inovacije v vasi Iška, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1988 (s).

MIROVIĆ Katerina: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v Pijavi Gorici - občina Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1988 (s).

MLAKAR Vlasta: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v vasi Polhov Gradec (občina Ljubljana Vič-Rudnik) od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1989 (s).

MRAK Irena: Nastajanje KS Galjevica in posebnosti načina življenja po zaselkih glede na čas nastajanja. - Ljubljana 1987 (s).

OBLAK Vital: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja ohranjenosti in uvajanje novosti v vasi Pečki, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1988 (s).

274

PETELIN Alenka: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v vasi Horjul, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1984 (s).

PIŠKUR Mateja: Podoba življenja naselja stanovanjskih blokov v kraju Ig, občina Ljubljana Vič-Rudnik. - Ljubljana 1990 (s).

POGAČAR Tadej: Razkroj tradicionalne kulture, njena ohranjenost in inovacije v Velikih Laščah, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1980 (s).

POLAJNAR Janez: Razkroj tradicionalne kulture, njena ohranjenost in inovacije v vasi Matena, občina Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1980 (s).

POLAJNAR Janez: Razkroj tradicionalne kulture v KS Barje. - Ljubljana 1983 (s).

PRIMOŽIČ Jure: Razkroj tradicionalne kulture, njena ohranjenost in inovacije v naselju Sibirija v občini Vič-Rudnik od konca dvajsetih let tega stoletja naprej. - Ljubljana 1981 (s).

PRIMOŽIČ Jure: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne podobe naselij Vič, Glince in Rožna dolina. - Ljubljana 1982 (s).

PUC Jasna: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v vasi Strletje, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1983 (s).

RAKOVIČ Boris: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v vasi Belo (občina Vič-Rudnik) od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1987 (s).

ROŽANEC Nevenka: Razkroj tradicionalne kulture, njena ohranjenost in inovacije v KS Malči Belič, KS Milan Česnik, KS Rožna dolina v občini Ljubljana Vič-Rudnik od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1983 (s).

SEČNIK Drago: Razkroj tradicionalne kulture, njena ohranjenost in inovacije v vasi Šentjošt nad Horjulom, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1983 (s).

STANONIK Alma: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v vasi Horjul, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja. - Ljubljana 1987 (s).

ŠEBIJAN Valerija: Podoba življenja naselij Krakovo in Trnovo v občini Vič-Rudnik in njuno spreminjanje v zadnjih sto letih (raziskava urbanega naselja). - Ljubljana 1989 (s).

ŠEGA Polona: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v vasi Dolnje Retje (občina Ljubljana Vič-Rudnik) od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1989 (s).

ŠKAFAR Bojana: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v Črni vasi, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1984 (s).

ŠOŠTARKO Mojca: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v vasi Matena, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1982 (s).

TOMAŽIČ Jana: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v vasi Dobravica, občina Ljubljana Vič-Rudnik. - Ljubljana 1985 (s).

TURŠIČ Nuša: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti na Brezovici, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1987 (s). 275

ZADNIKAR Miha: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v vasi Hruševo, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1983 (s).

ŽABJEK Tomaž: Razkroj tradicionalne kulture, stopnja ohranjenosti in uvajanje novosti v vasi Pečki, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1982 (s).

ŽLAJPAH Natali: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v KS Vič, občina Ljubljana Vič-Rudnik, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. - Ljubljana 1988 (s).

Mihaela Hudelja

NOVOSTI V KNJIŽNICI SLOVENSKEGA
ETNOGRAFSKEGA MUZEJA V LETU
1993/1994

276

Izbor monografij

ABBIGLIAMENTO tradizionale e costumi popolari delle Alpi : atti del convegno internazionale : Torino - Museo Nazionale della montagna "Duca degli Abruzzi", 26 e 28 novembre 1992, Aosta - Convitto Regionale "Federico Chabod", 27 novembre 1992 / (a cura di Marinella Rapetti, Grazia Boschini, Aldo Audisio, Angelica Natta-Soleri).- Torino: Museo Nazionale della Montagna "Duca degli Abruzzi" ; Club Alpino Italiano - Sezione di Torino, 1994.- 209 str.: illustr.- (Cahier Museumontagna ; 92)

ALLTAGSKULTUR passé? : Positionen und Perspektiven volkskundlicher Museumsarbeit : Referate und Diskussionen der 10.Arbeitstagung der Arbeitsgruppe "Kulturhistorisches Museum" in der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde in Stuttgart/Waldenbuch vom 6. bis 9. Oktober 1992 / hrsg. Gottfried Korff und Hans-Ulrich Roller.- Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde, 1993.- 260 str.- (Studien & Materialien des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen ; Bd. 11)

AMBROSE, Timothy

Museum basics / Timothy Ambrose and Crispin Paine.- London; New York: Routledge; ICOM, 1993.- 319 str.: illustr.- (The Heritage : care - preservation - management)

An ANTHROPOLOGICAL Critique of Development : The Growth of Ignorance / edited by Mark Hobart.- London, New York: Routledge, 1993.- 235 str.

ARBEITERKULTUR seit 1945 : Ende oder Veränderung? : 5.Tagung der Kommission "Arbeiterkultur" in der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde vom 30. April bis 4.Mai 1989 in Tübingen / hrsg. von Wolfgang Kaschuba, Gottfried Korff, Bernd Jürgen Warneken.- Tübingen : Tübinger Vereinigung für Volkskunde e.V., 1991.- 330 str.- (Untersuchungen des Ludwig - Uhland - Instituts der Universitäts Tübingen im Auftrag der Tübinger Vereinigung für Volkskunde; Bd. 76)

ASTEL, Eevi

Estonische Volkskunst im 19. Jh. = Eesti rahvakunst 19. sajandil / Eevi Astel.- Tartu : Eesti rahva Museum, (1993?).- 54 str.: ilustr.

ATTI del corso di formazione e aggiornamento per il personale addetto ai musei per animatori e guide didattiche nell'ambito dei musei pubblici di enti locali : Castello di Udine- 3 ottobre- 10 novembre 1988 / Christina Donazzolo Cristante e Tiziana Ribezzi.- Udine : Musei, 1991.- 188 str.

AUGUSTIN, Stephan

"Kunstsachen" von Cooks Reisen: die Sammlung und ihre Geschichte im 277
Völkerkundemuseum Herrnhut / Stephan Augustin ; hrsg. von Staatlichen Museum für Völkerkunde Dresden.- Münster ; Hamburg: Lit, 1993.- 200 str.: ilustr.

AU miroir des revues : ethnologie de l'Europe du Sud / actes réunis par Christiane Amiel, Jean-Pierre Piniès, René Piniè.- Carcassonne : Garae/Hesiodé ; Paris: Ent' revues, 1991.- 238 str.: ilustr.- (Hésiodé : cahiers d'ethnologie méditerranéenne ; 1)

BALOGH - Horvath, Terezia

Ungarischer volkstümlicher Schmuck / Terezia Balogh Horvath.- Budapest: Corvina, 1983.- 78 str. + slik.pril..- (Ungarische Volkskunst)

BARBIE / Stefanie Deutsch.- Augsburg : Battenberg, 1992.- 96 str.- (Battenberg-Sammler-Katalog)

BECK, Stefan

Nachmoderne Zeiten : Über Zeiterfahrungen und Zeitumgang bei flexibilisierter Schichtarbeit / Stefan Beck.- Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde, 1994.- (Studien & Materialien des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen ; Bd. 13)

BELLWOOD, Peter

The Polynesians : prehistory of an island people / Peter Bellwood.- Rev. ed.- London : Thames & Hudson, 1987.- 175 str.: ilustr.- (Ancient peoples and places ; Vol. 92)

BLACHOWSKI, Aleksander

Ludowe dywany dwuosnowowe w Polsce / Aleksander Blachowski.- Torun: Muzeum etnograficzne, 1990.- 84 str. + slik. pril.

BLUNDEN, Caroline

Cultural Atlas of the China / Caroline Blunden, Mark Elvin.- Oxford: Phaidon, 1983.- 237 str.: ilustr.

BORST, Arno

Lebensformen im Mittelalter / Arno Borst.- 4. Aufl.- Frankfurt (Main); Berlin: Propyläen, 1987.- 783 str.: ilustr.

BOŽIČNA svetlost / (autor kataloga Josip Barlek ; suradnica Mirjana Barlek).- Zagreb : Etnografski muzej, 1993.- 31 str.: ilustr.

CARTMILL, Matt

A View to a Death in the Morning : Hunting and Nature through History / Matt Cartmill.- Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1993.- 331 str.

278

CEVC, Tone

Velika planina v sliki = Velika planina im bild / Tone Cevc.- Ljubljana: samozal. Tone Cevc, 1993.- 111 str.: ilustr.

Der CHRISTLICHE Kulturverband bei den Kärntner Slowenen im Wandel der Zeit / hrsg. von Peter Fantur ; (izdal) Internationales Forschungszentrum Salzburg.- Innsbruck; Wien: Tyrolia, 1992.- 276 str.- (Veröffentlichungen des Internationalen Forschungszentrum für Grundfragen der Wissenschaften Salzburg; N.F., Bd. 52)

COMPANION encyclopedia of anthropology : humanity, culture and social life / ed. by Tim Ingold.- London ; New York : Routledge, 1994.- 1127 str.- (Reference)

CUMONT, Franz

The mysteries of Mithra / Franz Cumont ; translated by Thomas J. McCormack.- 2nd rev. ed., reprint.- New York: Dover, first published in 1956.- 239 str. + 1 zemljevid

ČERNELIĆ, Mirjana

Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca / Milana Černelić.- Zagreb: Etnološki zavod Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1991.- 233 str.

"ČEZ polje pa svetinja gre...": iz izročila nabožnih pripovednih pesmi na Slovenskem / izbrala in uredila Zmaga Kumer.- Celje: Mohorjeva družba, 1994.- 183 str.

DESETNICA : slovenske ljudske pesmi / (izbral, uredil in opombe napisal Boris Merhar ; likovne priloge izbral in komentiral Milček Komelj).- Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994.- 299 str.: ilustr.

DESMOND, Gaston

Upholstery : a Practical Guide / Desmond Gaston : illustrated by Tig Sutton.- Reprinted.- London ; Glasgow ; Sydney: Harper Collins, 1991.- 192 str.- ilustr.

DIVJA jaga : slovenska ljudska pripoved / (izbral, uredil in spremno besedo napisal Franček Bohanec ; likovne priloge izbral in komentiral Milček Komelj).- Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994.- 131 str.: ilustr.

DIX ans de Bilan du film ethnographique / (conception Ariel Chadourne, Claire Lapeyre).- Paris: Ministère des Affaires Etrangères, 1991.- 67 str.: ilustr.

DUNAJ in Slovenci : posvetovanje Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Avstrijskega Inštituta za vzhodne in jugovzhodne Evrope - Izpostava Ljubljana, Slovenske izseljenske matice: Ljubljana, 18. in 19. junij 1992 / uredila Darja Mihelič.- Ljubljana: ZZDS ; ZRC SAZU, 1994.- 181 str.

279

EDSSON, Gary

The handbook for museums / Gary Edson and David Dean.- London ; New York: Routledge, 1994.- 302 str.: ilustr.- (The heritage : care - preservation - management)

EMMONS, George Thornton

The Tlingit Indians / George Thornton Emmons ; ed. with additions by Frederica de Laguna ; biography by Jean Law.- Seattle ; London : University of Washington Press ; New York : American Museum of Natural History, 1991.- 488 str.: ilustr.- (Anthropological Papers of the American Museum of Natural History ; No. 70)

ESPELAND, Else

Museer i Norge = Museums in Norway = Musées de Norvege = Museen in Norwegen / Elsa Espeland, Eva Maehre Lauritzen, Kåre Sveen.- Oslo : Norske Kunst - og Kulturhistoriske Museer NKKM ; Norske Naturhistoriske Museer Landsforbund NNML ; Museumsnytt, 1993.- 256 str.: ilustr.

ETHNOMETODOLOGY and the human sciences / ed. by Graham Button.- Cambridge ; New York ; Melbourne: Cambridge University Press, 1991.- 278 str.

FABIAN, Johannes

Time and the Work of Anthropology : Critical Essays 1971-1991 / Johannes Fabian.- Chur : Harwood Academic Publishers, 1991.- 299 str.- (Studies in Anthropology and History ; Vol. 4)

FENTON, Alexander

Country life in Scotland : our rural past / Alexander Fenton.- Reprinted.- Edinburgh : John Donald Publishers, 1991.- 194 str.: ilustr.

FILMER la patrimoine ethnologique : 50 films d'essai et de création / (coordination générale Alain Morel ; assistance, iconographie et préparation Carole Collin).- Paris: Ministère de l'Education Nationale, de la Culture et de la Communication, 1992.- 21 str.: ilustr.

FREED, Ruth S.

Ghosts : life and death in North India / Ruth S. Freed, Stanley A. Freed.- New York : American Museum of Natural History, 1993.- 396 str.: ilustr.- (Anthropological papers of the American Museum of Natural History ; No. 72)

GESTALTUNGSSPIELRÄUME : Frauen in Museum und Kulturforschung : 4.Tagung der Kommission Frauenforschung in der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde / hrsg. Bettina Heinrich, Christel Köhle-Hezinger..(et al.).- Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde, 1992.- 336 str.: ilustr.- (Studien & Materialien des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen, Bd. 10)

280

GLEĐANJE na daljavo : Recepcija televizije na Slovenskem / uredila Melita Zajc.- Ljubljana: Slovenski gledališki in filmski muzej, 1993.- 228 str.- (Slovenski film; 14)

GLOGER, Bruno

Teufelsglaube und Hexenwahn / Bruno Gloger, Walter Zöllner.- Zweite unveränderte Aufl.- Wien ; Köln ; Graz: Böhlau, 1984.- 245 str.: ilustr.

GORI, Gualtiero

Quando il mare brucia : Bellaria Igea Marina : cultura dell' accoglienza e costi sociali nella metamorfosi balneare in una comunità della romagna / Gualtiero Gori.- Imola : La Mandragora, 1992.- 198 str.: ilustr.- (Delluomo)

GRADITELJSKA baština i njezina obnova : Etnografski muzej, Zagreb, 1992 / (autor izložbe Nada Gjetvaj).- Zagreb: Etnografski muzej, 1992.- 19 str.: ilustr.

GREGORI, Joan J. Berenguer

Benafigos, un estudi de l' utilitatge agricola preindustrial / Joan J. Gregori Berenguer.- Valencia: Museu d' Etnologia, Diputacio Provincial, 1990.- 48 str. : ilustr.- (La memoria d' Abans; No.4)

HAMMERSLEY, Martyn

Ethnography : Principles and Practice / Martyn Hammersley, Paul Atkinson.- (Reprint).- London ; New York : Routledge, 1992.- 273 str.

HAMMERSLEY, Martyn

What's wrong with ethnography? : methodological explorations / Martyn Hammersley.- London ; New York : Routledge, 1992.- 230 str.

HOCHSTRASSER, Olivia

Ein Haus und seine Menschen 1549-1989 : Ein Versuch zum Verhältnis von Mikroforschung und Sozialgeschichte / Olivia Hochstrasser.- Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde, 1993.- 336 str.- (Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen ; Bd. 80)

HORY, Ladislaus

Vse visi na popkovini : iz spominov slovenjegraške babice Marije Ovčar / Ladislaus Hory : (izbral, prevedel in priredil Drago Druškovič).- Maribor: Obzorja ; Slovenj Gradec: Kulturna skupnost, 1989.- 222 str.

281

HUGGER, Paul

Die Schweiz zwischen Hirtenidylle und High-Tech-Performance / Paul Hugger.- Wien: Verein für Volkskunde, 1993.- 63 str.: ilustr. + 4 karte.- (Buchreihe der ÖZV ; NSB 10)

HUNGARIANS between "East" and "West" : National Myths and Symbols / edited by Tamas Hofer.- Budapest: Ethnographic Museum, 1994.- 60 str., ilustr.

ILLUSTRIERTES Lexikon der Mythologie.- Reprint, Lizenzausg.- Stuttgart: Parkland, 1993.- 456 str.: ilustr.

INTERNATIONALE und Nationale volkskundliche Bibliographien : Spiegel der Wissenschaft Volkskunde / europäische Ethnologie : Referate der 2.Tagung der Arbeitsgruppe für die Internationale Volkskundliche Bibliographie (IVB) und zu gleich des 4.Internationalen Symposions des Instituts für Gegenwartsvolkskunde der Österreichischen Akademie der Wissenschaften vom 19. bis 21.April 1991 in Neusiedl / See (Burgenland) / hrsg. Klaus Beitzl, Eva Kausel.- Wien: Verein für Volkskunde, 1991.- 180 str.- (Buchreihe der ÖZV ; NSB 9)

INTERNATIONALES Handbuch der Puppenmarken : Ein Puppen-Bestimmungsbuch / Jean Bach.- 2.Aufl.- München: Laterna magica, 1991.- 182 str.

IVANJE / (uredništvo kataloga Ivanka Ivkanec ; kataloški tekst Vitomir Belaj, Ivanka Ivkanec).- Zagreb: Etnografski muzej, 1993.- 29 str.: ilustr.

The JEWISH world : revelation, prophecy and history / ed. by Elie Kedourie ; texts by Elie Kedourie..(et al.).- Reprinted.- London : Thames and Hudson, 1986.- 328 str.: ilustr.

JOHNSTON, William M.

Austrijski duh: intelektualna i društvena povijest od 1848. do 1938./ William M.Johnston.- Zagreb: Globus, 1993.- 537 str.- (Biblioteka posebna izdanja / Globus)

JULIEN-Kausel, Eva

Konnichi wa Österreich : Ortspartnerschaften zwischen Österreich und Japan / Eva Julien-Kausel.- Wien: Verein für Volkskunde, 1993.- 74 str.: ilustr.- (Buchreihe der ÖZV ; NSB 11)

KÄSTNER, Klaus-Peter

Historisch-etnographische Klassifikation der Stämme des Ucayali-Beckens (Ost-Peru) : eine Kulturanalyse und -synthese / Klaus-Peter Kästner.- Frankfurt/Main : IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, 1992.- 501 str.: ilustr.- (Abhandlungen und Berichte des Staatlichen Museum für Völkerkunde Dresden ; Bd. 46 ; Monographien 8)

282

KEULER, Ulrich

Haberle und Pfeleiderer : zur Geschichte, Machart und Funktion einer populären Unterhaltungsreihe / Ulrich Keuler.- Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde e.V., 1992.- 203 str.- (Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen im Auftrag der Tübinger Vereinigung für Volkskunde ; Bd. 78)

INNOVATION und Wandel : Festschrift für Oskar Moser zum 80. Geburtstag / hrsg. von Burkhard Pöttler, Helmut Eberhart, Elisabeth Katschnig-Fasch.- Graz: Österreichisches Verband für Volkskunde, 1994.- 416 str.

KNEŽEVIĆ, Goran

Naše kolo veliko : hrvatski dječji folklor : gradivo iz 19. i 20. stoljeća / Goran Knežević.- Zagreb : ETHNO, 1993.- 289 str.: ilustr.

KOREN, Hanns

Vervandlung der Heimat / Hanns Koren.- Graz ; Wien ; Köln : Styria, 1972.- 135 str.

KOREN, Hanns

Volkskunde als gläubige Wissenschaft / Hanns Koren.- Salzburg ; Leipzig: Anton Pustet, 1936.- 75 str.- (Texte und Arbeiten zur religiösen Volkskunde ; Band 1)

KOSTOMAROV, N.I.

Očerk domašnej žizni i nravov velikoruskogo naroda v XVI i XVII stoletijah / N.I. Kostomarov ; avtor očerka i žizni i tvorčestve N.I. Kostomarova i kommentariev B.G.Litvak.- Moskva: Respublika, 1992.- 302 str.- (Letopiscy Otečestva)

KOSYK, Wolodymir

L'Ukraine et les ukrainiens / Wolodymir Kosyk.- Paris: Publications de l'Est Europeen, 1993.- 174 str.: ilustr.

KRAGELJ, Jožko

Simon iz Ruta / Jožko Kragelj.- Gorica : Goriška Mohorjeva družba ; KTD ; SSO, 1991.- 209 str.: ilustr.

KRETZENBACHER, Leopold

Volkskunde im Mehrvölkerraum : ausgewählte Aufsätze zu Ethnologie und Kulturgeschichte in Mittel- und Südost - Europa / Leopold Kretzenbacher.- München : Trofenik, 1989.- 399 str.- (Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients ; 41)

LEUTE in der Grosstadt : dem Andenken an Prof. Oldrich Sirovatka gewidmet / hrsg. von Jana Pospíšilova und Karel Altman.- Brno: Ustav pro etnografii a folkloristiku; Československe akademie ved v Brne, 1992.- 168 str.

283

LJUDI i masline : izložba Etnografskog muzeja / (autori teksta kataloga Zlatko Mileusnić, Ivan Šestan).- Zagreb : Etnografski muzej, 1994.- 101 str.: ilustr.

LUCIE, Edward Smith -

Furniture : a Concise History / Edward Lucie-Smith.- Reprinted.- London : Thames & Hudson, 1990.- 216 str.: ilustr.- (World of Art)

L'UDOVE šperky : zo zbierok Etnografickeho ustavu Slovenskeho narodneho muzea v Martine / (texty napísal Karol Strelec).- Martin: Etnograficky ustav Slovenskeho narodneho muzea v Martine, 1981.- 1 zvezek (12 str.) + 18 barvných razglednic

L'UDOVY odev : zo zbierok Etnografickeho ustavu Slovenskeho narodneho muzea v Martine / texty napísal Mojmir Benža.- Martin : Etnograficky ustav Slovenskeho narodneho muzea v Martine, 1982.- 1 zvezek + 19 barvných razglednic

L'UDOVY odev na Spiši / (autori textu Maria Felberova.. (et al.).- Košice : Vychodoslovenske vydavateľ'stvo v Košiciach pre Okresny narodny vybor v Spišskej Novej vsi, 1990.- 162 str.: ilustr.

LUMHOLZ, Carl

Unknown Mexico : explorations in the Sierra Madre and other regions, 1890-1898 / Carl Lumholz.- Reprint.- New York : Dover, 1987 Vol. 1 : 530 str.

MAKAROVIČ, Marija

Poljanska dolina ob Kolpi / besedilo Marija Makarovič ; risbe krojev po originalih in slike noš po ustnih pričevanjih Jana Dolenc; fotografije oblačil Bojan Barbir in Marija Makarovič.- Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije, 1993.- 107 str. : ilustr.- (Slovenska ljudska noša v besedi in podobi ; 6)

MAKING our research useful : case studies in the utilization of anthropological knowledge / ed. by John van Willigen, Barbara Rylke-Bauer and Ann McElroy.- Boudler ; San Francisco ; London: Westview, 1989.- 370 str.- (Westview special studies in applied anthropology)

MAN and Cattle : Proceedings of a Symposium on Domestication / ed. by A.E. Mourant, F.E. Zeuner.- London : Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 1963. - 166 str.: ilustr.- (RAI Occasional Papers ; No. 18)

MAROEVIĆ, Ivo

284 Uvod u muzeologiju / Ivo Maroević.- Zagreb : Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1993.- 286 str. : ilustr.- (Radovi Zavoda za informacijske studije ; knj. 6)

MENNELL, Stephen

The Sociology of food: eating diet and culture / Stephen Mennell, Anne Murcott, Anneke H. van Otterloo.- London: Newbury Park; New Delhi: Sage, 1992.- 150 str.

MICHAELIS, Ronald Frederick

Old domestic base-metal candlesticks from the 13-19th century / Ronald F. Michaelis.- 3rd print.- Woodbridge, Suffolk : The Antique Collectors' Club Ltd., 1993

MIHELIČ, Darja

Hazard / Darja Mihelič ; (prevajalci Tullio Vianelle, Birgit Volčanšek-Babić, Mirko Zorman).- Koper = Capodistria: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 1993.- 250 str, 24 str. slikovnih prilog.- (Knjižnica Annales ; 3)

Il MOBILE friulano fra tradizione e innovazione : Udine, Museo della Cita, Dicembre 1989 - Marzo 1990 / (Direttore della mostra Giuseppe Bergamini).- Udine: Comune di Udine ; Museo Friulano delle Arti e Tradizioni Popolari, 1989.- 48 str.: ilustr.

MÜLLER, Manfred Harter -

Ulm 1847. 1.Mai. 7.00 bis 13.00 Uhr : Auf der Suche nach den Hintergründen eines Teuerungstumultes / Manfred Müller Harter.- Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde, 1993.- 335 str.- (Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen ; Bd. 81)

MUSEE de la vie Wallonne, Liège / Alain-Gérard Krupa, Nadine Dubois-Maquet, Francoise Lempereur.- Bruxelles : Cultura Nostra, 1992.- 127 str.: ilustr.- (Musea nostra ; 2)

OBJETS religieux arrondissement d'Anciens / (recherches et textes M. Francis Muel).- (s.l.): Secrétariat de la Commission Régionale d'Inventaire des Pays de la Loire, 1978.- 91.: ilustr.- (Inventaire general Pays de la Loire ; 1)

OHNE Engagement: Volkskunde zwischen Nein und Danke! ; 1. Studentische Tagung am 19./20. November 1988 in Werfen- Salzburg-Land / Redaktion Dorothea Jo. Peter, Christian Stadelmann, Edith Stauer-Wierl.- Wien: Studienrichtungsverträtung Volkskunde der Universität Wien, 1990.- 87 str. + Anhang: ilustr.- (Mitteilungen aus dem Institut für Volkskunde der Universität Wien ; Nr. 3)

OXENIUS, Katharina

Vom Promenieren zum Spazieren : zur Kulturgeschichte des Pariser Parks / Katharina Oxenius.- Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde, 1992.- 158 str.: ilustr.- (Untersuchungen des Ludwig - Uhland - Instituts der Universität Tübingen im Auftrag der Tübinger Vereinigung für Volkskunde ; Bd. 79)

285

PASCONI, Gasper

Kratka zgodovina božje poti na Sveti gori nad Solkanom blizu Gorice : v starem zapisu iz leta 1843 / (Gregor Pasconi ; predgovor Branko Marušič ; posodobljen tekst Pavel Krajnik).- Sveta gora : Frančiškanski samostan, 1993.- 60 str.: ilustr.

PAYSAGES, paysans : l'art et la terre en Europe du Moyen Age au XXe siècle / sous la direction d'Emmanuel le Roy Ladurie.- Paris: Bibliotheque nationale de France ; Réunion des musées nationaux, 1994.- 287 str.: ilustr.

PETRIČ, Franci

Duša le pojdi z mano : božje poti na Slovenskem / Franci Petrič.- Ljubljana: Družina, 1994.- 184 str.

PFAFF, Tim

Paths of the people : the Ojibwe in the Chippewa Valley / text by Tim Pfaff.- Eau Claire : Chippewa Valley Museum Press, 1993.- 100 str.: ilustr.

PISANI Vuzem : uskrnsni običaji sjeverozapadne Hrvatske : Etnografski muzej Zagreb, 26. ožujka - 28. travnja 1991. / (uvodni tekst i katalog Josip Barlek).- Zagreb: Etnografski muzej, 1991.- 36 str.: ilustr.

POKUPSKA sjećanja : etnografska ekspedicija 1923 / (autorice teksta kataloga Aleksandra Muraj, Nerina Eckhel, Vesna Zorić).- Zagreb: Etnografski muzej, 1993.- 54 str., slik. pril.

PRACHT, Klaus

Möbel selber bauen und reparieren : Schränke, Regale, Tische, Stühle ; Planung und handwerkliche Ausführung / Klaus Pracht ; (Jens Becker et al.).- Augsburg : Augustus Verlag, 1990.- 128 str.

PREZELJ, Viktor

Prispevki k zgodovini Cerkljanske / Viktor Prezelj.- Cerkno: (samozal.) Viktor Prezelj, 1992.- 174 str., ilustr.

REDEWEISEN: Aspekte gesprochener Sprache / hrsg. Hermann Bausinger.- Tübingen : Tübinger Vereinigung für Volkskunde e.V., 1990.- 208 str.: ilustr.- (Studien & Materialien ; Bd. 5)

ROMANIA : from the thesaurus of the traditional popular costume / forword by Mircea Malita ; introductory study, comments and themes by Tancred Banateanu.- Bucuresti: Editura Sport-Turism, 1977.- 112 str.: ilustr.

286

RUSSKIJ Sever : arealy i kulturnye tradicii / (redactory - sostaviteli T.A. Bernštam, K.B. Čistov ; (izdala) Rossijskaja akademija nauk, Muzej antropologii i etnografii im. Petra Velkogo).- Sankt-Peterburg : Nauka, 1992.- 270 str.: ilustr.

SALISBURY, Yoyce E.

The Beast within : Animals in the Middle Ages / Yoyce E. Salisbury.- New York, London: Routledge, 1994.- 238 str.

SCHLÖR, Joachim

"In einer Nazi-Welt lässt sich nicht leben : Werner Gross - Lebensgeschichte eines Antifaschisten / Joachim Schlör.- Tübingen : Tübinger Vereinigung für Volkskunde e.V., 1991.- 261 str.: ilustr.- (Studien & Materialien ; Bd. 7)

SCHMITT, Eleonore

Hrana v svetem pismu : kuharski recepti in berilo k Stari in Novi zavezi / Eleonore Schmitt ; prevedla Irena Polanc Kristan.- Ljubljana: DZS, 1993.- 112 str.: ilustr.

SCHNAUS, Ellinor

Oberflächenbehandlung alter Möbel / Ellinor Schnaus.- Ravensburg: Maier, 1992.- 180 str.: ilustr.

SIEBER, Friedrich

Volk und volkstümliche Motivik im Festwerk des Barocks dargestellt an dresdner Bildquellen / Friedrich Sieber.- Berlin: Akademie-Verlag, 1960.- 202 str., 112 str. slik. pril.- (Veröffentlichungen des Instituts für deutsche Volkskunde ; Bd. 21)

SIKALA, Anna-Leena

Studies on Shamanism / Anna-Leena Siikala, Mihaly Hoppal.- Helsinki: Finnish Anthropological Society; Budapest : Akademiai Kiado, 1992.- 230 str.: ilustr.- (Ethnologica Uralica ; 2)

SKANSEN / editorial staff Ralph Edenheim, Lars-Erik Larsson, Christina Westberg.- Stockholm: Skansen, 1991.- 66 str.: ilustr.

SMERDEL, Inja

Oselniki : zbirka Slovenskega etnografskega muzeja / Inja Smerdel ; (fotografije Carmen Narobe ; risbe Ida Murgelj ; temljevidi Maruša Rupert ; prevod France Smrke). - Ljubljana : Slovenski etnografski muzej, 1994 - 220 str., ilustr. - (Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja ; 4)

SOKLIČ, Jakob

Istra kliče...: Spomini izgnanega istrskega duhovnika / Soklič Jakob; uvodna beseda k ponatisu Dušan Jakomin.- 1.ponatis.- Trst: Dom Jakoba Ukmarja, 1986.- 76 str.

287

SPOMENIKI kmečkega stavbarstva v sliki / strokovna priprava razstave in kataloga Anka Novak, Cene Avguštin.- Kranj: Gorenjski muzej, 1994.- 106 str., ilustr.- (Gorenjski kraji in ljudje ; 7)

STOREY, Joyce

Dyes and Fabrics / Joyce Storey.- Reprint.- London: Thames and Hudson, 1992.- 192 str. : ilustr.- (The Thames and Hudson Manuals)

STOREY, Joyce

Textile Printing / Joyce Storey.- Rev. ed.- London: Thames and Hudson, 1992.- 192 str.: ilustr.- (The Thames and Hudson Manuals)

STRÖBELE, Werner

Die Anfänge der Lokaltätspublizistik am Beispiel der "Tübinger Chronik" / Werner Ströbele.- Tübingen : Tübinger Vereinigung für Volkskunde e.V., 1990.- 249 str.- (Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen im Auftrag der Tübinger Vereinigung für Volkskunde ; Bd. 75)

STUDIES in Bulgarian Folklore / editor Milena Benovska-Subkova.- Sofia: Publishing House of Bulgarian Academy of Sciences, 1994.- 141 str.

SUŠNIK, Branislava

"Los aborígenes del Paraguay" / Branislava Sušnik.- Asuncion: Museo etnografico "Andres Barbero"

3/1 Ethnohistoria de los Chaqueños 1650-1910, 1981

5 Ciclo vital y estructura social, 1983

6 Aproximacion a las creencias de los indigenas, 1984/85

SVETI Dujam i njegov blagdan kroz stoljeća : Muzej narodne revolucije Split, 7.-21. svibnja 1991 / (izložbu priređuju Arheološki muzej, Etnografski muzej, Muzej narodne revolucije, Narodna knjižnica.. (et al.) ; koncepcija izložbe A. Duplančić, R. Vujnović).- Split: Muzej narodne revolucije, 1991.- 16 str.: ilustr.

ŠTIH, Peter

Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem / Peter Štih.- Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.- 267 str. + 3 karte.- (Razprave Filozofske fakultete)

288 TEYADA y Picatoste, Pilar Romero

Filipinas : Museo Nacional de Antropologia / Pilar Romero de Tejada y Picatoste ; fotos Federico Perez Barillas, Santiago Moreno, Archivo de Museo.- Madrid: Poblacion, Economia, Familia, Creencias, 1993.- 20 str.

TOMMASINI, Giacomo Filipo

Zgodovinski komentarji o Istri / Giacomo Filippo Tommasini ; iz italijanščine prevedel Sergij Slenc, iz latinščine prevedli Renata Hrovatič, Agata Šega.- Ljubljana : KRES, 1993.- 206 str.

TOURISMUS und Regionalkultur : Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1992 in Salzburg / hrsg. Burkhard Pöttler, Ulrike Kammerhofer-Aggermann.- Wien: Verein für Völkskunde, 1994.- 388 str.- (Buchreihe der ÖZV ; NSB 12)

TRAVEN, Janko

Pregled razvoja kinematografije pri Slovencih : do 1918 / Janko Traven; (komentar) Lilijana Nedič, Stanko Šimenc.- Ljubljana: Slovenski gledališki in filmski muzej, 1992.- 129 str.- (Slovenski film; 11)

TUŠAK, Maks

Črtice : Vse te ušne liete moje / Tušak Maks.- Ljubljana: Slovenska matica, 1992.- 128 str.

TWENTIETH

20th - Century Toys / consultant editor James Opie with Duncan Chilcott, Julia Harris.- Secaucus, New Jersey : Wellfleet Books, 1990.- 96 str.: ilustr.- (A Collectors Guide)

VENNUM, Thomas

Wild rice and the Ojibway people / Thomas Vennum, Jr.- St.Paul: Minnesota Historical Society Press, 1988.- 357 str.: ilustr.

Die VOLKSKUNDE als Wissenschaft : zweite und letzte studentische Volkskundetagung - erste studentische kulturwissenschaftliche Tagung : vom 10. bis 12. Oktober 1990 Wien / hrsg. von Christian Stadelmann und Edith Stauer-Wierl.- Wien: Institut für Volkskunde der Universität Wien, 1992.- 115 str.- (Mitteilungen aus dem Institut für Volkskunde der Universität Wien ; Heft 5)

WATCHING Europe: A Media and Cultural Studies Reader / Ute Bechdorf, Pia Kalliopi Hatzistrati, Torsten Storm Johannsen.. (et al.).- Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde ; Amsterdam Cultural Studies Foundation, 1993.- (Studien & Materialien des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen ; Bd. 12)

WENGLE, John L.

289

Ethnographers in the field : the psychology of research.- Tuscaloosa; London: University of Alabama, 1988.- 197 str.: ilustr.

WHAT is an Animal? / edited by Tim Ingold.- 2nd print.- London, New York: Routledge, 1994.- 191 str.- (One World Archaeology ; 1)

WICHMANN, Tobias

Restaurieren alter Bauernmöbel : eine praktische Anleitung / Tobias Wichmann.- München: Callwey, 1989

WÖRTER - Sachen - Sinne : eine kleine volkskundliche Enzyklopädie / (Jörg Kraus.. (et al.).- Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde, 1992.- 183 str.: ilustr.- (Studien & Materialien des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen ; Bd. 9)

Periodika

SLOVENIJA

"ANNALES" ,1992,2: D.MIHELIC, Hazard v somraku preteklosti, S.103; D.DAROVEC, Oblike zavarovalstva v severni Istri v obdobju Beneške republike- 2.del, s.109; L.MARIN, Upravna in teritorialna razdelitev slovenske Istre v zadnjih treh stoletjih- 2.del, s.159; J.KRAMAR, Ribja industrija v Izoli v letih od 1945-1954, s.175; O.JANŠA ZORN, Razvoj slovenskega pomorskega prometa po drugi svetovni vojni, s.183; D.MARUŠIČ, Viulin in bajs- dve glasbili severne Istre, s.189; V.GOMEZEL, Turistična propaganda v Slovenski Istri, s.217; P.STRANJ, Manjšinsko šolstvo na Tržaškem in v Istri po drugi svetovni vojni, s.231; A.PETRONIO, Italijanska šola v Piranu od srednjega veka do današnjih dni, s.239; S.PAVLIČ, Dokumenti o delovanju otroškega zavetišča v Kopru, s.295.

290

,1993,3: A.CIUFFARDI, O denarnem obtoku v Istri v 12. in 13.stoletju s posebnim poudarkom na prisotnosti breškega (frisaškega) denarja, s.85; D.MIHELIC, Obratovanje krčem in gostišč v srednjeveškem Piranu, s.95; L.ČORALIC, Prisutnost i djelovanje doseljenika iz Pirana u Veneciji od XV. do XVII. stoljeća, s.101; S.ŽITKO, Nekaj topografskih risb koprškega teritorija v času Beneške republike, s.117; R.STAREC, Napevi o treh kraljih v Istri: ustni in literarni viri, s.139; M.RAVNIK, Družine v istrskem zaledju in selitve Istranov v Trst in druge kraje, s.149; P.STRČIČ, Prispevek o odnosu Neodvisne države Hrvaške leta 1943 do hrvaške Istre, s.161; M.BUFON, Istra: novi problemi starih regij, s.197; V.KLEMENČIČ, Geopolitični položaj in regionalizem na primeru jugozahodne Slovenije, s.203; B.BUČAR, Čezmejno in mednarodno sodelovanje evropskih subnacionalnih regij, s.211; F.BONIN, Beneška vojna proti tuniškim gusarjem, s.219; N.TERČON, Organizacija pristaniške in pomorskosanitetne službe v avstrijski monarhiji, s.243; B.MARINAC, Pomorski krst kot iniciacijski obred, s.257; N.M.KRULJAC, Istrski življenski prostor in komunikacija, S.269; G.FILIP, Istriotski jezikovni otoki v Istri, s.275; B.B.GIUDICI, Šišan skozi stoletja, s.299; S.ORBANIČ, N.M.ORBANIČ, Istrstvo v ženski poeziji (antropologija ženske istriotske poezije), s.305; V.GLAVINIČ, Istriotska poezija, s.311; D.MARUŠIČ, Glasbena podoba krajev z istriotsko govorečim prebivalstvom, s.319; M.ŽVANUT, O poreklu in rodu Beatrice Dornberg, s.339.

"ANTHROPOS" , 25,1993,3-4: B.OŠLAJ, Antropološki temelji znanosti, s.60; L.ČARNI, Prispevek k zgodovini sociološke misli na Slovenskem: Etbin Kristan (1867-1953), s.208; S.Ž.ŽNIDARŠIČ, Demografija kranjskih žensk na prelomu zadnjega stoletja, s.218.

,25, 1993, 5-6: R.MURŠIČ, Nakateri (meta)antropološki labirinti znanosti o človeku, 1.del, 97-107.

"ARGO",35,1993: V.BUČIČ, Stanovanjska kultura na Slovenskem v obdobju gotike in renesanse, s.7; M.LOZAR ŠTAMCAR, Tabernakeljske omare iz fonda Narodnega muzeja, s.26; V.STARE, Center za arheologijo srednjega veka Narodnega muzeja 1960-1987, s.27; L.TRAMPUŽ, Otroški muzej, S.34; J.PODPEČNIK, FUNDUS - programski paket za urejanje kulturnozgodovinskih zbirk, s.35; J.INTIHAR FERJAN, Računalniška programa RAZSTAVA in UMETNIK, S.40; M. MIKUŽ, Muzejski menedžment, S.43.

"CELJSKI ZBORNIK", 1993: I.LAZAR, Sledovi steklarne proizvodnje v Celeji, s.7; D.KOS, Lastniki, posestniki in prebivalci grajskih poslopj na Celjskem do začetka 15.stoletja, s.17; I.STOPAR, Kuwassegove vedute slovenske Štajerske (1840-1845), s.61; I.Z.CIZELJ, Učni jezik in materinščina na celjskih osnovnih šolah 1777-1918, s.95; R.F.GERMADNIK, Položaj ženske v celjski industriji v tridesetih letih 20.stoletja, s.181; V.ŠLIBAR, Domača obrt v dolini Žičnice, s.347.

"ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE", 65,1994,1: J.CURK, Prometne razmere med 11. in 18.stoletjem na nekdanjem koroškem ozemlju, s.13; M.VIČIČ, Južni Slovani v slovenskih časnikih na Štajerskem od 1908-1914, s.20; A.VRATUŠA, Družbenozgodovinski pogled na Slovence v avstrijski zvezni deželi Štajerski, s.96; V.ŠIFTAR, Sosedstvo ob državni meji z Avstrijo, s.108; Z.ČEPIČ, Problematika kolonizacije Apaškega polja pri izvajanju agrarne reforme po drugi svetovni vojni, s.137.

291

"GEOGRAFSKI OBZORNIK", 41,1994,2: D.KLADNIK, Danska-skandinavski most v Evropo, s.4; A.BORJANČIČ, 120 let železnice v Postojnski jami (1872-1992).

"GEOGRAFSKI ZBORNIK", 1993,65: M.VERESS, Nastanek Panonske kotline, s.9; B.MALEJ, Planina Suha v Spodnjih Bohinjskih gorah, geografija območja in planinskega gospodarjenja, s.33; M.M. KLEMENČIČ, Starostna in narodnostna sestava prebivalcev Tržiča, s.79; A.SORE, Ledinska in krajevna imena v Savinjsko-Sotelski Sloveniji, s.91.

"GLASNIK SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA", 33,1993,3-4: S.KREMENŠEK, Razhajanja, s.2; M.STANONIK, Razmerja med pesmijo in prozo, s.9; P.FISTER, Ljudska arhitektura v odločanju o urejanju prostora, s.20; B.JUVANEC, Prvobitna arhitektura - in kje je danes?, s.27; P.WERNER, Von Marterl bis zur Gipfelkreuz, s.37; I.BREZIGAR, Prenova trentarskega muzeja, s.46; J.TOMAŽIČ, M.TIMER, O prodaji in izvozu premične kulturne dediščine, s.59; M.RAMŠAK, Na lovu za spominom, s.63; I.ROŽMAN, Priprave na etnološki mladinski raziskovalni tabor v Šentjanžu in Bilčovsu na avstrijskem Koroškem, s.70; M.MARKOVČIČ, D.ŽBONTAR, Študentski raziskovalni tabor - Šentrupert 1993, s.73; P.SKETELJ, Mladinska raziskovalna delavnica v Rožu na avstrijskem Koroškem, s.75; I.DESTOVNIK, Vsakdanja kultura v Šentjanžu in Bilčovsu nekoč in danes, s.77; A.GAČNIK, Kultura brajd, s.85; A.MALNIČ, Šmarnica, s.91; J.KEBER, Srečati, poljubiti Matildo -ali matildo, s.95.

,34,1994,1-2: S.KREMENŠEK, Nazaj k narodopisju?, s.2; R.MURŠIČ, O razmerju med etnologijo in kulturno antropologijo ter predvsem o teoriji v etnologiji, s.10; N.VREČER, Etnološki versus antropološki pristop, s.17; Z.KOŽELJ, Problematika prodaje in izvoza premične, predvsem kulturne dediščine, s.21; F.BENEDIK, Domača imena za rože v Pungertu pri Škofji Loki, s.30; D.SKRT, Tolminske povedke ali slike nekega časa, s.33; N.KRIŽNAR, Prenova trentarskega muzeja, s.48.

"KNJIŽNICA", 37,1993,4: N.ČEŠNOVAR, Podoba specialnih muzejskih knjižnic, s.83; V.KRAPEŽ, Etnografija Istre. Bibliografski popis razstave, s.129.

"KRONIKA" ,41,1993,1: A.V.MIKLAVČIČ, Ustanovitev in razvoj Mladinske kmečke zveze (MKZ) v okrajih Dravske banovine, s.5; L.ŠUŠTAR, Gospodinske pomočnice v prvem desetletju socialističnega obdobja, s.15.

,41,1993,2: N.ZUPANČIČ, Kamniški krznarski ceh v drugi polovici 18.stoletja, s.10; T.OVSEENAR, Meksikajnarji, s.14; D.UKMAR, Začetki gradnje Nove Gorice, s.18.

,41,1993,3: S.RADOVANOVIČ, Ljutomer v luči matičnih knjig iz 17.stoletja, s.131; E.HOLZ, Ceste in ljudje (Od Marije Terezije do leta 1848), s.143; G.STARIHA, Iz manj znanega kranjskega življenja v prejšnjem stoletju, s.155; B.ROZMAN, Orlovski odsek na Vrhniki (1908-1929), s.165; D.KNEZ, Romanje k jezerski Materi božji, s.179; S.PADEŽNIK, Železniška postaja Zalog, s.197.

,42,1994,1: D.TRPIN, Viri za zgodovino Tolminskega v starejših fondih in zbirkah Arhiva Slovenije do leta 1783, s.15; S.TORKAR, Zgornja Baška dolina (rihtarija Nemški rut) po Tolminskem urbarju iz 1523, s.29; D.TRPIN, Tolminska v opisu vojaških deželnih merjenj okoli leta 1785, s.37; V.RAJŠP, Obsoška cesta v prometni politiki Avstrijske države do konca 18.stoletja, s.46; S.GRANDA, Zgornja Baška dolina v prvi polovici 19.stoletja, s.52; N.VALENTINČIČ, Komu zvoni? Etnološki prikaz vasi Bača pri Podbrdu, s.85; M.N.VUKSANOVIČ, Kratek pregled fondov in zbir, ki jih za tolminsko in širše območje današnje občine Tolmin, hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, s.100.

"LOŠKI RAZGLEDI",1993,40: D.PREŠEREN, Nadomestni denar železnikarskih fužinarjev, s.31; F.ŠTUKL, Vodni pogoni v nekdanji občini Zminec, s.71; J.ŠEGA, Spravilo lesa s posebnim poudarkom na plavljenju po Poljanski Sori ob koncu 19.stoletja, s.97; N.BUDNA, Samomori v občini Škofja Loka, s.175.

"LUCAS" ,4,1994,1-2: M.BRATEC, V Mladiki naj bo Etnografski muzej, s.1; J.HUDEČEK, I.SEDEJ, Mladika-etnografski muzej?, s.12.

"PLANINSKI VESTNIK" ,94,1994,5: A.BRVAR, Osrednji muzej v Mojstrani?, s.201.
,94,1994,7-8: M.ŠOLAR, Obiskovalci Triglavskega parka, s.301; C.C.HOUSTON, Moderna, praktična oblačila, s.310; A.ČIČEROV, Hoja po soški fronti, s.341; T.JAGACIČ, Haloški zvonar Janez, s.349.

"RODNA GRUDA" ,41,1994,2: M.KACIN WOHINZ, Raznarodovanje primorskih Slovencev - dejavnik za izseljevanje(1), s.34; I.CIMERMAN, Porabski Slovenci v filmu, s.42.

,41,1994,3: I.CIMERMAN, Liznjekova domačija v Kranjski Gori, s.10; M.JENŠTERLE, Slovenski kozolec v britanskem muzeju, s.11; D.VUGA, J.V.Valvasor in argonavtska saga, s.16; S.GUČEK, Janko Benigar (1883-1950), s.17; M.KACIN WOHINZ, Raznarodovanje primorskih Slovencev - dejavnik za izseljevanje(2), s.34.

,41,1994,4: N.ŽIDOV, Med ljubljanskimi branjevkami, s.12.

,41,1994,5: I.CIMERMAN, Še jih doseže naše srce : Slovenci videmske pokrajine in časopis Novi Matajur, s.10; S.GABERC, Tonina hiša v Ravnu, s.12; J.PREŠEREN, Slovenci v Južni Avstraliji, s.14.

,41,1994,8-9: T.ŠTEFE, Slovenski muzejski sejem, s.14; N.VALENTINČIČ, Kozolec kot simbol Slovenije, s.16.

"SLOVENSKI IZSELJENSKI KOLEDAR", 41, 1994: A.DULAR, O belokranjski vinski trgovini, s.63; J.VIGELE, Slovenski krožnik, s.74; M.JENŠTERLE, Emigrantska mladina med dvema kulturama, s.78; C.KOCJANČIČ, Kanada- naša nova domovina, s.151; M.TREBŠE ŠTOLFA, Nastanek vzajemne podporne zveze "Bled" in njenih odsekov 1933-1993, s.155; R.ŠVENT, Duhovno življenje, s.159; D.FRIŠ, Ustanovitev in delovanje slovenske župnije sv. Štefana, Chichago, Illinois, med leti 1897-1939, s.174; A.BUDJA, "Srebrni jubilej" - 25 letnica sloveskega društva v Landskroni na Švedski, s.186.

"ŠKRAT" ,1994,2-3: A.BRANCELJ-BEDNARŠEK, Belokranjske pisanice, s.3; T.TOMAŽIČ, Barčice v Kropi in Kamni Gorici, s.5; V.ŠKAFAR, Jehovove priče, s.11.

,1994,5-6: T.TOMAŽIČ, Licitacija krač sv. Antona in pojedina v muzeju, s.23.

"TEORIJA IN PRAKSA" ,30,1993,11-12: F.VREG, Transnacionalno in interkulturno komuniciranje, s.1142; J.BECKER, Informacije za vse ali znanje za elito, s.1157; S.BAŠIČ, Globalni mediji v lokalnih medijskih okoljih, s.1189; B.LUTHAR, M.HAFNER FINK, Elite med populizmom in domačijstvom, s.1200; V.ZEL, Narodna identiteta in javni prostor, s.1214.

,31,1994,1-2: M.STANONIK, (Slovenska) folklor-grešni kozel slovenske kulture?, s.63; M.MERŠOL, Kdo je danes Američan?, s.88; D.F.HAFNER, Interesne skupine, s.166

,31,1994,3-4: M.KERŠEVAN, Religija, Evropa in Slovenci, s.242; R.G.MINNICH, Citizenship and the Politicization of Ethnicity as Aspect of State-making in Marginal Southcentral European Communities, s.267.

,31,1994,5-6: P.KLINAR, O nacionalni identiteti in etnonacionalizem, s.420; A.KIRN, Znanost in družba, s.438.

,31,1994,7-8: K.PLAVŠAK, Evropska identiteta v skupnem avdiovizualnem prostoru, s.706.

"TRADITIONES", 1993,22: M.STANONIK, Psihološki vidiki slovstvene folklorne, s.7; M.KROPEJ, Pravne prvine v slovenskem pripovednem izročilu, s.37; N.KURET, Dve nemški pasijonski predstavi v Kranju (1730-1771), s.55; H.LOŽAR PODLOGAR, Tradicionalna svatba na Kočevskem. Kritični pretres virov, ss.69; T.CEVC, Stog (shramba za žito)-začetna razvojna stopnja kozolca topolarja?, s.97; T.CEVC, Posvetovanje avstrijskih in slovenskih etnologov na gardu Krastowitz pri Celovcu, s.109; O.MOSER, Grundsätzliche Fragen zur Forschungs- und Museumssituation, s.113; I.SEDEJ, Osnove ohranjanja kmečkenga stavbarstva, s.117; V.HAZLER, Muzeji na prostem v Sloveniji, s.121; S.ZEMLJIČ GOLOB, Bibliografija zbornika Traditiones 1-20(1972-1991), s.153.

"URBANI IZZIV" ,1992,21,22: P.MIHEVC, Podeželje v naši prostorski stvarnosti, s.3; M.RAVBAR, Suburbanizacija, s.5; V.DROZG, Razvijanje in ohranjanje podeželskih naselij, s.7; L.LAH, Nekateri aktualni sklopi vprašanj pri uvajanju prenove podeželja, s.15; M.HAZLER PAPIČ, Vloga tipologije v oblikovanju ruralnih naselij, s.27; M.ČREPINŠEK, Varovanje in prenova podeželja v okviru zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine, s.33; A.BARBIČ, Socialna tipologija (kmečkih) gospodinjstev kot sestavina

strokovnih osnov prostorskega in gospodarskega načrtovanja razvoja podeželja, s.40; M.KOŠČAK, Turizem na podeželju- krepitev podeželske ekonomije, s.56; D.SIMONS, Das Ortliche Entwicklungskonzept in der Dorfentwicklungplanung, s.73; D.KOS, Analiza socialnih prostorov v Ljubljani, s.78.

,1993,23,24,25: M.BOBIČ, Urbanost kot vojni plen, s.19; A.JAKOŠ, Demografske spremembe in mesta v Sloveniji, s.23; N.MILANOVIČ, Vloga stanovanjske politike in procesu transformacije mest Centralne Evrope, s.32; B.ČERNIČ MALI, Moje sanje - majhno stanovanje?, s.48; A.POGAČNIK, Varstvo in usmerjanje oblikovne podobe slovenskih mest, s.56.

294

"ZGODOVINSKI ČASOPIS", 47,1993,1: V.VALENČIČ, Iz kreditnega gospodarstva ob koncu srednjega veka, s.5; D.KOS, Plemiška darovanja cerkvenim ustanovam (s posebnim ozirom na 14.stoletje), s.25; A.HOZJAN, Slovenjgraški meščani v 16.stoletju v knjigah izdatkov Štajerske, s.53; I.GRDINA, Doživljanje Nemcev in nemške kulture pri slovenskih razumniki od prosvetljenstva do moderne, s.57; P.VODOPIVEC, Leto 1789 v časnikih iz Gradca in Ljubljane, s.69; C.D.CARMICHAEL, Pismo Edmonda Halleya Valvasorju, s.85; H.HEPPNER, Študenti iz slovenskih dežel na graški univerzi 1884-1914 (3.del), s.89; F.FROZMAN, Nemški in slovenski delavci v delavskem gibanju na Slovenskem, s.95; B.GRAFENAUER, Ob pisanju o slovenskem zgodovinopisju, s.117.

,47,1993,2: F.GESTRIN, Milko Kos in njegovo delo, s.181; R.BRATOŽ, Poročila srednjeveških piscev o antični zgodovini prostora med Sirmijem in Oglejem, s.185; O.JANŠA ZORN, Historično društvo za Kranjsko (6.del), s.251; S. BERZELAK, Pomembni ljudje iz Mislinjske, Mežiške in zgornjega dela Dravske doline, s.295.

,47,1993,3: B.REISP, Neznani epitaf Janezu Vajkardu Valvasorju, s. 345; A.STUDEN, Zapis o bivanjskih razmerah nemških in slovenskih višjih meščanskih slojev v Ljubljani na začetku stoletja (primer naselja vil v kapucinskem predmestju v Ljubljani), s.421; M.STIPLOVŠEK, Propad slamninarske industrije in razvoj novih industrijskih panog na domžalskem območju 1918-1941, s.425; D.NEČAK, Nekaj osnovnih podatkov o usodi nemške narodnostne skupnosti v Sloveniji po letu 1945; s.439; B.FIRST, Muzej torture v Amsterdamu, s.459.

,47,1993,4: J.MLINARIČ, Duhovna podoba in pomen srednjeveških samostanov na Slovenskem, s.489; D.MIHELIČ, Prispevek k poznavanju obrti v srednjeveških mestih Piran, Ljubljana in Maribor, s.497; B.OTOREPEC, Evidentiranje in objavlanje virov za zgodovino Slovencev v poznem srednjem veku, s.505; M.VERGINELLA, Vloga žene in moža v slovenski publicistiki 19.stoletja in v dokumentih s tržaškega podeželja, s.531; A.VOVKO, Odmevi mita o Ameriki v Družbi sv. Rafaela, s.574.

,48,1994,1: R.BRATOŽ, Bitka pri Frigidu v izročilu antičnih in srednjeveških avtorjev, s.5; I.VOJE, Prikaz zgodovine Celjskih grofov v Kosovih delih, s.47; F.M.DOLINAR, Cerkenoupravna ureditev slovenskega prostora do ustanovitve slovenske metropolije 1968, s.55; G.GRIMM, Raziskovanje gimnazijske zgodovine v Avstriji, s.63.

AVSTRIJA

"CARINTHIA I",183,1993: B.GRAFENAUER, Die Kärntner Herzogseinsetzung und die Edlingerfrage, s.353; J.SACHERER, Vierbergelauf- Wallfahrt ohne Ziel?, s.409; J.LESIAK, Die Slowenen in der Kärntner Landesgeschichte, s.641; H.D.POHL, Deutsch-slowenische Sprachkontakte in Kärnten, s.651; A.OGRIS, Fürstenstein und Herzogstuhl - Symbole der Kärntner Landesgeschichte im Widerstreit ethnischer und territorialer Tendenzen in der slowenischen Geschichtsschreibung, Publizistik und Politik, s.729.

"BLÄTTER FÜR HEIMATKUNDE" ,68,1994,1/2: W.BRUNNER, Frühe Nachrichten über Maisanbau in der Steiermark, s.5; L.KRETZENBACHER, "...und jetzt noch einer Treppetzer!". Zum Namen eines scharfen südsteirischen Abschiedstrunkes, s.16; G.PFERSCHY, Zur Frage regionaler Kulturgeschichten, s.21.

295

"JAHRBUCH FÜR VOLKSKUNDE UND MUSEOLOGIE des Bezirksheimatmuseums Spittal/Drau", 1993,7: F.WAIDACHER, Regionalmuseen-Lokalmuseen. Die gegenwärtige Situation in Europa und mögliche künftige Entwicklungen, s.13; G.HANREICH, Was bringt die Museumsabteilung des Bundesdenkmalamtes?, s.21; W.RAINER, "...mag von Tag zu Tage leben". Das Zentrale ist das Randständige, s.27; H.STEININGER, Heimatmuseen in Österreich. Entwicklungsgeschichte und Strukturvergleich regionaler Museen in den Österreichischen Bundesländern, s.35; H.PRASCH, Für wen? Museen zwischen regionaler Identität und touristischer Vermarktung, s.55; A.KUSTERNIG, Regional- und Lokalmuseen. Das Beispiel Niederösterreich, s.65; G.PICCOTTINI, Museen, Sammlungen, Natur- und Tierparks in Kärnten. Eine statistische Betrachtung, s.91; A.A.GRIBL, Arbeit vor oder hinter den Kulissen? Zur Gegenwartssituation der Bayerischen Nichtstaatlichen Museen, s.103; P.RÖSCH, So stülpen wir Südtirol unter eine einzige Museumsglocke, s.111.

"NEUES AUS ALT-VILLACH",1993: W.NEUMANN, Zur frühen Arztgeschichte in Villach seit Paracelsus, s.25; J.RAINER, Die Reise des Kardinallegaten Caetani durch Steiermark und Kärnten, s.101.

"ÖSTERREICHISCHE ZEITSCHRIFT FÜR VOLKSKUNDE" ,N.S.B. 47,G.B.96, 1993,3: Franz C.Lipp, Ein halbes Jahrhundert erlebte, erforschte und gestaltete Volkskunde, s.261; O.BOCKHORN, Wiederzuentdecken: Pater Armand Baumgarten. Ein Beitrag zur Geschichte der oberösterreichischen Volkskunde, s.277; F.GRIESHOFER, Von Jungfrauen, Blasmusikkapellen und Hausierern. Zur Emblemik der Kastelruther Tracht, s.289.

,N.S.B. 47, G.B.96, 1993,4:

K.BEITL, Oskar Moser. Zueignung zum 80.Geburtstag am 20. Jänner 1994, s.379; O.MOSER, Aus meinem Leben. Versuch zu einem Curriculum Vitae, s.381; C.P.WACHA, Bunzlauer Keramik in der Sammlung des Österr. Mus. für Volkskunde, s.397; M.SCHINDLER, Kostüm einer Dame bei Hof, s.419; N.CZAPKA, Bemalte Kästen aus dem Waldviertel, s.447; B.TSCHOFEN, Bewegliche Bildkugelschreiber. Über eine Sache und die Möglichkeiten, sie anzusehen, s.457; N.LEPP, Ledermythen. Materialien zu einer Ikonographie der schwarzen Lederjacke, s.471; B.TSCHOFEN, Alte Sammlungen - Neue Konzepte. Schausammlungen zur historischen Popularkultur im ÖMV, s.497.

P.HUGGER, Volkskunde in der Schweiz seit dem Zweiten Weltkrieg. Zwischen Provinzialismus und Weltoffenheit, s.97; H. BAUSINGER, Region-Kultur-EG, s.113.

"ZEITSCHRIFT DES HISTORISCHEN VEREINES FÜR STEIERMARK", 84, 1993: E.G.STAUDINGER, Demonstration und Fest. Zur Geschichte der Feiern zum 1.Mai in der Steiermark, s.9; H.KRAWARIK, Zur Siedlungsstruktur an alpinen Passtrassen in Hochmittelalter, s.23; F.POSCH, Die Anfänge der Gutsherrschaft in der Steiermark. Zur Sozialgeschichte des steirischen Bauernstandes, s.51; H.VALENTINITSCH, Eine Juristenkarriere in der Steiermark zur Zeit der grossen Hexenverfolgung. Der innerösterreichischen Hofvizekanzler T.I.F. von Mauerburg (gest. 1686), s. 103; L.KRETZENBACHER, Drei altösterreichische Mahnbild-Zeugnisse pastoral gelenkter Volksfrömmigkeit, s.141.

296

ČEŠKA IN SLOVAŠKA

"ETHNOLOGIA SLOVACA ET SLAVICA", 24-25, 1992-93: A.HABOVŠTIAK, Ethnogenesis of the Slovaks from the Linguistic Aspect, s.13; V.FROLEC, Das mährische historische Bewusstsein und die tschechische Nationalität, s.31; P.SLAVKOVSKY, Die Erntegerätschaften und Techniken in der Slowakei und deren karpatisch-balkanischer Kontext (Das Mähen mit der Sichel), s.55; M.EKSTRÖMER, Cooperation and Culture. On forms of cooperation in the Gorale society, s.79; Z.ŠKOVIERKOVA, Traditional Modes of paying Wages in Kind to Communal Servants in Slovakia, s.95; M.KALAVSKY, Die Herkunft der Böttchergesellen in Bratislava des 17.-19. Jahrhunderts, s.113; K.MICHAJLOVA, Die fahrenden Sänger-Bettler als soziale Gruppe und ihr Funktionen in der Gesellschaft, s.125; T.KARWICKA, Polish Legends about the "Blessed" and "Cusded" Trees and the Beliefs Referring to, s.137; O.SIROVATKA, Zu den Beziehungen zwischen der tschechischen und slowakischen Volksdichtung, s.145; L.DROPOVA, Die Thematik der slowakischen Bergmannslieder im interethnischen Kontext, s.161; B.BENEŠ, Morphological analysis of the text of folk ballads. An attempt at constructing a pattern according to the system of V.Propp, s.177; E.KREKOVIČOVA, Zur Frage der Forschung von Hirtenlieder in der Slowakei und ihre Stelle in der Region Mitteleuropas, s.195; H.BOČKOVA, Ethnische Gemeinschaften und ethnische Prozesse auf dem balkan im Werke Konstantin Jiraček, s.225; V.URBANCOVA, Slawistische Aspekte in der Ethnographie und Mythologie der slowakischen Wiedergeburt, s.245; J.MICHALEK, Jan Kollar und das Studium der Volksdichtung, s.263; V.GAŠPARIKOVA, Slawistische Aspekte beim Studium der slowakischen Volksmärchen, s.273; J.PODOLAK, Die Slowakische Musealgesellschaft (100 Jahre seit ihrer Gründung), s.295; B.BENEŠ, Hundert Jahre der Zeitschrift "Česky lid", s.309; E.PIETRASZEK, Ethnographisches Museum in Krakau und sein Begründer Seweryn Udziela, s.319; P.ŽIGO, Slavic linguistic Atlas, s.327; A.FENTON, The European Ethnological Atlas: Past, Present, Future, s.387; H.L.COX, Überlegungen zu einer künftigen Zusammenarbeit im Bereich der Ethnokartographie, s.465; J.BARABAS, Die neuen Probleme der Forschung und die ethnologischen Atlanten, s.469; E.HÖRANDNER, Zur Bedeutung des Europäischen Atlases im Hinblick auf die europäische Integration, s.473; N.GRACJANSKAJA, Toward the Question of Ethnographic Regionalization of Europe, s.476; V.DOMAČINOVIĆ, Problem der Strohstülper bei den Südslawen, s.478.

"MUZEUM" ,38,1993,3: J.BENEŠ, Theses about the Museum of the 21st Century, s.5; V.ŠTRAKA, Entomologická zbirka Oravského múzea, s.16; M.KELETI, The Museum of Jewish Culture, s.22.

,38,1993,4: J.BAHURINSKA, 3. medzinárodná konferencia CIDOC '93, s.36.

,39,1994,1: (Dokumentácia v muzeu) I.OKALI, Od ASR k AMISu, s.2; P.ŠTEFANEC, Automatizovaný muzejný informačný systém, s.4; I.GAŠPARIK, Informačný systém- nič jednoduchšie?, s.7; J.BAHURINSKA, Komputerizácia a štandardizácia v Slovenskej narodnej galérii, s.9; (Nove múzea) M.ŠOKA, Mestské múzeum v Rajci, s.15; M.LALKOVIČ, Zväz múzei na Slovensku a súčasny charakter jeho činnosti, s.16.

BOLGARIJA

"BLGARSKI FOLKLOR", 19,1993,2: L.MIKOV, Esthetics is not over Ethics, s.3; M.SANTOVA, On Some Possible Aspects in the Interpretation of Folk Arts as a Part of the Folklore Culture, s.10; D.BERTAUX, The Biographical Approach : Methodological Value and Perspectives, s.18; I.STOYANOV, The Notion of Sufferings in the Culture of the Late Bulgarian Middle Age, s.30.

ESTONIJA

"EESTI RAHVA MUUSEUMI AASTARAAMAT"(Yearbook of Estonian national museum), 39,1992: A.VIRES, The Nature and Boundaries of Folk Art (Summary), s.18; E.VUNDER, Trends of Folk Art Development in Estonia, s.40; M.VÄRVA, The Motif of Wheels and Disks in the Handles of Estonian Beer Tankards (Summary), s.59; P.OUNAPUU, Scandinavian Influences on Peasant Furniture in the Coast Region (Summary), s.68; M.PIHO, Metal Adornments in Muhu in the 19th and in the Middle of the 20th Century (Summary), s.88; K.KESKKÜLA, Adornments in Muhu in the 19th and 20th Century (Summary), s.111; R.PIIRI, National Costumes as Festive Clothes for Performers (Summary), s.132; T.VOTI, On the Food of Estonians Living on the Volga (Summary), s.151; G.RÄNK, Cult Stones as Repository for Illnesses (Summary), s.164; M.MIKKOR, Funeral Customs of the Caucasian Estonians (Summary), s.186.

FINSKA

"ETHNOLOGIA FENNICA", 1993,21: P.S.GIMPL, Das verlorene Karelien und seine Gegenstandssymbolik, s.6; O.T.NIKULA, Die Wohnungseinrichtung als Identitätsstütze bei den finnischen Migrantinnen und Migranten in Deutschland, s.18; E.VUNDER, From Folk Costume to National Symbol, s.28; B.ROGAN, Tolle-knife as National Symbol, s.36; U.K.AGGERMANN, The Mozartkugel. From a Local Speciality to Austria's National Symbol, s.46; K.SIIVONEN, Le massage de l'apparence de l'individu et son interpretation au moyen des conceptions stereotypes de l'homme, s.54.

"KANSTIETEELLINEN ARKISTO", 1994,40: P.S.GIMPL, Cultural Identity and cultural clash: the resettled Karelians in Finland.

"SUOMEN MUSEO",1993,100: H.PARLAND, The danger of collapse, repair and restoration of stone structures, s.46; H.HYVÖNEN, Three faience works in the West Uusimaa region, s.63; T.KORHONEN, The Hurula fishing hut at Keimiöniemi in Muonio, s.126; J.U.E. LEHTONEN, Die weisse Pelzmütze, s.138.

HRVAŠKA

298

"ETNOLOŠKA TRIBINA", 20,1990,13: D.RIHTMAN AVGUŠTIN, O dekristijanizaciji narodne kulture, s.9; S.BRAICA, Običaj i kriza, s.17; I.PRICA, "Novi val" kao anticipacija krize, s.23; A.MURAJ, Alternativno trgovanje između potrebe i razonode, s.33; S.KREMENŠEK, Način življenja- indikator kriznih i nekriznih stanj, s.41; M.PROŠIĆ DVORNIĆ, Kriza i svakodnevni život - na primeru Beograda, s.47; I.ČOLOVIĆ, Folklor i politika, s.63; G.LJUBOJA, Inflacija u karikaturama "Ošišanog ježa", s.73; J.FRYKMAN, Što ljudi čine, a o čemu rijetko govore, s.81.

,22,1992,15: L.ROČENOVIC, Rituali oko smrti poginulih boraca, s.19; I.PLEJIC,G.KORUGA, Ulog istraživača-komunikološka zapažanja pri istraživanju osobnih pripovijesti ratnih prognanika, s.29;M.POVZRZANOVIĆ, Etnologija rata-pisanje brez suza?, s.61; O.LÖFGREN, Modernizing the nation-nationalizing modernity,s.91; N.KRIŽNAR, Razgovor z Milovanom Gavazzijem, s.187.

,23,1993,16: Z. ČIČA, Etnologija, antropologije, s.47; J.GRBIĆ, Etnicitet i razvoj. Ogled o etničkome identitetu i društvenome razvoju, s.57.

"INFORMATICA MUSEOLOGICA",23,1992,1-4: B.ŠULC, Restitucija i sukcesija dobara iz muzeja i galerija Hrvatske, s.6; A.GAZI, Muzeji i nacionalno kulturno blago, s.17; B.ŠULC, Regionalni seminar UNESCO-a "Nezakonita trgovina kulturnim dobrima u srednjoj i istočnoj Evropi", Keszthely, Mađarska, 20.-23.3.1993, s.33; I.KUROLENKO, Sprečavanje nezakonite trgovine povijesnim i kulturnim dobrima, s.52; M.PETRIČ, Izvoz predmeta kulturne baštine, s.53; W.KOWALSKI, Zaštita pokretne kulturne imovine od nezakonitih izvoza- Trenutačno stanje u Poljskoj, s.54; R.SARAČEVIĆ WÜRTH, Suradnja između Bavarske i Hrvatske na području očuvanja i zaštite spomenika kulture, s.62; Konzervator-restaurator : definicija profesije, s.67; J.VINTERHALTER, Školovanje konzervatora i restauratora, s.69; I.MAROEVIĆ, Uloga muzeologije i njen doprinos temeljnim znanstvenim disciplinama, s.92; D.PETRAVIĆ-KLAIĆ, Muzeji i škole - neka iskustva i prijedlozi, s.115.

"NARODNA UMJETNOST",1994,31: J.GRBIĆ, Identitet, jezik i razvoj, s.9; N.CERIBAŠIĆ, Norma i individuacija u deseteračkim napjevima s područja Slavonije, s.145.

"RADOVI za povijesne znanosti HAZU u Zadru",1993,35: L.MARGETIĆ, Odnosi Liburnije i Istre u antici i ranom srednjem vijeku, s.37; M.Z.RUMORA, Stare mijere za površinu u sjevernoj Dalmaciji, s.121.

"STUDIA ETHNOLOGICA CROATICA", 1993,5: J.ČAPO ŽMEGAČ, Etnologija i/ili (socio)kulturalna antropologija, s.11; T.VINŠČAK, Time of Disintegration, s.27; J.ČAPO ŽMEGAČ, "Majko pomoz mi da ispravim matematiku i da budem s Bojanom", s.35; M.ČERNELIĆ, Na tragovima izvorišta osebnoga postupka pri blagoslovu mledenaca u podunavskih Bunjevaca iz okolice Budimpešte, s.79; V.BELAJ, Mladenkin vijenac na suhoj grani, s.81; D.GALENIĆ, Dosad nepribilježena pojedinost u svadbenim običajima sjeverne Podravine, s.93; T.PETROVIĆ, Hrvatska tradicijska nošnja našičkog kraja, s.95; D.A.GJELDUM, Tradicijsko graditeljstvo sela Ričica kod Imotskog, s.117; B.MORSAN, Regionalizam kao novokomponirani izraz u arhitekturi, s.141; B.MORSAN, Nova narodna arhitektura, s.151; C.CHANG,P.A.TORTELLOTTE, The Ethnological Survey of Pastoral Transhumant Sites in the Grevena Region, Greece, s.161; A.PICCOLI, 20000 Molisini di origine Slava, s.175; H.ZIMON, Svetište zemlje-Kulturno središte Konkomba u sjevernoj Gani, s.181; M.KOŽIĆ, Za zovom poja vile Slovinke kroz baščinu Jurja Brajkovića, s.197.

ITALIJA

"CE FASTU?" ,69,1993,2: M.LUNAZZI, Tovaglie carniche o tovaglie umbre?, s.211; P.STEFANUTTI, Int di lac, s.241.

,70,1994,1: A.FORNASIN, La vita economica a Sauris tra Sei e Settecento, s.15; F.VALLERANI, Tematiche rusticali e trasformazioni agrarie, s.41.

"LARES",59,1993,1: G.BONOMO,La Mostra etnografica siciliana del 1891-1892 di Giuseppe Pitré,s.7; G.B.BRONZINI, Le grandi inchieste agrarie come fonti museografiche, s.47; C.NOBI, Dal museo degli oggetti al museo degli altri tra noi, s.73;C.PRETE, Comunicazione e didattica nei musei,s.89; M.AMORE, Un museo tra passato e presente.Il Museo Nazionale Preistorico Etnografico "Luigi Pigorini" di Roma, s.101; J.VIBAEEK, La prima museografia etnoantropologica in Europa,s.121.

,59,1993,2: G.B.BRONZINI, Il Museo della cultura arbäreshe di San Paolo Albanese.Progetto e prospettive, s.179; G.DE VITA, Dieci anni di vita del Museo delle Arti e Tradizioni Popolari del Gargano "G.Tancredi", s.275.

,59,1993,4: F.MARANO, Ex voto fotografici ad Avigliano, s.441; P.GUAR-AGNELLA, Le maschere dell'umorismo. Sulla "retorica" dell'ultimo Labriola, s.457; A.MAGGI, Una nuova silloge di proverbi medievali, s.477; G.B.BRONZINI, Trasmissione familiare di testi popolari abruzzesi, s.485.

,60,1994,1: G.B.BRONZINI, Per una lettura antropologica di Orazio. Metafora dell'ex voto e rituale di viaggio,s.5; A.SIGNORELLI, Paese natio.La costruzione del'locale' come valore e come ideologia nell'esperanza degli emigranti italiani,s.19; R.COLAPIETRA, Il marchese Romualdo de Sterlich uomo di mondo e padre di famiglia nel Settecento abruzzese,s.43; G.SANGA, La filologia folklorica nello studio della società italiana: i canti operai,s.77; C.NOBI, Dall'analogia al dialogo in museo: plurivocalità, sovranità culturale e processo di repatriation, s.89.

"SOT LA NAPE", 45,1993,4: G.DORE, Etnologia e storia nella ricerca di Giovanni Ellero, s.17; R.BINUTTI, A capis sul mont Colians, s.53; A.CICERI, Il tiro al gallo a Moimacco, s.123.

,46,1994,1: T.RIBEZZI, Sulla decorazione delle Case Nuziali, s.25; U.SANSON, Malghe e regolamento per l'uso del pascolo sulla montagna del comune di Polcenigo, s.80.

"STUDI E MATERIALI DI STORIA DELLE RELIGIONI", 16,1992,1: W.W. MALANDRA, The Brahman's cow, s.7; G.R.APICELLA, Le lamelle di pelina, s.27; E.GILIS, Le destin d'Héraclès et de Philoctète dans Les Trachiniennes et Le Philoctète de Sophocle: une mise en parallèle, s.41; G.CASADIO, A ciascuno il suo: otium e negotium del dio supremo dalla Siria alla Mesopotamia, s.59; E.ALBRILE, Ahriman come "demiurgo": un'anomalia dualistica?, s.81; G.BIAMONTE, Dal segno pagano al simbolo cristiano, s.93; G.MAZZOLENI, Evangelizzazione e profetismo: i movimenti indigeni dell'area Tupi-Guarani, s.147.

,16,1992,2: F.DE PALMA, Dal pregiudizio al dialogo. La Civiltà Cattolica e l'Islam nel primo novecento, s.289; D.BERTI, Il Karma in un villaggio dell'India del Nord: aspetti e problemi antropologici, s.321; R.MOTTA, Memoria, solidarietà e ecclesiogenesi nelle religioni afro-brasiliane, s.355.

MADŽARSKA

"ACTA ETHNOGRAPHICA HUNGARICA", 37,1991/92,1-4 (Special issue): Witch Beliefs and Witch-hunting in central and Eastern Europe (Conference in Budapest, Sept. 6-9, 1988)

"AGRIA", 1991-92,27-28: B.GUNDA, Bee-keeping of the Hungarian Peasantry, s.303; T.PETERCSAK, Waldbeschäftigungen im nördlichen Mittelgebirge, s.369.

"ETHNOGRAPHIA", 102,1991,3-4: L.KOSA, The ethnography of Transylvania, s.197; A.P.KOVACS, prospects of an ethnographical synthesis, s.212; A.MISKOLCZY, Interpretations of archaism-myths or models?, s.217; Z.TOTH, A reservoir of social forms and social problems, s.223; T.HOFER, Ethnic and cultural pluralism, s.225; Z.FEJOS, The rites of social cohesion: national symbols, "Hungarian days" and ethnic movement in Chicago, 1893-1943, s.231; D.E.V.HUSEBY, Immigrant women as agents of continuity in the Hungarian-American community of Delray, s.279; J.SZABADFALVY, Dried manure: the ancient fuel of the Hungarian Plain, s.310.

,103,1992,1-2: E.KISBAN, Traditional Foods of Immigrant Armenians: Survivals and Symbols in Transylvania and Hungary, s.1; E.POCS, Popular foundations of the devil's pact and sabbath in South Eastern Europe, s.28; K.VEREBELYI, One of the possibilities of a folkloristic study of Hungarian "csizio"-type almanacs, s.89.

,103,1992,3-4: G.VÖÖ, Nature-Mythology-Cultural Symbol, s.177; S.MAGYOROSI, Belief and peasant value-system (social aspects of the werewolf belief), s.206; Z.CSOMA, Messerschmiede in Oberwart, s.219.

"AJANUS PANNONIUS MUZEUM EVKONYVE", 1992, 37: BALINT Z., The instrumental folk music of the Hungarian ethnic groups (csángós) in Moldavia, Romania. Part 1. Introduction, instruments and customs, 179-216.

"NEPRAJZI ERTESITÖ", 75, 1993: K.CSILLERY, Furniture Craftmanship- Interior Design-Folk Art, s.35; K.BENDA, Hungary in Baroque Europe, Peasantry in Baroque Hungary, s.43; E.SZACSVAY, Baroque in Religious Folk Art, s.53; O.DOMONKOS, Mediating Roles of Guild-Crafts, s.63; A.GABORJAN, Some Baroque Elements in Hungarian Folk Clothing, s.83; M.FLORIAN, Leather Garments of Peasants and Noblemen. The Beginnings of Ornamental Embroidery on Leather Clothes in Hungary, s.95; L.DAM, Baroque Elements in Hungarian Folk Architecture, s.110; G.TÜSKES, E.KNAPP, Illustrations in 18th Century Popular Religious Literature, s.162; I.TOMISA, Changes in the Reverence of Saints in Villages Sinated Along the Rivers Zsitva and Garam on the Basis of 17th Century Registers of Canonical Visitations, s.166; K.VEREBELYI, Stylistic Questions Relating to Houses with Representations of the Virgin Mary, s.179; G.LIMBACHER, Mary Chapels and the Cult of Drassing Mary-Sculptures in Nograd County, s.205; G.BARNA, On the Origin of Mary-Sculptures in the Region of little Cumania, s.214.

301

MEHIKA

"ANTROPOLOGICAS", 1993, 6: L.A.VARGAS, La humanidad y el SIDA, s.5; X.L. CRUCHAGA, El SIDA y su encarnación, s.6; M.BRONFMAN, V.RAMIREZ, La dimensión social del SIDA, s.8.

, 1993, 7: C.REYNOSO, Antrpologia: Perspectivas para después de su muerte, s.5; R.GUBER, La antropología en tiempos de cólera, s.14; L.A.VARGAS, Por qué comemos lo que comemos, s.24; J.L.SOLIS, La comida como expresion literaria, s.47; S.C.DE MANCERA, La bebida embriagante en la cultura judeocristiana: de la aceptación a la renuncia, s.52.

NEMČIJA

"BAYERISCHES JAHRBUCH FÜR VOLKSKUNDE", 1994: F.RYSER, Hinterglasbilder aus dem Ausserfern (Lechschau?), s.1; F.RYSER, Zur Schwarzwälder Hinterglasmalerei, s.11; I.CLEVE, Volkskunst und Modernisierung, s.17; L.KRETZENBACHER, Barocktheater, bewegliche Figuren und Teufelsbund-Legende nach einer lateinischen Klosterchronik in Graz, s.39; G.GOLDBERG, Heiligenbrote. Ein weit verbreiteter Brauch auch der Gegenwart, s.51; F.MARKMILLER, Zeichenhafte Erlebniswelt in Personifikationen und Mystifikationen. Phänomene weinachtlichen Brauchwesens der letzten 200 Jahre nach niederbayerischen Belegen, s.93; W.NEU, Zur baulichen Entwicklung der Landschulen in der 1.Hälfte des 19.Jahrhunderts am Beispiel des alten Landgerichts Landsberg, s.125; D.HARMENING, Aus "tieferer Schicht des Volksbewusstseins". Quellenkritische Anmerkungen zu Aron J. Gurjewitsch: 'Mittelalterliche Volkskultur', s.137; C.DAXEL-MÜLLER, Wotans Wiedergeburt. Von alten Themen und neuem Aberglauben, s.151; L.K.RETTENBECK, "Volksmensch" und Magie- eine Konstruktion?, s.161; T.HAUSCHILD, Zaubrerlehrlinge, Okkultäter und "das Volk", s.175; H.SCHUHLADEN, Frühneuzeitliche

Volkskultur im Griff der Magie? Zu Ansätzen der volkskundlichen historischen Methode und einer historischen Anthropologie, s.183.

302

"HESSISCHE BLÄTTER FÜR VOLKS- UND KULTURFORSCHUNG", n.f. 30, 1993: A.C.BIMMER, Sich benehmen, s.7; C.K.HEZINGER, Sich würdig benehmen. Anmerkungen zum Ritual der Würde, s.11; M.MÜNDEL, Höflichkeit und Barbarei. Eine indianische Gegenthese, s.29; J.KAPS, Hemmungslose Hippies, dumpfe Trinker und ein Kleines Arschloch, s.39; M.MATTER, Sich-benehmen bei Tisch, s.69; K.KOPP, Tanzvorschriften in Anstandsbüchern, s.81; E.ZWACH, Tradition und Verhaltensnormen in Cambridge, s.95; J.KOTICS, Die ungarndeutschen aus ungarischer Sicht, s.112; G.SCHMIDT, Trophäe. Ästhetisierung der Melancholie, s.121; A.KLEIN, Kultur in der Provinz, s.129; D.KRAMER, Kultur und Regeln. Bemerkungen zur Günter Wiegelmans theoretischen Konzepten, s.145.

"KIELER BLÄTTER ZUR VOLKSKUNDE", 1993,25: N.HANSEN, "In Saus und Braus leben, Zechen und tagelang saufen". Über das "Umschwieren" als Brauchform und Freizeitvergnügen der jungen Leute im 19. Jahrhundert, s.5; K.D.HEIDE, Das Institut für Volks- und Landesforschung an der Universität Kiel. Ein Element nationalsozialistischer Kulturpolitik. Seine Vorläufer- seine Nachfolger, s.21; O.T.NIKULA, Stereotype und direkte interkulturelle Kommunikation, s.89; P.SÜDMEYER, "Die bewaffneten Augen". Gesellschaftliche Ablehnung und Aneignung der Brille im 19. Jahrhundert, s.111; D.TILLMANN, Fabrikarbeiterinnen in Kiel, 1880 bis 1980, s.199; N.HANSEN, Zur Entwicklung des Kinderzimmers im 20. Jahrhundert. Bericht über eine Fragebogenaktion des Kindheitsmuseums in Schönberg/Holstein und des Seminars für Volkskunde der Universität Kiel, s.206; R.GERCKENS, Universität und Museum- Theorie und Praxis, s.215; S.KEMP, Volkskundliche Karten in Geschichtsatlanten. Historischer Atlas zur schleswig-holsteinischen Volkskultur, s.219.

"RHEINISCH-WESTFÄLISCHE ZEITSCHRIFT FÜR VOLKSKUNDE", 1993,38: G.WIEGELMANN, Aspekte der Hausforschung. Vorbemerkung zur Diskussion, s.14; H.ELLENBERG, Thesen zu "Bauernhaus und Landschaft". Ziele und Methoden einer ökologisch-historischen Hausforschung, s.15; H.JÄGER, Ellenbergs Bauernhauswerk aus der Sicht der historisch-geographischen Siedlungsforschung, s.27; K.BEDAL, Kartographische Erfassung und "Objektivität". Eine kritische Stellungnahme zu Ellenbergs Methode und zu seinen "Hausregionen", s.33; O.MOSER, Zur Problem der Kartierung von Hausmerkmalen, s.41; M.GSCHWEND, Umwelt, Bauernhaus und Forschung, s.47; C.WIJERS, Das Narrenreich von Prinzessinnen und "Alten Weibern". Über die Teilnahme von Frauen am zeitgenössischen Karneval in Niederländisch-Limburg, s.61; B.K.RICHTER, Kaiserliche Tafelfreuden-bürgerliche Esskultur?. s.88; P.HÖHER, "Der lästigen Schuljahre sind viele.", s.137; H.J.FRUTH, Historische Feuerzeugung und frühe Waldrohstoffgewinnung, s.165.

"ZEITSCHRIFT FÜR KULTURAUUSTAUSCH", 1994,1: Ein Blick aus weiter Ferne? Zu den Kulturbeziehungen zwischen Deutschland und Portugal, Teil 1.

,1994,2: Testfall für Europa? Zu den Kulturbeziehungen zwischen Deutschland und Portugal, Teil 2.

POLJSKA

"LUD", 75, 1992: H. BAUSINGER, Change of paradigms? Comments on the crisis of ethnicity, s.5; S. JASIEWICZ, Poles from the Ukraine in the Kazachstan. Ethnicity vs. history, s.11; R. VORBRICH, Ethnic and tribal structure of social and political integration in Maroco, s.55; J. DANKOWSKA, Traditional costume as a discrimint of an ethnic group, s.79; L. DZIEGIEL, To be a Kurd: The rise of modern national community in the Near East, s.95; W. KOPCZYNSKI, Lapps in Sweden, s.113; M. TRACZ, "Culture for sale" in the multiethnic society of 19th century Egypt, s.123; A. SAKSON, Transformations of national identity of the people of Masuria, s.141; H. CZACHOWSKI, Error, gossip, myth - a contribution to the studies of contemporary myths, s.191; B. O. DYONIZIAK, "Descriptions of People" and "Science of Man", - Ethnography and Anthropology of Culture, s.217.

303

"PRACE I MATERIALY", 1989-90, 29: B. M. LIBERSKA-MARINOW, The Cult of Virgin Mary in annuak rites, s.5; E. VEČERKOVA, Decorated Easter eggs in Moravia, s.31; A. MIKOLAJCZYK, On the borderland of archaeology, numismatics and ethnography - some remarks concerning the deads with the coins in the modern period, s.53; I. SWIETOSLAWSKA, Painting on glass from the Pokucie region in the collections of the Archaeological and Ethnographical Museum in Lodz, s.61.

ŠPANIJA

"MUNIBE", 1988, Suppl.No.6-Congreso de antropologia (II Congreso Mundial Vasco): L. L. CAVALLI-SFORZA, The basque population and ancient migrations in Europe, s.129; D. FEREMBACH, Prehistoire et peuplement ancien du Pays Basque, s.139; P. LEFEVRE-WITIER, Nouvelles perspectives dans l'étude des Polymorphismes genetiques sanguins, s.149; A. PIAZZA, N. CAPPELLO, E. OLIVETTI, S. RENDINE, The basques en Europe: a genetic analysis, s.169; D. F. ROBERTS, Interpretation of variability within and between populations, s.179.

ŠVEDSKA

"RIG", 1992, 75: S. JANSSON, Town and Country: Food, Milieu and Cultural Boundaries in 20th Century Uppland, s.18; A. DAUN, Fredrik Ström's "Swedes in their proverbs", s.43; 1993, 76: M. NODERMANN, Luthermotive auf schwedischen Wandbehängen, s.48; I. AXELSSON, Egg-cheese. From coronation food to provincial dish, s.75; G. PETERSON, Objects and Language as Symbols in a Working Class Culture, s.117.

ŠVICA

"SCHWEIZERISCHES ARCHIV FÜR VOLKSKUNDE", 90, 1994, 1: U. GYR, Zur Einführung. Bergbau und Bergbaukultur, s.1; W. BELLWALD, "...die Kohlenmine war doch unsere Rettung!". Vom Verhältnis zwischen Bergbau und Kulturwissenschaft in der Schweiz, s.3; S. KALTWASSER, Bergbau im und am südlichen Schwarzwald. Über den Versuch, mit der Geschichte eines 1000jährigen Gewerbes umzugehen, s.29; P. HUGGER,

Das Kohlebergwerk Schwarzenmatt in Boltigen (BE). Eine fotografische Biografie 1942-1948, s.49; J.L.TORNATORE, Pourquoi les paysans-mineurs du Briançonnais ne sont-ils pas devenus des ouvriers? Contribution à l'étude des systèmes socio-techniques, s.93; P.HUGGER, 2000 Jahre Bergbaukultur am Gonzen, s.131.

"GEOGRAPHIA HELVETICA", 48,1993,4: D.TORCHE, Structuration d'un espace migratoire. Le cas des émigrés albanais de Yougoslavie vers la Suisse, s.159.

,49,1994,1: V.MEIER, Frische Blumen aus Kolumbien-Frauenarbeit für den Weltmarkt, s.5; J.BRUNNER, Ökonomische Erklärungssätze für die Diskriminierung der Frauen auf dem Arbeitsmarkt, s.11; S.BAJRACHARYA, O.SCHWANK, Werden Frauen durch Entwicklungszusammenarbeit marginalisiert?, s.19; R.BACHMANN, J.C.SANZ, Migration: ein geographisches Problem, s.27; R.BÖRDLEIN, Geographinnen an Hochschulen in der BRD, Österreich und der Schweiz, s.31.

304

VELIKA BRITANIJA

"ANTHROPOLOGY TODAY", 9,1993,5: A.E.ADAMS, Dyke to dyke: ritual reproduction at a U.S. men's military college, s.3.

,9,1993,6: A.GELL, 'Paradise' at the British Museum, s.7; M.DEMELLO, The convict body: tattooing among male American prisoners, s.10.

,10,1994,1: A.DE WAAL, Genocide in Rwanda, s.1; P.CARTLEDGE, The Greeks and Anthropology, s.3; K.HONG, Experiences of being a "native" while observing anthropology, s.6; C.FULLER, Legal anthropology, legal pluralism and legal thought, s.9; J.ZUR, The psychological impact of impunity, s.12.

,10,1994,2: C.RAMAZANOGLU, Sexual acts: sexual facts, s.1; V.REYNOLDS, Primates in the field, primates in the lab, s.3; F.GINSBURG, Culture/Media: a (mild) polemic, s.5; D.J.HESS, Parallel universes: anthropology in the world of technoscience, s.16.

,10,1994,3: A.HERLE, Museums and Shamans: a cross-cultural collaboration, s.2.

"MAN", n.s.29,1994,1: V.VALERI, Buying women but not selling them: gift and commodity exchange in Huauilu alliance, s.1; D.N.GELLNER, Priests, healers, mediums and witches: the context of possession in the Kathmandu valley, Nepal, s.27; P.B.ROSCOE, Amity and aggression: a symbolic theory of incest, s.49; H.TSCHAUNER, Archaeological systematics and cultural evolution: retrieving the honour of culture history, s.77; D.B.BAMFORTH, Indigenous people, indigenous violence: precontact warfare on the north American great plains, s.95; H.MORPHY, The interpretation of ritual: reflections from film on anthropological practice, s.117; D.L.DONHAM, An archaeology of work among the Maale of Ethiopia, s.147; S.PREYNA, Sometimes to be less than brilliant is brilliant: an accumulation of labour approach to the domestic mode of production, s.161.

"REVIEW OF SCOTTISH CULTURE", 1991,3: S.WOOD, Education in Nineteenth-Century Rural Scotland - an Aberdeenshire Case Study, s.25; C.YOUNG, Women's Work, Family

and the rural Trades in Nineteenth-Century Scotland, s.53; R.LEITCH, Working Lives of the Tay and Earn Salmon Fishermen, s.67; J.BELL, Donegal Women as Migrant Workers in Scotland, s.73.

ZDA

"AMERICAN ETHNOLOGIST",21,1994,1: GREENHALGH, Controlling births and bodies in village China, s.3; PETEET, Male gender and rituals of resistance in the Palestinian intifada: a cultural politics of violence, s.31; JOSEPH, Brother/sister relationship: connectivity, love and power in the reproduction of patriarchy in Lebanon, s.50; HOLLAN, Suffering and the work of culture: a case of magical poisoning in Toraja, s.74; HEATH, The politics of appropriateness and appropriation: recontextualizing women's dance in urban Senegal, s.88; KAPLAN,KELLY, Rethinking resistance: dialogics of "disaffection" in colonial Fiji, s.123; MC DONALD, Social change and the creation of underdevelopment: a Northwest Coast case, s.152; SCHIEFFELIN, DOUCET, The "real" Haitian Creole: ideology, metalinguistics, and orthographic choice, s.176; HIRSCHKIND, Bedeviled ethnography, s.201.

305

OSTALO

"LETOPIS",1993,2: K.KÖSTLIN, Sorbische Kulturforschung im europäischen Rahmen, s.3; D.WILKING, R.KROLL, Die Definition von Ethnos oder Sind die Sorben ein Volk?, s.10; M.WALDE, Brauch als Festlichkeit, s.32; M.WALDE, Die Wende- Hoffnung für die katholische sorbische Lausitz?, s.38; H.MIRTSCHIN, Zwischen Symbolismus und Heimatkunst. Zur Ikonographie des ersten Wendischen Hauses (Serbski dom) in Bautzen, s.86.

,1994,1: H.MIRTSCHIN, DAS Wendische Dorf auf der Ausstellung des Sächsischen Handwerks und Kunstgewerbes in dresden 1896.Bausteine zu seiner Rekonstruktion, s.74; W.HOLZER, R.MÜNZ, Ethnische Vielfalt im Osten Österreichs.Das Beispiel des Burgenlandes, s.108; I.KELLER, Konferenz "Identität und Ethnizität in Loccum, s.146.

"MUSEUM",178,1993,2: C.G.SCREVEN, Visitor studies: an introduction, s.4; C.G. SCREVEN, United States: a science in the making, s.6; H.GOTTESDIENER et alii., France: rapid development and public support, s.13; R.WILLIAMS, Canada: no going back, s.20; P.MC MANUS, United Kingdom: focusing on the market, s.26; S.HEINZE, Berlin:putting theory into practice, s.33; M.L.KELLY, Illusion or reality: unrevealing the Musée Grevin,s.38.

,179,1993,3:E.A.COLEMAN, Preserving human packaging, s.4; A.FUKAI, The Kyoto Costume Institute : looking West, s.8; N.GOCKERELL, Identifying national costumes : searching for clues in words and images, s.11; When art became fashion: Japanese kosode exhibited at the Los Angeles Museum of Art, s.16; H.EL KASRI, A walk through Morocco: the Oudaia Ethnographic Museum, s.18; A.NOSS, Bringing costumes to life : an exercise in media documentation, s.23; M.PERKKO, Costumes as indicators of community, s.25; I.ALVARADO, Costume preservation : where science and art meet, s.28; M.H.POIX, A computerized interactive catalogue, s.33; E.CHERNUKHA, The restoration

of a coronation dress: a case-study from the Kremlin Museum, s.36; P.ROSE, The Textile Conservation Centre, s.38; J.SWANN, Safeguarding an age-old craft: a shoe museum in England, s.44; D.BERNFELD, The participative museum, s.50; M.BALLESTRAZZI, Combating the traffic in stolen works of art in France, s.53; A.Z.KREIN, Who are they? (Visitors), s.57.

,180,1993,4: P.J.BOYLAN, Museum careers: ever changing and ever growing, s.4; D.FINLAY, Caring for the community, s.8; C.B.KNÜBEL, Museum educator: the audience's advocate, s.13; J.R.GLASER, Museum careers in the United States: a non-system, s.18; M.CASE, GS1016: museum specialist, s.22; S.LEROUX, Profession: museum security engineer, s.27; E.B.MOTT, Outward bound: organizing travelling exhibitions, s.31; R.J.BARCLAY, The conservator: versatility and flexibility, s.35; B.YATES, Coming to terms with change: the new curator, s.41; B.ELGAARD, Museum librarian: everyone's partner, s.48; R.TORDAY, The triumph of the collector, s.52; C.NEWBERRY, Guidelines on disability in the U.K., s.56.

,181,1994,1: A.ROBERTS, Computer systems and museum information standards, s.4; J.PERKINS, Starting from scratch: introducing computers, s.7; G.SPURGEN, Managing change: from failure to success at the National Gallery of Canada, s.12; L.WILL, Museums as information centres, s.20; R.LEMING, Computers and the museum business, s.26; V.CHIEZE, Computerized inventorying of museum collections in Africa, s.30; Z.LENHART, Breaking new ground: collection documentation in the Czech Republic and Slovakia, s.34; D.BEARMAN, Automating the future, s.38; J.SLEDGE, Computers in the museum: a guide to information sources, s.42.

,182,1994,2: C.D.ARNOLD, The nature of northern museums, s.4; S.HENRIKSEN, A link with the people: the Alaska State Museum, s.6; M.DANILOV, Russia: small museums of the north, s.11; L.BRANDSON, Carved from the land: the Eskimo Museum, s.15; Recent exhibits focus on Arctic art, s.18; B.ATAMANENKO., The Prince of Wales Northern Heritage Centre: more than a museum, s.21; J.BERGLUND, Recovering the Past: the Greenland National Museum and Archives, s.26; R.HUOPAINEN, Managing change: the Provincial Museum of Lapland, s.30; B.MORKVED, Tromso Museum: a showcase for nature, s.33; E.M.HAGEVIK, Svalbard Museum: the world's northernmost museum, s.37;

"MUSEUM MANAGEMENT AND CURATORSHIP" ,13,1994,1: EDITORIAL, Connoisseurship, bronze Casts and transpositions between Media, s.3; S.M.SCHAFFERNICH, Open-Air Museums in Denmark and Sweden: A Critical Review, s.9; M.CASSAR, Preventive Conservation and Building Maintenance, s.39; D.LUSH, Building Services and the Construction Industry, s.49; W.J.TRAMPOSCH, Some Thoughts on Organization and Training, s.57; T.ŠOLA, Museum generalists: New Professionals in the Age of Synthesis, s.61.

,13,1994,2: J. D. HARISSON, Ideas of Museums in the 1990s, s.160; M.STOCKER, Exhibit Sound Design for Public Presentation Spaces, s.177; V.L.ZOLBERG, Museums Face to Face with the Millenium: The View of a Socialist, s.184; L.YOUNG, Significance, Connoisseurship and Facilitation: New Techniques for Assessing Museum Acquisitions, s.191.

"NATIONALITIES PAPERS", 22, 1994, 1: J. ROTHSCHILD, Nationalism and Democratization in East central Europe: Lessons From the Past, s.27; P. SUGAR, Quo vadis, Eastern Europe?, s.35; R. LUKIC, Yugoslavia: Disintegration Through War, s.49; S. FISCHER GALATI, National Minority Problems in Romania: Continuity or Change, s.71; F. GOLCZEWSKI, Nationale Minderheiten in Polen und die Wende, s.83; S. PRAMET, The Reemergence of Slovakia, s.99; R. S. WISTRICH, The Jews and Nationality Conflicts in the Habsburg Lands, s.119.

Bojana Rogelj Škafar

WATKINS, *From the Past to the Future: The National Museum of Natural History's Journey to the 21st Century*. Washington, DC: Smithsonian Institution Press, 2004. Pp. 208. \$29.95. ISBN 0-87170-811-2. This book is a collection of essays that explore the role of the National Museum of Natural History in the 21st century. The essays are written by museum professionals and are published in a book that is both informative and inspiring. The book is a must-read for anyone interested in the future of museums and the role of the National Museum of Natural History in the 21st century. The book is published by Smithsonian Institution Press and is available in paperback for \$29.95. ISBN 0-87170-811-2.

WATKINS, *From the Past to the Future: The National Museum of Natural History's Journey to the 21st Century*. Washington, DC: Smithsonian Institution Press, 2004. Pp. 208. \$29.95. ISBN 0-87170-811-2. This book is a collection of essays that explore the role of the National Museum of Natural History in the 21st century. The essays are written by museum professionals and are published in a book that is both informative and inspiring. The book is a must-read for anyone interested in the future of museums and the role of the National Museum of Natural History in the 21st century. The book is published by Smithsonian Institution Press and is available in paperback for \$29.95. ISBN 0-87170-811-2.

WATKINS, *From the Past to the Future: The National Museum of Natural History's Journey to the 21st Century*. Washington, DC: Smithsonian Institution Press, 2004. Pp. 208. \$29.95. ISBN 0-87170-811-2. This book is a collection of essays that explore the role of the National Museum of Natural History in the 21st century. The essays are written by museum professionals and are published in a book that is both informative and inspiring. The book is a must-read for anyone interested in the future of museums and the role of the National Museum of Natural History in the 21st century. The book is published by Smithsonian Institution Press and is available in paperback for \$29.95. ISBN 0-87170-811-2.

WATKINS, *From the Past to the Future: The National Museum of Natural History's Journey to the 21st Century*. Washington, DC: Smithsonian Institution Press, 2004. Pp. 208. \$29.95. ISBN 0-87170-811-2. This book is a collection of essays that explore the role of the National Museum of Natural History in the 21st century. The essays are written by museum professionals and are published in a book that is both informative and inspiring. The book is a must-read for anyone interested in the future of museums and the role of the National Museum of Natural History in the 21st century. The book is published by Smithsonian Institution Press and is available in paperback for \$29.95. ISBN 0-87170-811-2.

MUSEUM MANAGEMENT AND CURATORSHIP 25 (1994) EDITORIAL: Curatorship: Greater Clarity and Transparency between Museums. 13. SAKS, HAPPEL and OPP: Open-Air Museums in Denmark and Sweden. A Critical Review. 20. MURPHY: Museums: Conservation and Building Maintenance. 29. GILPIN: Building Success and the Construction Industry. 39. WILKINSON: Our Thoughts on Organization and Planning. 55. ESCOBAR: Museum perspectives: New Professionals in the Age of Systems. 61.

WATKINS, *From the Past to the Future: The National Museum of Natural History's Journey to the 21st Century*. Washington, DC: Smithsonian Institution Press, 2004. Pp. 208. \$29.95. ISBN 0-87170-811-2. This book is a collection of essays that explore the role of the National Museum of Natural History in the 21st century. The essays are written by museum professionals and are published in a book that is both informative and inspiring. The book is a must-read for anyone interested in the future of museums and the role of the National Museum of Natural History in the 21st century. The book is published by Smithsonian Institution Press and is available in paperback for \$29.95. ISBN 0-87170-811-2.

SODELAVCI TEGA LETNIKA

CONTRIBUTORS TO THIS VOLUME

309

- Borut BRUMEN, etnolog in sociolog kulture, asistent za etnologijo Evrope, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF, 61000 Ljubljana, Zavetiška 5
- Darja CIZELJ, dipl. etnologinja, 61000 Ljubljana, Pod hrasti 37
- Mojca FERLE, dipl. etnologinja, kustodinja, Mestni muzej Ljubljana, 61000 Ljubljana, Gosposka 15
- Daša HRIBAR, mag., etnologinja, 61000 Ig (pri Ljubljani), Tomišelj 31 A
- Mihaela HUDELJA, dipl. etnologinja, dokumentalistka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF, 61000 Ljubljana, Zavetiška 5
- Irena KERŠIČ, dipl. etnologinja, višja kustodinja, Slovenski etnografski muzej, 61000 Ljubljana, Prešernova 20
- Darko KNEZ, študent zgodovine in etnologije, dokumentarist, Narodni muzej, 61000 Ljubljana, Prešernova 20
- Sonja KOGEJ-RUS, dipl. etnologinja, kustodinja, Slovenski etnografski muzej, 61000 Ljubljana, Prešernova 20
- Slavko KREMENŠEK, dr., etnolog, univ. prof., Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF, 61000 Ljubljana, Zavetiška 5
- Gorazd MAKAROVIČ, dr., umetnostni zgodovinar, muzejski svetovalec, Slovenski etnografski muzej, 61000 Ljubljana, Prešernova 20
- Damjan J. OVSEC, svobodni etnolog, 61000 Ljubljana, Župančičeva 12
- Gojka PAJAGIČ BREGAR, dipl. umetnostna zgodovinarica, konservatorica za tekstil, Narodni muzej, 61000 Ljubljana, Prešernova 20
- Tita PORENTA, dipl. etnologinja, kustodinja, Zavod za kulturo in izobraževanje - Tržiški muzej, 64290 Tržič, Muzejska 11
- Bojana ROGELJ-ŠKAFAR, dipl. etnologinja, kustodinja, Slovenski etnografski muzej, 61000 Ljubljana, Prešernova 20

Ivan SEDEJ, dr., umetnostni zgodovinar in etnolog, direktor Slovenskega etnografskega muzeja 61000 Ljubljana, Prešernova 20

Inja SMERDEL, mag., etnologinja, višja kustodinja, Slovenski etnografski muzej, 61000 Ljubljana, Prešernova 20

Zmago ŠMITEK, dr., etnolog, izr. prof., Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF, 61000 Ljubljana, Zavetiška 5

Jana TOMAŽIČ, dipl. etnologinja, vodja Slovenskega verskega muzeja, 61295 Ivančna Gorica, Stična 17

Nadja VALENTINČIČ, etnologinja, 61000 Ljubljana, Zavetiška 8

310

Robert VRČON, mag., asistent, Znanstveno raziskovalni center SAZU, Glasbeno narodopisni inštitut, 61000 Ljubljana, Novi trg 5

Natalija VREČER, mag., kulturna antropologinja, mlada raziskovalka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF, 61000 Ljubljana, Zavetiška 5

Nena ŽIDOV, mag., etnologinja, mlada raziskovalka, 61000 Ljubljana, Einspielerjeva 5c

1981-1982
LAWRENCE
LAWRENCE & CO.

1981-1982

1981-1982

1981-1982

1981-1982

1981-1982

1981-1982

1981-1982

1981-1982

1981-1982

ISSN 0354-0316
UDK 39 (497,12)(05)
ETNOLOG 4 (LV), 1994

Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja

312

S sodelovanjem sourednikov in uredniškega odbora
uredili N. Židov in I. Smerdel

Prevodi
Franc Smrke (angleščina)
Suzana Koncut (francoščina)
Bronka Straus (francoščina)

Lektura
Maja Cerar

Oblikovanje
Mojca Turk

Izdal in založil Slovenski etnografski muzej,
zanj dr. Ivan Sedej

DTP
NOMINA

Natisnila
Tiskarna LJUBLJANA, februar 1995

Naklada 800 izvodov

